

Rapport fra

FORSKNING I FRILUFT 2018

Friluftsliv gjennom 150 år • Tønsberg 5. og 6. desember

NORSK
FRILUFTSLIV
www.norskfriluftsliv.no

Forskning i friluft

Tidligere rapporter

- Rapport fra konferansen Forskning i friluft 1998, landskonferanse om friluftsliv og forskning, Stjørdal 18. og 19. FRIFO – rapport nr. 1 1999
-
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2002, Øyer 19. og 20. november
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2005, Røros 1. og 2. desember
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2009, Oslo 24. og 25. november
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2015, Lillehammer 27. og 28. januar

FORORD

Konferansen «Forskning i friluft 2018» ble arrangert i Tønsberg 5. og 6. desember, denne gangen i forbindelse med Den Norske Turistforenings 150-års jubileum. Det var Norsk Friluftsliv, i samarbeid med Den Norske Turistforening, Vestfold fylkeskommune og Forum for natur og friluftsliv Vestfold, som stod for arrangementet, med økonomisk støtte fra Miljødirektoratet og Norges forskningsråd.

Norsk Friluftsliv vil takke alle de rundt 290 personene som deltok. Vi vil spesielt få takke forskerne og andre som bidro med foredrag og dermed gjorde konferansen mulig. Statssekretær Sveinung Rotevatn i Klima- og miljødepartementet holdt åpningsforedraget, og fylkesordfører Einar Flaa ønsket velkommen til Vestfold.

Denne konferanserapporten inneholder alle de 44 foredragene som ble holdt på konferansen, de fleste i skriftlig form, men for noen foredrag er det PowerPoint-presentasjonen og/eller et sammendrag som er benyttet. Foredragene ble holdt enten i plenum eller i tematiske parallellsesjoner.

«Forskning i friluft 2018» er den sjettede i rekken av forskningskonferanser om friluftsliv, og er nå en godt etablert tradisjon. Formålet med disse konferansene er blant annet å få økt fokus på friluftslivsforskningen i Norge og å gi forskere muligheter for å presentere forskningsresultater innenfor dette feltet for et bredere publikum. Konferansene er også blitt et viktig møtested for forskere og andre som har interesse og behov for kunnskap om friluftsliv.

Deltakelse og interessen bekrefter at det er et stort behov for disse konferansene.

Konferansekomiteen har bestått av Anne Mari Aamelfot Hjelle (DNT), Siri Parmann (NJFF), Annette Bischoff (USN), Kirsti Pedersen Gurholt (NIH), Margrete Skår (NINA) og Hans Erik Lerkelund (Norsk Friluftsliv). En stor takk til alle for god innsats og vel gjennomført konferanse!

Norsk Friluftsliv vil også takke Bård Andersen og Kristian Ingdal i Vestfold fylkeskommune og Kristin Solberg Fredheim i Forum for natur og friluftsliv Vestfold for godt samarbeid om konferansen.

En stor takk til administrasjonen i Norsk Friluftsliv for innsatsen i forbindelse med konferansen. Takk også til Gyda Kvaløy Lerkelund som har redigert denne rapporten.

Denne rapporten, samt alle presentasjonene og opptak av alle foredragene finnes på www.norskfriluftsliv.no.

Oslo, juni 2019
Norsk Friluftsliv
Lasse Heimdal
generalsekretær

INNHOLD

FORORD	1
INNHOLD	2
PLENUM	
Åpningsforedrag – <i>Sveinung Rotevatn, statssekretær i Klima- og miljødepartementet</i>	5
Framtidig kunnskapsbehov, utfordringer og muligheter – <i>Annette Bischoff, Kirsti Pedersen Gurbolt, Margrete Skår</i>	9
Friluftslivsforskning – <i>Eli Ragna Tørum</i>	11
1: HISTORISKE TILBAKEBLIKK	
Frisk luft og sol er godt for alle, men aller mest for gutter? Historisk perspektiv på friluftsliv i skolen – <i>Kari-Anne Jørgensen-Vittersø</i>	14
Skogens blå bånd: Fremveksten av Oslomarka som friluftsområde – <i>Iver Mytting</i>	19
Regulering av fjellføring, før og nå – <i>Cleng Andersen Eikje, André Horgen og Johan Arnegård</i>	21
Pilegrimsvandring som friluftsterapi – en (ny) invitasjon til å satse på «grønn resept» – <i>Nanna Natalia Jørgensen</i>	24
2: NATUREN I SKOLE OG BARNEHAGE	
Friluftsliv i morgendagens skole – lite nytt under solen? – <i>Kristian Abelsen, Trond Egil Arnesen og Petter Erik Leirhaug</i>	39
Ville matressurser og naturforståelse i barnehagen – <i>Inger Wallem Krempig, Kari Wallem Bøe og Tove Agnes Utsi</i> , ...	52
Friluftsliv ved Knut Hamsun videregående skole, evaluering av et femårig forsøk – <i>Eivind Sæther</i>	57
Reglene er ikke så relevante ute i naturen – <i>Åsve Murtnes</i>	65
3: NARUEBASERT REISELIV	
Trender, framtidige aktiviteter og økt kommersialisering av friluftslivet – <i>Peter Fredman, Jan Vidar Haukeland, Liisa Tyrväinen, Dominik Siegrist, Rapperswil og Kreg Lindberg</i>	70
Profitt eller livsstil som drivkraft for naturbaserte reiselivsbedrifter? – <i>Stian Stensland, Knut Fossgard, Benjamin Bergsnov Hansen, Peter Fredman, Inga Britt Morken, Gry Thyrrstrup og Jan Vidar Haukeland</i>	74
Pilegrimsvandring – åndelighet, kulturarv og friluftsliv i skjønn forening? – <i>Hogne Øian og Odd Inge Vistad</i>	85

Sikkerhets- og risikodiskurser i norsk friluftsliv og reiseliv – André Horgen	90
4: FRILUFTSLIV – BERN OG UNGE	
Børn og unges hverdagsfriluftsliv i Danmark – forskning og utvikling – Søren Andkjær og Jan Arvidsen	107
Å bli et vinterbarn: Barns erfaringer i en naturbarnehage – Jostein R Sanderud og Kirsti Pedersen Gurbolt	117
Ja, ungdommen går på tur! – Pål Lagestad, Tina Bjølstad og Eivind Sæther	123
5: HVERDAGSFRILUFTSLIV, NÆRTUR OG FOLKEHELSE	
Effektar av å skilte og merke eksisterande turruter – Odd Inge Vistad	128
Friluftsliv i nærmiljøet – hva gjør norske kommuner og fylkeskommuner? – Kine Halvorsen Thorén og Helena Nordb	133
NÆRTUR - hvorfor og hvordan? – Terje Skjeggedal, Kine Halvorsen Thorén og Odd Inge Vistad	141
Å gå der du bor: hverdagslig friluftsliv med potensiale for trivsel og folkehelse – Margrete Skår, Stine Rybråten, og Helena Nordb	152
6: FRILUFT – MANGFORLD OG INGKLUDERING	
Festivaler og levendegjøring og omskaping av samisk naturbruk og naturforståelse – Bente Ovedie Skogvang	155
Betydningen av barndommens landskap i voksen alder – Annette Bischoff	170
Ull innerst, fortsatt utenfor? Når flyktninger møter norsk friluftsliv – Sarah Anderson	176
Bynatur: hvilken betydning har den i en norsk, multikulturell kontekst? – Margrete Skår, Stine Rybråten og Hogne Øian	185
Naturen – en arena også for innvandrerkvinner! – Catherine Lorentzen og Berit Viken	188
7: FRILUFTSLIV – MENING OG MOTIVASJON	
Håndverksbasert friluftsliv og skaperglede: En økopedagogisk tilnærming – Per Ingvar Haukeland og Sidsel Sæterhaug	192
Friluftsliv som anledning til endring av menneskelige verdier – Gunnar Liedtke og Bijan Ghaffari	198
Kama Muta i friluftsliv – emosjoners betydning for velvære og helse – Evi Petersen	203
Opplevelser av skjønnhet i vinterfjellet – Helga Synnevåg Løvoll, Knut-Willy Sæther og Mark Graves	206

Friluftsterapi for ungdom – erfaringer fra et klinisk forskningsprosjekt – Vibeke Palucha og Carina Ribe Fernee	215
(Fra) virtuell (til) virkelighet: Kan VR motivere til besøk i naturen? – Siv Lena Birkeheim, Sigbjørn Litleskare, Tore Litlere Rydgren, Miranda Thurston og Giovanna Calogiuri	220
8: FRILUFTSLIV OG BEREKRAFTIG FORVALTING	
Reiseliv og friluftsliv i Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker – Knut Bjørn Stokke, og Jan Vidar Haukeland	224
Vil friluftslivet få bedre kår med grunneier- og partssammensatte verneområdestyret? – Gunn Elin Fedreheim, Svein M. Eilertsen, Tone Magnussen, Aase K Aa. Lundberg og Camilla Risvoll	231
Moralen på Dovrefjell – Naturinngrep eller inngrep i friluftslivet? – Frode Flemsæter, Alexander Zahl-Thanem, ...	237
Unnskyld meg, hvor er nasjonalparken? – Sofie K. Selvaag, Line C. Wold, Odd Inge Vistad, Vegard Gundersen m.fl.	243
Nytt forvaltningssystem for fleirbruk i utmark – Eivind Brendehaug	248
Endringer i rypejakta over de siste 10 årene – Mikkel Kvasnes og Oddgeir Andersen	251
Besøksforvatning – behov og unnfalighet – Arvid Viken, Gaute Svensson og Rune Benonisen	254
PLENUM	
Barndomens skogar – Gunilla Halldén	267
FNs bærekraftsmål og det grønne skiftet, hva betyr det for friluftslivet? – Halvor Dannevig	271
Folkeforskning om klima og skoggrensar: www.naturiendring.no – Anders Bryn, Mette Oinas Habberstad, Anne Mari Aamelfot Hjelle, Peter Horvath, Monica Hægglund Langen, Oddvin Lund, Michal Torma og Inger Kristine Volden	277
Refleksjoner om friluftsliv og friluftslivsforskning – Odd Inge Vistad, Norsk institutt for naturforskning	284
VEDLEGG	
Deltakere	287
Program	294

Åpningsforedrag

Sveinung Rotevatn, statssekretær i Klima- og miljødepartementet

Friluftsliv er viktig for regjeringa, av fleire årsakar. Friluftsliv bidreg til god helse og høg livskvalitet for svært mange. Friluftsliv er òg ein viktig del av vår kulturarv og nasjonale identitet.

Friluftsliv er den vanlegaste forma for fysisk aktivitet i Noreg. I 2019 deltok 93 % av oss i ein friluftslivsaktivitet. Men kanskje meir interessant er at vi i gjennomsnitt deltok i friluftsliv heile 104 dagar i 2017! Deltakinga i friluftsliv er svært stabil over tid. Dette visar oss kva for eineståande posisjon friluftsliv har i Noreg.

Likevel ønskjer regjeringa at endå fleire skal ha få god helse og livskvalitet gjennom friluftsliv. For sjølv om vi truleg vi truleg kan utrope oss til verdsmeistre i ferie- og helgefriidriftsliv basert på SSB sine levekårsundersøkingar, så syner samstundes Europeiske tidsbruksundersøkingar at Norge faktisk ligg på botnen i Europa når det gjeld fysisk aktivitet i kvardagen. Vi kan altså ikkje kvile på laurbæra, og har ei særskild utfordring når det gjeld kvardagsfriluftslivet.

For å lykkast med dette, treng vi kunnskap. Vi treng kunnskap om korleis vi skal innrette og utforme verkemiddel slik at vi kan få flest mogleg aktive i friluftsliv. Derfor er forskning om friluftsliv viktig for oss.

Eit godt døme på at forskning har vært viktig, gjeld positive helsegevinstar ved friluftsliv, og kor viktig det er at ein driv friluftsliv jamleg. Det er ikkje nok å drive med friluftsliv ein sjeldan gong, dersom friluftsliv skal gi den effekten på helse og livskvalitet som vi ønskjer. Difor blir naturen i nærmiljøet særskild viktig. Tiltak som styrkjer friluftsliv i nærmiljøet er difor høgt prioritert i regjeringas arbeid med friluftsliv.

Noreg har mykje flott natur som kan brukas til friluftsliv, også nær der folk bur. Men det er dessverre ikkje alltid nok i seg sjølv. Vi må òg få folk til å bruke desse areala. Det er ofte her utfordringa ligg.

Forskinga har gitt god innsikt i kor mykje god tilrettelegging betyr for å få høg aktivitet. Det må vere god tilgang på areal nær bustaden, viss ein skal få høg aktivitet i kvardagen. 500 meter er ei grense som er lett å hugse, den gir eit godt snitt for ulike aldersgrupper. Forskinga har vist oss kor viktige desse avstandane er.

Vidare seier forskinga at merka ferdselsårer tett inntil der folk bur, helst som rundturar, er særskild viktig. Terskelen for å koma seg ut må vere låg. Å ha tilrettelagte naturområde heilt i nærleiken av bustaden er avgjerande for at flest mogleg skal utøva friluftsliv jamleg. Det er òg særskild viktig å legge til rette for ulike brukargrupper, og sørge for medverking og involvering når ulike område skal utviklast.

Døme på bruk av forskning i utforming av friluftslivspolitik

Forsking er avgjerande for utforming av politikken. Når vi skal lage ein oppdatert friluftslivspolitik, må vi kartlegge utvikling og utfordringer i friluftslivet. Men det er ikkje nok. Det er nesten like viktig å ha kunnskap om aktuelle utviklingstrekk i samfunnet elles. Døme på dette er alderssamansetting, del av innbyggjarar med innvandrarbakgrunn, grad av urbanisering med vidare. Dette er tema som påverkar utforming av friluftslivspolitikken.

Eg vil no gje nokre døme på at forskning og økt kunnskap påverkar på politikktutforminga.

Stortingsmeldinga om friluftsliv

I 2016 la vi fram ei stortingsmelding om friluftsliv. Då vi lagde den, bestilte vi først ein forskingsrapport. Rapporten beskriv både status, utviklingstrekk og utfordringar i friluftslivet. I tillegg beskriv den utviklingstrekk i samfunnet elles, som kan ha innverknad for friluftslivet framover.

Denne forskingsrapporten la i stor grad grunnlaget for kva for tiltak og føringar som blei lagt inn i meldinga. Vi må vite kva som er utfordringsbiletet før vi kan lage ein god og relevant politikk innanfor eit felt.

Dette inneber også at friluftslivspolitikken bør gås gjennom jamleg, slik at virkemidla kan innrettast og utformast i samsvar med både utviklinga i friluftsliv og samfunnsutviklinga.

Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområde

Eit av våre nasjonale mål er at heile befolkninga skal ha moglegheit til å drive eit variert friluftsliv, både i nærmiljøet og naturen elles. For at kommunane skal kunne tilrettelegge for det, må dei også vite kva for friluftsområder dei har, og kva for verdi desse områda har.

Vi har etter kvart god kunnskap om naturverdiar i kommunane. Men vi har mangla ei systematisk kartlegging og verdsetting av friluftslivsområda.

Dette har regjeringa gjort noko med, og i 2014 blei det starta opp eit prosjekt som tok sikte på at alle landets kommunar skulle kartlegge og verdsette sine friluftslivsområde. Dette prosjektet vil bli avslutta i 2019, og innan utløpet av neste år vil nesten alle kommunar i landet ha kartlagt og verdsett sine friluftslivsområde. Alle data skal leggjast inn i opne databaser. Det er imponerande korleis dei aller fleste kommunane har tatt utfordringa med å gjere dette viktige arbeidet.

Dette er ein milepæl i friluftslivsarbeidet. Kunnskapen vi har fått gjennom dette prosjektet har begynt å gi resultat. Vi ser allereie at kunnskapen frå prosjektet er viktig i ei rekke utbyggingsaker.

Hyttebygging i fjellområda

Vi nordmenn er eit hytteglad folkeferd, og det har gjennom åra vore bygd mange hytter dei mest sentrale fjellområda våre. Hyttene har òg gradvis blitt større og meir synlege i landskapet.

Naturleg nok gjeld dette mest dei fjellområda som ligg i nærleiken av dei største byane. Desse fjellområda er ofte òg ganske små i størrelse, slik at dei tilgjengelege friluftslivsareala har vorte mindre i desse områda. Hyttebygginga har òg påverka landskap omkring hyttene.

Regjeringa er opptekne av denne problemstillinga, og seier i Handlingsplan for friluftsliv at det skal innhentast meir kunnskap om dette.

Deretter skal vi mellom anna vurdere om ei statleg planretningslinje for fjellområda skal utarbeidast. Ei slik retningslinje vil ha som hovudføre mål å ta vare på natur, friluftsliv og landskap.

Det vil òg vere aktuelt å utarbeide regionale planar for fjellområda, for å få ein meir einskapleg forvaltning av fjellområda.

Departementet har difor gitt Østlandsforskning i oppdrag å utarbeide ein rapport om kva for konsekvensar fritidsbustader i fjellet har på friluftsliv, landskap og naturmangfald. Denne rapporten vil bli ferdig no i desember.

Forskningsmidla i Klima- og miljødepartementet

Kunnskap kostar pengar. Regjeringa gir årleg mykje midlar til forskning. Det meiste blir løyva via Noregs forskingsråd.

Friluftsliv er eit viktig aspekt ved mykje av forskinga som Klima- og miljødepartementet gir pengar til. Dette er til dømes forskning på landskap, naturmangfald, turisme og kulturminne. Forskinga som blir finansierte her, er òg viktig for friluftsliv. I tillegg er nokre midlar direkte øyremerka til friluftslivsforskning.

Friluftsliv er også tema innanfor forskning som er finansiert av andre departement. Dette gjeld til dømes idrettsforskninga, som Kulturdepartementet har ansvaret for. Det same gjeld innanfor forskning på folkehelse, som ligg til Helse- og omsorgsdepartementet.

Dette visar at friluftsliv er integrert i alle fagområde, noko eg synest er veldig bra. Friluftsliv er viktig i alle sektorar, og er noko som det takast omsyn til.

Forskningsrådet seier at dei i større grad vil sjå dei ulike departementa sine middel til forskning i samanheng. Dette vil til dømes kunne føre til at middel til folkehelse frå Helse – og omsorgsdepartementet og middel til friluftsliv frå Klima- og miljødepartementet blir slått saman og brukt til ulike forskingsprosjekt innanfor friluftsliv. Dette vil kunne styrkje friluftslivsforskninga.

Forskningsbehov i Klima- og miljødepartementet

Kva er det så Klima- og miljødepartementet ønskjer meir forskning om? Det er heile tida behov for oppdatert og ny kunnskap innanfor dei fleste felt som har noko å seie for friluftslivet. Både når det gjeld arealforvaltning og når det gjeld tilrettelegging og motivering til friluftsliv.

Av tema som er særleg viktige for oss nå, er korleis vi kan sikre at alle får moglegheit til å teke del i friluftslivet, uansett alder, funksjonsnivå eller kulturell bakgrunn. Reint konkret er betyr dette mellom anna at vi treng å vite meir om rekruttering til friluftsliv blant barn og unge. Skal den høge deltakinga i friluftsliv oppretthaldast, er det avgjerande at barn og ungdom får erfaring og kunnskap om friluftsliv. Det betyr vidare at det er behov for meir kunnskap om korleis personar med innvandrarbakgrunn kan delta meir i friluftsliv.

Eg vil òg trekke fram naturbasert turisme, som har auka veldig dei seinare åra. Naturikon som Preikestolen, Trolltunga og Kjerag har no eit besøk som var heilt uverkeleg for berre nokre få år sidan. Dette er jo flott! Men er dette berre positivt? Det er viktig å få meir kunnskap om kva for konsekvensar denne auken i turismen har på både naturen og for friluftslivet. Kunnskap om kva for tiltak som best kan motverke negative konsekvensar av den auka turismen er heilt sentralt. Nasjonale Turiststier, der staten gjer pengar til stiar og stiområde med særst høge utfordringar, er eit av svara frå regjeringa på denne problemstillinga.

Avslutning

Konferansar som dette er viktige. Både for å sette friluftslivsforskning på dagsorden og for å formidle forskingsresultat.

Det blir gjort mykje god og relevant forskning, men naturleg nok vil ikkje alt nå frem til dei som har behov for denne kunnskapen. Av og til oppdagar vi viktig kunnskap frå forskingsarbeid som vi ikkje visste om. Det er kanskje det aller viktigaste med denne konferansen. Her får vi kunnskap om det siste innanfor friluftslivsforskinga, og vi får tips om forskingsarbeid som vi kan lese meir om seinare.

Saman skal vi nå målet om økt deltaking i friluftsliv i alle grupper i befolkninga. Eg vil med dette takke for meg, og ønskje lykke til med konferansen!

Framtidig kunnskapsbehov, utfordringer og muligheter

Annette Bischoff, Universitetet i Sørøst-Norge, Kirsti P Gurholt, Norges idrettshøgskole og Margrete Skår, Norsk institutt for naturforvaltning

ISN Universitetet i Sørøst-Norge
 NHH Selskapet for kroppsøving og pedagogikk NORGES IDRETTSHØGSKOLE
 NINA
Framtidige kunnskapsbehov, utfordringer og muligheter
 Annette Bischoff, ISN, Kirsti Pedersen Gurholt, NIH, Margrete Skår, NINA

Framtidige kunnskapsbehov, utfordringer og muligheter

- Hva er viktige kunnskapsbehov?
- Hvordan kan forskningen om friluftsliv styrkes nasjonalt og institusjonelt?
- Hva preger friluftsliv som forskningsfelt i 2018?

Friluftsliv – som samfunnsfenomen, politikkområde og forskningsfelt

Friluftsliv er noe som engasjerer og berører mange – på ulike måter

- **Hvordan vi lever** – vår relasjon til naturen, vår bruk av naturen, den mening naturen og naturen skaper – for den enkelte og i fellesskapet (kulturen), holdninger og verdier, **forbruk** (utstyr og transport)
- **Friluftsliv som politikkområde** skal skape grunnlaget for et bærekraftig samspill mellom menneske, natur og kultur til det beste for både natur og menneske.
  - Skole, folkehelse, frivillige organisasjoner, næring, miljø, kultur, forvaltning og så videre....
- **Friluftsliv som forskningsfelt** skal levere kritisk og uavhengig forskning som bidrar til en dypere forståelse av friluftsliv i mangfoldet av kontekster gjennom praksisnær forskning

Utvikling og trender skaper nye kunnskapsbehov

- Endrer teknologien vårt forhold til naturen og hverdagslivet?
- Nye former for bruk av naturen: næring, nytt utstyr utfordrer natur, miljø og forvaltning – kosekvensler?
- Globalisering og flerkulturalitet – hvilken betydning har det? Hvordan møtes det?
- Det øyeblikke skiftet – (klima) – hvordan påvirkes vår relasjon til naturen? Friluftsliv?
- Økt turisme – økt fokus på «sertifisering» - hva leder det til?
- Endrede familierformer og oppvekstsvilkår – sterkere behov for organisert og formalisert læring tilgjengelig natur og friluftsliv?
- Stadig økende fokus på «effekt» (f.eks. fysisk aktivitet)

Etterspurte kunnskapsbehov

- Om «Friluftslivsfeltet» - feltanalyse av makt, verdier og aktører
- Om naturens betydning for læring, inkludering, sosial utjamning, aktive livsstiler
- Om naturens betydning for bedret folkehelse og miljøbevissthet
- Om verdiorientering, opplevelse og meningsdannelse
- Om sosialisering, utvikling og livskvalitet
- Om ivaretagelse av friluftslivets naturgrunnlag gjennom arealforvaltning og samfunnsplanlegging
- Om naturens betydning for økonomisk og kulturell verdiskaping
- Om effekter av deltakelse, tilrettelegging og andre tiltak
- Om praksis, trender og teorier

Verdier – dualiteter og paradokser som bør forskes på.....

- Det politiske paradoks
  - Utenriggning
  - Ambisjonspolitikk – manglende kunnskapgrunnlag
- Bærekraft paradokser
  - Utstyr
  - Koser
- Sikkerhet
  - Regjering
  - Sertifisering (profesjonskamp)
- Individuelle vs kollektive
  - Medier – selvfremstilling – prestasjon
  - Allmansrett og økende behov for organisert/formalisert læring

Drukner friluftslivsforskningen i store begreper og andre hensyn?

«miljøgoder» «samfunnsomstilling» «bærekraft»
 «urbanisering» «det grønne skiftet»
 «økosystemtjenester» «næringsklynger» «biodiversitet»
 «globalisering» «helhetlige løsninger»
 «miljøforskning» «samfunnsutfordringer»
 «næringsutvikling» «miljøvennlig energi» «klimapolitikk»
 «brukerstyrtede innovasjonsprosjekter» «verdiskaping»
 LIVSKVALITET – HVERDAGSLIV – FOLKEHELSE – POLITIKK

Hvem har ansvar – hvem tar ansvar?

- Klima- og miljødepartementet har ansvaret for friluftsliv og for kunnskapsutvikling og forskning om friluftsliv

Feltet berører også andre departement:

- Helse- og omsorgsdepartementet
- Kunnskapsdepartementet
- Kulturdepartementet

Er samordningen god nok?

Står friluftsliv, forskningen og finansieringen av forskningen i fare for å falle mellom flere ansvarsområder?

Forventninger

Ressurser

ISN Universitetet i Sørøst-Norge 10.08.2019

Forventningene er store

- Gapet er stort mellom posisjonen friluftsliv ofte tillegges som «samfunnsmedisin og -lim» i offentlig politikk og debatt, og de begrensede ressurser forskningen får over til å sikre metodisk solid dokumentasjon, ny kunnskap og en dypere forståelse.
- Svarer en fragmentert friluftslivsforskning på politikernes ønske om helhetlige og kunnskapsbaserte løsninger?
- Vårt svar er nei!
→ Hvordan motvirke tendenser til fragmentering og mangel på kontinuitet?

9

ISN Universitetet i Sørøst-Norge 10.08.2019

Hvordan står det til med friluftslivsforskningen?

- Mange institusjoner, små miljøer og ulike fagområder
- Ofte flerfaglig, av og til tverrfaglig
- Tematisk, teoretisk og metodisk mangfold
- Mangel på kontinuitet, målrettethet og samordning
- Lite ekstern finansiering av friluftslivsforskning
  - Finansieres via høgskolers og universiteters interne midler og stillingsressurser
  - Lite via NFR, departement/direktorat o.a.

Hoved oppsummering:
Vi har en lite prioritert fragmentert friluftslivsforskning!

10

Tid for et kunnskapsløft!

Står friluftsliv i fare for å falle mellom flere stoler, både i forvaltning og forskning?

Våre politikere oppfordres til å initiere tiltak som sikrer:

- Langsiktighet, stabilitet og forutsigbarhet i strukturer og ressurser
- Økt tverrdepartemental samordning av friluftslivfeltet
- Bevilge friske midler til forskning om friluftsliv og sikre friluftsliv som et klart tiltaksområde
- Friluftsliv må få en tydeligere posisjon i utlysninger fra NFR
- Etablerer formidlingskanaler

Friluftsliv som et tverrdepartementalt forvaltningsområde!
Eget forskningsprogram med basis-finansiering fra flere programmer

ISN Universitetet i Sørøst-Norge 10.08.2019

11

Nytt nasjonalt forskningsprogram

Friluftsliv og bærekraftig samfunnsutvikling

ISN Universitetet i Sørøst-Norge

Friluftslivsforskning

Eli Ragna Tørum, Forskningsrådet

Friluftslivsforskning

Forskning i friluft
5. desember 2018

Spesialrådgiver Eli Ragna Tørum
Norges forskningsråd
09.06.2019

Forskning på flere nivåer og temaer i Forskningsrådet er relevant for friluftslivet

- FNs 17 bærekraftsmål
  - globalt og nasjonalt
- Forskningsrådets skal
  - Sikre kvalitet, bidra til å løse store samfunnsutfordringer og skape innovasjon og verdiskaping
  - bærekraftig samfunns- og næringsutvikling
- Forskningsrådets tematiske forskningsprogrammer
  - > Friluftsliv
    - globalt og nasjonalt
  - > Friluftsliv
    - en del av bærekraftig samfunns- og næringsutvikling
  - > Forskning om friluftsliv

FNs bærekraftsmål - et globalt og nasjonalt oppdrag

- FNs bærekraftsmål og Agenda 2030 er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene og miljødegraderingen innen 2030. **Hva har friluftsliv med dette å gjøre? Kanskje alt?**
- Bred deltakelse er nødvendig for å nå målene
  - alle land berøres og mer samarbeid nødvendig
  - er mer enn økonomisk vekst
- Setter en tydelig agenda for forskningen - også i Norge
  - nasjonale prioriteringer
  - Norge har ansvar og må bidra
  - vi som er opptatt av friluftslivsforskning må bidra

17 SAMARBEID FOR Å NÅ MÅLENE

SOSIAL, MILJØ, ØKONOMISK

FNs 17 bærekraftsmål

Særlig viktig for friluftsliv:

- 3 Helse
- 11 Bærekraftige byer og samfunn
- 12 Ansvarlig forbruk
- 13 Klima
- 14 og 15 Liv i vann og på land
- 17 Samarbeid

Men også 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 og 16

Forskningsrådets strategi for bærekraft

Mål

Utvikle kunnskap og løsninger for å

- møte nasjonale og globale **samfunnsutfordringer** knyttet til bærekraft
- bidra til **næringsutvikling** som gir økt bærekraft og grønn konkurransekraft

Bidra til samfunnsutvikling som støtter opp om bærekraft

1. Reduserte klimaendringer og gode tilpasningstiltak
2. Rikt naturmangfold, bevaring av økosystemtjenester og redusert miljøpåvirkning
3. Bærekraftige byer, byregioner og transportsystemer
4. Utidanning som sikrer framtidens kompetanse og motvirker ulikhet
5. Lk tilgang til helse og helsetjenester
6. Redusert fattigdom og ulikhet

Rikt naturmangfold, bevaring av økosystemtjenester og redusert miljøpåvirkning

Forskningsrådet vil bidra til:

- Miljøforskningen legger vekt på sammenheng naturmangfold – økosystemtjenester – arealbruk – forurensninger – miljøbettinget livskvalitet
- Kunnskap om samvirkende miljøeffekter, verdssetting av miljøgoder og løsninger for bærekraftig bruk
- Mer samspill næringsliv – forvaltning – forskning for å bidra til miljømessig bærekraftig utvikling
- Norske kunnskaps- og innovasjonsmiljøer **samhandler internasjonalt** om miljøspørsmål av global karakter

Forskningsrådets virkemidler og konkurransearenaer – ca. 10 mrd. kr per år

Internasjonale prosjekter				
Internasjonale prosjekter: 488 mill. kr				
Åpen arena for bedrifter (BA) 500 mill. kr	Helse, mat og livskvalitet	723 mill. kr	Kultur og medier	100 mill. kr
	Øke og gjenopprett	439 mill. kr	Forling, demokrati og jobbskifte	93 mill. kr
Kommunehelsetjenester 232 mill. kr	Sammenheng mellom helse og miljø	227 mill. kr	Helse, omsorg og behandling	422 mill. kr
	Miljø og energi	410 mill. kr	Utdannelse og kompetanse	120 mill. kr
SkatteFUNN 1500 mill. kr / Analysearenaer 400 mill. kr	Utdannelse og kompetanse	512 mill. kr	KLD støtter mer 1 mill. kr til friluftslivsforskning	
	Miljø og energi	332 mill. kr	Internasjonalt	402 mill. kr
Regionale og kommunale oppdrag				
Regionale oppdrag: 120 mill. kr				
Kommunale oppdrag: 400 mill. kr				
Nasjonale forskningsoppdrag				
Nasjonale oppdrag: 473 mill. kr				
Forskningsprogrammer og konkurransearenaer				
Forskningsprogrammer og konkurransearenaer: 1647 mill. kr				

Forskningsprogrammer - status, muligheter og forskningsbehov relevant for friluftsliv

- MILJØFORSK
- MARINFORSK
- KLIMAFORSK
- POLARPROG
- ENERGIX
- BIONER
- BEDRE HELSE
- BYFORSK
- SAMKUL
- Innovasjon og grunnforskning

MILJØFORSK - Miljøforskning for en grønn samfunnsomstilling

Strategiske planer:

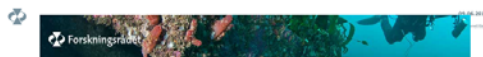
- Programplanen inkluderer mange perspektiver og kunnskapsbehov som er viktige for friluftsliv. Naturmangfold, kulturmiljø og rent miljø er sentrale ressuser for en rekke samfunnsområder og økosystemtjenester som mat, helse, friluftsliv og livskvalitet.
- Forskningsbehov knyttet spesielt mot friluftsliv:
  - Friluftsliv og livskvalitet i by- og tettstedsnære områder og andre pressområder;
  - Ulike former for friluftsliv knyttet til naturressuser og kulturmiljø, endringer, konflikter, muligheter og betydning for helse, miljø og livskvalitet;
  - Sammenhenger mellom opplevd livskvalitet og forbruk, matproduksjon, miljøgifter i luft, mat og andre forbruksartikler, - her kan det være muligheter i neste års utlysning
  - Betydning av kulturmiljø og naturmangfold, inklusive blågrønn struktur for livskvalitet og trivsel i hverdagen
- Øremerket 1 mill. kroner fra KLD til friluftslivsforskning

MILJØFORSK - Miljøforskning for en grønn samfunnsomstilling

Finansiering: Mange prosjekter har betydning for friluftslivet

- Et prosjekt ser på *Pilegrimsleden* til Trondheim og *Telemarkskanalen*, med vekt på natur, kultur og floksvandring – 'slow travel' ved NINA
- Sjøørret er en viktig art i forbindelse med friluftsliv og for turisme. Som en del av et prosjekt ved NTNU kartlegges verdien av sjøørret som økosystemtjeneste.
- *Urbanisering* øker presset på den blågrønne infrastrukturen som skoger, elver og innsjøer. Som er viktig for biologisk mangfold, grønn lung for rekreasjon, områder for jakt og fiske, skogbruk eller landbruk. Et NINA prosjekt ser bl.a på synergi og konflikter mellom bruksområder for å utvikle arealplaner for den blågrønne infrastrukturen.
- *Reindriftsnæringen* står foran mange utfordringer i framtida. Et prosjekt ved NIBIO ser på kunnskap for næringsutvikling i et langsiktig perspektiv. Det skal det dannes et kompetansenettverk av næring, forvaltning, forskning og friluftslivsanslagninger
- Søknadsbehandling i morgen og nye prosjekter startes!

MARINFORSK – Marine ressurser og miljø

Strategiske planer:

- Programmet har et tema på forvaltning og samfunnsperspektiver. Marint miljø i havet og i kystsonen bidrar med et bredt sett av økosystemtjenester. For kystnære ressurser kan rekreasjonsfiske utgjøre en stor og økende andel av den samlede beskningen. *Her trengs det kunnskap som ledd i utviklingen av en økosystembasert fiskeriforvaltning*, og som ledd i kartleggingen av viktige marine økosystemtjenester. Det er bl.a. forskningsbehov knyttet til omfang og verdi av marine økosystemtjenester og om omfanget av og utviklingen i fritids- og turistsfiske.
- Et prosjekt ved UiTromsø er knyttet til *turistfiske*, rettet mot endringer i bruk av ressursene, inklusive balansen mellom oppdrett og villaksstammer og bevare kysten for rekreasjon, samt balansen mellom økt turistfiske, rekreasjonsfiske og tradisjonelt fiske.

KLIMAFORSK – Stort program for klima

Strategiske planer:

- Programplanen vektlegger bl.a. kunnskap om naturlige og menneskeskapte klimendringer og effekter av klimendringer på natur og samfunn
- Noen prosjekter har noe relevans, for eksempel:
  - Et prosjekt ved NVE skal øke kunnskapen om *snømodeller* ved endrede klimatiske forhold. Viktig for dyr og planter og for samfunnet, inklusive økonomiske forhold, infrastruktur og ikke minst for *fritidsaktiviteter* som skigåing, hytteliv og andre utendørsaktiviteter.
  - Et annet prosjekt ved Vestlandsforskning ser på effekter av *klimendringer på norsk naturbasert reiseliv*. Det overordnede målet med prosjektet er å legge til rette for bærekraftig klimatilpassing innenfor det naturbaserte reiselivet i Norge

POLARPROG – Polarforskningsprogrammet

Strategiske planer:

- Programmet bidrar til å ivareta Norges særlige ansvar for å få frem forskningsbasert kunnskap i og om de polare områdene. Kunnskapsbehov rettes mot *klima- miljø- og økosystemforståelse*, politikk, forsvarlig forvaltning og næringsvirksomhet. Programplanen inkluderer forskning på *turisme*, bl.a. på Svalbard
- Ingen konkret prosjekter med relevans for friluftsliv per nå.

ENERGIX – Stort program for energi

Strategiske planer:

- Programplanen har et helhetlig bærekrafts-perspektiv og inkluderer forskning for å *reducere miljø- og klimavirkninger*, økt kunnskap som grunnlag for politikkutvikling og god forvaltning av energiresursene.
- Flere prosjekter ser på naturmangfold og på miljøkonsekvenser ved ulike typer utbygging av fornybar energi, på vedlikehold langs kraftlinjer, nedtapping av vann i forbindelse med kraftproduksjon. For eksempel:
  - *Fiskevandring og kraftverk* ved NINA, Grønnere naturinngrep og reduksjon av klimagassutslipp i anleggsarbeid ved kraftverk ved STATNETT,
  - *Vindmølleparker* og miljøkonsekvenser ved SSB,
  - *Kraftledning* og miljøkonsekvenser ved NINA

BEDRE HELSE - Bedre helse og livskvalitet

Strategiske planer:

- *BEDREHELSE* er et *helsefremmende og forebyggende* program som skal bidra med kunnskap for å møte vesentlige helse- og samfunnsutfordringer.
- Programmet skal fremme forskning og forskningsbasert innovasjon av høy kvalitet for å bidra til *bedre folkehelse, økt livskvalitet og redusert sosial ulikhet i helse*.
- Flere prosjekter som frambringer kunnskap som har *relevans for friluftsliv og helse*, men ingen med dette konkret som tema nå.

BYFORSK - Forskning og innovasjon for framtidens byer

Strategiske planer

- For *BYFORSK* så har friluftsliv en plass, ved at vi skal bidra til byrom og byer som er gode å leve og være i.
- Prosjektet *Cultivating Public Spaces: urban agriculture as a basis for human flourishing and sustainability transition in Norwegian cities*. Det handler om hvordan urbant landbruk systematisk kan integreres i urbane offentlige rom og være med på å forbedre livskvaliteten i kompakte byer i Norge.

18

SAMKUL - Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger

Strategiske planer:

- Forholdet *kultur/samfunn* – *natur* er sentralt i programplan. Tematiske prioriteringer som inkluderer menneske og natur, og koblet til kulturelle forestillinger, verdier, tradisjoner

Finansiering:

- Ingen konkret prosjekter per nå. Flere utlysninger er rettet mot menneske og natur, men ingen relevante prosjekter for friluftsliv har nådd opp

22

BIONÆR - Bærekraftig verdiskaping i mat- og biobaserte næringer

Strategiske planer:

- Programplanen inkluderer forskning på verdiskaping knyttet til tjenester, der friluftsliv er nevnt sammen med *jakt og turistfiske, bygdeturisme, mattradisjoner og generell turisme, naturguiding og sports- og familiedyr*

Finansiering:

- BIOTOUR-prosjektet ved NMBU analyserer nøkkelbetingelser for framtidig utvikling av det *naturbaserte reiselivet* i Norge som grunnlag for næringsutvikling, robuste lokalsamfunn og bærekraftig ressursbruk.
- SALMONCHANGE-prosjektet ved NMBU framskaffer ny kunnskap for bærekraftig utvikling og innovasjon i *norsk lakseturisme*

21

BIA – Brukerstyrt innovasjonsarena

Strategiske planer:

- Programmet er en åpen arena for innovasjonsprosjekter, uten faglige føringer

Finansiering:

- Noen innovasjonsprosjektene støtter bedrifter som utvikler *nye løsninger og produkter* som har relevans for friluftslivet, for eksempel:
- *Skifabrikken Madshus* presenterte i 2015 et par *grensesprengende ski*. Bak ligger en svært bevisst satsing på forskning og utvikling. Forskningsrådet har gjennom BIA-programmet støttet flere prosjekter i samarbeid med NTNU, SINTEF og Madshus, som ligger til grunn for verdenslanseringen.
- *Polybit AS* utvikler *kunstig ogn for profesjonelt fiske og fritidsfiske* i samarbeid med ledende forskningsinstitusjoner. Produktet er en krem med luktestoffer som tiltrekker fisk på flere hundre meters avstand – med råstoffer fra havet.

23

Status og utfordringer

Resultater:

- Det er forskning i mange programmer som underbygger et kunnskapsgrunnlag som er viktig for friluftslivet
- Det er elementer i mange prosjekter som direkte berører friluftsliv
- Det er få eller ingen prosjekter som er rene friluftslivprosjekter
- Økt behov for samarbeid mellom forskere og med brukere

Endringsbehov:

- Med bakgrunn i oppløpning av FNs bærekraftsmål, må friluftslivsforskning sees i en *bred sammenheng*
- Videreutvikle virkemidlene slik at de bedre kan møte *kunnskapsutfordringene* som er relevant for friluftsliv
- *Kunnskap om friluftsliv, endringsprosesser og konsekvenser, løsninger og næringsutvikling*
- *Sammenhenger, samvirkinger, samhandling, samspill*

24

Oppsummering

- Store *kunnskapsbehov* på mange sektorer – økt ressursbehov
- Viktig at forskningsmiljøene *ser muligheter* i utlysninger fra mange programmer
- Se muligheter i *samarbeid* med andre
- Integrer friluftslivsforskning i *større forskningsutfordringer*

Frisk luft og sol er godt for alle, men aller mest for gutter? Historisk perspektiv på friluftsliv i skolen.

Kari-Anne Jørgensen-Vittersø, Universitetet i Sørøst-Norge

Utdrag av fortelling om «Slalomjenta» av Haldis Moren Vesaaas i Thorbjørn Egners Lesebøker, 1952:

«Det kom ein liten ski-løypar susande inn på vegen så snoen gauv. Han for nedover brøytekannten og tverrsvinga så han vart ståande midt i vegen. Og no såg kona frå Haugen at han hadde fletter.»

Fortellerstemmen i denne historien er Hans, som er ny på skolen, og som i løpet av fortelling blir venn med denne tøffe skiløperen, «Slalomjenta» som heter Anne. Hun som står på ski hele veien fra Plassen, stedet hun bor og ned til skolen i bygda. Fortellingen gir et bilde av barns liv i ei norsk bygd, framkomstmidlet var ski, skiferdigheter var en viktig del av barnas kultur, en ferdighet med høy status både for jenter og gutter.

Bakgrunnen for studien var et ønske om en historisk forståelse av utviklingen av friluftslivet som et emne i grunnskolen. Utgangspunktet var et prosjekt knyttet til Norsk læremiddelhistorie og pedagogiske tekster i kroppsøvingsfaget ved USN (Jørgensen 2009). Sentrale dokumenter for den første studien var læreplanene for Byfolkeskolen (Normalplankomiteen 1939)- og Landsfolkeskolen (Normalplankomiteen 1939) og lærebøker skrevet for lærere i kroppsøvingsfaget. Disse læreplanene ble implementert etter 2. verdenskrig og dannet et viktig grunnlag for utviklingen av en felles folkeskole og utdanning for alle. Et overraskende funn var at friluftsliv ikke var skrevet eksplisitt inn som en del av kroppsøving, selv om faget hadde mange bevegelsesaktiviteter som foregikk ute. Derfor var interessant å lese etter friluftslivet i andre fag i læreplanene og i felles lesebøker for folkeskolene. Mitt innlegg har følgende problemstillinger:

- Hvilke fortellinger om friluftslivet finner vi i læreplaner og læremidler for grunnskolen 1939 - 1960?
- Hvilke linjer kan vi trekke til utviklingen av friluftlivsemnet i nye læreplaner for grunnskolen?

Teoretisk bygger teksten på en hermeneutisk-historisk fortolkning av tekster (Ricoeur, Blamey et al. 2010) i læreplaner for lands og by folkeskolen av 1939 (Normalplankomiteen 1939, Normalplankomiteen 1939), samt Thorbjørn Egners lesebøker bind 1-3 (Egner, Jacobsen et al. 1960, Egner 1962, Egner, Jacobsen et al. 1962), for småskoletrinnet.

Friluftsliv som kulturarv

Skolen er mer enn en institusjon der teoretisk og praktisk kunnskap formidles, den bygger på et felles verdigrunnlag og et dannelsesbegrep. Skolen er også en bærer av tradisjoner og formidler deler av vår kulturarv. Forståelsen og tolkningen av fortellinger om friluftslivet i læreplanene fra 1939 bygger på dagens definisjon av hva friluftslivet er, og forståelsen av friluftslivet som en del av vår immaterielle kulturarv.

Friluftslivet er mer enn aktiviteter i friluft. Den offisielle definisjonen gitt i friluftsloven og brukt i senere stortingsmeldinger om friluftsliv omfatter naturopplevelse, fysisk aktivitet og rekreasjon i naturen (Regjeringen 2016).

Friluftsliv regnes også som en del av den immaterielle kulturarven i Norge. Den immaterielle kulturarven er den delen av kulturarven som er der, men som ikke setter fysiske spor. Under kulturrådets presentasjon av vår norske kulturarv finner vi friluftsliv beskrevet på følgende måte: Friluftsliv består av opphold, fysisk aktivitet og opplevelser i naturen. Den norske friluftslivstradisjonen bygger på allemannsretten, gjennomføres ikke-motorisert, med enkel tilrettelegging og med enkle midler. Naturopplevelse og ønske om miljøforandring står sentralt i tradisjonen (Planke 2017).

Det innholdet som kan knyttes til friluftsliv i de læreplanene og læremidlene jeg har sett på omhandler i hovedsak opphold, fysisk aktivitet og opplevelser i naturen.

Først i Mønsterplanen fra 1974 (Norge Kirke- og 1974) kom friluftsliv inn som et eget emne i kroppsøvfaget. Da ble det også lagt inn et innhold som omfattet lengre turer utenfor skolens nærområder. For små- og mellomtrinnet foregikk imidlertid aktivitetene i skolens nærmiljø.

Friluftsliv i fagemnet helselære

Det finnes flere kilder fra tidlig på 1900 tallet der friluftslivet beskrives som viktig i oppdragelse av unge og for å fremme god helse og gode karakteregenskaper.

Det fagområdet der begrepet friluftsliv ble skrevet inn i læreplanene av 1939 var i helselære og da under avsnittet helseregler, s.129. Innholdet det skulle undervises i var som følger:

Virkningen av sol og frisk luft. Virkningen av idrett og kroppsøvinger. Betydningen av allsidig idrett, faren med ensidig. Egen drakt til idrettsøvinger. Bad etter idrettsøvingene. Ingen øvinger like etter måltid. Overdreven idrett er farlig. Konkurransen uten trening er meget farlig (Normalplankomiteén 1939).

Reglene gir oss en fortelling om at friluftsliv er uteaktiviteter som må rammes inn av klare regler. Når jeg leser disse ser jeg for meg et barn i lek og bevegelse ute ved sjøen eller på idrettsbanen. Det er også en fortelling om de voksnes årvåkne blikk og overbevisning om hva som er bra og hva som kan være skadelig ved denne uteaktiviteten. Dette stemmer godt med det medisinske vitenskapelige grunnlaget deler av innholdet i læreplanene bygget på. I dag er denne kunnskapen foreldet, men den gangen ble grunnlaget for reglene ansett som gitte sannheter. Vi finner aspekter som var helsefremmende som sol og frisk luft og helseforebyggende råd som hindrer skader, og sikrer god hygiene. Vi kan også forstå reglene ut fra sin tid da mange barn vokste opp under dårlige sosiale kår som hverken fremmet fysisk utvikling eller ga mulighet for å oppleve sol og frisk luft daglig. Aktivitetene er ikke det vi i dag vil kalle friluftsliv, men omfatter både kroppsøvinger og mer konkurransepregede idrettsaktiviteter.

Friluftsliv i kroppsøvfaget

Selv om friluftsliv ikke var en del av faget kroppsøving etter 1939 planene var tradisjonelle friluftslivsaktiviteter som ski og skøyter på vinteren og orientering på barmark sentrale. Jenter og gutter hadde samme faginnhold på småskoletrinnet, men jentene fikk færre kroppsøvingstimer fra 4. klasse. Begge kjønn hadde ski og skøyteaktiviteter på planen, men jentene skulle ikke hoppe på ski. I et av de veiledende dokumentene som ble utarbeidet for lærere, Arbeidemåten i landsfolkeskolen (Samnøy 1948), står det at «Slalom er eit renn vi kan setje alle til å vera med i. Det kan vi ikkje i hopprenn. Gjentene slett ikkje.» Noen begrunnelse var ikke gitt, men det er nærliggende å anta at det ble begrunnet ut fra fysiske egenskaper og forståelse av jenters helse.

Svømmeferdigheter og livredning ble også ofte undervist ute. Selv om det utover på 1950 tallet ble flere skoler med innendørs svømmebasseng var det mange steder de ikke hadde tilgang til det.

Noen av aktivitetene som forgikk ute i kroppøvningsfaget er beskrevet som friluftssleker. Under denne beskrivelsen finner vi ringleker, regel leker og ballspill der turtaking og fysisk aktivitet er sentralt. Redskaper som erteposer og baller blir brukt i flere av lekene. Det er ikke noe hverken i teksten i læreplanene, eller i de lærebøkene læreplanen viser til, som tyder på at naturopplevelse eller bruk av natur var viktig i friluftsslekene. Flere av lærebøkene kom ut før planene var ferdige (Hegna 1922, Platou 1936, Weydahl 1955) og aktivitetene var allerede godt innarbeidet som en del av innholdet i kroppøvningsfaget.

Fysisk aktivitet ute var en del av kroppøvningsfaget, men hverken naturopplevelse, glede over å være i naturen skrives frem. Derimot løftes det å bli glade i være i bevegelse, og helseaspekter ved bevegelse. Kroppøvningsfaget forteller om et fag der lærerrollen var å lede barn i kroppøvinger og skoleidrett. Det forteller vel også noe om en tid da lek og ferdsel i natur hørte ikke ble ansett som en del av skolens mandat.

Barnas friluftsliv og naturferdsel i nærnatur- Thorbjøren Egners lesebøker for småskoletrinnet

De lærebøkene fra 1950 og 1960 tallet som inneholdt flest tekster knyttet til natur og barns lek og ferdsel i nærmiljøet var Thorbjørn Egners lesebøker.

Bøkene ble til som et stort nasjonalt lesebokprosjekt etter 2. verdenskrig. Den første boka kom i 1950 og de ble utgitt i flere opplag på 1950 og 1960 tallet. Jeg har spesielt sett på de fire bøkene for småskoletrinnet som dekket 2. og 3. klasse. Bøkene var første del av en lesebokserie som skulle være en del av et nasjonalt dannelsesprosjekt med fortellinger fra by, land, kyst og vidde (Heger 2012). I dette dannelsesprosjektet lå også en sosialdemokratisk ide om å bygge en ny felles framtid. Thorbjørn Egners sto for mange av tekstene og illustrasjonene i bøkene, men han fungerte også som redaktør sammen med Karen Jacobsen og Helen C. Kløvstad. Bøkene inneholder fortellinger skrevet av flere forfattere. Haldis Moren Vesaas var en av dem og hun var også en viktig redaktør for den delen av bøkene som omhandlet landet og for språket i nynorskdelene.

Et kjennetegn ved tekstene i Thorbjørns Egners tekster for småskoletrinnet var fortellingene om barn i sine nærmiljø, det være seg landsbygda, på landet, ved sjøen eller på vidda og barn i byen. Tekstene er en påminnelse om barns tilgang til nærnatur, men de inkluderer også byen og den moderniseringen som fant sted. I det første bindet, I byen og på Landet, handler første del om barna i byen og rim og eventyr, mens siste del er viet barna på landet, sommeren i Skogen, rim og eventyr og avsluttes med julefortellinger. Fortellingene om sommeren i skolen handler om dyr og fugler i nærnaturen. Andre bind følger fuglene videre om vinteren og videre barn i by og bygd utover våren mot sommer. Også her finner vi rim og eventyr.

I bind 3, Sør og Nord i Landet, er innholdet rettet mot kyst og vidde. Også her følges årstiden sommer, høst og vinter. Det er en hel samling med fortellinger om livet i og ved havet. Under overskriften: Vinter i byen og på landet, finner vi skilærer Tømm Murstads tekst, skiskole, en fakta tekst om skiteknikk og fortellingen om skirenn på løkka. I skirennen på løkka kommer det frem at både jenter og gutter er aktive og gode skiløpere, men når det kommer til hoppkonkurransen er det jentene som måler lengden og guttene som hopper på ski. Fortellingen om slalom jenta er lagt inn i en siste del som heter småstykker på nynorsk, og viser at jenter ikke sto tilbake for guttene når det gjaldt å renne utfor.

Det lå en pedagogisk tanke om å begynne med det nære og først i bind 4 som heter, Verden er Stor, er det en samling fortellinger om jenter og gutter i andre land. Men også i denne boka finner vi fortellinger fra skogen og fortellinger som omhandler barn, voksne og dyre og planteliv i barns nærmiljø.

Tar jeg som leser på meg «friluftslivsbrillene» ser jeg klart noen trekk ved disse fortellingen som kan kobles på dette begrepet. De omhandler barn i sine nærmiljø, og de omhandler det jeg vil kalle hverdagsfriluftslivet. Ut fra den tiden fortellingene er skrevet i er dette heller ikke overraskende. Folk brukte og beveget seg mer i nærmiljøet. Det var tryggere å bevege ute for barn blant annet fordi det var mindre trafikk. Dette gjaldt også for byene. Tekstene i lesebøkene omhandler lek og aktiviteter ute til alle årstider.

Det som også står frem er fortellingene om mer enn menneskelig liv, både husdyr, ville dyr og planter. Det er fortellinger som handler om samspill, nære opplevelser og kontakt mellom barn og dyr, og barn og natur. Selv om det med rette kan stilles spørsmål ved å menneskelig gjøre dyr leser jeg fiksjonene som tydelige. Med disse bøkene som ble lest av alle barn i etterkrigs generasjonen i Norge i flere ti-år, fikk alle med seg en forståelse av hvilke dyr vi møter i nærnaturen, hvordan de lever og at det er viktig å behandle dyr med respekt. De er skrevet frem som levende dyr med følelser og en rett til liv akkurat som oss mennesker. Fortellingene er korte, det er også dikt, rim og skuespill for dramatisering og språket er poetisk og levendegjør innholdet. I tillegg er bøkene illustrert med tegninger til tekstene. Tekstene gir en forståelse og innsikt som går utover selve leseferdigheten og som er rettet mot viktige verdier og kunnskap som vi finner i friluftsliv.

Hvilke fortellinger om friluftslivet finner vi i læreplaner og læremidler for grunnskolen 1939 - 1960?

Denne korte gjennomgangen viser at friluftslivet fantes andre steder i skolens planer og læremidler enn i kroppsøvfaget. Friluftslivsaktiviteter var en del av faget, men det sentrale for dette faget og også for helselæren var å bruke utemiljøet som en arena for trening av kroppen og kroppslige ferdigheter. Jeg vil også nevne at skogkunnskap også var et emne i skolen fra 1939 og hensikten var både å gi kunnskap om skogbruk og å plante ny skog, «kle landet». Kunnskap om natur lå også inn i naturfag, heimstadelære og som høsting i husstell.

Det friluftslivet som ble skrevet inn som et emne i de første felles læreplanene for lands og byfolksskolene skiller seg i stor grad fra det friluftslivet som senere ble en del av kroppsøvfaget i skolen i M-74 og senere læreplaner, med klare mål for ferdigheter og med naturopplevelse inkludert som en del av fagemnet.

Med en ny læreplan på trappene er beskrivelsen av friluftsliv i kroppsøvfaget igjen er i endring (Utdanningsdirektoratet 2019). Friluftsliv er fremdeles inne, men det nye er at naturferdsel og ferdsl i nærnatur er løftet frem. Denne endringen viser en dreining mot i enda større grad enn tidligere å vektlegge det nære og enkle friluftslivet.

I den generelle delen av den nye læreplanen ligger respekt for naturen og ressursgrunnlaget inne under verdigrunnlaget, og emnene folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling inne under prinsipper for læring utvikling og dannning. I den grad det skal gis et nytt innhold kan det være verdt å ta et blikk på historien. Vi vil ikke få et nytt leseverk med fortellinger i Thorbjørn Egners lesebøker, men kanskje vi trenger et nytt blikk for våre nærmiljø, hva har vi av nærnatur og hvilke muligheter gir dette for å utvikle friluftslivet i skolen?

De grønne områdene i skolens nærområde er viktige. Hvordan vi må ferdes for å komme til grønne områder er viktig for hvor ofte og hvordan vi bruker dem. Kjennskap til dyr og planter i vår nærmiljø er viktige for vår opplevelse av natur og evne til å ta vare på.

Hvilke fortellinger bringer vi inn i friluftslivet i skolen i dag? Er det langt bort og høyt opp som teller eller bruker vi nærmiljøet aktivt? Jeg vet mange skoler gjør det.

Kanskje bør vi også se på tvers av fagene. Kroppsøving og naturfag har læringsmål der bruk av natur, naturkunnskap og bærekraftig bruk av og ferdsel i natur ligger inne knyttet til både kunnskap og ferdigheter. Andre fag som samfunnsfag omfatter natur og kultur kunnskap, areal forvaltning og ressursforvaltning, kunst og håndverk omfatter håndverkstradisjoner og estetiske aspekt ved både å skape og å oppleve. Også tverrfaglige emner og prosjekter kan gi nye muligheter for nye fortellinger.

Demokrati og medborgerskap handler om å være med å bestemme utviklingen der vi bor, folkehelse og livsmestring handler om sosialt samspill og mulighet for fellesskap. Bærekraftig utvikling er et vidt begrep, men når det gjelder friluftsliv kan det knyttes til rikt liv med enkle midler.

Et spørsmål for fremtiden blir: Hvordan skaper vi et friluftsliv i skolen bygget på naturferdsel og gode naturopplevelser i nærnaturen, og hvordan skaper vi nye fortellinger?

Referanser

- Egner, T. (1962). Thorbjørn Egners lesebøker : 2 : Gode Venner : for siste halvdel av annet skoleår. Oslo, Cappelen.
- Egner, T., et al. (1960). Thorbjørn Egners lesebøker : 1 : I byen og på landet : for første halvdel av annet skoleår. Oslo, Cappelen.
- Egner, T., et al. (1962). Thorbjørn Egners lesebøker : 3 : Sør og nord i landet : for første halvdel av tredje skoleår. Oslo, Cappelen.
- Heger, A. (2012). Egner : en norsk dannelsehistorie. Oslo, Cappelen Damm.
- Hegna, H. (1922). Friluftsløk og idrett : for skoleungdom. Kristiania, Dybwad.
- Norge Kirke- og, u. (1974). Mønsterplan for grunnskolen : bokmål. Oslo, Aschehoug.
- Normalplankomiteen (1939). Normalplan <mønsterplan> for landsfolkeskolen. Oslo, Aschehoug.
- Normalplankomiteén (1939). Normalplan for byfolkeskolen : utarbeidd ved Normalplankomiteén oppnevnt av Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo, Aschehoug.
- Planke, A. M. (2017). "Den Immaterialle kulturarven." Retrieved 28.02.2019, 2019.
- Platou, E. (1936). Gymnastikktabeller for piker : 3.-5. klasse. Oslo, Cappelen.
- Regjeringen (2016). Meld.St 18 (2015-2016)Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet. D. K. K. o. M. Departement. Oslo.
- Ricoeur, P., et al. (2010). Memory, History, Forgetting. Chicago, IL, University of Chicago Press.
- Samnøy, H. (1948). Arbeismåtar i landsfolkeskolen.
- Utdanningsdirektoratet (2019). "Læring og trivsel/det nye læreplaverket." from <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/>.
- Weydahl, A. (1955). Sangleker for småskolen : tekst og melodier. Oslo, Cappelen.

Skogens blå bånd: Fremveksten av Oslomarka som friluftsområde

Iver Mytting, Norges idretts-høgskole

Foredraget er basert på en doktorgradsavhandling som omhandler fremveksten av Oslomarka som friluftsområde i første halvdel av 1900-tallet, med hovedvekt på mellomkrigstida. På 1920-tallet igangsatte et knippe friluftslivsorganisasjoner en omfattende tilrettelegging og kartlegging av landskapet, en prosess som rundt 1940 resulterte i de første argumentene for fredning av hele området.

Foredraget tar utgangspunkt i et betydelig skifte som kommer til uttrykk i mellomkrigstidas tekster omhandlende Oslomarka, eller retttere sagt Oslo omegn. I begynnelsen av denne perioden skildres skogområdene rundt hovedstaden på en måte som skaper inntrykket av noe ekspanderende og grenseløst. Skogene bar på hemmeligheter, det fantes stadig nye, ukjente hjørner å oppdage. I løpet av få år forvandlet denne følelsen av noe åpent seg til sin motsetning. I stedet for en optimistisk følelse av stadig nytt terreng å oppdage, oppsto en bekymring for fremtiden og for at friluftsområdet skulle forringes. Grensene måtte trekkes opp for å holde destruktive krefter ute. Foredraget stiller spørsmål om hvordan dette skiftet kunne vokse frem så raskt og sikter seg inn på friluftslivsorganisasjonenes tekster om Marka. Det er dermed dynamikken mellom friluftsliv og landskapets forandringer som er foredragets tema, hvor jeg undersøker en tese om at Marka i én forstand er skapt og vokser frem i den aktuelle perioden.

Det er altså en praksisform og et landskap jeg tar for meg og i spørsmålet om hva friluftslivet gjorde med Oslomarka i den gjeldende perioden. Det er nærliggende å tenke at friluftsliv i all hovedsak er menneskelig handling, noe som skjer der og da. Videre tenker en kanskje at det friluftslivet først og fremst gjorde med landskapet var å trække opp stier, sette opp skilt og bygge hytter. Men det er bare halvparten av historien. Marka er innhyllet i språk, på samme måte som friluftslivet som sådan er det. Utover på 1900-tallet florerer tekster om Marka. Det er fristende å lese denne utviklingen ganske enkelt som et *uttrykke* for en økende interesse for området, som en konsekvens eller refleksjon av bakenforliggende prosesser. Men representasjonene av Marka kan forstås som en kraft i seg selv. Det er mitt utgangspunkt. I presentasjonen ønsker jeg å presentere perspektiver på hva tekstene gjorde med landskapet, hvordan de bidro til å forme eller forandre det de beskrev og skrev om, hvordan landskapet til en viss grad ble skapt eller formet som friluftslivsområde av og i tekster.

Oslomarka vokser frem

- ◊ Hvilke organer var viktigst? Føttene eller hender og øyne?
  - ◊ Penn og papir i friluftsliv
- ◊ Man kan vandre skogen fra ende til annen, fortsatt uten å se skogen for bare trær. Først når skogen får plass på et stykke papir ser virkeligheten annerledes ut.
- ◊ En opphoping av tekster. Et uttrykk for noe bakenforliggende eller en kraft i seg selv?
  - ◊ To perspektiver på tekster i avhandlingen: 1) hva de uttrykker av mening 2) hva de gjør

NIH Seksjon for kroppsøving og pedagogikk
NORGES IDRETTSHØGSKOLE

Oslomarka vokser frem

- ◊ Hvilke organer var viktigst? Føttene eller hender og øyne?
  - ◊ Penn og papir i friluftsliv
- ◊ Man kan vandre skogen fra ende til annen, fortsatt uten å se skogen for bare trær. Først når skogen får plass på et stykke papir ser virkeligheten annerledes ut.
- ◊ En opphoping av tekster. Et uttrykk for noe bakenforliggende eller en kraft i seg selv?
  - ◊ To perspektiver på tekster i avhandlingen: 1) hva de uttrykker av mening 2) hva de gjør

NIH Seksjon for kroppsøving og pedagogikk
NORGES IDRETTSHØGSKOLE

Hvor befinner Marka seg?

- ◊ Tekster, bøker, fotografier, postkort, tegninger, reklame, foredragskvelder med lysbilder, utstillinger/ messer, rutebeskrivelser, kart
  - ◊ Marka settes i bevegelse, bringes utover sine grenser, fikses og gjøres mobil
  - ◊ Mobiliserer, virker på landskapet
  - ◊ Iscenesetter, frembringer Marka
- ◊ Ruter i terrenget/på papiret, merker på trærne, skilt i landskapet, mennesker som bevegelige tegn som følger bestemte, fastlagte mønstre
  - ◊ Stimerking og -rydding som inskripsjon
- ◊ Ikke reduksjon til tekst
- ◊ Ontologisk perspektiv
- ◊ Det visuelle

NIH Seksjon for kroppsøving og pedagogikk
NORGES IDRETTSHØGSKOLE

Hvor befinner Marka seg?

- ◊ Tekster, bøker, fotografier, postkort, tegninger, reklame, foredragskvelder med lysbilder, utstillinger/ messer, rutebeskrivelser, kart
  - ◊ Marka settes i bevegelse, bringes utover sine grenser, fikses og gjøres mobil
  - ◊ Mobiliserer, virker på landskapet
  - ◊ Iscenesetter, frembringer Marka
- ◊ Ruter i terrenget/på papiret, merker på trærne, skilt i landskapet, mennesker som bevegelige tegn som følger bestemte, fastlagte mønstre
  - ◊ Stimerking og -rydding som inskripsjon
- ◊ Ikke reduksjon til tekst
- ◊ Ontologisk perspektiv
- ◊ Det visuelle

NIH Seksjon for kroppsøving og pedagogikk
NORGES IDRETTSHØGSKOLE

Fra Kristiania/Oslo omegn til Oslomarka

Formannen i Skogmerkingskomiteen skritter opp omegnen:
"Jeg har derfor i min vånde tydd til andre autoriteter: Bjørnstjerne Bjørnson, og slår herved efter slutningsordene i 'På Guds veier' fast at der hvor bra folk går fra Oslo, der er Oslo omegn.

Jeg skal derfor heller ikke i kveld forsøke å sette omegnen, dens skoger og dens veier i system med forsøk på en inndeling som f.eks. i Østmarka, Nordmarka, Kroksskogen, Vestmarka, Lier og Modums finnmark, Hølleia, Ådalskogene, Hadelands skogtrakter og alt hvad dertil hører, vil komme i den utgave av Onsager og Rustads reisebok 'Til Fots' som nu er under arbejde."

L. Andersen Aars, "Føtturer i Oslo omegns skoger", i årboka 1929, 222.

NIH Seksjon for kroppsøving og pedagogikk
NORGES IDRETTSHØGSKOLE

Regulering av fjellføring, før og nå

Cleang Andersen Eikje, André Horgen, Universitetet i Sørøst-Norge og Johan Arnegård, Gymnastikk- og idrettshøgskolen i Stockholm

Stadig flere driver en eller annen form for fjellsport og mange av disse utøverne nytter seg av en fjellfører for å kunne gjennomføre turene de ønsker. Denne fjellførervirksomheten er regulert i svært ulikt grad i Skandinavia og i Alpene. I Norge finnes ingen spesifikk regulering av fjellføring. Dette var også tilfellet i Sverige inntil nylig. I flere av alpelandene derimot, har fjellføring vært gjenstand for tildels omfattende regulering. Hvordan har det blitt slik? For å kunne svare på det har jeg, sammen med kollega André Horgen og Johan Arnegård, sistnevnte fra Gymnastikk- og idrettshøgskolen i Stockholm, undersøkt regulering av fjellføring i Norge, Sverige, Frankrike og Sveits, helt tilbake til tidlig 1800-tall.

Spørsmålene som jeg vil ta utgangspunkt i her i dag er; hvem har regulert fjellføring i de ulike landene gjennom perioden? Og, hvordan har disse aktørene utøvd regulerende makt på feltet? For å svare på det siste spørsmålet har vi nyttet den amerikanske sosiologens Steven Luke sin definisjon av utøvelse av makt på tre nivåer. På nivå én finner vi direkte, ofte formell makt. På nivå to finner vi en mer indirekte form for makt, gjerne utøvd av de som ikke har avgjørelsesrett, det kan gjøres gjennom å sette egne ønsker og mål på dagsorden, utøve defineringsmakt og normativ makt. På nivå tre finner vi diskursiv makt, der noen får viljen sin igjennom ved å påvirke hva andre ønsker og mener.

Så, fire land og en nesten 200 års periode. Som dere skjønner så vil abstraksjonsnivået være ganske høyt. For mer detaljer kan dere lese artikkel vår, publisert i *Sports in Society*.¹

Førstebestigningen av Mount Blanc i 1786 blir av mange sett på som starten på den moderne fjellsporten (mountaineering). Ekspedisjonen ble utført fra Chamonix, og byen fikk tidlig tittel som «verdens fjellsporthovedstad». Det er derfor ikke overraskende at det er her vi finner den første form for regulering av fjellføring. I 1821 ble «Compagnie des guides de Camonix» stiftet. Delvis på grunn av en ulykke året før, der tre fjellførere omkom i et snøskred, på en bestigning av Mont Blanc. Compagniet utarbeidet retningslinjer som skulle følges både av kundene og fjellførerne, de kontrollerte opplæringen av nye førere, de hadde egen forsikringsordning finansiert av en kontingent og sist men ikke minst ekskluderte de førere som ikke var født i Chamonix-dalen fra å drive fjellføring i området og skaffet seg dermed et monopol. Compagniet var et resultat av samarbeid mellom de lokale fjellførerne og lokale myndigheter. Fjellførerne hadde ingen direkte formell makt, men de lyktes i å sette dagsorden, spesielt gjennom fokus på sikkerhet, med bakgrunn i den nevnte ulykken året før. I 1823 ble Compagniet godkjent av nasjonale myndigheter, som på denne tiden var kongedømmet av Sardinia, Frankrike byttet til seg regionen Savoie først i 1860. Utover på 1800-tallet ble Compagniet mer og mer uavhengig av myndighetene og organisasjonen formet seg mer i retning av en fagforening, der en jobbet aktivt for medlemmenes fordeler.

Denne modellen, der fjellfører organisasjoner kontrollerte sitt eget yrke i samarbeid med myndighetene, spredte seg senere til nasjonalt nivå i Frankrike. I 1946 dannet Compagniet

¹ Cleang Andersen Eikje, André Horgen & Johan Arnegård (2017) The organizing and regulation of mountain guiding in Scandinavia 1820–2016, with a glance at the Alps, *Sport in Society*, 22:4, 555-572, DOI: [10.1080/17430437.2017.1389041](https://doi.org/10.1080/17430437.2017.1389041)

sammen med en rekke søsterorganisasjoner en nasjonal forening. To år senere ble fjellføring regulert for første gang av nasjonale myndigheter i Frankrike. Fra da av var det kun fjellførere fra den nasjonale organisasjonen som fikk lov til å føre i alpine områder. 1965 formet den franske nasjonale foreningen sammen med nasjonale foreninger fra Sveits, Italia og Østerrike en internasjonal forening, i dag kjent som «International Federation of Mountain Guides», IFMGA. De utformet en felles standard for utdanning av nye fjellførere.

Fra midten av 1800-tallet ble også Sveits et populært reisemål for en rekke fjellsportutøvere. Perioden fra 1854 til 1865 kalles gjerne for fjellsportens gullalder, på grunn av de mange førstebestigningene av 4000-meter topper. To år inne i denne perioden, i 1856 valgte kantonen Bern å regulere fjellføringen. Dette ble gjort gjennom direkte formell makt. Fjellførerne i kantonen organiserte seg samme år, og de fikk ikke mulighet til å utøve noen form for indirekte makt, slik som kollegaen i Chamonix hadde gjort. I stedet for samarbeidet kantonale myndigheter her med den sveitsiske alpeklubben, stiftet i 1863. Dermed var det turistene, som kom i posisjon til å utøve indirekte makt, gjennom samarbeidet med lokale myndigheter. Dette gjorde de blant annet gjennom å utforme og avholde kurs for nye fjellførere. Bern var først ute, men mange av kantonene fulgte etter.

Denne tidlige Sveitsiske modellen ble utfordret da lokale fjellfører foreninger etablerte en felles nasjonal forening i 1942. De formet egne retningslinjer for fjellførerkurs og presenterte disse for den sveitsiske alpeklubben. Dermed utfordret de alpeklubben sin makt over reguleringene i landet. Som nevnt var den sveitsiske fjellførerorganisasjonen med å stifte IFMGA i 1965. I 2014 fikk Sveits en ny lov, som gjorde utdanning fra IFMGA eller tilsvarende til eneste godkjente utdanning for å drive fjellføring i landet. Det som blir klart når en ser på utviklingen i Sveits er at fjellførerorganisasjonene sin posisjon ikke var så selvsagt som den kunne se ut som i Frankrike. Samtidig ser vi at IFMGA i senere tid har oppnådd en lignende posisjon i Sveits som den lenge har hatt i Frankrike. Dette er, naturlig nok, en sentral strategi for IFMGA, det å øke sin innflytelse. De setter som en forutsetning at de nasjonale organisasjonene som ønsker å bli medlem, skal arbeide aktivt for å bli anerkjent av sine nasjonale myndigheter.

Så, hva med Skandinavia? Etter tiår med reiser til Alperegionene begynte fjellsportfolk å se til Norge etter mulige førstebestigninger. De norske fjellene ble referert til som «The Nordic Playground».

Et av de aller første stedene reisende kom til var Jostedalsbreen. Allerede i 1828 så Nordre Bergenhus Amt seg tjent med å skrive kontrakt med (ansette) to lokale fjellførere (veivisere) og dermed gi disse fortrinnsrett til å føre turister over breen. Dette var et svært tidlig eksempel på at lokale myndigheter regulerte fjellføringen i Norge. Det ble også unntaket som bekrefter regelen, da praksisen ikke spredte seg til andre områder av landet. 62 år senere, i 1890, utformet Den Norske Turistforeningen sitt eget system for fjellføring, som ble kalt Patentførervesenet. Dette inkluderte også fjellførerne til Nordre Bergenhus Amt. Dermed ble det tidligere offentlige førervesenet ved Jostedalsbreen privatisert. Selv om DNT mottok statsstøtte forble Patentførervesenet et rent privat initiativ. DNT satt med makten alene, uten innblanding fra myndighetene. Dermed skiller modellen i Norge seg fra både den i Chamonix og den i Sveits på dette tidspunktet. De som ville markedsføre seg med å være patentfører måtte bli godkjent og følge DNT sine regler og takster. Patentførervesenet sitt regelverk var nesten identisk med det praktisert i Sveits. DNT hadde fått detaljert kjennskap til systemet for fjellføring i Alpene gjennom deltakelse på såkalte Alpekongresser arrangert jevnlig av de ulike alpeklubbene fra 1878. Gjennom disse kongressene ble ideer og praksiser ved blant annet fjellsport sirkulert mellom landene. DNT fikk også en grundig beskrivelse av det sveitsiske systemet fra den sveitsiske alpeklubben. I tillegg hadde mange av fjellsportfolkene som reiste i Norge erfaring med slike

organiserte førervesen fra alpelandene. Patentførervesenet var altså i stor grad et resultat av idéiport. Fra 1912 begynte DNT å arrangere kurs for patentførerne, dette ble gjentatt i 1914, som vi her ser bilde fra. Føreren i front er den kjente Ola Berge, patentfører og eier av Turtagrø hotell, som på denne tiden allerede hadde hatt over 100 bestigninger av Store Skagastølstind.

Ved utbruddet av første verdenskrig gikk antallet utenlandske reisende kraftig ned. I mellomkrigstiden og etterkrigstiden dreide DNT tilsynelatende fokus mer mot å utdanne fjellsport-utøverne selv, istedenfor å utdanne nye fjellførere. Blant annet ved å tilby kurs i brevandring fra 1958. Alle skulle være i stand til å ta vare på seg selv i fjellet. En lekmanstradisjon ble formet. Holdningen var: Hvem trengte egentlig en fjellfører? Denne lekmanstradisjonen ble trolig styrket gjennom den friheten og det ansvaret som lå i allemannsretten, samt forestillingen om fjellvante nordmenn som selv kunne ta ansvaret for egen sikkerhet. Myndighetene viste heller ingen interesse av å gå inn å regulere spesifikt.

Dagens lovverk kjennetegnes av stor tillit fra myndighetene til bedriftene som tilbyr fjellfører-tjenester. Bedriftene har selv ansvaret for å vurdere eget sikkerhetsarbeid, informasjon til kundene, kompetansen til fjellførerne etc. Dette arbeidet er regulert gjennom «Lov om kontroll med produkter og forbrukertjenester» og «Forskrift om systematisk HMS arbeid i virksomheter». Utover dette er det kun sportsdykking og rafting som er omfattet av egne forskrifter.

Reguleringen av fjellføringen i Sverige fulgte mye av den samme formen som i Norge. Den Svenske Turistforeningen hadde også et system for fjellføring. En kan også argumentere for at Sverige hadde mye av den samme lekmanstradisjonen. Selv om en i Sverige satset mer på fysiske sikringstiltak, enn fjellvett. Gjennom mange år var konturene av en Skandinavisk modell, uten spesifikk regulering av fjellføring synlig. Dette endret seg i 2008 da Svenska Bergsguideorganisationene, stiftet i 1990, fikk enerett på føring i alpine områder (uten fallrisiko). Endringen ble utløst av en dødsulykke på et brekurs i regi av den Svenske Turistforeningen i 2001. Bergsguide organisasjonen hadde opparbeidet seg en relativt sterk posisjon i fjellsport miljøet og svenske myndigheter valgte å nytte deres internasjonale standard til å definere krav til kompetanse. Nasjonale myndigheter i Sverige utøvde direkte formell makt gjennom lovgiving, nærmere bestemt et tillegg til «produksikkerhetslagen». Bergsguide organisasjonen sammen med IFMGA fikk definisjonsmakten, når det gjelder hvem som er kvalifisert til å arbeide som fjellfører. Modellen fra Alpelandene ble dermed importert og institusjonalisert i Skandinavia.

Som vi har sett, har det gjennom 200 år vært flere ulike måter å regulere fjellføring på. Alpemodellen, der IFMGA utøver makt gjennom å definere utdanningsstandarder, støttet av nasjonale lover i de ulike landene har vunnet frem flere steder. Så vil dette endre seg i Norge? Tidligere har faktorer som; markant økning i turisme, ulykker og ulike grupper sitt ønske om å skaffe seg et monopol vært utslagsgivende. Faktorer som dette kan også føre til endring i Norge. På sin side har myndighetene foreløpig avvist å regulere fjellføring. Dermed er det rom for ulike aktører til å utøve makt på feltet. Enten målet er mer regulering eller å beholde dagens system. Disse aktørene kan være utdanningsinstitusjoner, som USN. Frivillige organisasjoner, som DNT, Norsk Fjellsportforum. Fjellførerorganisasjoner som NORTIND, IFMGA og nystartede Norsk Naturguideforbund. Fjellførerbedrifter, reiselivsorganisasjoner eller andre. Vi kan konkludere med at det maktpillet som vi har sett utspille seg i over mer enn 200 år, fortsetter også i dag.

Pilegrimsvandring som friluftsterapi – en (ny) invitasjon til å satse på «grønn resept»

Nanna Natalia Jørgensen, Høgskulen i Volda

Nøkkelord: Pilegrimsvandring, St. Olavsleden, Camino, friluftsterapi, grønn resept, helsefremming, helseressurser, pasientmedvirkning, DNT, Helse- og omsorgsdepartementet. *Adresse for korrespondanse: nanna_natalia@hotmail.com*

Innledning

Det sies vi er alle pilegrimer av denne jord, og at de første friluftsmenneskene var pilegrimer. Pilegrimsvandring, er trolig ikke det første som ville falle en inn som friluftaktivitet. Pilgrimsferd kan ansees som den eldste formen for friluftaktivitet og den største friluftturistindustrien i dag med ca. 400 millioner som legger ut på pilegrimsreiser årlig, og tallet er stigende (Feiler, 2015). Denne økningen i antall pilegrimer kan tolkes i lys av vår raskt omskiftende tid, hvor folk har behov for time-out i stillhet, kontemplasjon og langsomhet fra «øyeblikkets tyranni» mange føler seg fanget i (Eriksen, 2002). Motivene for å legge ut på pilegrimsferd har derfor gjennomgått en historisk forandring, og man har i de siste tiårene sett en kraftig oppblomstring av post-sekulær pilegrimsvandring, bærende preg av ikke-religiøs åndelighet. Folks motiver dreier seg ofte mer om personlige anliggender enn det religiøse aspektet, slik tilfellet er langs den omlag 800 km lange pilegrimsleden, Camino Santiago de Compostela i Spania (Jørgensen, 2017), heretter omtalt som Camino.

Tidligere MPhil forskning i psykologi av forfatteren (Jørgensen, 2008) basert på deltagende observasjon og fenomenologisk-hermeneutisk analyse av 12 intervjuer med pilegrimer på vei mot Santiago i 2006, viser dessuten at langvandring over tid i en natur- og sosialkontekst langs Caminoen er helsefremmende og innehar selvregulerende og selvterapeutiske kvaliteter. Forfatterens pågående PhD forskning innen helse undersøker om lignende terapeutiske faktorer er å finne i et annet naturlandskap, langs den mindre bevandrede St. Olavsleden i Norge. Tematisk tekstanalyse av svarene til 53 respondenter som plukket opp spørreskjemaet langs den norske leden i 2017, er så langt positive. PhD resultatene kan imidlertid ikke presenteres nærmere i detalj her, da de er under behandling. Ved interesse, bes leseren derfor å kontakte forfatteren for deres tilsendelse, når disse foreligger publisert, på email adressen oppgitt nedenfor.

Forskningslitteraturen hva angår helseprosessene og -effektene av å gå pilegrimsvandring er imidlertid mangelfull. Funnene er dermed verdt å studere nærmere fra et helseperspektiv siden pilegrimsvandring virker å inneha et selvbehandlende potensial. Resultatene kan være med på å bane veien for et pionerende terapifelt: pilegrimsvandring som friluftsterapi. Siden respondenter forteller om visse strukturelle mangler og negative sider ved St. Olavsleden, foreslår forfatteren å styrke Olavsveiens infrastruktur gjennom et samarbeid mellom pilegrims- og friluftslivaktører, DNT og helsemyndighetene, slik at denne friluftsleden blir bedre tilrettelagt og økonomisk overkommelig.

Det er allmenkjent at «fysisk aktivitet i friluft er vel og er bra for kropp og sinn». Men vissheten om at konkret langsiktig gå-aktivitet som pilegrimsvandring, gjort i en natur- og sosial kontekst, har en forebyggende, selvregulerende og helsefremmende verdi hva angår mental helse, er nesten fraværende i friluftsliv- og helseakademia, og ikke minst helsesektoren. Behovet for å tillegge denne kunnskapen er derfor viktig, siden vi i Norge har vår egen pilegrimsled som således kunne foreskrives på grønn resept.

Forfatteren inviterer derfor på nytt å introdusere pilegrimsvandring som friluftsterapi på grønn resept. Ikke nødvendigvis som en erstatning for medisin, men et alternativ til eller redusert medisinbruk, og som del av behandlingen av ulike livsstilssykdommer og mildere former for psykososiale lidelser. Dette ville også muliggjøre aktiv pasientmedvirkning gjennom egne helseressurser, som er bestrebelig. Shetlands National Health Services, som mange andre, har innsett helseverdien av å oppholde seg i naturen. De er imidlertid de første på de britiske øyer som har fått hjemmel til å foreskrive turgåing på grønn resept. Er det ikke på tide at Norge med all vår natur og prakt gjorde det samme?

En kort innføring i pilegrimsferdsel

Oldtidens pilegrimer, bortsett fra datidens handelsfolk, migranter og militære fotfolk, kan ansees som fortidens første friluftsmennesker. De forbandt og trakk opp veiene til det Europa vi kjenner i dag – som Goethe en gang sa: «Europa ble født i pilegrimsvandring». Man vandret til helligdommer som huset de helliges levninger eller føde-/hvilested – m.a.o., pilegrimen (av lat. 'peregrinus') var en som søkte ut for å ferdes i fremmede land (Jørgensen, 2018). I middelalderen, da religionen stod sentralt, betydde det å dra på pilegrimsferd å komme nærmere Gud, gjøre botsutøvelse, utføre et løfte overfor Gud, søke helbred, bli velsignet, eller gå for noen andres helse eller sjel (Muir, 2017). For den syke eller botferdige som tryglet om Guds miskunn, var valfartsmålet det viktigste, ikke vandringen eller friluftsopplevelsen som sådan. Det var ved målet, i helligdommen, at helbredelsen skulle skje og det angrende sinn falle til ro (Müller, 2001).

Etter Olav II Haraldssons fall på Stiklestad, fikk Norge også et valfartssted av europeiske dimensjoner, med tusenvis av pilegrimer strømmende årlig til St. Olavs skrin i Nidaros. Enda flere dro på såkalt «sydferd» til Apostlene Paulus og Peter sine graver i Roma, Apostelen Jacobs relikvier i Santiago de Compostela, eller til Jerusalem. Man skjelnet mellom korte, lokale pilegrimsferder, og de lange og mer farefulle. Alle de ovennevnte tilhørte den farefulle kategorien, med ingen garanti for å komme tilbake i live (Müller, 2001). Men dette var prisen man var villig til å ta for å havne på den riktige siden av skjærsilden. Mens andre kunne bli fristet til å hoppe av underveis eller ved målet, enten for å begynne på nytt andre steder eller for å tjene seg opp for å så kunne vende hjem igjen (Albani, 1993).

Kirkens anskuelse av pilegrimsfarting

Kirken var imidlertid ikke så begeistret for dette valfartende fotfolket, som stod i fare for å bli utsatt for farveiens ulike fristelser. Dessuten fantes det intet teologisk fundament for å reise til slike helligdommer. Kirken forsøkte derfor å kontrollere pilegrimene ved å innføre visse regler i forbindelse med reisen. Forestående pilegrimer måtte bl.a. gjøre opp utestående gjeld før reisen, søke sin geistlige om lov til å dra, reise i fattigdom og følge en kleskode (hatt, kappe, skulderveske og stav) som også viste deres status langs veiene (Olsen, 2011). I dag, ser man dette i form av pilegrimspass, som tjener nasjonale statistiske formål mht antall besøkende pilegrimer og deres motiver. Disse er blitt utvidet til å omfatte ikke bare religiøse, men også kulturelle og ikke-religiøse motiver. Pilegrimspassene tillater også pilegrimer å overnatte på pilegrimsherberg for en rimelig penge eller almisse. Passene skal også samtidig utelukke «turigrinos» ('turistpilegrimer') i å søke ly der, selv om det finnes historier om «fake tan pilegrimer» som har klart å få seg en seng basert på sin 'pilegrimslook' uten å 'fortjene det'.

Pilegrimspraksisen stagnerte så i de nordlige landene i forbindelse med reformasjonen, da Luther innførte forbud mot pilegrimsfarting i de reformerte områdene. Han mente intet sted var overlegent i sin hellighet og at Guds tilstedeværelse var å finne overalt hvor kristne samlet seg, og anså helgendyrkelse og valfart som avgudsdyrkning for å oppnå jordiske formål (Olsen, 2011). En annen årsak til at pilegrimsferder ble forbudt og ensomme vandrere tvunget inn i klostereksil, var

at kirken innså at pilegrimsreiser også hadde en selvdannende verdi (Baumann, 1996). Selv om forbudet medførte at skandinaverne sluttet med praksisen, var det likevel tillatt med såkalte dannelsesreiser til Rom, som på mange vis minte om den personlige dannelsesreisen en pilegrimstur innebar. Pilegrimspraksisen fortsatte imidlertid å eksistere i den katolske verden, med flere tilkomne hellige destinasjoner (Olsen, 2011). Det hender t.o.m. at flere religioner deler den samme helligdommen, slik tilfellet er med Jerusalem.

Moderne motiver for pilegrimsvandring

Pilegrimsferder idag er heldigvis langt mindre farefulle takket være moderne fremkomstmidler. Man skiller gjerne mellom «ekte» vandrende pilegrimer og «tilreisende» helligdomspilegrimer (Margry, 2008), som understreker også skillet mellom den indre og ytre reisen: prosess vs. destinasjon, som f.eks. henholdsvis Caminoen og Lourdes. Bradley (2010) nevner også pilegrimsvandring som inspirasjon for politiske saker/fredsmarsjer vi ser rundt omkring i verden og beskriver ellers kort pilegrimspraksisen idag. Motivene for ferden kan ofte være de samme som før, særlig hva angår helligdomspilegrimene, men dreier seg gjerne mer om eksistensielle spørsmål og sider ved tilværelsen for vår samtids vandrende pilegrimer. Dette fenomenet er særlig å finne langs pilegrimsleden Camino Santiago de Compostela i Spania, som foretas hovedsakelig til fots. Å gå denne ca. 800 km lange veien (og ofte lenger, dersom man begynner fra dørterskelen i sitt eget hjemland) er en så viktig livsbragd hva angår personlig selvinnsikt og utvikling at den ansees som 1 av de 10 viktigste tingene å gjøre i livet, og spanjolene fører den gjerne opp på sin CV.

Jørgensens (2008) MPhil feltstudie var en eksplorativ, grounded theory, inspirert studie bestående av deltagende observasjon og krysskulturelle dybdeintervjuer av 12 pilegrimer (i alderen 20-60 år, fra 8 nasjoner og ulike trossystemer) tilfeldig møtt langs Camino i 2006. 6 mnd. etter studien, besvarte deltakerne et åpent spørreskjema for å undersøke langtidseffekten av pilegrimsvandring. Ved hjelp av fenomenologisk-hermeneutisk analyse av de transkriberte intervjuene, ble motivene, prosessene og virkningene, samt de terapeutiske faktorene av deltakernes pilegrimsvandring dedusert og forklart med tverrfaglig teori.

Folk går Camino for mer personlige, åndelige og relasjonelle motiver enn de strengt tatt institusjonelt-religiøse, slik noen ville anta. De går leden for å få fred, tid og rom til å tenke, finne eksistensiell mening og svar på indre spørsmål, samt stillhet eller selskap for å håndtere og komme over diverse livsutfordringer som kriser, stress, sykdom eller ulike former for livsendringer og tap (jobb, pensjonisttilværelse, skilsmisse, død) etc. Noen foretar seg ferden med eller for noen, eller for å gå fra eller mot noe, i et forsøk på å konfrontere og bearbeide fortid og pågående dilemmaer, for så å forhåpentligvis etterlate de bak seg.

De søker å bryte med rutiner, samfunnspålagte verdier, være i naturen, oppleve en enklere tilværelse, leve i øyeblikket, oppleve tankeklarhet og indre balanse. Noen ønsker å utfordre seg selv på ulike vis, bli mer bevisst seg selv, sine behov, lengsler og ønsker, få kontakt med sitt 'jeg' og noe større utenfor seg selv, utvikle seg som mennesker og erfare personlig forvandling eller åndelig gjenfødelse, da Caminoen tilbyr en fysisk, psykisk, åndelig, sosial og naturestetisk opplevelse på én og samme tid. Andre, igjen, går for å hylle livet – som kanskje ble gitt dem tilbake - eller for å oppleve natur, historie og kultur på nært hold.

Pilegrimsvandringens salutogene prosesser og effekter

Vandrerne sier å få forbedrede fysiske kroppsfunksjoner som blodsirkulasjon, fordøyelse og kondisjon. Mange, etter å ha vandret langt og lenge nok (sammenhengende i minst 2 uker) beskriver en slags «transcendental flow», hvor de overgår seg selv fysisk og hvor gåingen blir en 'high'. Psykisk, erfarer de indre ro, emosjonell styrke, et mer stabilt humør, reduksjon av mildere

mentale og psykosomatiske problemer, tilbakeføring av helseressurser og en styrket 'resiliens'/motstandsdyktighet for nye påkjenninger. Sosialt, føler de seg som del av et fellesskap hvor de kan være seg selv og samtale om de nære ting, som har en psykoterapilignende effekt. Åndelig og i forhold til naturen, beskriver de å være i ett med naturen, et større hele, sin indre stemme, sitt 'jeg'.

Folk rapporterer også om en fornemmelse av tidsoppløsning, forsterkede sanseinntrykk, oppleve verden mer livaktig og bli mer bevisst «lyden» av sine egne tanker og stillheten. Et interessant fenomen er plastisiteten av tanker som formes og utløses gjennom bevegelsen. Siden bevegelse er forut for refleksjon, oppgir folk at de er mer i sin kropp enn i sine tanker, samtidig som de opplever en plastisitet, klarhet og flyt av tanker, og en synkronisering av kropp, sjel og sinn – som gir de en følelse av å være «på glid»/«i flow» med seg selv. De viser til en helhetlig velvære- og mestringsfølelse samt økt livslust, stemningsleie, selvstendighet, selvtilstrekkelighet, selvtillit, og selvverd – m.a.o. en selvregulering.

I ettertid, viser det seg at folk har kommet hjem med nytt håp og livsmot i lys av sine opplevelser og møter på Caminoen, som har livsomveltende effekt på mange. Samtaler med andre anonyme medvandrere fra ulike kulturer og trossystemer, gjør at de reviderer og forhandler mellom egne og ytre verdier, og kommer hjem med nye livsperspektiver og –sannheter. De fleste gir uttrykk for at vandringen, menneskene og naturopplevelsene har ført til en personlig forandring, åndelig gjenfødelse, og gitt åpenbaringer og lærdom/visdom av en transpersonlig verdi som eksistensiell hensikt, følelse av sammenheng og integrasjon.

Pilegrimsvandringens terapeutiske faktorer og pågående PhD prosjekt

Resultater fra Jørgensens (2018) studie viser at Caminoen også er salutogen/helsefremmende, og kommer frem til 3 sentrale terapeutiske faktorer ved den spanske leden:

- 1) å gå langt over tid, som muliggjør meditativ flyt, dypere selvdialog og møte med en selv, som virker selvforløsende (*rapportert å inntreffe minst etter 10-14 dager*).
- 2) den selvreflekterende verdien av naturen, vekslende mellom fortid, nåtid og fremtid, som gir en følelse av å bli ett med seg selv, og føle sammenheng med et større hele, og
- 3) De selvregulerende samtaler med medvandrere av en psykoterapeutisk kvalitet (møter med fremmede/anonyme medvandrere får folk til å åpne seg lettere for hverandre og dele sine erfaringer).

Forfatterens PhD prosjekt, som er en eksplorativ studie bestående av pre-, underveis- og post-spørreskjemaer gjort tilgjengelig på herbergene langs den norske St. Olav pilegrimsleden mai-oktober 2017, og er en forlengelse av hennes mastergradsforskning på den spanske Caminoen. Prosjektet søker å undersøke om de samme motivene, prosessene og helsevirkningene er å finne langs den norske pilegrimsleden, og er den første PhD forskningen i Norge/verden gjort på akkurat dette området.

PhD studien har som mål å undersøke hvilke motiver folk har med å legge ut på den ca. 650 km lange St. Olavsleden. Videre, hvilke prosesser og endringer de opplever mens de går leden: psykisk, åndelig, fysisk, sosialt, og naturmessig. Deretter, 3 måneder eller mer etter vandringen, hvilke forandringer og virkninger det å gå leden har hatt på deres liv og væremåte. På lignende måte, som i forfatterens MPhil studie, vil motivasjons-, prosess- og effektkategoriene bli generert gjennom en hermeneutisk tekstanalyse av respondentenes svar for å dedusere motivene, prosessene og virkningene, samt de terapeutiske faktorene av å gå den norske pilegrimsleden, forklart tverrfaglig.

Studien vil undersøke om de helsefremmende faktorene vil være å finne også langs den norske pilegrimsleden. Vil de bli omtalt som terapeutiske i et annet klima, terreng og mindre bevandret landskap med svakere og dyrere infrastruktur, sammenlignet med den spanske leden? Hvordan vil pilegrimenes opplevelser være annerledes (også pga. dette)? Dette kan påvirke folks meditative flyt, reflekterende samtaler med medvandrere og følelse av sammenheng i naturen – dersom de 3 ovennevnte faktorene er en forutsetning for å oppleve de velgjørende effektene av pilegrimsvandring.

Pilegrimsvandring som terapi og resosialiseringsmetode i praksis

I lys av tusentalls pilegrimserfaringer (og forfatterens resultater) blir Caminoen således på folkemunne omtalt som «terapiveien», og brukes av et fåtalls terapeuter og behandlingsmiljøer (inkl. et par norske kommunale psykiatrisetjenester) som et helsefremmede og rehabiliterende middel, men blir fortsatt møtt med skepsis, muligens pga. den religiøse assosiasjonen og aspektet ved pilegrimsferd.

St. Marien Hospital psykiatriske klinikk i Herne, Tyskland, praktiserer pilegrimsterapi på sine pasienter. Klinikken kan dokumentere at pilegrimsvandring reduserer medisinbruken til deres pasienter med hele 30–50 % (Lunga, 2005). Det er i tillegg samfunnsbesparende: gamle tall viser at én innlagt psykiatri/ruspasient koster den norske stat i gjennomsnitt 600 000 kr i året. Spesialkonsulent for rusavhengighet i Førde, Munkholm, mener disse pasientene kunne klart seg med 1 time psykoterapi kombinert med 6–8 t fysisk aktivitet i uka, og oppnå det samme behandlingsresultatet på 1/10-del av disse kostnadene (Aspaas, 2006). Det samme beløpet kunne i teorien dekke kost- og losjoutgiftene til 100 pasienter på Camino, hvis f.eks. tilbudt som vandringsterapi på grønn resept i Norge (Jørgensen, 2017).

For en kortere periode, eksisterte faktisk pilegrimsvandring som del av Førde Voksenhabilitering sitt behandlingstilbud for langtidspasienter med psykososiale problemer, og oppnådde bemerkelsesverdige gode resultater (Lunga, 2007). Prøveprosjektet ble imidlertid lagt på is pga. begrensede ressurser, problemer med samtykke og skepsis fra norsk psykiatri (Schwarz, 2015). Senere, døde også prosjektets initiativtaker og pådriver, Einar Lunga, etter langtids kreftsykdom, som han også bearbeidet ved å pilegrimsvandre. Lenger syd i Europa, foreskriver en italiensk terapeut, Iviscori, sine rusavhengige pasienter å gå Caminoen, og påstår det er kuren til vår sivilisasjons problemer (Bodziak, 2006). I Spania, bruker gestaltterapeutene, Cahen og Lugo (2008), gestaltterapi med bevegelsesterapi på sine pasienter, og ser på pilegrimsferd som en aktiv form for meditasjon som integrerer følelser, kropp og sinn. Nyere spansk forskning har i tillegg funnet at fysisk aktivitet og orientering langs Camino fremmer følelser i mennesker med tidlig Alzheimer (Moreno, 2014). Over Atlanterhavet, igjen, anbefaler dessuten amerikansk forskning moderne pilegrimsferd som en nyere form for adferdsterapi som et ledd i det offentlige rehabiliteringsapparatet (Courtney, 2012).

Til tross for sine betydelige helsegevinster har denne typen vandringsterapi møtt mye kritikk både i Spania og Norge. Spansk psykiater og kritiker av Caminoen, Gándara, mener at pilegrimsvandring kan utløse psykoser, angst, tilbakefall av depresjoner og andre atferdsproblemer (Apezteguia, 2007). Mens norsk psykiatriforening har i sin tid påstått at pilegrimsferder kan utløse følelser av skyld og skam, og at mangel på klare 'pasient-terapeut'-rammer kan skape stress hos pasienten. De forstår ikke poenget med å dra helt ned til Spania for å gå når vi har fullt av natur å vandre i her til lands (Aspaas, 2006). Ingen oppfordrer imidlertid tungt psykisk lidende mennesker å begi seg ut på Caminoen, ute av stand til å gå den selv eller uten tilsyn. Det er derimot ingen garanti om man vil møte på medvandrere å snakke med på en mindre bevandret pilegrimsled som i Norge – som også er en av faktorene som ligger til grunn for den terapeutiske virkningen av leden (Jørgensen, 2018).

Likevel har andre behandlingsinstitusjoner, som anstalter og fengsler, funnet positive sider ved og anvendelsesområder av pilegrimsvandring. Belgiske og nederlandske ungdomsinstitusjoner, som Oikoten, oppdaget tidlig at pilegrimsferd langs Caminoen kan være en alternativ resosialiseringsmetode for 'lettere kriminelle' og ungdom med psykososiale tilvenningsvansker (Feinberg, 1985). Selv før i tiden, mente man pilegrimsferd kunne forbedre moralen til folk som ble idømt «sydferd». I moderne tid, har et lokalt vandringsprosjekt, som gir mallorcanske innsatte muligheten til å gå deler av Caminoen hvert år, blitt til en del av et nasjonalt rehabiliteringsprogram for fengselsinnsatte. Et slikt pilotprosjekt kom også til live med fanger fra Bastøy (Eckbo 2005), som i seg selv ansees for et helsefremmende fengsel iom at de innsatte soner 'ute i det fri' (Andvig, Ausland og Eberhardt, 2018). Langtidsinnsatte der fikk muligheten til å gå St. Olavsleden til Trondheim, for å gjenvinne sin selvrespekt og forberede seg på livet på utsiden.

Et viktig spørsmål, imidlertid, er å stille seg om det gir mening og bedring å f.eks. holde psykiatriske pasienter langtidsmedisinert og -innestengt? Kanskje det heller hadde vært mer forløsende og formålstjenlig å bringe pasienten og terapien 'ut i naturen'? Det sier seg nesten selv, med all naturen vi har, at Norge har store forutsetninger for å kunne praktisere og foreskrive pilegrimsvandring som friluftsterapi på grønn resept, som ledd i behandlingen av ulike livsstilssykdommer og mildere former for psykososiale lidelser som utmattelse, overvekt, depresjon, sosialangst, etc.

Dilemmaet med friluftsterapi på grønn resept

Selv om det virker som en likefrem ting å tilråde eller foreskrive livsstilsendring gjennom pilegrimsvandring på grønn resept, så gjelder den norske grønn resept ordningen av 2003 offisielt bare høyt blodtrykk og type 2-diabetes pasienter. Et viktig kriterium, imidlertid, er at pasienten verken trenger eller bruker medisin mot sykdommen da grønn resept er ment som et alternativ til medisiner og ikke som et ledd i behandlingen (Store Medisinske Leksikon, 2014).

Kunnskapen om den terapeutiske forbindelsen mellom natureksponering og psykisk helse er også foreløpig bare på et 'bevis på konsept-stadie', og det kreves forskning for å belyse 'dose-varighet-respons' forholdet. Hoveddilemmaet ifølge Buckley, Brough og Westaway (2018) er at friluftsterapier (ennå) ikke er anerkjent som konvensjonell medisin, men fortsatt ansees som et konsept. Selv om den praktiske leveringingen av friluftsterapier er svært lik allment foreskrevet fysio- og psykoterapi, er friluftsterapi ennå ikke tilgjengelig gjennom offentlig eller forsikringsfinansiert medisinsk diagnose, resept eller leverandørsystemer. Det tar tid, institusjonelle endringer og teknisk informasjon for disse til å bli offentlig rutine. Som Helsedirektoratet (2010) selv skriver:

«Fysisk aktivitet bedrer humøret, gir energi, reduserer stress og bedrer forholdet til egen kropp. Fysisk aktivitet kan forebygge utvikling av enkelte psykiske lidelser, og kan brukes i behandling av psykiske lidelser, enten alene eller sammen med andre behandlingsmetoder. Det er dokumentert at fysisk aktivitet har positive effekter på vår psykiske helse, men helsetjenesten har i relativt liten grad benyttet seg av denne kunnskapen i behandling av psykiske lidelser».

Det har imidlertid nylig skjedd en utvikling på området: Et vellykket pilotprosjekt mellom National Health Services (NHS) Shetland og The Royal Society for the Protection of Birds Scotland (RSPBS) resulterte i at skotske leger på Shetland nå, for første gang i Englands historie, har autorisasjon til å skrive ut 'naturresepter' (Nutt, 2018). Dvs. foreskrive fugletitting og fornøylesvandring til pasienter og utstyre dem med RSPGS-kart de kan følge, for å hjelpe behandlingen av deres kroniske sykdommer og svekkende lidelser som diabetes, hjerte- og karsykdommer, stress og mentale lidelser. NHS Shetland foreslår ikke at naturresepter skal

erstatte vanlige medisiner, men at de kan være en viktig motivasjon til å få folk ut og oppleve mestring (Carrell, 2018): «De fysiske og mentale fordelene av kontakt med naturen er vel dokumentert i flerfoldige studier. Det er på høy tid at helsesektoren ble bevisst dette» uttaler Lohr, talskvinne for The Centre for Sustainable Healthcare in Oxford, og oppfordrer andre helsetjenester til å ta i bruk naturresepter for å hjelpe folk tilbake til naturen og en bedre helse.

Samtidig er det en forståelse for at forbindelsen til naturen kommer av mer enn bare fysisk aktivitet i friluft alene (Nutt, 2018). En forløpsstudie som tar for seg de hjelpende aspektene ved ulike typer friluftsterapi-erfaringer, konkluderer med at fellesskapsaspektet ved friluftaktivitet står sterkt, selv sterkere enn terapeutrelasjonen. Slike funn motsier tidligere forskning om viktigheten av den terapeutiske rollen og relasjonen i å fremme positive terapeutiske møter (Revell, Duncan og Cooper, 2014). Dette bekrefter også at tilstedeværelsen av en terapeut ikke nødvendigvis er utslagsgivende i alle former for behandling. Selv pilegrimer betegner samtaler med medvandrere de møter på sin vei som psykoterapeutiske i seg selv (Jørgensen, 2008).

Nyere forskning på Caminoen

Et nyere litteratursøk på publisert forskning om pilegrimsferder understreker en økt interdisiplinær interesse for ulike sider av både tradisjonell og moderne pilegrimsvandring på bare noen få år siden utgivelsen av forfatterens MPhil studie.

Nyere studier gjort på Caminoen, har bl.a. undersøkt den spanske ledens post-sekulære utøvelse (Nilsson og Tesfahuney, 2015) og pilegrimenes motiver (Amaro, Antunes, og Henriques, 2018) fra et turismeperspektiv. Resultater viser til individer med ulike, ofte kontrastfylte, motiver og forventninger, vandrende side om side, og bør ikke tolkes i den ene eller andre retningen, verken bekreftende en «post-sekulariserende» trend eller en religiøs «gjenfødelse» ifølge Oviedo, Courcier, Farias (2014). Andre studier omtaler veiens mobilitet, modernitet og samhold (Egan, 2007), lykke og smerte (Egan, 2010) fra et antropologisk-teologisk ståsted.

Videre, har veiens verdi blitt undersøkt i forhold til det sosiale aspektet, søken etter lykke gjennom en prissetting av naturen og kontemplasjonen (Bona, Seongseop og King, 2016) og ledens meningsdannelse fra et kulturpsykologisk standpunkt (Kristensen, 2017). Men også veiens åndelige pluralisme (Margry, 2015) og åndelige turisme (Lopez, González og Fernández, 2017) – som også beskrives som en søken blant moderne pilegrimer (Kujawa, 2017). Andre studier, igjen, berører det terapeutiske/transformativ ved leden som den kroppslige, sensoriske og emosjonelle praksisen (Maddrel og Scriven, 2016) og reisens tap, helbredelse og gjenfødelse fra et kunstterapierspektiv (Harris, 2011). Andre omtaler gruppedynamikkens rolle i selvtransformasjonsprosessen (Heukels, 2012). Ifølge Liutikas (2017) har slike former for reiser et selv-transformativt potensiale både åndelig og sosialt sett, og kan oppfylle det åndelige behovet for de reisende eller hjelpe å anerkjenne disse.

Forskning på pilegrimsferd som terapi

Pilegrims*vandring* fra et terapeutisk perspektiv, særlig innenfor helse- og friluftsvitenskapene, er et ennå nokså udokumentert landskap. Behovet for å tillegge disse områdene kunnskap, nasjonalt og internasjonalt, er derfor prekært i lys av pilegrimsvandringens helsefremmende kvalitet. Apropos pilegrims*ferd* som terapi, har forbindelsen blitt tegnet i studier gjort av det forfatteren kaller «helligdoms- eller destinasjonspilegrimer».

Warfield, Baker og Foxx (2014) foretok en konstruktivistisk grounded theory studie for å utforske den terapeutiske verdien av ulike helligdoms/forfedre-pilegrimsferder i forskjellige deler av verden, og landet på at pilegrimsferder er terapeutiske på fysiske, psykologiske, sosiale og åndelige plan. Videre, har andre studier utforsket den månedslange pilegrimsfestivalen Magh Mela

i India, og kommet frem til at slike massesammenkomster påvirker den sosiale identiteten (Khan et al., 2016) samt helsen og velværen til disse deltakerne i form av sosial støtte (Hopkins and Reicher, 2015). En etnografisk studie av helligdomspilegrimer valfartende til Shiraz i Iran (Moaven et al., 2017), viser til deltakere som opplever samhold, åndelig velvære, nestekjærlighet, håp og sosial-åndelig empowerment, som gjør at de evner å redusere stress og lærer å mestre ulike situasjoner – dermed ivaretas deres åndelige helse.

Studier av helligdomspilegrimer i Europa, som f.eks. valfartende til Lourdes i Frankrike, viser videre til deltakeres bearbeidelse av personlig tap og sorg samt helbredelses- og empowerment-prosess (Notermans, 2008) så vel som selv-transformasjon: fysisk, sosialt, (Higgins og Hamilton, 2016), mentalt og åndelig (Gesler, 1996). En annen studie (Maddrell, 2013) av den årlige ukeslange pilegrimsferden på The Isle of Man, utforsker denne pilegrimsferden i konteksten av terapeutiske landskap og fremhever det terapeutiske i godt selskap, stillhet, fysisk trening, landskap, uavhengig av tro, og en følelse av gjenfødelse og nærhet til det guddommelige blant de troende.

Elementer av alle ovennevnte opplevelser helligdomspilegrimer beskriver i litteratursøket foretatt om 'pilegrimsferder som terapi' (som ikke er uttømmende her), kan man også se langs de mer postsekulære pilegrimsvandringene i form av 'det felles gode', personlig mestring og gjenfødelse, og i de mange individuelle vitnesbyrdene om de ulike psyko-fysio-sosio-åndelige prosessene av en terapeutisk kvalitet – både for personlig velvære, helse og livskvalitet.

Forskning gjort på den norske pilegrimsleden

Et nylig litteratursøk på den norske pilegrimsleden, resulterte i et knippe masteroppgaver og artikler om leden fra ulike disiplinære perspektiv (alt fra arkeologi, religionsvitenskap og naturforvaltning til diakoni-, kunst- og kulturstudier), og enda færre fra en terapeutisk tilnærming. Disse tar opp bl.a. den norske pilegrimsrenessansen (Vistad, 2012), pilegrimsdiskursen og det nasjonale pilegrimssenterets (Pettersen, 2012) så vel som pilegrimsprestens rolle (Vådahl, 2007). Videre, det moderne menneskets motiver for å gå leden (Olsen, 2011) og hvilke tanker de gjør seg underveis (Grundetjern, 2010). Dernest hva vandrerne opplever av kulturminner og landskap (Paulsen, 2005), og hvordan tro, livssyn og innstilling påvirker opplevelsen av leden (Hafskjold, 2015). Og sist, viktigheten av å bestrebe en mer holistisk spiritualitet i diakonalt arbeid slik den fremtrer langs pilegrimsleden (Kolbjørnsrud, 2012).

Et internasjonalt masterprosjekt foretok seg også hvordan St. Olavledens vandringspraksis kan påvirke individuell kreativitet og hvordan det åndelige miljøet av denne gjenopplivede ruten skaper en relasjonell ramme av utvekslende erfaringer (González, 2016). Andre artikler, igjen, tar opp den norske pilegrimsrenessansen så vel som kulturarven (Selberg, 2011), en «Caminoisering» av Olavsleden, Nidaros og Trondheim som pilegrimsdestinasjon (Mikaelsson, 2018) samt ledens opphav, natur og trender i den skandinaviske pilegrimsutviklingen (Duda, 2016).

Bortsett fra dette, finnes pilegrimsguider «for alle de som starter sin reise som en vandring og avslutter den som en pilegrimsreise» (Raju, 2015), men det er Luten som må anees som og ta æren for å være pilegrimsguidens far til og pådriver av den norske leden. Andre bøker berører pilegrimsbegrepet opp gjennom tidene, og beskriver kort Olavsledens grasrotgjenfødelse og frekvens sammenlignet med Caminoen mtp lavere antall pilegrimer og herberger, som igjen gjør noe med fellesskapsopplevelsen (Jensen, 2015) – som vi har sett er viktig i både kollektivistisk og individualistisk pilegrimsferd.

Bare *to* norske masteroppgaver tilnærmer seg Olavsleden fra et helseperspektiv. Dette påpeker viktigheten og behovet av å se nærmere på pilegrimsvandring som friluftsterapi og jobbe for

legitimeringen av friluftsterapi som offentlig behandlingsdisiplin på samme måte som 'skogbading' for utbrente sjeler er del av det offentlige behandlingstilbudet i Japan. Japanerne har også forstått (markeds)verdien av pilegrimsvandring i lys av Caminoen, og blåst liv i sin Shikoku pilegrimsvei mellom dens 88 templer (Dawber, 2016). Norge er ennå i tankeboksen, men begynner å nærme seg teten i å se de ulike verdiene av å utvikle sin egen pilegrimsled etter at Luthen (1992) puttet den på statens agenda. Etter dens offisielle re-åpning i 1997 av selveste Kronprins Haakon Magnus, kappes ulike aktører om hvilken betydning den bør tildeles, i hvilken retning den bør utvikles, og til hvilket publikum den bør rettes (Øian, 2019).

Den ene norske masterstudien i helsevitenskap (Vestøl, 2013) gir innsikt i informantenes intensjoner og opplevelser under pilegrimsvandringen, og hvorvidt vandringen har medført til helserelevante forandringer i deres daglige liv. Studien har også forsøkt å identifisere forhold som genererer behovet for å foreta en slik vandring og øke kunnskapen om pilegrimsvandring som helsefremmende aktivitet. Vestøls (2013) informanter anser pilegrimsleden som en passende arena for å skape likevekt mellom hverdagens kompleksitet (som mangel på mening og kontinuitet) og veiens rekreative sider, samtidig som deres egen mestringsevne utfordres i form av en enklere pilegrimstilværelse, sosial interaksjon samt sensorisk og mental tilstedeværelse. Pilegrimene vektlegger autentisitet, selvrealisering og de sosiale relasjonene. Deres erfaringer indikerer at pilegrimsvandring kan være med på å utvikle mestringsressurser, som er relevante for helseutfordringene i vårt postmoderne samfunn. De anser seg selv som objekt for deres mål, og vandringen som en form for selvdisiplin som kan fremme utviklingen av personlige egenskaper. Veien kan derfor, i helsefremmende sammenheng, også anses som en støttende arena. Vestøl (2013) argumenter til slutt at informantenes beskrivelse av sine prosesser og viktigheten av deres motiver kan være relevant for rehabiliterende initiativer relatert til spesifikke grupper – antydende at også St. Olavsleden innehar en terapeutisk verdi.

Den andre norske masteravhandlingen innen sykepleie (Krakeli, 2015) har undersøkt nytten av diakonal vandringspraksis: «Vandring for forandring» for sorgtunge selvmordsetterlatte og «Å vandre med håp» for psykiatripasienter, som har tilbudt kortere pilegrimsmarsjer over henholdsvis 2-5 dager til Røldal siden 2008. Prosjektet er et samarbeid mellom kommunene: Tokke, Vinje, Fyresdal, Seljord, Kviteseid og Nissedal, DPS-distriktpsikiatrisk senter i Notodden/Seljord, ViTo kompetanse og Prostidiakonen i Vest-Telemark, med prostidiakon Erikstein som prosjektleder. Basert på 1+5 intervjuer fra henholdsvis hver gruppe, oppsummerer Krakeli (2015) at pilegrimsvandringen har nytte for deltakernes fysiske og psykiske helse og til en viss grad åndelige helse. Fellesskapet er dessuten av stor betydning, og vandringen viser seg å ha forebyggende effekt, samt å gi sammenheng mellom «kropp og sinn», muliggjøre kontakt med 'selvet', hjelpe mot angst, depresjon og sorg, så vel som redusere medisinfbruket til et totalt opphør innen 6 mnd. etter vandringen. Dette vitner om mestring og behandling av psykiske symptomer på et helt annet plan enn det rent medisinske, argumenterer Krakeli (2015) – i tråd med Samhandlingsreformens (2008-09) fokus på pasientens egenmestring og pasientmedvirkning – og etterlyser «et oppgjør som kan snu tendensen til at forbrukere av helse- og omsorgstjenester kan oppleve seg selv som en del av løsningen, ikke bare bli sett på som en del av problemet». Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid tillegger:

«Det er ikke bare Lars Monsen som får det til (...). Pilegrimstradisjonen kan ha mye å gi mennesker som bærer ekstra tunge bærer. Tradisjonen gir både fysiske- og psykiske helsegevinster og er også godt forebyggende helsearbeid» (Steffensen, 2016).

Den utgjørende forskjellen – Turgåing vs. pilegrimsvandring

«Tur er tur» ville mange kanskje tenke – enten det er i skogen, på vidda, fjellet, eller i nabolaget, for den saks skyld. Likevel, skiller pilegrimsvandring seg ut fra ordinære turer i friluft med det

faktum at det dreier seg om *langvandring over tid* i en natur og sosial kontekst, hvor sjelen har tid og rom til å 'naturdykke' og 'synkronisere seg' i et samspill mellom kropp, sjel og sinn, og vokse i samtaler med andre medvandrere.

Andre moderne friluftsterapier som den påtroppende «walk and talk» terapien, som bringer psykoterapitimen ut i parken o.l., har heller ikke dette langvarige elementet av kontinuitet over seg, til tross for andre fordeler (Jørgensen, 2017). Dessuten uttaler noen pilegrimer, selv, at det ligger noe annet i motivet bak og forventningen eller innstillingen til en pilegrimsferd enn en vanlig gåtur, som muligens gjør at pilegrimsvandringens prosess og utfall blir annerledes i det man legger ut på den (Hafskjold, 2015).

HOD + DNT = Pilegrimsvandring på grønn resept?

Kan det håpes på at norske helsemyndigheter i nær fremtid vil utfordre seg selv og kopiere det skotske samarbeidet ved å inngå et ekteskap mellom Helse- og Omsorgsdepartementet (HOD) og Den Norske Turistforeningen (DNT), for å sammen utvikle St. Olavsleden i retning av en nasjonalsatsning for pilegrimsvandring på grønn resept? Forfatteren har oppfordret partene til det, men ennå ikke fått svar på sin anmodning.

I lys av den skotske suksesshistorien, virker DNT utad til media positivt innstilt til et eventuelt samarbeid med helsemyndighetene med tanke på å tilrettelegge sine turstier for ulike potensielle pasientmålgrupper (Wernersen, 2018). En 'Caminoisering' eller 'DNTisering' av den norske pilegrimsleden burde dermed være en prioritet, for å bedre dens infrastruktur (offentlig transport langs med leden, som ville gjort det mulig å hoppe av og på leden etter behov, samt hyppigere overnattingssteder og matutsalg som også ville styrket lokaløkonomien).

DNT-turer og hyttekultur står sterkt i Norge. Selv norsk hyttekultur har gjennomgått en forvandling fra opplysningstidens enkelthet, turismens fremvekst, og så til individualismens fokus i dag (Rees, 2014) – litt på samme vis som med pilegrimsкультуrens trend. DNT ble grunnlagt i 1868, med lokallag i de største byene fra 1880-årene, og teller i dag 22.000 km med turstier og 500 DNT-hytter (DNT.no, 2018). På liknende måte som pilegrimer, kan DNT-vandrere delta på organiserte turer, gå alene eller i felleskap langs merkede stier i fjellet, sommer som vinter. Infrastrukturen langs den norske pilegrimsleden hva angår herberg er imidlertid langt fra så hyppig som på DNTs stier eller den spanske Caminoen. Det kunne derfor tenkes at det hadde vært en fruktbar idé å koble organisasjonsskapet til DNT og St. Olavsledens sammen for å sørge for en bedre tilrettelagt pilegrimsled – også for det allmenne norske friluftsmennesket, Ola og Kari Nordmann? (selv om de da sikkert måtte ha anskaffet seg et pilegrimspass for å kunne få 'en plass ved herberget').

Trondheim og St. Olavsleden har sett til Spania hva angår kommersialisering av leden siden dens gjenåpning i 1997 og forsøker seg på Caminoisering for å få opp besøkstallene (Mikaelsson, 2018). Pilegrimstallene er ikke overveldende, men likevel moderat økende. «Mye av infrastrukturen langs ruten må forbedres hvis den skal nå sitt mål om å bli Nordens svar på Caminoen til Santiago», argumenterer Bradley (2010). «Jeg tror det er viktig at vi som politikere selv får se verdien av pilegrimsledene, sånn at vi kan forklare hvorfor vi vil bruke penger på det», tillegger kulturminister Hofstad Helleland til Aftenposten under 20 års jubileet av St. Olavsleden (Klette, 2017). Det hadde imidlertid krevet av politikerne at de faktisk *gikk* en *hel* pilegrimsled selv (og ikke bare deler av den) og leste forskning gjort på pilegrimsleder for å se den virkelige verdien av dem. Det ville medført til at politikere hadde satset på vår egen pilegrimsled på dagen, hadde de blitt klare over den helsefremmende effekten og samfunnsøkonomiske besparelsen pilegrimsvandring som terapi har, mener forfatteren.

Til ettertanke

Tidligere og nåværende forskning til forfatteren viser at pilegrimsvandring i en natur- og sosial kontekst er helsefremmende, og at den har selvregulerende og selvterapeutiske kvaliteter.

Forskningslitteraturen om helseprosessene og -virkningene av å gå pilegrimsferd er imidlertid ennå mangelfull hva angår legitimeringen av pilegrimsvandring som friluftsterapi. Det er imidlertid en gryende interesse for pilegrimsvandring i terapeutisk forstand, internasjonalt, med et fåtalls publikasjoner i den retning bare det siste tiåret.

Utenlandsk pasientpraksis har vist at pilegrimsvandring bl.a. reduserer angst og medisinbruk, og er en alternativ resosialiseringssprosess for lette kriminelle og mennesker med psykososiale vansker. Pilegrimsvandring har dessuten vist å fremme stimuleringen av følelser hos mennesker med Alzheimer, og har blitt foreslått som aktivitetsterapi som del av det offentlige behandlingstilbudet. Pilegrimsvandring kunne også være samfunnsøkonomisk besparende i forhold til antall innleggelser (Jørgensen, 2017).

Ville det ikke være en vinn-vinn-situasjon for både individet og et overbelastet helsevesen om vi tok i bruk et av de enkleste og eldste midlene av alt: å gå/vandre for å gjenvinne mental, åndelig og fysisk helse, som verken krever de store ferdighetene eller kostnadene? Man trenger dessuten ikke å stå i kø for å legge ut på en pilegrimsvandring: pilegrimsledene er alltid der. Så i stedet for å overmedisinere og overinstitusjonalisere individet, er det på tide å investere i helsefremmende tiltak; oppmuntre folk til å oppsøke naturen, ta i bruk sine iboende ressurser, og delta aktivt i eget liv og behandlingsprosess.

Selv om pilegrimsvandring har vært anbefalt som et utprøvende folkehelseiltak overfor helse- og kulturministeren for 10 år siden, har det hittil ikke kommet noe svar eller blitt foretatt noe nasjonalt tiltak i den retning. Forfatteren har derfor på nytt invitert nåværende helseminister og DNTs generalsekretær til å samarbeide for pilegrimsvandring som friluftsterapi på grønn resept, som f.eks. del av individuell plan. Ikke nødvendigvis som en erstatning for medisinbruk, men som del av behandlingen av ulike livsstilssykdommer og mildere former for psykososiale lidelser. Dette ville også muliggjøre aktiv pasientmedvirkning gjennom egne helseressurser, i tråd med Samhandlingsreformens visjoner. Forfatteren håper brevet besvares med utprøvende tiltak denne gangen.

Shetlands National Health Services, som mange andre, har innsett helseverdien av å oppholde seg i naturen – forskjellen er bare at de har fått hjemmel til å foreskrive turgåing. Er det ikke på tide at Norge med all vår natur og prakt gjorde det samme?

Siden forfatterens respondenter forteller om visse strukturelle mangler og negative sider ved St. Olavsleden, foreslår hun å styrke Olavsveiens infrastruktur ytterligere, à la Camino-modellen, gjennom et samarbeid mellom pilegrims- og friluftslivaktører, DNT og helsemyndighetene, slik at leden blir bedre tilrettelagt, mer allmenn-tilgjengelig og økonomisk overkommelig for «alle». Hun ønsker derfor å avslutte med en ønsketenkning for det nye året: Finnes det en mulighet for at DNT og Helsesektoren kunne gå sammen om et samarbeid i retning av å foreskrive (pilegrims)vandring som helsefremmende friluftaktivitet på grønn resept i Norge? For er det ikke slik Kierkegaard sa, at «jo mer man sitter stille, desto nærmere kommer illebefinnendet»? Mens «det løser seg ved å gå» slik det latinske ordtaket «solvitur ambulando» lyder? Og et sunt sinn er å finne i en sunn kropp: «mens sana in corpore sano» (Jørgensen, 2018).

Deler av innholdet til denne rapporten har tidligere vært publisert i Jørgensen, N. N. (2018). Pilegrimsvandring som friluftsterapi. I: Tellnes, G. (red). *Friluftsliv, kystkultur og vakre løsninger: Hvordan styrke de unges helse, miljø og livskvalitet*. Asker: NaKuHel-forlaget, s.186-195, og gjengis etter tillatelse her.

Referanser

- Albani, N. (ed. I. González) (1993). *Viaje de Nápoles a Santiago de Galicia (Reisen fra Napoli til Santiago i Galicia)*. Madrid: Edilán.
- Amaro, S., Antunes, A., & Henriques, C. (2018). A closer look at Santiago de Compostela's pilgrims through the lens of motivations. *Tourism management*, 64, s.271-280.
- Andvig, E., Ausland, L.H., & Eberhardt, T. (2018). *Helsefremmende aspekter ved landsbyfengslet på Bastøy*. Forskningsrapport nr.4, Senter for psykisk helse og rus (SFPR). Drammen: Universitetet i Sør-Øst Norge. Lastet ned 26.oktober 2018, fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/2564556>
- Apezteguia, F. (2007) *El Camino de Santiago aumenta el riesgo de recaída de los enfermos mentales (Camino Santiago øker risikoen for tilbakefall hos psykisk lidende)*. Lastet ned 3.desember 2007, fra: <http://www.ideal.es/granada/20070927/sociedad/camino-santiago-aumenta-riesgo-20070927.html>
- Aspaas, M. (2006). Skeptisk til pilegrimsvandring. *Vårt Land* (16.juni), 134 (62), s.4-6.
- Baumann, Z. (1996). *From pilgrim to tourist – Or a short history of identity*. I: S.Hall & P.du Gay (red.), *Questions of cultural identity* (s.18-37). London: Sage.
- Bodziak, A. (2006). Pielgrzymka, pielgrzymek (Pilgrim, pilegrimerinne). *Wprost* (13.september), s.33-36.
- Bona, K., Seongseop, S.K., & King, B. (2016). The sacred and the profane: Identifying pilgrim traveler value orientations using means-end theory. *Tourism Management*, 56, s.142-155.
- Bradley, I. (2010). *Pilegrimsvandring*. Oslo: Verbum, Forlag.
- Buckley, R.C., Brough, P., & Westaway, D. (2018). Bringing Outdoor Therapies Into Mainstream Mental Health. *Frontiers in Public Health*, 6 (119). Lastet ned 13.november 2018, fra: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2018.00119/full>
- Cahen, G. (2008). *Caminando con Gestalt (Vandrende med gestalt)*. Asociación Española de Terapia Gestalt. Lastet ned 3.januar 2008, fra: http://guillermoperez.eu/wp-content/uploads/2014/05/CAMINANDO-CONGESTALT-2008_%C3%BAltimo-copia.pdf
- Carrell, S. (2018). Scottish GPs to begin prescribing rambling and birdwatching. *The Guardian*, Scotland (5.oktober). Lastet ned 10.oktober 2018, fra: https://www.theguardian.com/uk-news/2018/oct/05/scottish-gps-nhs-begin-prescribing-rambling-birdwatching?CMP=fb_gu
- Courtney, M. (2012). New opportunities for occupational therapy through the occupation of contemporary pilgrimage. *British Journal of Occupational Therapy*, 76 (6), s.292–294.
- Dawber, A. (2016). Japan hopes to follow Camino de Santiago's path to marketing success with 750- mile Buddhist pilgrimage. *The Independent*, UK (2.januar). Lastet ned 22.november 2018, fra: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/japan-hopes-to-follow-camino-de-santiagos-path-to-marketing-success-with-750-mile-buddhist-a6794266.html>
- DNT.no (2018). *Dra på hyttetur!* Lastet ned 15.november 2018, fra: <https://www.dnt.no/hytter/>
- Duda, T. (2016). The St. Olav's Way – the origin, nature and trends in development of pilgrimage activity in Scandinavia, *Peregrinus cracoviensis*, 27 (1), s. 25-45. Lastet ned 12. november 2018, fra: https://www.researchgate.net/publication/328642342_The_St_Olav%27s_Way_-_the_origin_nature_and_trends_in_development_of_pilgrimage_activity_in_Scandinavia
- Eckbo, R. (2005). Bastøy fengsel samarbeider med Vestfolds pilegrimer. *Pilegrimen*, 4 (9), s. 25–26.
- Egan, K. (2007). In defence of the realm: Mobility, Modernity and Community on the Camino de Santiago [PhD avhandling]. Maynooth University, Irland.

- Egan, K. (2010). Walking Back to Happiness? Modern Pilgrimage and the Expression of Suffering on Spain's Camino de Santiago. *Journeys*, 11 (1), s.107-132.
- Eriksen, T.H. (2002). *Øyeblikkets tyranni: Rask og langsom tid i informasjonssamfunnet*. Melhus: Lydbokforlaget.
- Feiler, B. (2015). *Sacred Journeys*. PBS Television Series. Lastet ned 7.april 2015, fra: <http://www.pbs.org/wgbh/sacredjourneys/content/home/>
- Feinberg, E. (1985) *Strangers and pilgrims on the Camino de Santiago in Spain: the perpetuation and recreation of meaningful performance* [PhD avhandling]. Princeton University, USA.
- Gesler, W. (1996). Lourdes: healing in a place of pilgrimage, *Health & Place*, 2 (2), s. 95-105.
- González, J.M. (2016). *Walking toward the meeting of Saint Olav: A shared aesthetic project in the North of Scandinavia and the central plateau of the Iberian Peninsula* [Master avhandling]. Kungliga Konsthögskolan, Stockholm. Lastet ned 12.november 2018, fra: <http://kkh.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A933148&dswid=9652>
- Grundetjern, K. R. (2010). *Veien og målet: en empirisk analyse av en pilegrimsvandring i dagens Norge* [Master avhandling]. Universitet i Agder. Lastet ned 12. februar 2019, fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/139561>
- Hafskjold, M. B. (2015). *En pilegrimsvandring vs. en vanlig vandretur i norsk natur - det går vel for det samme det, eller? En studie om hvordan tro og livssyn påvirker opplevelsen av en pilegrimsvandring* [Master avhandling]. Universitet i Ås. Lastet ned 12. november 2019, fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/286453/Masteroppgave%20Pilegrimsleden.pdf;sequence=1&isAllowed=y>
- Harris, J.R. (2011). *Remembering the Way – An Enquiry into a Journey of Loss, Healing and Emergence* [Master avhandling]. MIECAT, Melbourne, Australia.
- Helsedirektoratet (2010). *Fysisk aktivitet og psykisk helse - et tipshefte for helsepersonell om tilrettelegging og planlegging av fysisk aktivitet for mennesker med psykiske lidelser og problemer*. Avdeling for psykisk helse og rus. Oslo: Helsedirektoratet.
- Heukels, M.E.C.S. (2012). *The Role of Group Dynamics in the Process to Self-Transformation on the Pilgrimage to Santiago* [Master avhandling]. University of Leiden, Nederland.
- Higgins, L., & Hamilton, K. (2016). Mini-miracles: transformations of self from consumption of the Lourdes pilgrimage. *Journal of Business Research*, 69 (1), s.25-32.
- Holm, T.E.K. (2015). Pilegrimsvandring og åndelig helse. Et kvalitativt studie av pilegrimsvandringens betydning for åndelig helse [Master avhandling]. VID vitenskapelige høyskole.
- Hopkins, N., & Reicher, S. (2015). The psychology of health and well-being in mass gatherings: A review and a research agenda. *Journal of Epidemiology and Global Health*, 6 (2), s. 49-57.
- Jensen, R. (2015). *Pilegrim – Lengsel, vandring, tenkning – før og nå*. Oslo: Novus Forlag.
- Jørgensen, N.N.K.D. (2008). *El Camino Santiago: Walking oneself to wellbeing reclaiming and reinforcing one's spirit* [Master avhandling]. Trondheim: NTNU Trykk. <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/2562961>
- Jørgensen, N.N.K.D. (2017). Pilgrimage Walking as Green Prescription Self-Therapy? I: McIntosh, I.S. & Harman, L.D. (red). *The Many Voices of Pilgrimage and Reconciliation* (s.124-137). Wallingford, UK: CAB International. (Artikkel først presentert ved The 2nd Sacred Journeys Global Conference, Oxford: Mansfield College, 3-5. Juli, 2015).
- Jørgensen, N.N.K.D. (2018). Pilegrimsvandring som friluftsterapi. I: Tellnes, G. (red). *Friluftsliv, kystkultur og vakre løsninger: Hvordan styrke de unges helse, miljø og livskvalitet* (s.186-195). Asker: NaKuHel-forlaget.
- Khan, S.S., Hopkins, N., Reicher, S., Tewari, S., Srinivasan, N., Stevenson, C. (2016). How Collective Participation Impacts Social Identity: A Longitudinal Study from India. *Political Psychology*, 37 (3), s.309-325.

- Klette, E.T. (2017). Stadig flere går pilegrimsvandring i Norge – en tredjedel er tyskere. Statsrådene Linda Hofstad Helleland og Jan Tore Sanner ferierer med fot- og busstur fra Oslo til Trondheim. *Aftenposten* (25.juli). Lastet ned 10.oktober 2018, fra: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/yqrEK/Stadig-flere-gar-pilegrimsvandring-i-Norge--en-tredjedel-er-tyskere>
- Kolbjørnsrud, M. (2012). Helende vandring? En kvalitativ studie av hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien, drøftet i lys av kristen holistisk spiritualitet [Master avhandling]. MF Vitenskapelig høyskole, Oslo. Lastet ned 12. februar 2016, fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/161169?show=full>
- Kristensen, M. B (2017). *Understanding affective semiosis in pilgrimage: Affective semiosis in pilgrimage. Creating sacred* [Master avhandling]. Aalborg Universitet, Danmark. Lastet ned, 15.mai 2018, fra: [https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/understanding-affective-semiosis-in-pilgrimage\(c0684749-bc54-4d09-9dec-6daa4e59305b\).html](https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/understanding-affective-semiosis-in-pilgrimage(c0684749-bc54-4d09-9dec-6daa4e59305b).html)
- Kujawa, J. (2017). Spiritual tourism as a quest. *Tourism Management Perspectives*, 24, s.193–200.
- Liutikas, D. (2017). The manifestation of values and identity in travelling: The social engagement of pilgrimage. *Tourism Management Perspectives*, 24, s.217–224.
- Lopez, L., González, R.C.L., & Fernández, B.M.C. (2017). Spiritual tourism on the way of Saint James the current situation. *Tourism Management Perspectives*, 24, s.225–234.
- Lunga, E. (2005). *Den terapeutiske veien – Lærebok om moderne pilegrimsvandring: Innføring i pilegrimsvandring og åndeliggjort langvandring som kontekst for livsforbedring og rehabiliteringsstøtte ved langvarige personlige, psykiatriske og psykososiale problemer*. Førde: Førde Psykiatriske Rehabiliteringssenter.
- Lunga, E. (2007). Den terapeutiske veien (Artikkel presentert på Psykologkonferansen, Trondheim, 25.april).
- Luthen, E. (1992). *I pilegrimenes fotspor til Nidaros*. Oslo: Cappelen forlag.
- Maddrell, A. (2013). Moving and being moved: More-than-walking and talking on pilgrimage walks in the Manx landscape. *Culture and Religion*, 14 (1), s.63-77.
- Maddrell, A., & Scriven, R. (2016). Celtic pilgrimage, past and present: from historical geography to contemporary embodied practices. *Social & Cultural Geography*, 17 (2), s.300-321.
- Margry, P.J. (2015). To Be or not to Be... a Pilgrim. Spiritual Pluralism Along the Camino Finisterre and the Urge for the End. I: C. Sánchez-Carretero (ed.), *Heritage, Pilgrimage and the Camino to Finisterre* (kap. 8, s.175-211). Basel: Springer International Publishing Switzerland.
- Mikaelsson, L. (2018). Nidaros Cathedral: a recreated pilgrim church. *Religion*, 49 (1), s.99-119.
- Moaven, Z., Movahed, M., Iman, M.T., & Tabiee, M. (2017). Spiritual Health through Pilgrimage Therapy: A Qualitative Study. *Health Spiritual Med Ethics*, 4 (4), s.31-39.
- Moreno, M. (2014) *El Camino de Santiago como terapia de estimulación para personas con la enfermedad de Alzheimer en fases iniciales (Camino Santiago som stimuleringssterapi for mennesker i initialfasen av Alzheimer)*. Lastet ned 15. april 2015, fra: <http://ceafa.kamarok.com/actualidad/noticias/caminosantiago-como-terapia-estimulacion-para-personas-con-enfermedad-alzheimer-fases-iniciales>
- Muir, S. (2017). The social Self on Pilgrimage: Intercession and Mediation. I: McIntosh, I.S. & Harman, L.D. (red). *The Many Voices of Pilgrimage and Reconciliation* (s.138-149). Wallingford, UK: CAB International.
- Müller, O. (2001). *Pilegrimsferder før og nå*. Oslo: Den katolske kirke. Lastet ned 15. november 2018, fra: <http://www.katolsk.no/praksis/valfart/artikler/pilegrim>
- Nilsson, M., & Tesfahuney, M. (2015). Performing the “post-secular” in Santiago de Compostela. *Annals of Tourism Research*, 57, s.18–30.
- Notermans, C. (2008). Loss and healing: A Marian pilgrimage in secular Dutch society. *Ethnology*, 46 (3), s.217-233.

- Nutt, K. (2018). *Nature to be prescribed to help health and wellbeing*. RSPB Scotland. Lastet ned 10. oktober 2018, fra: <https://www.rspb.org.uk/about-the-rspb/about-us/media-centre/press-releases/nature-prescribed-to-help-health/>
- Olsen, H.A. (2011). *Det er på veien det skjer, tror jeg... En religionsvitenskapelig undersøkelse av moderne pilegrimer til Nidaros* [Master avhandling]. Trondheim: NTNU Trykk. Lastet ned 15. november 2018, fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/242876>
- Oviedo, L., Courcier, S. de, & Farias, M. (2014). Rise of Pilgrims on the Camino to Santiago: Sign of Change or Religious Revival? *Review of Religious Research*, 56 (3), s.433–442.
- Paulsen, I.S. (2005). *Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim. Et møte med vandrere, kulturminner, steder og landskap* [Master avhandling]. Universitet i Tromsø. Lastet ned 12. februar 2019, fra: <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/107/thesis.pdf;jsessionid=0988350BDC183C23175224BC500A64FB?sequence=1>
- Pettersen, N.M. (2012). *Pilegrimdiskursen – En kulturhistorisk analyse av moderne pilegrimsvandring til Nidaros med fokus på Nasjonalt Pilegrimssenter* [Master avhandling]. Universitetet i Oslo. Lastet ned 1.mai 2015, fra: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/34189>
- Raju, A. (2015). *The Pilgrim Road to Trondheim. Oslo to Nidaros Cathedral*. Trondheim: Museumsforlaget.
- Rees, E. (2014). *Cabins in modern Norwegian literature negotiating place and identity*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishing Group.
- Revell, S., Duncan, E., & Cooper, M. (2014). Helpful aspects of outdoor therapy experiences: An online preliminary investigation. *Counselling and Psychotherapy Research*, 14 (4), s.281-87. Lastet ned 14.november 2018, fra: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1080/14733145.2013.818159>
- Samhandlingsreformen (2008–09). *Samhandlingsreformen: Rett behandling – på rett sted – til rett tid*. Rapport nr. 47, Den norske regjeringen. Oslo: Helse- og Omsorgsdepartementet. Lastet ned 18.juli, 2017, fra: https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-47-2008-2009-/id567201/sec1?q=samhandlingsreformen#match_0
- Schwarz, R. (2015) (Personlig telefonsamtale, 28 April).
- Selberg, T. (2011) Pilegrimsveien som kulturarv. Den norske pilegrimsrenessansen. *DIN*, 1 (2), s.120- 131.
- Steffensen, S.E. (2016). *Det er ikke bare Lars Monsen som får det til*. Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid (NAPHA). Lastet ned 25.november 2018, fra: <https://www.napha.no/content/14420/Det-er-ikke-bare-Lars-Monsen-som-far-det-til>
- Store Medisinske Leksikon (2014). *Grønn resept*. Lastet ned 12.mai 2015, fra: https://sml.snl.no/gr%C3%B8nn_resept
- Vestøl, M.S. (2015). *Pilegrimsvandring som en helsefremmende aktivitet - sett i et senmoderne Perspektiv* [Master avhandling]. Høgskolen i Vestfold.
- Vistad, G.K.B. (2012). *Den norske pilegrimsrenessansen – En analyse av tilretteleggere, interessenter og prosesser* [Master avhandling]. NTNU, Trondheim. Lastet ned 1.mai 2015, fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/242903>
- Vådahl, Ø (2007). *Den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros Domkirke med særlig vekt på pilegrimsprestens rolle* [Master avhandling]. Universitetet i Bergen. Lastet ned 1.mai 2015, fra: <http://bora.uib.no/handle/1956/2278>
- Warfield, H.A., Baker, S.B., & Foxx, S.B.P. (2014). The therapeutic value of pilgrimage: a grounded theory study. *Mental Health, Religion & Culture*, 17 (8), s.860–875, Lastet ned 12. mai 2015 fra: <http://dx.doi.org/10.1080/13674676.2014.936845>
- Wernersen, C. (2018). *Skotske leger skal gi natur på resept*. NrK Urix.no, 6.oktober. Lastet ned 10.oktober 2018, fra: <https://www.nrk.no/urix/skotske-leger-skal-gi-pasienter-natur-pa-resept-1.14237307>
- Øian, H. (2019). Pilgrimage routes as contested spaces in Norway. *Tourism Geographies*, DOI: 10.1080/14616688.2018.1522511.

Friluftsliv i morgendagens skole – lite nytt under solen?

Kristian Abelsen, Norges idrettshøgskole, Trond Egil Arnesen og Petter Erik Leirhaug, Høgskulen på Vestlandet

Innledning

I takt med samfunnsendringer og kunnskapsutvikling som sies å skje i stadig høyere tempo, utvikles det i disse dager læreplaner for morgendagens skole. Fra høsten 2020 skal nye læreplaner iverksettes i norsk skole, en prosess som startet i 2013 da Sten Ludvigsen på oppdrag fra regjeringen fikk i oppgave å lede et utredningsarbeid om behovene i framtidens skole. Ludvigsenutvalgets første delrapport kom i 2014 (NOU 2014:7, 2014). I en analyse av friluftslivsperspektivene i denne rapporten viser Gurholt (2015) hvordan tekstfremstillingen gjennomgående synes preget av et naturvitenskapelig naturbegrep og kunnskapsperspektiv. Hun sier at:

det er lite som tyder på at utvalget ser det som viktig eller nødvendig at barn og unge i framtidens skole tilegner seg førstehåndserfaringer og kunnskap om hva levende natur har betydd, og betyr, for menneskers livsgrunnlag, livsutfoldelse og livskvalitet. (s. 227)

Friluftsliv og betydningen av førstehåndserfaringer i møtet med natur kan ikke sies å tre særlig klarere fram hverken i Ludvigsenutvalgets sluttrapport (NOU 2015:8, 2015) eller i den påfølgende stortingsmeldingen med tittel *Fag – Fordypning – Forståelse. En fornyelse av Kunnskapsløftet* (Meld. St. 28 (2015–2016), 2016). Der friluftsliv i Ludvigsenutvalgets første rapport i forbifarten ble nevnt tre ganger (s. 84 og s. 90), først i en læreplanhistorisk sammenheng og dernest to ganger som hovedområde i kroppsovingsfaget, er begrepet fraværende både i sluttrapporten og meldinga fra stortinget om satsingene i morgendagens skole. Digitale søk etter friluftslivsrelaterte begrep som naturopplevelse, naturmøte, naturkompetanse, naturerfaring og naturkunnskap viser at disse heller ikke benyttes i teksten. Naturglede finnes en gang i sluttrapporten, da i tilknytning til et eksempel fra et realfagprosjekt ved en videregående skole (s. 51).

Fraværet kan sies å være merkelig lite i tråd med stortingsmeldingen *Friluftsliv – Natur som kilde til helse og livskvalitet* (Meld. St. 18 (2015–2016), 2016), hvor det hevdes at friluftsliv i skolen er et viktig satsingsområde og at satsing på friluftsliv i skolen skal inngå som et ledd i å møte framtidige samfunnsutfordringer. Med fraværet av friluftsliv og betydningen av naturmøter i skoledokumentene kan Regjeringen virke å være på kollisjonskurs med seg selv.

Friluftsliv, eller naturmøter og bruk av natur i undervisning, har vært en sentral del av skolens innhold i over 100 år. Som vi skal se, har likevel flere studier over tid dokumentert at elever i norsk skole i liten grad møter, eller får mulighet til å opparbeide seg kompetanse i friluftsliv i tråd med læreplanenes visjoner og målformuleringer.

Høsten 2018, inn mot konferansen *Forskning i friluft 2018* er fornyelsen av Kunnskapsløftet, fagfornyelsen, godt i gang. *Overordnet del - verdier og prinsipper for grunnopplæringen*, er allerede fastsatt. *Kjerneelementer* i fag ble vedtatt og presentert 26. juli 2018. Formålet i det følgende er å undersøke hvordan nye føringer og arbeidet med fornying av læreplaner og kompetansemål kan gi grunnlag for å håpe at spriket mellom visjon og virkelighet blir mindre for friluftsliv i morgendagens skole. Vi har formulert følgende veiledende problemstilling:

Hvordan er utsiktene for friluftsliv i framtidens skole sett i lys av offentlige styringsdokumenter (spes. Meld. St. 18 (2015–2016); Meld. St. 28 (2015–2016)) og det påbegynte arbeidet mot nye læreplaner fra 2020?

Metodetilnærmingen er dokumentanalyse og bruk av foreliggende forskningsbasert kunnskap om friluftsliv i norsk skole. I analysen av læreplaner og skoledokumenter er det lagt vekt på formuleringer og målsettinger hvor friluftsliv nevnes eksplisitt. For å kontekstualisere, starter vi med et lite historisk tilbakeblikk på hva vi vet om utviklingen av friluftsliv i norsk skole fram mot skolereformen Kunnskapsløftet i 2006 (LK06). Deretter tar vi for oss friluftslivets posisjon under LK06 som gjeldende læreplan i dag, før vi forfølger problemstillingen og drøfter de muligheter og eventuelle utfordringer vi ser for friluftsliv i morgendagens skole.

Et skolehistorisk tilbakeblikk

Friluftsliv som ord finner vi i norske læreplaner første gang med Normalplanen av 1939. Noen har beskrevet dette som et første skritt for å sikre friluftslivet en plass i skolen, men Haslestad (2000) er i sin analyse av norske læreplaner tydelig på at "skrittet i så fall var ganske kort" (s. 123). I Normalplanen finner han lite som kan tolkes som krav til å undervise i friluftsliv. Det er først etter innføringen av niårig grunnskole og med Mønsterplanen av 1974 (M-74) (KUD, 1974) at begrepet friluftsliv virkelig får en posisjon i skolens læreplaner. Friluftsliv kommer da for første gang inn i fagplandelene og nevnes eksplisitt i samfunnsfag, O-fag, kroppsøving og naturfag. Friluftsliv framstår både som tverrfaglig arbeidsform og et eget sammensatt læringsområde (Haslestad, 2000; 2002). I et generelt punkt om varierte hjemmeoppgaver heter det sågar at "Hjemmearbeid kan kombineres med friluftsliv ..." (KUD, 1974, s. 46). Under kroppsøving finner vi konkrete formuleringer som "Fortrolighet med snø, kulde, utstyr og terreng" (s. 255) for 1.-3. klassetrinn og "Bruk av kart og kompass under vanskelige forhold: i mørke, i tåke, i snøvær" (s. 256) for 7.-9. klassetrinn. Dette kan leses som ambisiøse mål på vegne av undervisningen, friluftslivskompetansen og elevenes læring. Men som rammeplan gav M-74 en retning for hva en skulle arbeide med i fagene og skolene var på ingen måte forpliktet til å gi undervisning som sikret elevene de beskrevne kunnskapene.

Selv om vi vet at leirskole¹, undervisning i natur, turer og ekskursjoner, samt kroppsøving og lek i det fri² var praktisert ved mange skoler rundt om i landet, så er det likevel lite kunnskap om hvor utbredt og realisert det vi kan kalle friluftsliv i skolen var. Men skal vi tro en kvalifisert observatør som Olav Grosvold (1980), så var opplæring i friluftsliv relativt sjelden vare. I en gjennomgang av forskningslitteraturen på feltet finner Abelsen og Leirhaug (2017) ingen empiriske undersøkelser av friluftsliv i skolen før 1993.

¹ Gunnar Repp (1977) tidfester de første mer systematiske forsøk med leirskole i Norge til 1932, da noen lærere og elever fra Sagene skole i Oslo dro 14 dager til Asker på det de kalte leirskole (se også Holand, 2006a, 2006b). Etter dansk mønster utviklet Sagene skole en fast leirskole, Vesle-Sagene. Likevel er 1957 det store merkeåret for leirskole i Norge, da Oslolæreren Terje Vigerust inntok setergrenda Høvringen for å starte en fast leirskole. Repp (1977) skrev at «Den Norske Fjellskolen på Høvringen kom til å bli eit vellykka tiltak» (s. 75). Over 20 år senere kommenterer Repp (2001) retrospektivt hvordan det er «påfallende at friluftsliv var 'ikkje-tema' i Leirskoleforeningen sine skrifter og medlemsblad i mange år» (s. 289).

² Praksis med kroppsøving eller gymnastikk ute og friluftsliv er fylldig beskrevet og dokumentert i *Skolering av kroppen*, Pål Augestads (2003) avhandling om diskurser og kunnskap i kroppsøvingfaget fram mot 1960. Gurholt (2015) viser til hvordan naturkontakt, naturopplevelser, ferdsel og opphold i natur har vært en del av skolens virksomhet siden tidlig 1900-tall. Vi finner det da omtalt som utflukter og turer, friluftsliv og idrettsaktiviteter, skolehage, leirskole, ekskursjoner og undervisning i det fri. Ennå i etterkrigstida og arbeidet inn mot Forsøksplanen for 9-årig skole (KUD, 1960) var Samordningsnemnda på bakgrunn av generell samfunnsutvikling og en reell mangel på gymnastikksaler opptatt av at kroppsøvingen måtte fylles ut med uteaktiviteter og friluftsliv (KUD, 1951).

I Mønsterplanen av 1987 (M-87) (KUD, 1987) styrkes miljøperspektivet og menneskets forvalteransvar ovenfor naturen, men situasjonen for friluftsliv i denne planen er omtrent tilsvarende den i M-74. Derfor representerer læreplanreformene på 1990-tallet noe nytt ved at de er mer forpliktende og at friluftsliv blir et eget læringsområde og noe alle elever skal gjøres kjent med gjennom opplæringen. Friluftsliv blir med reform 94 (R-94) et hovedområde i kroppsøving i videregående skole, sammen med dans, idrett og grunntrening (KUF, 1994). Læreplanverket for den tiårige grunnskolen i 1997 (L-97) følger opp med "nærmiljø og natur" på småskoletrinnet, "ut i naturen" på mellomtrinnet og "friluftsliv" på ungdomstrinnet som ett av fire målområder innenfor kroppsøvingsfaget (KUF, 1996). Haslestad (2000; 2002) beskriver læreplanutviklingen for friluftsliv fram mot 1990-tallets reformer som en bevegelse "fra vage formuleringer til klare føringer". Han avslutter med et forsiktig spørsmålstegn. Kanskje fordi han undrer på hvordan læreplanens "klare føringer" arter seg i praksis. Og det er i så fall ikke ubegrunnet. Selv om det finnes beskrivelser av hvordan skoler får det til (Leirhaug, 1999; Jakobsen, 2007), så forteller evalueringene etter innføringen av L-97 at friluftsliv ikke ivaretas i tråd med intensjonene og at en tredjedel av kroppsøvingslærerne uttrykker at de ikke ivaretar dette i egen undervisning (Jakobsen, 2004; Jakobsen m.fl., 2001). Andre undersøkelser synes å bekrefte at tydeligere målsettinger for friluftsliv i læreplanene bare unntaksvis omsettes til et vitalt innslag i skolehverdagen (Abelsen & Leirhaug, 2017; Sætre, 2004). I neste del av artikkelen vil vi se nærmere på hva vi vet om utviklingen etter innføringen av LK06.

Status for friluftslivet i skolen under LK06

Friluftsliv omtales eksplisitt flere steder i LK06. Det løftes fram både som et felles danningsemne på tvers av fag og som et eget læringsområde innenfor faget kroppsøving (Gurholt, 2015; Abelsen & Leirhaug, 2017). Gjennom tiårig grunnskole og inntil tre år i videregående opplæring skal elevene ha fått varierte opplevelser i friluftsliv og opparbeidet seg kompetanse til å kunne gjennomføre og verdsette enkle turer i norsk natur. I avsnittet Naturglede i Generell del heter det at opplæringen, blant annet "bør vekke ydmykheten overfor det uforklarlige, gleden over friluftsliv, nøre hugen til å ferdes utenfor oppstukne veier og i ukjent terreng, til å bruke kropp og sanser for å oppdage nye steder og til å utforske omverden." (Utdanningsdirektoratet, 2011, s. 21). Det Haslestad (2000, 2002) omtalte som klare føringer for friluftsliv i 1990-åras læreplanreformer er videreført i LK06, selv om naturglede og opplevelsesdimensjonen er lite synlig i kompetansemålene. Det er på den annen side kanskje ikke så merkelig, all den tid kompetansemålene er forventet å være "målbare". Sett fra friluftslivsfaglig side mener vi likevel dette gir grunn til bekymring.

Haslestad (2000) gjorde et poeng ut av at en del pedagoger og lærerutdannere sannsynligvis ville være skeptisk til å snakke om en fagdidaktikk for friluftsliv så lenge det ikke var et selvstendig fag i skolen³. LK06 løste i så fall den utfordringen, om enn ikke for så mange elever. Friluftsliv ble *valgbart programfag* under utdanningsprogram idrettsfag, også kalt idrettslinja. I formålet for programfaget heter det:

Friluftsliv har tradisjonelt vært en del av måten å leve på i Norge, og er en sentral del av den nasjonale kulturen. Friluftsliv er viktig for nordmenns aktivitetsvaner og er for mange en vei til bedre helse og høyere livskvalitet. (Kunnskapsdepartementet, 2006)

³ Haslestad (2000) korrigerer seg selv ved å vise til at friluftsliv var et valgfag ved mange skoler under begge mønsterplanperiodene (1974-1997), også for elever på mellomtrinnet. Selv om vi har lite dokumentasjon av hva og hvordan valgfaget ble gjennomført, så viser Aamelfots (1994) kartlegging at det i et skoleperspektiv kunne være relativt omfangsrikt i ungdomsskolen. Haslestad tar for seg grunnskolens læreplaner, men nevner i forbifarten at friluftsliv heller ikke er fullt ut et eget fag i videregående skole. Han sikter muligens til studieretning for naturbruk, der det i Læreplan for videregående opplæring fra 1994 var et studieretningsfag på videregående kurs 1 som het *Naturforvaltning og friluftsliv*.

Dette følges opp med: "Naturopplevelse er selve kjernen i friluftsliv, og opplevelsesbasert læring er derfor sentralt." Men å tilby friluftsliv som programfag er opp til den enkelte videregående skole, og deltakelse i faget er på hver skole igjen basert på elevenes valg. For skoleåret 2010/2011 undersøkte Vetrhus (2011) hvor mange idrettslinjer som tilbød programfag i friluftsliv og fant at det gjorde 37 av 98 idrettslinjer på landsbasis. Han har ikke grunnlag for å forklare tallet nærmere, men vi kan tilføye at siden da virker interessen å ha tatt seg opp, ikke minst ved at det ser til å være en økende andel skoler som ikke har idrettslinje som tilbyr programfag friluftsliv til elever som følger ordinært studieforberedende løp. Ut over dette nye faget etter 2006, har friluftsliv vært et eget læringsområde for alle elever på idrettslinja siden 1976, selv om det har hatt ulike formuleringer og omfang (Kårhus, 2001, 2016).

Fra 2013 har det vært mulig for skoler med 8.-10. trinn å tilby valgfaget Natur, miljø og friluftsliv, noe som gir interesserte elever utvidet mulighet til å erfare friluftsliv i skolehverdagen. Formålet for valgfaget gjør det klart at elevene skal delta "i aktiviteter knyttet til friluftsliv eller naturbruk som gir opplevelser" og at det er en målsetting at de "får bruke sansene, får stimulert nysgjerrigheten og blir glad i naturen"

LK06 gir altså elever anledning til å velge å fordype seg i friluftsliv utover i opplæringen, men målsettingene i generell del av læreplanen gjelder imidlertid alle elevene. På fagnivå virker kroppøving å ha blitt tildelt hovedansvaret for å ivareta dette. Friluftsliv er et hovedområde i faget kroppøving fra 5. klassetrinn. Det beskrives slik i læreplanen:

Hovedområdet friluftsliv omfatter kompetanse som trengs for å kunne ferdes i og verdsette opphold i naturen. Det skal legges vekt på lokale friluftstradisjoner, bruk av nærmiljøet og hvordan man kan orientere seg og oppholde seg i naturen til ulike årstider. (Kunnskapsdepartementet, 2006)

Selv om det er gode grunner til å diskutere friluftslivets hovedtilknytning til kroppøvingfaget, så vel som form og innhold i selve kompetanseformuleringene, har vi i lys av læreplanens egen logikk tidligere argumentert for at friluftsliv må sies å ha en tydelig og sterk posisjon i LK06 (Leirhaug & Arnesen, 2016). Flere stemmer fra andre friluftslivsfaglige høyskolemiljøer har tilsvarende løftet opp friluftsliv som velegnet for dybdelæring og til å stimulere dannelse hos elevene (Borgen m.fl., 2015; Grimeland, 2016; Gurholt, 2010, 2015). Men skriftlige læreplaner og gode intensjoner er en ting, hva som faktisk realiseres rundt på skolene noe annet. Hvordan står det til med det friluftslivet LK06 foreskriver at alle elever skal få del i gjennom opplæringen?

Hvor mye friluftsliv får elever i kroppøving?

Friluftsliv er et av områdene som Moen m.fl. (2018) kommenterer spesifikt ut fra funn i en nasjonal kartleggingsundersøkelse av kroppøving for elever på 5.-10. trinn. Sammen med dans og moderne aktiviteter og vinteraktivitet, er friluftsliv ifølge rapporten mer eller mindre fraværende i kroppøvingundervisningen. Om vi sammenligner med situasjonen under tidligere læreplaner, tyder disse ferske tallene på at lite har endret seg for friluftslivet under LK06. Leirhaug og Arnesen (2016) har tidligere presentert en analyse av omfang friluftslivsundervisning i kroppøving gjennom hele det trettenårige skoleløp og resten av dette avsnittet tar i sin helhet utgangspunkt i resultater fra den undersøkelsen. Analysene er basert på tre ulike undersøkelser⁴

⁴ De tre undersøkelsene er Skolefagundersøkelsen 2011 (Espeland m.fl., 2013), som har gitt data for 1-7 trinn, Skolefagundersøkelsen 2009 (Vavik m.fl., 2010), som har gitt data for 8-10 trinn og for videregående skole er det brukt data samlet i forbindelse med doktorgradsarbeidet til Leirhaug (2016) om vurdering i kroppøving.

og all empiri er samlet etter full innføring av LK06, men før revidert læreplan i kroppsøving ble iverksatt fra august 2012.

For de første årene i grunnskolen, 1.-4. trinn, rapporteres et snitt på 7-9 dager brukt til tur per år. I lys av at de fleste lærere på dette trinnet rapporterer god kompetanse relatert til friluftsliv, har vi vurdert omfanget til å være stort nok til at elevene kan opparbeide kompetansen som læreplanen legger opp til: At de skal lære seg å bruke enkelt friluftslivsutstyr og bruksredskaper, praktisere sporløs ferdsel, ferdes ved vann og gjøre rede for farene. For 5.-7. trinn rapporteres et snitt på 5-6 dager per år. Dette gir elevene et noe mindre omfang av dager med friluftsliv, samtidig som friluftsliv tydeliggjøres som et eget hovedområde i læreplan for kroppsøving. Ved skoler med god lokal læreplan som sikrer innhold og progresjon i friluftsliv over tre år, mener vi at omfanget sannsynligvis vil være tilstrekkelig til å arbeide med bredden av kompetansemål og at elevene vil kunne få varierte opplevelser med friluftsliv.

Resultatene for 8.-10. trinn og for elever i de seks skolene som tallene for videregående opplæring er basert på, viser et mørkere bilde av situasjonen for friluftsliv. Litt i overkant av 60% av kroppsøvingslærerne på 8.-10. trinn rapporterte å bruke mindre enn fire timer per år på friluftsliv, og bare så vidt over halvparten rapporterer om turer som inkluderer overnatting, til tross for en utvetydig formulering i læreplanen som krever at eleven utvikler kompetanse til å kunne gjennomføre overnattingsturer. Med under fire timer per år er det vanskelig å se at omfanget gir mulighet til læring og opparbeidelse av kompetanse i friluftsliv, det kan vanskelig bli mye annet enn en smakebit eller "happening". For videregående skole tyder materialet som er analysert på at omtrent 80% av elevene ikke møter friluftsliv i undervisningen ut over deltakelse på tur- og aktivitetsdager.

Med forbehold om utvalgsstørrelsen i grunnskolen og at "bildet" fra videregående er basert på seks skoler, viser undersøkelsene at over halvparten av elevene fra åttende trinn og ut videregående opplæring ikke møter friluftsliv i kroppsøving overhodet, og at undervisningen for ytterligere en tredjedel av elevene ikke gir noen reell mulighet til å nå kompetansemålene i friluftsliv. Litt satt på spissen, oppsummerer Leirhaug og Arnesen (2016) resultatene med følgende betraktning: "Hvis norske elever ved utgangen av grunnskolen og videregående opplæring har høy kompetanse i friluftsliv, er det neppe på grunn av kroppsøvingsfaget" (s. 145).

Læring, opplevelse og vurdering i friluftsliv

Vi kan ikke ut fra materialet ovenfor si noe konkret om kvalitet og innhold i det friluftslivet som faktisk gjennomføres. Men en gjennomgang av empiriske studier 1974-2014, gjort ved Abelsen og Leirhaug (2017), har vist at friluftslivets sosiale aspekter er det elevene gjennomgående løfter fram, da altså de elevene som faktisk møter friluftslivsundervisning i skolen. I tillegg kommer det fram at elever opplever mer elevmedvirkning i friluftsliv og at en del uttrykker det som en kjærkommen avveksling i en ellers travel og teoridominert skolehverdag. Fra et friluftslivsfaglig perspektiv kommenterer Abelsen og Leirhaug (2017) at det i undersøkt materiale er "overraskende lite om hva elevene kan og tenker om friluftsliv, om elevenes naturopplevelser, om deres refleksive prosesser og læring underveis" (s. 24). De følger opp med å understreke at friluftsliv er en god:

arena for konkret refleksjon om klodens bærekraft og hvordan menneskets handlinger alltid samspiller med naturen som kosmos. I lys av skolepolitiske intensjoner representerer utvikling av slike perspektiver, som altså er relativt fraværende i hva vi vet om elevenes opplevelser, en vesentlig utfordring, ikke bare for lærerkompetansen, men også til forskningen (s. 26).

Videre løfter Abelsen og Leirhaug (2017) fram vurdering og møtet med det flerkulturelle Norge som to områder der friluftslivsundervisningen har store utfordringer og der elevene møter svært ulik praksis og forståelse.

Elevene ved de seks skolene, som utgjorde grunnlaget for videregående trinn i Leirhaug og Arnesen (2016; se også Leirhaug, 2016), ble også spurt i hvilken grad kompetanse i friluftsliv har betydning for vurdering i faget. Nedenfor gjengis svar i prosent fra 1486 elever på spørsmålet "Hvor mye betyr følgende for vurdering i kroppsøving ved din skole?"

Tabell 1. Elevers rapportering av friluftslivskompetansens betydning i vurdering i kroppsøving.

	1 Betyr ikke noe	2	3	4	5 Betyr svært mye
Kompetanse i friluftsliv	34,5	25,4	25,1	10,4	4,2

De fleste elevene oppfatter at kompetanse i friluftsliv har liten eller ingen betydning, noe som vel må sies å være betryggende da det for de fleste elever i liten grad undervises i friluftsliv. Gjennomgangen til Abelsen og Leirhaug (2017) avdekket ingen studier om elevers erfaringer med vurdering i friluftsliv som del av kroppsøvingsfaget. Studiene de fant, for det meste masteroppgaver utført blant elever på idrettslinja, viser at elever kan oppleve karakterjaget i friluftsliv så sterkt at det kan spørres om vurderingen tar oppmerksomheten vekk fra formålet med friluftsliv i skolen. For elever med innvandrerbakgrunn kan manglende bakgrunnskunnskaper og ferdigheter skape forventninger som de ikke har grunnlag for å mestre. De mulige kvalitetene i og gjennom friluftsliv med tanke på det sosiale og gode naturopplevelse mister fokus på grunn av opplevd manglende kompetanse. I siste del av denne artikkelen tar vi med oss noen av de skisserte utfordringene for realisering av friluftsliv i skolen og spør hvilke utsikter det er for å møte disse i framtidens skole.

Friluftsliv i morgendagens skole - lite nytt under solen?

I Stortingsmeldinga *Friluftsliv – Natur som kilde til helse og livskvalitet* (Meld. St. 18 (2015–2016), 2016) gis det klare signaler om å videreføre friluftsliv som et viktig anliggende for skolen. Barn og unge som i liten grad driver med friluftslivsaktiviteter på fritiden får særlig oppmerksomhet. I sitt framlegg på konferansen *Forskning i friluft 2018* la statssekretær Sveinung Rotevatn vekt på viktigheten av barns lek i natur. Han ytret bekymring for at barn i alminnelighet tilbringer mindre tid og leker mindre ute i dag enn de gjorde før.

I meldingen hevdes det at friluftsliv og bruk av naturen og nærmiljøet som læringsarena er innarbeidet i virksomheten til skoler, og i lærerutdanningen. Dette er påstander som kan utfordres. Vi har i dag populære valgfag og programfag i friluftsliv. Elever på barnetrinnet har uteundervisning og friluftsliv har en solid plass på idrettslinja i den videregående skole. Men ser vi til faget kroppsøving, faget som bærer hovedansvaret for at **alle** barn i skolen får friluftsliv og naturmøter, så ser vi altså at friluftsliv for de fleste elever marginaliseres etter barne- og mellomtrinn. Løfter vi blikket mot lærerutdanningene, har vi lite empirisk kunnskap å vise til. Men ut fra tidligere svensk forskning (Backman, 2008), og egen kjennskap til fagfeltet som lærerutdannere, mener vi det fortsatt er en jobb å gjøre for å sikre kommende lærere en kompetanse som er friluftslivsfaglig og didaktisk relevant for den jobben og de rammebetingelser som venter i skolen. Ulike fagmiljø som underviser kommende lærere i friluftsliv må foreta en kritisk gjennomgang av eget studieinnhold. Litt spisset og polarisert spør vi i hvilken grad undervisningen preges av typen "tung sekk, langt å gå, høyt til fjells" og i hvilken grad preges den av "nærmiljø, kortere varighet, enklere midler"?

Sommeren 2018 publiserte Klima- og miljøverndepartementet (KLD, 2018) sin handlingsplan for friluftsliv. Skolen som viktig rekrutteringsarena for friluftsliv understrekes her. Samtidig er det interessant hvordan organisasjoner og aktører utenfor skolen (DNT, Skogbrukets kursvirksomhet, Friluftsrådene, m.fl.) løftes fram og tildeles midler for å videreutvikle pedagogiske programmer, konsepter og idébanker som skal understøtte virksomheten i skolen. Dette er tiltak med fine intensjoner som kommer en rekke lærere og elever til gode. Men det er et stort behov for tiltak og initiativ som i større grad bidrar til undervisningsutvikling og kompetanseheving internt i skolen. En slik type satsning fordrer samarbeid og god dialog mellom aktører på ulike nivå, også mellom Klima- og miljødepartementet og Kunnskapsdepartementet. I resten av denne artikkelen retter vi søkelyset mot friluftslivets posisjon i morgendagens skole, sett gjennom prismet av de foreliggende dokumenter i fagfornyelsen.

Fagfornyelsen og ny overordnet del for læreplanverket

I *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen* finner vi overskriften "Respekt for naturen og miljøbevissthet". Her presiseres viktigheten av å oppleve naturen som kilde til nytte, glede, helse og læring. Naturglede nevnes, men vi mener en kan spørre om egenverdier er kommet noe i skyggen av nytteorienterte motiver og da særlig helsegevinstene. Friluftsliv er ikke nevnt ved ord i dette avsnittet, men elevene skal oppleve naturglede, de skal utvikle respekt for natur, klima- og miljøbevissthet og de skal utvikle vilje til å ta vare på miljøet. Store spørsmål med vesentlige dannelsesdimensjoner. Sammen med vektleggingen av tre tverrfaglige tema kan dette leses som en invitasjon til lærere og skoler som ønsker mer friluftsliv i undervisningen. Temaene er:

- 1) **Folkehelse og livsmestring** skal gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, og som gir muligheter til å ta ansvarlige livsvalg.
- 2) **Demokrati og medborgerskap** skal gi elevene kunnskap om demokratiets forutsetninger, verdier og spilleregler, og gjøre dem i stand til å delta i demokratiske prosesser.
- 3) **Bærekraftig utvikling** skal legge til rette for at elevene kan forstå grunnleggende dilemmaer og utviklingstrekk i samfunnet, og hvordan de kan håndteres.

Uteskole som tverrfaglig arbeidsform mistet noe av sin popularitet utover 2000-tallet (Leirhaug & Klepvik, 2010). Hvorfor vet vi ikke sikkert, men dels handlet det om en stor gruppe engasjerte lærere som i for liten grad hadde forankret utvikling av egen praksis i læreplaner, i skolesamarbeid, i ledelse, i foreldregruppen. I møte med PISA-undersøkelser, økt fokus på grunnleggende teoretiske ferdigheter og nasjonale prøver ble det for mange lærere utfordrende å argumentere for opprettholdelse av uteskole. Om dette er bildet, blir det viktig i framtidens skole at tverrfaglige friluftslivssatsinger ikke bare er godt faglig forankret, men også har solid støtte i kollegiet og i skolens målsetninger. Samtidig må de på nyansert vis illustrere hvordan friluftsliv kan bidra til læring i fag og utvikling på den enkelte skole.

Tilbake til de tverrfaglige temaene i fagfornyelsen noterer vi at *livs kvalitet og folkehelse* har vært sentralt i de to siste Stortingsmeldingene om friluftsliv. Friluftsliv er for mange en viktig lavterskelaktivitet med livsløpsperspektiv (se f.eks. Breivik, 2013). Vi har studier som dokumenterer friluftsliv som energigivende, relasjonsbyggende, avkoblende, oppslukende, mm. (se Tordsson & Vale, 2013).

En studie av friluftsliv i svensk skolekontekst (Backman, 2011) har vist hvordan økt omfang av friluftsliv kan bidra til å innfri skolens mål om *demokrati og medborgerskap*. Abelsen og Leirhaug (2017) viser at elever i norsk skole synes å oppleve og verdsette medbestemmelse og ansvarliggjøring via undervisning i friluftsliv.

Friluftslivets potensiale for å støtte opp under forståelsen av *bærekraftig utvikling* er allerede kommentert. I boken *Naturfilosofi* argumenterer filosofen Hverven (2018), med referanse til både Arne Næss og Arne Johan Vetlesen sine arbeider, for at veien til innlevelse og forståelse for naturens egenverdi og menneskets forhold til natur starter med å oppsøke natur, erfare natur, sanse natur. I et bærekraftperspektiv vil vi tilføye at friluftsliv ikke bare er et sted å starte, men gir rike muligheter for å iscenesette anledninger for ettertanke, dveletid og refleksjon over naturopplevelse, eget natursyn og menneskets forhold til og ansvar for natur.

Nye læreplaner og kompetansemål i fag

Læreplanen i kroppsøving kommer i mars 2019 ut på offentlig høring. I løpet av sommeren vil planen fastsettes, noe som gir skoler og lærere et år på å planlegge og utvikle undervisning slik at de er klar når Fagfornyelsen trer i kraft skoleåret 2020-21.

Sentralt i Fagfornyelsen er ambisjonen om dybdeløring⁵ i alle fag. Et viktig grep i denne forbindelse er utarbeidingen av kjerneelementer⁶. I kroppsøving er det formulert tre slike kjerneelementer som har vært retningsgivende for arbeidsgruppen som jobber med læreplanen og de konkrete kompetansemålene. Et av kjerneelementene er "Uteaktivitet og naturferdsel" med følgende beskrivelse:

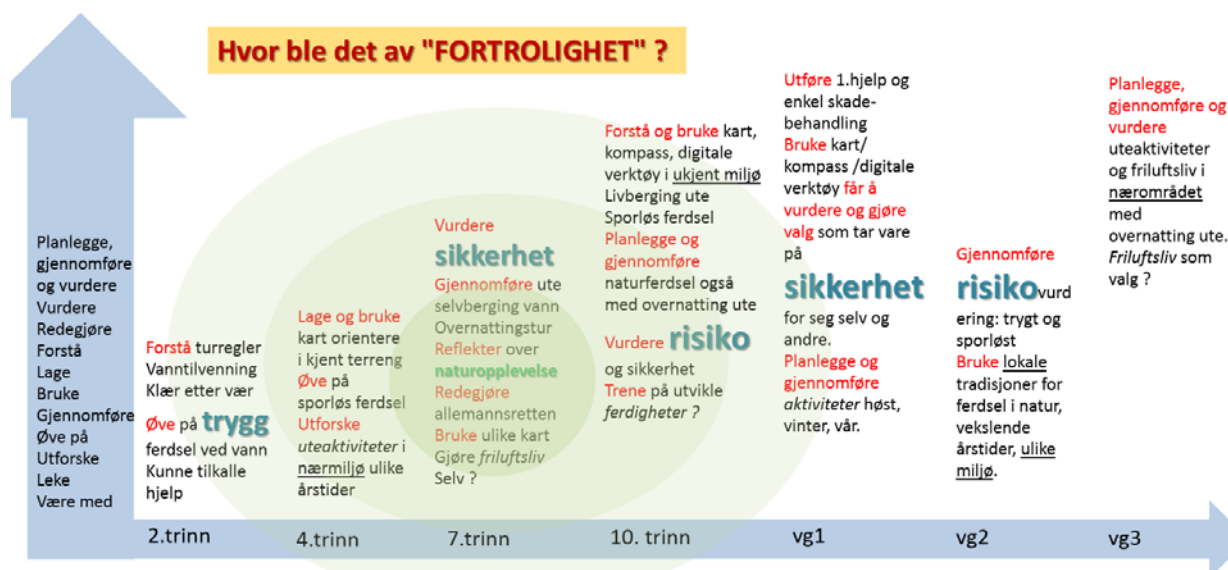
Elevene skal bli kjent med nærområdet og utforske naturen gjennom varierte uteaktiviteter under vekslende årstider. Naturopplevelser og trygg og bærekraftig ferdsl er sentralt. Kroppsøving har et særlig ansvar for at elevene skal oppleve ulike kulturer innen friluftsliv, inkludert aktiviteter med samisk kultur. (UDIR, 2019))

Dette viser en retning der det legges opp til at friluftsliv i skolen skal foregå i skolens nærområdet, elevene skal erfare alle årstider, sentralt står naturopplevelse, trygg og bærekraftig ferdsl. Når det gjelder aktivitetsinnhold må en ivareta samiske tradisjoner mens varierte aktiviteter åpner for lokale tradisjoner.

Høsten 2018 ble første utkast til læreplan sendt ut på innspillsrunde (UDIR, 2018). I modellen nedenfor har vi samlet de foreslåtte kompetansemålene relatert til friluftsliv. Med utgangspunkt i denne framstillingen vil vi avslutte teksten med noen refleksjoner omkring innholdet i dette utkastet. Hva kan vi si om friluftsliv i kroppsøvingsfaget så langt?

⁵ "Djupneløring er ein lære-prosess – ein måte å lære på – som legg vekt på å utvikle begrepsforståing og samanhengar i eit fag, men også på tvers av fag. Ein legg også vekt på faget sine metodar og korleis ein utviklar ny kunnskap i faget. Det handlar om å relatere ny kunnskap til tidlegare læring og erfaring, der refleksjon over eiga forståing står sentralt, og der varig forståing er målet." (https://www.utdanningsforbundet.no/globalassets/var-politikk/publikasjoner/brosjyrer/fag-og-fornyng_sentrale-begrep_a5.pdf)

⁶ Det viktigste innholdet, og det elevene må lære for å kunne mestre og bruke faget (kunnskapsområder, metoder, begreper, tenkemåter og uttrykksformer). Disse ble fastsatt 26. juni 2018 (<https://www.regjeringen.no/contentassets/3d659278ae55449f9d8373fff5de4f65/kjerneelementer-i-fag-for-utforming-av-lareplaner-for-fag-i-lk20-og-lk20s-fastsatt-av-kd.pdf>).

Figur 1. Progresjon i friluftsliv i første utkast til fornyet læreplan i kroppøving

Friluftsliv/naturferdse har egne kompetansemål på alle trinn i skolen. I tillegg benyttes begrepene varierte aktiviteter og ulike bevegelsesaktiviteter som åpner for å velge friluftsliv. Det legges opp til overnattingsturer i både ungdomsskole og videregående skole. Læreplangruppen har opplagt jobbet med å få til progresjon. I figuren ovenfor har vi forsøkt å utheve verbbruken med rødt for å vise hvilken progresjon den indikerer. Verbbruken vandrer fra "forstå" og "øve", via "vurdere" og dernest tilbake til "bruke" og "gjennomføre", før eleven altså skal ha opparbeidet seg en sluttkompetanse som handler om at elever er i stand til å delta i friluftslivets gleder på egen hånd og kan planlegge, gjennomføre og vurdere friluftslivstur med overnatting.

Med blått har vi uthevet begreper relatert til sikkerhet og trygg ferdse. Vi opplever omfanget påfallende og kanskje mer gjentakende enn at det peker mot progresjon og utvikling. Når en leser formuleringene, kan en undre hvor farlig det egentlig er å drive friluftsliv. Aktivitet i natur og skolefriluftsliv er ikke risikofritt, men bør kanskje i opplæringen i større grad handle om lek, mestring, glede, overskudd, naturkjennskap, mm. Hvor er det blitt av fortroligheten fra M-74, et begrep som vi mener assosierer bedre med mestring, kjennskap og vennskap, og samtidig toner ned det farefulle.

Naturopplevelse er nevnt bare en gang i planene (5.-7.trinn). Hvordan er det tenkt progresjon her? Vi mener at både overordnede del og kjerneelementet om naturferdse gir godt grunnlag for å løfte naturopplevelse og elevens forhold til natur som gjenstand for progresjon og utvikling. Det er i disse perspektivene en finner friluftslivets egenart og særlige kvaliteter, og som tydeliggjør hvordan det for eksempel skiller seg fra konkurranseidrettens logikk. Utkastet til kompetansemål i kroppøving har en utfordring i å finne formuleringer som fremmer et friluftsliv hvor aktivitet og bevegelse fortsatt er sentralt, men hvor en toner opp nærværet i, kjennskapen til og fortroligheten med natur, og toner ned vektlegging av prestasjon og ferdighetsutvikling.

En tilbakevendende innvending er relatert til utfordringen med å vurdere og karaktersette naturopplevelse og naturinnlevelse. Vi spør om dette kan bunne i misforståelse av vurdering i friluftsliv og peker på et behov for å inkludere problemstillinger knyttet til vurdering i friluftslivsfaglig og pedagogisk utviklingsarbeid.

For å trekke noen tråder til slutt, så er friluftsliv ansett som viktig, og kommer til å forbli en del av skolens innhold. Våre analyser av tendensene i fagfornyelsen indikerer et potensiale for vekst. En kuriositet i så måte, sett i lys av fagfornyelsen ambisjon om å redusere antall kompetansemål og på den måten synliggjøre dybde framfor bredde, er en sammenligning av antall målformuleringer relatert til friluftsliv i kroppsøving. I høstens læreplanutkast til ny læreplan er andelen målformuleringer knyttet til friluftsliv økt fra opp under 30% i LK06 til i overkant av 40%. Det blir spennende å følge prosessen videre på både kort og lang sikt.

Friluftsliv i skolen er allerede et institusjonalisert og pedagogisert friluftsliv⁷. Utfordringen er å arbeide fram didaktiske og friluftslivspedagogiske praksiser hvor friluftsliv og dets kvaliteter ikke kommer i utakt med seg selv. Praksiser hvor naturmøtet, det sosiale, førstehands erfaringer og "opplevelsesbasert læring" blir sentrale elementer. Taktfullt håndtert kan friluftsliv bli en skolevei inn i naturen, og gi grunnlag for livsmestring, læring med glede og forståelse for klimautfordringer og bærekraft. For å lykkes med dette, vil vi ved å låne ord av forfatteren og naturforkjemperen Theodor Caspari⁸, antyde at didaktikk, opplæring gjennom friluftsliv og friluftslivspedagogisk praksis i skolen sannsynligvis må handle mer om å "krybe med Moserne lave" enn å "seile med Ørnen afsted".

---

⁷ Beretninger om disse prosessene finnes for eksempel hos Repp (2001) og Tordsson (2003). Bjørn Tordsson er muligens den første som begynte å snakke om "pedagogisering av friluftsliv" i Norge. Fra og med første Stortingsmelding om friluftsliv fra 1987, og årene som fulgte, sier Repp (2001) at friluftslivets utvikling i stor grad "handlar om tydeleg auka institusjonalisering, akademisering, profesjonalisering og spesialisering" (s. 384).

⁸ Diktet det siktes til er kjent som *Præludium* og innledet Theodor Casparis (1898) bok *Norsk Høifjeld*. Hele diktet lyder: «Der svæver et Land i det skinnende Blaa;//ei stoltere ved jeg at nævne.//Men vil du didop over Dalene naa,//to stridige Ting maa du evne.//Thi først maa du seile med Ørnen afsted//høit, høit over Jorden og Kavet,//og saa – maa du vide at sænke dig ned,//og krybe med Moserne lave.» Om noen vil vite mer om Casparis skriveri og virke, har Haldis Buen Stamnes (2012) skrevet en biografi. Som dikter er han kanskje i dag mest kjent for *Staa vakt om naturen*, hvor en strofe klart uttrykker naturmøtet i kontrast til samfunnsutviklingen: «Der kommer en dag, da den syke kultur//vil fylde all verden med vande,//en dag da, maskinernes dunster og dur//vil knuge og kvæle din aande. –//Den dag, vil du hilse det lukkede land//og signe de fredede flyer//med rykende stormer over ensomme vand//og sol gjennom drivende skyer. –» (fra samlingen *Myrmalm*, s. 41; Caspari, 1932).

Litteratur

- Abelsen, K. & Leirhaug, P. E. (2017). Hva vet vi (ikke) om elevers opplevelser med friluftsliv i norsk skole – en gjennomgang av empiriske studier 1974-2014. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 1, (<http://dx.doi.org/10.23865/jased.v1.615>), s. 1-14.
- Arnesen, T.E. og Aadland, H. (2013). Kroppsøving på barnesteget - vektlegging av leik og rørsleglede (s. 29-68). I: M. Espeland, T.E. Arnesen, I.A. Grønsdal, A. Holthe, K. Sømoe, H. Wergedahl og H. Aadland (red.). *Skolefagsundersøkelsen 2011. Praktiske og estetiske fag på barnesteget i norske grunnskule*. HSH-rapport 2013/7. Stord: Høgskulen Stord/Haugesund.
- Augestad, P. (2003). *Skolering av kroppen. Om kunnskap og makt i kroppsøvingsfaget*. Doktoravhandling. Bø: Høgskolen i Telemark.
- Backman, E. (2008). What Is Valued in "Friluftsliv" within PE Teacher Education?--Swedish PE Teacher Educators' Thoughts about "Friluftsliv" Analysed through the Perspective of Pierre Bourdieu. *Sport, Education and Society*, 13(1), 61-76.
- Backman, E. (2011). Friluftsliv: a contribution to equity and democracy in Swedish PE? - An analysis of codes in Swedish PE curricula. *Journal of Curriculum Studies*, 43(2), 269-288.
- Breivik, G. (2013). *Jakten på et bedre liv. Fysisk aktivitet i den norske befolkningen 1985–2011*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Borgen, J. S., Gurholt, K. P., & Engelsrud, G. (2015). *Lek og friluftsliv i kroppsøvingsfaget – der dybdeløring foregår*. Hentet 03.03.2016 fra <http://forskning.no/blogg/nih-bloggen/lek-og-friluftsliv-i-kroppsøvingsfaget-der-dybdeløring-foregar>
- Espeland, M., Arnesen, T.E., Grønsdal, I.A., Holthe, A., Sømoe, K., Wergedahl, H. og Aadland, H. (2013). *Skolefagsundersøkelsen 2011. Praktiske og estetiske fag på barnesteget i norske grunnskule*. HSH-rapport 2013/7. Stord: Høgskulen Stord/Haugesund.
- Grimeland, G. (2016). Bærekraftig fagdidaktikk i friluftsliv. I A. Horgen, M. L. Fasting, T. Lundhaug, L. I. Magnusen & K. Østrem (red.), *Ute!* (s. 85-105). Bergen: Fagbokforlaget.
- Grosvold, O. (1980). Friluftsliv i lys av de forskjellige skoleplaner. I G. Breivik & H. Løvmo, (red.). *Friluftsliv. Endel bidrag til utvikling av emneområdet friluftsliv* (s. 33-39). Kompendium nr. 51. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Gurholt, K. P. (2010). "Eventyrlig pedagogikk": Friluftsliv som dannelsesferd. I K. Steinsholt, & K. P. Gurholt (red.), *Aktive liv. Idrettspedagogiske perspektiver på kropp, bevegelse og dannelse*. (s. 175-204). Trondheim: Tapir.
- Gurholt, K. P. (2015). Friluftsliv i framtidens skole: Fag og fagovergripende kompetanse i det 21. århundre. I *Rapport fra konferansen Forskning i friluft, Røros 2015* (s. 224-232). Oslo: Norsk friluftsliv.
- Haslestad, K.-A. (2000). *På leting etter hva friluftsliv egentlig er – med utgangspunkt i ulike perspektiver – og med et spesielt fokus på friluftsliv i grunnskolens læreplaner de siste nesten seksti årene*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Haslestad, K.-A. (2002). På leting etter friluftsliv i grunnskolens læreplaner. *Norske pedagogiske tidsskrift*, 86(04), 251-262.
- Holand, A. (2006a). Et tidlig forsøk med leirskole i Norge – del 1. *Kroppsøving*, (4), s. 37-38.
- Holand, A. (2006b). Et tidlig forsøk med leirskole i Norge – del 2. *Kroppsøving*, (5), s. 16-18.
- Hverven, S. (2018). *Naturfilosofi*. Oslo: Dreyers forlag.
- Jacobsen, E.B. (2004). Erfaringer med friluftsliv i kjølvannet av L97. *Kroppsøving*, (2), s. 6–11.
- Jacobsen, E. B., Moser, T., By, I.-Å., Fjeld, J. B., Gundersen, K. T. & Stokke, R. (2001). *L97 og kroppsøvingfag – fra blå praktbok til grå hverdag? – Lærernes erfaringer med knyttet til den nye læreplanen i kroppsøving*. Rapport 3/2001. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold.
- Jakobsen, J.E. (2007). *Friluftsliv i ungdomsskolen: skolen kan hvis skolen vil*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Klima- og miljøverndepartementet (2018). *Handlingsplan for friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Hentet 29. januar 2019 fra:

- https://www.regjeringen.no/contentassets/c89f9ea09a1e40fab3fefba28668fddb/96030_kld_handlingsplan_uu.pdf
- Kunnskapsdepartementet (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/37f2f7e1850046a0a3f676fd45851384/overordnet-del--verdier-og-prinsipper-for-grunnoppleringen.pdf>
- KUD (1951). *Samordningsnemnda for skoleverket: XVIII. Tilråding om sosialpedagogiske tiltak*. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.
- KUD (1960). *Læreplan for forsøk med 9-årig skole*. Forsøksrådet for skoleverket. Oslo: Aschehoug. Hentet 24. oktober fra: <https://www.nb.no/items/78a7b5fbbb8f0f471bceae2667c53111?page=3&searchText=%C3%A6replan%20for%20fors%C3%B8k%20med%209-%C3%A5rig%20skole>
- KUD (1974). *Mønsterplan for grunnskolen*. Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo: Aschehoug. Hentet 24. oktober fra: <https://www.nb.no/items/4e4addbaf0cca0eb8261e318c7263218?page=3&searchText=m%C3%B8nsterplan%2074>
- KUD (1987). *Mønsterplan for grunnskolen*. Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo: Aschehoug.
- KUF (1994). *Læreplan for videregående opplæring: Kroppsøving. Felles allment fag for alle studieretninger*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- KUF (1996). *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet (2006). *Læreplanverket for LK06*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Kårhus, S. (2001). Idrettslinja i den videregående skole. Utdanningspolitikk og skoleutvikling i kontekst. *Norsk pedagogisk tidskrift*, 2-3, s. 201-210.
- Kårhus, S. (2016). Diskurser i tilrettelegginger for idrettsaktive elever i skolesystem. *Norsk pedagogisk tidskrift*, 1, s. 37-48.
- Leirhaug, P.E. (2016). "Karakteren i seg selv gir jo ikke noe læring". *En empirisk studie av vurdering for læring i kroppsøving ved seks videregående skoler*. Doktoravhandling/NIH. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Leirhaug, P.E. (1999). Friluftsliv i den tiårige grunnskolen. I A. Bischoff (red.), *Friluftsliv – i spennet mellom vegledning og undervisning*. Seminarrapport. Bø i Telemark: For-Ut og Høgskolen i Telemark.
- Leirhaug, P. E. & Arnesen, T. E. (2016). Friluftsliv - et hovedområde i kroppsøvingfaget? I A. Horgen, M. L. Fasting, T. Lundhaug, L. I. Magnussen & K. Østrem (red.), *Ute!* (s. 129-151). Bergen: Fagbokforlaget.
- Leirhaug, P.E. & Klepsvik, K. (2010). *Har skulen snudd ryggen til naturen? Nokre resultat fra° og refleksjonar i etterkant av ei undersøking om uteskule og friluftsliv i skulen blant grunnskulelærarar i Hordaland og Sogn og Fjordane* (s. 175_182). Rapport fra Forskning i friluft 2009. Oslo: Friluftslivets fellesorganisasjon.
- Meld. St. 18 (2015–2016). (2016). *Friluftsliv - Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20152016/id2479100/?ch=1&q=>
- Meld. St. 28 (2015–2016). (2016). *Fag – Fordypning – Forståelse. En fornyelse av Kunnskapsløftet*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-28-20152016/id2483955/sec1>
- Moen, K.M., Westlie, K., Bjørke, L., Brattli, V.H. (2018). *Når ambisjon møter tradisjon En nasjonal kartleggingsstudie av kroppsøvingfaget i grunnskolen (5.–10.trinn)*. Oppdragsrapport nr. 1 – 2018. Elverum: Høgskolen i innlandet. ISBN 978-82-8380-026-5.
- NOU 2014:7 (2014). *Elevenes læring i fremtidens skole. Et kunnskapsgrunnlag*. Norges offentlige utredninger, nr. 7. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

- NOU 2015:8. (2015). *Fremtidens skole: Fornyelse av fag og kompetanser*. Norges offentlige utredninger, nr. 8. Hentet 24. oktober fra:
<https://blogg.regjeringen.no/fremtidensskole/files/2015/06/NOU201520150008000D/DDPDFS.pdf>
- Rafoss, K. & Seippel, Ø. (2016). Friluftslivsaktiviteter i den norske befolkning. I A. Horgen, M. L. Fasting, T. Lundhaug, L. I. Magnussen & K. Østrem (red.), *Ute!* (s. 185-210). Bergen: Fagbokforlaget.
- Repp, G. (1977). *Leirskole og friluftsliv. Verdisynspunktet og didaktiske tilhøve i historisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Repp, G. (1993). *Natur og friluftsliv i grunnskolen*. Rapport. Volda: Møreforskning.
- Repp, G. (2001). *Verdiar og ideal for dagens friluftsliv. Nansen som føredøme?* Doktorgradsavhandling. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Stamnes, H.B. (2012). *Theodor Caspari. Naturverner, Romantiker, Polemiker*. Oslo: Dreyer.
- Sætre, F. (2004). *Friluftsliv i ungdomsskolen etter innføringa av L97. Ei kartlegging av friluftslivsundervisning knytt til kroppsovingsfaget i ungdomsskulane i Møre og Romsdal*. Arbeidsrapport nr. 164. Volda: Høgskulen i Volda/Møreforskning.
- Tordsson, B. (2003). *Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Doktorgradsavhandling. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Tordsson, B. Vale, L.S.R. (2013). *Barn, unge og natur - en studie og drøftelse av faglitteratur*. Porsgrunn: Høgskolen i Telemark
- UDIR (2018): <https://www.udir.no/om-udir/hoyringar/#287> lest 20. november 2018.
- UDIR (2019): <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/kjerneelementer/kroppsoving--oppsummering-av-innspill/> lest 25. januar 2019.
- Vavik, L., Andersland, S., Arnesen, T.E., Arnesen T., Espeland, M., Flatøy., Grønsdal, I., Fadnes, P., Sømoe, K. og Tuset, G.A. (2010). *Skolefagsundersøkelsen 2009. Utdanning, skolefag og teknologi*. HSH rapport 2010/1. Stord: Høgskulen Stord/Haugesund.
- Vetthus, A. (2011). *Mye aktivitet og lite tavle: en kritisk diskursanalyse av informasjonsmateriellet til videregående skoler med utdanningsprogram idrettsfag*. Masteroppgave. Oslo: Norges idrettshøgskole.

Ville matressurser og naturforståelse i barnehagen

Inger Wallem Krempig, Kari Wallem Bøe og Tove Aagnes Utsi, Universitetet i Tromsø, Norges arktiske universitet

Innledning

Denne presentasjonen dreier seg om et høstingsprosjekt som vi fulgte i en barnehage i Finnmark. Når vi her bruker betegnelsen «vill» så mener vi matressurser som ikke dyrkes eller holdes innenfor gjerder eller merder.

Forståelsesbakgrunn for presentasjonen

Friluftsliv er en viktig del av norsk tradisjon. I Norge er det å stimulere og legge til rette for at barn skal oppleve natur og friluftsliv også nedfelt som en politisk målsetting.

Foto: Inger Wallem Krempig

I et miljøperspektiv henger dette godt sammen med at forskning viser at voksne som har et engasjement for og tilhørighet til naturen begrunner dette blant med annet positive opplevelser i naturen som barn, eksempelvis gjennom lek i naturen og høsting (Chawla 2007, Wells og Lekies, 2006).

Det er videre en viktig del av norsk friluftstradisjon å høste av naturen. Forskning viser og at det er en sammenheng mellom barndomsopplevelser knyttet til å spise ville matressurser og en senere miljøkunnskap og økonsentrisk holdning. Regjeringen påpeker i Stortingsmelding 18 at høsting av bær, planter og andre spiselige ressurser bør inngå som en del av opplæringen av den unge generasjonen, blant annet for å skape kunnskap om bærekraftig utvikling (Meld St. 18, 2015-16).

I Norge viser forskning at barn tilbringer mindre tid enn tidligere i naturen (Skår et al. 2014. Det er også færre i befolkningen som sanker ressurser fra naturen enn før, og rekrutteringen svikter (Meld. St. 18, 2015–2016). Både blant forskere og i samfunnet for øvrig er det en økende bekymring knyttet til barns minkende kontakt med natur med tanke på forholdet mellom mennesket og natur i fremtiden. Tiltak for å øke barns engasjement for og deres erfaringer i og med naturen har blitt utviklet som en reaksjon på denne utviklingen. Og utdanningsinstitusjoner, hvor også barnehagene inngår har blitt pålagt å ha fokus på tematikken.

Den nyeste utgaven av rammeplan for barnehager som kom i 2017 har et økt fokus på barns opplevelse av tilhørighet til naturen og kunnskap om matens opprinnelse (Kunnskapsdepartementet, 2017).

Fra rammeplan for barnehager

I tilknytning til denne tematikken beskriver Rammeplan for barnehager blant annet at barnehagen skal bidra til at barna

- *får naturopplevelser og blir kjent med naturens mangfold*
- *opplever tilhørighet til naturen*
- *får innsikt i matens opprinnelse, produksjon av matvarer og veien fra mat til måltid*

(Kunnskapsdepartementet, 2017)

Imidlertid er det forsket lite på HVORDAN det kan jobbes med dette i barnehager og hvilken effekt dette kan tenkes å ha. For å finne mer ut om dette fikk vi følge en barnehage som gjennomførte et prosjekt som omhandlet høsting og mat fra naturen.

Om prosjektbarnehagen

Dette var en kommunal barnehage med rundt 75 barn i alderen 1-6 år.

Noen av de ansatte hadde spesiell interesse for friluftsliv og høsting. Som et resultat av vår kontakt, initierte de et pedagogisk prosjekt med fokus på høstingsaktiviteter. Prosjektet var først planlagt for ett år, men de valgte å fortsette med det slik at det hadde en total varighet på 3 år. De hadde allerede høstet gjennom alle årstider, selv midt på vinteren. De ønsket imidlertid å utvide arbeidet på en slik måte at de fikk en økt innsikt i flere lokale matressurser de kunne høste i naturen rundt dem. De ønsket også å få satt arbeidet med høsting i et større system.

Forskningsspørsmål

I vårt forskningsprosjekt ønsket vi å undersøke hvordan høstingsaktiviteter med barnehagebarn kan bidra til barns

- Begynnende forståelse for matens opprinnelse
- Kjennskap til naturen
- Deres tilhørighet til naturen

I tillegg ønsket vi å undersøke om vi kunne identifisere pedagogiske metoder i prosjektet som kunne ansees å bidra til dette.

Forskningsdesign

Vårt forskningsprosjekt er forankret i et sosiokulturelt læringssyn med fokus på at all læring foregår innen en sosial kontekst læringsteori (Vygotski, 1978).

Vi fulgte prosjektet fra starten og gjennom alle tre årene det pågikk og hadde et nært samarbeid med barnehagen.

I løpet av perioden brukte vi ulike forskningsmetoder. Vi filmet, tok lydopptak og skrev feltnotater. Vi har også et rikt bildemateriale. Vi var deltakere i en del av aktivitetene og samtalte også en del uformelt med barna. I tillegg hadde vi intervjuer og spørreundersøkelser med de ansatte og spørreskjema til foreldrene.

Beskrivelse av prosjektet

Vi vil nå gå gjennom deler av prosjektet og beskrive noen av de pedagogiske metodene som ble brukt.

Høsting av bær og planter

Barnehagen har bær og ulike urter i umiddelbar nærhet. Alle aldersgrupper deltok i innhøstingen. Også de yngste var med i høstinga selv før de kunne gå skikkelig. Høsting av bær og plantedeler innebar både å gå på ujevnt underlag og å klatre i trær. Bærplukking ble veldig populært.

Bærplukking var noe barnehagen hadde drevet med før, men de utvidet sitt repertoar – både i forhold til bær sanket, og produkter som kunne lages.

Gjennom prosjektet lærte barna å gjenkjenne ulike bær – utfra blant annet farge og mønster. Barna utviste stor nysgjerrighet for hvilke bær som kunne spises og hva de smakte. Selv barn som ikke likte bær deltok i “smakeverksted” av bær. Barnehagen prøvde også nye vekster, som brennesle, geitrams, bjørkeløv og ryllik. De fikk erfare at mye av det grønne i og utenfor barnehagen faktisk kunne høstes og spises. Dette var noe som flere av foreldrene også bemerket – at barnet gjenkjente spiselige vekster og delte sin kunnskap med foreldre, søsken og venner.

Fisketurer og studier av fisk

Barnehagen dro på ulike fisketurer året rundt – der ferskvannsfiske med garn eller pilkestikke var de mest vanlige metodene for fangst. Dette med å sette garn var nytt for flere – både av barna og personalet. Barna var aktivt deltakende i å sette garn. I forbindelse med garnfiske under isen så lærte de denne teknikken fra en lokal ressursperson. Pilking på isen var det mange av barna som hadde prøvd tidligere, men de fikk blant annet prøve ut ulike typer agn. Dersom noen av barna ikke ville fiske så var det rom for spontan lek i området. Dette gjelder alle aktiviteter der vi så at barnehagen gav rom for barnas egne spontane lek – både knyttet til høstingen og knyttet til naturelementene rundt seg.

Etter at fisken var fanget, ble det satt av god tid til å undersøke fangsten. Gjennom fising så vi at barna fikk erfare at vannene i Finnmark har ulike arter – noen av dem var ukjente for barna, som for eksempel lake og sik. De fikk ta på, studere, se forskjeller på fiskene og beskrev forskjellene. De fikk også sløye fisk Under sløyning så var det stor interesse for å se på og navnsatte indre organer og se hva fisken hadde spist.

De fleste barna var veldig engasjert – spesielt fysisk. De inspirerte hverandre og personalet til å studere fiskene. De stilte mye spørsmål, men mest vanlig var korte utsagn.

Jakt og fangst

Jakt og fangsttradisjon har en sterk forankring i Finnmark – både i samisk og ikke samisk kultur. Det var derfor naturlig for barnehagen å ta barna med på rypejakt på høsten og snarefangst på vinteren. I tillegg var barnehagen med til samlegjerde for rein. Her ble det tatt ut slaktedyr sammen med erfarne reindriftsutøvere. Både jaktturet og besøk ved reingjerdet ble gjort i tett dialog med foreldrene. Det var ingen negative reaksjoner på dette fra foreldrene. Barna som var med til reingjerdet eller deltok på jaktturet utviste stor interesse for dette.

I forhold til jakt, fangst og slakt så var det en progresjon, sånn at ulike aldre hadde ulike involvering i dette. Jaktturene innebar at de av barna som hadde lyst til å være med på lengre jaktrunder fikk anledning til dette. Det var jegere i personalet som var med dem. Barna fikk høre om våpensikkerhet og mange hadde med eget «lekevåpen». Vi observerte at de kikket og lyttet etter ryper som om de selv var jegere – tilsynelatende med en stor tro på å finne fugl. Snarefangst var for førskolegruppa, men også andre barn fikk erfaring med rype. Barna var veldig delaktig i å finne materiale og sette opp snarene, selv om dette innebar skigåing i ulendt terreng.

Nå er det slik at jakt og fangst ikke nødvendigvis gir fangst. Så personalet tok med seg ryper på turene for at barna skulle få oppleve å se fugl ute i det naturlige miljøet. Ved ett tilfelle ble det også rype i snaren.

Rypene ble så studert ute i felt. Barna snakket om hvorfor fjellypa er grå, lirypa brun og begge er hvite om vinteren. Barna uttrykte stor nysgjerrighet, både verbalt og fysisk ved fangst av ryper.

Det var en stor interesse for å holde og studere hele og deler av fuglen – som føttene og vingene. Eller innholdet i kroa. Denne nysgjerrigheten så vi også blant de yngste som fikk se på ryper i barnehagen.

Rypestudier

Når barnehagen jobbet med ryper så opplevde vi at barna utviste respekt og empati for fuglene. Vi har hørt noen si stakkar, samtidig som de konkluderte med at dyr må dø dersom vi mennesker skal spise kjøtt. Også foreldre har oppgitt at barnet deres har snakket om dette hjemme.

Alle ressursene som ble høstet ble videre bearbeidet til ulike produkter. Dette ble gjort både utendørs og innendørs. Barna var aktiv deltakende i hele prosessen fra jord til bord. Utendørs ble det et veldig kort tidsspenn fra høsting til ferdig måltid. Spesielt i slike settinger opplevde vi at det var en stor interesse for å smake på maten som ble laget.

I løpet av prosjektperioden så vi at det var flere i personalet som var med og ledet aktiviteter knyttet til undersøkelser og tilberedning.

Resultater

Så – hvordan vil vi tolke våre resultater. Først i forhold til pedagogiske metoder:

Tid – tiden har vært en viktig faktor i forhold til dette prosjektet. Både i forhold til utviklingen av prosjektet og i forhold til at barna hadde tid til å utforske. Det at prosjektet varte i 3 år gav rom for at alle i personalet og alle barna fikk delta i de ulike delene av prosjektet - og at personalet hadde mulighet til å øke sin kompetanse og føle seg komfortable med å lede nye aktiviteter. Det var også tid til at barna kunne få utforske naturen på egen hånd.

Førstehåndserfaringer var viktig for prosjektet. Barna fikk førstehåndserfaring gjennom å få brukt alle sanser, kjenne, lukte, se, høre smake. Dette vet vi er viktig for læring. At de var med på hele veien fra innhøsting til ferdig måltid var også et viktig moment i denne førstehåndserfaringen.

Læring i fellesskap

I dette prosjektet erfarte vi at de ansatte som hadde interesse og kompetanse i høsting i starten av prosjektet var viktige både med tanke på å dele ferdighetene og for å øke kompetansen i resten av personalgruppen. Den økte kompetansen så ut til å ha en effekt på barnas kunnskap, engasjement og interesse for naturen, slik blant andre Chawla viser i sine studier (Chawla 2007). Fra jakt – og samlerskulturer vet vi at barn lærer naturferdigheter mens de leker og observerer og deltar sammen med voksne som driver høstingsaktivitet (Lew-Levy et al. 2017.). Noe lignende så vi i dette prosjektet.

I tillegg vektlegger imidlertid de ansatte også verdien av å lære sammen med barna. Aktivitetene i prosjektet så ut til å bidra til en felles, engasjert oppmerksomhet for barna og de voksne sammen og dermed så utbyttet ut til å øke for begge parter. Dette kommer blant annet til uttrykk gjennom følgende utsagn fra en av de ansatte:

*“Vi har erfart at vi kan utforske og lære **sammen** med barna. Opplevelsen blir kanskje enda mer autentisk og engasjerende da”*

Interesse, forståelse og kunnskap

Som resultatene viser har barna fulgt de ville matressursene fra jord til bord. Og barnas engasjement – både verbalt og fysisk indikerer at de har fått en interesse for, forståelse rundt og

kunnskap om matens opprinnelse og veien fra mat til måltid. De har også fått erfare at naturen tilbyr en stor variasjon av ville matressurser. De har fått praktisk kunnskap i både tradisjonell og ny bruk av slike ressurser.

Gjennom høstingsprosjektet har barna utforsket, lært om og smakt på ulike arter. De har erfart ulike sammenhenger, og de har kommunisert egen kunnskap. Slik kunnskap har vist seg å øke kunnskap om biologisk mangfold i voksen alder og interessen for å ta vare på naturen.

Tilhørighet til naturen

Hvordan kobler vi da dette til tilhørighet til naturen? Vi mener med støtte i tidligere forskning at tilhørighet kan bygges på flere pilarer.

Både våre observasjoner og intervju av personalet og foreldrene indikerer at barna har fått en *kunnskap om og forståelse for naturen*.

Høstingsaktivitetene innebar *kroppslige erfaringer i naturen*. Barna rørte, smakte og luktet. De gikk på ski, klatret, hoppet og balanserte.

De *svarte på naturens åpne tiltale* og så umiddelbart muligheter for lek og aktivitet. De hadde en naturlighet i forhold til å være ute som ble kommentert av både personalet og foreldrene.

Felles erfaringer økte *tilhørighet* til andre – og også tilhørighet til naturen.

Vår oppsummering er at høstingsaktiviteter på mange måter kan skape tilhørighet til naturen. Tidligere forskning har vist at en slik tilhørighet og opplevelse som barn kan lede til omsorg for naturen også i voksen alder.

Så slik vi ser det var dette høstingsprosjektet i tråd med både rammeplanen og Stortingetsmeldingen i forhold til høsting og naturforståelse, Vi mener ut fra våre data at et slikt høstingsprosjekt i barnehagen KAN være en måte å gi barn en forståelse for og erfaring med naturen som kan være et bidrag til barns forhold til naturen – både som barn og senere som voksne.

Referanser

- Chawla, L. (2007). "Childhood Experiences Associated with Care for the Natural World: A Theoretical Framework for Empirical Results." *Children*,
- Lew-Levy, S., Reckin, R., Lavi, N., Cristóbal-Azkarate, J. & Ellis-Davies, K. 1,5 (2017). How Do Hunter-Gatherer Children Learn Subsistence Skills? *Hum Nat* 28:367–394.
- Kunnskapsdepartementet (2017). Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver. Utgitt av Utdanningsdirektoratet, Oslo.
- Meld. St. 18 (2015–2016). (2016). Friluftsliv – Natur som kilde til helse og livskvalitet.
- Skår, M., Gundersen, V., Bischoff, A., Follo, G., Pareliussen, I., Stordahl, G. & Tordsson, T. (2014). Barn og natur. Nasjonal spørreundersøkelse om barn og natur. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- Sträng, M. (2012). Barn lær om naturen – i sociala samspel med vuxna. *Naturfag* 1(12) s. 55-57.
- Vygotskij, L. (1978). *Mind in society*. London: Harvard University Press.
- Wells, N. M. & Lekies, K. L. (2006). Nature and the Life Course. *Children, Youth and Environments*, Vol 16. No. 1, pp 1-24.

Friluftsliv ved Knut Hamsun videregående skole, evaluering av et femårig forsøk

Eivind Sæther, Nord universitet

Innledning

Denne teksten handler om en evaluering av et forsøk med friluftsliv som studieforbedrende utdanningsprogram ved Knut Hamsun videregående i Nordland.

Evaluering kan sies å være «en systematisk datainnsamling, analyse og vurdering av en planlagt, pågående eller avsluttet aktivitet» (Finansdepartementet 2005, s. 8).

Bakgrunnen for evalueringen er å skaffe tilveie bidrag til et sikrere grunnlag for å kunne beslutte om dette kan føre til et permanent utdanningsprogram. I 2019 skal Liedutvalget komme med forslag til fornyelse i læreplanene for programfagene på de studieforbredende utdanningsprogrammene i videregående skole i Norge.

Forsøket er det eneste i sitt slag i Norge og startet i 2012. Deevalueringer har blitt gjennomført i 2013 (Smari Stefansson), 2015 (Line Dverseth Danielsen), 2016 (Esten Skullerud) og denne foreløpig siste i 2018. Betegnelsen foreløpig siste evaluering viser til at forsøket har blitt forlenget med to år, mens den opprinnelige intensjonen var å avslutte i 2018.

Friluftsliv som studieforbredende utdanningsprogram betyr at eleven får både fellesfag (norsk, matematikk, engelsk, naturfag, kroppsøving og fremmedspråk) og friluftslivsfag (friluftslivslære og valgfagene aktiv/ressurs) i løpet av tre år. Mens fellesfagene og timeforbruket er størst første skoleår og deretter færre i 2. og 3. år (25+20+14), blir det flere timer i friluftslivsfag i andre og tredje skoleår (10+15+20). Friluftslivsfag bygger for øvrig på mal og struktur fra idrettsfag men med en tilpasning til friluftslivfeltet. Under følger KHVGS sin egen modell for utdanningsprogrammet med tilleggsinformasjon om kurs og turer.

Mandatet til evalueringen var å se på det pedagogiske opplegget og kompetansebygging hos eleven sammen med en rekke andre forhold. Forholdene knyttet til friluftsliv og folkehelse skulle prioriteres som tema. Mandatet var omfattende og det ble av den grunn nødvendig å foreta en avgrensning av det som skulle evalueres.

Jeg valgte å lytte til elevene og dermed gi elevperspektivet en plass i evalueringen.

Elevperspektivet innebærer at elevene selv bidrar med sin stemme, synspunkter, meninger og beskrivelser inn i evalueringen. Tanken bak dette er at elevenes synspunkter kan være en indikator på elevenes kompetansebygging og det kan være en indikator på det pedagogiske opplegget KHVGS tilbyr. Elevens kompetansebygging kan være sentralt når friluftsliv skal sees i sammenheng med folkehelse.

Elevperspektivet er i den samlede rapporten en del av den evalueringen jeg har gjennomført. Det betyr at intervju med lærerne, karakterstatistikk og observasjoner ikke er omtalt i denne teksten.

1. studieår	2. studieår	3. studieår
<p>Fellesfag: Norsk – 4t Matte – 5t Engelsk – 5t Naturfag – 5t Kroppspøving – 2t Fremmedspråk – 4t</p> <p>25 t</p> <p>Friluftslivsfag: Friluftslivslære – 5t Friluftsliv aktiv/ressurs – 5t</p> <p>10 timer i ukal</p>	<p>Fellesfag: Norsk – 4t Matte – 3t (5t) Samfunnsfag – 3t Geografi – 2t Historie – 2t Kroppspøving – 2t Fremmedspråk – 4t</p> <p>20 t (22 t)</p> <p>Friluftslivsfag: Friluftslivslære 2 – 5t Friluftsliv aktiv/ressurs 2 – 5t Folkehelse og friluftsliv – 5t</p> <p>15 timer i ukal</p>	<p>Fellesfag: Norsk – 6t Religion og etikk – 2t Historie – 4t Kroppspøving – 2t (Fremmedspråk – 5t)</p> <p>14 t (19 t)</p> <p>Friluftslivsfag: Friluftslivslære 3 – 5t Friluftsliv aktiv/ressurs 3 – 5t Folkehelse og friluftsliv 2 – 5t Turledelse og veiledning – 5t</p> <p>20 timer i ukal</p>
<p>Kurs: NPF Vått kort (Introkurs Hav og Redning) NKF Brattkort (Grunnkurs Inne) NJFF Jegerprøvekurs</p>	<p>Kurs: NPF Vått kort (Grunnkurs Hav) NKF fra Inne til Ute og Grunnkurs Ute NJFF Jegerprøvekurs</p>	<p>Kurs: NPF Vått kort (Teknikk kurs Hav) NKF Trening for klatring og intro enkel redning NJFF Jegerprøvekurs</p>
<p>Turer høst: Basistur – 1 døgn Hamarøy rundt – 5 døgn Egenferd – 1 døgn</p> <p>Tur vinter: Basistur vinter – 1døgn Saltfjellet – 5 døgn</p> <p>Tur vår: Padling og klatring – 5 døgn</p>	<p>Tur høst: Gjerdalen – 5døgn Nødly – 1 døgn</p> <p>Turer vinter: Skredopplæring – 2 døgn Vintertur til Sulis – 5 døgn</p> <p>Turer vår: Padling og fottur i Lofoten – 5 døgn Høstingstur, vår – 1 døgn Naturlekepass – 1 døgn</p>	<p>Turer høst: Svartisen – 5 døgn</p> <p>Tur vinter: Egenferd, vinter – 2 døgn Turledelse/veiledning på Saltfjellet – 5 døgn Vintertur i Sarek – 7 døgn</p> <p>Tur vår: Avslutningstur – x døgn</p>

Figur 1. Modell fellesfag og friluftslivsfag. Modellen viser hvilke emner i friluftslivsfag som vektlegges ved skolen, hvilke turer skolen gjennomfører høst, vinter og vår gjennom tre studieår og hvilke kurs elevene får som følge av teori og praksis.

Problemstillinger

I denne evalueringen ble elevens kompetansebygging vektlagt ved å søke svar gjennom elevperspektivet. Det dreier seg da om hva elevene har opplevd og erfart ved å delta på teoriundervisning men først og fremst turer i skoletida med regi og opplæring fra Knut Hamsun videregående skole. Mer presist ble det søkt svar på

- hvilke opplevelser elevene har hatt på turer med klassen
- hva de sier de har lært på disse turene og
- hvordan dette har påvirket dem, deres liv og tanker om framtida.

Metode

Elevene skulle svare på et spørreskjema med flest åpne svaralternativ knyttet til blant annet hva de har opplevd, lært og hvordan de mener dette har påvirket deres liv. 37 av 43 elever fordelt på 1., 2. og 3. klasse deltok. Spørreskjema ble besvart i februar 2018. Spørreskjemaet er tydelig kvalitativt men med opptelling av enkelte forekomster.

I ettertid ble de skriftlige svarene gjennomgått manuelt ved å gruppere svarene etter de enkelte spørsmålene og deretter tematisert. Tematiseringer ble gjort på bakgrunn av de ordvalg elevene brukte.

Når temaet er opplevelser, er det nærliggende å bruke inspirasjon fra Maurice Merleau-Pontys (1994) fenomenologiske forståelse av opplevelser. Elevenes opplevelser på tur er en del av

elevenes livsverden men samtidig den samme verden som vi alle opplever og er en del av. Elevenes nedtegninger av ord i spørreskjemaet, er de samme ordene vi alle bruker for å kommunisere hvordan verden blir oppfattet. Fenomenologi kan i denne sammenhengen sies å være en strategi for å løfte hverdagshendelser og opplevelser opp til et bevisst nivå. Merleau-Ponty ønsker å gå til saken selv, eller essensen i opplevelser. Saken selv og essens er interessant når elevenes kompetansebygging skal beskrives. Det elevene skriver av ord, uttrykk og meninger kan av meg tolkes som en del av elevenes dannelsingsprosess og det som sitter igjen når mye annet er glemt fra skoletida. Samtidig er dette en hårfin balansegang mellom elevenes skriftlige opplevelser og deres refleksjoner. Kan det tenkes at elevenes umiddelbare opplevelser har gått tapt i prosessen med å lete fram de riktige ordene i ettertid, tenke hvordan setningene skal bygges opp, tenke hvordan ordene skal skrives og om dette er bra nok for den som måtte lese dem? Når elevene starter refleksjon om turene og opplevelsene knyttet til hva de har lært og hvordan dette har påvirket dem, må elevene tolke opplevelsene på en annen måte enn bare å beskrive dem, og da kan dette være tolkningsfilosofi, eller hermeneutikk, som kan være hensiktsmessig tenkemåte og redskap.

Når jeg kommer utenfra som evaluator, uten forutgående kjennskap eller relasjoner til stedet Hamarøy, skolen, lærere eller elever vil likevel mine tolkninger være preget av min egen forforståelse av hva elevene selv uttrykker ved bruk av ord. Elevenes uttrykk er derfor i denne teksten satt i hermetegn, mens mine tolkninger og forståelser av uttrykkene følger fortløpende.

Kan vi dermed stole på elevenes ord og uttrykk? En rekke kritiske spørsmål kan stilles til hvorfor elevene svarer som de gjør. Det kan stilles spørsmål til selvrapporing som metode og til at elevene av taktiske grunner svarer som de gjør for å opptre politisk korrekt. På en liten skole som strever for å overleve i jungelen av studietilbud og for å forsvare seg selv, beskytte seg selv og rettferdiggjøre sine handlinger kan det tenkes at elevene svarer taktisk. Dette er spørsmål vi må leve med ved å anvende anonyme selvrapporterte data. Elevene ble oppfordret til å svare ærlig og de ble ikke utsatt for press med tanke på å svare tendensiøst. Tvert imot ble elevsvarene av meg oppfattet i ettertid som ekte og originale og svarene avgitt i en atmosfære preget av tillitt mellom lærere og elever med både tid og ro til å ta oppgavene på alvor.

På bakgrunn av temaene og kategorisering var det også mulig å telle opp forekomster, der dette kunne være hensiktsmessig.

Intervju med lærerne om pedagogiske forhold, deltakende observasjon og statistikk om karakterer, frafall og sosioøkonomiske forhold blir ikke berørt i denne sammenhengen, men hviler som et bakteppe når jeg tolker elevenes utsagn.

Hvilke opplevelser har elevene hatt, hva har de lært, hvordan har dette påvirket dem og hvordan kan vi andre forstå dette?

Når elevene skal fortelle om beste opplevelse på tur med klassen kommer uttrykk som

- «.. klassen ble koblet så godt sammen! Spesielt da vi laget bål en av de siste dagene på turen. Vi satt rundt bålet midt på fjellet. Utover kvelden kom tidenes fineste nordlys. Dette er noe av det beste jeg har opplevd».
- «Det var sykt spennende, kult og lærerikt og en helt enorm mestring»
- «Da hadde vi det motsatte av perfekt vær, men hvordan vi som gruppe taklet dårlig vær på vinterturen var utrolig gøy. Var jo også spennende med utfordring».

Min tolkning av dette er at turer ved KHVGS virker følelsesmessig sterkt på den enkelte elev, at naturen gir sterke opplevelser og at dette skjer i et fellesskap preget av tillitt.

Når elevene skal fortelle om verste opplevelse på tur med klassen kommer uttrykk som

- *«Når vi krangler..gruppa greide å glemme to middager og flere andre måltider. Vi var sultne og slitne noe som resulterte i at vi var svært uenige og kranglet mye da ble det dårlig stemning»*
- *«Da vi skulle på egenferd (var bare 3 stk da) var det så kaldt, og all veden vi fant var gjennomvåt. Vi fikk ikke bål (trengte det for å lage maten)»*

Min tolkning av dette er at turer ved KHVGS påvirker elevene slik friluftsliv påvirker mennesker i mange sammenhenger. Når vi bruker kroppsmuskler for å ta oss fram i naturen forbruker vi mye energi og vi blir slitne. Det er da vanskelig å komme unna grunnleggende behov slik psykologen Abraham Maslow beskriver (Maslow, A. 1970, s. 202). Når blodsukkernivået hos mennesker er lavt etter en lang og anstrengende dag på tur, oppstår det lettere enn i andre omgangsformer mellom mennesker, krangling, dårlig stemning og sult. Når elevene er på tur og opplever dette er det ikke eneste behov, men kanskje et tydelig framtrædende naturlig behov som kjennetegner situasjonen. I følge Maslow må fysiologiske behov være dekket før andre opplevelser kan ta bolig i kropp og sinn. Dette fenomenet kan beskrives som noe grunnleggende for mennesker, og føyer seg inn i forståelsen av friluftsliv som noe som er naturlig. Dette synet på friluftsliv karakteriserer Bjørn Tordsson som et naturlig paradigme (Tordsson, B. 2002, s. 14). Friluftsliv som noe enkelt, ekte og opprinnelig for mennesker er særlig kjent fra blant annet Fridjof Nansen (1945), Helge Ingstad (1926) og Peter Wessel Zapffe (1969). Når friluftsliv på denne måten er det naturlige, blir det ikke nødvendig å stille kritiske spørsmål til naturen selv, men til det motsatsen av det unaturlige som er menneskesamfunnene og kulturen (Tordsson, B. 2002, s. 16).

Det betyr at det å gå på tur og leve enkelt liv i naturen kan betraktes som noe naturlig for mennesker mens samme fenomen også kan sees som et kulturfenomen- for eksempel en norsk kulturytring (Tordsson, B. 2002, s. 14). På denne måten sees friluftsliv som et paradigme som uttrykk for norsk kulturell identitet (Tordsson, B. 2002, s. 24).

Når noen av elevene ved KHVGS skal fortelle hvordan de skal håndtere utfordrende situasjoner i naturen kommer noen interessante utsagn. I et utsagn finner vi en klar holdning til hva friluftsliv skal føre til:

«Vil ikke si jeg har en verste opplevelse. Men det må være sulis med dårlig vær.. men dette var noe å lære av.. nå vet jeg vet hvordan det skal håndteres.»

Eleven som sier dette synes å ha en positiv grunnholdning, fordi eleven ikke har hatt en verste opplevelse. Likevel innrømmer eleven at dårlig vær påvirker i tilsynelatende negativ retning, men at denne situasjonen kan være et middel til å lære og at det virket positivt med tanke på læring «nå vet jeg hvordan det skal håndteres». Denne holdningen kan sees som genuin for denne eleven, men også tillært gjennom den kulturelle kapital eleven har blitt til del i oppveksten gjennom sosialisering og læring i skoletida. Bjørn Tordsson kaller disse handlemåtene, tenkemåtene, opplevelsene og følelsene noe som samfunnet og kulturen tillater oss å komme med, og i en samlebetegnelse en sosiokulturelle forståelse av friluftsliv og utgjør et tredje paradigme (Tordsson, B. 2002, s. 21).

Når elevene skal beskrive med tre ord opplevelser de har hatt på turer i naturen med KHVGS, forteller de om ulike personlige opplevelser. Elevene kunne valgt å være nøkterne og nevne aktiviteter som «kajak» eller «klatring», noe de også gjør, med det er gjennomgående opplevelser

ved bruk av adjektiver som blir brukt. Ved å tematisere og gruppere ord og uttrykk synes læring, fellesskap og sterke personlige opplevelser å være viktig. Elevene uttrykker måter de har lært på som «mestring» og «læreglede» og at det skjer i en atmosfære av «samhold», «lagarbeid» og «samarbeid». Opplevelser i naturen blir av noen elever beskrevet som «rått», «fantastisk» og «uforglemmelig» mens andre elever velger ord som «interessant», «bra» eller «fint». Ettersom det er vanskelig å lage et aritmetisk gjennomsnitt av ord for opplevelser, nøyer jeg meg her med å utheve at det var nesten bare utelukkende positive uttrykk. Dessuten brukte mange elever ord tilknyttet læring når de skal beskrive opplevelser som det største temaet.

Når beste opplevelser på tur med klassen skal beskrives kommer uttrykk som «..sykt spennende, kult og lærerikt og en helt enorm mestring». Tydeligste funn er at elevene forteller at de har lært praktisk friluftsliv i naturen «hvordan du trer inn i naturen» men også det å «skjønne andre mennesker» og å «samarbeide» med andre mennesker.

Disse utsagnene er nært knyttet til det å gjøre friluftsliv og være tilstede i naturen. Filosofen Peter Arnold (1991) beskriver hvordan et fenomen kan sees ved å benytte ordene om, gjennom og i. Om er omkringliggende forhold som teori, gjennom har nytteperspektivet/hva vi kan bruke friluftsliv til mens i er egenarten friluftsliv i et utøverperspektiv.

Hvordan har så friluftsliv påvirket elevene? En elev sier «..du blir mer åpen for hindringer i livet og du lærer mer om overlevelse ute i naturen» mens en annen sier «det har gjort at jeg er i bedre form og at jeg har endret synet på meg selv og hva som skal påvirke livet mitt». Er det dermed slik at friluftsliv ved KHVGS er et godt studietilbud eller ikke? Her svarer 37 av 37 elever at det er et godt studietilbud. Det betyr at alle elevene synes å mene at det er et velfungerende studietilbud som etter deres mening er bra. At alle elevene er positive rommer utsagn fra «ja det er bra» til «ja, dette er et fantastisk studietilbud».

Hvordan inngår så disse inntrykkene og uttrykkene i en evaluering av KHVGS? Det er elevenes egne stemmer, meninger og perspektiver vi hører og de minner om levde erfaringer og bygd kompetanse. Elevene kan med sine opplevelser og erfaringer representere det som ligger i uttrykket «the proof of the pudding is in the eating» og med det være en indikator på hvordan elevens kompetansebygging har vært og hvordan det pedagogiske opplegget har virket. Ettersom friluftsliv innebærer aktivitet kan forskning innen betydningen av opplevelser av fysisk aktivitet i skolen gi retning til utbyttet for elever ved KHVGS og forståelser av deres ord og uttrykk. Ingulfsvann så på 10-åringers opplevelser av fysisk aktivitet og peker på at opplevelser som beskrives som artige, eller gode opplevelser, underforstått ledsaget av positive affekter, synes å skrive seg inn i livshistorien til de som har opplevd som noe meningsfullt (Ingulfsvann, 2018). Slike opplevelser er gjerne de man ønsker å oppleve flere ganger, igjen og igjen. Det kan gjøre opplevelsene til markører i et menneskes livshistorie, det vil si at de kan forstås som noe som fremmer den kroppslige dannelsesreisen, og dermed også får konstruktiv betydning for denne personens identitetsskapende prosess. Disse funnene underbygger tidligere studier knyttet til bruk av kroppen gjennom bevegelsesaktivitet slik en også kan finne likhetspunkter med i friluftsliv gjennom kroppslige bevegelser som fører til at hele mennesket blir beveget. Dette viser at handlinger som ledsages av positive affekter blir meningsfulle og får større bærekraft i sammenheng med langsiktige handlingsmønstre «unless movement are meaningful, few lifestyles will change» (Kretchmar, 2000, s. 268). Hvis barns og ungdommers opplevelser av fysisk aktivitet og bevegelsesaktivitet kan oppfattes som ledsager til mening, positive affekter og bærekraft til langsiktige handlingsmønstre, kan det synes nærliggende at også elever i videregående skole kan ta med seg disse opplevelsene videre i livet og bety for eksempel mening med tilværelsen og en indikator på god helse. I mandatet til denne evalueringen er det understreket at det er forholdene til friluftsliv og folkehelse som skal prioriteres. Folkehelsearbeid blir av regjeringen forstått som

noe som «er samfunnets innsats for å påvirke faktorer som direkte eller indirekte fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse, eller som beskytter mot helsetrusler, og arbeid for en jevnere fordeling av faktorer som direkte eller indirekte påvirker helsen» (Helse og omsorgsdepartementet, 2019).

I «Handlingsplan for Friluftsliv» uttrykker regjeringen at de vil bidra til at enda flere utøver friluftsliv fordi «Det er grundig dokumentert at naturopplevelse og fysisk aktivitet i naturen har betydelige positive virkninger for både fysisk og psykisk helse» (Klima og miljøverndepartementet 2018, s. 6).

I denne evalueringen av KHVGS har det blitt dokumentert at elever både opplever «bedre fysisk form» og «mestring» og at dette skjer i et miljø som kan karakteriseres som oppbyggende gjennom uttrykk som «alle er glade i hverandre» og «det har endret livet mitt utrolig mye på en positiv måte».

Regjeringen ser disse sammenhengene med bruk av naturen som læringsarena også i skolen. «Gir vi barn og unge kunnskap og opplevelser i friluftsliv, vil dette bli en kilde til helse og livskvalitet gjennom hele livet» (Klima og miljøverndepartementet 2018, s. 3).

Når regjeringen utesker friluftslivspolitikken kan det synes som om dette først og fremst gjelder fritidsarenaen. Skolen har imidlertid også en rolle i utviklingen av mennesker. I formålsparagrafen i opplæringsloven (1998 §1-1) sies det blant annet at elevene i norsk skole skal utvikle «kunnskap, dugleik og haldningar for å meistre liva sine..». Det kan synes som om skolen har et dobbelt samfunnsmandat med å skulle stå for både utdanning og danning. Opplæring i friluftsliv skal både gi utdanning i friluftsliv men også virke dannende og dermed være ved og påvirke det senere livet til elevene. Elevene ved KHVGS fikk spørsmål om dette og en elev forteller hvordan friluftsliv har påvirket; «det har gjort at jeg er i bedre form og at jeg har endret synet på meg selv og hva som skal påvirke livet mitt». Blant de som velger friluftsliv som utdanningsprogram kan det synes som friluftsliv gir framtidsoptimisme.

I «Fagfornyelsen Læreplan 2020» har opplæring i skolen en overordnet del (skolens nye grunnlov) som retter oppmerksomheten mot verdigrunnlag og prinsipper. Her sies det blant annet i punkt 1.5 at skolen skal bidra til at elevene utvikler «naturglede og respekt for naturen». Et eksempel på hvordan elever ved KHVGS opplevde nettopp dette var da elevene satt ved bålet i Rago nasjonalpark og så «nordlyset til langt på natt» og «tidens fineste nordlys. Dette er noe av det beste jeg har opplevd». Det kan synes som elevene har opplevd naturglede og funnet mening.

I punkt 2.1 i fagfornyelsen blir det uttrykt at «Skolen skal støtte og bidra til elevenes sosiale læring». Ved KHVGS er det gjennomgående mange eksempler på sosial læring blant elevenes svar. En elev sier «folk er flinke til å hjelpe til og virkelig ta ansvar når det gjelder og været blir dårlig». En annen elev utdyper dette; «Å være tålmodig, å ha respekt for alle i klassen, du må være glad i å dele telt og spise sammen med andre, man skal være snille og støtte dersom det trengs, man skal kunne samarbeide både i lag uten at det blir splittelse».

Aksel Tjora bruker ordet fellesskap for å beskrive ulike sider av å være sosial. Fellesskap kan være samhold, integrasjon, interaksjon, identifikasjon, kommunikasjon, arbeid, nærvær eller bare en mulighet (Tjora, A. 2018, s. 1). Elevene ved KHVGS synes å ha vært del i en unik fellesskapskultur som synliggjør nytten av å dra i lag «lagarbeid», samme vei «samarbeid», «det å skjønne andre» eller løfte i flokk «et godt teamwork og hjelp hverandre» og at elevene er del av noe som er større enn dem selv. Det dypt humanistiske idealet med respekt for andre mennesker, glede over samvær, varme forbindelser og mening mellom mennesker finnes i elevenes uttrykk

som «vennskap», «alle er glade i hverandre». Det å være sosial eller delta i et fellesskap synes i uttrykkene fra elevene ved KHVGS å gi fellesskapsdimensjonen i friluftsliv ny aktualitet og dimensjon som noe fundamentalt mot «kvaliteten i menneskers liv idet de leves» (Giddens og Sutton i Tjora 2018, s.14). Det kan synes som elevene har gjennomlevd en rekke forhold som også setter sosial læring i perspektiv. Som tolker kan det se ut som om elevene har bråmodnet, har lært å lære eller at de har deltatt i hurtiglæring av relasjons-kompetanse. Elevene synes å ha fått dybde i læringen av grunnleggende verdier og ferdigheter knyttet til demokrati og fellesskap ved at de har erfart hva tette relasjoner, i relativt krevende situasjoner gjentatte ganger gjennom friluftsliv kan innebære. Mange ord og uttrykk fra elevene forteller noe om variasjoner over det å stå i relasjon til andre som er svært viktig og nyttig for mennesker.

Gjennom elevenes egne ord og uttrykk har vi fått innsikter i hva unge mennesker opplever at kontekster for friluftsliv er for dem. Hvordan elevene opplever seg selv i disse sammenhengene vil kunne styrke alle som bidrar som ressurser (lærere oa) sitt fundament til å oppfatte, reagere og handle hensiktsmessig i henhold til å fremme meningsfull og relevant friluftsliv. Det kan dermed knyttes pedagogisk nytte til elevenes utsagn.

Elevenes små historier om personlig kjennskap til naturen, til faget friluftsliv og til medmennesker bygger på oppfatningen om at konteksten alltid er det som konstituerer individet, eller gjør deltakelse, opplevelser, forståelser og vurderinger mulig. På samme måte som individet alltid vil konstituere konteksten, gjennom selv å være i den.

Oppsummering

Det er i denne teksten gjort rede for positive opplevelser elevene har hatt gjennom friluftsliv ved KHVGS. Elevene sier de har lært friluftsliv og at dette har påvirket deres liv og framtid på en positiv måte.

Ved å legge elevenes stemmer og synspunkter til grunn knyttet til hvilke opplevelser de har hatt og hva de har lært kan det synes som om elevene har bygget kompetanse på en positiv måte. Ved at elevene uttrykker seg gjennomgående positivt om opplevelser og læring ved KHVGS kan det tyde på et godt pedagogisk opplegg og at folkehelseeteningen er ivaretatt.

Litteratur

- Arnold, P. (1991) The pre-eminence of skill as an educational value in the movement curriculum. *Quest*, 43, 1,
- Finansdepartementet (2005) Veileder til gjennomføring av evalueringer, veileder Helse og omsorgsdepartementet (u..å.) <https://www.regjeringen.no/no/tema/helse-og-omsorg/folkehelse/id10877/> lastet 29.1 2019
- Ingstad, H. (1931) Pelsjegerliv blant Nord-Kanadas indianere, Gyldendal
- Ingulfsvann, L.S. (2018) Affected by movment, NIH
- Klima og miljøverndepartementet (2018) Handlingsplan for friluftsliv, naturen som kilde til helse og livskvalitet
- Kretchmar, R. S. (2000). Moving and Being Moved: Implications for Practice. *Quest*, 52(3), 260-272. doi:10.1080/00336297.2000.10491714
- Malow, A. (1970). *Motivation and Personality*. 2.utg. London: Harper&Row.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenolog*. Oslo: Pax.
- Nansen, F. (1945) Nansens røst, Dybwad
- Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (LOV-1998-07-17-17-61
- Tjora, A. (2018) Hva er fellesskap, universitetsforlaget
- Tordsson, B. (2002). Å svare på naturens åpne tiltale. Dr. scientavhandling, NIH Oslo

Utdanningsdirektoratet (u.å.) Fagfornyelsen 2020 <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/> lastet 29/1 2019

Zapffe, P.W. (1969) Barske glæder og andre temaer frå et liv under åpen himmel, Gyldendal

Reglene er ikke så relevante ute i naturen

Åsve Murtnes, Universitetet i Sørøst-Norge

Innledning

I denne teksten belyses ungdomsskoleelevers forståelse av friluftslivspraksis i skolen. Utgangspunkt for diskusjonen er et pågående doktorgradsprosjekt som har til hensikt å belyse læringsituasjoner i skolens nærnatur. I prosjektet samarbeider forsker med lærere og elever for å utvikle læringsituasjoner i skolens nærnatur. Læringsituasjoner hvor friluftsliv inviterer med seg andre fag ut, i flerfaglig og tverrfaglige læringsituasjoner.

Læringsituasjoner forstås i et økosystemisk perspektiv (Bronfenbrenner, 1994; Capra & Jakobsen, 2017; Schatzki, 2005). I et økosystemisk perspektiv ansees eksempelvis lærings situasjon som et mangfold av praksiser. Mangfoldet består blant annet av lærernes og elevenes ulike praksiser, og de forstås som levende, sammenvevde og dynamiske. Når vi forstår praksiser som levende innebærer det også at de kan fremmes eller hemmes. For å synliggjøre handlinger, relasjoner og språk elevene benytter for å forstå hva som utgjør denne praksisen, brukes teori om praksisarkitektur. Tilnærmingen kan bidra til å forstå hva som hemmer eller fremmer utvikling av bærekraftige lærings situasjoner ut ifra elevenes forståelse av friluftsliv i skolens nærnatur. Tidligere forskning knyttet til friluftsliv i skolen viser at elevers perspektiv i liten grad er belyst (Abelsen & Leirhaug, 2017). Samtidig viser også forskning at friluftslivs praksiser hemmes framfor fremmes på ungdomstrinnet, og at lærings situasjonen som finner sted ofte er løsrevet fra annen praksis i skolen (Leirhaug & Arnesen, 2016). For å imøtekomme forskningens bekymring stiller jeg spørsmålet *Hvilken forståelse av friluftslivs praksis i skolen gir elever på ungdomstrinnet uttrykke for?*

I denne teksten tolkes og drøftes elevenes utsagt fra en spørreundersøkelse som omhandler friluftsliv i skolen (Grønmo, 2016), i lys av teori om praksisarkitektur (Kemmis & Heikkinen, 2012; Østern & Engvik, 2016). Praksisens arkitektur utgjøres i grove trekk av språket (sayings), handlinger (doings) og relasjoner (relatings). Språket, handlingene og relasjonene i en lærings situasjon er sammenvevd med språket, handlingene og relasjonene i andre parallelle og tidligere lærings situasjoner, og sammen utgjør de praksislandskap (Østern & Engvik, 2016). Når jeg her tolker og drøfter elevenes beskrivelser av en friluftslivs praksisen, gir det innblikk i deres beskrivelser og forståelser av friluftsliv i skolen. I doktorgradsprosjektet er det i samarbeid mellom forsker, lærere og elever utviklet en friluftslivs praksis som organiseres i det vi omtaler som fagdager. Fagdager er minimum 3 timer sammenhengende undervisning, 6 dager i løpet av skoleåret i skolens nærnatur. Elevene forstår denne praksisen ut ifra deres kjennskap og tilgang til friluftslivs praksiser både i skolen, fagdage spesielt, og praksiser utenfor skolen. Med utgangspunkt i tre spørsmål i spørreundersøkelsen, presenteres friluftslivs praksisen i fagdage i ord og vendinger som beskriver handlinger og relasjoner som kan tilskrives de tre verdistolpene i den nye «Overordnede delen av læreplanen – verdier og prinsipper i grunnopplæringen», folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap, bærekraftig utvikling (Kunnskapsdepartementet, 2017). Før jeg gir et innblikk i noe av det elevene beskriver, vil jeg introdusere doktorgradsprosjektet og eksemplifisere fagdage med historien «Skattekista» som tidligere er presentert i forbindelse med Forsker grand prix ved Universitetet i Sørøst-Norge.

Casestudiet med et aksjonsforskningsdesign

Målet med forskningsprosjektet er, blant annet, å utvikle en bærekraftig friluftslivs praksis, og å studere hvordan slike praksiser i skolens nærnatur potensielt kan fremmes. Bærekraftig praksis

innebærer at friluftsliv ikke er hendelser eller aktivitetssinnslag i undervisningen, men en integrert del av skolens plan for læring. Læringssituasjonen som utvikles er både tids- og stedbunden, og gjør at vi kan omtale studiet som et kasusstudie (Flyvbjerg, 2011; Postholm, 2010). Prosjektet har et aksjonsforskningsdesign (Hardy, Salo & Rönnerman, 2015; Rönnerman & Salo, 2014). Aksjonsforskningsdesignet innebærer å endre praksis og studere endringene som finner sted (Levin, 2017). Praksisendringene foregår i et samarbeidet mellom forsker og lærere hvor man planlegger, gjennomfører og evaluerer læringssituasjoner over tre semestre, hvor endringene er det som studeres. Hvordan elevene forstår friluftslivspraksisen som utvikles kan bidra til at elevene også påvirker utviklingen av læringssituasjonen, og er på den måten viktig for å synliggjøre de ulike forståelsene av friluftslivspraksiser som er tilstede i læringsituasjonen. Forskerens aktive rolle i disse prosessene danner grunnlaget for å invitere dere med inn i en historie fra den andre fagdagen. Historien er skrevet på bakgrunn av forskerens feltnotater. Notatene er lydopptak av forskerens beskrivelser og refleksjoner over læringssituasjonen i etterkant av gjennomføring (Grønmo, 2016). Historien har fått navnet «Skattekista», og er datert september 2016. Min rolle var her, som aktiv forsker i et aksjonsforskningsprosjekt, å introdusere kokegropa for elever og lærere.

Skattekista

Kom a – litt nærmere, skulder mot skulder så alle får være med.

Jord og mose ligger som en gravhaug fra vikingtiden foran oss.

Kokegropa er litt grunn fordi det var mye stein og røtter da vi gravde. Det var tungt og tidkrevende. Nå står vi rundt kokegropa, klare for å åpne denne skattekista.

Noen fniser. Andre finner fram nettbrettet for å ta bilder og filme, og noen står klare med spadene. Man kan nesten ta på forventningene. Men hva er det vi kan forvente oss? Flere setter seg ned på kne, vi må være forsiktige- for under stein, mose og jord ligger fisk og grønnsaker. Jord og mat er ikke en heldig kombinasjon, så det er viktig at maten som ligger i kokegropa behandles fint. Jeg åpner litt på mosen – ikke mye, men akkurat nok til å slippe ut litt damp. Kjenner dere lukta? Oppvarmet mose og jord har en veldig spesielt lukt, litt stram. Dere må kjenne sier jeg, kom med handa. Kjenner dere varmen? Det nikkes rundt skattekista. Hvor varmt er det nedi der, spør en elev. Hvor varmt tror du det er, spør jeg tilbake.

Vi fortsetter å løfte opp moselag, skrapet av topplaget forsiktig med spaden. Elevene tar et steg tilbake fra kokegropa. - det er ganske varmt. Hvor varmt tror dere fisken og grønnsakene må ha det for å bli bakt, spør jeg. Jeg har aller mest lyst til å rive opp kokegropa: gikk det bra med maten, er alt ferdig og saftig. Men jeg lar meg rive med av denne stemningen som er her, sammen med elevene. Min fasinasjon og elevenes fasinasjon smitter av på hverandre og vi bruker lang tid på å åpne skattekista.

Med historien om skattekista i mente, vil jeg videre se på hvilken forståelse av friluftslivspraksis elevene gir uttrykk for. Spørsmålet er stadig hvilken forståelse av friluftslivspraksis i skolen elever på ungdomstrinnet gir uttrykk for. Elevenes beskrivelser er hentet fra en spørreundersøkelse som ble gjennomført fem måneder inn i forskningsprosjektet. Undersøkelsen ble gjennomført i klasserommet, med kontaktlæreren tilstede. Elevene brukte egne formuleringer for å svare på de åpne spørsmålene. Spesielt var det tre spørsmål fra denne spørreundersøkelsen jeg vil analysere og diskutere nærmere i denne teksten, som omhandler hvordan elevene beskriver friluftsliv utenfor skolen, i skolen og i fagdage.

For å si noe om elevenes forståelse av fagdagen i nærnaturen på ungdomstrinnet, trenger jeg noen analytiske verktøy, noen briller, å se utsagnene gjennom. For å analysere elevenes utsagn, har jeg som tidligere nevnt benyttet teorien om praksisarkitektur (Kemmis & Heikkinen, 2012; Wilkinson et al., 2014). Praksiser er sammenvevde, dynamiske og levende, og skaper forutsetninger for hverandre. Det kan være å ivareta og videreutvikle praksisen, eller hemme og avslutte ulike praksiser. Forståelsen av friluftslivspraksiser i skolen kommer til uttrykk:

- Via språket, som omtales som kulturdiskursive forhold (Wilkinson et al., 2014; Østern & Engvik, 2016), synliggjøres begrepene elevene benytter og gir mening i praksisen.
- Via beskrivelser av handlingene, som omtales som materielløkonomiske forhold (ibid), gir elevene innblikk hvilke rom og steder som er framtreddende, individuelle rom og sosiale rom som verdsettes i praksisen.
- Via sine beskrivelser av relasjoner, som omtales som sosiopolitiske forhold (ibid), gir elevene innblikk i hva de verdsetter i sosiale relasjoner, som lærer-elev relasjon og læringsmiljø.

Fagdage, eksemplifisert med historien om skattekista, er et eksempel for elevene som de kan ta i bruk når de i spørreundersøkelsen uttrykker sin forståelse av læringssituasjonen. Hvordan elevene beskriver handlinger, relasjoner og hvilket språk de benytter, gir innblikk i hvordan de forstår friluftsliv i fagdagen. Denne praksisen er også sammenvevd med andre praksiser, som for eksempel friluftsliv utenfor skolen og annen undervisningspraksis i skolen. De ulike praksisene forstås på denne måten som gjensidige, og blant annet bidrar elevenes forståelse av de ulike praksisene til å hemme og fremme praksiser, noe historien om skattekista er et eksempel på.

Videre vil jeg presentere noen av elevenes utsagn og synliggjøre hvordan elevenes beskrivelser av handlinger, relasjoner og omtaler av friluftslivspraksiser i fagdage løftes ut av deres private friluftslivsførståelse, og inn i skolens verdigrunnlag.

Elevenes beskrivelser av friluftsliv i skolen

Den kulturdiskursive forståelsen av friluftsliv er forskjellig utenfor skolen og i fagdage. Der friluftsliv utenfor skolen gis mening og innhold gjennom beskrivelser av skog, fjell og toppturer, beskrives friluftsliv i fagdage som et avbrekk fra å sitte på stolen og være fastlåst i regler. Elevene peker på frisk luft, bevegelse, pusterom i tillegg til at de jobber med skole. Dette oppleves som verdifulle elementer i friluftslivspraksisen i fagdage. De kulturdiskursive ulikhetene synliggjøres i elevenes beskrivelser avstand til skolen som et element som bryter med deres forståelse av friluftsliv, det samme gjør beskrivelsene av naturtyper og hvilke handlinger de vektlegger i de kulturdiskursive beskrivelsene.

Handlingene i friluftslivspraksisen utenfor skolen er preget av aktiviteter som topptur, joggetur, gåtur, overnattingstur og jakttur. I det materielløkonomiske rommet beskriver elevene friluftsliv utenfor skolen som «å drive et virkelig friluftsliv», et friluftsliv som er preget av aktiviteter. I fagdage beskrives det materielløkonomiske rommet som knyttet til naturen, framfor knyttet til aktiviteten. Elevenes handlinger omtales som det å være i naturen, lære om naturen og lære i naturen, om å utforske og skape og å være med. Eleven forstår praksisen i fagdage som «skolegjennkjennelig», som utforskning, å skape, å lære. Elevene beskriver friluftsliv i fagdage med verbet *å lære*. Beskrivelsene av handlinger i friluftsliv utenfor skolen og i fagdage er ulike, handlingene er gjenkjennelige som friluftsliv, men ikke de samme handlingene.

I det sosiopolitiske rommet beskrives friluftslivspraksisen utenfor skolen som knyttet til familien, venner og «å være i ett med naturen» (Enquête, desember 2016). I fagdage peker elevene på relasjonen til naturen, og at naturen utfordrer til samarbeid, til tillit til hverandre og respekt for hverandre og for naturen, naturen gis en rolle som en aktiv medskaper i læringssituasjonen. Elevenes samarbeid i naturen er ikke alltid enkelt, det er krevende, og det krever at man arbeider med å løse konflikter. Relasjonen til naturen beskriver elevene som inspirerende og befriende, opplevelse av å være fri fra skole og arbeid, samtidig som man arbeider med skolearbeid. Elevene peker på relasjoner mellom elever, lærere og natur, hvor empati er en stor del av relasjonene. Eleven peker på følelser som sinne og at de blir lei seg når de ser søppel i naturen – elevene peker på plikter og ansvar for nærnaturen.

I det sosiopolitiske rommet hvor praksisen møter forståelsen av hvem som har rett til å mene, hvem som blir hørt og hva som er vektes som verdifullt forstår elevene friluftslivspraksisen i fagdagen som verdifull med utgangspunkt i skolegjennkjennelige momenter som samarbeid, tillit, frihet, medbestemmelse og ansvar. Disse beskrivelsene samsvarer ikke med hvordan elevene beskriver friluftsliv utenfor skolen, hvor de opplever at det er viktig «å være i ett med naturen». Ulikhetene i elevenes forståelse av friluftslivspraksis utenfor skolen og i fagdage blir ulike praksiser i praksislandskapet. Elevenes forståelse av friluftslivspraksis i skolen utvider deres forståelse av friluftsliv. Friluftsliv i fagdage verdsettes som en merverdi i arbeidet med skolens verdigrunnlag.

Oppsummering

For å oppsummere vil jeg antyde at datamaterialet peker i retning av at elevenes forståelse av språket for friluftslivspraksiser, handlinger i friluftslivspraksiser og relasjoner i friluftslivspraksiser utenfor skolen, utvider deres forståelse av friluftslivspraksiser.

Elevene beskriver handlinger og relasjoner hvor de verdsetter samarbeid og opplever lojalitet til hverandre. De har noe å lære hverandre, og av hverandre. Elevene forstår at dette ikke er enkle, men krevende prosesser. De er ikke alltid enige, samtidig må de komme fram til løsninger. Elevenes beskrivelser kan sees i sammenheng med verdistolpen demokrati og medborgerskap som handler blant annet om at elevene skal øve opp evnen til å tenke kritisk, lære seg å håndtere meningsbrytninger og respektere uenighet.

Elevene verdsetter bevegelse, frisk luft og at det er avslappende når vi er ute i fagdage. Det er også gjentakende at de opplever frihet, frihet til å tenke selv. Beskrivelsene kan sees i sammenheng med menneskers behov for å føle mening i livet og er avhengig av mellommenneskelige relasjoner, sette grenser for seg selv og samtidig respektere andres grenser. Dette er kjerneelementer innfor folkehelse og livsmestring som verdistolpe.

Elevene beskriver plikter, ansvar og empati når de beskriver naturmøte i fagdage. I «Overordnet del – verdier og prinsipper i grunnopplæringen» (Kunnskapsdepartementet, 2017) beskrives bærekraftig utvikling med utgangspunkt i konkrete lokale erfaringer for å forstå globale sammenhenger. Friluftslivspraksiser i skolen er i en unik situasjon for å muliggjøre naturmøter på steder i skolers nærnatur som gir elevene mulighet til å forstå seg selv som en del av et sted, og som en del av verden.

Elevene utvider sin forståelse av friluftsliv når de skriver at friluftsliv ikke er det samme utenfor skolen som i skolen. Elevenes utvidelse av friluftslivspraksiser kan se ut til å verdsette og synliggjøre treffpunktet mellom skole og friluftsliv som en merverdi for deres lærings situasjoner. Tekstens teoretiske innramming synliggjør elevenes handlinger, relasjoner og språket de benytter i sine beskrivelser og åpner opp for en nytenkning og utvidelse av hvordan vi kan forstå friluftslivspraksiser i skolen. Denne forståelsen er viktig å belyse når vi skal fremme og utvikle friluftslivspraksiser i skolen.

Referanser

- Abelsen, K. & Leirhaug, P. E. (2017). Hva vet vi (ikke) om elevers opplevelser med friluftsliv i norsk skole – en gjennomgang av empiriske studier 1974–2014. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 1(3), 18-31. <https://doi.org/10.23865/jased.v1.615>
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *International encyclopedia of education*, 3(2), 37-43.

- Capra, F. & Jakobsen, O. D. (2017). A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life. *International Journal of Social Economics*, 44(6), 831-844.
- Flyvbjerg, B. (2011). Case study. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Red.), *The Sage handbook of qualitative research* (4. utg., s. 301-316). Sage.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Hardy, I., Salo, P. & Rönnerman, K. (2015). Bildung and educational action research: resources for hope in neoliberal times. *Educational Action Research*, 23(3), 383-398.
- Kemmis, S. & Heikkinen, H. L. T. (2012). Future perspectives: Peer-group mentoring and international practices for teacher development. I *Peer-group mentoring for teacher development* (s. 160-186). Milton Park: Routledge.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/37f2f7e1850046a0a3f676fd45851384/overordnet-del--verdier-og-prinsipper-for-grunnoppleringen.pdf>
- Leirhaug, P. E. & Arnesen, T. E. (2016). Friluftsliv: et hovedområde i kroppsovingsfaget. I A. Horgen, M. L. Fasting, T. Lundhaug, L. I. Magnussen & K. Østrem (Red.), *Ute! Friluftsliv – pedagogiske, historiske og sosiologiske perspektiver* (s. 129-152). Bergen: Fagbokforlaget
- Levin, M. (2017). Aksjonsforskning som forskning - epistemologiske og metodiske utfordringer. I S. Gjøtterud, H. Hiim, D. Husebø, L. H. Jensen, T. H. Steen-Olsen & E. Stjernestrøm (Red.), *Aksjonsforskning i Norge: Teoretisk og empirisk mangfold* (s. 471). Cappelen Damm Akademisk/NOASP Nordic Open Access Scholarly Publication.
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode: En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Rönnerman, K. & Salo, P. (2014). Traces of Nordic educational traditions. I K. Rönnerman & P. Salo (Red.), *Lost in Practice; Transforming Nordic Educational Action Research* (bd. 7, s. 1-9). Netherlands: Sense Publishers.
- Schatzki, T. R. (2005). Peripheral vision: The sites of organizations. *Organization studies*, 26(3), 465-484.
- Wilkinson, J., Edwards-Groves, C., Hardy, I., Grootenboer, P., Bristol, L. & Kemmis, S. (2014). *Changing practices, changing education*. Singapore: Springer.
- Østern, A.-L. & Engvik, G. (2016). *Veiledningspraksiser i bevegelse: Skole, utdanning og kulturliv*. Bergen: Fagbokforlaget.

Trender, framtidige aktiviteter og økt kommersialisering av friluftslivet

Peter Fredman, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Jan Vidar Haukeland, Transportøkonomisk institutt, Liisa Tyrväinen, Natural Resources Institute Finland, Dominik Siegrist, University of Applied Sciences Rapperswil, Sveits, og Kreg Lindberg, Oregon State University, USA.

Friluftsliv har en lang tradisjon i Norge og andre nordiske land, men endringer de seneste tiårene viser en økende diversifisering, globalisering og kommersialisering. Utøvelse av friluftsliv bidrar direkte til et lands økonomiske verdiskaping (BNP) gjennom medfølgende konsum av varer og tjenester. Studier fra Sverige og Danmark viser at det handler om mange milliarder kroner. Ifølge Friluftslivsmeldingen fra 2016 (Meld. St. 18) er det et nært samspill mellom friluftsliv og verdiskaping, spesielt næringsområdet natur- og kulturbasert reiseliv. Friluftslivsaktiviteter innebærer behov for reising og overnatting, og reiselivets tilrettelegging i form av infrastruktur er til fordel for friluftsliv. Samtidig er tilrettelegging for friluftsliv ofte et sentralt element i natur- og kulturbasert reiseliv.

Bakgrunn

- Lång tradition av friluftsliv i Norden – Enkel, h lsosam livsstil, som kontrast till det moderna samhället (Sandell & Sörlin, 2008)
- Friluftsliv i förändring (Fredman, Stenseke, Sandell, 2014)...
  - Specialiserat
  - Sportifierat
  - Globaliserat
  - Teknifierat
  - Kommersialiserat?
- Buckley (2000): Urbanisering og friluftslivets kommersialisering  r två huvudsakliga drivkrafter bakom økonomisk tillväxt inom naturturism
- Kommersialisering / produktifiering av naturopplevelser: Margaryan (2017); Margaryan & Fredman (2017); Bottenburg van & Salome (2010); Duffy; 2015; Fredman, Lundberg, & Wall Reinius (2014); Sandell & Boman, 2014; Varley & Semple (2015).

Sverige*

- Svenskarna lägger i genomsnitt 12 800 SEK/ r på friluftsliv
- Friluftsliv ger ett bidrag till BNP på 33,4 miljarder SEK
- Sysselsättningseffekten motsvarar 75 600 personer

	Utgifter SEK (per person)	TOTALT (miljoner SEK)	%
Hemregionen	5 763	43 438	45 %
I Sverige	3 833	28 894	30 %
Utomlands	3 217	24 248	25 %
TOTAL	12 813	96 580	100 %

- Boende 20%
- Utrustning 15 %
- Transport 14%
- Mat 14%
- Drivmedel 12%
- Restaurant 8%
- Kläder 7%
- Tjänster 6%

* Fredman, P., Svensson, B., Lindberg, K. & Holmstedt, A. 2010. Ekonomiska v rden i svenskt friluftsliv - en enkeltunders kning. Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring, rapport nr. 14.

Friluftslivsmeldingen*

- «Det er et n ert samspill mellom friluftsliv og verdiskaping, spesielt næringsområdet natur- og kulturbasert reiseliv.»
- «Friluftslivsaktiviteter innebærer ofte behov for reiser og overnatting, og reiselivets tilrettelegging i form av infrastruktur er ofte til fordel for friluftsliv. Samtidig er tilrettelegging for friluftsliv ofte et sentralt element i natur- og kulturbasert reiseliv.»

* Meld. St. 18 (2015-2016): Friluftsliv Natur som kilde til helse og livskvalitet

Friluftslivet og økonomien

- Ut vande av friluftsliv har ett direkt bidrag till BNP genom konsumtion av varor (t.ex. utrustning) och tjänster (t.ex. resor, guidning)
- Ett ökat intresse för friluftsliv leder sannolikt till en ökad konsumtion av naturturism (nationellt, internationellt >> import / export)
- Tillr ttl ggning för friluftsliv (leder, skylt r, information etc.) innebär ett indirekt bidrag till naturturismen
- Företag som säljer utrustning och kläder (outdoor branschen) har ett kommersiellt incitament att stimulera fler ut vare (marknadsf ring, influencers)

Denne presentasjonen diskuterer den fremtidige utviklingen av norsk friluftsliv på bakgrunn av en studie av aktivitetstrender i forskningsprosjektet BIOTOUR – «fra stedsbaserte naturressurser

til verdifulle opplevelser: Reiselivet i den nye bioøkonomien». Prosjektet har en bred tilnærming til naturbasert reiseliv og ser blant annet på hvordan typiske friluftaktiviteter inngår i det naturbaserte reiselivet. BIOTOUR studerer utviklingen av miljø, samfunn og økonomi ved å analysere såkalte megatrender – endringer som påvirker mange aspekter ved samfunnet og har langtidseffekter på mer spesifikke trender.

BIOTOUR

Fra stedsbaserte ressurser til verdifulle opplevelser

Reiselivet i den nye bioøkonomien **BIO OUR**

- 2016 – 2020
- Støttes av Forskningsrådet
- 24 forskere fra fem norske og fire utenlandske universitet og institutter
- Fem industripartnere (HANEN, NHO Reiseliv, Norges Bondelag, DNT, Innovasjon Norge)

Norges miljø- og biosfæriskapelige universitet

Sociale förändringar och trender

1. **Litteraturstudie:** Megatrender / drivkrefter
2. **Delphi studie:** Cirka 70 eksperter i Norge, Sverige, Finland, Alpene og vestre USA
  - Trender generelt
  - Trender aktiviteter

Norges miljø- og biosfæriskapelige universitet

Prosjektet har analysert over 150 nasjonale og internasjonale publikasjoner innen ‘tourism’, ‘nature-based tourism’, ‘ecotourism’ og ‘outdoor recreation’. Funnene kategoriseres og presenteres med utgangspunkt i sosiale, teknologiske, økonomiske, miljømessige og politiske drivkrefter.

Megatrender / drivkrefter

- Systematisk gjennomgang av 151 vitenskapelige artikler og rapporter publiserte 1998-2017

Mounir, Y.E., Haukeland, J.V. & Fredman, P. 2017. *Tourism megatrends, a literature review focused on nature-based tourism*. Norwegian University of Life Sciences, MINA fagrapport 42. 74 pp.

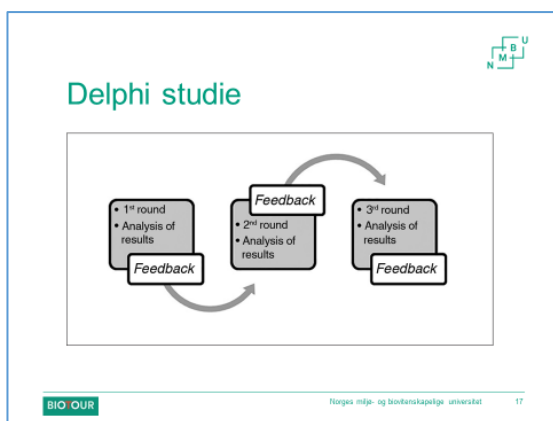
Norges miljø- og biosfæriskapelige universitet

Drivkrefter / Megatrender

<p>Sociale</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ Befolkningsstigning ➢ Hushållens sammansetning ➢ Aldrende befolkning ➢ Helse og velbefinnende ➢ Urbanisering ➢ Arbeidsmønstre ➢ Konsroller ➢ Kulturell mangfold ➢ Værdier og livsstil 	<p>Økonomi</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ Økonomisk utvikling (gamle og nye økonomier) ➢ Delingsøkonomi ➢ Brånslekostnader
<p>Teknologi</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ Transporter ➢ High-tech material og utrustning ➢ Informasjon og kommunikasjonsteknologi 	<p>Miljø</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ Klimatforandringer ➢ Landskapsforandringer
<p>Politik</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ Politisk turbulens, krig, terrorism ➢ Grånskontroller ➢ Hælsorisker ➢ Geopolitik 	

Norges miljø- og biosfæriskapelige universitet

En Delphi-undersøkelse er brukt til å identifisere framtidige aktivitetstrender og trender innen naturbasert reiseliv. Om lag 70 eksperter fra Norge, Sverige, Finland, Alpene og USA har medvirket i studien. Disse representerer forvaltningsmyndigheter, nasjonale og regionale reiselivsorganisasjoner, markedsføringsorganisasjoner, naturbaserte reiselivsbedrifter, utstørsprodusenter, friluftslivsorganisasjoner, akademia/konsulenter, media samt ungdomsorganisasjoner.

- ### Ti kategorier av eksperter
- Forvaltningsmyndigheter (nasjonalt og regionalt nivå)
  - Nasjonale og regionale reiselivsorganisasjoner, destinasjoner
  - Markedsføringsorganisasjoner
  - Naturbaserte reiselivsbedrifter eller -sammenslutninger
  - Utstyrproducenter (utstyr, klær etc.)
  - Friluftslivsorganisasjoner (ideelle)
  - Organisasjoner som håndterer infrastruktur, naturressurser/ arealer som brukes i naturbasert reiseliv
  - Akademia, konsulenter
  - Media (spesialister på reiseliv og/ eller friluftsliv)
  - Ungdomsorganisasjoner innen reiseliv og/ eller friluftsliv
- BIO OUR Norges miljø- og bioforskningelige universitet 18

Funnene viser at viktige trender i Norge er tilknyttet lokal kultur, lokalproduserte produkter og matvarer, bærekraftige og ansvarlige reiser, kommersiell guiding, kursvirksomhet i naturen og autentiske natur- og kulturopplevelser. Ekspertene identifiserer også en voksende internasjonal etterspørsel. Det norske ekspertpanelet spår en fremtidig vekst innen viltsafari (å se på ville dyr), sykling på vei/sti, naturfotografering, fotturer («backpacking») og topptur på ski, og mener det er disse aktivitetene som har størst kommersielt potensial i Norge. I et internasjonalt perspektiv er det terrengsykling, bruk av elsykler og naturfotografering som har størst kommersielt potensial.

"For each trend, please indicate to what degree you think it will impact commercial opportunities in the nature-based tourism sector in NORWAY within the next 10 years"

Skala: -3 til +3

Resultat Norge runde 3:

1. Oppleve lokal kultur (lokalt baserte produkter, lokal mat mv.)	2,53
2. Kommerielle guidede aktiviteter/ kurs i natur	2,24
3. Bærekraftig og ansvarlig reisevirksomhet	2,18
4. Enkle og lett tilgjengelige aktiviteter (soft adventure)	2,18
5. Autentiske natur- og kulturopplevelser	2,18
6. Læring i naturomgivelser	2,06
7. Fysiske aktiviteter som fremmer helse og fitness	2,00
8. Kvalitetsprodukter og -tjenester	2,00

BIO OUR Norges miljø- og bioforskningelige universitet 20

"For each activity, please indicate whether you think such an increase implies a potential to develop new or existing commercial products offered by the nature-based tourism sector in [COUNTRY] within the next 10 years"

Skala: 0 - 6

Resultat alle land runde 3:

Aktiviteter som vil VOKSE	Norge	Sverige	Finland	Alpene	USA	TOTAL
Terrengsykling (på/ utenfor sti)	4,41	4,84	4,67	4,75	4,71	4,68
Bruk av elektriske sykler (e-sykler)	4,65	4,47	4,44	5,38	3,86	4,56
Naturfotografering	4,76	3,84	5,67	4,13	4,29	4,54
Fotturer/ «back-packing»	4,71	4,95	4,44	4,88	3,57	4,51
Viltsafari/ se på ville dyr	4,88	4,21	4,56	4,25	4,43	4,47
Sportsevensementer i natur (maraton, stiløping, triathlon, orientering etc.)	4,00	4,26	4,78	3,71	4,43	4,24
Sykling (på vei/ sti)	4,76	4,21	4,00	4,38	3,57	4,18
Kajak- / kanopadling (flatt vann)	4,29	4,32	4,56	2,75	4,86	4,15

BIO OUR Norges miljø- og bioforskningelige universitet 21

Med utgangspunkt i friluftslivets økonomiske verdier gir presentasjonen en fremstilling av BIOTOUR-prosjektet og dets relevans for norsk friluftsliv. Den avsluttes med refleksjoner om hvorvidt utviklingstrekkene i det naturbaserte reiselivet bidrar til å øke kommersialiseringen av friluftslivet.

Trender, framtidige aktiviteter og økt kommersialisering av friluftslivet...

Trender med kommersiell potensial:

- Oppleve lokal kultur (lokalt baserte produkter, lokal mat)
- Kommerielle guidede aktiviteter/ kurs i natur
- Bærekraftig og ansvarlig reisevirksomhet
- Enkle og lett tilgjengelige aktiviteter (soft adventure)
- Autentiske natur- og kulturopplevelser

Aktiviteter med kommersiell potensial:

- Vilt Safari/ se på ville dyr
- Sykling (MTB, sti/ veg, e-syssel)
- Naturfotografering
- Fotturer/ «back-packing»
- Toppturer/ «randonee»

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet 22

BIOTOUR

Prosjektleder: peter.fredman@nmbu.no

Mer informasjon: nmbu.no/biotour

Prosjektleder
peter.fredman@nmbu.no

Kommunikasjon og administrasjon
Gunn Evy Auestad
biotour@nmbu.no

@nmbubiotour
@BIOTOUR3

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet 23

Referanser

- van Bottenburg van & Salome (2010). The indoorisation of outdoor sports: An exploration of the rise of lifestyle sports in artificial settings. *Leisure Studies*, 29(2), 143–160.
- Buckley, R. (2000). Neat trends: Current issues in nature, eco- and adventure tourism. *International Journal of Tourism Research*, 2, 437–444.
- Duffy, R. (2015). Nature-based tourism and neoliberalism: Concealing contradictions. *Tourism Geographies*, 17(4), 529–543.
- Elmahdy, Y.M., Haukeland, J.V. & Fredman, P. (2017). *Tourism megatrends, a literature review focused on nature-based tourism*. Norwegian University of Life Sciences, MINA fagrapport 42. 74 pp.
- Fredman, P., Lundberg, C. & Wall-Reinius, S. (2014). *Naturturism – en växande bransch*. In: Lundqvist, S., & Johnson, L. (Eds.). *Grön entreprenör. Skogens sociala värden – forskningen visar vägen*. Alnarp: SLU Omvärld, 39–52.
- Fredman, P., Stenseke, M. & Sandell, K. (2014). *Friluftsliv i förändring. Studier från svenska upplevelselandskap*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Fredman, P., Svensson, B., Lindberg, K. & Holmstedt, A. (2010). *Ekonomiska värden i svenskt friluftsliv - en enkätundersökning*. Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring, rapport nr. 14.
- Jacobsen, Søndergaard Jensen, Bakhtiari, & Jellesmark Thorsen (2014). *Friluftslivets nationaløkonomiske fodaftryk*. IFRO rapport. Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. 129 s.
- Margaryan, L. (2017). *Commercialization of Nature through Tourism*. Doctoral Thesis in Tourism Studies. Mid-Sweden University, Faculty of Human Sciences. Östersund. 236 p.
- Margaryan, L., & Fredman, P. (2017). Bridging outdoor recreation and nature-based tourism in a commercial context: Insights from the Swedish service providers. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 17, 84–92.
- Meld. St. 18 (2015–2016): *Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Det Kongelige Klima- og Miljødepartement. Melding til Stortinget.
- Sandell, K. & Boman, M. (2014). Friluftslivets nya aktiviteter. Mer sport och mindre natur? In: Fredman, P., Stenseke, M. & Sandell, K. (Eds.). *Friluftsliv i förändring: Studier från svenska upplevelselandskap*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Sandell, K. & Sörlin, S. (2008). *Friluftshistoria. Från 'hårdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Stensland, S., Fossgard, K., Hansen, B.B., Fredman, P., Morken, I.-B., Thyrrerstrup, G. & Haukeland, J.V. (2018). *Naturbaserte reiselivsbedrifter i Norge. Statusoversikt, resultater og metode fra en nasjonal spørreundersøkelse*. - MINA fagrapport 52, 200 s.
- Varley, P., & Semple, T. (2015). Nordic slow adventure: Explorations in time and nature. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1-2), 73–90.

Profitt eller livsstil som drivkraft for naturbaserte reiselivsbedrifter?

Stian Stensland, Knut Fossgard, Benjamin Bergsnov Hansen, Peter Fredman, Inga Britt Morken, Gry Thyrrstrup og Jan Vidar Haukeland, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Her presenterer noen av resultatene fra en nasjonal spørreundersøkelse om naturbaserte reiselivsbedrifter. Rapporten finnes på nett: Stensland, S., Fossgard, K., Hansen, B.B., Fredman, P., Morken, I.-B., Thyrrstrup, G. & Haukeland, J.V. 2018. Naturbaserte reiselivsbedrifter i Norge. Statusoversikt, resultater og metode fra en nasjonal spørreundersøkelse. - MINA fagrapport 52, 200 s.

Innledning

Naturopplevelser er i skuddet. Turistforeningen har over 300.000 medlemmer og er fortsatt vekst. Antallet turister til Norge vokser. Turistene valfarter til store, ikoniske og svært godt besøkte attraksjoner som Geiranger, Lofoten og Trolltunga. Trolltunga har eksempelvis økt fra 1000 til 100.000 besøkende på 8 år.

Men hvordan oppfattes egentlig Norge som reisemål – hva er det som trekker?

Innovasjon Norge gjennomfører jevnlig målinger i Norge og Sverige, Danmark, Storbritannia, Tyskland, Nederland og Frankrike. Formålet er blant annet å avdekke oppfatningen av Norge som ferieland. Respondentene skriver ned det første de tenker på om Norge som reisemål, og ferieopplevelser her. Fra ordskye ser vi at det er natur og landskap som dominerer.

I det store reiselivslandskapet forsvinner gjerne de små aktørene. Men det betyr ikke at de er uviktige. De tilrettelegger nemlig ofte for opplevelsene som er grunnen for turistens reise til eller i Norge.

Johannes, som har gått her på NMBU, guider til Preikestolen i soloppgangen, og gir sine gjester uforglemmelige naturopplevelser langs Lysefjorden. Han har flust å gjøre og ansetter nå flere folk i sitt firma Outdoorlife Norway.

Johannes er et utmerket eksempel på disse små firmaene som tilrettelegger minnerike opplevelser basert på eksempelvis hundekjøring under nordlyset.

Hvem er så bedriftene som leverer eller tilrettelegger for disse opplevelsene?

Det har vi vist for lite om. I utgangspunktet visste vi at de var små. At mange også drev med andre ting enn naturbasert reiseliv – slik som primært overnatting, tradisjonelt landbruk, fiskeri, eller annen lønns- eller næringsvirksomhet. Pga av dette mangesysleriet og at de er små er de i stor grad ikke med i offisiell reiselivsstatistikk som i stor grad tar for seg større aktører. Det er heller ingen egen kode for naturbaserte reiselivsbedrifter i Brønnøysundregisteret, og de kan gjerne være registrert under landbruk, utdanning, eller transport.

I 2012 fikk vi med støtte fra Innovasjon Norge mulighet til å prøve og kartlegge hvor mange bedrifter det er i Norge og hvordan de driver. Resultatene er oppsummert i rapporten her fra 2014 som flere av dere sikkert har sett. Vi fant at bedriftene gjennomgående er små og stort sett har 1-3 ansatte. De driver også med andre ting, så inntekta fra naturbasert reiseliv er 1 mill noe som er 50% av totalomsetninga for virksomheten. Vi så at det var mange som startet opp eller var i en vekstfase. Ettersom de var nyoppstartede var det naturlig at de meldte om økt lønnsomhet siste årene og trodde på vekst framover.

Nå har det skjedd mye i norsk reiseliv de siste årene, og vi var nysgjerrige på hva status for bedriftene var noen år senere. Som del av BIOTOUR-prosjektet gjorde vi en ny kartlegging.

For å måle noe må vi definere det.

Vi kan jo ikke si at alt reiseliv i Norge er naturbasert, selv om noen sikkert vil hevde det. Som i 2013-studien, brukte vi definisjonen «[kommersielle] foretak som mot betaling tilbyr aktiviteter eller opplevelser i naturen»

Definisjonen er noe vid, så vi avgrenset den ved å ekskludere foretak som bare tilbyr transport eller overnatting, de som tilbyr kun utleie eller salg av fiske- og jaktkort, gårdsbesøk, samt anleggsbaserte foretak som alpinanlegg og golfbaner. Vi inkludere dog transport og overnatting hvis det kunne ses på som en naturaktivitet i seg selv, eksempelvis ishotell, tretopphytter, seiling eller padling.

Metode

Som sist gikk vi systematisk til verks. Ettersom bedriftene ikke var lette å finne i Brønnøysundregisteret tok vi kontakt med de rundt 60 destinasjonsselskapene som fantes, og ba om hjelp fra dem. De fikk vår definisjon og avgrensinger, og sendte tilbake ei liste med kontaktinfo til bedrifter innenfor sitt område. Vi fikk ikke svar fra alle, så vi måtte blant annet supplere med geografiske nettsøk for alle landet kommuner og for en del vanlige naturaktiviteter. Jakt og fisketurismebedrifter er ofte underrepresenterte fordi de ikke er medlemmer i destinasjonsselskap eller synlige på nett. Fra HANEN, og spesielt Din Turs sine lister fikk vi en del slike bedrifter. For å få en indikasjon på om vi fanget opp alle bedrifter med vår metode, fikk vi utarbeidet såkalte «altomfattende ekspertlister» på aktivitetene hundekjøring og naturfoto, samt for 2 kommuner. Vi så da at vi ikke klarte å få med oss alle. Til sist la vi til de bedriftene fra den forrige kartleggingen, som ikke dukket opp i vår kartlegging nå.

Datainnsamling.

Spørreskjema- bl.a. basert på tidligere undersøkelser.

Webbasert spørreundersøkelse

Datainnsamling: april-mai + november-desember 2017 (epost + sms)

558 svar av 2032 (gyldig utvalg) = 27,5%.

Ikke-svarundersøkelse: Vår –høst 2018, per telefon til 100 stk.

Flere nedlagte bedrifter eller utenfor vår definisjon. 35 som svarte på spørsmål fra undersøkelsen. Indikasjoner på noe mer naturbasert og mindre bedrifter blant ikke-svarerne

Resultater

Hovedfunn – de store tall

- Stor utskifting: oppstart, nedleggelse
- 56% i en oppstarts-/vekstfase
- Optimisme
- Stor grad av «livsstilsentreprenører»
- Øke antall årsverk lavt prioritert
- Ofte familiebedrifter (63%)
- 90% av bedriftene med totalomsetning < 5 mill. NOK
- Halvparten fra naturbasert reiseliv
- Gj.sn. 2-3 årsverk i naturbasert reiseliv

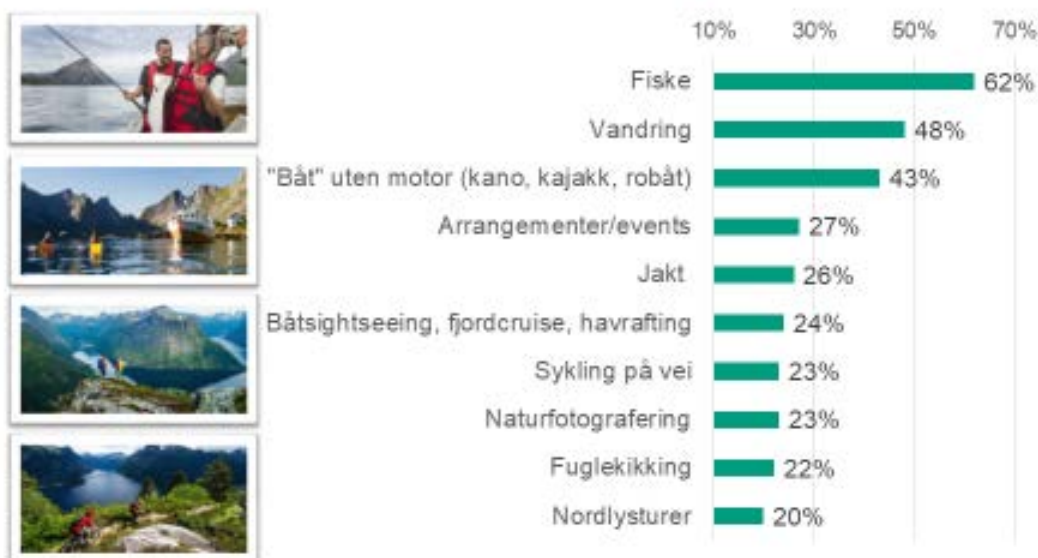

Studentutford Hallingdal og Fagerdalen stol

Før vi dykker ned i noen utvalgte detaljer, kan vi vise noen oppsummerende funn. Som sagt er dette en bransje med store utskiftninger. Mange har lagt ned siden 2013 og 56 % av 2017-respondentene er i en oppstart- eller vekstfase. Disse er imidlertid generelt optimistiske om fremtiden for sin virksomhet. Mange er det vi kaller livsstilrentreprenører, hvor det å være ute og bruke naturen til aktiviteter er viktigere enn å tjene store penger. Det å vokse i antall årsverk er lavt prioritert, i motsetning til hva nevnte Johannes har gjort.

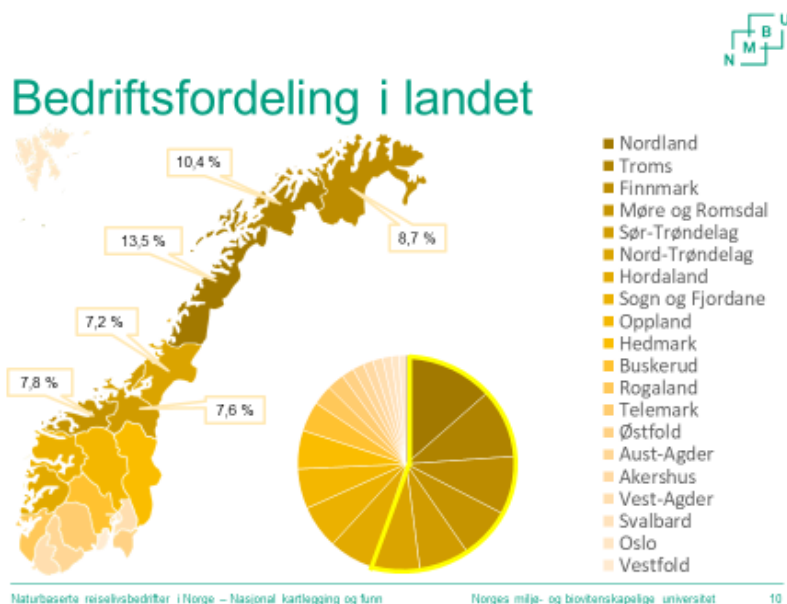
Virksomhetene er relativt små. 90 % av dem har en totalomsetning på under 5 millioner og da er all næringsvirksomhet inkludert. I snitt kommer halvparten av totalomsetningen fra naturbasert reiseliv, og virksomhetene har 2-3 årsverk engasjert i naturbasert reiseliv.

Naturaktiviteter som tilbys

Et sentralt spørsmål i undersøkelsen er hva slags naturaktiviteter som tilbys. Med naturaktiviteter mener vi naturbaserte aktiviteter som bedriften selger, og da både egenproduserte aktiviteter eller videresalg fra andre bedrifter. Det kan være guidede turer, tilrettelegging, overnatting, eller utleie av båt, sykkel eller fiskerett knyttet til aktiviteten. Merk også at respondentene ofte tilbyr flere typer aktiviteter i sin produktportefølje.

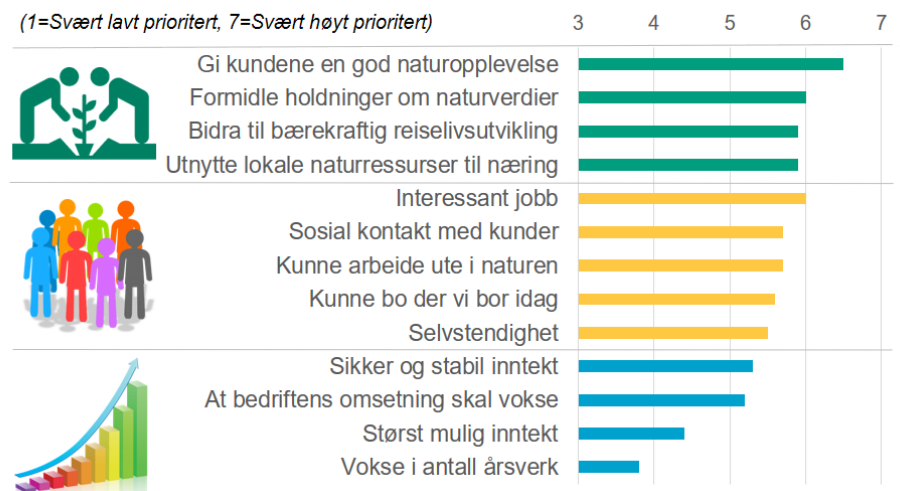
6 av 10 virksomheter tilbyr fiskeaktiviteter, snaut halvparten tilbyr produkter basert på vandring, og 43 % tilbyr aktiviteter basert på kano, kajakk eller robåt. Deretter følger jakt, fjordcruise, sykling, naturfotografering og resten av de 60-70 ulike aktivitetstypene vi har registrert.

Hvor i Norge ligger så disse bedriftene. Jo sterke farge jo flere per fylke. Nordland og Troms er størst. Oppsummert har de 5 nordligste fylkene nesten 60 % av bedriftene. Det er store fylker, relativt få folk, og store naturressurser og landskap.

Det var klart flere bedrifter (59-72 %) som meldte at lønnsomhet og omsetning hadde gått opp siste 3 år, enn antallet (8-9 %) som rapporterte om fallende tendenser. Utsiktene tre år fram i tid så bedriftene på som lyse.

Bedriftenes målsettinger

Kunnskap om virksomhetens målsettinger sier noe om hvorfor bedriften eksisterer og hva man ønsker å oppnå. Derfor hadde vi også denne gangen med et spørsmål om dette:

Hvor høyt eller lavt prioriterer virksomheten følgende målsettinger i sitt arbeid med naturbasert reiseliv?

Svarene fra 2017 er temmelig like svarene fra 2013.

Med høyest gjennomsnittlig skår finner vi variablene som handler om gode naturopplevelser, formidling av holdninger til naturen, bærekraftig utvikling, og utnytting av naturressurser, i en gruppe vi har kalt **bærekraft**.

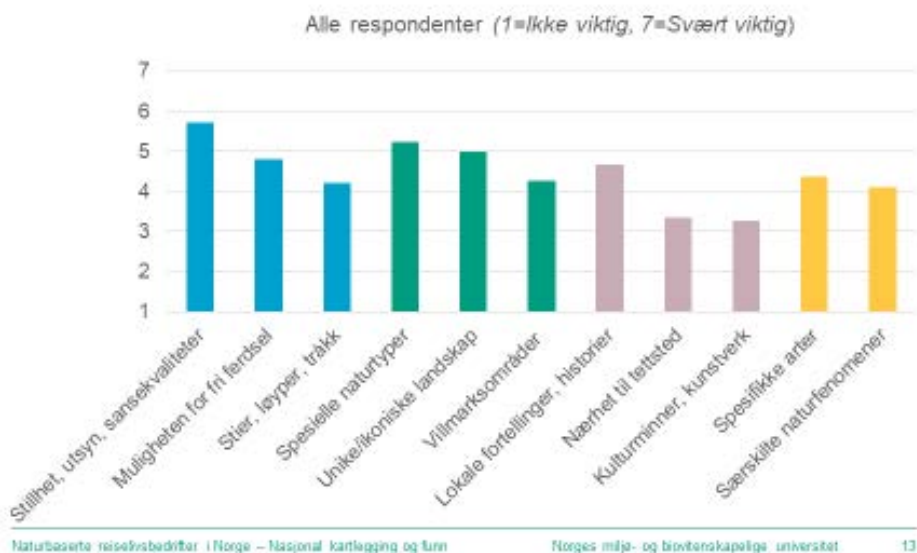
Neste gruppe er mer sammensatt, vi har kalt den **livsstil**, med variabler som å ha en interessant jobb, ha kontakt med kunder, være selvstendig og bo der man vil, samt ha mulighet til å arbeide i naturen.

Nederst finner vi, som i 2013, de økonomisk relaterte variablene. Av disse ligger sikker og stabil inntekt heldigvis øverst, mens de mer «ekspansive» variablene havner nederst på listen.

Det er altså ikke de økonomiske målene som er viktigst for virksomhetene som har besvart vår undersøkelse, selv om det å få butikken til å gå rundt må være essensielt uansett hvilken målsetting bedriften har.

Viktige ressurser

Tilgang på ressurser er viktig uansett hva man skal levere. Så også for naturbaserte reiselivsbedrifter. I 2013-undersøkelsen spurte vi bedriftene om suksesskriterier og hindre for at de skulle nå sine mål.

Fri tilgang til natur og til naturressurser var viktig. Derfor tok vi inn et mer detaljert spørsmål om ressurser i 2017. I tillegg til naturressurser la vi inn et antall mer kulturelle variabler.

Under analysene samlet ressursene seg i fire grupper, her vist med ulike farger i figuren over.

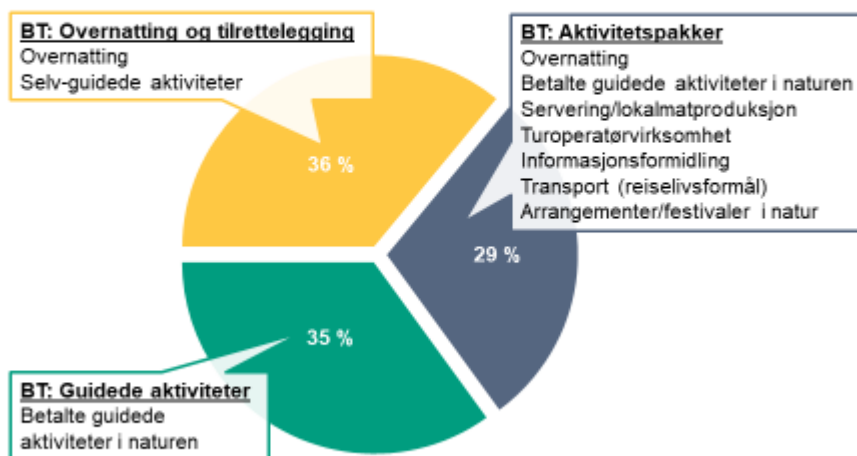
Den første gruppen, den blå, har vi kalt **sanselighet og ferdsl**. Her ligger den variabelen som fikk høyest gjennomsnittsskår av alle; stilhet, utsyn og andre sansekvaliteter, sammen med muligheten til fri ferdsel og ressurser som stier, løyper og tråkk.

Neste gruppe, den grønne, har vi kalt **Unik natur**. Her er villmark, unike og ikoniske landskap, og spesielle naturtyper i skogen, på fjellet eller ved sjøen.

Den rosa gruppen, **Menneskelig aktivitet**, er de kultur-relaterte ressursene som lokal fortellinger og historier, kulturminner og nærhet til urbane strøk.

Til sist er den gule gruppen, **Fenomener og arter**, med spesifikke arter, altså dyr eller planter, og naturfenomener som nordlys, røft vær og midnattssol.

Viktigste næringsformer: Tre bedriftstyper (BT)

Naturbaserte reiselivsbedrifter i Norge – Nasjonal kartlegging og turn

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

14

Så langt har vi presentert hovedfunn, eller gjennomsnittet. Nå bruker jeg å si til studentene at gjennomsnittet eksisterer kun i forskningsrapporter, og at vi istedet må segmentere markedet ved å dele inn i grupper. Det skal vi ta en kikk på nå.

Bedriftene driver ofte et mangesysleri med flere inntekstrømmer, og ble derfor spurt om hvor viktige ulike næringsformer var for virksomhetens totalomsetning. Med næringsformer mener vi eksempelvis overnatting, servering, betalt guiding, transport, organisering av arrangementer og evenenter, landbruk, fiskeri og så videre.

Basert på disse svarene kan vi dele respondentene inn i tre bedriftstyper.

Den første bedriftstypen har vi kalt guidede aktiviteter, hvor nettopp denne ene næringsformen er viktigst. Dette kan typisk være virksomheter som tilbyr guidetjenester uten kompletterende produkter som overnatting eller servering.

Den andre bedriftstypen kaller vi Overnatting og tilrettelegging. Dette er bedrifter som tilbyr overnatting og selv-guidede aktiviteter eller tilrettelegging, eksempelvis i form av fiske-/jakkkort og utleie av båt.

For bedriftstypen Aktivitetspakker er flere av næringsformene viktige. De er nok hovedsakelig totalleverandører. Typisk er overnattingsbedriften som har servering, tilbyr aktiviteter, og transporterer gjester til og fra arrangementer og attraksjoner.

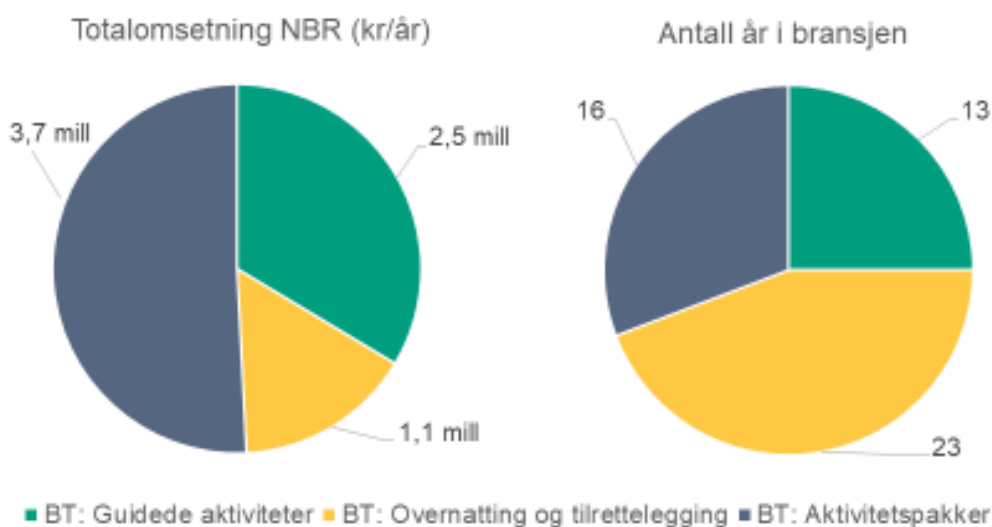
Hva så med aktivitetene de tilbyr gjennomsnittlig leverer de 7 ulike aktiviteter. Vi har plukket ut den aktiviteten bedriftene sier er viktigst for deres omsetning.

Aktiviteten er så plassert i en av tre kategorier; høsting, myke eller harde aktiviteter. Høsting er aktiviteter hvor man tar noe med seg fra naturen som en fisk, bær eller sopp. De myke aktivitetene er gjerne det vi forbinder med det tradisjonelle friluftslivet, som vandring, langrenn,

roing, yoga, og lignende. Tredje kategorien er de harde aktivitetene, til dels raske og spesialiserte aktiviteter som terrengsykling, toppturer, klatring, med mer.

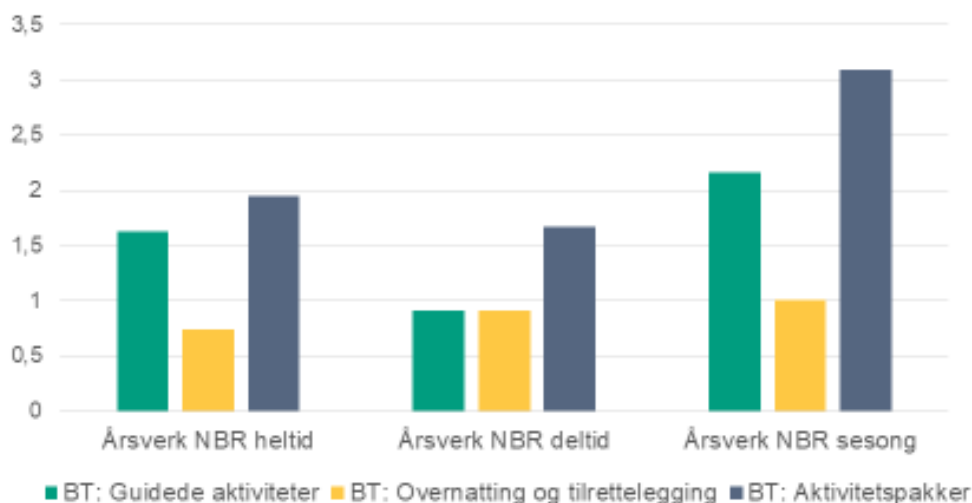
Hvis vi ser på hvordan aktivitetene grupperer seg på de tre bedriftstypene, ser vi at høstingsaktivitetene er viktige for bedriftstypen Overnatting og tilrettelegging. bedriftstypen Guidede aktiviteter er den som har mest av kategorien Harde aktiviteter, men det er myke aktiviteter som dominerer. bedriftstypen aktivitetspakker har litt jevnere fordeling, men myke aktiviteter dominerer også der.

Omsetning og erfaring

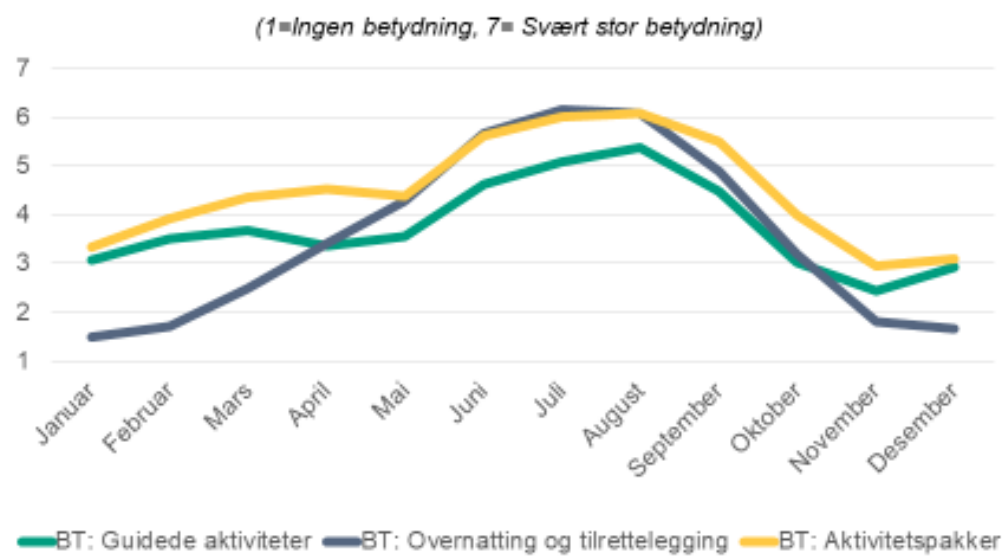
Figuren over viser gjennomsnittlig omsetning av naturbasert reiselivsprodukter hos de tre bedriftstypene. Vi ser at bedriftstypen Aktivitetspakker har tre ganger så høy omsetning som Overnatting og tilrettelegging. Tilsvarende har bedriftstypen Overnatting og tilrettelegging nesten dobbelt så lang erfaring som Guidede aktiviteter.

Antall årsverk

Også for antall årsverk knyttet til naturbasert reiseliv er det forskjeller mellom bedriftstypene. Bedriftstypen Overnatting og tilrettelegging har færre heltidsansatte enn de to andre typene. Aktivitetspakker har flere deltidsansatte enn de to andre gruppene, mens vi ser at Guidede aktiviteter og Aktivitetspakker bemanner mer opp i sesongen enn den siste gruppen.

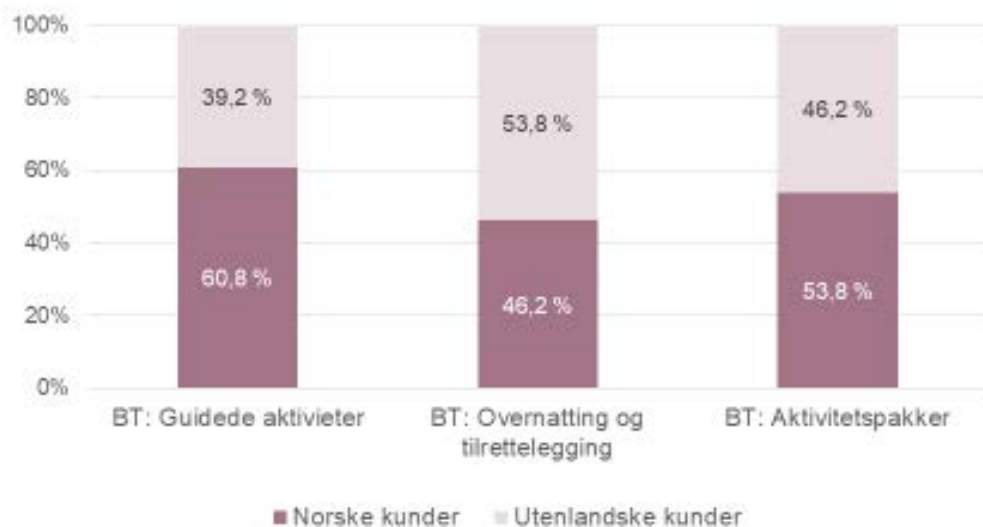
Omsetning, betydning per måned

Her ser vi betydningen av virksomhetenes omsetning fordelt gjennom årets måneder. Vi ser at sommermånedene er viktigst for alle. Overnatting og tilrettelegging har den største årsvariasjonen, mens de to andre bedriftstypene har en jevnere fordeling gjennom året og utnytter skuldresesongene bedre.

Kundemarkeder per bedriftstype

Det siste vi skal se på er hvilke markeder som omsetningsmessig er viktigst for de tre gruppene. Fordelingen mellom norske og utenlandske kunder, ligger rundt 50-50, men det er forskjell mellom bedriftstypen Guidede aktiviteter og Overnatting og tilrettelegging. De viktigste utenlandskundene her er Tyskland, Sverige, Nederland, UK og Danmark

Refleksjoner og videre spørsmål

Etter et slikt arbeid så gjør man seg noen tanker om status, og hva man bør se nærmere på. Vi kan fastslå at vi har et godt utgangspunkt for videre analyser, og forhåpentligvis vil vår forskning være et bidrag til videre utvikling og bærekraft i det naturbaserte reiselivet.

Noe av det tydeligste vi ser er at det er stor utskiftning av antall bedrifter som starter og slutter. Er dette spesielt merkbart nå når vi har hatt medgangstider i reiselivet kan man spørre?

Antall bedrifter kan synes å ha vokst siden sist. Vi anslår at det er minst 2000-3500 bedrifter i Norge, og flest i nord. Eksakt antall bedrifter er vanskelig å anslå pga store «mørketall».

- spesielt innen jakt og fiske. Det er ca 150,000 landbrukseiendommer med utmark/skog i Norge og mange av disse har jakt og fiskerett. Hvor mange som tilbyr utleie av jakt/fiske i kombinasjon med eksempelvis overnatting og regnes som jakt/fisketurismebedrift vet vi ikke. Sannsynligvis langt flere enn de vi har funnet. Mange av disse ser kanskje ikke på seg selv som å drive med naturbasert reiseliv, men utmarksnæring.

- Likeledes kan dette nok gjelde for de som driver kursing i langrenn, dykking og andre aktiviteter. Eller de som har utleie av utstyr som båt sykkel etc.

Bedriftene har i stor grad livsstil- og bærekraftmotiver som drivkraft. Det kan være både styrke og svakhet:

- Styrke fordi alternativverdi av arbeidskraft i Norge er høy. OM alle hadde tenkt på å tjene mest mulig penger så hadde ikke like mange drevet med NBR, og tilbudet av produkter til turistene hadde vært dårligere enn det er idag. Et fattigere reiselivs-Norge.

- Svakheten. Med bærekraft og livsstil som drivkraft er man ofte god på kjerneproduktet- selve aktiviteten. Men vi ser fra tidligere forskning vi har gjort at bedriftene etterspør kompetanse på økonomi, salg og markedsføring. Når man er liten og kanskje ikke har mål om å vokse, vil ressursene og kompetansen være begrenset. For noen kan det også få et hobbypreg. Det kan påvirke profesjonalisering av næringen i og med at man kanskje ikke alltid er tilgjengelig pga deltidsdrift, eller at man ikke har ressurser til å gjøre miljøsertifisering eller andre langsiktige grep.

Selv om vi har gjennomført en del foreløpige analyser, gjenstår det mye forskning. Svarene på hvordan respondentene benytter IKT må analyseres. Eksempelvis hvordan de bruker apper og sosiale medier. Vi skal se nærmere på hvordan og hvorfor de innoverer; har de langsiktige strategier for sin produktutvikling eller er det tilfeldigheter som driver fram nye produkter? Hvilke produkter selger bedriftene, og hvordan prises og pakkes disse? Vi skal også analysere svarene på hvordan - og med hvem - de samarbeider med.

Vi ønsker i tillegg å gjøre mer inngående sammenligninger mellom 2013- og 2017-dataene for å se på utviklingen i bransjen over disse 4 årene. I den sammenheng er det også interessant å undersøke hvorfor mange virksomheter har lagt ned siden 2013. Disse har naturlig nok ikke svart på 2017-undersøkelsen, men vi håper å kunne gjøre en supplerende undersøkelse til de som har gitt oss beskjed om at de har lagt ned. Kunnskap om dette kan bidra til å gjøre de naturbaserte reiselivsbedriftene mer levedyktige på lang sikt, noe som vil være viktig for store deler av reiselivet i Norge.

Takk for meg! Spørsmål og kommentarer?

Takk til:

- Masterstudentene Line Benjaminsen, Ellen Øye og Ingvild Røyset for hjelp med å lage ei bedriftsliste.
- Medforfattere Jan Vidar Haukeland, Peter Fredman, Benjamin Bergsnov Hansen, Inga Britt Morken og Gry Thyrrstrup, for samarbeidet.
- Øvrige forskere i BIOTOUR-prosjektet for innspill.
- Destinasjonsselskaper, kommuner og turistkontorer for hjelp
- Alle bedriftene som svarte.
- Åshild Amundsen, næringssjef i Lom kommune, for bidrag til bedriftsregisteret.
- Brukergrupper: HANEN, DIN TUR
- Finansiering: Norges forskningsråd

Pilegrimsvandring – åndelighet, kulturarv og friluftsliv i skjønn forening?

Hogne Øian og Odd Inge Vistad, Norsk institutt for naturforskning

Pilegrimsvandring er et fenomen som internasjonalt har økt i popularitet. Dette merkes også i Norge. Gjennom flere år har det vært en jevn økning i antall vandrere langs pilegrimsleden mellom Oslo og Nidaroskatedralen i Trondheim, og særlig blant utenlandske. Som del av det 3-årige prosjektet *Heritage Routes* (finansiert av Norges forskningsråd), har NINA i samarbeid med Norsk institutt for naturforskning og Rurals, samt tre utenlandske forskere, blant annet sett nærmere på noen sentrale aspekter ved denne pilegrimsleden, som er gitt navnet *Gudbrandsdalsleden*. Hele strekningen fra Oslo til Nidaros katedralen i Trondheim er på ca. 640 km. Det kan det ta mer enn 3 uker å gjennomføre en slik vandring gjennom variert natur og kulturlandskap. I denne artikkelen skal pilegrimers motiver og erfaringer belyses. Blant annet viser det seg at naturopplevelser er det som kommer i første rekke. Pilegrimsvandring dermed *kan* forstås som en form for friluftsliv eller til og med som en form for naturbasert turisme. Både for pilegrimer og for de som er direkte eller indirekte involvert i forvaltningen er det likevel slik at det er mange andre aspekter ved pilegrimsvandring som gjør at det oppfattes som noe mer og annerledes enn bruken av andre typer vandreruter. Samtidig er forholdet mellom disse aspektene, som f.eks. fokuset på naturopplevelse, det religiøse og satsingen på pilegrimsvandring som turismeprodukt, av enkelte aktører oppleves som motsetningsfullt. Blant annet har dette innvirkning på hvordan pilegrimsvandring kan ha betydning for lokalsamfunnene langs leden. Dette gjelder både lokalbefolkningens bruk av leden og i hvilken grad den kan bidra til stedsutvikling mer generelt.

Pilegrimsvandring som turisme?

Statistikk viser at det i 2018 var litt over 1 300 pilegrimer som hadde gått hele veien fra Oslo til Nidaros katedralen i Trondheim, og som registrerte seg hos Nidaros Pilegrimsgård. Dette er en økning på ca. 200 fra året før. Selv om dette er en betydelig økning, er det fremdeles snakk om lave tall. Slik er det enten vi sammenligner med det mest kjente pilegrimsmålet i Europa, Santiago de Compostela i Spania, eller de med fleste andre former for reiser, vandring og turistaktiviteter i norsk natur og kulturlandskap. Noen vil kanskje tenke at sammenligningen med det siste ikke er holdbart fordi pilegrimsvandring er noe *annet* enn turisme. Her er står vi ovenfor et stort diskusjonstema, som blant annet forskerne Collins-Kreiner (2010) og Lois-Gonzalez & Santos (2014) har belyst. Er pilegrimsvandring en form for turisme, og hvis ikke, hva det er som skiller en pilegrim fra en turist? Nå finnes mange måter å være turist på. Mangfoldet og nyskapninger innen turismen kjenner få grenser. Alle former for turisme har sine særpreg, attraksjoner, aktiviteter og deltakere, og er tuftet på forskjellige motiver og opplevelser. Noen vil gjerne forstå pilegrimsvandring som noe *annet* enn å være turist (Mikaelsson, 2011). Andre ser det samme som en særegen måte å *være* turist på, der man oppnår helt andre erfaringer sammenlignet med andre former for turisme. Ofte blir dette sett på som et alternativ til kommersielt orientert masseturisme, og for en gode del pilegrimer er det det viktig poeng at man bruker relativt lite penger og lever enkelt under vandringen.

Pilegrimenes motiver og erfaringer

I forbindelse med dette forskningsprosjektet ble det gjennomført en spørreundersøkelse blant de som vandrer langs Gudbrandsdalsleden. Resultatene viser at pilegrimene sine motiver og erfaringer inkluderer mange forskjellige aspekter. Likevel er naturopplevelsen det som trer aller

tydeligst fram. Dette later til å være nært knyttet det å ha tid og ro til å reflektere over livet. Det er den langsomme vandringen over mange dager langs en led med religion- kulturhistoriske dype røtter gjør at det for mange oppleves som noe særegent. Ikke minst kommer dette til uttrykk ved at et relativt stort flertall respondenter pekte på opplevelsen av noe spirituelt som framtreddende. Det spirituelle som en «indre reise» blir imidlertid relativt sjeldent forbundet med religion i betydningen en bestemt gudstro (se f.eks. Frey, 1998, Slavin, 2003). Slik sett skiller kanskje ikke pilegrimsvandringen seg fra andre former for langvandring etter som disse også kan innebære spirituelle opplevelser i en aller annen forstand (se f.eks. Hitchner m.fl., 2018). Spørreundersøkelsen viser imidlertid at de fleste respondentene var tydelige på at motivet for vandringen var å gå en pilegrimsrute, og at pilgrimruten ikke kunne sammenlignes med andre langvandringsruter.

At det rent religiøse kommer i bakgrunnen kan forstås i sammenheng med at for moderne pilegrimer er selve vandringen hovedmålet, mens det for middelalderens pilgrimer var et middel for å nå fram til det hellige målet (Schnell og Pali, 2013). Også langs Camino til Santiago i Spania er det dokumentert at den religiøse dimensjonen ikke lenger er like entydig og dominerende (se f.eks. Amaro m.fl., 2018; Oviedo mfl., 2014). Det samme gjelder den buddhistiske pilegrimstradisjonen vi finner i Japan. Også der er det spirituelle, selvutviklende og den fysiske vandringen hovedsaken (Kato og Prozano, 2017).

For middelalderens pilegrimer var vandring lite annet enn slit og forsakelse. Dagens pilegrimer derimot, kan erfare slitet ved den lange vandring som oppnåelse av velvære. Den lange og strevsomme vandringen bryter med det som oppfattes som det negative med det moderne livet, slik som tidsjag og en evig strøm av forbruksvarer. Og for de fleste pilegrimer er det viktigste altså ikke å komme frem til Nidaros katedralen. Det man oppnår gjennom å vandre over flere dager i strekk gjennom natur og kulturlandskap er det viktigste. Selv om pilegrimsvandring i dag kan ha svært mange likhetstrekk med kulturminneruter og med langvandring, f.eks. langs DNT-ruter, skiller pilegrimsvandring seg ut gjennom den symbolske konteksten. Denne dreier seg om den kulturell og religiøse arven og den langsomme og langvarige vandringen som en særskilt måte å forbinde kropp og sjel på. Samtidig bidrar følelsen av å være del av et globalt framvoksende fenomen og av å vandre langs en rute som er del av et stort nettverk av pilegrimsruter i Europa til at pilegrimsvandringen oppleves som noe særegent. Det er et alternativ til andre måter å vandre på og til andre former for turisme. For enkelte framstår pilegrimsvandring til og med som noe som gir helt andre erfaringer enn det som de oppfatter at turisme gjør.

Mangfold eller uforenlighet?

Mangfoldet i motiver og erfaringer blant de som vandrer langs pilegrimsleden gjenspeiler seg også i noen av de sentrale målsetningene med å legge til rette for pilegrimsvandringen. Friluftsliv og naturopplevelse, religiøse motiver og erfaringer, samt opplevelse av lokal og nasjonal kulturarv ble framhevet som viktig da myndighetene og kirken på 90-tallet tok initiativ til å «gjenoppfinne» Gudbrandsdalsleden. Imidlertid har også utvikling av reiselivsnæringen og stedsutvikling i lokalsamfunn blitt gjort til viktige dimensjoner. Alle disse dimensjonene lar seg ikke uten videre forene i alle sammenhenger.

Forvaltningsansvaret for pilegrimsleden og pilgrimsvandringen ligger i første rekke Nasjonalt pilegrimssenter og de regionale sentrene langs leden. Imidlertid samarbeides det både med Innovasjon Norge, DNT, kirken og menighetsråd og lokale frivillige organisasjoner, i tillegg til at mange kommuner er involvert i vedlikehold av stier. Mens noen av disse aktørene primært ser pilegrimsvandring som anledning til å bedrive friluftsliv i et kulturhistorisk miljø, er andre mer opptatt av å styrke interessen for det kulturminner eller det religiøse aspektet. I det siste har også interessen for å utvikle å utvikle pilegrimsvandring som et norsk turismeprodukt økt. F.eks. har

VisitNorway markedsført Gudbrandsdalsleden som «wilderness hiking». Følgelig ligger det her kimer til motsetninger både med tanke på forvaltningen av Gudbrandsdalsleden og mulighetene til å utnytte den til verdiskapning og stedsutvikling ved å engasjere lokalbefolkningen.

Innenfor kirken finnes det aktører som primært ønsker å framheve det religiøse og den «indre reisen». Her er ikke vandringen i seg selv det primære. Å vandre i naturomgivelser og i kulturlandskap blir mer å regne som et middel til å søke det guddommelige gjennom å identifisere seg med pilegrimsrollen, (Mikaelsson, 2011). Innenfor en slik forståelse av pilegrimsleder er finnes det en tilbøyelige til å se på f.eks. DNT's bruk av leden til vandringen som noe som ikke går under pilegrimsbegrepet. Andre kirkeaktører er i motsetning til dette av den oppfatning at pilegrimsvandring er for alle. Med denne holdningen tenker man seg at selv friluftslivsorienterte ateister som følge av det særegne ved pilegrimsvandring vil få en eller annen åndelig opplevelse. I begge tilfeller er likevel ikke det viktigste å nå Hellige Olavs grav i Nidaroskatedralen, men å oppnå de åndelige opplevelsene og innsiktene den langsomme vandringen i naturomgivelser og gjennom kulturlandskap kan gi.

Selv om friluftslivsaspektet og enkelte av de mer religiøse tilnærmingene kan oppfattes om to motpoler, forenes disse synspunktene i noen tilfeller i en skepsis til det som oppfattes som tilløp til «turistifisering» av pilgrimsvandringen. I den senere tiden har det også vokst fram et kommersielt tilbud om organiserte vandring der bagasjen blir fraktet og der overnatting finner sted på gårdshoteller med fokus på komfort og gastronomiske opplevelser. I noen tilfeller inkluderes også tilbud om f.eks. *Chi gong* som et element. Fram til nå har pilegrimsvandring vært sterkt preget av det enkle, mye i tråd med etablerte tradisjoner i norsk friluftsliv. Overnatting har i hovedsak funnet sted i rimelige herberger eller i telt og gapahuker, og måltidene har vært enkle. Derfor finnes det i dag både blant friluftslivsinteresserte og hos de som står for et religiøst syn bekymringer for at en kommersielle utviklingen vil gjøre at den enkle vandringen vil bli fortrent, og at det som mange opplever som noe særegent ved pilegrimsvandring vil forsvinne.

Pilegrimsvandring og stedsutvikling

Turismesatsingen kan sees i lys av at én av mange forventninger til pilegrimsleden når den ble «gjenåpnet» en gang på 90-tallet var at den ville bidra til utvikling av lokalsamfunnene langs leden. Pilegrimsleden bærer i seg mange aspekter som er felles med det som gjerne omtales som *kulturruter* eller *kulturminneruter*. Denne typen ruter har de siste årene vokst fram i mange deler av verden. En viktig side ved kulturruter er, slik det er tilfelle med Gudbrandsdalsleden, at de binder sammen flere lokalsamfunn og attraksjoner under en felles tematisk paraply (Laurens 2007), slik som f.eks. arkitektur, kulturminner fra en bestemt epoke eller en bestemt håndverkstradisjon. Her kan det være snakk om alt fra historiske vandreruter, som f.eks. Finnskogleden her i Norge, via mat- og vinruter i Frankrike (der det sykles eller kjøres bil), til kulturruter som tematiserer arkitektur og som strekker seg gjennom flere land.

Til tross for de idealistiske motivene som gjerne ligger til grunn for opprettelse vandreruter knyttet til kulturminner, blir disse som enhver annen form for turisme ofte markedsdrevet. Mange kulturruter strekker seg gjennom rurale områder som befinner seg utenfor den store turiststrømmen. Dette kan derfor ha stor betydning for økonomisk utvikling i lokalsamfunn og rurale regioner. Den berømte pilegrimsruten til Santiago de Compostela (Camino) i Spania har en slik funksjon (Correia m.fl. 2017). Mange av lokalsamfunnene og kommunene Gudbrandsdalsleden binder sammen befinner seg i marginene av den store turiststrømmen. Pilegrimsvandringen gir i utgangspunktet disse stedene anledning til å framheve sine spesielle kvaliteter knyttet til f.eks. kulturminner og landskap. Delvis etter modell av Camino, er ambisjonene, spesielt fra nasjonalt (Det nasjonale pilegrimssenteret, regjeringen) og til dels

regionalt (både fylkeskommuner og regionale pilegrimssentre) hold, at pilegrimsvandringen skal bidra til å skape både økonomiske og andre verdier i lokalsamfunnene og kommunene.

Pilegrimsleden strekker seg gjennom et stort antall kommuner fordelt på flere fylker. Både fordi pilegrimer ofte bare passerer igjennom lokalsamfunnene, og fordi mange bruker lite penger dersom de tar en pause eller overnatter, betyr pilegrimene sammenlignet med andre typer turister relativt lite økonomisk for hvert enkelt lokalsamfunn. Dersom vi ser leden under ett, bruker langvandrere gjerne mer enn 3 uker på strekningen fra Oslo til Trondheim. Dette er utvilsomt langt over gjennomsnittet for andre turister. Selv om de fleste søker relativt rimelig overnatting og kjøper maten de spiser i butikker, og sjelden kjøper suvenirer eller lignende, vil forbruket samlet sett være relativt stort. Når mye tyder på at det lokale engasjement i leden i stor grad er rettet mot lokalsamfunnenes egne behov og i relativt liten grad inkluderer pilegrimer, bør det sees i lys av disse forholdene.

Hvilke aspekter aktører i lokalsamfunn lang vektlegger, varierer imidlertid mellom lokalsamfunn og mellom kommuner. Delvis er slike variasjoner knyttet til hvilke interesser aktører som engasjerer seg mest i leden har. Mens pilegrimsleden noen steder primært sees som en mulighet til å utvikle et særegent friluftslivtilbud til lokale innbyggere, finner man i andre kommuner interesse for dra nytte av pilegrimsleden for å gi lokale kulturminner økt oppmerksomhet ved å sette dem i konteksten av den religiøse og kulturhistoriske arven pilegrimsleden representerer.

De regionale pilegrimssentrene gjør en betydelig innsats ved å inngå i samarbeid med lokale aktører. Resultatet blir imidlertid lett til at dette involverer en mindre gruppe som fra før er spesielt interessert. De regionale pilegrimssentrene kan derfor for en del lokale utenforstående framstå som institusjoner som i første rekke ivaretar de nasjonale interessene i pilegrimsleden. Noen reagerer negativt på at pilegrimsleden og forvaltningen av den gjennom det nasjonale pilegrimssenteret og de regionale sentrene i stor grad er et nasjonalt anliggende. I slike tilfeller ønsker man seg at kommunene skal få økte midler og et utvidet forvaltningsansvar. I hvilken grad lokalbefolkningen involveres når det gjelder initiativer og forvaltning er for øvrig et gjennomgående tema i forskning på turismeutvikling i rurale samfunn (se f.eks. Simpson 2007).

Generelt virker som at lokalbefolkningene gjennomgående har en varierende interesse for leden. Blant flere tenkbare årsaker til dette er at det som regel bare er håndfull aktører som engasjerer seg direkte i lokal bruk og forvaltning av leden. I mange tilfeller er dette personer med flere hatter. En og samme person kan være medlemmer av menighetsrådet, det lokale historielaget og andre foreninger eller grupper som arbeider aktivt for å fremme lokale kulturminner. Likevel finnes det i dag indikasjoner på at større deler av lokalbefolkningen har fått øynene mer opp for hva pilegrimsleden har å tilby, ikke minst i friluftslivssammenheng. I enkelte kommuner forekommer det at lokale foreninger, f.eks. for folk med kroniske eller langvarige sykdommer, bruker leden til helsefremmende og fellesskapsstyrkende vandring.

I lys av forholdene som er nevnt ovenfor, later det til at det finnes et behov for å etablere flere møtepunkter mellom pilegrimer og den lokale befolkningen. Spørreundersøkelsen viser at ønske om å møte lokalbefolkningen er stort blant pilegrimer. Samtidig har lokale innbyggere en tendens til å oppfatte pilegrimer som noe som passerer forbi uten interesse for hva lokalsamfunnene har å tilby. Slike møteplasser vil derfor kunne bidra til at pilegrimsleden får en annen og økt betydning for stedsutvikling enn den har i dag.

Konklusjon

Pilegrimsleden omfattes av mange aspekter som ikke alltid er like enkelt å forene, slik som friluftsliv og naturopplevelse, religiøse motiver og erfaringer, lokal og nasjonal kulturarv, samt

stedsutvikling og reiselivsnæring. Både innenfor og mellom kommuner, kirken og religiøse bevegelser, men også mellom regionale pilegrimsentrene og frivillige aktører, finnes det variasjoner når det gjelder hvordan og i hvilken grad disse ulike aspektene vektlegges. Det finnes ingen åpenlyse konflikter. Likevel ligger det her kimer til motsetninger med opphav i paradokser og dilemmaer når det gjelder pilegrimsvandring i dag. Dette gjelder både forvaltningen av pilegrimsleden og mulighetene til å utnytte pilegrimsleden til verdiskapning og stedsutvikling. Selv om pilegrimsvandring har mange fellestrekk med andre former for turisme og friluftsliv, reiser dette spørsmål om i hvilken grad egenarten ved pilegrimsvandring kan opprettholdes dersom det i økende grad innlemmes i en generell reiselivssatsing.

Referanser

- Amaro, S., Antunes, A. & Henriques, C. 2018 A closer look at Santiago de Compostela's pilgrims through the lens of motivations. *Tourism Management* 64: 271-280
- Collins-Kreiner, N. 2010. Researching Pilgrimage. Continuity and transformation. *Annals of Tourism Research* 37/2: 440-456.
- Frey, N. L. (1998). *Pilgrim stories: On and off the road to Santiago*. Berkeley: University of California Press
- Hitchner, S., Schelhas, J., Brosius, J.P., & Nibbelink, N. (2018) Thru-hiking the John Muir Trail as a modern pilgrimage: implications for natural resource management, *Journal of Ecotourism*, 1-8.
- Kato, K. & Prozano, R. N. 2017. Spiritual (walking) tourism as a foundation for sustainable destination development: Kumano-kodo pilgrimage, Wakayama, Japan. *Tourism Management Perspectives* 24: 243-251.
- Lois-Gonzalez, R. C. & Santos X. M. 2014. Tourists and pilgrims on their way to Santiago. Motives, Caminos and final destinations. *Journal of Tourism and Cultural Change* 13/2: 149-164.
- Mikaelsson, L. (2011). Prester og pilegrimsvandring. *Tidsskrift for kulturforskning*, 10, 19–29.
- Oviedo, L., de Courier, S. & Farias, M. 2014. Rise of Pilgrims on the *Camino* to Santiago: Sign of Change or Religious Revival? *Review of Religious Research* 56/3: 433-442.
- Schnell, T. & Pali, S. 2013. Pilgrimage today: the meaning-making potential of ritual. *Mental Health, Religion & Culture* 16/9: 887-902.
- Slavin, S. (2003). Walking as spiritual practice: The pilgrimage to Santiago de Compostela. *Body & Society*, 9(3), 1–18.

Sikkerhets- og risikodiskurser i norsk friluftsliv og reiseliv

André Horgen, Universitetet i Sørøst-Norge

Nøkkelord: Sikkerhet, risiko, dødsulykker, friluftsliv, naturbasert reiseliv, diskurs, makt

Sammendrag

I denne artikkelen analyseres det hvordan dødsulykker i friluftsliv og naturbasert reiseliv omtales i media. Og det analyseres hvordan media bidrar til å skape mening og forståelse rundt sikkerhet/risiko innen friluftsliv og naturbasert reiseliv. Kildene utgjør medieomtale som har vært tilgjengelig på internett, samt offentlige dokumenter. De fire hendelsene som er gjenstand for undersøkelsen er en drukningsulykke i forbindelse med kommersiell juv-vandring i 2006, en fallulykke i Jotunheimen i 2008, en skredulykke under kommersiell ski-bestigning i 2012 og en snøskredulykke i 2015.

Analysen konkluderer med at norske medier i stor grad formidler omstendighetene rundt hendelsene i et nøkternt, informativt språk, på en saklig og objektiv måte. I noen sammenhenger medfører bruk av metaforer, samt manglende kildekritikk, i kombinasjon med manglende oversikt over saksfeltet, til skjevheter i medias framstilling. Mediene bidrar til å skape mening og forståelse rundt sikkerhet innenfor feltet gjennom å hente ressurser fra ulike diskurser. I analysen inndras den juridiske diskursen, energi-industriens sikkerhetsdiskurs og friluftslivsdiskursen. Mening og forståelse skapes også gjennom ikke-diskursive, sosiale praksiser, som lovverket, profesjonskamp og forvaltningsapparatet.

Et viktig element i meningsdannelsen er diskursive forhandlinger i mediene. Hovedlinjen i forhandlingene dreier seg om forholdet til fjellvettlinjen. Den juridisk diskursen, energi-industriens-sikkerhetsdiskurs og profesjonskampen trekker i retning av mindre individuelt ansvar for egen sikkerhet, og mer i retning av institusjonelt ansvar for folks sikkerhet, mer offentlig regulering og flere fysiske sikringstiltak for å redusere risikoen. På den andre siden trekker et relativt løst og lite regulerende lovverk, forvaltningsapparatet og friluftslivsdiskursen i retning av fortsatt individuelt ansvar for egen sikkerhet, fortsatt begrenset institusjonelt ansvar og offentlig regulering, samt moderat fysisk tilrettelegging i naturen for å ivareta folks sikkerhet.

Dødsulykker i friluftsliv og naturbasert reiseliv – en medieanalyse

Ferdselen i fjellet øker og finner nye former. Bedre utstyr gjør flere i stand til å søke mer utfordrende toppturer og skibestigninger. Ulykker i forbindelse med friluftsliv og naturbasert reiseliv får oppmerksomhet i media. Mediene har innflytelse over utviklingen av hvordan vi snakker om ulykkene, hvordan vi forstår dem, og hvordan vi tenker at de skal forvaltes og forhindres. I denne artikkelen analyseres det hvordan dødsulykker i friluftsliv og naturbasert reiseliv omtales i media, og hvordan media bidrar til å skape mening og forståelse rundt sikkerhet/risiko innen friluftsliv og naturbasert reiseliv. Undersøkelsen er gjort gjennom å svare på følgende problemstillinger:

- Hvordan skriver media om ulykker og sikkerhet i friluftsliv og naturbasert reiseliv?
- Hvordan bidrar media til å skape mening og forståelse rundt sikkerhet innenfor feltet?

Hvordan sikkerhet og risiko forstås og vektlegges er et produkt av kunnskap og enighet, og den foreskriver ulike praksiser (Douglas, 1992, s. 39). Forståelsen og vektleggingen har stor betydning

for praksisfeltet, for forvaltningen, samt for jussen og lovverket som regulerer friluftslivet, herunder det profesjonsrettete friluftslivet og det naturbaserte reiselivet. Forståelsen ligger til grunn for hvordan sikkerhet/risiko håndteres av ulike bransjer innenfor feltet, for hvordan sikkerhet/risiko forvaltes av myndighetene, for hvordan domstolene agerer når det skjer fatale ulykker i forbindelse med organisert virksomhet, og for hvordan lovverket utformes og tolkes. Det er ikke forsket på dette tidligere. Denne studien bringer i så måte ny kunnskap inn i friluftsliv og naturbasert reiseliv som felt.

Kildene er medier som skrev om fire utvalgte dødsulykker i tidsrommet 2006 – 2015. Disse dødsulykkene er valgt ut blant flere hendelser i samme tidsrom. Kriteriene for utvalget er hendelsenes alvorlighetsgrad (dødsfall), omfanget av medieomtalen (flere artikler) og at hendelsene var gjenstand for debatt og/eller juridisk/forvaltningsmessig saksbehandling. Kildene utgjør medieomtalen som har vært tilgjengelig på internett, samt offentlige dokumenter som ble produsert i kjølvannet av den ene hendelsen, hvor en kvinne omkom etter et fall utfor et stup i Jotunheimen i 2008. De tre øvrige dødsulykkene er: En hendelse hvor en norsk mann omkom ved drukning i forbindelse med kommersiell juv-vandring i 2006. En hendelse hvor fire sveitsiske menn og en fransk, mannlig guide omkom som følge av snøskred under kommersiell skibestigning i 2012. Og en hendelse hvor en tysk mann omkom som følge av snøskred på en privat skibestigningstur i 2015.

Diskursbegrepet og kritisk diskursanalyse

Mitt teoretiske utgangspunkt er Foucaults diskursbegrep. Og min metodiske tilnærming er kritisk diskursanalyse i tradisjonen etter Norman Fairclough. Med diskurs menes en form for regulert språkbruk som virker meningsbestemmende og meningsavgrensende for praksisfeltet. Når mediene omtaler friluftslivulykker låner de beskrivelser fra andre samfunnsrelaterte diskurser som også handler om sikkerhet. Eksempelvis når man snakker om en nullvisjon for skredulykker (Holtet, 2016) er det en beskrivelse som er lånt bl.a. fra trafikksikkerhetsdiskursen. For å beskrive en slik diskursiv kopling, hvor man låner beskrivelser fra andre diskurser om samme emne, snakker Foucault om tilstedeværelsesfeltet (Foucault, 1989, s. 56-58; Schaanning, 2000, s. 234). I følge Foucault kan våre diskurser hente ressurser fra andre diskurser som kan virke irrelevante, men som det lånes metaforer og analogier fra. Eksempelvis har et medium rapportert om «cowboytilstander i reiselivet i nord» i forbindelse med en dødsulykke som følge av skred (NRK Troms, 2015b). I en slik sammenheng assosieres cowboytilstander med uansvarlighet og manglende styring. I Foucaults terminologi er det her snakk om et ledsagelsesfelt, hvor man låner beskrivelser fra diskurser som i utgangspunktet kan virke irrelevante for «vår» diskurs. Et tredje felt våre diskurser kan låne beskrivelser fra er det Foucault kaller erindringsfeltet: diskurser fra fortiden som man direkte eller indirekte kopler seg opp imot. Eksempelvis når mediene framstiller at en økning i antall redningsaksjoner i naturbasert reiseliv skyldes at folk bryter fjellvettreglene og med tradisjonen i norsk friluftsliv (Bø, 2016). Da kan vi kalle «friluftslivsdiskursen» (Tordsson, 2003) et slikt erindringsfelt, som har skapt forestillinger om en fasttømret, norsk friluftslivstradisjon.

Grunntanken i kritisk diskursanalyse er at språket aldri kan være et nøytralt medium. Brukeren av språket vil alltid ha et bestemt perspektiv på verden. Gjennom diskursive praksiser både reproduseres og forandres sosial praksis (Fairclough, 1995a; Fairclough, 1995b). Medienes diskursive praksis innebærer at mediene produserer tekster som andre tar imot og fortolker. Diskursen som sosial praksis er slik både konstituerende og konstituert. Den er konstituerende ved at den former og omformer den sosiale verden, herunder identiteter, sosiale relasjoner og maktrelasjoner. Og den er konstituert ved at den avspeiler andre sosiale praksiser og står i et dialektisk forhold til andre sosiale dimensjoner. En diskurs kan slik fungere ideologisk og bidra til å skape og reproducere maktforhold mellom ulike grupper. Kritisk diskursanalyse fokuserer

nettopp på hvordan diskursiv praksis inngår i en større sosial sammenheng, sammen med maktrelasjoner (Jørgensen & Phillips, 1999). Metodisk ser kritisk diskursanalyse på språkbruk som en kommunikativ begivenhet som har tre dimensjoner som skal inndras i analysen: Den er en tekst, en diskursiv praksis og en sosial praksis. I analysen har jeg sett på tekstens egenskaper, produksjons- og konsumpsjonprosesser som er forbundet med teksten, samt den bredere sosiale praksis som teksten er en del av. Analysen fokuserer imidlertid mindre på tekst-nivået enn det som kanskje er vanlig i kritisk diskursanalyse. Momenter som; hva som er forholdet mellom talerne, hvem som setter dagsorden, hvordan identiteter konstrueres, samt bruk av metaforer og ord behandles i korthet. Det samme gjøres med tekstens transitivitet, altså hvordan begivenheter og prosesser forbindes, eller ikke forbindes med subjekter og objekter. Viktigere, i denne analysen, har det vært å fokusere på de diskurser som artikuleres i produksjonen og konsumpsjonen av teksten, det diskursive praksis-nivået. Jeg har da analysert hvordan teksten er produsert og søkt å identifisere hvilke diskurser den trekker på. Til sist har jeg analysert hvorvidt den diskursive praksis reproducerer eller omstrukturerer den eksisterende diskursorden, og hvilke sosiale konsekvenser det har for den bredere sosiale praksis, altså et sosialt praksis-nivå. Dette har medført en hermeneutisk kartlegging av sider ved det ikke-diskursive sosiale, som skaper rom for den diskursive praksis (Jørgensen & Phillips, 1999).

I det følgende vil jeg innledningsvis presentere to områder som utgjør en viktig ikke-diskursiv, sosial bakgrunn for analysen. Først en kort oversikt av det norske lovverket som regulerer sikkerhet og ansvar i friluftslivet. Herunder en historisk gjennomgang av lovverkets opphavshistorie knyttet til sikkerhetsarbeidet i energi-industrien. Så et historisk overblikk på en profesjonskamp som lenge har pågått innenfor norsk friluftsliv og fjellspport. Etter dette følger artikkelens hoveddel, med analyser av de fire hendelsene i kronologisk rekkefølge.

Produktkontrollen og Internkontrollforskriften

Det er Lov om kontroll med produkter og forbrukstjenester (Produktkontrollen), med Direktoratet for Samfunnsikkerhet og Beredskap (DSB) som tilsynsorgan, som «regulerer forholdet til forebyggende sikkerhet med produkter og forbrukstjenester» i Norge. I tillegg til Produktkontrollen stiller Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (Internkontrollforskriften) krav til løpende sikkerhetsarbeid innenfor alle virksomheter som tilbyr forbrukstjenester (Klima- og miljødepartementet, 1976; Arbeids- og sosialdepartementet, 1997). Helge Ryggvik (2004), som har forsket på oljesektoren, viser at internkontroll ble innført i oljenæringen på midten av 1980-tallet, som et resultat av at Oljedirektoratet skjønnte at det var umulig å utvikle sikkerhetsregler som holdt tritt med den teknologiske utviklingen i sektoren. Internkontroll ble en slags kombinasjon av egenkontroll og myndighetskontroll: «Med internkontroll ble det presisert at det til enhver tid var selskapene eller den som hadde det operative ansvaret som hadde det overordnede ansvaret for sikkerheten» (Ryggvik 2004, s. 57). Ryggvik hevder at dette internkontroll-systemet fremstilles som synonymt med å sikre et systematisk HMS-arbeid av det norske arbeidstilsynet f.o.m. 1990-tallet. Overordnet har det omfattende forskningsprogrammet *Sikkerhet på sokkelen*, igangsatt av Forskningsrådet i 1978, hatt stor betydning for risikoteori og risikoanalysemetoder på nær sagt alle områder i Norge (Rausand & Øien, 2004, s. 102). Dette hegemoniet er etablert til tross for forskning som, ifølge professor Jan Hovden, viser at: «[...] risk management strategiene må skreddersys i henhold til de viktigste kjennetegn ved den risikokilden, faren eller trusselen som skal kontrolleres» (Hovden, 2004, s. 44).

I 2007, i kjølvannet av 2006-ulykken som den senere analysen viser til, presiserte DSB at dette internkontroll-systemet også gjaldt tilbydere av forbrukstjenester som vi assosierer med friluftsliv, gjennom deres *Temaveiledning i risikoanalyse for risikofylte forbrukstjenester*. DSB anbefalte her virksomhetene å anvende metoden Risiko og sårbarhetsanalyse (ROS-metoden) i sitt arbeid med

internkontroll, med sikte på å: «[...] forsvarlig kunne identifisere risikofaktorer og vurdere samlet risiko tilknyttet gjennomføringen av tjenesten du tilbyr, samt treffe nødvendige og tilstrekkelige tiltak for at risikoen overfor forbrukere og andre er akseptabel» (DSB, 2007, s. 4).

ROS-metoden er en teknisk risikoanalysemodell som ble lansert i 1998, i boka *Praktiske HMS-arbeid etter ROS-metoden*, utgitt av Arbeidsmiljøsenenteret/Arbeidsmiljøforlaget (1998). Metoden skal være forskningsbasert og er utviklet i nært samarbeid mellom tilsynsmyndigheter og sentrale virksomheter og organisasjoner. Prosjektleder var Erik Madsen og rådgiver var Jens Erik Ramstad, begge fra selskapet Mentor Risk Management AS. Av deres CVer fremgår det at begge bl.a. har kompetanse og engasjementer knyttet til olje- og/eller energiindustrien (LinkedIn, 2016a; LinkedIn, 2016b). ROS-metoden denne gruppen utarbeidet bygger på kvantitative risikoanalyser, først utviklet innenfor kjernekraftindustrien og så videreutviklet innenfor oljeindustrien. Dette er kunnskap som underbygger en hypotese framsatt av Ryggvik (2004) om at sikkerhetseksperter fra olje- og energiindustrien har fått en hegemonisk rolle i sikkerhetsarbeidet i Norge. Som følge av den omfattende satsingen på sikkerhet i norsk oljevirsomhet har det:

[...] blitt utviklet et lite sikkerhetsindustrielt kompleks som gjennom 1990-tallet nærmest på imperialistisk vis har forsøkt å legge andre sektorer under seg. [...] Myndighetsrepresentanter som på ulike vis har arbeidet opp imot oljevirsomheten, forskere som har fått sin opplæring gjennom oljerelaterte bevilgninger, sikkerhetseksperter i de stor selskapene og fremfor alt konsulenter med oljebakgrunn har fått en hegemonisk rolle i sikkerhetsarbeidet i Norge (Ibid, s. 51).

Dette korte tilbakeblikket har vist hvordan lovverket, som sosialt rom, omslutter det som i analysen vil bli omtalt som «den juridiske diskursen», og hvordan lovverket har blitt influert av det som senere vil bli omtalt som «energi-industriens sikkerhetsdiskurs».

Profesjonskamp i norsk friluftsliv

Problemstillinger som reises gjennom media, i forbindelse med to av ulykkene som er gjenstand for denne analysen, har bakgrunn i en lenge pågående profesjonskamp innenfor norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv. De to hovedaktørene er, på den ene siden fagforbundet Norske Tindevegledere (NORTIND), med sine forløpere og støtteorganisasjoner. På den andre siden er Norsk Fjellsportsforum (NF), med bl.a. Den Norske Turistforening (DNT) og Norges Klatreforbund (NKF) som viktige aktører. Kort fortalt går hovedlinjene i motsetningene ut på uenighet om hvem som skal få lov til å gjøre hva i norske fjell. Dette var i liten grad kontroversielt inntil 1968 (Eikje, Horgen, & Arnegård, 2017). Det året etablerte Nils Faarlund bedriften Norsk Alpincenter (NAC) i Hemsedal. Med Faarlund som leder pekte Norsk Alpincenter umiddelbart på «problemer i norsk fjelliv» som krevde en løsning. Norsk Alpincenter ønsket bl.a. innføring av lovverk som skulle forby «pirat»-instruktører og førere i arbeid i Norge, samt etablering av sakkyndige miljøer som kunne drive autorisering av førere og instruktører for friluftslivsaktiviteter som høyfjellskiløpning, brevandring og klatring (NAC, 1968, s. 19). Det man kalte «pirat-føring» var bakgrunnen for at Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører (NFFK) ble etablert samme år. Det nyetablerte styret i Norges første fagforening for fjellførere, med Faarlund i en sentral posisjon, viste til «stridens kjerne» som var: «[...] prinsippene for sikkerhet i fjellet [...]». Det ble hevdet at det var: «[...] to vesensforskjellige syn på klatring som står ovenfor hverandre» (NFFK, 1968, s. 5).

Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører påpekte at: «Norge har ennå ingen lover som regulerer anledningen til å drive klatreinstruksjon eller føre gjester for betaling på klatreturer [...]». I påvente av at myndighetene skulle ta opp saken lanserte de sine egne krav til fjellførere og klatreinstruktører (NFFK, 1969, s. 17). Av utsagnene ser vi at sikkerhet og hensynet til publikum løftes frem som det sentrale. Samtidig er det legitimt å spørre om ikke forslagene også kan være

motivert ut ifra en fagforeningstankegang. Fordi en potensiell regulering trolig ville måtte forholde seg til Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører, og komme deres medlemmer til gode i form av konkurransefortrinn og/eller sågar monopolisering.

I 1969 søkte Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører medlemskap i det som senere skulle bli IVBV/UIAGM/IFMGA (International Vereinigung der Bergführerverbände Union / Internationale des Association de Guides de Montagne / International Federation of Mountain Guides Association), her etter kun IFMGA. Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører fikk avslag og endret navn til Norsk Fjellførerforening (NFF) i 1971 (Einang, 2007; HNA, 1971). Foreningen begynte straks med autorisering av instruktører og guider innenfor fjellskiløping og klatring. Norsk Alpincenter la til rette med kurs og instruktører. Året etter uttalte Faarlund foreningens ambisjon, som var å etablere samarbeid med både norske og utenlandske organisasjoner, for å løse felles utfordringer (HNA, 1972).

Nasjonalt deltok Norsk Fjellførerforening på flere møter i 1974, på initiativ fra Kolsås Klatreklubb. Noe av det som ble diskutert var hva slags kompetanse man burde kreve fra tilbydere av fjellguiding og arrangører av fjellsport-kurs (HNA, 1974). Grunnet kontinuerlige konflikter og andre vanskeligheter ble Norsk Fjellførerforening avviklet i løpet av 1974, men tanken om å etablere en norsk fagforening for guider, med allianser til utlandet, var ikke død. Med Faarlund som president ble NORTIND etablert i 1978 og fikk IFMGA-medlemskap i 1982 (Einang, 2007).

NORTINDS medlemskap i IFMGA har vært en av kimene til vedvarende profesjonskamp innenfor norsk fjellsport (Eikje, Horgen, & Arnegård, 2017). Siden Kolsås Klatreklubb tok initiativ til bedre dialog mellom ulike fjellsportsorganisasjoner i Norge i 1974 skulle det gå fjorten år til det ble tatt et liknende initiativ. I 1988 kom initiativet da fra Bregruppa, en relativt uavhengig gruppe innenfor DNT. I 1990 resulterte dette initiativet i at 40 organisasjoner gikk sammen om å etablere Norsk Fjellsportsforum (Hagen, 1992). Fem år senere, etter å ha overvunnet en rekke interne uenigheter, etablerte Norsk Fjellsportsforum en Nasjonal standard for alle tilbydere av fjellsportkurs o.l. Den nasjonale standarden ble av myndighetene, ved Produkt og elektrisitetsstilsynet, senere DSB, anerkjente som tilfredsstillende med tanke på å etterkomme kravene til sikkerhet innenfor organisert fjellsport i Norge (Dahl, 2009, s. 57).

Til tross for enigheten om en nasjonal standard fortsatte konfliktene innenfor Norsk Fjellsportsforum. Ikke minst i kjølvannet av at Norges Klatreforbund ble stiftet i 1992 (Dahl, 2009; Grimeland, 2004). I 1996 var det en ambisjon om å utvide Norsk Fjellsportsforum til et «Mountaineering Council of Norway», som skulle inkludere Norges Klatreforbund. Norges Klatreforbund satte seg imidlertid imot disse planene. Konfliktens kjerne var nettopp NORTINDs rolle innenfor Norsk Fjellsportsforum, som fagforening med medlemskap i IFMGA. Norges Klatreforbund og de fleste andre medlemmene i Norsk Fjellsportsforum ønsket et forpliktende samarbeid rundt den nasjonale standarden. Dette var umulig for NORTIND å akseptere fordi de, gjennom sitt medlemskap i IFMGA, var forpliktet til ikke å samarbeide så tett med såkalte amatør-organisasjoner rundt kursing og sertifisering. På samme tid pekte NORTIND på at det før eller senere, gjennom EU-regulativer, ville bli innført tilsvarende system i Norge som i Alpelandene, hvor bare guider tilsluttet IFMGA kan guide betalende kunder i alpint høyfjellsterreng. Dette ville i så fall undergrave den nasjonale standarden som Norsk Fjellsportsforum stilte seg bak. Et EU-regulativ med slike konsekvenser har imidlertid uteblitt. I løpet av årene 1998 og 1999 ble Norsk Fjellsportsforum reorganisert, Norges Klatreforbund ble medlem av Norsk Fjellsportsforum og den nasjonale standarden ble revidert. NORTIND er fortsatt medlem av Norsk Fjellsportsforum, men kurser og sertifiserer innenfor IFMGAs internasjonale standard. De øvrige medlemsorganisasjonene i Norsk Fjellsportsforum kurser og

sertifiserer innenfor den nasjonale standarden (Dahl, 2009). Som vi skal se av den senere analysen har konfliktene fortsatt mer eller mindre over de samme linjene i etterfølgende år – hvem skal ha rett til å gjøre hva i norske fjell?

Så til artikkelens hoveddel, med analyser av de fire hendelsene i kronologisk rekkefølge.

Drukningsulykken i Dorgefoss (2006)

I 2006 omkom en norsk mann i forbindelse med kommersiell juv-vandring ved Dorgefoss i Vest-Agder. *Stavanger Aftenblad* (2006a) rapporterte om hendelsen som en nyhetssak i et nøkternt, informativ språk. Noen dager senere kunne samme avis opplyse at det hadde skjedd en nestenulykke på samme sted to år tidligere (*Stavanger Aftenblad*, 2006b). Avisen informerte om at det var satt i gang en politietterforskning av ulykken. Etterforskningen gikk imidlertid ikke bare gikk ut på å klarlegge hva som hadde skjedd, men også på selskapet Ut i naturen sine rutiner for internkontroll. Det ble vist til Internkontrollforskriften, hjemlet i Produktkontrollloven, som bl.a. krever: «[...] dokumentasjon av risikofaktorer og beredskap i fall det skjer noe. [...] At det tidligere har skjedd noe liknende dødsulykken lørdag, vil være et viktig moment i etterforskningen av hva Ut i naturen senere har gjort med en slik risikofaktor, om noe». To reportasjer fra samme publikasjon formidlet at når det har skjedd en dødsulykke, vil hendelsen bli etterforsket opp imot gjeldende lovverk, og noen risikerer påtale og straffeforfølgelse. I min fortolkning trekker media her på «en juridisk diskurs».

Økokrims fagblad *Miljøkrim* (2011) omtalte hendelsens videre gang i rettssystemet. Etterforskningen endte med påtale og domfellelse, senere kjent som «Dorgefossdommen». Domstolen satte dagsorden og saken konstruerte identiteter som; offeret, de pårørende, den tiltalte, påtalemyndigheten, forsvareren, sakkyndige etc. Straffelovens § 239 ble brukt i forbindelse med utvist uaktsomhet av selskapet. Daglig leder og innehaver ble i Dalane tingrett dømt til 45 dager betinget fengsel for uaktsomt drap og brudd på Produktkontrollloven. I rettens vurdering stod det sentralt at det to ganger tidligere hadde skjedd uhell på samme sted. Etter rettens syn burde det vært gjennomført sikringstiltak. I tillegg ble det konstatert brudd på Forskrift om systematisk HMS-arbeid, Internkontrollforskriften. I skjerpene retning la retten vekt på at uaktsomheten ble begått: «[...] under utøvelse av næring, der domfelte tilbød organiserte opplegg mot betaling» (Ibid, s. 2). Dette er første dom i Norge der straffelovens § 239 har blitt brukt innen såkalt risikosport. *Miljøkrim* hevdet samme sted at dommen vil: «[...] kunne ha overføringsverdi i framtidige saker der man må trekke opp grensen mellom den akseptable og den uakseptable risiko innen denne type friluftaktivitet». Nærmest som en konsekvens av Dorgefossdommen gav DSB ut *Temaveiledning i risikoanalyse for risikofylte forbrukstjenester* i 2007 (DSB, 2007). Både dommen og DSBs veiledningshefte fikk relativt stor oppmerksomhet innenfor en rekke virksomheter som beskjeftiger seg med organisert friluftsliv. Trolig ble mange aktører i bransjen oppmerksom på at kravet om internkontroll også gjaldt dem som tilbydere av forbrukstjenester.

I Faircloughs diskursanalytiske perspektiv har vi i utgangspunktet å gjøre med en kommunikativ handling hvor media selv setter dagsorden, og i en nøktern språkdrakt forbinder ulykken som begivenhet til etterforskning og senere rettssak som prosess. Mediene gir en saklig og objektiv framstilling som trekker på en juridisk diskurs. Domstolene og lovverket utgjør den ikke-diskursive sosiale rammen som skaper rom for den diskursive praksisen. Den diskursive praksisen både reproducerer og omstrukturerer, i den forstand at lovverket ikke er nytt, men at det skapes ny oppmerksomhet rundt lovverket, og ikke minst rundt konsekvensene av å bryte lovverket. Valg av ord og retoriske strukturer bidrar trolig til å opprettholde og styrke lovverket og domstolene som maktbærende institusjoner.

I forbindelse med Dorgefoss-rettsaken valgte de to sakkyndige, som ble oppnevnt etter begjæring fra påtalemyndigheten, å vurdere ulykken ut fra systemperspektivet MTO-modellen. MTO står for Menneske, Teknologi, Organisasjon, og er et system utviklet av Institutt for energiteknikk i Halden, med utspring i det internasjonale kjernekraftprogrammet ved Halden-reaktoren. Instituttet har hevdet at MTO-modellen: «[...] kan bidra til å styrke sikkerheten innen et bredt spekter av aktiviteter, fra kjernekraft og oljeutvinning til transport og helse. Problemstillinger og løsninger er i stor grad overførbare mellom ulike bransjer» (Institutt for energiteknikk, 2004). I følge Økokrims blad, *Miljøkrim*, skal de sakkyndige hatt spesialkompetanse på helse, miljø og sikkerhet innen risikosport (Miljøkrim, 2011), men de valgte likevel en modell hentet fra energiindustrien for å beskrive deres tankemåte i rettsalen, og til å oppnå forståelse for hvordan og hvorfor en ulykke med et menneske i naturen kunne oppstå. *Miljøkrim* skriver saklig og juridisk, og trekker på det jeg har valgt å kalle «energi-industriens sikkerhetsdiskurs», i tillegg til den juridiske diskursen.

Som nevnt tidligere forståes Produktkontrollen og Internkontrollforskriften her som det ikke-diskursive sosiale som skaper rom for den diskursive praksisen. Det historiske bakteppet ovenfor viste hvordan lovverket omslutter den juridiske diskursen og hvordan energi-industriens sikkerhetstenkning er vevd inn i lovverket, i den juridiske diskursen og nå også i det naturbaserte reiselivet. Dette materialiserte seg da det ble framhevet, av de sakkyndige, at det burde ha vært gjennomført sikringstiltak på stedet, i form av en metall-rist lagt over fall-stedet. Dette ble også framstilt som rettens syn i domfellelsen (Miljøkrim, 2011).

Den juridiske diskursen og energi-industriens sikkerhetsdiskurs kan i et Foucaulsk perspektiv beskrives som ledsagelsesfelt. De to utenforliggende diskursene har hatt innflytelse på profesjonsdiskursen og derigjennom praksis, fordi de influerte på utfallet av Dorgefoss-rettsaken som har overføringsverdi til tilsvarende saker i fremtiden. Slik sett har energi-industriens sikkerhetsdiskurs bidratt til å omstrukturere hvordan man tenker, snakker om og forholder seg til sikkerhet innenfor naturbasert reiseliv og friluftsliv.

Et eksempel på dette finner vi i Norges Padleforbunds (NPF) HMS-arbeidsdokument utarbeidet for havkajakpadling, hvor den tekniske ROS-metoden anvendes. Gjennom analysen har man bl.a. identifisert risiko for fysisk skade ved at kursdeltakere eksponeres for glatt fjell og/eller brygge, pga. fare for fall og dermed bruddskader, samt grunt vann pga. fare for hodeskade ved velt. Tiltaket mot slik eksponering er å unngå slike områder (NPF, 2017, s. 27). Dermed har NPF gjort det vanskelig for sin kursarrangører å komme seg på land på regnværsdager, uten å bryte sin egen HMS-plan. Slik kan ROS-metoden føre til ensidig fokus på farlige handlinger, uten at man tenker på de praktiske konsekvensene. Hovden peker nettopp på at: «Fokus på farlige handlinger fører til en prioritering av individrettede tiltak med vekt på disiplin og etterlevelse av regler og prosedyrer» (Hovden, 2004, s. 44).

Et annet eksempel på hvordan diskurser og sosial praksis griper inn i hverandre og påvirker hverandre er olje- og energi-industriens sikkerhetsdiskurs og profesjonskampen. I etterkant av Dorgefossdommen, og DSB's utgivelse av *Temaveiledning i risikoanalyse for risikofylte forbrukstjenester*, ble spørsmål om krav til kompetanse i friluftsliv aktualisert. I 2009 foregikk det eksempelvis en debatt som bar preg av profesjonskamp i friluftslivsmagasinet *UTE*. Der uttalte tindevegleder Leif Inge Magnussen, NORTINDs nåværende president, følgende:

Det skal naturligvis heller ikke være slik at de fjellføringstjenestene som tilbys i Norge skal ha lavere kvalitet enn i EU. Vi aksepterer som forbrukere vanligvis ikke reduserte norske standarder på andre tjenester og sikkerhetsprodukter heller. Uten formelle krav til hvem som kan tilby høgfjellsføring i Norge blir vi et rent dumpingland (Magnussen, 2009, s. 35).

Språklig ligger utsagnene tett opp til Produktkontrollloven og Internkontrollforskriften når det skrives om «tjenester» og «produkter» som «tilbys forbrukere».

Fallulykken på Knutshø (2008)

I 2008 omkom en norsk kvinne som følge av et fall utfor et stup på Knutshø i Jotunheimen. VG rapporterte om hendelsen under overskriften «Død kvinne funnet i Jotunheimen» (VG, 2008a). Noen dager senere formidlet VG og NRK at dødsulykken medførte at forvaltningsapparatet engasjerte seg i hendelsen, under overskriften «Staten skal prøveå fotturer i Jotunheimen» (VG, 2008b; NRK, 2008). De to mediene formidlet at Fylkesmannen i Oppland ba Statens naturoppsyn (SNO) om å: «[...] gå gjennom populære merkede og umerkede stier og ruter i Jotunheimen». Og: «[...] foreslå eventuelle tiltak for å øke sikkerheten». Til grunn ligger trolig en tanke om at når noen omkommer må det treffes tiltak og noen må ta ansvar. Miljøvern sjef Lars Eide hos Fylkesmannen uttalte i den sammenheng at: «Folk har et ansvar for seg selv i fjellet. Men det har skjedd en utvikling der folk ønsker mer merking». Ruten over Knutshø var inntil da ikke merket, utover enkel varding, av hensyn til hekkende kongeørn. Fylkesmannen hadde imidlertid satt opp et skilt som informerte om at stien kun egnet seg for erfarne fjellfolk. Eide understreket at det ikke blir: «[...] aktuelt med mer rekkverk, vaiere eller kjettinger for å hjelpe folk med å holde seg på beina i fjellheimen [...]. Men farlige og utsatte punkter bør enkelte steder kanskje merkes bedre [...]» (VG, 2008b; NRK, 2008).

På ettersommeren 2008 gjennomførte SNO undersøkelsen (SNO, 2008). Oppdraget deres gikk ut på å: «Gå gjennom merkede og umerkede stier/ruter i Jotunheimen som benyttes av relativt mange personer og vurdere dem sikkerhetsmessig». Samt: «Foreslå eventuelle tiltak for å forbedre sikkerheten». Rapporten ble levert Fylkesmannen høsten 2008 og presentert under et fellesmøte med fjelloppsynsinstansene, berørte kommuner og DNT samme høst (Fylkesmannen i Oppland, 2008). På grunnlag av rapporten og dialogen med de ulike instanser konkluderte Fylkesmannen følgende:

[...] rutenettet i Jotunheimen er jevnt over forsvarlig ut fra sikkerhetsmessige vurderinger. [...] Det er behov for noe suppleringsvarding på utsatte punkt samt noe oppfrisking av rødmerking. [...] Et par plasser bør det vurderes rekkverk eller tau på broer. Sikringstiltak i form av kjettinger/wirer er det bare noen få steder (Bukkelægret og Vesleløyfti). Disse tiltakene er i god stand og fungerer godt (Ibid, s. 1).

I brevet med vedtakene kom Fylkesmannen med en uttalelse som kan knyttes til prinsippene i allemannsretten og den enkeltes ansvar for egen sikkerhet:

Et viktig prinsipp for allemannsretten og ferdsel i utmark her til lands er den enkeltes selvstendige ansvar for egen sikkerhet, enten om en ferdes på merkede stier, eller i terreng uten tilrettelegging. Hverken nasjonalparkforvaltningen eller den ansvarlige for merkingen (for Jotunheimens del DNT Oslo og Omegn), har noe juridisk ansvar for ubell som skulle inntreffe på merkede stier (Ibid, s. 2).

Av konklusjonene og argumentasjonen ser vi at Fylkesmannen er svært tilbakeholden i forhold til etablering av faste innretninger. Dette synes å være i tråd med den såkalte «fjellvettlinjen» som bygger på «ferdsel på eget ansvar», som langt på vei har vært gjeldende i Norge siden 1970-tallet. Tilrettelegging i tråd med denne linjen baserer seg på fjellvettregler og beskjeden merking med steinvarder og rød-malte T-er. Fjellvettlinjen står i kontrast til den bort-valgte «fjellsikringslinjen» som i langt større grad fokuserte på fysisk tilrettelegging og sikring av naturområder (Horgen, 2017a, s. 473). Akkurat slik miljøvern sjefen hos Fylkesmannen uttalte overfor media i forkant av SNO-rapporten, ble det altså ikke aktuelt med installasjoner «for å hjelpe folk med å holde seg på beina i fjellheimen»:

Vi ser det heller ikke som naturlig å initiere flere faste innretninger for å trygge ferdselen enn de to som fra før er tillatt i nasjonalparken (wire ved Bukkelægret, kjetting ved Vesleløyfti på Besseggstien). I forslaget til forvaltningsplan blir det ikke gitt åpning for flere slike innretninger (Fylkesmannen i Oppland, 2008, s. 2).

Heller ikke på Knutshø, der dødsfallet inntraff, viser Fylkesmannen særlig vilje til å utvide tilretteleggingen, til tross for påtrykk fra Vågå kommune for å utbedre merkingen. Det konkluderes at: «Fylkesmannen vil ikke åpne for merking av ruta på Knutshø». Dette fikk Fylkesmannen støtte for fra Statskog. De tiltakene man imidlertid ble enig om å gjennomføre på Knutshø var: «[...] noe mer varding på den plassen der det blir gått feil». Og: «For å imøtekomme kommunen sitt ønske vil Fylkesmannen tillate rødmaling på et par varder i tilknytning til det stedet der ulykker har skjedd». Det ble også konkludert med å sette opp: «[...] nye informasjonsskilt der det er satt opp infoskilt i 2008» (Ibid, s 2).

På grunnlag av fylkesmannens konklusjon ser det ut som om «fjellvettlinjen» fortsatt står sterkt i norsk natur- og friluftslivsforvaltning når det kommer til sikkerhetsspørsmål. Fjellvettlinjen bygger bl.a. på en bestemt hegemonisk forståelse av friluftsliv som enkel og miljøvennlig ferdsel (Horgen, 2017a, s. 484). Denne friluftslivsdiskursen (Tordsson, 2003) blir slik en fortidig, eller utenforliggende diskurs som tilhører erindringsfeltet, men som fortsatt stadig er virksom. Friluftslivsdiskursen kan sies å ramme inn forståelses- og mulighetsrommet til forvaltningen, og ser ut til å ha innvirkning på beslutningstakerne i deres vurderinger av sikkerheten i tilknytning til stiene i Jotunheimen. Denne typen forestillinger om hva friluftsliv er synes å være i tråd med forståelsen av friluftsliv som enkel og miljøvennlig ferdsel som Flemsæter, Setten & Brown (2014) finner i «det norske moralske landskapet», en forståelse som blir til moral i forvaltningen. De mener å ha identifisert at landskapet, og hvordan man ferdes, tillegges mening og moral gjennom en institusjonalisert, diskursiv praksis blant statlig ansatte i forvaltningen. Noen bestemmer ut fra moralske oppfatninger hva som er folks rettigheter og plikter. Dette foregår etter normative, intrikate regler som setter diskursen. Flemsæter, Setten & Brown (2014) er ikke opptatt av sikkerhetsdiskurser, men jeg vil hevde at det er relevant å trekke en parallell mellom funnene deres og mine.

Eksempelvis, fra SNOs rapport etter oppsynsfolkernes tur over Besseggen, finner vi følgende uttalelser: «Etter stigen over Besseggen er det mogleg å dette utfor/skade seg på fleire plassar. Men om ein skal unngå alle ulykker må det til store sikringstiltak, noko som vi har forstått ikkje er aktuelt, og heller ikkje ynskjeleg» (SNO, 2008, s. 7). Og, fra Gjendesheim-Memurubu-stien: Det er eit par plassar der det kan vera litt bratt på utsida bl.a. ved Styggehamårn, men skal det gjerast noko der må det til større sikringstiltak» (Ibid, s. 9). Dette er to eksempler av flere, i tillegg til øvrige uttalelser referert til tidligere, på at det ligger moralske oppfatninger om hva som er folks rettigheter og plikter. At folk har ansvaret for seg selv i fjellet ligger som et grunnleggende premiss hele veien. Det finnes mange farlige partier, men omfattende sikringstiltak er uaktuelt, til tross for at risikoen er betydelig. Av det første sitatet ser vi at oppsynet nærmest oppfatter dette som en del av deres mandat. På samme måte som miljøvern sjefen hos Fylkesmannen også nærmest foregrep konklusjonen i rapporten, gjennom uttalelsen om at det ikke var aktuelt med installasjoner «for å hjelpe folk med å holde seg på beina i fjellheimen». Dette er eksempler på valg av ord/retoriske strukturer som trolig bidrar til å opprettholde fjellvettlinjen som maktbærende struktur. Likeens er både SNOs rapport og Fylkesmannens vedtak en form for utøvelse av makt som opprettholder fjellvettlinjen gjennom praktisk forvaltning. Slik jeg forstår Flemsæter, Setten & Brown (2014) er de kritisk til at den hegemoniske forståelsen av friluftsliv som enkel og miljøvennlig ferdsel blir til moral i forvaltningen. Kritikken går bl.a. ut på at disse moralske oppfatningene fører til en snever oppfatning av hvordan det bør tilrettelegges for friluftsliv. Jeg støtter deres kritikk som legitim innenfor deres saksfelt, men

ønsker ikke uten videre å overføre denne kritikken til sikkerhetsfeltet. Personlig er jeg av den oppfatning at «ferdsel på eget ansvar», som fjellvettlinjen bygger på og som retten til fri ferdsel åpner for, har noe for seg som et grunnleggende premiss. Når det er sagt er jeg også av den oppfatning at fjellvettlinjen ikke kan være unndratt enhver kritikk. Fjellvettlinjen har blitt utfordret og utfordres stadig, bl.a. som følge av økende naturbasert masseturisme og en kraftig økning i antall fjellredningsoppdrag de senere årene.

Skredulykken på Sorbmegaisa (2012) og fallulykken i Lyngsalpene (2015)

I 2015 omkom en tysk mann som følge av snøskred på en privat skibestigningstur i Lyngsalpene. *NRK Troms* (2015a) rapporterte først nøkternt og faktabasert om hendelsen. Senere aktualiserte *NRK Troms* (2015b) profesjonskampen gjennom overskriften «Rene cowboy-tilstander i reiselivet». I en slik sammenheng assosieres cowboy-tilstander med uansvarlighet og manglende profesjonell styring. I artikkelen etterlyste reiselivsaktører tilsluttet Arena Lønnsomme Vinteropplevelser kontrollsystemer og sertifiseringsordninger. Media formidlet her krav fra reiselivsaktørene om at useriøse aktører må lukes bort og at utenlandske guider som ikke har gode nok kvalifikasjoner må stoppes. Journalistene unnlot imidlertid å informere om at den tyske turistene var på en privat tur uten guide (!).

Gjennom medieringen opplyses det om at 30 personer har mistet livet i skred bare i Troms de siste ti årene, men det fremkommer ikke at ingen av disse deltok innenfor et norsk-produsert reiselivsprodukt. Fem av de 30 omkom riktignok i en reiselivsrelatert hendelse med guide, de fire sveitserne og den franske guiden som omkom i en skredulykke på fjellet Sorbmegaisa i 2012. Dette var et reisefølge i utenlandsk regi, med guide som var sertifisert etter internasjonale standarder innenfor IFMGA. Gjennom *NRK Troms* sin dekning av saken fikk reiselivsaktører tilsluttet Arena Lønnsomme Vinteropplevelser satt dagsorden og fremmet sine interesser uten kritisk refleksjon rundt hvilken relevans det hadde å kople ulykken med tyskeren og de 30 øvrige, til behovet for norske kontrollsystemer og sertifiseringsordninger. Trolig pekes det tilbake til hendelsen på Sorbmegaisa i 2012.

Skredulykken på Sorbmegaisa ble bl.a. dekket av *Verdens Gang* (2012a; 2012b). Fungerende ordfører i Kåfjord kommune, Svein Oddvar Leiros, uttalte at: «Lokalbefolkningen omtaler dette som et farlig fjell. Dette beviser viktigheten av lokale guider og å benytte seg av lokalkunnskapen i området» (NRK, 2012b). *Aftenposten* (2017) gjorde også et poeng av at skiløperne ikke brukte lokale guider. Journalisten refererte til britiske Graham Austick, IFMGA-guide og bosatt i Lyngen siden 2008: «Man bør være kjent og man bør være profesjonell fjellfører». Medie-dekningen av denne hendelsen uttrykker i stor grad profesjonskampen omtalt ovenfor. Det springende punktet ble spørsmål om lokal kunnskap og grad av profesjonalitet, og indirekte – den lokale tilhørigheten som en forutsetning for å være profesjonell. *NRK Troms* (2012b) meldte eksempelvis at: «Turfølget som ble tatt av snøskredet i Kåfjord i Troms mandag, skal ha kjørt en ekstremt bratt rute som ingen lokale offpiste-kjørere bruker». Deres referanse var en lokal guide som mente at: «[...] turfølget befant seg i svært bratt område og hadde valgt en annen rute enn det som er normalt». «Jeg ville aldri kjørt i det området selv», uttalte Eirik Bræin Gikling, i firmaet Far Out, som arrangerte turer i området. Gjennom media ble det også innhentet uttalelser fra instanser utover de lokale. Under overskriften «Vet ikke nok om norsk vinter» viste *NRK Troms* (2012a) til skredeskper Kjetil Brattlien fra Norges Geoteknisk Institutt (NGI). Han uttalte at: «Mange turistguider fra utlandet kjenner ikke vinterforholdene i Norge godt nok», noe som han mente er en utfordring for norsk skiturisme: «En guide fra alpine kjenner vinteren i fjellene sine veldig godt, men ikke nødvendigvis hvordan vinteren er i Norge fra år til år».

Media-dekningen uttrykker seg gjennom den juridiske diskursen i det *NRK Troms* (2012e) meldte at ingen ville bli bøtelagt eller straffeforfulgt etter «dødsskredet». Førstestatsadvokat i Troms og Finnmark, Lars Fause, hadde beordret etterforskning, men bare for å klarlegge hvordan ulykken skjedde. «Det finnes ingen lover som gjør at noen kan straffes for slike ulykker» uttalte han til *NRK*. Den juridiske diskursen og profesjonskampen griper inn i hverandre i det *NRK Troms* (2012c) publiserte en artikkel med overskriften: «Viktig at skikjøring i Norge ikke blir vill vest». I likhet med cowboy-metaforen assosieres «vill vest» med uansvarlighet og manglende styring. I denne sammenheng ble det vist til at: «Politiet vurderer å se på krav om lokalkunnskap hos guider». *NRK Troms* refererte til Arvid Flagestad, professor i reiseliv ved Markedshøyskolen, som hadde uttalt at: «Reiselivsaktører som opererer i Norge må informere bedre om farene ved skikjøring». Han pekte på at det burde vurderes å innføre krav til at selskaper som skal drive denne typen reiselivsvirksomhet i Norge skal ha guider med god lokalkunnskap. Videre advarte han mot flere ulykker hvis ekstremsportturister får holde på akkurat som de vil: «Det er viktig at vi ikke slipper slik ekstremспорт helt løs, at det ikke blir vill vest» (*NRK Troms* 2012c).

Arne Trengereid, administrerende direktør for paraplyorganisasjonen Nord-Norsk Reiseliv, uttalte til *NRK Troms* at: «I etterkant av slike ulykker vil nok flere, både i næringen og hos myndighetene, stille noen spørsmål [...]. Men jeg kan ikke uttale meg om krav og regler for guider, det blir et spørsmål for myndighetene». Stabssjef Morten Pettersen i Troms politidistrikt mente at lokalkunnskap, spesielt om skred, alltid ville være en fordel: «Vi har ikke diskutert krav om lokalkunnskap hos guidene, men det er helt klart interessant å se på» uttalte han til *NRK* (*NRK Troms* 2012c). I en artikkel publisert på nettsidene til *NRK Troms* (2012d) med overskriften «Skiturismen bør kanskje reguleres», uttalte sanitetssjef Jon Halvorsen i Norsk Folkehjelp at: «Hvis ikke bransjen selv skjerper sikkerheten, kan det bli nødvendig å regulere den del av turismen som satser på løssnøkjøring på ski». Halvorsen sammenliknet med raftingturismen som var uten regulering: «Så har de seriøse aktørene kommet med reguleringer». Her må det legges til at norsk raftingbransje ble regulert gjennom «Forskrift om sikkerheten ved rafting», med ikrafttredelse fra 1995. Denne forskriften legger seg på linje med internkontrollforskriften og er relativt generell. F.eks. når det gjelder avsnittet om personell og guider sier forskriften: «Den som er ansvarlig for virksomheten plikter å ha systemer for å dokumentere at det ikke benyttes annet personell/guider enn de som har nødvendig kompetanse» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017). Innenfor rafting i Norge finnes det m.a.o. ingen offentlige krav til sertifisering. Bransjen har imidlertid etablert bransjenormer som tilsynelatende ivaretar sikkerheten på en god måte (NRO, 2012; Horgen, 2013; Horgen 2017b).

Debatten rundt hendelsen med den tyske mannen som omkom i 2015 kan sees som en forlengelse av debatten fra 2012, til tross for at tyskeren ikke var på tur med guide. Omdreiningspunktet i 2015, som i 2012, var forestillingen om lokalkunnskap som en forutsetning for profesjonalitet. I 2015 uttalte også Ola Einang seg, daværende president i NORTIND: «I Norge er det ingen krav om godkjenning eller kvalifisering for å jobbe som guide». Og han kunne fortelle om: «[...] utenlandske guider som kommer til Norge som guider selv om de ikke har gode nok kvalifikasjoner» (*NRK Troms*, 2015b). NORTIND er som sagt et «yrkesforbund» for norske guider og har siden 1982 vært tilsluttet IFMGA. Skredulykken på Sorbmegaisa, som involverte en fransk kollega, endret ikke på forbundets universelle status som skal gjøre medlemmene i stand til å guide både i hjemlandet og i andre land (NORTIND, Norske Tindevegledere, 2017). Når Einang etterlyser krav og kvalifiseringer fra myndighetenes side ligger det implisitt til grunn at dette er krav og kvalifikasjoner NORTINDs medlemmer kan imøtekomme. Når han snakker om utenlandske guider uten gode nok kvalifikasjoner, er det trolig guider som ikke er tilsluttet IFMGA han har i tankene. Slik sett blir NORTINDs rolle tosidig i forhold til dette med lokale guider. På den ene siden gir de sin tilslutning til lokale interessers ønske om kontrollordninger og sertifisering. På den andre siden har de sine forpliktelser som medlemsforening i IFMGA. Dette

medlemskapet forplikter dem å promotere guider tilsluttet IFMGA som de eneste profesjonelle. Konsekvensen av dette er at guider, uavhengig av om de besitter lokalkunnskap eller ikke, pr. definisjon er uprofesjonelle med mindre de er tilsluttet IFMGA. Dette bekreftes av en uttalelse fra nåværende presidenten i NORTIND, Leif Magnussen, i en reportasje i *Dagens Næringsliv* i 2016: «Vår utfordring er at en god del av dem som jobber med fjell i dag, ikke har nødvendig kompetanse og bryter med det vi mener bør være nivået og våre holdninger». Videre hevder han at: «Vi er blitt et dumpingland for fjellturisme. De som ikke har lov til å jobbe i Europa, kan jobbe i Norge. Så da kommer de som ikke er kvalifisert etter internasjonale krav for eksempel til Norge med egne gjester for å jobbe» (Mangelrød, 2016).

Når man i 2015 etterlyste kontrollsystemer og sertifiseringsordninger, var det trolig bl.a. med referanse til hendelsen på Sorbmegaisa. Omdreiningspunktet i media-dekningen fra 2012 var, som jeg har vist ovenfor, vektleggingen av lokalkunnskap som en forutsetning for profesjonalitet. Flere som tok til orde for viktigheten av lokal kunnskap hadde åpenbar egeninteresse av reguleringer som kunne gi lokale aktører konkurransefortrinn i reiselivsmarkedet. Gjennom media-dekningen oppstod det diskursive konstruksjoner som fremmet ulike gruppers interesser. De lokale interessene fikk langt på vei støtte «utenifra», bl.a. fra Brattlien fra NGI, professor Flagestad fra Markedshøyskolen og fra stabssjefen i Troms politidistrikt. Også NORTIND gav sin tilslutning, til krav om kontrollsystemer og sertifiseringsordninger, men kom i konflikt med de lokale interessene i spørsmålet om tilreisende guides profesjonalitet.

I Faircloughs perspektiv har vi en kommunikativ handling hvor aktører fra reiselivet setter dagsorden og media fungerer som mer eller mindre ukritisk talerør. Det konstrueres flere identiteter, bl.a. den lokale guiden – i opposisjon til den tilreisende, de lokale reiselivsaktørene – i opposisjon til de utenlandske og andre tilreisende, IFMGA-guidene – i opposisjon til de ikke-organiserte, de lokale IFMGA-guidene – i opposisjon til de tilreisende IFMGA-guidene, samt «eksperter» og «myndighetspersoner». Valg av metaforer knytter hendelsene til uansvarlighet og manglende profesjonell styring. Ulykkene, som begivenheter, forbindes med juridiske prosesser, med mulige reguleringsprosesser og med profesjonskamp som handler om hvem som skal ha hegemoni på denne typen skiguiding i Norge. For Fairclough kan hegemonibegrepet innebære forhandlingsprosesser hvor man skaper betydningskonsensus gjennom diskursiv praksis. Gjennom betydningskonstruksjoner kan grupper fremme sine interesser gjennom produksjon, reproduksjon og transformasjon av makt. Ord og retoriske strukturer som «cowboy-tilstanden», «vill-vest», «dumping-land», «useriøse aktører», «ikke gode nok kvalifikasjoner», «ingen krav om godkjenning og kvalifikasjoner» etc. kan trolig bidra til å påvirke maktbærende relasjoner.

Ovenfor har jeg forstått lovverket som det ikke-diskursive sosiale som skaper rom for den diskursive praksisen. I forlengelsen av dette vil jeg argumentere for at også mangelen på lovverk, samt mangelen på kontrollorganer og reguleringer, utgjør det ikke-diskursive sosiale. Disse manglene kan langt på vei forklares på bakgrunn av den historiske framstillingen av det norske internkontroll-systemet som jeg har redegjort for innledningsvis. Lovverket som sosialt rom, både det eksisterende og det ikke-eksisterende, omslutter dermed både den juridiske diskursen, energiindustriens sikkerhetsdiskurs og profesjonskampen, og er vevd inn i sikkerhets/risiko-diskurser i tilknytning til norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv. Implisitt i det norske internkontroll-systemet eksisterer det jo et lovverk, som analysen av hendelsene på Sorbmegaisa og i Lyngsalpene avdekker at noen aktører er misfornøyd med. Denne misnøyen er ikke ny. Som jeg har vist tidligere ble problemstillingene som reises av Einang i 2015 og av Magnussen i 2009 og 2016 aktualisert allerede i 1968.

Diskursive forhandlinger

Media-dekningen av de fire hendelsene viser at det foregår diskursive forhandlinger knyttet til mening og forståelse rundt sikkerhet innenfor friluftsliv og naturbasert reiseliv. I media forhandles det om hvilke diskurser og praksiser som med tiden vil vinne frem og får tilslutning som hegemoniske. Analysen av de fire hendelsene avdekker at hovedlinjen i forhandlingene dreier seg om forholdet til fjellvettlinjen – om den utfordres eller forsvares.

Spesielt viktig for retningen som utfordrer fjellvettlinjen er den juridiske diskursen, som media-dekningen av samtlige hendelser trekker på, i større eller mindre grad. Den enkeltes ansvar for egen sikkerhet ligger som et grunnleggende premiss forankret i retten til fri ferdsel, i Norge. Dette kommer i liten grad frem i medias dekning. Utviklingen i media-dekningen går i retning av ulike former for ansvarliggjøring rettet mot omgivelsene. Dette gjelder både for hendelsene hvor den forulykkede har vært på tur i privat regi og i forbindelse med hendelsene der kommersielle aktører har vært involvert. I den ene hendelsen (2015) blandes sågar ansvarsforhold knyttet til en tur i privat regi, med ansvarsforhold knyttet til kommersielle turer med guide. Analysen viser en betydelig media-interesse for lovverket og konsekvensene av å bryte lovverket. Media vektlegger bl.a. overføringsverdien av en domsavsigelse med tanke på fremtidige hendelser. Analysen avdekker også usikkerhet rundt lovverket, både hos mediene og blant flere av aktørene mediene referer til. Mediene målbærer også påståtte mangler ved det eksisterende lovverket, samt krav om endringer fra ulikt hold. Den diskursive praksisen både reproducerer og omstrukturerer, i den forstand at lovverket ikke er nytt, men at det skapes ny oppmerksomhet rundt lovverket, og ikke minst rundt konsekvensene av å bryte lovverket.

I tillegg til den juridiske diskursen utfordrer også energi-industriens sikkerhetsdiskurs fjellvettlinjen. Som et bakteppe ligger internkontroll-regimet hentet fra olje- og energi-næringen. Media-dekningen går i retning av økende fokus på internkontrollforskriften, samt krav om anvendelse av risiko-analyseverktøy som også er hentet fra energi-industrien. Analysen viser at medias dekning av Dorgefoss-ulykken fokuserte på at sakkyndige ble hentet fra olje-industrien, at modellen de brukte for å beskrive sin tenkemåte i retten var hentet fra oljeindustrien og at sikringstiltaket som, etter rettes syn burde vært iverksatt, var «industrielt» i form av en metall-rist. Den diskursive praksisen omstrukturerer bl.a. gjennom at det skapes oppmerksomhet rundt krav om anvendelse av risiko-analyseverktøy, samt fysisk tilrettelegging, innenfor friluftsliv og naturbasert reiseliv.

Fjellvettlinjen utfordres til slutt av den pågående profesjonskampen. Bakteppet har flere fasetter. Først og fremst et relativt løst og lite regulerende lovverk, f.eks. uten krav om spesifikke sertifiseringsordninger for aktuelle aktiviteter/bransjer. For det andre en historisk profesjonskamp som har pågått siden slutten av 1960-tallet. For det tredje, det forhold at den enkeltes ansvar for egen sikkerhet delvis blir opphevet i det man f.eks. betaler noen for en guidet tur. Deltar man på en tur i regi av et foretak ligger ansvaret langt på vei hos foretaket. Analysen av media-dekningen avdekker et konglomerat av identiteter og konfliktlinjer rundt hvem som skal ha lov til å gjøre hva i norsk friluftsliv. Ord og retoriske strukturer avdekker at det stadig pågår en maktkamp f.eks. om hvem som skal ha hegemoni som profesjonelle i norske fjell. Ikke minst pågår det maktkamper om lokalt hegemoni innenfor dette feltet. Disse maktkampene kan sees på som forhandlingsprosesser gjennom diskursiv praksis. Det er ikke åpenbart, ut fra mitt materiale, hvorvidt de maktbærende relasjonene opprettholdes, styrkes eller svekkes. Utviklingen i media-dekningen går i retning av stadige krav om innføring av kontrollsystemer og sertifiseringsordninger som skal bidra til å regulere bransjen.

For retningen som forsvarer fjellvettlinjen danner det lite rigide lovverket et relevant bakteppe. Minst like viktig er forvaltningsapparatets praksis. Analysen har vist at medias dekning av

hendelsen på Knutshø medvirket til å utløse en evalueringsundersøkelse av sikkerheten i tilknytning til sti-nettet i Jotunheimen. Til grunn lå trolig en tanke om at når noen omkommer må det treffes tiltak og noen må ta ansvar. Bakteppet var trolig fjellvettlinjen, som altså bygger på tanken om at vi (nordmenn) ferdes i naturen på eget ansvar. Dette har tradisjonelt medført liten grad av tilrettelegging av naturområder med tanke på sikkerhet, noe som igjen er forankret i en hegemonisk friluftslivsdiskurs som forstår friluftsliv som enkel og miljøvennlig ferdsel. Ord og retoriske strukturer innenfor forvaltningsapparatet bidrar til å opprettholde fjellvettlinjen som maktbærende struktur med tanke på sikkerheten til folk som ferdes i fjellet. Slik er både forvaltningsapparatet og en hegemonisk friluftslivsdiskurs virksomme innenfor feltet.

Konklusjon

I denne artikkelen har jeg vist hvordan norske medier skriver om noen utvalgte ulykker i friluftsliv og naturbasert reiseliv på 2000-tallet. I stor grad formidler mediene omstendighetene rundt hendelsene i et nøkternt, informativt språk, på en saklig og objektiv måte. Gjennom sin omtale setter mediene dagsorden, og analysen viser at fokus ofte rettes mot ansvarsforhold og det juridiske. I noen sammenhenger fremstår imidlertid enkelte medier som mer eller mindre ukritiske talerør for ulike interessegrupper. Bruk av metaforer, som f.eks. «cowboystilstander» og «vill vest», samt manglende kildekritikk, i kombinasjon med manglende oversikt over saksfeltet, kan sees på som problematisk i forbindelse med medias framstilling av noen av hendelsene.

Mediene bidrar til å skape mening og forståelse rundt sikkerhet innenfor feltet, både lokalt og regionalt, gjennom å hente ressurser fra ulike diskurser og fra ikke-diskursive sosiale praksiser. Særlig viktig ser den juridiske diskursen og lovverket ut til å være. Analysen avdekker hvordan begge disse er vevd sammen med energi-industriens sikkerhetsdiskurs, som har hatt innflytelse både på lovverket og på rettspraksisen. Også profesjonskamp, forvaltningsapparatet og en hegemonisk friluftslivsdiskurs ser ut til å ha betydelig innvirkning på hvordan mening og forståelse rundt sikkerhet skapes innenfor friluftsliv og naturbasert reiseliv. En form for lokalpatriotisme kan også se ut til å ha en viss betydning.

Et viktig element i meningsdannelsen er diskursive forhandlinger i mediene. Hovedlinjen i forhandlingene dreier seg om forholdet til fjellvettlinjen. Den juridisk diskursen, energi-industriens-sikkerhetsdiskurs og profesjonskampen trekker i retning av mindre individuelt ansvar for egen sikkerhet, og mer i retning av institusjonelt ansvar for folks sikkerhet, mer offentlig regulering og flere fysiske sikringstiltak for å redusere risikoen. På den andre siden trekker et relativt løst og lite regulerende lovverk, forvaltningsapparatet og friluftslivsdiskursen i retning av fortsatt individuelt ansvar for egen sikkerhet, fortsatt begrenset institusjonelt ansvar og offentlig regulering, samt moderat fysisk tilrettelegging med sikte på å ivareta folks sikkerhet i naturen.

Bibliografi

- Aftenposten.no. (2017, Januar 25). *Hadde ikke lokal guide*. Hentet fra [aftenposten.no](http://www.aftenposten.no/norge/Hadde-ikke-lokal-guide-161344b.html): <http://www.aftenposten.no/norge/Hadde-ikke-lokal-guide-161344b.html>
- Arbeids- og sosialdepartementet. (1997, Januar 1). *Lovdata.no*. Hentet fra Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (Internkontrollforskriften): <https://lovdata.no/sok?q=Internkontrollforskriften>
- Arbeidsmiljøsenenteret/Arbeidsmiljøforlaget. (1998). *Praktisk HMS-arbeid etter ROS-metoden*. Oslo: Arbeidsmiljøsenenteret/Arbeidsmiljøforlaget.
- Bø, S. (2016, September 22). *Reiselivet og myndighetene må ta større ansvar for fotturisters sikkerhet*. Hentet fra [aftenbladet.no](http://www.aftenbladet.no/meninger/debatt/Reiselivet-og-myndighetene-ma-ta-storre-ansvar-for-fotturisters-sikkerhet-3952776.html): <http://www.aftenbladet.no/meninger/debatt/Reiselivet-og-myndighetene-ma-ta-storre-ansvar-for-fotturisters-sikkerhet-3952776.html>
- Dahl, L. (2009). *Makt og avmakt. Et blikk på Norsk Fjellsportsforums historie og interessepill. Masteroppgave i kroppsøving, idrett og friluftsliv*. Bø: Høgskolen i Telemark.

- Douglas, M. (1992). *Risk and Blame. Essay in Cultural Theory*. London og New York: Routledge.
- DSB, Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap. (2007). *Temaveiledning i risikoanalyse. For risikofylte forbruksjenester*. Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB).
- Eikje, C. A., Horgen, A., & Arnegård, J. (2017, Oktober 20). *The organizing and regulation of mountain guiding in Scandinavia 1820-2016, with a glance at the Alps*. Hentet fra Sport in Society. Routledge. Taylor & Francis Group:
<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17430437.2017.1389041>
- Einang, O. (2007). Nils, IVBV og NORTIND. I A. M. Sookermany, & J. W. Eriksen, *Veglederen. Et festskrift til Nils Faarlund* (ss. 80-89). Oslo: Aschehoug.
- Fairclough, N. (1995a). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. (1995b). *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
- Flemsæter, F., Setten, G., & Brown, K. M. (2014, Juli 26). Morality, mobility and citizenship: Legitimising mobile subjectivities in a contested outdoors. *Geoforum*, ss. 342-350.
- Foucault, M. (1989). *The Archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1999). *Diskursens orden*. Oslo: Spartacus forlag AS.
- Fylkesmannen i Oppland. (2008). *Jotunheimen nasjonalpark - status mye brukte stier i Jotunheimen*. Lillehammer: Fylkesmannen i Oppland, Miljøvernavdelinga.
- Grimeland, G. (2004). *En historie om klatring i Norge 1900-2000*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hagen, N. U. (1992). *Fra Slingsby til bregruppen*. Oslo: Den Norske Turistforening.
- HNA, Høgfjellskolen Norsk Alpincenter. (1969). Nytt fra fjellet. *Mestre fjellet nr. 3-4*, 28-31.
- HNA, Høgfjellskolen Norsk Alpincenter. (1971). Nytt fra fjellet. *Mestre fjellet nr. 1*, 36-38.
- HNA, Høgfjellskolen Norsk Alpincenter. (1972). Nytt fra fjellet. *Mestre fjellet nr. 1-2*, 29-30.
- HNA, Høgfjellskolen Norsk Alpincenter. (1974). Nytt fra fjellivet. *Mestre fjellet nr. 18*, 36-39.
- Holtet, A. (2016, September 28). *Gir et håp om at ulykkes-trenden i skred snur*. Hentet fra Friflyt.no:
<http://www.friflyt.no/Ski/Gir-et-haap-om-at-ulykkes-trenden-i-skred-snur>
- Horgen, A. (2013). *Friluftsliv og dødsulykker, årsaksforhold og juridiske konsekvenser*. Hentet fra Utmark.org: <http://www.utmark.org/>
- Horgen, A. (2017a). Sikkerhetsdiskurser i norsk friluftsliv og fjellsport. *Historisk tidsskrift, Bind 96*, ss. 468-493.
- Horgen, A. (2017b). *Sikkerhetsstatus for friluftslivsaktiviteter i Norge på 2000-tallet*. Hentet fra Utmark.org: <http://www.utmark.org/Utgivelser/Nr-1-2017>
- Hovden, J. (1995, Mai 12). Risikosamfunnet mot år 2000. *Nordisk konferanse for ulykkesforskere. Konferanserapport om risikosamfunnet og risikosøking*, ss. 8-17.
- Hovden, J. (2004). Sikkerhet i forskning og praksis: Et utfordrende mangfold med Sikkerhetsdagene som arena. I S. Lydersen, *Fra flis i fingeren til ragnarok. Tjuv historier om sikkerhet*. (ss. 31-50). Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Institutt for energiteknikk. (2004, Mars 11). *MTO. Menneske / Teknologi / Organisasjon*. Hentet fra ife.no: https://www.ife.no/en/ife/ife_news/2004/mto_brochure-pdf
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2017, Mars 1). *Forskrift om sikkerheten ved rafting*. Hentet fra Lovdata.no: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1994-09-19-994?q=Forskrift+om+sikkerhet+ved+rafting>
- Jørgensen, M. W., & Phillips, Louise. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Klima- og miljødepartementet. (1976, November 06). *Lovdata.no*. Hentet fra Lov om kontroll med produkter og forbruksjenester: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1976-06-11-79>
- Linkedin. (2016a, September 28). *Erik Madsen*. Hentet fra Linkedin.com:
<https://www.linkedin.com/in/erik-madsen-11a55051>
- Linkedin. (2016b, September 28). *Linkedin.com*. Hentet fra Jens Eirik Ramstad:
<https://no.linkedin.com/in/jens-eirik-ramstad-60323a11>
- Magnussen, L. I. (2009, Februar). Still krav til arbeid i høyfjellet. *UTE, nr. 2*, 34-35.

- Mangelrød, N. C. (2016, Oktober 7). *DNaktiv*. Hentet fra Kampen om tindenålen: <http://www.dn.no/dnaktiv/2016/10/05/2149/Fjellklatring/kampen-om-tindenalen>
- Miljøkrim. (2011, Mai 30). *Arrangør av juvandering dømt*. Hentet fra Økokrim.no: http://www.okokrim.no/miljokrim/nor/tidligere-utgaver/1_april_2008/artikler/arrangoer_av_juvandering_doemt
- NAC, Norsk Alpincenter. (1968). Tumult eller trivsel i norske fjell - aktuelle problemer i norsk fjelliv. *Mester fjellet nr. 1*, 19.
- NFFK, Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører. (1968). Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører - NFFK og striden mellom tro og viten. *Mestre fjellet nr. 2*, 5-6.
- NFFK, Norsk Forening for Fjellførere og Klatreinstruktører. (1969). NFFKs krav til fjellførere og klatreinstruktører. *Mestre fjellet nr. 2*, 17-18.
- Norges Padleforbund. (2017, Januar 25). *Padling.no*. Hentet fra HMS, Teknisk hav komité: <https://knowitsor.blob.core.windows.net/padleforbundet/1001/2011-04-05-kurshefte-risiko-hav.pdf>
- NORTIND, Norske Tindevegledere. (2017, Januar 25). *Yrkesutdanning, info om utdanning*. Hentet fra nortind.no: <http://nortind.no/no/yrkesutdanning/info-om-utdanning>
- NRK. (2008, August 18). *Staten skal prøvegå fotturer*. Hentet fra Nr.no: <https://www.nrk.no/natur/staten-skal-provega-fotturer-1.6181005>
- NRK Troms. (2012a, Mars 19). *Vet ikke nok om norsk vinter*. Hentet fra nr.no: https://www.nrk.no/troms/_vet-ikke-nok-om-norsk-vinter-1.8041819
- NRK Troms. (2012b, Mars 20). *Skituristene kjørte trolig farlig rute*. Hentet fra nr.no: https://www.nrk.no/troms/_skituristene-kjorte-trolig-farlig-1.8042175
- NRK Troms. (2012c, Mars 20). *Viktig at det ikke blir vill vest*. Hentet fra nr.no: https://www.nrk.no/troms/_viktig-at-det-ikke-blir-vill-vest-1.8042249
- NRK Troms. (2012d, Mars 21). *Skiturismen bør kanskje reguleres*. Hentet fra nr.no: https://www.nrk.no/troms/_skiturismen-bor-kanskje-reguleres-1.8043529
- NRK Troms. (2015a, Februar 17). *Tysk turist døde etter skred i Lyngen*. Hentet fra nr.no: <https://www.nrk.no/troms/tysk-turist-dode-etter-snoskred-i-lyngen-1.12214239>
- NRK Troms. (2015b, Februar 18). *Rene cowboy-tilstander i reiselivet*. Hentet fra Nr.no: http://www.nrk.no/troms/_rene-cowboy-tilstander-i-reiselivet-1.12216517
- NRK.Troms. (2012e, Mars 22). *Ingen straffes etter dodsskredet*. Hentet fra nr.no: <https://www.nrk.no/troms/ingen-straffes-etter-dodsskredet-1.8046436>
- NRO, Norsk Rafting Organisasjon. (2012). *Reglement for raftingvirksomhet i Norge*. Heidal: Styret i NRO.
- Rausand, M., & Øien, K. (2004). Risikoanalyse. Tilbakeblikk og utfordringer. I S. (. Lydersen, *Fra flis i fingeren til ragnarokk. Tjue historier om sikkerhet* (ss. 85-110). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Ryggvik, H. (2004). Jernbanen, oljen, sikkerheten og historien. I S. Lydersen, *Fra flis i fingeren til ragnarokk. Tjue historier om sikkerhet* (ss. 51-65). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Schaanning, E. (2000). *Fortiden i våre hender. Foucault som vitenshåndtør*. Oslo: Unipub forlag.
- SNO, Statens naturoppsyn. (2008). *Sikkerhetsvurdering av stier i Jotunheimen nasjonalpark (Oppland)*. Statens Naturoppsyn (SNO) Jotunheimen.
- Stavanger Aftenblad.no. (2006a, Juli 8). *Stavanger Aftenblad.no*. Hentet fra Døde etter ulykke i Dorgefoss: <http://www.aftenbladet.no/lokalt/Dode-etter-ulykke-i-Dorgefoss-270200b.html>
- Stavanger Aftenblad.no. (2006b, Juli 13). *Stavanger Aftenblad.no*. Hentet fra Nesten-ulykke samme sted for to år siden: <http://www.aftenbladet.no/lokalt/Nesten-ulykke-samme-sted-for-to-ar-siden-269937b.html>

- Tordsson, B. (2003). *Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Oslo: Norges Idrettshøgskole, Institutt for samfunnsfag.
- VG. (2008a, Juli 12). *Død kvinne funnet i Jotunheimen*. Hentet fra Vg.no:
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/doed-kvinne-funnet-i-jotunheimen/a/193720/>
- VG. (2008b, August 18). *Staten skal prøveå fotturer i Jotunheimen*. Hentet fra Vg.no:
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/staten-skal-proevegaa-fotturer-i-jotunheimen/a/528671/>
- VG.no. (2012a, Mars 19). *Dette har vi fryktet lenge*. Hentet fra vg.no:
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/dette-har-vi-fryktet-lenge/a/10079497/>
- VG.no. (2012b, Mars 20). *Så ektemannen bli tatt av skredet*. Hentet fra vg.no:
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/saa-ektemannen-bli-tatt-av-skredet/a/10079505/>

Børn og unges hverdagsfriluftsliv i Danmark – forskning og udvikling

Søren Andkjær og Jan Arvidsen, Syddansk Universitet

Introduktion

NatureMoves knytter an til forskningstraditionen Active Living og har som hovedmål at fremme børn og unges aktive udeliv og friluftsliv. Projektet gennemføres af Forskningsenheden Active Living, Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet og er støttet af Nordea Fonden og Friluftsrådet.

Visionen i NaturMoves er at fremme børn og unges udeliv, og denne vision er blevet forfulgt gennem indsatser, der udvikler og tilbyder nye uderum, og/eller organiserede aktiviteter i eksisterende uderum. En grundtanke i projektet er, at indsatser har en større chance for at blive en succes, hvis udviklingen af disse er styret af et klart formål og en tydelig logik, samt er baseret på en omfattende forståelse af børn og unges udeliv.

Projektet består af tre dele: 1) en forskningsdel der har til hensigt at tilvejebringe nødvendig viden om børn og unges (10 – 15-årige) aktivitetsmønstre, oplevelser og præferencer i naturnære omgivelser i hverdagen; 2) en interventionsdel med realisering af en række visionsprojekter, hvor forskningsresultaterne anvendes aktivt til at udvikle og virkeliggøre nye steder og aktiviteter for børn og unges aktive udeliv i hverdagen; 3) en evalueringsdel hvor visionsprojekterne evalueres og resultaterne formidles og udbredes.

Hensigten med denne artikel er at give en introduktion til baggrunden for og opbygningen af forsknings- og udviklingsprojektet samt præsentere udvalgte resultater.

Natur, friluftsliv og sundhed set i forhold til gruppen af børn og unge

Det er dokumenteret, at der er en nær sammenhæng mellem på den ene side aktiviteter og ophold i naturen og på den anden side sundhed i bred forstand (Pretty et al 2005; Abraham, 2010; Coon et al 2011; Randrup et al. 2008, m.fl.). Det er ligeledes påvist at rekreative naturoplevelser, fred og ro, afstresning og mental hvile er hovedmotiverne for mange menneskers naturbesøg (Gobster, 1995; Kaplan & Kaplan 1989; Oustrup 2007 m.fl.).

En række undersøgelser dokumenterer betydningen af, at børn og unge får oplevelser af natur, og at de bliver udfordret i naturlige miljøer, fx med kropslige og vilde aktiviteter (Pedersen & Brodersen 1997; Sandseter 2009; Sandseter & Kennair 2011; Fjørtoft 2001, 2004). Naturoplevelser og vilde aktiviteter i naturen giver positive oplevelser og har betydning for motorisk udvikling, kropslig mestring, samt for udvikling af fortrolighed med forskellige fysiske miljøer og udfordringer, fx højder og vand.

Nyere undersøgelser viser at aktiviteter i naturen har betydning for børn og unges sociale udvikling (Mygind 2005). Andre undersøgelser fremhæver naturoplevelsernes og aktiviteternes betydning i forhold til unges udvikling af identitet (Andkjær 2008).

For at udvikle en aktiv og sund livsstil er det derfor vigtigt at børn og unge er aktive og får oplevelser i naturen, samt at de inspireres til at deltage i aktivt udeliv og friluftsliv (Broch 2004; Skår & Krogh 2009; Tordsson & Vale 2013; Skår 2010).

Børn og unges deltagelse i aktivt udeliv¹

Ser man på voksne menneskers aktivitetsmønster er deltagelse i aktivt udeliv og friluftsliv i naturlige omgivelser generelt stigende i Danmark (Laub & Pilgaard 2012, 2013). Nyere undersøgelser peger imidlertid på, at børn og unge i højere grad vælger at dyrke deres idræt og fritidsinteresser i foreninger og ofte indendørs i haller, sale og centre (Ibid). Internationale såvel som danske studier peger på at børn i dag generelt opholder sig mindre i naturlige omgivelser sammenlignet med tidligere, fx set i forhold til deres forældre eller bedsteforældre (Paltved-Kaznelson 2009; Louv 2008; Skår 2010; Sandberg 2012; Muñoz 2009). Naturen og uderummet har dermed mistet betydning som uformelt socialt mødested for børn og unge på tværs af alder, køn og social status.

Børn og unge oplever i dag generelt en mindre grad af naturkontakt i hverdagslivet, hvilket forstærkes af en større organisering af børn og unges fritid, samt en øget tilgængelighed til og brug af elektroniske medier (Skår 2010; Læssøe & Iversen 2003; NOVA 2013). Den øgede styring og organisering af børn og unges fritid og deraf mindre naturkontakt ses som en konsekvens af en generel samfundsudvikling, som sandsynligvis vil have konsekvenser for børn og unges fremtidige friluftsliv og deres relation til naturen (Tordsson & Vale 2013).

Fysiske rammer og strukturelle tiltag

En række nyere studier viser sammenhænge mellem de fysiske omgivelser og fysisk aktivitet (Sallis et al 2006; Troelsen et al. 2008, 2010; Schipperijn 2010). En fremherskende forskningsretning indenfor dette felt arbejder ud fra en socialøkologisk teoriramme (Sallis 2006), hvor befolkningens fysiske aktivitet ses som påvirket af individuelle, sociale, strukturelle, organisatoriske og politiske forhold.

Det er påvist, at de fysiske rammer har stor betydning for aktivitet og deltagelse i idræts- og friluftaktiviteter (Sallis et al 2006; Troelsen et al. 2008, 2010), og der er i dag generelt stor interesse for de fysiske rammers betydning for deltagelse i aktivt udeliv og friluftsliv (Arvidsen et al 2012; Andkjær et al 2013). Gode rammer som tilgodeser den konkrete gruppe og de konkrete aktiviteter eller oplevelsesmotive medvirker til at skabe motivation og øget aktivitet, hvilket kan ses i sammenhæng med begrebet nudging (Thaler & Sunstein 2008).

Nye resultater baseret på interventionsstudier viser samtidigt at det ikke er nok at ændre eller udvikle de fysiske rammer, men at der ofte kræves en helhedsorienteret indsats med fokus også på organisering og aktivering (Troelsen et al 2014).

Der er i Danmark igennem de sidste 10-20 år udviklet og etableret en række faciliteter, rum og landskaber, med en intention om at skabe inspirerende udendørs rammer for aktivitet. Eksempler er naturlegepladser, træningspavillioner, forskellige stikoncepter, naturrum, playspots, overnatningsfaciliteter m.m. (Andkjær et al 2013; Tegtmeyer 2013). Kendskabet til effekten og betydningen af disse tiltag er imidlertid begrænset – ikke mindst i relation til børn og unge. Der savnes således specifik viden om børn og unges oplevelser af og præferencer i forhold til naturområder (Tordsson & Vale 2013; Fjørtoft og Reiten 2003; Muñoz 2009), samt ikke mindst om betydningen af de fysiske rammer ift. børn og unges aktive udeliv.

---

¹ Med aktivt udeliv menes børns aktiviteter og ophold i nærnaturen i hverdagen. Begrebet indikerer at børnene er aktive og dermed det sundhedsmæssige perspektiv men rummer ikke noget krav til et vist aktivitetsniveau.

De to undersøgelser – metoder og publicering

I forskningsdelen af NatureMoves er der gennemført to studier: 1) en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse, som har til hensigt at afdække børn og unges aktivitetsmønstre i friluftsliv og aktivt udeliv, deres forhold til natur og landskab samt deres ønsker og præferencer i forhold til strukturelle og rumlige forhold; 2) et kvalitativt multicasestudie af en række udvalgte steder for børn (Rasmussen 2004, 2006), som undersøger hvordan stederne bruges, opleves og hvordan de stimulerer til at målgruppen er aktive i uderummet. Begge delstudier er publiceret i rapportform (Andkjær et al 2016; Andkjær et al 2017).

I den kvantitative del anvendes elektroniske spørgeskemaer (SurveyXact) og respondenterne er børn på 5. og 8. klassetrin i kommuner udvalgt med variation i forhold til socioøkonomiske data samt naturindhold (jf Vidensblad 2). Spørgeskemaerne er distribueret via skolerne, og ialt 2.039 børn fra 38 skoler har deltaget med en svarprocent på 62 %. Signifikansniveau i undersøgelsen er sat til: $P < 0,05$.

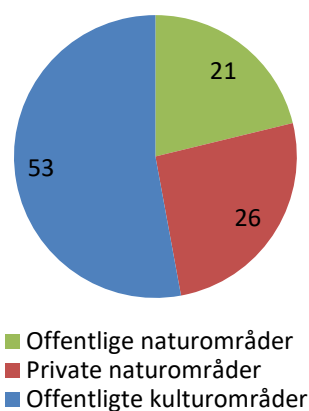
I den kvalitative casestudie er der fokuseret på særlige steder for børn med anvendelse af observation, enkelt- og gruppeinterviews som metoder (Kvale & Brinkmann, 2009; Hviid Jacobsen & Quotrup Jensen, 2012; Kristensen & Krogstrup, 1999). Fire cases er udvalgt med variation i forhold til geografi, landskabstype og størrelse. I analysen er der arbejdet ud fra det hermeneutiske forskningsparadigme med inspiration fra 4-trins analysemetoden foreslået af Vallgård & Koch (2007).

Udvalgte resultater

I det følgende præsenteres udvalgte resultater fra de to studier som bidrager med 1) en generel undersøgelse af børns udeliv (med fokus på adfærd, motiver, barrierer/fremmere og præferencer/ønsker), og 2) en undersøgelse af udeliv på fire specifikke rekreative uderum. Der er et særligt fokus på den kvantitative undersøgelse, og resultaterne er udvalgt for at give en forståelse dels for undersøgelsen og dels for resultaterne. De præsenteres relativt summarisk struktureret omkring tre temaer: 1) Børnenes relation til naturen og uderummet; 2) Børnenes aktiviteter i naturen; 3) Børn og unges motiver for aktivt udeliv.

For et dybere indblik i metoder, resultater m.m. henvises til publikationer, nyhedsbreve og vidensblade.²

Børnenes relation til naturen og uderummet

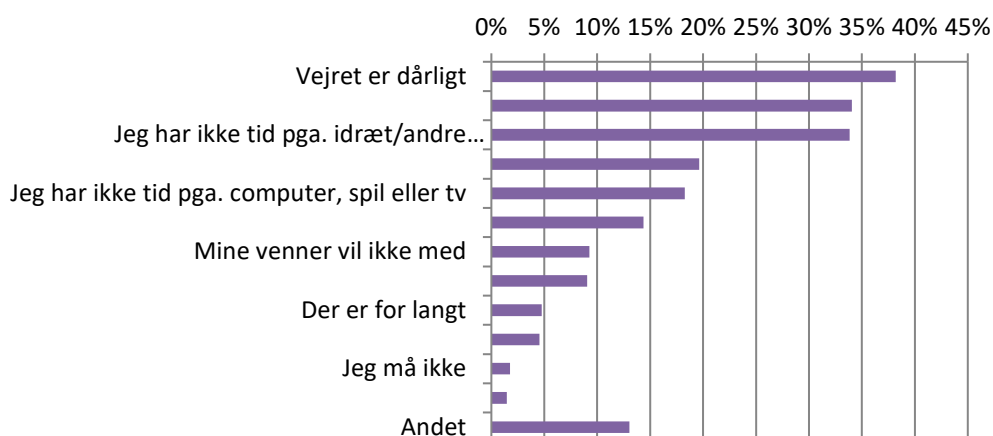

² Se NatureMoves hjemmeside: www.sdu.dk/naturemoves

Figur 1. Børnenes besøg på udendørs områder i fritiden, opdelt efter overordnede udendørs områder (% af svar), N=2.039.

Omkring halvdelen af danske børn og unge kommer i naturen mindst én gang om ugen, men overordnet set kommer de relativt lidt i de offentligt tilgængelige naturområder³. Dette afspejler og bekræfter den globale tendens (jf tidligere). Adspurgte om årsagen til dette angiver børnene og de unge en række grunde, hvoraf vejret og manglende tid (p.g.a. lektier og andre fritidsinteresser m.m.) er de vigtigste. Det kan her bemærkes at relativt mange børn og unge angiver at de ikke har lyst evt. fordi de oplever at det er kedeligt, at der er for få aktivitetsmuligheder og at vennerne ikke vil med ud.

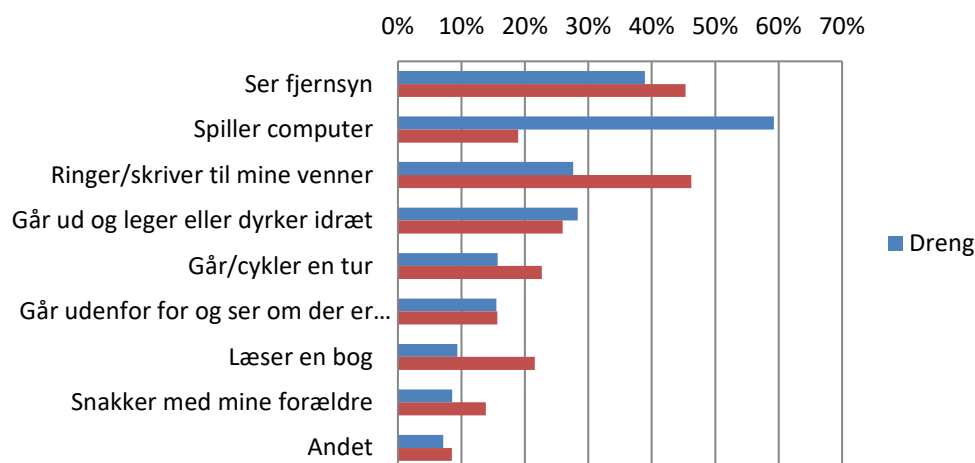
Tabel 1. Barrierer for børnenes aktive udeliv (%), N=2.039.

Aktivt udeliv og det at gå udenfor for at møde vennerne tænkes ofte (af voksne) som en naturlig reaktion på en potentiel situation af kedsomhed. Hvis børnene er i fare for at komme til at kede sig er det imidlertid ikke den mest udbredte reaktion. Kun en relativ lille del af børnene går ud for at lege eller dyrke idræt, gå eller cykle en tur eller se om der er nogen at være sammen med. De vil typisk kaste sig over de elektroniske medier og se fjernsyn, spille computer eller ringe/skrive til vennerne. Der er her en lille kønsmæssig forskel idet pigerne vil være mere tilbøjelige til enten at ringe/skrive til vennerne eller at gå eller cykle en tur, hvorimod drengene typisk vil spille computer.

Tabel 2: Hvad gør du oftest hvis du kommer til at kede dig? Opdelt efter køn (%), N=2.039.

³ En forklaring på opdelingen i de tre udendørsområder findes i Vidensblad 2 (Høyer-Kruse et al, 2015)

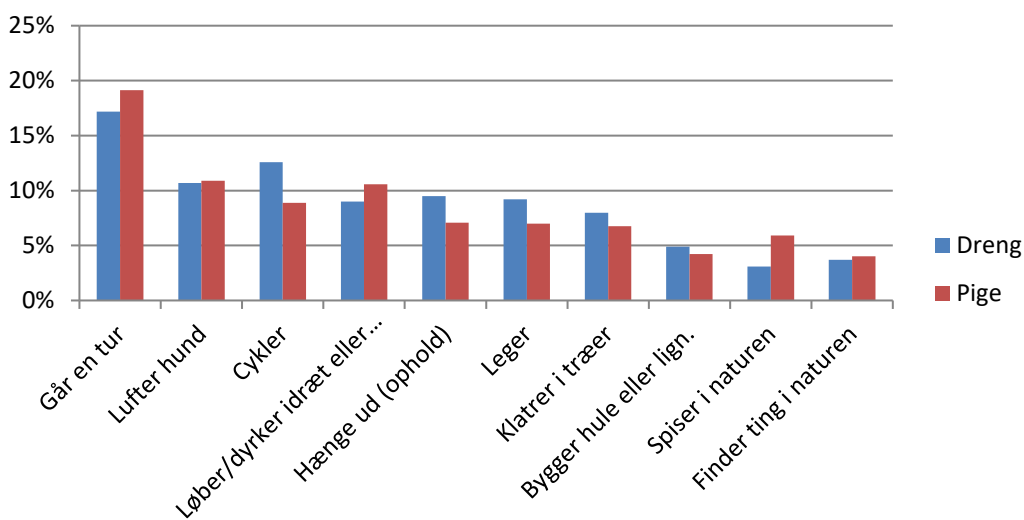

Børnenes aktiviteter i naturen

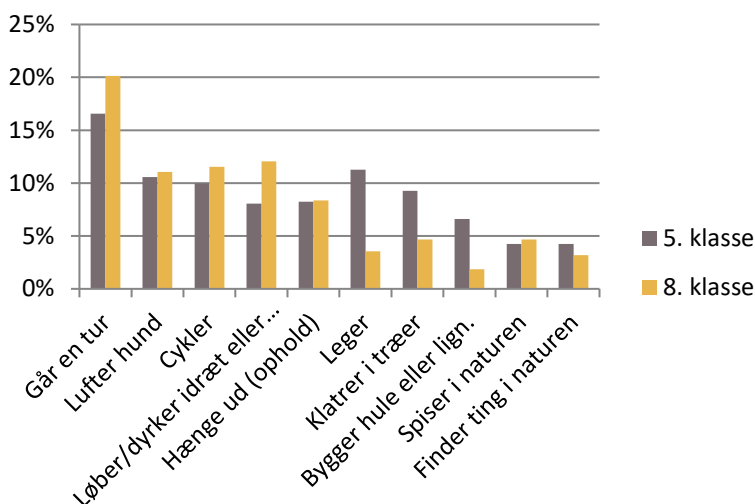
Når børnene og de unge er i naturen går de ofte en tur evt. med hunden som ledsager. En del løber eller cykler, og ”hænge ud” og lege, evt. klatring i træer, er også udbredte aktiviteter.

Overordnet ser det ud til at det er relativt almindelige aktiviteter børnene og de unge foretager sig når de er ude, og der er relativt lille forskel på drenge og pigers vaner. Ser vi imidlertid på de to aldersgrupper (5. og 8. klasse) er der markante forskelle, hvor de yngre børn typisk leger, fx klatrer i træer eller bygger huler, mens de ældre børn oftere går en tur eller dyrker motion.

Tabel 3: De mest udbredte aktiviteter i skoven fordelt mellem piger og drenge (% af resp.), N=617.

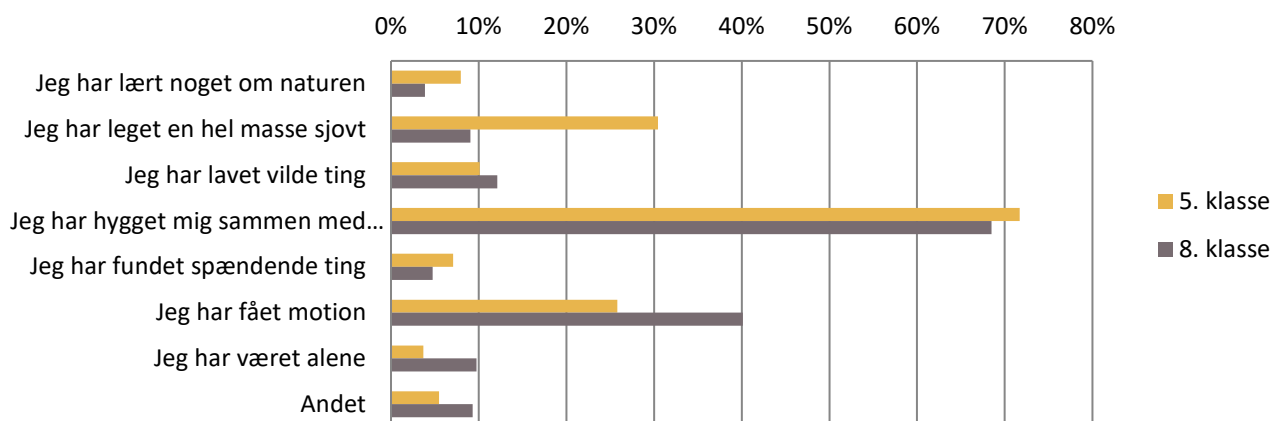
Tabel 4: De mest udbredte aktiviteter i skoven, fordelt mellem aldersgrupper (% af resp.), N=617.

Børn og unges motiver for aktivt udeliv

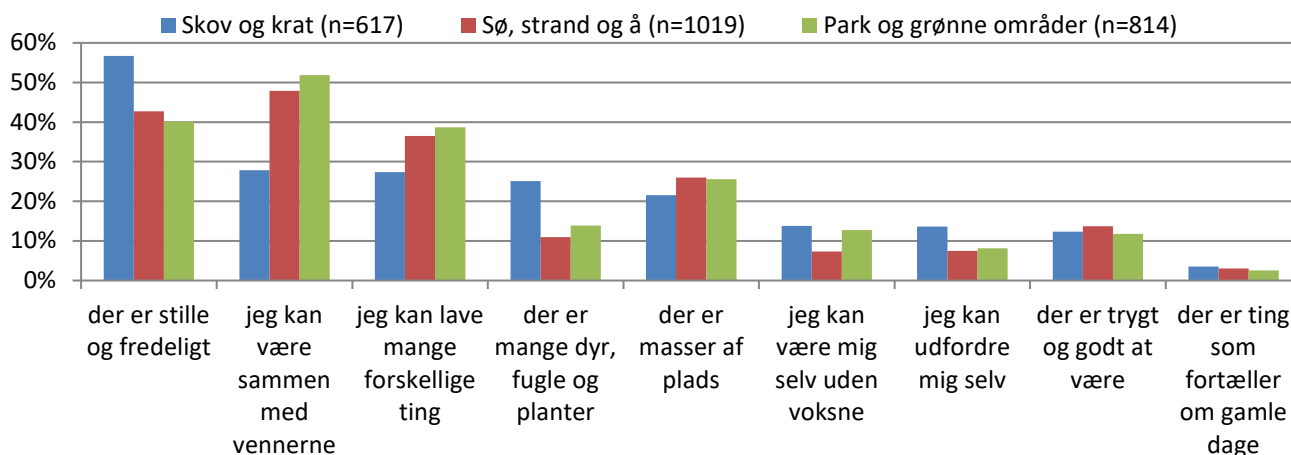
For at komme nærmere et svar på dette spørgsmål har vi i undersøgelsen spurgt børnene og de unge hvad der for dem er en god oplevelse i naturen og hvilke kvaliteter (naturkarakterer), de oplever de udendørs steder, hvor de færdes.

Tabel 5: *Hvad er en god oplevelse i naturen for dig, opdelt på alder? (%), N=2.039.*

Tabel 6: *Naturkarakterer⁴ i de tre naturområder (%), N=1.019.*

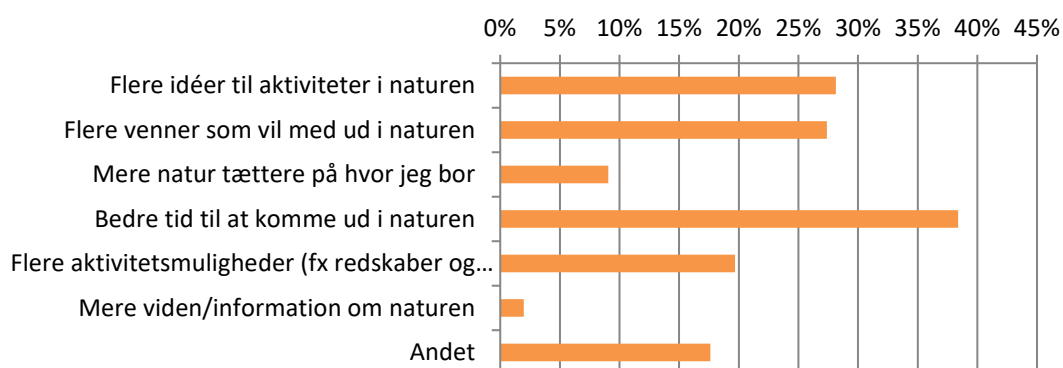
⁴ Begrebet naturkarakterer er hentet fra Randrup et al (2008), og fortæller om børnenes grunde til eller motiver for udeliv

Svarene som børnene og de unge giver, viser at det sociale – være sammen med venner og familie – betyder rigtig meget. Det er også vigtigt, at de har haft det sjovt og lavet mange forskellige ting (specielt de yngre børn) og fået motion (specielt de ældre børn). Stilheden og evt. muligheden for at være lidt alene har stor betydning – specielt i skoven. Oplevelsen af natur, fx dyr, fugle og planter, betyder relativt lidt, og det kan synes overraskende, at udfordrende og vilde aktiviteter tilsyneladende betyder relativt lidt for børnene og de unge.

Direkte adspurgt om hvad der konkret skal til for at de kommer mere ud i naturen er det typiske svar fra børnene og de unge – bedre tid, hvilket stemmer fint overens med, hvad de oplever som den største barriere. Mange angiver imidlertid at det vil betyde noget hvis de fik flere ideer til aktiviteter i naturen og hvis der var flere aktivitetsmuligheder i form af redskaber og anlæg, samt at flere af vennerne ville med ud.

Tabel 7: Hvad skal der til for at du kommer mere ud i naturen? (%), N=2.039.

De kvalitative casestudier

De kvalitative casestudier bekræfter overvejende resultaterne fra den kvantitative spørgeskemaundersøgelse, samtidigt med at de også nuancerer og giver en dybere forståelse for præferencer, ønsker og mønstre blandt børnene og de unge.

Betydningen af det sociale, dvs. naturen og udendørs stederne som primært sociale mødesteder, er helt klar og tydelig også her. Samtidigt viser der sig nogle flere nuancer og forskelle mellem drenge og pigers aktiviteter, vaner, ønsker og behov. Det er her bl.a. tydeligt at drenge i højere grad fokuserer på de aktivitetsmæssige kvaliteter hvor pigerne i højere grad vægter de sociale kvaliteter i uderummet.

Fire temaer eller perspektiver træder frem som gennemgående: 1) Naturen og uderummet har en vigtig funktion som arena for oplevelse af leg, udfordring og mestring; 2) Stederne opleves og bruges i udstrakt grad som et frirum, hvor man for en tid kan være væk fra skole, familie og pligter; 3) Naturoplevelse og evt. æstetikken i uderummet har kun lille betydning for deres motivation for at komme ud; 4) Det er vigtigt at der er nogle helt basale faciliteter, som kan gøre det tiltrækkende at være sammen i naturen eller uderummet, fx bænke, hængekøjer eller toiletter.

Konklusion og perspektiver

Børn og unge i Danmark kommer kun i begrænset omfang i naturen, men angiver samtidigt at mange gerne vil mere ud. De oplever generelt at naturen og uderummet er et godt sted at være sammen, dyrke motion, gå tur eller lege, bl.a. for at komme lidt væk fra hverdages pligter og rutiner. Børnene og de unge har konkrete tanker og ideer til, hvad der kan få dem til at komme mere ud i naturen, og der synes således at være et potentiale for at udvikle børn og unges hverdagsfriluftsliv og aktive udeliv. Børnene og de unge savner inspiration til nye aktiviteter og flere aktivitetsmuligheder, hvorfor udvikling af nye rammer vurderes at være en oplagt mulighed for at få dem til at prioritere at bruge tid udenfor og dermed stimulere og udvikle deres aktive udeliv.

Forskningsresultaterne angiver en række temaer og retninger, som sandsynligvis vil have betydning i forhold til udvikling af børn og unges aktive udeliv. Resultaterne er imidlertid kun i relativt lille grad konkret retningsangivende samtidigt med at de ikke tager hensyn til den lokale kontekst. Resultaterne og ikke mindst de påviste forskelle mellem forskellige grupper (alder, køn) peger på at det vil være hensigtsmæssigt at man fokuserer på et formål og en specifik målgruppe, når man udvikler aktiviteter og uderum, idet man ikke kan forvente at kunne ramme alle børn og unge med samme tiltag.

I NatureMoves implementeringsdel forsøges forskningsresultaterne realiseret og sat ind i en konkret lokal kontekst i form af en række visionsprojekter. Det første visionsprojekt – NatureMoves i Bogense på Nordfyn – er realiseret bl.a. med en stor grad af brugerinvolvering med børn fra den lokale skole. Projektet skal ligesom de øvrige visionsprojekter evalueres for at undersøge hvad der virker, hvor og hvorfor. Resultaterne fra evalueringsdelen skal hjælpe med at svare på hvordan man, fx med udvikling af nye rum og aktiviteter, kan fremme børn og unges aktive udeliv og friluftsliv.

Referencer

- Abraham, A., Sommerhalder, K., & Abel, T. (2010). Landscape and well-being: a scoping study on the health-promoting impact of outdoor environments. *International Journal of Public Health*, 55(1), 59-69.
- Andkjær, S. (2008). *Friluftsliv i Danmark. Unges deltagelse i friluftsliv set i kulturelt perspektiv*. Institut for Idræt og Biomekanik Odense: Syddansk Universitet. Ph.d.-afhandling
- Andkjær, S., Arvidsen, J., Dalgaard, K. (2013). *Rum og rammer for aktivt udeliv. Kvalitative Casestudier*. Odense: Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet.
- Arvidsen, J., Dalgaard, K. & Andkjær, S. (2012). *Rum og rammer for aktivt udeliv. Et litteraturstudie om naturlige omgivelser betydning for aktivt udeliv*. Odense: Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet.
- Broch, H. B. (2004). "Barndommens grønne dal. Om betydningen av barns naturoplevelser". *Norsk Antropologisk Tidsskrift 1-2/2004*, 101-113.

- Coon, J. T., Boddy, K., Stein, K., Whear, R., Barton, J., & Depledge, M. H. (2011). Does Participating in Physical Activity in Outdoor Natural Environments Have a Greater Effect on Physical and Mental Wellbeing than Physical Activity Indoors? A Systematic Review. *Environmental Science & Technology*, 45(5), 1761-1772.
- Fjørtoft, I. (2004). "Landscape as playscape: the effects of natural environments on children's play and motor development". *Children, Youth and Environments*, 14(2), 23-44. 92
- Fjørtoft, I. (2001). Landscape as Playscape. Learning effects from playing in a natura environment on motor development in children, PhD thesis, Norges Idrettshøgskole.
- Fjørtoft, I & Reiten, T. (2003). *Barns og unges relasjoner til natur og friluftsliv. En kunnskapsoversikt*. HiT-skrift 10-2003. Bø: Høgskolen i Telemark
- Gobster, P.H. (1995). Perception and use of a metropolitan greenway system for recreation. *Landscape and Urban Planning* 33(1995) 401-413.
- Hviid Jacobsen, M., Quotrup Jensen, S. (2012). *Kvalitative utfordringer*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). The experience of Nature. A psychological perspective. Cambridge University press. USA.
- Kristiansen, S., & Krogstrup, H.K. (1999). *Deltagende observation: introduktion til en samfundsvidenskabelig metode*. København, Hans Reitzels Forlag
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Interview - introduktion til et håndværk*. København, Gyldendal, Akademisk.
- Laub, T. & Pilgaard, M. (2012). *Hvor dyrker danskerne idræt? Notat om brug af faciliteter på baggrund af undersøgelsen 'Danskeres motions- og sportsvaner 2011'*. København: Idrættens Analyseinstitut.
- Laub, T. & Pilgaard, M. (2013). *Danskeres motionsvaner 2011*. København: Idrættens Analyseinstitut.
- Louv, R. (2008). *Last child in the woods. Saving our children from nature-deficit disorder*. New York: Workman Publishing.
- Læssøe J.,^[1] Iversen T. L. (2003). *Naturen i et hverdagslivs-perspektiv*. En kvalitativ interviewundersøgelse^[1] af forskellige danskeres forhold til nature. Faglig rapport fra DMU, nr. 437 2003
- Moore, R.L. & Graefe, A.R. (1994). Attachments to recreation settings: The case of rail-trail users. *Leisure Sciences, Volume 16*, pp. 17-31.
- Munoz, S. (2009). *Children in the Outdoors. A literature review*. Sustainable Development Research Centre, Horizon Scotland
- Mygind, E. (red) (2005). *Udeundervisning i folkeskolen*. Museum Tusulanums Forlag
- NOVA (2013). *Ungdata. Nasjonale resultater 2010-2012*. NOVA Rapport 10/13. Oslo, NOVA
- Oustrup (2007). *Skovopfattelse blandt danskere og i skovlovgivning. Forest & Landscape Research, no. 38*, 2007. Forest & Landscape
- Paltved-Kaznelson, C. (2009). *Natur i generationer*. Danmarks Naturfredningsforening
- Pedersen, B. & Brodersen, A. (1997). *Haser i Skoven*. Odense: Odense Socialpædagogiske Seminarium.
- Pretty, J. N., Peacock, J., Sellens, M., & Griffin, M. (2005). The mental and physical health outcomes of green exercise. *International Journal of Environmental Health Research* 15: 319 – 337.
- Randrup, T.B., Schipperijn, J., Hansen, B.I., Jensen, F.S., & Stigsdotter, U.K. (2008). Natur og sundhed. Sammenhæng mellem grønne områders udtryk og brug set i forhold til befolkningens sundhed. *Park- og landskabsserien nr. 40*, Skov & Landskab, Hørsholm.
- Rasmussen, K. (2004). Places for children – childrens places. *Childhood* 11 (2)
- Rasmussen, K. (2006). *Børns steder – om børns egne steder og voksnes steder for børn*. Værløse: Billesø & Baltzer.
- Sandberg, M. (2012). *De är inte ute så mycket. Den bostadsnära naturkontaktens betydelse och utrymmet i storstadsbarns vardagsliv*. PhD thesis, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi. Göteborg: Handelshögskolan.
- Sandseter E. B. H. (2009). Characteristics of risky play. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 9:1, 3-21, DOI: 10.1080/14729670802702762

- Sandseter, E. B. H. & Kennair, L. E. O. (2011). Children's Risky Play from an Evolutionary Perspective: The Anti-Phobic Effects of Thrilling Experiences. *Evolutionary Psychology* – ISSN 1474-7049 – Volume 9(2). 2011.
- Sallis, J.F., Cervero, R.B., Ascher, W., Henderson, K.A., Kraft, M.K. & Kerr, J. (2006). An ecological approach to creating active living communities. *Annual Review of Public Health*. 27: 297-322.
- Schipperijn, J., Ekholm, O., Stigsdotter, U., Toftager, M., Bentsen, P., Kamper-Jørgensen, F., & Randrup, T. (2010). Factors influencing the use of green space : Results from a Danish national representative survey. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 95, Nr. 3, 04.2010: 130-137.
- Skår, M., Krogh, E. (2009). Changes in children's nature-based experiences near home: from spontaneous play to adult-controlled, planned and organised activities. *Children's Geographies* vol. 7(3) pp. 339–354
- Skår, M. (2010). *Experiencing nature in everyday life*. Doctoral thesis 2010:07, Ås: UMB.
- Starnes, H. A., Troped, P. J., Klenosky, D. B., & Doehring, A. M. (2011). Trails and Physical Activity: A Review. *Journal of Physical Activity & Health*, 8(8), 1160-1174.
- Tegtmeier, D., Leth Nielsen, J. & Ellegaard, M. (2013). *Rekreative stier i Danmark 2013 – oversigt, eksempler og inspiration*. Friluftsrådet, København
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge - Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. London: Yale University Press.
- Tordsson, B. og Vale, L. S. R. 2013. *Barn, unge og natur - en studie og drøftelse av faglitteratur*. Høgskolen i Telemark, HiT Rapport nr.1. 2013.
- Troelsen, J., Roessler, K. K., Nielsen, G. & Toftager, M. (2008). *De bolignære områders betydning for sundhed: hvordan indvirker bolignære områder på sundheden? – og hvordan kan udformningen gøres bedre?*. Odense, Institut for Idræt og Biomekanik.
- Troelsen, J. (2010). *Bevægende rammer. Omgivelsernes betydning for fysisk aktivitet og sundhed*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Vallgård, S., & Koch, L. (2007). *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*. København: Munksgaard.

Å bli et vinterbarn: Barns erfaringer i en naturbarnehage

Jostein R Sanderud, Høgskulen på Vestlandet og Kirsti Pedersen Gurholt, Norges idrettshøgskole

Introduksjon

‘Snø’, ‘is’ og ‘vinter’ er kjerneelement i vinterleken til mange norske barn. Vinterlek assosieres gjerne med en god barndom i Norge (Gullestad, 1997) og er viktig i mange nordiske barnehager (Sandseter & Lysklett, 2017). Tidligere studier av barnehagebarns kroppslige lek med naturmaterialer har konsentrert seg om tider av året uten snø og is (f.eks. Arvidsen, 2018; Jørgensen, 2016; Ånggård, 2016). Selv om sesongvariasjoner mot vinter har vært tilstede i enkelte av studiene, så finnes det lite kunnskap om hvordan vinterens materialer blir erfart og bidrar til barnehagebarns vinterlek.

Med et fenomenologisk hermeneutisk perspektiv undersøker presentasjonen hva materialene snø og is betyr for barn sin lek og utvikling. Det argumenteres for at snø og is representerer materialer som er i kontinuerlig forandring og kan bidra til å skape nye, overraskende og/eller utfordrende situasjoner i barnas lek.

Teoretisk rammeverk

Det teoretiske rammeverket under er utgangspunktet for den senere analysen av hvordan barna bruker, former og formes av lekemiljøets vintermaterialer.

Øko-psykologen James Gibson (1979) forklarer hva som skjer mellom mennesker og miljø før en handling finner sted. Med sitt begrep ‘affordances’ forklarer han at miljøet inviterer til forskjellige handlinger og bevegelser. En ‘affordance’ er altså en mulighet til for eksempel å ake, løpe, rulle, forme og kaste. Denne egenskapen er knyttet til hvordan barna oppfatter og forstår mulighetene, så den vil være forskjellig mellom ulike barn.

Sosialantropologen Tim Ingold (2000, 2011) forsøker å forstå hvordan mennesker bebor og utvikler sine ferdigheter, kunnskap og tilhørighet i et gjensidig forhold med sine omgivelser. Ingold argumenterer for at når mennesker utvikler (seg) og skaper, så er det et resultat av deres tidligere aktivitet med omgivelsene. Menneskers oppfattelse av og relasjon til omgivelsene påvirkes i tillegg av vær, årstider og tidligere erfaringer. På den andre siden peker han på at omgivelsene påvirkes fysisk av mennesker, for eksempel så slites barken i populære klatretrær. Han hevder altså at mennesker og omgivelsene påvirker og påvirkes gjensidig og utvikles kontinuerlig i relasjon til hverandre.

Presentasjonen bygger på en forståelse av at natur kan virke forlokkende og spennende for mange barn fordi den kan inneholde mange nye eller ukjente elementer og sammenhenger som kan trigge barnas utforskning. Perspektivet ‘Nysgjerrig lek’ vektlegger barnas nysgjerrighet og utforskertrang som drivkraft for å utforske og oppdage nye og ukjente fenomen og sammenhenger igjennom egenstyrt lek (Gurholt & Sanderud, 2016).

Rammeverket over benyttes analytisk for å forstå hvordan barnas lekende bevegelser og -erfaringer i og med vintermaterialer kan bidra til å forme barna til det vi kaller et ‘vinterbarn’.

Å forske på vinterlek i en naturbarnehage

For å undersøke barnas interesser, tanker og erfaringer med vinter, snø og is, ble det gjennomført et feltarbeid i månedsskiftet januar/februar 2018. Feltarbeidet ble gjennomført i en kommunal barnehage på Vestlandet som prioriterer friluftsliv og uteliv. Barnehagen omtaler seg som en 'friluftslivbarnehage'. Den er organisert i avdelinger etter alder. Avdelingen med de eldste barna er igjen delt i to. Den ene delen er ute i en uteavdeling i to uker, mens den andre er inne i en tilsynelatende 'ordinær' barnehageavdeling før de bytter etter to uker. I uteavdelingen er de ute hver dag, kun med en 'trelavvo' og et garderobebygg som ly for været.

Barnehagens uteområde består av et inngjerdet naturområde med steiner, skrenter, trær, røtter, en liten bekk, lyng og lokalt fugle- og dyreliv. Rundt gjerdet er det boligfelt, men med gangavstand til andre naturområder som f.eks. fjorden. Barnehagen ligger slik til at den ikke mottar direkte sollys i 2 måneder i vinterhalvåret, noe som bidro til at det var kaldt, mørkt, isete og snøfylt under feltarbeidet. Avdelingen som ble fulgt var ute hver dag enten på barnehagens område, eller på kortere turer i nærmiljøet. Under feltarbeidet var det barnas lek i naturrom uten særlig påvirkning fra personalet som stod i fokus, selv om personalet alltid fulgte med fra avstand.

Alle ansatte på avdelingen og foreldre med barna samtykket til å delta i studien. For å sikre at barna ble informert om studien, ble det utformet et skriv spesielt til barna. Dette bidro også til at de ble inkludert fra første stund.

For å få innsikt i barnas lek, ble primært deltakende observasjon med feltsamtaler og 'felles erfaringer' brukt i feltarbeidet. 'Felles erfaringer' innebar at forskeren deltok i leken sammen med barna og forsøkte å beskrive sine kroppslige følelser i tillegg til de som ble observert og kommunisert av barna (se Sanderud, 2018). Slik fikk forskeren et komplementært perspektiv til observasjoner av og samtaler med lekende barn. Totalt bidro metodekombinasjonen til verdifull innsikt i relasjoner som hele tiden oppstod mellom de lekende barna, deres lekesteder og vintermaterialet.

Analyse av barnas naturlek

Barnas lek er analysert med et fenomenologisk-hermeneutisk perspektiv for å forsøke å forstå hva lek med vinterens materialer betyr i lys av det omtalte teoretiske rammeverket.

Videre skal vi se nærmere på to empiriske eksempler som, i dialog med det teoretiske rammeverket over, illustrerer hvordan vinterlandskapet forandrer seg og barnas muligheter for lek: 'Vinterlandskapet som et dynamisk miljø' og 'Løp i uregelmessig og glatt terreng'.

Vinterlandskapet som et dynamisk miljø

Observasjonene viser at forholdene på lekeområdet endret seg i løpet av feltarbeidet. Ved kalde temperaturer, minnet snøen litt om sukker og var vanskelig å forme, mens ved temperaturer over 0 grader så var det lettere å forme for eksempel snøballer. Ettersom temperaturen og mengden snø varierte mellom ulike dager og i løpet av enkelte dager, så forandret egenskapene til snøen og snøens invitasjoner til lek seg i forhold til dette. Dette kom til uttrykk ved at forskjellige typer snø inngikk i ulike former for lek, avhengig av barnas interesser, fantasi og ikke minst hvilke former for snø som var tilgjengelige. Snøen ble blant annet akt-, løpt-, og klatret på, formet, smakt på og blandet med andre materialer som f.eks. vann og barnåler. Miksen ble igjen «solgt» til andre barn og voksne og inngikk dermed i både sosiale og individuelle leker.

Akebakken illustrerer hvordan forholdene og landskapet varierte og påvirket leken i løpet av perioden: På barnehagens område var det mange bakker som ble brukt til aking. En dag det hadde snødd i løpet av natten, var en spesiell 'akeløype' relativt treg om morgenen, da snømengdene bremsset farten. Men ettersom barna akte i det samme sporet, økte hastigheten i

løpet av dagen ettersom snøen ble hardpakket og etter hvert islignende. Løypen endret seg også: en av personalet gjorde forskeren oppmerksom på en hump i løypa som barna hoppet på dersom de akte ved en viss hastighet. «Denne vokser litt hver dag ettersom barna akter over den» fortalte hun. Det ble observert at enkelte hoppet frydefult over kulen, mens andre forsøkte å bremse og gled over uten å lette.

I lys av Ingold (2000) kan man si at akebakken forandrer seg som et resultat av barnas bruk ved at hastigheten og profilen forandrer seg. Forandringene er kanskje uforutsigbare, men de følger også en form for mønster eller sammenheng som barna erfarer og lærer seg: med kulde etter mildvær kommer is og glatte akebakker og glatt underlag for å gå eller løpe på. Ved å stadig erfare de ulike sammenhengene og relasjonene igjennom naturleken, utvikler barna en forståelse for landskapet og sin relasjon til de ulike forholdene.

Barna akte også på ulike måter: i de slakere bakkene akte de som «tog», med hodet først, på ryggen og lot som de «sov», på magen, på alle fire, med øynene åpne og lukket osv. I den bratteste bakken akte de stort sett en og en. Alle akeformene gir barna ulike erfaringer om det å være i bevegelse og å gli på is. Aking blir da ikke bare 'aking', men et stort spekter av måter å gli på.

Det ble også observert enkelte barn som gråt i løpet av perioden. I et tilfelle kom en gutt gråtende til forskeren. Noen sekunder tidligere ble han observert smilende og leende mens han akte ned akebakken. Gutten passerte en grense for hva han likt. Ved å krysse grensen sin får han et annet perspektiv på sine ferdigheter. En forståelse av 'hit, men ikke lenger' som tilegnes ved å krysse grensen for hva barnet mester. Dermed erfarer ikke barna bare hva de mestrer, men også hva de ikke mestrer. Barna bygger opp en kompetanse over hvor fort de for eksempel greier å løpe under de rådene forholdene og utvikler en forståelse over sin egen kropp sine muligheter og begrensninger. Slik innsikt kan bidra til å forstå hvordan det forholder seg til de gjeldene forholdene.

For å kort oppsummere: lekeområdet bestod av mange muligheter for lek som hele tiden oppstod og forandret seg ettersom temperatur og nedbør varierte og bidro til at barna selv endret sin forståelse av landskapet ved at de tok det i bruk på forskjellige måter. Slik ble lekeområdet og barnas forståelse av det påvirket av barnas egne erfaringer og de lokale forholdene, i tråd med Ingold (2011).

Løp i uregelmessig og glatt terreng

Denne dagen er bakken er frossen, ujevn og dekket med is, hardpakket snø, røtter og stein. I tillegg heller det litt. Barna løp i terrenget både individuelt, i par og i større grupper, i flatt terreng, og i bakkene. Barna ble observert å løpe 'vanlig', men noen steder var terrenget ekstra krevende. Her brukte barna ulike deler av kroppen brukt når de løp. Ved eksempel stubber som skulle forseres ble hendene også brukt. Ved brattere partier de skulle ned, kastet barna seg ned på baken og skled litt for de reiste seg og løp videre tilsynelatende uten at farten minsket. Det er feil å si at barna bare løp på beina: det var mer som om hele kroppen ble brukt når de forflyttet seg. Tyngdekraften og momentet de hadde 'i kroppen' ble brukt slik at bevegelsene ble flytende.

Ute tar Berit meg i handa. «Bli med!» sier hun. Hun løper mens hun holder meg i hånden nedover en slak steinete og isete bakke. Hun løper fort og kontrollert. Jeg forsøker å henge på. Det er vanskelig. Jeg er redd for å ramle. Jeg føler at bene hele tiden sklir litt når jeg setter dem ned. Hvis jeg faller kan det hende jeg rive meg Berit. Jeg føler at det er nærmest et mirakel at jeg holder meg på beina, men så forsvinner plutselig beina under meg. Jeg mister 'kontrollen' og ramler. Plutselig står Frida der også.

Jentene ler (av meg?). Frida tar meg i den andre hånden. De fører meg like raskt videre til bålplassen. Jeg greier ikke holde farten til jentene og må «bremse» dem litt ved å holde igjen (Utdrag fra feltnotater).

Eksempelet viser ikke bare forskeren sine manglende ferdigheter i terrenget, men understreker også godt hvordan Berit mestrer den isete bakken og utfordringene den representerer. Berit viser god kroppsbeherskelse, balanse og virker ikke redd for å falle. Skrittene hennes forandrer hele tiden lengde og plassering sideveis, avhengig av mikroterrenget. Med utgangspunkt i Gibson (1979) oppstår Berit sine bevegelsene i møte med terrengets affordances. Et terreng som man kan si at, fra Berit sitt perspektiv, forsøker å 'spenne bein' på henne eller hekte føttene mens hun løper som om det var en lekekamerat (jmf Steinsholt, 2010). Eksempelet gir også innsikt i forholdet mellom Berit og bakken: hvordan det ser ut som Berit sin kropp hele tiden tilpasser seg det varierende underlaget ved å rotere med armene, justere stillingen på overkroppen og plasseringen av føttene. Noe som kan bety at hun en god forståelse av de utfordringer underlaget består av og hvordan hun forholder seg til de ved å balansere og gjenvinne balansen ettersom underlaget forandrer seg. Om vi følger Ingold (2000), så bidrar denne type erfaring til at Berit skaper en forståelse av hva hennes forhold til omgivelsene betyr for hvordan hun kan, og ikke kan, bevege seg.

Forskeren spurte hvordan hun greide å løpe så fort når det var så glatt. Hun svarte ved å trekke på skuldrene. Når hun ble konferert med muligheten for å falle, svarte hun som andre barn, at de ikke så på det som farlig eller var redde for å falle. Berit er ikke redd for å løpe i terrenget, selv om hun antakelig vet at hun kan slå seg dersom hun faller. Man kan si at hun har utviklet en indre tillitt til sine kroppslige ferdigheter. Hennes tilsynelatende kontroll, og forskerens mangel på det, kan være et uttrykk for at hun har gjort seg kjent med og kroppsliggjort underlaget som hun løper over. Terrenget virker ikke som en hindring for Berit, slik det kan sies å være for forskeren, men et 'hverdagslig' område som kan passeres. Inspirert av Merleau-Ponty (2012), kan vi si at hun har kroppsliggjort landskapet og utviklet en forståelse for hvor og hvordan kroppen hennes bør plasseres relativt til omgivelsene for å både unngå å falle og fortsatt ha fremdrift.

Å bli et Vinterbarn

En analyse og oppsummering kan ta ulike retninger avhengig av studiens teoretiske rammeverk og hvilke temaer som blir utviklet. Med utgangspunkt i en forståelse av at ferdigheter og forståelser skapes i dialog mellom det lekende barnet og omgivelsene, foreslår denne presentasjonen at barna i naturbarnehagen utvikler seg mot det vi foreslår å kalle 'vinterbarn'; eksperter på sine steder og lekemåter etter mange og varierte erfaringer. Et hovedinntrykk fra perioden er nemlig at de aller fleste barna mestrer omgivelsene veldig godt. De fleste barna finner mange ulike muligheter for forskjellig type lek, ofte på eget initiativ.

Vinterlandskapet, med sine varierende snømengde og -forhold blir et landskap med rik variasjon i ulike affordances som hele tiden oppstår og forandres. Dermed endres også barnas muligheter til å utforske, leke og erfare med egne kropp. Samtidig kan en si, sett fra barnets perspektiv, at landskapet stiller krav som barnet må løse ved f.eks. å justere kroppene for å holde balansen eller gripe muligheten til å ake i når forholdene er spesielt gode. Dette gjør at barnet hele tiden inkorporerer nye og mindre kjente situasjoner, det må 'lese' forholdene i terrenget og respondere på disse.

Det å erfare nye situasjoner, som å balansere i krevende terreng eller ake i en ny akebakke, er for Merleau-Ponty (2012) ikke bare å erfare kroppen på nye måter, men også å erfare verden på nye måter: dette gjør at barnas verden hele tiden utvikler seg ved at nye muligheter for lek og krav fra miljøet oppstår og blir oppdaget av barnet. Barnas oppfattelse av lekeområdet blir dermed hele tiden i utvikling ettersom barnet utvikler seg.

Resultatet over tid av å leke i et landskap som hele tiden er i forandring er at mulighetene for lek er delvis uforutsigbare og delvis følger mønstre som etter hvert blir avdekket. Barna blir da ikke helt sikre på hvilke muligheter som kan møte dem på lekeplassen om morgenen, eller hvordan de utvikler seg i løpet av dagen. Med andre ord så vil barna møte en eventyrlig usikkerhet rundt spørsmål som 'Hvordan vil det være å ake i akebakken i dag?' eller 'Hvordan er det å ake akkurat nå?' (jmf Gurholt, 2010). Dette kan føre til nysgjerrighet og oppdagertrang knyttet til å avdekke forholdene og drive leken videre (Gurholt & Sanderud, 2016). Uansett gjør barna verdifulle førstehåndserfaringer om sin relasjon til omgivelsene. Dersom vi sirkler tilbake til Merleau-Ponty og Ingold, kan vi si at barna lever seg til hvem de *er* i vinterleken.

I tråd med Dreyfus and Dreyfus (1986) forståelse av ekspertise, kan vi forstå 'vinterbarna' som eksperter på sine områder. 'Vinterbarna' tenker nødvendigvis ikke på å løpe eller balansere når de løper i terrenget eller aker i akebakken. De 'vet akkurat' hvordan de skal oppføre seg, tilsynelatende uten å vurdere alternativer. For eksempel, når vinterbarna løper i full fart så justeres armene, beina og kroppen i forhold til hverandre for perfekt balanse og føttene presses mot underlaget for tilstrekkelig friksjon. Dersom vi følger Dreyfus & Dreyfus ser det ut til at 'vinterbarna' intuitivt vet hvordan de skal handle på bakgrunn av sine egne tidligere erfaringer med hva som fungerer og hva som ikke fungerer.

'Vinterbarnet' har utforsket en rekke ulike måter å bevege seg på under mange ulike forhold. Etter å ha blitt eksponert for et bredt spekter av (snø)forhold som stadig forandrer seg, har 'vinterbarnet' utviklet en forståelse for sine kroppslige muligheter og begrensninger. Hele kroppen tas i bruk, når 'vinterbarnet' beveger seg effektivt og elegant på tross av forhold som kan være krevende. Etter å ha mestret og krysset grenser for hva det behersker, har 'vinterbarnet' utviklet en selvtillit som lar det begi seg ut på nye eventyr og undersøke nye forhold i sine omgivelser. 'Vinterbarnet' er hele tiden i utvikling og formes gjennom ulike erfaringer i relasjonene mellom seg selv og omgivelsene.

Litteratur

- Arvidsen, J. (2018). Growing dens. On re-grounding the child–nature relationship through a new materialist approach to children's dens. *Children's Geographies*, 16(3), 279-291. doi:10.1080/14733285.2018.1425371
- Biesta, G. (2002). Bildung and Modernity: The Future of Bildung in a World of Difference. *Studies in Philosophy and Education*, 21(4-5), 343-351.
- Dreyfus, H. L., & Dreyfus, S. E. (1986). *Mind over machine: the power of human intuition and expertise in the era of the computer*. New York: Free Press.
- Gibson, J. J. (1979). The ecological approach to visual Perception.
- Gullestad, M. (1997). A Passion for boundaries Reflections on connections between the everyday lives of children and discourses on the nation in contemporary Norway. *Childhood*, 4(1), 19-42.
- Gurholt, K. P. (2010). Eventyrlig pedagogikk: friluftsliv som dannelsesferd. In K. Steinsholt & K. P. Gurholt (Eds.), *Aktive liv* (pp. 175 - 203).
- Gurholt, K. P., & Sanderud, J. R. (2016). Curious Play: childrens exploration of nature. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 16(4), 318-329. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/14729679.2016.1162183>
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2011). *Being Alive*. Oxon: Routledge.
- Jørgensen, K.-A. (2016). Bringing the jellyfish home: environmental consciousness and 'sense of wonder' in young children's encounters with natural landscapes and places. *Environmental Education Research*, 22(8), 1139-1157. doi:10.1080/13504622.2015.1068277

- Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of perception*. London: Routledge.
- Sanderud, J. R. (2018). Mutual experiences: Understanding children's play in nature through sensory ethnography. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*. doi:10.1080/14729679.2018.1557058
- Sandseter, E. B. H., & Lysklett, O. B. (2017). Outdoor Education in the Nordic Region. In C. Ringsmose & G. Kragh-Müller (Eds.), *Nordic Social Pedagogical Approach to Early Years* (pp. 115-132): Springer International Publishing.
- Steinsholt, K. (2010). Vi må miste oss selv for å finne oss selv igjen. In K. Steinsholt & K. P. Gurholt (Eds.), *Aktive liv* (pp. 101-119). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Änggård, E. (2016). How matter comes to matter in children's nature play: posthumanist approaches and children's geographies. *Children's Geographies*, 14(1), 77-90. doi:10.1080/14733285.2015.1004523

Ja, ungdommen går på tur!

Pål Lagestad, Tina Bjølstad og Eivind Sæther, Nord universitet

Innledning

Tradisjonelle norske friluftslivsaktiviteter kan hevdes å inkludere ungdom som faller utenfor den organiserte idretten, samtidig som friluftslivsaktiviteter er en viktig kilde til god fysisk og psykisk helse. Av den grunn er betydningen av friluftsliv i et helseperspektiv fremhevet i offentlige dokumenter i Norge. Det er imidlertid mangel på kunnskap omkring hvilke faktorer som predikerer inaktivitet i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter blant ungdom i Norge.

Friluftslivet fra gammelt av kan deles inn i to kategorier, høstingsfriluftslivet og vandringsfriluftslivet (Bischoff, 2000). Dette er starten på friluftslivet, og man kjenner det igjen fra den tiden der disse aktivitetene var en del av hverdagen til en del av den norske befolkningen. Man brukte vandringsfriluftslivet til å forflytte seg, enten det var til markedet, til seters eller for turen i seg selv. Med tanke på klimaet i Norge ble det nødvendig på vinteren å bytte ut «turskoene» med skiene. Høstingen var en del av kosten, en del av det man spiste, enten det var å fiske etter fiske, jakte vilt eller plukke sopp og bær. Vandrings- og høstingsfriluftslivet var ikke bare nyttig, men det var også nødvendig for å kunne overleve for noen lag i samfunnet hevder Bischoff (2000). Friluftslivet som vi i dag kjenner det, har gått bort fra den nytteorienteringen den hadde før i tiden, og har blitt til noe som gir mer egenverd. Noe som også kan sees i definisjonen vi i dag har på friluftsliv; «*Friluftsliv er opphold og fysisk aktivitet i friluft på fritiden, med sikte på naturopplevelse og miljøforandring*» (St.meld. nr. 39, 2000-2001). «Tradisjonelt friluftsliv» blir her definert ut i fra friluftslivets røtter, vandringsfriluftslivet (gåturen, og skituren), og høstingsfriluftslivet (fiske, jakt, sopp- og bær plukking).

I følge Odden (2004) er det ingen tvil om at friluftsliv står høyt for den generelle nordmannen(kvinnen). Der studien viste at hele 86 % av den norske befolkningen bedriver en eller annen form for friluftsliv i løpet av året. Studien viser også at 98 % av den norske ungdomsbefolkningen mellom 16-24 år driver en eller annen form for friluftsliv i løpet av året (Odden, 2004). Mye tyder på at friluftslivet har forandret seg, spesielt når vi ser på hvilken type friluftsliv som står sterkest hos den unge befolkningen (Bischoff og Odden, 2002). De synes å ha tatt friluftsliv et steg videre, eller som noen vil se det, et steg ut av det tradisjonelle friluftslivet, og inn i det moderne (Bischoff, 2000). Det er mer spenningsfylte, mestringsorienterte og til tider mer ekstreme aktiviteter som preger dagens ungdoms friluftsliv. Dette fører til at de tradisjonelle aktivitetene som fiske, sopp- og bærtur osv. minker i oppslutning (Aas og Odden, 2003).

I følge Tordsson (2010) har friluftsliv en stor plass i den norske kulturen, ikke bare i dag, men gjennom historien. Det er ikke bare kjent i Norge at friluftsliv er et typisk norsk fenomen, men også kjent i verden. Tordsson (2002) skriver at både vi nordmenn, og utlendinger, ofte karakteriserer oss ved det særegne friluftslivet og vårt forhold til naturen. Vil det være slik at de med en annen etnisk bakgrunn vil skille seg fra de etnisk norske?

Odden (2005) skildrer en jevnlig forskning på friluftsliv siden 1970-tallet, spesielt gjennom levekårsundersøkelser. Derimot har denne holdt seg til å handle om hvor mye og hvorfor nordmenn bruker friluftslivet, hvilke motiver de har for ulike aktiviteter, hvordan ulike variabler som bakgrunn, velstand, utdanning, bosted osv. har å si for hvor mye og hvilket friluftsliv man deltar i. For jakt og fiske som aktiviteter, har de mistet sin respektive oppslutning på 9 % og 71 % blant ungdom i 1970. Disse aktivitetene var den gang to av de ti mest bedrevne

friluftslivsaktivitetene. I 2004 var disse tallene redusert til 51 % oppslutning for fiske, der jakt ikke lenger var blant ti på topp aktivitetene (Odden, 2005). I 2013 var det 116.000 medlemmene i Norges Jeger- og Fiskerforbund, der ca. 20 000 del av disse er barn og ungdommer (Norges Jeger- og Fiskerforbund, 2013). Aas og Odden (2003) viser også til at ungdomsgruppen i forhold til befolkningen har en god prosentandel i både jakt og fiske, men de er underrepresentert i sopp og bær. Noe som stemmer godt overens med tallene Norges Sopp- og Nyttevekstforbund oppgir, der kun om lag 5 % av de 30.000 medlemmene er ungdommer (Braathen, 2014). Sopp- og bærplukking var i 1970 en av de ti på topp aktivitetene ungdommen bedrev, med en oppslutning på 41 %, i 2004 hadde denne sunket til 25 % (Odden, 2005). Norges Sopp- og Nyttevekstforbund (2010) jobber med å aktivisere flere til å ta en del i sopp- og bærturer gjennom å arrangere flere arrangement Norge rundt. Hvor ofte er egentlig ungdommen aktive i disse aktivitetene i dag? På bakgrunn av forskning presentert over, forventer jeg å se at ungdommen er noe mer aktiv innen jakt og fiske i forhold til sopp og bær. Videre skal vi se litt nærmere på spesifikke variabler som kan være med og predikere inaktivitet i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter.

Forskningen så langt har visst at det er noen forskjeller mellom gutt og jente i om de deltar i friluftsliv eller ikke, kanskje spesielt i hvilken type aktivitet de driver med. Øia og Strandbu (2004) fant at gutter var mer aktive enn jenter når man samlet all friluftslivsaktivitet. Krange og Strandbu (2004) fant at gutter var mer aktive jeger og fiskere enn jenter, mens jentene var noe mer aktive enn gutter når det kommer til sopp- og bærplukking. I følge Odden (2006) var jentene noe mer aktive enn guttene, mens Bjerke et al. (2006) ikke finner forskjeller mellom kjønnene når det kommer til gåturen. I tillegg til å studere om kjønn predikerer ulike friluftslivsaktiviteter, er det minst like spennende å se om de opplever aktiviteten å passe best for sitt kjønn eller ikke, og hvilken betydning dette eventuelt har for om de er inaktive eller aktive. Når det kommer til alder er det ikke funnet mye relevant forskning i forhold til forskjeller i ungdomsgruppen i det tradisjonelle friluftslivet. Odden (2006) rapporterer om stabile tall i forhold til ungdomsgruppen når det kommer til skituren. Og man kan se gjennom DNT at tallene for ungdomsgruppen har variert gjennom årene, men at de nå er stabile og forventes å være stabile fremover. Sopp og bær har hatt en gradvis nedgang i ungdomsmedlemmer, og det vil heller ikke forventes at disse aktivitetene er de mest utbredte blant ungdommene i denne undersøkelsen. I forhold til betydningen av bosted er det derimot klare og motstridene funn. Både Krange og Strandbu (2004) og Fjørtoft og Reiten (2003) har funnet ut at de som bor på landet er prosentvis mer aktive enn de som bor i byene. Krange og Strandbu (2004) hevder at det er en lineær sammenheng mellom bosted og aktivitetsnivå når det kommer til gåturen. Derimot har Øia og Strandbu (2004) funnet ut at byer som Trondheim, Bergen og Stavanger skiller seg ut i denne lineære sammenhengen, da de har mest prosentvis aktive ungdommer etter landsbygd, mens de skulle ha hatt kun litt mer enn Oslo som største by i Norge. Som nevnt tidligere viser det seg at ungdommen stadig søker nye utfordringer i et mer spennings- og mestringspreget friluftsliv. Kan det være slik at ungdommen rett og slett ikke finner de tradisjonelle aktivitetene for spennende nok? Vil ikke ungdommen sitte igjen med at aktivitetene er givende, at de har fått noe igjen for å utføre aktivitetene? Dette er interessante spørsmål å stille med tanke på at det nye moderne friluftslivet – også kalt ungdommens friluftsliv – preges av spenning og mestring, og det forventes å ha betydning i de forskjellige aktivitetene (Bischoff, 2000). Kyle, Absher, Hammit og Cavin (2006) fant ut at motivasjon gjennom identitetsbekreftelse og identitetsuttrykkelse var sterkest som en forløper til langvarig deltakelse. Det vil si at aktiviteter som var et uttrykk for deres identitet, og bekreftet deres identitet var motivasjon til og fortsette med disse aktivitetene i senere alder. Asah, Bengston og Westphal (2012) testet hvordan deltakelse som barn påvirker deltakelse som voksen. De fant ut at de som var aktive som barn fikk økt motivasjon og strategier for å overkomme begrensningene. Skogen og Jonsson (2009) skriver at manglende naturerfaring og utrygghet hos voksne og barn virker som barrierer for barnas bruk av naturen.

Dette gjelder med tanke på kunnskap om utførelsen av selve aktiviteten og med tanke på kunnskap om hvor det egner/er mulig seg å utføre disse aktivitetene. Vet ungdommen i dag nok om de ulike aktivitetene for å kunne utføre de? Vet de hvor de kan utføre aktivitetene?

Familiens betydning kommer som tidligere nevnt inn i forhold til sosialisering inn i tidlig alder, og ifølge Vygotsky's teori for læring (Imsen, 2010), vil enhver funksjon i et barns kulturelle utvikling skje på to plan, først på det sosiale planet, og så på det psykologiske planet. Dette vil si at barnet først trenger å bli introdusert og veiledet inn av andre (det sosiale), før det etter hvert vil klare å utføre funksjonen på egenhånd (det individuelle). Teorien har et marxistisk grunnlag der tre hovedpunkter er sentrale (Imsen, 2010). Først er det det at menneskes levekår påvirker dets tenkemåte, man kan ikke generalisere individet uten å ta hensyn til dets historie og den sosiale sammenhengen det lever under. Det andre går på at redskaper kan hjelpe mennesket fremover, enten det er mentale eller mer fysiske, som for eksempel her familien. Sist er det fellesskapet, der Vygotsky mener man kan nå lengre dersom man står sammen og forener sine krefter. Den sosiale aktiviteten var her viktig i streben etter intellektuell utvikling, og trekker man dette til denne oppgaven, blir familien viktig for å kunne tilegne seg kunnskapen man trenger for å kunne senere utføre disse aktivitetene alene. Hvert fall når vi tidligere har sett at barn gjennom skolen som «andre» læringsinstans ikke tilegner seg kunnskap om enkeltaktiviteter (Utdanningsdirektoratet, 2012). Familien vil bli en slags støttespiller, eller et stillas, under «læringen» av disse aktivitetene, som senere kan tas bort når barnet klarer å utføre aktiviteten alene. Mjåvatn (1998) skriver at foreldre er viktige for barn og unge, der det viser seg at passiv foreldre får passive barn. Videre skildrer han sin bekymring for hvordan helgeturen med niste og kakao er byttet ut av innekos med pizza og cola. Tørring (1998) skriver også om familiens rolle for barnas aktivitet. Der hun både skriver at foreldrene er de viktigste lærerne og veilederne i barns liv når det kommer til friluftsliv, og at barnas opplevelser med familien kan slå ut både positivt og negativt. Tidligere forskning omkring motiver til friluftsliv har antydnet at de ikke har tid, lyst, utstyret som trengs og/eller ingen venner å drive friluftsliv sammen med som årsaker til at de ikke bedriver friluftsliv (Fjørtoft og Reiten, 2003). Med tanke på at det kreves spesielt ekstra utstyr i fisketurer, jakturer og i skiturer, er det ikke uventende om dette får utslag i disse aktivitetene. Odden (2004) trekker videre frem det at er mangfoldet i aktiviteter som gjør at konkurransen mellom aktivitetene er blitt større, og flere ungdommer velger aktiviteter som er identitetsskapende fremfor den sosiale normen om det tradisjonelle friluftslivet.

Med utgangspunkt i drøftingen over vil denne studien besvare følgende problemstilling: Hvilke faktorer predikerer inaktivitet i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter blant ungdom i Norge?

Metode

For å fremskaffe kunnskap om hvilke faktorer som predikerer inaktivitet i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter blant ungdom i Norge, besvarte 557 ungdommer i alderen 16-19 år fra en by i Trøndelag et spørreskjema omkring deres aktivitet i seks tradisjonelle friluftslivsaktiviteter (bærplukking, jakt, fisketurer, soppsampling, skiturer og gåturer), samt andre relevante spørsmål som tidligere forskning og teori indikerte kunne predikere inaktivitet i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter.

De statistiske analysene ble utført ved hjelp av bivariate korrelasjonsanalyser og logistisk regresjon.

Resultater og drøfting

Hovedfunnet fra analysene var at inaktivitet i friluftsliv var knyttet til hvorvidt ungdommene rapporterte at deltakelse i de ulike friluftslivsaktivitetene var noe deres familie «driver med eller

ikke». Dette gjaldt alle de seks friluftslivsaktivitetene. Dersom ungdommen oppgav at familien ikke drev med en nevnt friluftslivsaktivitet, var oddsen for å bli inaktiv 4-17 ganger større.

Resultatene fremhever betydningen av å legge til rette for at ungdommer opplever at det å være aktiv i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter, er en naturlig del av sin families liv. Vi har argumentert for at dette funnet er nært knyttet opp til Giddens og Bourdieus sitt begrep «Habitus».

Giddens (1976) fremhever at det meste av de daglige aktivitetene (som for eksempel friluftslivsaktivitet) er en stadig gjentakelse av faste mønstre som menneskene tar for gitt. På denne måten kan dermed det meste av det vi gjør og ikke gjør skje umotivert, og uten eksakte planer og klare mål. En slik forståelse ligger tett opp til Bourdieu (2000) and his habitus term. Habitus er et sentralt begrep i Bourdieus teori. Ideen bak habitusbegrepet er at mennesket inkorporerer de objektive sosiale strukturer som det vokser opp med, oppdras og utdannes i. Kognitive disposisjoner styrer mennesket til å tenke, handle og oppfatte på en bestemt måte, men de determinerer ikke måter å tenke, handle og oppfatte på.. Habitusbegrepet peker altså på at mennesker bærer på en sosial og historisk betinget forhistorie som er aktiv, da habitus fungerer som ”systemer af skjemaer for opfattelse, tænkning og handling” (Bourdieu, 2000, s. 16), altså handlingsskjema. Disse handlingsskjemaene er ”kollektivt orkestrert, uten å være et produkt av den organiserende handlingen fra en orkestersonner” (Tarrow, 1997, s. 86). Habitus legger således føringer for hva som er mulig og ikke mulig for den enkelte. I lys av dette kan vi se for oss at ulike habitus legger ulike ubevisste føringer for hvilke aktiviteter de ulike familiene skal delta i, og hva som er naturlig for dem å gjøre.

Habitus er en form for sosiale inndelingsprinsipper som leder en til å utelukke seg selv fra det en er utelukket fra (Bourdieu, 2000). Prieur (1996) fremhever at hos Bourdieu er disse sosiale inndelingene noe som først og fremst konstrueres kollektivt gjennom en kroppsliggjort habitus. Bourdieu (2000) påpeker at verden alltid fremstår som overstrødd med angivelser og tegn som peker på hva en skal gjøre og ikke gjøre. De antyder de mulige, sannsynlige og umulige handlinger, hva som kan og ikke kan gjøres, hva som er naturlig eller utenkelig i forhold til hva som er karakteristisk for en kvinne eller en mann. Habitus uttrykker på den måten kollektive forventninger. Bourdieu (2000) fremhever videre at innprenting av mentale skjemaer skjer gjennom hele livet, og skjemaene kroppsliggjøres i form av en habitus som representerer en måte å forholde seg til verden på. Habitus betegner menneskers tilbøyeligheter og vanepregede handlinger, især de kroppsliggjorte. Habitus kan på denne måten sees på som et sett av regler og prinsipper som styrer våre handlinger, og som individet bruker for å utlede hvordan det bør oppføre seg i konkrete situasjoner. Bourdieu trekker videre at den handlende er ubevisst de strategiske implikasjonene av sine egne handlinger (Bourdieu & Wacquant, 1992), altså ikke er bevisst at handlingene er med på å opprettholde reglene og prinsippene de utgår fra. Oppdelingen mellom kjønnene er ifølge Bourdieu (2000) normal, naturlig og uunngåelig, og er til stede i hele den sosiale verden som en inkorporert tilstand i kroppene våre.

Habitusbegrepet handler om at mennesket inkorporerer de objektive sosiale strukturer som det vokser opp med, oppdras og utdannes i. Kognitive disposisjoner styrer mennesket til å tenke, handle og oppfatte på en bestemt måte. Habitusbegrepet peker altså på at mennesker bærer på en sosial og historisk betinget forhistorie som er aktiv, da habitus fungerer som ”systemer af skjemaer for opfattelse, tænkning og handling” (Bourdieu, 2000, s. 16). Habitus legger således føringer for hva som er mulig og ikke mulig for ungdom, blant annet i forhold til friluftslivsaktivitet.

Referanser

- Aas, Ø., & Odden, A. (2003). Oppslutning om høstingsaktiviteter. I H. E. Lerkelund (red.), *Rapport fra forskningskonferansen «Forskning i Friluft»* (s. 67–76). Oslo, Norway: Friluftslivets fellesorganisasjon (FRIFO).
- Asah, S. T., Bengston, D. A., & Westphal, L. M. (2012). The influence of childhood: Operational pathways to adulthood participation in nature-based activities. *Environment and Behavior*, *44*, 545–569. doi:10.1177/0013916510397757
- Bischoff, A. Odden, A. (2000) Ungdom og friluftsliv: endringer i lys av modernitetsprosesser. Konferanserapport (2000) Publisert i Naturvaltning og samfunnsfag II: referat fra konferansen i Oslo 12. og 13. oktober 1999. Trondheim, Direktoratet for naturforvaltning, 2000. ISBN 82-7072-361-4. S. 102-107
- Bischoff, A., & Odden, A. (2002). *Nye trender i norsk friluftsliv - utvanning eller forsterkning av gamle monstre og idealer* (Frifo's Forskning i Friluftsliv) (ss. 1-23). Øyer, Norway: Institutt for Idretts- og friluftslivsfag.
- Bourdieu, P. (2000). *Den masculine dominans* (M. Olesen, Trans). Copenhagen, Denmark: Tiderne skrifter.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago.
- Fjørtoft, I., & Reiten, T. (2003). *Barn og unges relasjoner til natur og friluftsliv. En kunnskapsoversikt* (HiT skrift r. 10/2003). Porsgrunn, Norway: Høgskolen i Telemark and FRIFO.
- Giddens, A. (1976). *New rules of sociological method. New rules of sociological method: A positive critique of interpretive sociologies*. London: Hutchinson.
- Imsen, G. (2010). *Elevens Verden - innføring i pedagogisk psykologi* (4th ed.). Oslo, Norway: Universitetsforlaget.
- Krange, O., & Strandbu, Å. (2004). *Ungdom, idrett og friluftsliv – skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002* (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring [NOVA] Rapport 16). Oslo, Norway: NOVA.
- Kyle, G. T., Absher, J. D., Hammitt, W. E., & Cavin, J. (2006). An examination of the motivation - involvement relationship. *Leisure Sciences*, *28*, 467–485. doi:10.1080/01490400600851320
- Mjåvatn, P. (1998). *Friluftsliv og barns hverdag*. Referat fra landskonferansen om friluftsliv (pp. 71–85). Sandnes 10.-12. juni: Direktoratet for naturforvaltning.
- Odden, A. (2006). *Fra ski til snowboard - utviklingstrekk i ungdommens friluftsliv 1970–2004*. Telemarkskonferansen 2006 - Friluftsliv - tilrettelegging for den gode naturopplevelsen (s. 1–6). Institutt for idretts- og friluftslivsfag - Høgskolen i Telemark.
- Odden, A. (2008). *Hva skjer med norsk friluftsliv?: En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970–2004*. Doktorgrad. Norwegian University of Science and Technology [NTNU]. Trondheim, Norway.
- Tordsson, B. (2002). *Friluftsliv - begrepsavgrensning, forskningsbilde og paradigmer. Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftslivet som sosiokulturelt fenomen*. Dr.scient, Norges Idrettshøgskole, Oslo, Norway.
- Tørring, R. (1988). Politiske grep for barns friluftslivsmuligheter. *Referat fra landskonferansen om friluftsliv* (p. 99–107). Sandnes 10.-12. juni. Sandnes: Direktoratet for naturforvaltning.
- Øia, T., & Strandbu, Å. (2004). Ungdom og tradisjonell bruk av naturen. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, *2004*(2), 33–53.

Effektar av å skilte og merke eksisterande turruter

Odd Inge Vistad, Norsk institutt for naturforskning

Del 1:

Turskiltprosjektet har vore eit nasjonalt samarbeid mellom Gjensidigestiftelsen, Fylkeskommunane og dei store friluftslivsaktørane DNT, FL og NF. Kjerneideen har vore å finansiere merking og skilting av eksisterande turruter, ut i frå eit folkehelseperspektiv og ei tru på at skilting, merking og betre informasjon trekkjer til seg nye og fleire brukarar.

NINA skisserte eit evalueringsopplegg for Gjensidigestiftelsen i 2015 der vi ville undersøkje: Er det faktisk slik at skilting og merking får fleire brukarar og nye brukarar ut på eksisterande turruter i folks nærmiljø? Vi har undersøkt to nærtur-område (Vestby i Akershus, og Brumunddal i Hedmark). Vi har kombinert 3 metodar: 1) sjølvregistreringskasser med eit kort spørjeskjema og 2) automatiske teljingar langs dei same turrutene. Dette vart gjort i to rundar, og gav slik data om situasjonen både før skilting og etter skilting. Og: 3) telefonintervju med dei som registrerer seg som nye brukarar etter skilting/merking. I alt 6 turstiar i folks nærmiljø vart kartlagt.

Vi veit frå før at turstiar er den viktigaste forma for tiltak (dvs. som når fram til flest) innan friluftslivet. Gjennom turskiltprosjektet kan vi påvise at skilting og merking gjev ein umedelbar gjennomsnittsvest i bruken på omlag 30 %; ein god del av desse er nye, uerfarne brukarar. Dette er i stor grad innflyttarar til nabolaget, eller folk som er uerfarne brukarar av nærskogen. Desse set stor pris på tiltaket. Sjå prosjektrapporten (Vistad mfl. 2018)

Del 2:

Her vil eg legge vekt på norsk og internasjonal litteratur rundt stimerking og annan tilrettelegging av stiar, effektar av ulike tiltak, behovet for mangfald i tiltak for nærfriluftslivet, og spekulere litt rundt langtidseffektar av det å skilte og merke.

Er det å diskutere/problematisere skilting og merking av sti særleg eit norsk og nordisk fenomen, knytt til tradisjonen med fri ferdselsrett i utmark og til delar den nordiske friluftslivskulturen? Det er i alle fall tydeleg at vurderingane blir ulike etter kva perspektiv ein legg til grunn: friluftslivspedagogikk, reiselivsutvikling, folkehelse, kulturhistorie, eller naturvern og naturforvaltning. Vi har ikkje lykkast å finne direkte relevante utanlandske arbeid som testar bruks-effekten av å skilte/merke turstiar, men noko litteratur som diskuterer bruken, attraktiviteten og miljø- og forvaltningseffekten av stiar med ulik status og standard.

Effektar av å skilte og merke eksisterande turruter?
Odd Inge Vistad m.fl.
NINA Avd. for naturbruk

Effektar av å skilte og merke eksisterande turruter?
Odd Inge Vistad m.fl.
NINA Avd. for naturbruk

Internasjonalt 1: Nederland

- **Geografisk bruksmønster** i ein nasjonalpark (Meijles mfl. 2014), hjelpe forvaltninga:
  - ▶ Mest ein metodestudie – hjelp til forvaltninga
  - ▶ kartlagt infrastruktur, inkl. umerka stiar
  - ▶ GPS-sendar på brukarane (korte helge-besøk)
- 'Merkte stiar (kalla *trails*) har mykje høgare bruksmengde enn stiar som ikkje er merkte (kalla *paths*).
- 2 % går utanfor sti ≠ **hollandsk kultur**; fordi:
  - ▶ Natur er noko sårbart; uakseptert å gå utanfor sti.

www.nina.no

Internasjonalt 2: Finland

- Bruksmønster i Helsinki Sentralpark (Korpilo mfl. 2018). **Byskog**, GPS, smarttelefon:
  - ▶ Bygge kunnskapsgrunnlag: **slitasje**utfordringa!
  - ▶ 38 % av all reg. bruk **«off-trail»**.
  - ▶ Jogging og sykling: på hovudstiar (merka)
  - ▶ Terrengsykling: særleg på **«informal paths»**
    - 66 % av alle på **'uformelle stiar' (= off-trail)**
  - ▶ Gange (m/u hund): meir spreidd, ofte på uformelle stiar.
- Også geografisk fordeling i parken, av ulike aktivitetar på uformelle stiar
- **Motivasjon** for slike stiar: oppleve natur, uformell sti, snarveg/nytte, utforske, planter og dyr

www.nina.no

Internasjonalt 3: Austerrike

- Analyse av stinettverk i Lobau, del av Danube NP ved Wien (Taczanowska mfl. 2014):
  - ▶ Forstå korleis stinettet 'funkar': for brukar, og for forvaltninga (verneinteresser)
  - ▶ Evaluere kor funksjonelt stisystemet er
- Fordeling av friluftslivsbruk:
  - ▶ 61 % på «designated» trails (= merkte (++) stiar)
  - ▶ 21 % på umerkte stiar
  - ▶ 18 % utanfor sti
- Konklusjon: Det **offisielle stinettverket** er ikkje godt nok, for å ha «styring» på bruksmønsteret

www.nina.no

Internasjonalt 4: Australia

1. Ballantyne & Pickering 2015: Kva type sti/skogmiljø er **mest utsett for slitasje**:
  - Der det er formelt opparbeidde stiar, eller uformelle brukar-laga stiar?
  - Svar: Dei uformelle stiane
2. Hughes mfl. 2016: **Bynær «bushwalking»**
  - Vil ha naturen 'vill' og ikkje 'tam'
  - Bushwalkers: **anti-auroritært, egalitært djupdykk i ikkje-tilrettelagt bynær natur.**
  - Skeptiske til forvaltninga!?
  - Eller: Er forvaltninga vidsynt nok til også å forvalte for «bushwalkers»?

www.nina.no

Norske arbeid

- Kjenner ikkje til andre som har studert:
  - ▶ Effekten på bruken av å merke og skilte ein eksisterande sti

Men:

- NINA mfl. Har gjort mykje på:
  - ▶ **Stien si kanaliseringskraft**, særleg i fjell, NP og villreinområde.
  - ▶ **Sårbarheit og slitasje** på sti i ulike miljø, ved ulik bruk, og ulike kompenserande tiltak.
  - ▶ Kva er det brukarane (NP, turområde mm) **ønskjer av tilrettelegging**. Også mange masteroppgåver NMBU mfl.

www.nina.no

Det friluftslivspedagogiske fagmiljøet!

- I stor grad: Eit anna perspektiv på stien, bruken, opplevinga, (na-)turforståinga og forvaltninga. (jfr. Australian bushwalkers...)
- Gjennom dr.grader, mastergrader, prosjekt; problematiserer fenomenet 'tilrettelegging' (meir enn merking spesifikt).
- NB: A. Bischoff dr.grad: Tilrettelegginga påverkar opplevinga og forståinga av naturen. Stien som bindeleddet: **«...den smale kronglete stien som er godt forankret i omgivelsene ... de beste mulighetene for forankring av turgåeren»**

www.nina.no

Turskiltprosjektet: Korleis finne ut om ein lykkast?

- Studere faktiske tiltak i to kommunar, Brumunddal i Hedmark, Vestby i Akershus:
  - Situasjonen før skilting – merking?
    - Førundersøking
  - Situasjonen etter skilting – merking – (informasjon)?
    - Etterundersøking
- Vi plukka ut:
  - 1) Stiar for fottur 2) I nærmiljø

www.nina.no

www.nina.no

Om metodane

- Fleire metodar for å studere ulike sider ved «same fenomen»:
- **Aukar bruken** etter skilting/merking/info? (**AUTOMATISKE TELJARAR, SVARKASSER**)
- **Nye brukarar** etter skilting/merking/info? (**SVARKASSER MED SPØRJESKJEMA**)
- **Kva syns dei nye** brukarane om tiltaket? (**TELEFONINTERVJU**)

www.nina.no

www.nina.no

Funn – mengda bruk

- Ferdselsauke på nær sagt alle turrutene
  - I Vestby 22 % (2015 → 2016)
  - I Brumunddal 50 % (2015 → 2017) – FEILKJELDER!
  - Samla snitt; **auke på 30 % etter skilting**
- **Vestby:**
  - Infotiltak ikkje på plass, oppdaga tilfeldig/venner - familie
  - Størst auke Pepperstad 63 % (som ligg tett på bustadfelt)

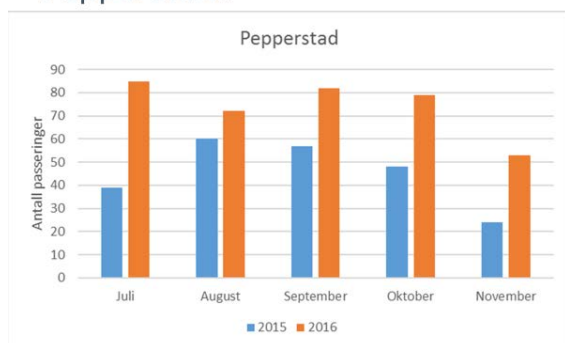
www.nina.no

www.nina.no

Pepperstad:

Brumunddal

- Stor variasjon mellom ulike teljarpunkt
- **Kompliserande faktorar:**
  - '10 topper i Ringsaker' – også i 2017 (info på kommunens nettsider)
  - Bjørgeberget mål for baa tiltak
  - Anleggsarbeid på turveg nede langs elva Brumunda

www.nina.no

Funn – nye brukarar?

- Brukte du turruta før merking?
  - Vestby: 30 % svarar nei (snitt)
  - Brumunddal: 33 % svarar nei (snitt)
- Er dette nye brukarar av nærområdet sitt?
  - Felles for Vestby og Brumunddal: I **etterundersøkinga** er det signifikant FLEIRE som seier at dei er **dårleg kjent i nærmiljøet sitt**
  - Dei er altså **uerfarne** som turgåarar i området.

www.nina.no

Funn – kva syns dei nye?

- Telefonintervju med nye brukarar:
- Dei aller **fleste er veldig nøgde med at stiane er skilta og merka.**
  - Tryggleik og trivsel
  - Blir kjent i nærmiljøet/nye område
  - Kjem seg ut i skogen
  - Viktig for nyinnflytte
  - Også nøgde med skilt-utforminga
  - Set pris på avstandsmål
  - Nokon syns enkelte stiskryss o.l. var for dårleg skilta
  - Seier dei brukar nær-området meir

www.nina.no

www.nina.no

Oppsummering – korttids-effektar

- **Bruken aukar** etter skilting/merking
- Ein når fram til ein god del **uerfarne** i lokalmiljøet
- **Informasjon** om tiltaket er avgjerande viktig
- **Vanskeleg å reindyrke effekten av skilting** (eller av enkelt-tiltak), men både skilting, merking, ulik informasjon, '10-topp kampanjer', opprusting av turveggar, dreg jo i lag!
- Kva skjer på lenger sikt? **Langtidseffektar?**

www.nina.no

www.nina.no

Litteratur

- Ballantyne, M. & Pickering, C. M. 2015. Differences in the impacts of formal and informal recreational trails on urban forest loss and tree structure. *Journal of Environmental Management* 159: 94-105. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvman.2015.05.007>.
- Hughes, M., Tye, M. & Chandler, P. 2016. Urban Fringe Bushwalking: Eroding the Experience. *Society and Natural Resources*. 29: 1311-1224. <https://doi.org/10.1080/08941920.2016.1185554>

- Korpilo, S., Virtanene, T., Saukonen, T. & Lehvävirta, S. 2018. More than A to B: Understanding and managing visitor spatial behaviour in urban forests using public participation GIS. *Journal of Environmental Management* 207: 124-133.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2017.11.020>
- Meijles, E.W., de Bakker, M., Groote, P. D. & Barske, R. 2014. Analysing hiker movement patterns using GPS data: Implications for park management. *Computers, Environment and Urban Systems* 47: 44-57. <http://dx.doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2013.07.005>
- Taczanowska, K., González, L.-M., Garcia-Masso, X., Muhar, A., Brandenburg, C. & Toca-Herrera, J.-L. 2014. Evaluating the structure and use of hiking trails in recreational areas using a mixed GPS tracking and graph theory approach. *Applied Geography* 55: 184-192.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.apgeog.2014.09.011>
- Vistad, O.I., Gundersen, V., Wold, L.C., Skår, M., Rybråten, S. & Dokk, J. G. 2018. Effekter av å skilte og merke en eksisterende turrute. En undersøkelse av Turskilt-prosjekter i Vestby og Brumunddal - NINA Rapport 1440.

Friluftsliv i nærmiljøet – hva gjør norske kommuner og fylkeskommuner?

Kine Halvorsen Thorén og Helena Nordh, Norges natur- og biovitenskapelige universitet

Disposisjon

- Bakgrunn og formål med prosjektet
- Om gjennomføringen av den kommunale studien
- Sammenstilling av hovedfunn
- Forslag til forbedringer av nærturarbeidet

På oppdrag fra Helsedirektoratet har vi gjennomført en undersøkelse av hvordan norske kommuner og fylkeskommuner arbeider for å fremme turgåing i nærmiljøet. Her presenteres kun den kommunale delen av studien. Prosjektleder er Kine Halvorsen Thorén (Institutt for landskapsarkitektur. Helena Nordh (Institutt for folkehelse) har hatt ansvaret for å gjennomføre og analysere spørreundersøkelsen.

Bakgrunn og formål med nærturprosjektet

I de senere årene er nærmiljøets betydning i folkehelsearbeidet blitt tillagt mer vekt, noe som også blir understreket i "Folkehelsemeldingen – Mestring og muligheter" (Helse- og omsorgsdepartementet 2015). For å samle erfaringer fra hvordan gode nærmiljøer og lokalsamfunn arbeider med å styrke folkehelsen, har Helsedirektoratet hatt ansvaret for utviklingsprosjektet «Nærmiljø og lokalsamfunn som fremmer folkehelse» 2015 – 2018, også kalt «Nærmiljøprosjektet». Blant de fysiske faktorene som deltagerne i «Nærmiljøprosjektet» har løftet fram som særlig viktige for nærmiljøutvikling, er friområder, gang- og sykkelveger, nærhet til tjenester og funksjoner og forhold knyttet til arealbruk, fysisk utforming og estetikk (Bergem et al 2018). Det å legge til rette for turgåing i nærmiljøet berører alle disse fysiske faktorene.

Turstier og turløyper er den anleggstypen som flest bruker både blant kvinner og menn, og som brukes regelmessig uavhengig av sosial klasse (Breivik og Rafoss 2017). Tilrettelegging for turløyper og turstier med boligen som utgangspunkt, kan dermed bidra til å nå nasjonale mål i folkehelsearbeidet om å utjevne sosialt betingete ulikheter i helse og redusere hindringer som kan føre til uhelse (Helse- og omsorgsdepartementet 2015). I nærturprosjektet har vi kalt slike turer nærturer, og tiltak som fremmer turene nærturtiltak. Slike tiltak omfatter alt fra planlegging til praktisk tilrettelegging og drift/skjøtsel av anleggene.

Utgangspunktet for nærturprosjektet er en kvalitativ studie av spillemidlenes betydning for å etablere turveier og turstier i nærmiljøet (Thorén et al 2016)¹ der til sammen 15 kommuner fordelt på 5 fylker inngikk. Den kvalitative studien ble delfinansiert av Helsedirektoratet og inngår i forskningsrådsprosjektet Nærtur. Helsedirektoratet ønsket å se om funnene i den kvalitative studien var representative på landsbasis gjennom en spørreskjemaundersøkelse til alle landets kommuner.

---

¹ NINA på Lillehammer hadde ansvaret for prosjektet NÆRTUR. I prosjektet inngikk også samarbeidspartnere fra NMBU og NTNU.

Formålet med spørreundersøkelsen som blir presentert her, har derfor vært å gi en landsdekkende oversikt over hvordan norske kommuner arbeider for å fremme turgåing i nærmiljøet. Den kvalitative studien fra 2016 undersøkte først og fremst hvordan spillemidlene og kommunal planlegging for idrett og fysisk aktivitet blir brukt for å fremme nærturtiltak. Helsedirektoratet ønsket at den landsdekkende undersøkelsen skulle ha et videre perspektiv der en heller så på nærtur/ nærturtiltak i en større plansammenheng.

Om gjennomføring av den kommunale studien

Etter revisjonen av Plan- og bygningsloven og folkehelsesloven i 2009 er det nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging. Planstrategier på kommunalt nivå bl.a. om folkehelse tiltak som jo nærtur er, skal gi overordnede føringer til kommunale planer fra topp til bunn i planhierarkiet. Beslutninger som er av tverrfaglig karakter, f. eks. en plan for folkehelse og nærtur, må også følges opp av tverrfaglige organisatorisk innretting i kommunen. Folkehelseslovens § 4 vektlegger også at kommunene skal sørge for at medvirkning skal skje blant annet gjennom råd, uttalelser, samarbeid og deltagelse i planlegging. Kommunen skal også legge til rette for samarbeid med frivillig sektor. (Folkehelsesloven 2011). Folkehelsesloven understreker videre at tiltakene skal være kunnskapsbaserte knyttet til befolkningens helsetilstand og utviklingstrekk i lokalsamfunnet som kan innvirke på befolkningens helse (§ 5). Tiltak som kan fremme turgåing i nærmiljøet er en måte å oppfylle folkehelseslovens intensjoner på, men Plan- og bygningsloven er viktigst for kommunene når det gjelder gjennomføringen fra kommuneplan via reguleringsplaner og sektorplaner av ulike slag. Det er hele denne kjeden av planer og planarbeid som har ligget bak de spørsmålene som ble stilt spørreundersøkelsen som f.eks.:

- I hvilken grad prioriteres nærturtiltak?
- Hvordan brukes planleggingsvirkemidler for å fremme nærturtiltak?
- Hvordan fungerer Kommunal plan for idrett, fysisk aktivitet, friluftsliv som virkemiddel for å fremme nærturtiltak
- Hvilket kunnskapsgrunnlag benytter kommunene i nærturarbeidet?
- Hvem deltar i planprosessene
- Hvilke økonomiske virkemidler blir brukt?
- Hvilke nærturtiltak prioriterer og gjennomfører kommunene og hva hindrer eventuelt gjennomføring.

Tilpassede spørreskjemaer ble sendt til 8 aktørgrupper som vi har ansett som sentrale i nærturarbeidet på kommunalt nivå. Disse aktørgruppene omfatter det politiske nivået representert ved ordfører, to av de lovpålagte rådene dvs. eldreråd og rådene for personer med nedsatt funksjonsevne, de lokale idrettsrådene og de interkommunale friluftsrådene². I tillegg inngår følgende representanter fra kommuneadministrasjonen: Plansjefene, de folkehelseansvarlige og de ansvarlige for spillemiddelordningen/ det kommunale planarbeidet tilknyttet idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv. Tabell 1 gir en oversikt over respondentene og undersøkelsens representativitet.

² Det var vanskelig å få oversikt over helt lokale friluftslivsorganisasjoner fordi friluftslivet er annerledes organisert enn idretten. Vi valgte derfor de 27 interkommunale friluftsrådene som dekker 226 av landets kommuner.

Tabell 1. Oversikt over hvilke aktørgrupper som inngikk i spørreundersøkelsen og om svarene er representatives

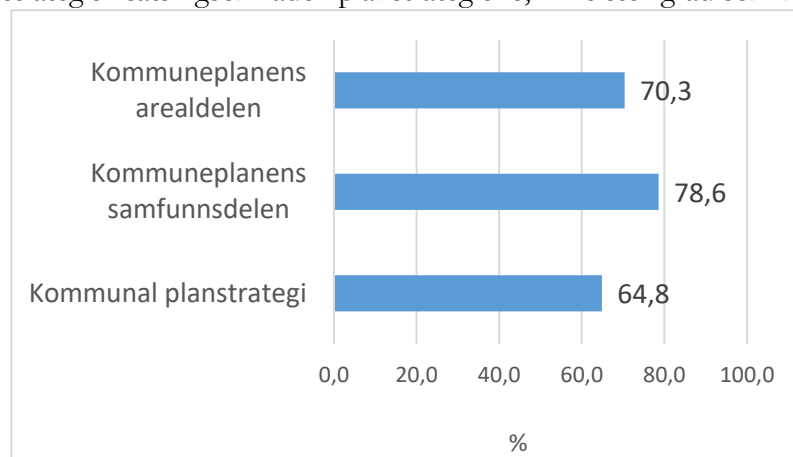
Antall kommuner i Norge	Ordførere	Plansjefer	Ansvarlig kommunal planidrett etc.	Folkehelseansvarlig	Idrettsråd	Interkommunale Friluftsråd	Lovpålagte råd
422	195	179	183	228	194	22	101
Represen-tativitet	God deknin-g Repres-en-tativt utvalg.	God deknin-g. Repres-en-tativt utvalg	Noe skjevfordelt, flere fra tettbygde kommuner	God dekning. Representativt utvalg.	Noe skjevfordelt, flere fra tettbygde kommuner	Representativitet ikke vurdert	Representativitet ikke vurdert

Mange av spørsmålene i spørreskjemaene bygger på kategoriske variabler hvilket gjør at resultatene er presentert ved hjelp av deskriptiv statistikk og stolpediagram. I dette arbeidet har vi benyttet SPSS og Excel. I noen spørsmål har vi brukt en skala fra 1-5, og i disse tilfellene presenterer vi gjennomsnittsverdier. I noen tilfeller ser vi også på hvordan gjennomsnittstallene forholder seg til kommunens sentralitet i henhold til SSBs sentralitetsindeks. (Høydahl 2017, s 4). Denne indeksen sier noe om antall beboere og tetthet i den enkelte kommunen. Vi kunne ha gjennomført flere analyser, f.eks. av hvordan svarene fordeler seg geografisk o.l. Men dette ville ha krevd et omfattende manuelt arbeid og gruppering av svarene knyttet til geografiske enheter. Dette var m.a.o. utenfor prosjektets rammer.

Sammenstilling av hovedfunn

Nærtur prioriteres, men den strategiske forankringen er svak og planene lite forpliktende

Det er bred enighet både politisk og administrativt om at tiltak som kan fremme turgåing i nærmiljøet er uttalt som mål i kommunene. Men temaet har likevel ikke fått gjennomslag som strategisk satsingsområde i planstrategiene, i like stor grad som målet skulle tilsi. Det ser derimot

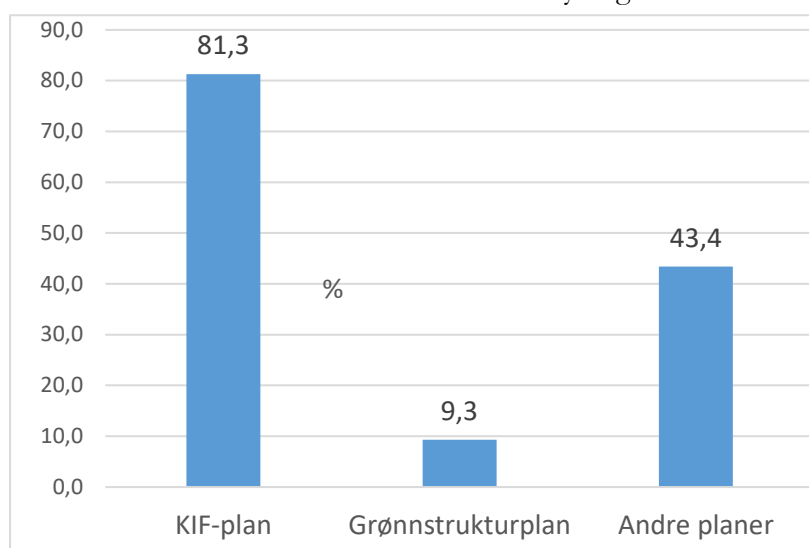
ut til at nærtur i stor grad inngår både i kommuneplanens samfunnsdel, i arealdelen og i handlingsplanene, men i noe mindre grad i økonomiplanene. Se figur 1. Som vist foran, er turgåing i nærmiljøet en viktig del av det by- og tettstedsnære friluftslivet med sentral betydning i folkehelsearbeidet.

Figur 1. Hvilke planer satser de på for nærtur ifølge plansjefene?

Denne studien avdekker likevel manglende gjennomslag for nærturen som et strategisk felt og gir en indikasjon på at heller ikke friluftsliv generelt inngår i kommunenes overordnede strategiske tenking.

Svak sammenheng mellom arealplanlegging og handling i kommunene

Slik det fremgår av figur 2 tyder undersøkelsen på at det ikke er tilstrekkelig sammenheng mellom føringer gitt på nasjonalt og fylkeskommunalt nivå. Kommunene oppfordres til å innpasse grønnstrukturtemaet som en del av arealplanarbeidet (Meld. St. 18 (2015 – 2016)). Det viser seg likevel at en svært liten andel av kommunene, bare 7 % av de som svarte, har grønnstrukturplaner eller analyser trass i at grønnstrukturen utgjør en så viktig arena for nærtur. Nærhet til turstiene er sentralt for bruken. Myndighetene ønsker derfor også at kommunene i

tillegg til å utarbeide grønnstrukturplaner, innfører en indikator som angir maksimumsavstand fra boligområdet til nærmeste nærturmulighet kan derfor bidra til å sikre god tilgjengelighet for flest mulig (Meld. St. 18 (2015 – 2016)). Dette er et tema som politikerne i svært liten grad er opptatt av. Både plansjefene og de KIF-ansvarlige

Figur 2. De viktigste sektorplanene for nærtur ifølge plansjefene.

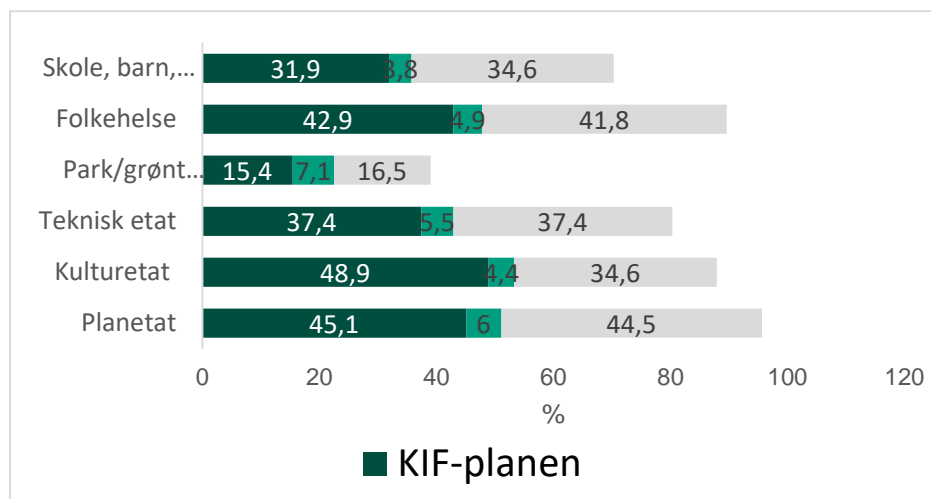
Studien fra 2016 (Thorén et al 2016) konkluderte med at den kommunale planen for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv (KIF-planen) ikke hadde så store betydning for nærtur. Men ifølge de kommunale plansjefene som deltok i denne undersøkelsen er den kommunale planen for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv (KIF-planen) den desidert viktigste for å fremme nærturtiltak. Se figur 2. I likhet med den kvalitative studien avdekker denne studien også at nærturtiltak i KIF-planene i mindre grad får gjennomslag i handlingsprogrammer og økonomiplaner fordi det ikke følges opp i føringer for investeringer og driftskostnader. På denne måten kan planarbeidet bli lite forpliktende.

Vi fant også på samme måte som den kvalitative studien, at veiledningen fra Kulturdepartementet (2014) som oppfordrer kommunene til å innpasse nærturtiltakene i øvrig kommunal planlegging, ikke får gjennomslag. Potensialet som ligger i de kommunale planene for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv ser dermed ikke ut til å utnyttes i tilstrekkelig grad bl.a. fordi fokuset på arealbruk er svakt i planene.

Behov for å styrke planleggings- og gjennomføringskompetansen i nærturarbeidet

Generelt er nærtur et tema som berører mange fagfelt på tvers i den offentlige forvaltningen. Planleggings- og gjennomføringskompetanse er helt sentralt. Områdene folkehelse, samferdsel

samt gjennomføring og vedlikehold av de fysiske tiltakene er også viktige. Denne undersøkelsen kan tyde på at arbeidet i kommunene ikke er organisert godt nok med disse forholdene for øyet. På kommunalt nivå fremgår det f.eks. at KIF-planen først og fremst er et ansvar for kulturavdelingene. Se figur 3. Det viser seg at planavdeling og teknisk avdeling i liten grad har ansvaret for KIF- planarbeidet. Park og grøntmiljø, som kunne forventes å ha et operativt ansvar for tilretteleggingstiltakene og driften av anleggene, er den avdelingen i kommunene som ser ut til å involveres minst.

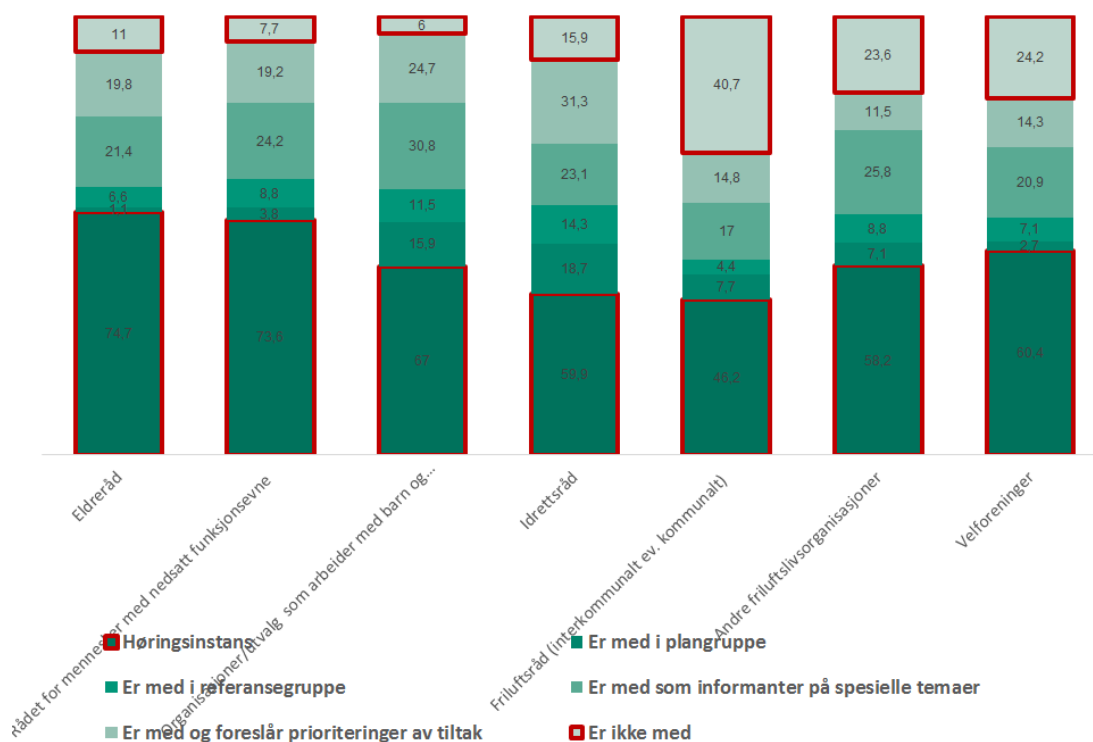
Figur 3. Enheter/etater som arbeider med nærturplanlegging ifølge plansjefene.

Det tas lett på medvirkning i nærturarbeidet - høring er den vanligste metoden

Medvirkning er en sentral del av kunnskapsinnhentesprosessen, noe som også blir fremhevet av Bergem et al (2018) i forbindelse med Nærmiljøprosjektet. Undersøkelsen tyder på at kommunene tar lett på dette i forbindelse med tilrettelegging for nærturer, og at de dermed ikke følger intensjonene i plan- og bygningsloven.

Høring er den vanligste måten å involvere frivillige organisasjoner og lovpålagte råd. Idrettsrådene og organisasjoner som arbeider med barn og unge er ifølge plansjefene i størst omfang med i de delene av prosessen der mulighetene for å påvirke nærturarbeidet er størst. Velforeninger og lokale friluftsråd (som ikke er så vanlige på kommunalt nivå) involveres i mindre grad. Selv mener de lovpålagte rådene og idrettsrådene at de deltar i langt mindre grad enn det plansjefene oppgir, med unntak av de interkommunale friluftsrådene. Dette mønsteret er enda tydeligere når vi ser på medvirkning i KIF-planene. De kommunale idrettsrådene er overlegent mer med enn de resterende organisasjonene og rådene som ble spurt. Det er verdt å merke seg at velforeninger og rådet for personer med nedsatt funksjonsevne i minst grad er med ifølge de KIF-ansvarlige.

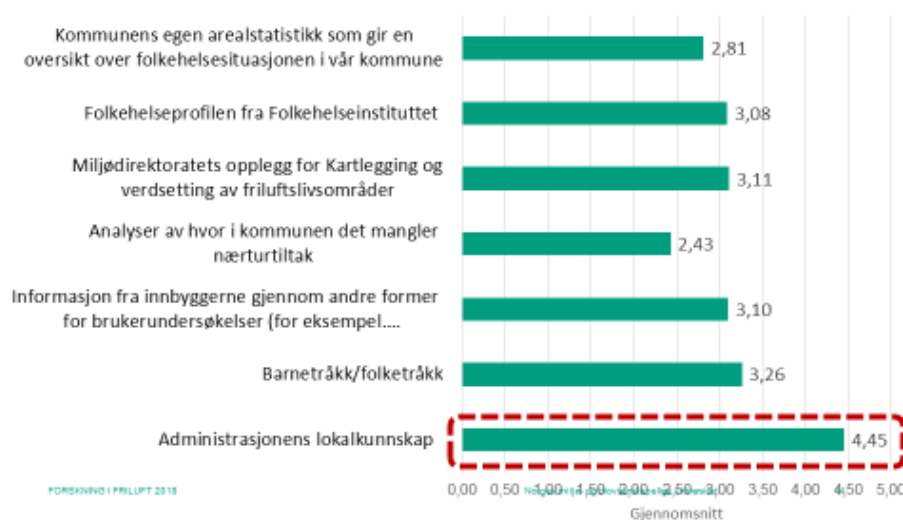
Figur 4. Medvirkning ifølge plansjefene

Nærturarbeidet bygger på lite systematisk kunnskap

I den kvalitative undersøkelsen (Thorén et al 2016) fremgikk det at det i liten grad foreligger behovsvurderinger basert på systematisk kunnskap om behov sett i forhold til sosio-økonomi, demografi o.l. De planansvarlige vektla i hovedsak at behovsvurderingene bygde på deres egen

Hvilket kunnskapsgrunnlag bygger nærturarbeidet på?

I følge plansjefene På en skala fra 1 – 5 (1 = svært liten grad, 5 = svært stor grad)

Figur 5. Hvilket kunnskapsgrunnlag bygger nærturarbeidet på ifølge plansjefene.

lokalkunnskap. Se figur 5. Denne studien underbygger at dette er trenden på landsbasis også. I en foreløpig oppsummering fra Nærmiljøprosjektet (Bergem et al (2018) fremgår det at kvantitative data fra statistikkbanken til KommuneHelsen, fylkeshelseundersøkelser m.m. er viktig informasjon. Slik informasjon gir samtidig, ifølge disse forfatterne, ikke grunnlag for å planlegge, prioritere og sette i verk målrettede tiltak i nærmiljøet. Betydningen av kvalitativ kunnskap, og at denne kobles mot den kvantitative, vektlegges i rapporten.

Til en viss grad oppgir de folkehelseansvarlige i vår undersøkelse at de sikrer dette. Hovedinntrykket er likevel at kunnskapsgrunnlaget for nærturplanleggingen er tilfeldig og mangler systematikk. Reell medvirkning er som vist foran ikke vanlig. Den kvantitative folkehelsekunnskapen ser ut til å være generell og på et overordnet kommunalt nivå. Det vil si at behovene for tiltak ikke blir fanget opp lokalt.

Spillemidlene er den viktigste finansieringskilden for nærturtiltak

Spillemidlene er det viktigste økonomiske virkemiddelet for nærturtiltak i kommunene. Likevel oppgir en av tre kommuner at de ikke bruker denne muligheten. Hovedårsaken som oppgis er at de ikke får søknader fra lag og foreninger. Statlige friluftsliv- og aktivitetsmidler er også sentrale. For interkommunale friluftsråd og kommunale idrettsråd er faktisk dugnad den viktigste finansieringskilden, selv om de også mottar offentlige midler.

Fylkeskommunen har også forvaltningsansvar for en rekke tilskuddsordninger for friluftsliv, i tillegg til at en rekke andre ordninger kan benyttes. I kommunene oppgir KIF-ansvarlige at de også benytter andre midler, som Gjensidigestiftelsen og i noe mindre grad midler fra Sparebankstiftelsen og SMIL (Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket).

Opparbeiding av stier og turveier prioriteres, men også skilting og universell utforming vektlegges

På spørsmål om hva slags tiltak som bør prioriteres, kommer opparbeiding av stier og turveier på første eller andreplass blant alle brukergruppene som inngår i den kommunale studien, og er åpenbart et sentralt tema. Skilting, informasjon og universell utforming er også høyt prioritert. Tiltak som f.eks. trafikksikkerhet ble kun prioritert blant «topp fem» av elderråd og personer med nedsatt funksjonsevne, mens elderrådene var de eneste som prioriterte brøyting og strøing høyt. Selv om det er enighet om en del sentrale tiltak, viser denne undersøkelsen at ulike brukergrupper prioriterer noe forskjellig også. Det gjelder bl.a. noen av de gruppene som er minst involvert i planprosessen som f.eks. elderråd og rådene for personer med nedsatt funksjonsevne. Dette innebærer dermed en fare for at behovene deres ikke blir tilstrekkelig ivare tatt.

Usikkerhet rundt effekten av opplysningsarbeidet

Fylkeskommunene skal bidra med rådgivning i kommunal planlegging. De har også ansvar for å bistå med informasjon om friluftsliv og tilskuddsordninger til friluftslivsformål. Rapporten har avdekket at det foregår et omfattende informasjonsarbeid som i særlig grad når interkommunale og kommunale friluftsråd, idretts- og friluftslivskonsulenter i kommunene og kommunale areal- og samfunnsplanleggere. Informasjonen blir oftest gitt skriftlig, men det arrangeres også kurs, nettverksmøter og informasjonsmøter.

Trass i denne omfattende informasjonsvirksomheten, oppgir de KIF-ansvarlige at en årsak til at spillemidlene eventuelt ikke blir brukt skyldes at de ikke får søknader fra lag og foreninger. Dette kan skyldes at hverken det fylkeskommunale eller det kommunale informasjonsarbeidet er godt nok. Det kan også skyldes at lag og foreninger ikke har tid og ressurser til å utforme slike søknader, som ofte oppleves som svært krevende å utarbeide.

Spørsmålet er dermed om opplysningsarbeidet gir tilstrekkelig med resultater. Er f.eks. informasjonen godt nok samordnet og målrettet både på fylkeskommunalt og kommunalt nivå? Får lag og foreninger uten egne ansatte, eller viktige målgrupper som ikke er organisert i sterke ressursgrupper nødvendig bistand til å medvirke i prosessene? Denne undersøkelsen kan tyde på at det er et utviklingspotensial både når det gjelder dialog med målgrupper, hva en skal informere om og bistand til å medvirke i prosjektprosesser.

Forslag til forbedringer av nærturarbeidet

- **Styrk strategisk forankring.** Bruk hele planhierarkiet fra planstrategi til økonomiplan
- **Styrk viktige sektorplaner/ planverktøy og følg opp handlingsplanen for friluftsliv og stortingsmeldingen om friluftsliv:** Grønnstrukturplaner, Grønn strek, innføre Avstandsindikator (maks avstand bolig - nærtur), Kommunale planene for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv.
- **Styrk plan- og prosesskompetansen.**
- **Styrk tverrsektorielt arbeid.**
- **Styrk metodikken for den faglige kunnskapsinnhenting. Administrasjonens egen kunnskap er ikke nok.**
- **Ta medvirkning på alvor:** Høring er ikke nok. Bedre informasjon til lag og foreninger.
- **Bedre kunnskapsoverføring og formidling om nærtur i fylkeskommunene:** Samlet strategi for formidling til politikerne, kommuneadministrasjonene og lokale råd og frivillige organisasjoner. Hvem er målgruppene?

Kilder

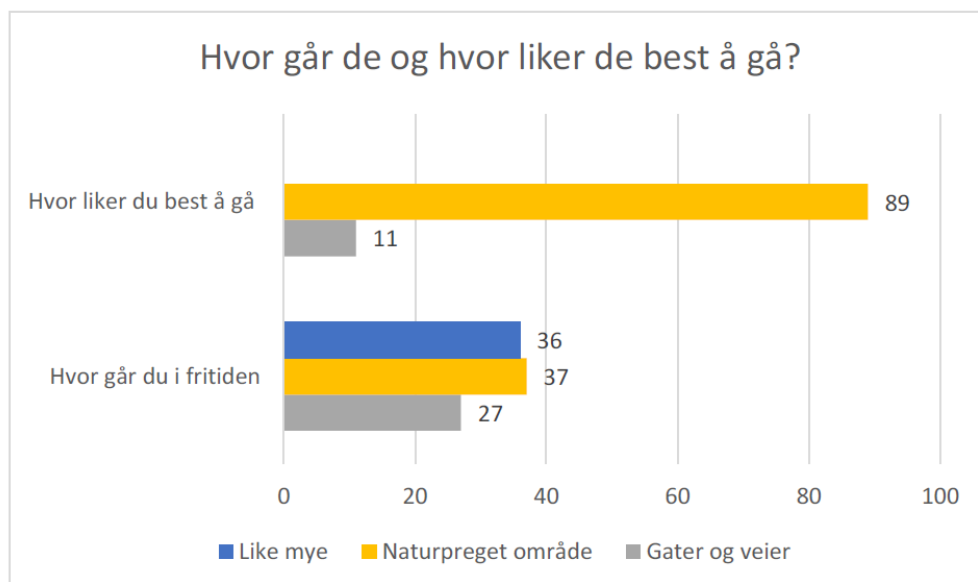
- Bergem R, Dahl S. L., Olsen G.M., Synnevåg S. (2018) Nærmiljø og lokalsamfunn for folkehelse. Delrapport 2 frå evalueringa av satsinga Kartlegging og utviklingsarbeid om nærmiljø og lokalsamfunn som fremmar folkehelse. Rapport – nr. 87/2018 Høgskulen i Volda
- Breivik, G. & Rafoss, K. (2017). Fysisk aktivitet: omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet. Hentet fra: [https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1343/IS-0613%20Rapport%20Helsedirektoratet%20\(3a\).pdf](https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1343/IS-0613%20Rapport%20Helsedirektoratet%20(3a).pdf)
- Folkehelseloven. (2011). Lov om folkehelsearbeid av 24. juni.2011. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-29>
- Høydahl, E. (2017). Ny sentralitetsindeks for kommunene. Notater 2017/40. Statistisk sentralbyrå. ISBN 978-82-537-9627-7
- Kulturdepartementet. (2014). Kommunal planlegging for idrett og fysisk aktivitet. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kud/idrett/publikasjoner/veileder_kommunal_planlegging_for_idrett_og_fysisk_aktivitet_2014.pdf
- Meld. St. 19 2014- 2015 Folkehelsemeldingen: mestring og muligheter. Helse – og omsorgsdepartementet. (2015). Hentet fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/7fe0d990020b4e0fb61f35e1e05c84fe/no/pdfs/stm2_01420150019000dddpdfs.pdf
- Meld. St. 18 (2015–2016) Friluftsliv — Natur som kilde til helse og livskvalitet. Klima- og miljødepartementet (2016). Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/9147361515a74ec8822c8dac5f43a95a/no/pdfs/stm201520160018000dddpdfs.pdf>
- Thorèn, K. H., Skjeggedal, T. & Vistad, O. L. (2016). Kommunale planer for idrett og fysisk aktivitet. Om spillemidlenes betydning for å etablere turveier og turstier i nærmiljøet (NINA kortrapport: 26). <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/2405490>

NÆRTUR - hvorfor og hvordan?

Terje Skjeggedal, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Kine Halvorsen Thorén, Norge miljø- og biovitenskapelige universitet og Odd Inge Vistad, Norsk institutt for naturforskning

Nærtur-prosjektet

Presentasjonen dreier seg om plan- og forvaltningsdelen i det såkalte Nærtur-prosjektet, som NINA Lillehammer har hatt hovedansvaret for. Prosjektet ble gjennomført i perioden 2013-2018, finansiert av Norges forskningsråd, Folkehelseprogrammet, med tilleggsfinansiering fra Helsedirektoratet. I prosjektet er det bl.a. gjennomført en kvalitativ studie av spillemidlenes betydning for å etablere turveger og turstier i nærmiljøet hvor femten kommuner fordelt på fem fylkeskommuner inngikk (Thorén, Skjeggedal og Vistad, 2016). Undersøkelsen er fulgt opp med en spørreundersøkelse til alle landets kommuner, fylkeskommuner og fylkesmenn for å undersøke hvordan norske kommuner og fylkeskommuner arbeider for å fremme mulighetene for nærturer med boligen som utgangspunkt (Thorén, Nordh og Lund Holth, 2018). Denne presentasjonen bygger på en studie av hvordan arbeidet med nærtur i kommunene er organisert og hvordan nærtur er integrert i kommunal planlegging og forvaltning. Eksempelkommuner er Ringebu, Moss og Trondheim. Her er det bare plass til noen hovedpunkter, illustrert med eksempler fra Trondheim kommune. Vi trekker vi fram tre viktige begrunnelser for nærtur og ser nærmere på hvordan nærtur blir håndtert som arealbruk og arealplanlegging. En fylldigere presentasjon kommer etter planen i *Kart og Plan*, nr. 3 2019.

Figur 1. Hvor går folk og hvor liker de best å gå? Moss kommune. Kilde: Thorén m.fl. 2015.

Nærtur-prosjektet hadde opprinnelig tittelen: «Folkehelse gjennom gåing i grønne nærrområder». Vi skjønte raskt at de «grå» områdene er like viktige for nærturer som de «grønne». Det kom bl.a. tydelig fram i en spørreundersøkelse i Moss som viste at turene også i fritida for en stor del foregår på gater og veier, sjøl om langt de fleste sier de liker best å gå i naturprega områder, se figur 1.

Nærtur er friluftsliv

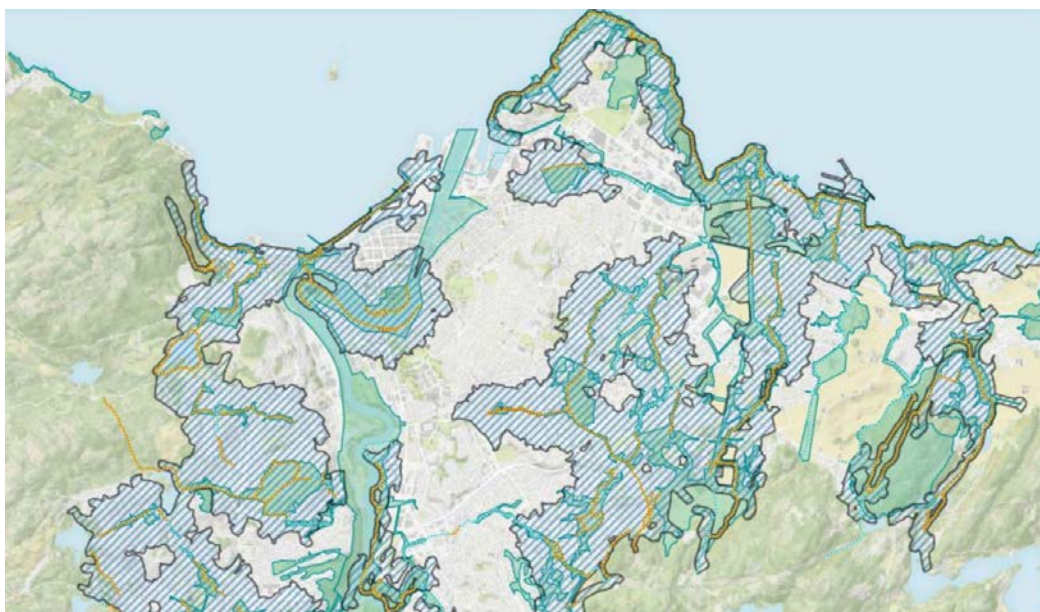
«Nærtur» er et sammensatt begrep med mange dimensjoner som favner vidt. Den umiddelbare forståelsen av nærtur er for de fleste nordmenn at nærtur er en form for friluftsliv, som gåtur på turstier og turveger i «det grønne» i nærheten av boligen. Derfor henger oppfatningene av nærtur og friluftsliv nært sammen. Friluftsliv i norsk sammenheng har sine røtter i veiding og fangst og oppbygging av en nasjonal identitet særlig knytta til fjellområder og den ville naturene i romantisk tradisjon, videreført i idealet om det «enkle friluftslivet» (St.meld. nr. 39 (2000-2001), s. 15-16). Den offentlige definisjonen av friluftsliv: «Opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse» har ligget fast siden den første stortingsmeldinga om friluftsliv i 1987 (Meld. St. 18 (2015-2016), s. 10). Likevel har det de siste årene skjedd klare endringer i oppfatninga av friluftsliv. I stortingsmeldinga fra 1987 slås det fast at (St.meld.nr. 40 (1986-87), s. 28):

Det offentlege arbeidet med friluftsliv har tradisjonelt ikkje omfatta utandørs aktivitet i bystrøk og andre område som er dominert av bygningar.

Denne forståelsen av friluftsliv er vesentlig utvida i den siste stortingsmeldinga om friluftsliv som fører friluftslivet inn i byen (Meld. St. 18 (2015-2016), s. 10):

Forståelsen av friluftsliv som legges til grunn inkluderer også ferdsl og opphold i grøntområder inne i byer og tettsteder, som for eksempel parker og andre grønnstrukturer.

I denne meldinga blir det også lagt vekt på lokale ferdselsårer og «å utvikle sti- og løypenett for friluftsliv i sammenheng med gang- og sykkelveier og kollektivtransport i byer og tettsteder» (s. 59). Da er også de «grå» områdene inkludert, sjøl om denne betegnelsen ikke blir brukt. Oppmerksomheten er fortsatt i hovedsak retta mot de grønne områdene og målet om at avstanden mellom den enkelte boligen og nærmeste grøntområde eller sammenhengende tursti skal være mindre enn 500 meter, slik vi f.eks. ser det i Trondheim kommunes *Plan for friluftsliv og grønne områder* (2017), se figur 2. Likevel, for nærtur er det åpenbart minst like viktig hvordan disse 500 meterne med grågrønne ferdselslinjer er utforma.

Figur 2. Tilgjengelighetsanalyse, 500 meter gangavstand til nærmeste hovedturveg i Trondheim. Kilde: Trondheim kommune, 2017.

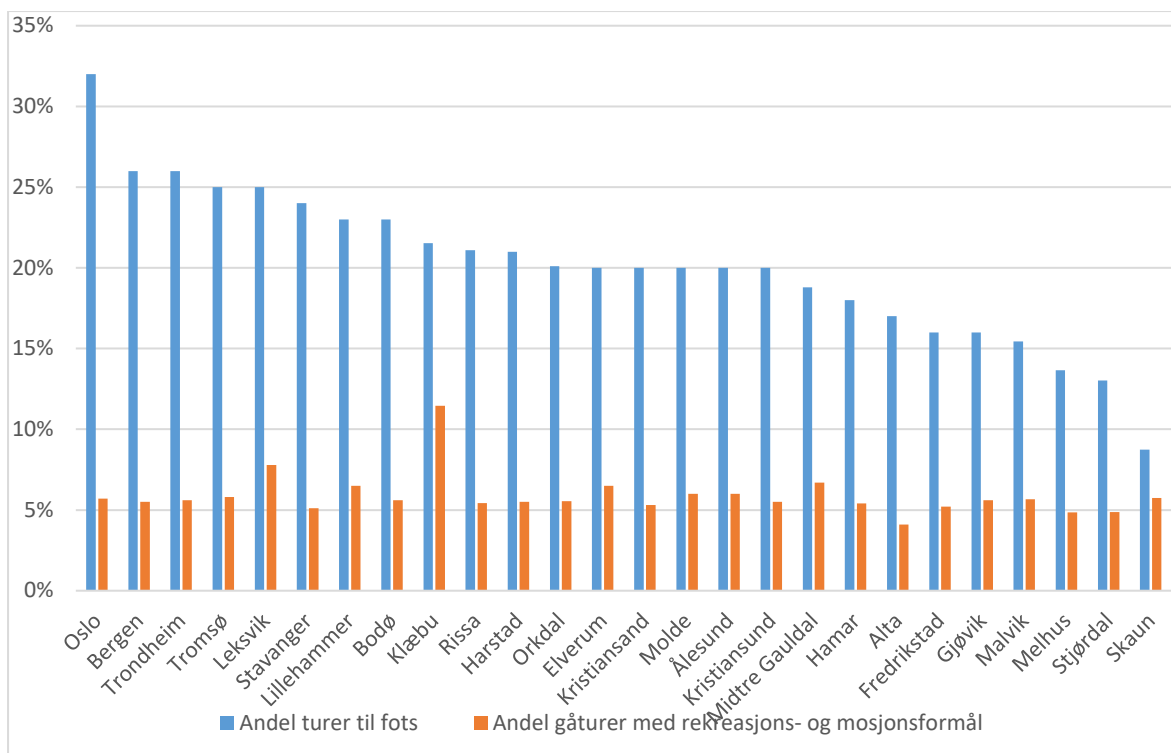
I dagens planleggings- og forvaltningspraksis er nærtur først og fremst knytta til friluftsliv. De statlige spillemidlene gis til anlegg for idrett og fysisk aktivitet, inkludert friluftslivsanlegg som turveger og turstier. Alle kommuner må ha vedtatt plan for idrett og fysisk aktivitet for å kunne få tildelt spillemidler. Spillemidlene knytter dermed nærtur sterkt til idretten i forvaltningssammenheng. Trass i myndighetens intensjoner, blir spillemidlene i varierende grad brukt til å fremme denne formen for egenorganisert aktivitet som nærtur er. Det er anlegg for den organiserte idretten som blir prioritert. En av tre kommuner oppgir at de ikke bruker denne muligheten spillemidler gir til å finansiere turveger og turstier (Thorén, Nordh og Holth, 2018).

Friluftsliv blir gjennomgående oppfatta som positivt og viktig, men har likevel når det kommer til stykket en heller svak posisjon i kommunene både økonomisk og politisk. Den tette koplinga til idretten og idrettens store behov for anlegg, både til breddeidrett og til toppidrett, gir mindre plass til nærtur. Dette forsterkes av oppfatninger om det enkle friluftslivet basert på turstier uten store inngrep eller tilrettelegging og dermed kan utøves uten vesentlige kostnader. Det er mange som taler for friluftslivets og nærturs interesser, men denne omtanken er mindre synlig i budsjettene. I kampen om spillemidlene som går til «anlegg for idrett og fysisk aktivitet» er friluftslivet en del av idrettsbegrepet og dermed nærmest dømt til å tape i kampen om anlegg skal få spillemidler. Det kan være en av grunnene til at flere kommuner, som Trondheim, nå deler opp den tidligere planen for idrett og fysisk aktivitet i to planer, en som gjelder idretten og en som gjelder friluftslivet. Det kan løfte diskusjonen om idrett og friluftsliv opp et nivå, til å bli mer prinsipiell og ikke dreie seg direkte om prioritering mellom anlegg. Muligens kan det gi friluftslivet større mulighet for å hevde sin posisjon.

Nærtur er transport

I praksis må nærtur for svært mange starte i det grå, på bilveg, fortau eller gangveg. Det samme utgangspunktet har gåturer fra bolig til arbeidsplasser, skoler, barnehager, forretninger, osv. Disse turene må i prinsippet defineres som transport, og først og fremst som «nødvendige aktiviteter» (Gehl, 1971). Denne typen turer har likevel mye til felles med friluftsliv og «valgfrie aktiviteter» og er dermed en form for nærtur. Dessuten foregår jo også disse «nødvendige» turene hovedsakelig i «friluft i fritiden», og ikke i arbeidstiden. Slik sett ligger turene tett på friluftslivsdefinisjonen – se også Nordh mfl. 2017.

Gåing utgjør vel 20 prosent av alle reiser/turer, likevel blir gåing sjelden nevnt i sammenheng med transport og transportplanlegging. Transport dreier seg fortsatt mest om biler, buss og bane og til dels sykkel. Reisevaneundersøkelsene viser at andelen turer som foregår til fots har vært bemerkelsesverdig stabilt siden begynnelsen av 1990-tallet. Samla for hele landet ligger andelen gåturer på 21-22 prosent i hele perioden (Hjørhol m.fl. 2014). Likevel er det store variasjoner mellom kommunene. Det er en klar tendens til at de folkerike kommunene har høyest gangandeler. Et interessant fenomen er at mens den samla gå-andelen varierer mye fra kommune til kommune, så er det mye mindre variasjon i forekomsten av rekreasjons- og mosjonsturer, se figur 3.

Figur 3. Andel av reiser som er gåturer, og andel av reiser som er gåturer med rekreasjons og mosjonsformål, for et utvalg kommuner (Frøyen, Skjeggedal og Medalen, 2015).

I 2012 la Statens vegvesen fram en «Nasjonal gåstrategi. Strategi for å fremme gåing som transportform og hverdagsaktivitet». Strategien har to hovedmål: «Det skal være attraktivt å gå for alle» og «Flere skal gå mer» (Statens vegvesen, 2012, s.16). Strategien var en del av arbeidet med Nasjonal transportplan 2014-2023 (St. meld. nr. 26 (2012-2013)), men er overhodet ikke nevnt i den etterfølgende Nasjonal transportplan 2018-2029 (Meld. St. 33 (2016-17)). I denne planen blir gåing nesten bare omtalt i forbindelse med klimaforliket, «nullvekstmålet» og «Barnas transportplan». Nullvekstmålet innebærer at persontransportveksten i byområdene skal tas med kollektivtransport, sykkel og gåing. Bymiljøavtaler og byvekstavtaler mellom stat, fylkeskommune og kommuner blir viktige virkemidler. Denne ambisjonen kan likevel ikke nås bare ved å se på veksten i transporten. Det er hele fordelinga av transporten på transportmidler som må endres, og med økt gåing og sykling som viktige oppgaver.

I *Miljøpakke for transport i Trondheim* er de viktigste finansieringskildene bompenger og statlige midler, men også fylkeskommunen og kommunen bidrar med midler. I utgangspunktet skal det være 50/50 fordeling mellom midler til bilveger og til «kollektiv, sykkel, sikkerhet, miljø». Andelen til gangveger er forsvinnende liten, vel 1 prosent for perioden 2010-2020 (Miljøpakken 2017, s. 7). Det mest påfallende i denne sammenhengen er at gåing i så liten grad inkluderes i transporten. Trondheim kommune har en egen transportplan fra 2006 og en fersk *Gåstrategi* fra 2016. *Transportplan 2006-2015* oppsummerer mål, status og tiltak for ulike innsatsområder. Ingen av de nye tiltakene dreier seg om fotgjengere og gåing, men tilrettelegging for sykkel er med. Det blir fulgt opp med mål om *Et helhetlig sykkelnett*, men vi finner ikke noe tilsvarende for gåing. *Gåstrategi for Trondheim 2016* har målet: *Enkelt å gå hele året*. De to grunnleggende virkemidlene er: *Kommunikasjons og holdningsskapende arbeid* og *Fysisk tilrettelegging*. Bystyret har vedtatt gåstrategien og presisert at den skal legges til grunn ved all arealplanlegging og at både miljø og folkehelseperspektivet skal vektlegges. Spørsmålet er hvordan dette blir fulgt opp i praksis.

Den nære koplinga mellom nærtur og friluftsliv bidrar til at nærtur knyttes til turstier og turveger og i liten grad til bilveger, fortau og gangveger, som en del av transporten. Sjøl ikke i Trondheim som har Miljøpakke og Gåstrategi, blir gåing og nærtur betrakta som en viktig del av transportsystemet, i alle fall ikke i kampen om midler til nye anlegg. Den prioriterte innsatsen for gåing har vært et såkalt snarvegsprosjekt. Over 400 snarveger er registrert og om lag 40 snarveger er allerede rusta opp. Det bedrer opplagt forholdene innafor det eksisterende gangvegnettet, men gjør mindre for å utvikle et mer sammenhengende og attraktivt gangvegnett. Dette er en vesentlig mer krevende oppgave, men en nødvendig kamp, dersom gåstrategiens ambisiøse visjon «Gå mer, kjør mindre» skal realiseres. Fremdeles er det veg og bane som dominerer både økonomisk, politisk og faglig, og det er gang- og sykkelvegtraseer som må tilpasse seg bilvegnettet. Det gjør det ofte vanskelig å anlegge de korteste traseene for gåing og sykling med minst mulig stigning. Innen transport må det skje store endringer for at gåing og nærtur skal bli anerkjent som en sjølstendig og viktig transportform.

Nærtur er folkehelse

Enten formålet med nærtur er friluftsliv eller transport, er nærtur nærmest uansett lengde og hastighet gåing som bidrar til å bedre folks helse. Turmuligheter har stor betydning for fysisk aktivitet (Breivik og Rafoss, 2017) og er en viktig arena for det generelle folkehelsearbeidet (Bergem et al 2010, 2018). Levekårsundersøkelsen (SSB, 2017) viser at korte spaserturer er den friluftslivsaktiviteten som blir gjennomført i størst omfang. Men hvordan skal folkehelse som et tverrfaglig satsingsområde som angår alle sektorer og alle nivå plan i kommunen, organiseres? Her finnes mange utfordringer og varianter. I Trondheim kommune er ansvaret for folkehelse delt mellom flere virksomhetsområder og enheter. Det er oppretta ei tverrfaglig gruppe for folkehelse. Hovedansvaret for folkehelse ligger under virksomhetsområdet *Helse og velferd*, men det faglige koordineringsansvaret er lagt til ei rådgiverstilling ved virksomhetsområdet *Oppvekst og utdanning* i rådmannens stab, uten definert stillingsandel til folkehelse. Det er stor enighet om at folkehelse favner vidt og angår alle etater, men hvordan skal folkehelse vinne fram i kampen om oppmerksomhet og ressurser, dersom ingen har et særskilt ansvar?

Nærtur som folkehelse er nært knytta til gåing som fysisk aktivitet, som har høy prioritet i kommunene. Likevel er det store utfordringer i å finne velfungerende måter å organisere det store og varierte saksområdet folkehelse. Kommunene mangler arenaer som kombinerer den fysiske aktiviteten gåing og folkehelse med gåing som friluftsliv og særlig gåing som transport.

Nærtur i arealbruk og arealplanlegging

Oppsummert kan nærtur forstås som gåing, som inkluderer både friluftsliv, transport og folkehelse og som foregår både på turstier, turveger, bilveger, fortau eller gangveger. Nærtur dreier seg om ulike former for arealbruk og er dermed svært viktige elementer i kommunal arealplanlegging. I arealplanlegging blir imidlertid nærtur stort sett behandla som friluftsliv og turvegnett og i liten grad som transport og vegnett. Dermed mangler som regel den viktige sammenhengen mellom gangveg- og turvegnett og gåing om transport. Noen viktige unntak finnes. Allerede i 1971 ga dansken Jan Gehl ut boka «Livet mellom huserne. Udeaktiviteter og udemiljøer». I dette inngår hverdagens «nødvendige aktiviteter», hvor gåing utgjør den overveiende delen. Noen år seinere, i 1973, kom NIBR-rapporten «Til fots. Planlegging med hensyn til fotgjengeren» (Nistov og Farner, 1973), som beskriver fotgjengernes situasjon og mulighetene ved bevisst planlegging. Disse initiativene er fortsatt aktuelle, men er i beskjeden grad videreført.

Planlegging etter plan- og bygningsloven er det viktigste redskapet i arealplanlegging. Likevel er det bare ett arealformål i plan- og bygningsloven som dreier seg spesielt om nærtur, både i kommuneplanens arealdel og i reguleringsplan. Det finner vi under hovedformålet

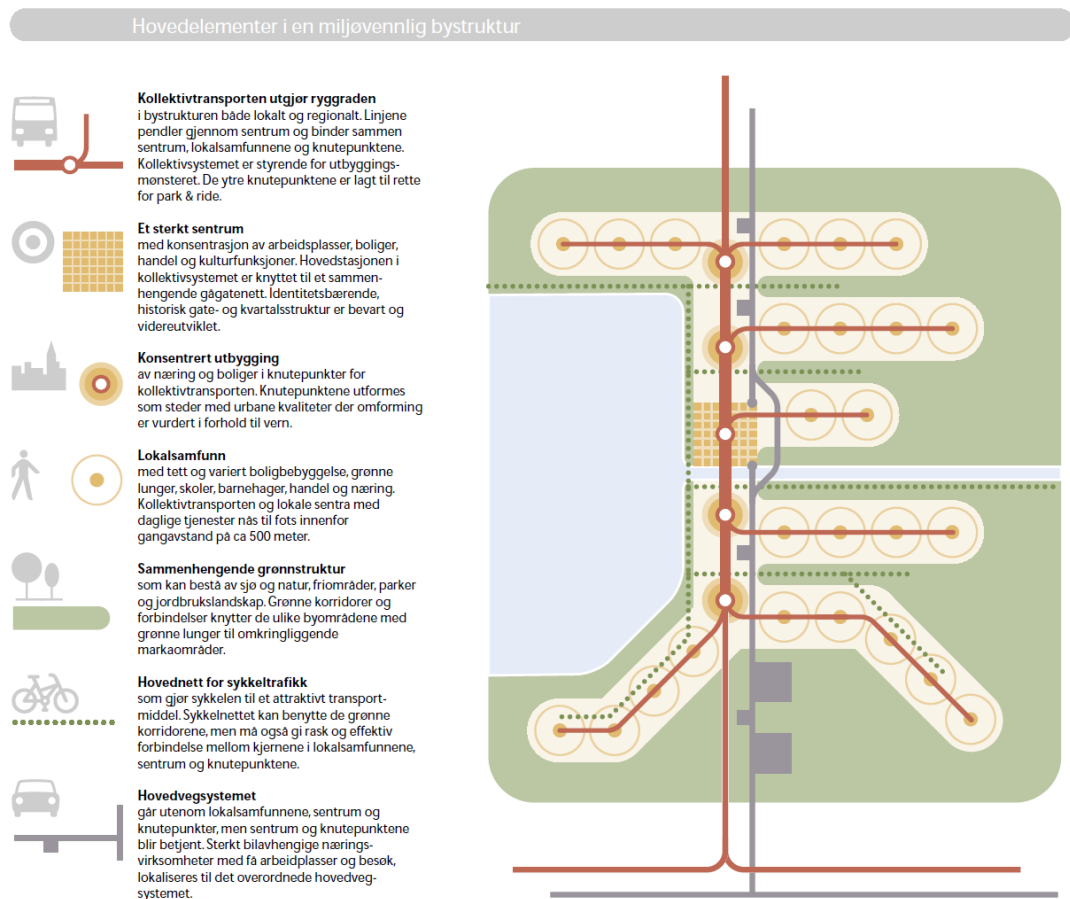
«Grønnstruktur» som kan deles i fire underformål, bl.a. «turdrag». Under hovedformålet «Samferdselsanlegg og infrastruktur» finner vi som venta «hovednett for sykkel», men overraskende nok, ikke noe «hovednett for gåing» (§§ 11-7 og 12-5), se figur 4. «Gang/sykkelveg» og «Gangveg» finnes bare som linkesymbol i tegnereglene for planer.

2. Samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur	(2000)	
Samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur (arealer)	2001	
Veg	2010	
Bane	2020	
Lufthavn	2030	
Havn	2040	
Hovednett for sykkel	2050	
Kollektivnett	2060	
Kollektivknutepunkt	2070	
Parkering	2080	
Trase for teknisk infrastruktur	2100	
Kombinerte formål for samferdselsanlegg og/eller teknisk infrastrukturtraseer	2800	

Figur 4. Plan- og bygningsloven, kommuneplanens arealdel, underformål under samferdselsanlegg og infrastruktur. Kilde: Miljøverndepartementet, 2012, s. 67.

Et liknende eksempel finner vi i oppsummeringa fra Miljøbyprogrammet, som var et forsøks- og utviklingssamarbeid mellom fem byer og sentrale myndigheter, i perioden 1973 – 2000. Målet var å få fram modeller for bærekraftig byutvikling. Modellen som viser hovedelementene, inneholder hovednett for sykkeltrafikk, men ikke noe tilsvarende for gåing, se figur 5.

Figur 5. Hovedelementer i en miljøvennlig bystruktur. Miljøbyprogrammet. Kilde: Miljøverndepartementet, 2000.

Disse glippene blir noe nyansert i «Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging» (2014, pkt. 4.4, 3. ledd). Her er gangveg med, riktignok sammen sykkelveg:

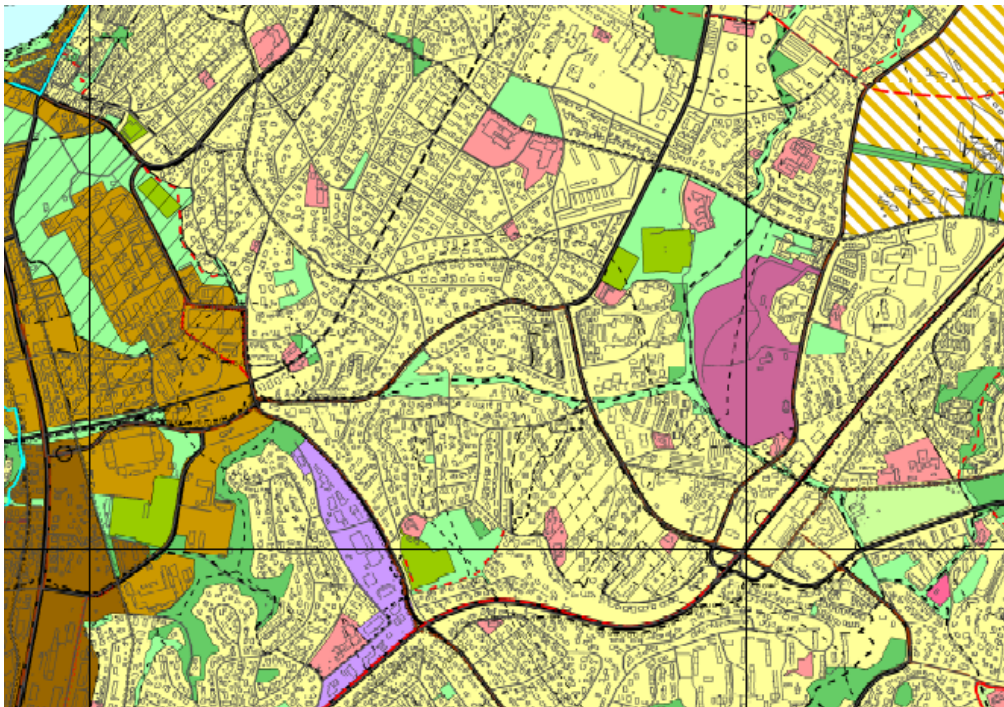
Planleggingen skal bidra til å styrke sykkel og gange som transportform. I større by- og tettstedsområder der økt bruk av sykkel og gange kan bidra til effektive løsninger for transportsystemet, bør det utarbeides planer for et sammenhengende gang- og sykkelvegnett med høy kvalitet.

Grønnstruktur har vært et viktig tema i kommunal arealplanlegging i Trondheim helt siden arbeidet med den første generalplanen i 1965. Dette arbeidet er videreført gjennom alle de seinere utgavene av kommuneplanens arealdel. En gjennomgang av planlagt utvikling av grønnstrukturen i arealdelen til kommuneplanen fra planen 2001-12 til 2012-24 viser at totalt antall dekar eksisterende og planlagt grønnstruktur (unntatt idrettsformål) har økt med ni prosent (Trondheim kommune, 2017, s. 27). Likevel viser detaljerte undersøkelser at det er utfordringer ved å planlegge, utforme og vedlikeholde sammenhengende turvegtraseer gjennom bebygde områder. Et eksempel er turvegen/gangvegen mellom Nidelva ved Bakklandet og Lohove ved inngangen til Estenstamarka se figur 6.

Figur 6. En turvegtrase mellom sentrum og marka i Trondheim. Kilde: Amdal, 205, s. 73.

Denne traseen er ikke nødvendigvis representativ for turvegene i Trondheim, men er likevel en god illustrasjon på utfordringene ved å etablere og holde vedlike sammenhengende turvegtraseer. Traseen har vært inntegna i kommunale oversiktsplaner helt siden *Skissemessig utkast til Grønnplan* som ble utført som del av arbeidet med den første generalplanen for Trondheim i 1965. Figur 7, som er et utsnitt fra det siste vedtatte kommuneplanens arealdel viser hvor lite framtreddende traseen er i plankartet med dagens arealformål.

Figur 7. Utsnitt av Kommuneplanens arealdel 2012-2024, Trondheim kommune. Hvor er turvegtraseen vist i figur 4? Kilde: Trondheim kommune, 2014.

En gjennomgang i 2015 viser at denne turvegtraseen nå er sammensatt av 29 forskjellige reguleringsplaner, vedtatt til ulike tider mellom 1955 og 2011. Langt fra alle reguleringsplanene har prioritert turvegen/gangvegen i arealdisponeringa. Traseen er mange steder vesentlig redusert i bredde og har som regel måttet tilpasse seg bilvegene ved kryssinger. Det er manglende oppfølging og koordinering av gjennomføring og drift, se figur 8.

Figur 8. Noen utvalgte partier fra turvegtraseen vist i figur 4. Foto: Kaia Marie Amland.

Oppsummering

Mange har mye positivt å si om nærtur, både som friluftsliv, transport og folkehelse. Likevel kommer i praksis nærtur lett i skyggen av mange andre gode formål. Nærtur som friluftsliv taper ofte i kampen med idretten om oppmerksomhet og økonomisk støtte. Som transport blir nærtur rett og slett ignorert som betydningsfull transportform, og som folkehelse smuldrer nærtur lett bort mellom mange gode hensikter på grunn av uklar organisatorisk forankring. I arealplanlegging blir nærtur langt på veg oversett og tatt for gitt og får liten oppmerksomhet, spesielt som samferdselsformål. Som grønnstruktur blir nærtur og turdrag vurdert som vesentlige elementer. Likevel er den viktige sammenhengen mellom de grå og de grønne traseene, som er nødvendig for å knytte nærtur direkte til boligene, et forsømt tema. Her er det stort potensial for forbedringer. Et tiltak som åpenbart bør gjennomføres, er å innføre hovednett for gåing som et arealformål i kommuneplanens arealdel og reguleringsplan etter plan- og bygningsloven, på linje med hovednett for sykkeltrafikk.

Referanser

- Amland, K.M. (2015). *Nærtur mellom boligområder og markagrensen. En undersøkelse av turdrag i Trondheim*. Masteroppgave i fysisk planlegging. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Bergem, R., Hanche-Olsen, M., Ouff, S., Aarflot, U., Helgesen, M.K. og Vestby, G.-M. (2010). *Partnerskap for folkehelse og Helse i plan. Sluttrapport*. Møreforskning Volda rapport nr. 7. Volde: Møreforskning.
- Bergem, R., Dahl, S.L., Olsen, G.M. og Synnevåg, S. (2018). *Nærmiljø og lokalsamfunn for folkehelse*. Delrapport 2 frå evaluering av satsinga Kartlegging og utviklingsarbeid om nærmiljø og lokalsamfunn som fremmar folkehelse. Rapport rn 87/2018. Volda: Høgskulen i Volda.
- Brevik, G. og Rafoss, K. (2017). *Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet*. Henta fra: [https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1343/IS-0613%20Rapport%20Helsedirektoratet%20\(3a\).pdf](https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1343/IS-0613%20Rapport%20Helsedirektoratet%20(3a).pdf).
- Frøyen, Y.K., T. Medalen and T. Skjeggedal (2015). Å gå -transport, rekreasjon eller folkehelse?. *Plan : Tidskrift for samfunnsplanlegging, byplan og regional utvikling* 2015 (3-4) s. 38-43
- Gehl, J. (1971). *Livet mellom busene. Udeaktiviteter og udemiljøer*. 2. reviderte udgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hjorthol, R., Engebretsen, Ø. og Uteng, T.P. (2014). *Den nasjonale reisevanerundersøkelsen 2013/14 – nøkkelrapport*. TØI rapport 1383/2014. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Meld. St. 18 (2015-2016). *Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Oslo: Klima- og miljødepartementet.
- Meld. St. 33 (2016-2017). *Nasjonal transportplan 2018-2019*. Oslo: Samferdselsdepartementet.
- Miljøpakken (2017). *Miljøpakke for transport i Trondheim: Handlingsprogram 2017-20*. Trondheim: Miljøpakken.
- Miljøverndepartementet (2000). *Miljøbyprogrammet*, T-1352. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Miljøverndepartementet (2012). *Kommuneplanens arealdel. Utarbeiding og innhold*. Veileder. T-1491. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Nistov, S. og Farner, A. (1973). *Til fots. Planlegging med hensyn til fotgjengeren*. NIBR rapport 39. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Nordh, H., Vistad, O.I., Skår, M., Wold, L.C., & Bærum, K.M. (2017). Walking as urban outdoor recreation: Public health for everyone. *Journal of outdoor recreation and tourism* 20: 60-66.
- Statens vegvesen (2012). *Nasjonal gåstrategi. Strategi for å fremme gåing som transportform og hverdagsaktivitet*. Oslo: Vegdirektoratet.
- Statistisk sentralbyrå (2017). *Idrett og friluftsliv, leveårsundersøkelsen*. Henta fra: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/fritid>.
- St. meld.nr. 40 (1986-87). *Om friluftsliv*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- St. meld.nr. 39 (2000-2001). *Friluftsliv — Ein veg til bogare livskvalitet*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- St. meld. nr. 26 (2012-2013). *Nasjonal transportplan 2014-2023*. Oslo: Samferdselsdepartementet.
- Thorén, K.H., Wold, L.C., Vistad, O.I., Skår, M., Gundersen, V., Bærum, K.M., Nordh, H. og Skjeggedal, T. (2015). «Å gå i nærmiljøet i Moss – hvem, når og hvorfor ikke?». Konferanserapport. Oslo: Norsk Friluftsliv.
- Thorén, K.H., T. Skjeggedal and O.I. Vistad (2016). *Kommunale planer for idrett og fysisk aktivitet. Om spillemidlenes betydning for å etablere turveier og turstier i nærmiljøet*. NINA Kortrapport 26. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- Thorén, K.H., Nordh, H. og Lund Holth, A. (2018). *Studie av kommunal og fylkeskommunal planlegging for Nærur. Om kommunal og regional planlegging for etablering av turveier og turstier i nærmiljøet*. Fagrapport. Ås: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.
- Trondheim kommune (2006). *Transportplan 2006-2015*. Trondheim: Trondheim kommune.
- Trondheim kommune (2014). *Kommuneplanens arealdel 2012-2029*. Trondheim: Trondheim kommune.

Trondheim kommune (2016). *Gå mer – kjør mindre. Gåstrategi for Trondheim*. Trondheim: Trondheim kommune.

Trondheim kommune (2017). *Plan for friluftsliv og grønne områder*. Trondheim: Trondheim kommune.

Å gå der du bor: hverdagslig friluftsliv med potensiale for trivsel og folkehelse

Margrete Skår, Stine Rybråten, Norsk institutt for naturforskning og Helena Nordh, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Forskningsprosjektet NÆRTUR (2012-2017), finansiert gjennom NFR Folkehelseprogrammet, har hatt som mål å utvikle kunnskap om 1) Innbyggeres innspill om det å gå hjemmefra, og 2) kommuners arbeid for å stimulere til det å gå i nærmiljøet. I dette foredraget ble det formidlet resultater fra en studie blant innbyggere i Moss, hvor det både ble gjennomført en kvantitativ spørreundersøkelse og et kvalitativt intervjuarbeid. I tillegg ble det satt opp automatiske ferdselstellere i flere skogs- og parkområder. Resultater fra spørreundersøkelsen viste at omfanget av selvrapporterte gåturer ikke fulgte sosio-økonomisk status, til forskjell fra det man vet om deltakelse i mange idretts- og friluftslivsaktiviteter. Å gå er altså noe «alle» gjør, bare hundeeiere var mer aktive «gåere» enn andre i Moss. Gåing synliggjøres i studien som en breddeaktivitet med potensial til bedret helse og trivsel i den allmenne befolkningen.

Kvalitative intervjuer med gående i Moss viste at gåing er en *integrert* del av hverdagslivet til den enkelte. På den måten bringer den enkelte sine egne liv og erfaringer inn i motivasjonen for, og opplevelsen av å gå i landskap der en bor. Intervjuene viste at folk går på ulike måter i ulike livsfaser, tilpasset livssituasjon, helse og andre forhold. En viktig karakteristikk av fenomenet å gå er at det er en fleksibel og dynamisk aktivitet som den enkelte tilpasser sine egne behov. Folk går sakte for å slappe av, eller de går fort for å trene. Noen går for å være alene, mens andre vektlegger det sosiale. En og samme gåtur kan inneholde ulike kvaliteter som motiverer for å gå. Samtidig opplever folk mange hindre for å gå i hverdagen. Kvinnene i studien uttrykte større verdi av det å gå i nærmiljøet enn menn, med særlige kjønnsforskjeller i aldersgruppen 30-60. Kunnskapsbasert tilrettelegging for gåing peker mot fysiske tiltak som stimulerer og trykker ulike typer av gåing og i ulike landskap, så vel som økt bevissthet rundt hverdagslige, sosiale hindre.

Se også: Rybråten, S., Skår, M. & Nordh, H. 2017. The phenomenon of walking: diverse and dynamic. *Landscape Research*. DOI: 10.1080/01426397.2017.1400527

**Å gå der du bor:
hverdagslig friluftsliv med
potensiale for trivsel og folkehelse**

Margrete Skår, NINA
Stine Rybråten, NINA
Helena Nordh, NMBU (også foto)

NINA
Norwegian Institute for Nature Research

Lav puls undervurdert?

1/3 av nordmenn er «inaktive», men er det nødvendigvis høy puls og kondis som mangler?

www.nina.no

Nærturprosjektet

- Planstudie
- Forvaltningsstudie: Trondheim, Moss, Ringebu
- Kvantitativ spørreundersøkelse i Moss
- Kvalitativ spørreundersøkelse i Moss

www.nina.no

Moss – en småby

www.nina.no

Byen og det grønne

Intervjuer: Hvor liker du best å gå, da?

Informant: Hvor?

Intervjuer: Ja, i hva slags omgivelser? Er det byen, eller er det..

Informant: Ja, faktisk byen. Jeg burde vel si i skogen eller sånn..

Intervjuer: Nei-nei, på ingen måte.

Informant: Ja... Jeg liker best å gå i byen, jeg da.

Intervjuer: Ja?

Informant: Tittle litt og... Ja, se på livet.

Intervjuer: Er Moss en god by å gå i?

Informant: Nei.

Intervjuer: Hvorfor ikke?

Informant: Eh, det er liksom... Det er ikke så mye å se på her, egentlig. Jeg er ikke fra Moss jeg da. Men.. Jeg liker veldig godt å gå på mere sånn ukjente steder. I ferier og sånt no'. Da går jeg veldig mye.

Kvinne ca. 60 år, intervjuet på gata i Moss

www.nina.no

Korte intervjuer på utvalgte steder

- Hvorfor er du ute og går?
- Hva betyr gåing for deg?
- Når går du? I hvilke sammenhenger?

Forhåndsavtalte dybdeintervjuer (2015)	Intervjuer på gata i Moss (2015)
8	65
Vanskelig å rekruttere, homogen gruppe (mest kvinner 60 +)	«Mannen i gata»: Begge kjønn og ulike aldre representert, men få menn mellom 40 og 50 år som var ute og gikk
1-2 timer	2-20 minutter

www.nina.no

Gåing er hva du gjør det til

Stine Rybråten, Margrete Skår & Helena Nordh (2017).

The phenomenon of walking: diverse and dynamic. *Landscape Research, DOI: 10.1080/01426397.2017.1400527*

«Å gå er verdens beste mosjonsform!»
Johan Kaggestad til NRK

«Det er roa og friheten, tankene mine liksom løper litt løpsk og... Jeg får være i... aleinetid, på en måte»
Informant Moss, kvinne ca. 60 år

www.nina.no

Fra cosiness to fitness

«... Men nå er jeg ikke i slankemodus (latter), så nå er det bare rusling. Men hvis jeg liksom har bestemt meg for at nå må jeg gjøre noe, noen kilo, så blir det mer strukturert. Litt kjappere gåing, da.»

Kvinne ca. 45, Moss

www.nina.no

Å skravle eller tenke litt – eller ikke tenke i det hele tatt

Informant: Jeg liker egentlig å gå alene og. For det er mitt tempo. Trenger ikke ta hensyn til noen da! Så det er veldig greit. Jeg kan også gå sammen med noen. Å skravle og sånne ting. Men.. hvis jeg går for å gå tur, eller for å trimme, så liker jeg å gjøre det alene, faktisk. For da kan jeg gå i mitt eget tempo.

Intervjuer: Ja! Er det andre ting som er godt med det?

Informant: Hmm. Det har jeg ikke tenkt på... Jeg tenker jo ikke (latter). Jeg bare gjør det!

Intervjuer: Ja, det er jo noen som sier at da får jeg tenke på det jeg vil også?

Informant: Ja! Kanskje det? Eller ikke tenke i det hele tatt! Heller det!

www.nina.no

En følelse av frihet

«Når jeg står på trappa og vet jeg skal ut og gå, da får jeg en sånn følelse av frihet. Jeg kan gå hit, eller jeg kan gå dit...»

Kvinne ca. 60 år, Moss

www.nina.no

Å gå gjennom livsløpet

«Da jeg var i ungdommen så spilte jeg jo fotball og.. så å gå tur bare for å gå og ikke ha noe mer rundt det, det var jo liksom fremmed. ...Så det å skulle gå en tur da, det var jo litt rart. For da skulle en enten gå på fjellet, dra på fisketur.. det måtte være et helt klart formål med å gå, vi gikk ikke for bare å gå. Men det har jo endra seg. Oppover årene. Så nå går vi en tur bare for å gå. Bare for at det er rolig, for da kan du prate og...»

Mann ca. 60 år, Moss

www.nina.no

Gåing er hva du gjør det til

- I spennet fra kontemplasjon til trening
- Transport: praktisk og deilig
- Sosial tid og alenetid
- Pusterom i hverdagen
- En følelse av frihet
- Å gå gjennom livsløpet

www.nina.no

Å gå i et kjønnsperspektiv

Men du ringer ikke en kompis og sier skal vi gå oss en tur?

Nei. Det gjør jeg ikke. Det virker litt rart!

Mann 45 år, Moss

Du ringer ikke til en kompis og sier skal vi gå tur?

Nei, nei! Da tar jeg heller bare bikkja mi og så går vi en tur i skauen.

Mann ca. 40 år, Moss

... jeg er ikke no så veldig glad i det altså... Når'n skal gå på tur at'n skal gå og tjaere og preke. Du skal høre på fulane, høre på natur'n, ikke sant. Skal la natur'n komma.. For den der pratinga det kan vi gjøra ellers når vi møtas på puben en gang i uka eller et eller annet sånt no. Jeg må.. Jeg likar best å gå aleine!

Mann ca. 70 år, Moss

www.nina.no

Kunne du ringt til en kompis og sagt «hei, skal vi gå tur sammen?»

N-nei, jeg tror ikke det.

Nei?

Nei. Det ække no' sånn der.. Nei. Det ser jeg ikke som... Eh, helt naturlig.

Mann 50 år, Moss

Mange kvinner beskriver den hverdagslige gåturen som svært betydningsfull for helse og trivsel, men for mange vanskelig å prioritere i en travel hverdag.

«... en får et veldig nært vennskap når en går sammen men noen dag etter dag, eller i hvert fall uke etter uke, år etter år»

Kvinne ca. 65 år, Moss

www.nina.no

Å gå i et demokratisk perspektiv

Kvantitativ spørreundersøkelse: 700 respondenter i Moss, 2016

Nordh, H., Visted, O.I., Skår, M., Wold, L.C., Bærum, K.M. 2017. *Walking as urban outdoor recreation: public health for everyone.* Journal of Outdoor Recreation and Tourism. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.09.005>

www.nina.no

- Det å gå hjemmefra følger ikke sosio-økonomiske skillelinjer
- Bare hundeeiere går mer enn andre
- De som bor mest sentrumsnært går mest

Hovedfunn

Gåing i hverdagen er en ekstremt fleksibel og dynamisk aktivitet som kan tilpasses og være en del av hverdagslivet – og livet.

Stort potensial i folkehelse!

www.nina.no

Festivaler og levendegjøring og omskaping av samisk naturbruk og naturforståelse

Bente Ovedie Skogvang, Høgskolen i Innlandet

Forskning viser at festivaler bidrar til å skape identitet og kulturelle løft med forankring i lokalsamfunn, noe som også er tydelig for samiske festivaler. Det viser seg at deres tyngde, gjennomslagskraft og oppslutning skaper ringvirkninger som påvirker menneskers og steders identitet, samt vårt behov for tilhørighet. Friluftsliv og felles bevegelsesaktiviteter på tvers av språk og etnisitet kan gi kunnskaper som er med på å skape etnisk identitet, kulturforståelse og fellesskap. Gjennom et longitudinelt feltarbeid (2009-2018) har jeg satt fokus på friluftsliv, naturliv og naturforståelse i tilknytning til den internasjonale urfolksfestivalen Riddu Riddu og syv andre samiske festivaler i Norge. Ulike kulturuttrykk fra samer og andre urfolk presenteres og ett folk er i hovedfokus hvert år, «årets nordlige folk». Feltarbeid med 38 dybdeintervjuer, 20 kortere intervjuer, samtaler og feltobservasjoner har belyst aktivitetsomfanget, samt hvordan de involverte opplever aktivitetene på festivalen. I tillegg til feltarbeidet på Riddu Riddu er festivalledere fra syv andre samiske festivaler intervjuet. Statistikk, festivalnettsider og dokumenter fra Sametinget og over 1500 bilder fra Riddu Riddu inngår også i datamaterialet.

Festivalenes vektlegging av det å synliggjøre og formidle samisk kunst, kultur og språk gjennom aktiviteter i naturen, musikk og joik, samt være kulturelle møteplasser og kulturarenaer for barn og unge under 18 år, er i fokus. Internasjonal forskning på urfolksfestivaler i Australia trekker fram bærekraft og trygghet for urfolk og fastslår at ved å synliggjøre og anerkjenne urfolksfestivaler skapes steder for nytenkning om hvordan en skal skape bærekraftige, trygge og fullt utviklede nasjonale kulturer for alle basert på anerkjennelse, gjensidig respekt, utveksling og kreativitet på tvers av kulturer. Samiske festivaler er langvarige sosiale institusjoner, feiringer av tradisjoner og skikker, og har kvaliteter til å skape og gjenskape identitet. Samtidig kan samiske festivaler være med på å skape kulturforståelse og fellesskap på tvers av nasjoner, etnisitet og religioner. Her gis rom for innovasjon i å skape bærekraftig kultur basert på tverrkulturell anerkjennelse, respekt, endring og kreativitet. Besteforeldregenerasjonen benyttes i sosialiseringen gjennom fysisk aktivitet og friluftsliv, og deltakerne deler aktiviteter og feiringer, knytter bånd til hendelser og steder og gjennom dette tilegner de seg poly-kulturell kapital. Folk fra ulike verdener møtes og kan ta det beste fra ulike kulturer, motgå det negative og utvikle kapital både fra minoritets- og majoritetskulturene.

Nøkkelord: Samiske festivaler, urfolk, friluftsliv, fysisk aktivitet, poly-kulturell kapital

Introduksjon

De fleste festivaler er sosiale tilstelninger og arenaer som representerer en sosial institusjon fra langt tilbake i oldtiden (Falassi, 1987; Gold & Gold, 2005; Hegnes, 2006). Forskning viser at festivalene bidrar til å skape identitet og kulturelle løft med forankring i lokalsamfunn, noe som også er tydelig for samiske festivaler (Pedersen & Viken, 2009; Skogvang, 2013, 2016, Viken, 2011; 2013; Viken & Jæger, 2012). Det viser seg at deres tyngde, gjennomslagskraft og oppslutning skaper ringvirkninger også utenfor det kulturelle nedslagsfeltet (Jaeger & Mykletun, 2013; Skogvang & Trollvik, 2018; Viken, 2011; Viken & Jæger, 2012). Jaeger og Mykletun (2013, s. 213), fastslår at «festivaler påvirker både menneskers og steders identitet, og at alle prosesser som er relatert til festivaler, påvirker vårt behov for tilhørighet». Forskning internasjonalt viser at friluftsliv og felles bevegelsesaktiviteter på tvers av språk og etnisitet kan gi kunnskaper som er med på å skape

etnisk identitet, kulturforståelse og fellesskap (Hallinan & Jackson, 2008; Hallinan & Judd, 2013; Kilbourne, 2009).

Tidligere tiders leiker og ute-aktiviteter i den samiske befolkningen er allerede beskrevet på 1600-tallet i kapittel XXIV i *LAPPONIA (The History of Lapland)*, skrevet av Johannes Schefferus (1674). Det er imidlertid gjort svært få studier av friluftsliv og fysisk aktivitet blant samer, og mer forskning etterlyses av forskere (Broderstad, 2008; Kilbourne, 2011; Olsen, 2010; Pedersen, 2013). Internasjonalt har sosiologer fulgt andre urfolk og minoriteters aktiviteter i idrett og friluftsliv over lang tid (Hallinan & Jackson, 2008; Hallinan & Judd, 2013; Kilbourne, 2009). Hans Birkely (1994) har forsket på hvordan samer brukte skiløping i reindrift, jakt og transport og på grunn av dette var samer de beste skiløperne i Skandinavia. Dette er grunnen til at det var samer som introduserte skigåing for nordmenn, svensker og finlendere. **Sporløs ferdsel** fra urfolk har gjort at det ofte er vanskelig å finne spor i naturen etter deres levemåte og aktiviteter (Solbakk, 2006). Barn og unge som deltar på Riddu Riddu og andre samiske festivaler har en mulighet til å lære om samiske tradisjoner, for eksempel om sporløs ferdsel i naturen.

Besteforeldregenerasjonen er inkludert som aktivitetsledere på festivalene for å bringe kultur og aktiviteter ute i naturen videre, samt formidle tradisjoner til barn og unge, som deltar på de samiske festivalene i Norge.

I samisk tradisjon skiller man ikke mellom **natur (ikke menneskeskapt) og kultur (menneskeskapt)**. Mennesker og natur er likeverdige i samisk tradisjon, og de er tett bundet til hverandre, slik det er i mange andre urfolkskulturer. Samer går ikke “bare” på tur i naturen, da aktiviteter i naturen skal være til *nytte for husholdningen*, for eksempel fiske, plukke bær, jakte, gjete reinsdyr, samle sauer eller følge med hvorvidt multebæra er moden eller ikke. I samisk religion er det mange hellige steder i naturen, som for eksempel en stein eller et fjell, og naturen må behandles med respekt. For mange samer er denne tradisjonen fortsatt i live i dag. Samiske festivaler i Norge er ledende steder for innovasjon i å skape bærekraftige, trygge og velutviklet nasjonal kultur for alle deltakere basert på kryss-kulturell anerkjennelse, respekt, utveksling og kreativitet (Skogvang & Trollvik, 2018).

I dette kapittelet presenterer jeg ti festivaler med samisk innhold som arrangeres i Norge; Musikkfestivalen i Kautokeino, Påskefestivalen i Karasjok, Riddu Riddu, Márkomeannu, Sørsamisk kulturfestival/Raasten rastah, Julevsáme vahkko/Lulesamisk uke, Samisk uke i Tromsø, Alta Sami Festival, Beaskánluossa Rock og Tjaktjen Tjåanghkoe – Saemen Sijte. Det redegjøres først for konteksten der undersøkelsen er gjennomført. Deretter blir teoretiske perspektiver og metodene som er brukt i studien presentert. Så gis det en oversikt over hvilke samiske festivaler som er studert, og funnene om disse blir beskrevet og drøftet i lys at det teoretiske utgangspunktet. Avslutningsvis følger en konklusjon.

Urfolk i en multi-etnisk region

Informantene som er intervjuet kommer fra et område som ofte har vært betegnet som regionen for «*tre stammers møte*» (Bjørklund, 1978; 1985; Guttormsen 1993; Hovland, 1999), der samer, kvener og nordmenn i lang tid har levd i et multi-etnisk fellesskap eller et såkalt flerkulturelt samfunn (Østberg, 2009). Området kan sies å ha kulturell kompleksitet (Eriksen, 2002; Østberg, 2009). Samene er et urfolk i Norge, Finland, Russland og Sverige som har eksistert lenge før nasjonalstatene ble opprettet (Solbakk, 2006). Susann Funderud Skogvang (2009:113) drøfter urfolksbegrepet, som er en norsk oversettelse av «*indigenous people*» og viser til at innholdet i urfolksbegrepet er avgjørende for hvem som har rettigheter etter ILO -konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (1989). Urfolk har ofte lik bakgrunn gjennom at de har blitt diskriminert og undertrykket over lang tid, de har opplevd kolonialisering og assimilering, og noen har prøvd å ta tilbake og revitalisere egen kultur (Hovland, 1999; Pedersen & Viken, 2012).

Flere har forsket på urfolk på Nordkalotten, særlig i Norge og Sverige (Hovland, 1999; Hætta, 2007; Minde, 2005; Nergård, 2005; Niemi, 1997; Kvernmo, 1999; Olsen, 2010; Sköld, 2008).

Henry Minde (2005) belyser hvordan samer har vært stigmatisert og hvordan samene ble utsatt for en omfattende og hard assimileringpolitikk av den norske stat i etterkrigstida, og det slås fast at fornorskningen av samene blant annet var religiøst motivert. En pioner i kampen for samers rettigheter på tvers av Nordkalotten var **Elsa Laula Renberg**. Hun ble født 29.november 1877 i Sorsele i Sverige. Hun betegnes som «*Samenes Jeanne d'Arc*» og var en kvinne som sprengte grenser og samlet samene til et felles møte i 1907 (Johansen, 2015). Hun skrev boka «*Inför lif og död*» (Laula, 1904) og flyttet til Norge i 1907. Her dannet hun «*Brurskancken Samiske kvinneforening*» i 1910, og samlet samene i Sverige og Norge til Trondheims/Tråante-møtet 6.februar 1917. Dette var som Samenes «Eidsvoll-forsamling» og har resultert i at vi hvert år feirer **Samenes nasjonaldag den 6.februar**. Renberg døde 22.juli 1931 i Brønnøy i Nordland av tuberkulose (Johansen, 2015). I tilknytning til feiring av Samefolkets Dags 100 årsjubileum i 2017 ble Renberg avbildet på eget frimerke i Norge og Renbergs fødselsdag 29.november ble etablert som offisiell samisk flaggdag i Norge, Sverige, Finland og Russland. Forskning har vist at samiske festivaler har hatt stor betydning i revitaliseringen av samisk kultur (Jaeger & Mykletun, 2013; Pedersen & Viken, 2009; Viken, 2011; 2013). Samtidig understrekes behovet for mer forskning om samer, inklusiv samiske festivaler (Jaeger & Mykletun, 2009), samisk idrett (Pedersen, 2013), samisk friluftsliv og aktiviteter i naturen (Skogvang & Trollvik, 2018).

Teoretiske perspektiver

Teorier om habitus og kapital samt hybride identiteter kan være nyttige analyseverktøy i forståelsen av friluftsliv og bevegelsesaktivitet på Riddu-festivalen. Pierre Bourdieu (1990) beskriver hvordan kroppen er et sosialt og kulturelt fenomen og hvordan idretten er et uttrykk for «*den sosiokulturelle kropp*». Kropper er preget av opplevelser og påvirkninger fra samfunnet utenfor og av normer og verdier som gjelder i den eller de gruppene vi tilhører. Kroppen uttrykker noe i forhold til andre mennesker, og disse uttrykkene varierer fra individ til individ, og fra kultur til kultur. Shilling (2003, s. 20) slår fast at vi både «*har*» kropper og «*er*» kropper, at kropper formes med omgivelsene samt at: «*Vår opplevelse av livet er unngåelig styrt gjennom våre kropper.*» Et individs **habitus** er «*kroppsliggjorte, sosiale strukturer*» der aktørene selv i sin daglige praksis er subjekter som konstruerer den sosiale verden (Bourdieu 1995, s. 219). Habitus kan ikke forklare atferd uten å ta hensyn til konteksten, da mennesker stadig må forholde seg til nye kontekster, medfører dette varige endringer i habitus (Bourdieu og Wacquant, 1995). De kroppsliggjorte sosiale strukturer gir muligheter for både subjektive og kreative handlinger og er samtidig preget av individets sosiale bakgrunn.

Et grunnleggende begrep hos Bourdieu er **symbolsk kapital**, som han anvender for å analysere at enkelte mennesker eller institusjoner, eksamener eller titler, kunstverk eller vitenskapelige arbeid får stor tiltro, anseelse og prestisje og anerkjennes som hedersverdige, sannferdige og overlegne andre (Broady, 1990).

Symbolsk kapital, det er en hvilken som helst egenskap (hvilken som helst form for kapital; fysisk, økonomisk, kulturell, sosial) som oppfattes av sosiale aktører med persepsjonskategorier som er slik at de er i stand til å kjenne den (til å oppfatte den) og til å anerkjenne den, til å gi den verdi. (Bourdieu, 1996, s. 61).

Symbolsk kapital er med andre ord det som av sosiale grupper gjenkjennes som verdifullt og som tilkjennes verdi, for eksempel:

En dimensjon ved symbolsk kapital i differensierte samfunn er etnisk identitet, som sammen med navn og hudfarge er en percipi, en væren som oppfattes av andre, og som fungerer som en positiv eller negativ symbolsk kapital. (Bourdieu, 1996, s. 90).

Den økonomiske kapitalen er verdier og ressurser i form av penger eller materielle goder. Kulturell kapital kan også kalles informasjonskapital og eksisterer i tre former; den kroppsliggjorte tilstanden (system av disposisjoner, dvs. habitus), den objektiverte tilstanden (kunstverk og malerier, bibliotek og bøker, verktøy etc.) og den institusjonaliserte tilstanden (eksamen, utdanningstitler, yrkestitler etc.) (Bourdieu 1996). Sosial kapital utgjør forbindelser som for eksempel slektskapsrelasjoner, vennskapsbånd, skole-, studie- og arbeidskollegaer (Broady 1990).

I relasjon til samiske festivaler, kan **nettverket mellom urfolk** fra ulike deler av verden defineres som sosial kapital. **Lengselen etter nærhet til natur og livet utendørs** under festivalene kan være en annen form for symbolsk kapital. Mila-Schaaf og Robinson (2010) bygger på Bourdieus kapitalbegrep, og bruker begrepet **'poly kulturell' kapital'** i sine analyser av utdanning blant New Zealand-fødte mennesker fra Stillehavsoyene, og skriver: *'Polycultural capital is associated here with cross-cultural resources, knowledge, skills and agency to potentially realise cumulative advantage. (...) Polyculturalism captures the 'more-than-one' doubling dynamic, but unlike the term 'bicultural' it is not limited to just two. (...) Polycultural also encompasses the promise of hybrid synergies – that which is more than the sum of its parts.'* (Mila-Schaaf & Robinson; 2010, s. 12)

Å inneha poly-kulturell kapital, gir kunnskaper og ferdigheter som kan gjøre en kulturell forskjell som utfordrer de dominante kulturelle verdiene og skaper rom for ny identitet, der personer kan gå ut og inn av kulturer og respondere strategisk ut i fra hva som passer den kulturelle konteksten, dvs. de innehar kulturell kapital på tvers som gir synergier mellom flere kulturer og som i tillegg utgjør mer enn summen av kulturene. Videre slår hun fast at å ha former av kapital fra minoriteter, i tillegg til kapital fra majoritetsbefolkningen, setter mennesker i en sterkere posisjon der en ved å gå inn og ut av kulturer kan respondere strategisk ut i fra hva som passer for de ulike kulturelle kontekstene.

Kunnskapen om historien til urfolk og andre minoriteter som deltar på Riddu Riddu og andre samiske festivaler kan sies å være «kroppsliggjort» i menneskene som er involvert i de samiske festivalene, der deres kulturelle habitus av Hovland (1999) er karakterisert av fornorskningsprosessen med assimilasjon som et utgangspunkt for menneskers kroppsliggjorte kunnskap. Forskere viser at den kystsamiske befolkningen i Kåfjord har utviklet seg fra en «*verken norsk eller samisk-identitet*», til et mer prosessuelt syn der en selv velger eller skaper sin kultur og identitet gjennom å velge å være same til i dag der folk definerer seg både som norsk og same og har en dobbel identitet (Olsen, 2010; Viken, 2011).

Internasjonal forskning på urfolksfestivaler blant annet ved «*Globalism Research Centre*» (RMIT University) i Australia (Phipps og Slater, 2010, s. 89) trekker fram bærekraft og trygghet for urfolk i Australia og fastslår at «... *ved å synliggjøre og anerkjenne urfolksfestivaler kan en skape steder for nytenkning rundt hvordan en skal skape bærekraftige, trygge og fullt utviklede nasjonale kulturer for alle australiere basert på anerkjennelse på tvers av kulturer, respekt, utveksling og kreativitet.*» I denne studien av urfolk og andre festivaldeltakere, studeres hvordan det gjennom festivaler kan skapes kryss-kulturelle ressurser, kunnskap og ferdigheter på tvers som kan gi kumulative fordeler for de involverte, noe som er mer en summen av de ulike delene.

Metode

Gjennom et longitudinelt feltarbeid (2009-2018) har jeg satt fokus på friluftsliv, naturliv og naturforståelse i tilknytning til den internasjonale urfolksfestivalen Riddu Riđđu og syv andre samiske festivaler i Norge. Riddu Riđđu arrangeres hvert år i Manndalen/Olmaivahkki i Kåfjord kommune/Gaivuotna sohkan i Nord-Troms (Hansen, 2007), og et folk er i hovedfokus hvert år, såkalt «årets nordlige folk». Ulike kulturuttrykk fra den samiske befolkningen og andre urfolk og minoriteter fra hele verden presenteres på festivalen. Feltarbeid med samtaler og feltobservasjoner og 38 dybdeintervjuer, har belyst aktivitetsomfanget, samt hvordan de involverte (barn, ungdom, foreldre/foresatte, festivalledelse/stab, frivillige, bygdefolk og beslutningstakere) opplever aktivitetene på festivalene og disses betydning for identitetsbygging og fellesskap. I tillegg til feltarbeidet på Riddu Riđđu, har jeg benyttet offentlig tilgjengelig statistikk, gjennomført syv dybdeintervjuer med festivalarrangører og festivaldeltakere ved andre samiske festivaler, samt studert festivalenes nettsider. Datamaterialet inkluderer også over 1500 bilder.

Hovedfokus har vært på aktivitetene for barn og unge under 18 år. De samiske festivalene bruker blant annet aktiviteter i naturen, musikk og joik som middel for å nå ungdommen, som skal bringe egen kultur og andres oppfatning av lokalsamfunn videre. Festivalenes vektlegging av det å synliggjøre og formidle samisk kunst, kultur og språk, og deres bidrag til å være kulturelle møteplasser og kulturarenaer for barn og unge, er satt i sentrum.

Rammeplaner og Læreplanverket

Læreplanverket for grunnskole og videregående skole (LK'06) (Kunnskapsdepartementet, 2006a), samt Rammeplan og verdigrunnlag for barnehager og skolefritidsordningen (Utdanningsdirektoratet, 2017), trekker frem samiske tradisjoner og kultur som en del av det barn og unge skal lære i skoler og barnehager i Norge. Rammeplan for barnehager slår fast at: «*Barnehagen skal synliggjøre samisk kultur og bidra til at barna kan utvikle respekt og fellesskapsfølelse for det samiske mangfoldet*», samt at: «*Barna skal gjøre erfaringer med å gi omsorg og ta vare på omgivelsene og naturen. For samiske barn betyr dette å leve i samklang med, nyttiggjøre seg av og høste av naturen.*» (Utdanningsdirektoratet, 2017). Barnas norsk- og samiskspråklige kompetanse skal utvikles på tvers av emner, og samiske barnehager skal bygge på en samisk forståelse av naturen og bidra til at barna kan leve i harmoni med naturen, nyttiggjøre seg og høste av naturen og utvikle respekt for naturfenomener.

LK'06 slår fast at «*den samiske kulturarven er en del av kulturarven i Norge*», og at det skal legges til rette for at elevene får opplæring i samiske verdier, språk, kultur og samfunnsliv (Kunnskapsdepartementet, 2006a). På samiske skoler vektlegges i tillegg at det er viktig å lære elevene om mangfoldet blant samer og at en må ha et allsamisk perspektiv og et urfolksperspektiv og vektlegge både materiell og immateriell kulturarv som tradisjonell kunnskap, duodji (samisk håndverk) og slekt- og familierelasjoner. I kroppsøvningsfaget skal elevene «*praktisere nokre aktiviteter med røter i samisk tradisjon*», og under opplæringens verdigrunnlag vektlegges områder som respekt for naturen og miljøbevissthet spesielt (Kunnskapsdepartementet, 2006c).

Utdanningsdirektoratet viser også til noen praktiske eksempler i friluftsliv der en kan hente ideer til hvordan en kan ivareta samisk kultur og naturforståelse. I samisk tradisjon er å nyttiggjøre seg og høste av naturen sentral, og læreplanverket har f.eks. et kompetansemål der elevene skal lære seg «*å gi varierte eksempler på hvordan samer utnytter ressurser i naturen.*» Kunnskapsdepartementet (2006b). Reindriftssamene har opplevd en rivende utvikling de siste generasjonene. I løpet av noen få tiår har de gått fra tradisjonelle driftsformer til moderne drift med en rekke tekniske hjelpemidler. Et interessant tema her er hvordan dette har påvirket samenes syn på naturen.

Utdanningsdirektoratet anbefaler opplegg med besøk hos reindriftssamer for å gi elevene et glimt inn i en kultur der tradisjonelle og moderne driftsformer lever side om side (Utdanningsdirektoratet og Miljødirektoratet, 2009).

Til tross for at samiske aktiviteter ute og samisk naturforståelse vektlegges i Kunnskapsløftet (LK'06) og i Rammeplaner for barnehagene, tyder mye på at på grunn av omfanget av kompetansemål i LK06, samt mangel på kunnskaper om samer og samisk naturforståelse blant lærerne, blir temaet ifølge forskning lite vektlagt i norske skoler og et kunnskapsløft etterlyses av forskere (Olsen, Sollid, og Johansen, 2017). Her kan også festivalene bidra som betydningsfulle tradisjonsbærere for urfolkskultur og naturforståelse.

Resultater og drøfting

Friluftsliv, naturliv og (fysisk) aktivitet i natur

Friluftsliv er gjenstand for mange ulike definisjoner og innfallsvinkler, litt avhengig av hva som er ståsted og utgangspunkt. I denne sammenhengen vil jeg ta utgangspunkt i den offisielle definisjonen av friluftsliv som vil være overbygningen i den friluftslivsteoretiske forankringen i studien: «... opphold og fysisk aktivitet i fritiden med sikte på naturopplevelser og miljøforandring.» (Miljødepartementet, 1986; Miljødepartementet, 2000). I tillegg vektlegges det som omhandler friluftsliv i den siste stortingsmeldingen, der det skrives følgende: «Regjeringen vil ta vare på friluftsliv som en levende og sentral del av norsk kulturarv og nasjonale identitet, og som en viktig kilde til høyere livskvalitet og bedre helse for alle.» (Miljødepartementet, 2016). Dette synliggjør behovet for forskning om og ivaretagelse av erfaringer og opplevelser fra den eldre generasjonen, slik at en kan bevare og dokumentere for framtiden hvordan de eldre i dag opplevde sin barndom, sitt voksne liv og sin alderdom når det gjelder friluftsliv og aktivitet i natur. Noe som antagelig også vil kunne belyse samers selvoppfatning om både identitet, livskvalitet, helse og kultur. Tordsson (2010) skriver at kultur er en måte å skille mellom folkegrupper, som for eksempel etnisitet eller ikke; det vil si at ens oppfatning av hvem man er, springer ut fra hvilken folkegruppe man tilhører. Noe som også antagelig vil ha noe å si på ens forhold til friluftsliv og natur. Tellnes fokuserer på naturopplevelse som et av hovedmålene med friluftsliv: «Friluftsliv er naturvennlig ferdsel og hensynsfull bruk av den frie natur, hvor hovedsiktemålet er gode naturopplevelser.» (Tellnes 1989 i Repp 2001, s. 289). Breivik (1978) på sin side beskriver to tradisjoner i friluftsliv i Norge, den urbane og den rurale tradisjonen, men ekskluderer arbeid i natur (f.eks. reindrift) i definisjonen. Kirsti Pedersens (1999) studie av friluftsliv i Finnmark inkluderte samer og kulturelle brytninger i et kjønnsperspektiv i friluftslivsforskningen. Friluftsliv er nært tilknyttet samenes levemåte fra gammelt av, og samenes liv i naturen har tradisjonelt sett vært nært knyttet til deres arbeid, for eksempel inkluderte det reingjeting, høsting, veiding, jakt og fiske for matauk (Goksøyr, 1994; Pedersen, 1999; Solbakk, 2006).

Begrepet friluftsliv har ingen direkte oversettelse på samisk, og samiske ord om aktiviteter i naturen består hovedsakelig av verb eller «gjøre»-ord, som «å båle» om å lage bål, «å lavvue» om å sette opp og innrede en lavvu, osv. Det nærmeste begrepet som brukes i denne sammenheng er *naturliv*, og her brukes friluftsliv og naturliv noe overlappende. Henderson og Vikander (2007) viser til at friluftsliv er assosiert med en økologisk filosofi ('green life philosophy') som miljøvennlig og som enkelt liv i naturen basert på å verdsette skjønnheten i naturen. Motoriseringen i arbeid og transport generelt har preget både samer og nordmenns livsstil, og reindrifta (Solbakk, 2006), jordbruket, fiske og fiskerbondens levemåter har endret seg mye (Eythórsson, 2003). En snakker her om «et toegget sverd» når naturfolk som for eksempel reindriftssamer i dag bruker snøscootere og «firehjulinger» i sitt arbeid og på samme tid fokuserer på ivaretagelsen av miljøet og naturen for å muliggjøre reindrift i framtida. Det er ikke så miljøvennlig å leve og arbeide i naturen lenger etter motoriseringen hverken for bønder, fiskere, eller i reindrifta.

Hva som er **samisk kultur, norsk kultur** og **samisk naturliv/friluftsliv** er i endring på samme måte som samfunnet for øvrig er i endring. Festivalene i denne studien vektlegger særlig å gi kunnskap til barn og unge om de gamle tradisjonene i samisk kultur og andre urfolkskulturer. En studie av Kolbjørn Rafoss og Kjell Hines (2016) ser på bruk av fritidsarenaer og deltakelse i fritidsaktiviteter blant samisk- og norsktalende ungdom i Finnmark. De finner at det er store forskjeller i aktivitetsmønsteret mellom samisk- og norsktalende ungdom. Den største forskjellen er at samisktalende ungdom oftere kjører snøscooter og drar oftere på jakt og høstingsaktiviteter enn norsktalende ungdom.

Samiske festivaler i Norge

Jeg skal nå beskrive nærmere de åtte samiske festivalene i Norge som er studert i denne undersøkelsen. Her presenteres sted, årstid, besøkstall, økonomi, samarbeid, sponsorer, kunnskapsformidling og innhold.

Tabell 1. Oversikt over festivaler med samisk innhold, sted, kommune og fylke, og tidspunkt på året

Festival	Sted	Kommune	Fylke	Tidspunkt
Påskefestivalen i Karasjok	Karasjok	Karasjok	Finnmark	Påsken
Samisk musikkfestival i Kautokeino	Kautokeino	Kautokeino	Finnmark	Påsken
Alta Sami festival	Alta	Alta	Finnmark	Februar
Riddu Ridđu	Manndalen	Kåfjord	Troms	Juli
Samisk uke i Tromsø	Tromsø	Tromsø	Troms	Februar
Márkomeannu	Gállegieddi	Evenes	Nordland	Juli
Julesåme vahkko/Lulesamisk uke - Doajmmasiebrre Julesábme (DSJ)	Musken	Tysfjord	Nordland	Juli
Sørsamisk kulturfestival / Raasten rastah	Røros	Røros	Trøndelag	September/ Oktober
Beaskan LuossaRock	Bieskanjårga	Karasjok	Finnmark	Juli
Tjaktjen Tjåanghkoie – Saemen Sijte	Snåsa	Snåsa	Trøndelag	September/ Oktober

Som oversikten i tabell 1 viser, arrangeres fire av festivalene i Finnmark, to i Troms, to i Nordland og to i Trøndelag. Festivalene i Karasjok og Kautokeino avholdes i tilknytning til påsken, festivalene i Alta og Tromsø avholdes i sammenheng med feiring av Samenes nasjonaldag 6. februar, mens Riddu Ridđu, Márkomeannu og Julesåme vahkko / Lulesamisk uke arrangeres i juli og Raasten rastah i september/oktober.

Oppstartsår og antall år festivalen er arrangert, avhenger av hvorvidt festival-begrepet eller musikk- og/eller kulturfestival blir brukt om arrangementet. Påskearrangementene i Karasjok og Kautokeino er de to eldste samiske tilstelningene som har likheter med dagens festivalarrangementer med røtter langt tilbake i tid før «festival» ble et begrep. Som navnet tilsier, arrangeres de i påsken, som gjennom tidene har vært tidspunktet da flyttsamene kom ned igjen til bygda, og tradisjoner og skikker ble holdt i hevd og videreført gjennom at slekt og venner møttes til dåp, konfirmasjon og bryllup (Hætta, 2007). Hætta utdyper hvor viktig påskehøytiden var for samer, og fortsatt kommer utflyttede folk «hjem» for å feire påske.

Tabell 2. Oversikt over festivaler med samisk innhold, oppstartsår og antall ganger festivalen har vært arrangert siden oppstarten

Festival	Oppstart	Antall ganger arrangert siden oppstarten
Påskefestivalen i Karasjok	1966	53. Karasjokrennet, forgjengeren til festivalen, ble arrangert for 50. gang i 2016 av IL Nordlys.
Samisk musikkfestival i Kautokeino	1972	47. Påskefestivalen ble første gang arrangert i 1972, Sami Music Festival arrangert fra 1990.
Riddu Ridđu	1991	27.
Márkomeannu	1999	19. Arrangert alle år unntatt i 2014.
Samisk uke i Tromsø	2004	15.
Sørsamisk kulturfestival/ Raasten rastah	2002	9. Annethvert år i Sverige og Norge de første årene. Raasten rasteh på Røros annethvert år siden 2010.
Tjaktjen Tjåanghkoe – Saemen Sijte	2009	5. Saemen Sijte ble etablert som kulturförening i 1964 og har arrangert festivalen Tjaktjen Tjåanghkoe 5 ganger siden starten, annethvert år som <i>Raasten rasteh</i> .
Julesåme vahkko/Lulesamisk uke - Doajmmasiebrre Julesábme (DSJ)	2010	8. Oppstarten av <i>HellmoCup</i> i 1972 og etablering av DSJ dannet grunnlaget for festivalen.
Alta Sami festival	2011	7.
Beaskan LuossaRock	2016	3.

Påskefestivalen i Karasjok ble arrangert i 1966, og påskefestivalen i Kautokeino ble første gang arrangert i 1972, der Nils-Aslak Valkeapää (Áillohas) holdt åpningskonserten, og musikkfestivalen med Samisk Melodi Grand Prix ble etablert som en del av denne i 1990. Riddu Ridđu-festivalen er arrangert 27 ganger, Márkomeannu i 19 ganger, Samisk uke i Tromsø i 15 ganger. Rasten rastah er arrangert 9 ganger og Tjaktjen Tjåanghkoe er arrangert 5 ganger, da Raasten rastah og Tjaktjen Tjåanghkoe arrangeres annet hvert år. Lulesamisk uke har vært arrangert 8 ganger, Alta Sami festival 7 ganger og Beaskan LuossaRock 3 ganger.

Publikum og besøkstall

Festivalene teller antall besøkende på ulike måter. Derfor er tallene i tabell 3 ikke direkte sammenlignbare. Riddu Ridđu opererer både med et besøkstall og et arrangementsbesøkstall, mens de øvrige festivalene kun har registrert besøkstall. Noen av festivalene opererer kun med cirkatall, mens andre har mer eksakte tall på antall solgte billetter og antall besøkende på arrangementene. Riddu Ridđu, Samisk musikkfestival i Kautokeino, Samisk uke i Tromsø, Påskefestivalen i Karasjok og Márkomeannu er de fire festivalene med flest besøkende i perioden 2014-2016.

Tabell 3. Besøksstall for samiske festivaler med samisk innhold årene 2014, 2015 og 2016

Festival	Besøksstall / Arrangementsbesøk		
	2014	2015	2016
Samisk musikkfestival i Kautokeino	Ca. 10 000	Ca. 6000	2570
Riddu Riddu	5634 / 23303	5700 / 24533	7139 / 27889
Samisk uke i Tromsø	4982	ca. 4000	ca. 4500
Márkomeannu	0	2900	2500
Påskefestivalen i Karasjok	2500	2700	3100
Sørsamisk kulturfestival / Raasten rastah	ca. 500	0	ca. 600
Julesåme vahkko / Lulesamisk uke – Doajmmasiebrre Julesábme (DSJ)	ca. 400	ca. 300	ca. 400
Alta Sami festival	950	750 /1000	520
Beaskan LuossaRock	-	-	Ukjent
Tjaktjen Tjåanghkoe – Saemen Sijte	-	Ukjent	-
SUM:	24 966	22 350	21 329

Med utgangspunkt i denne tabellens oversikt over solgte billetter (oppgitt av festivalarrangørene) deltok nesten 25 000 deltakere i 2014, 22 350 i 2015 og det var en liten nedgang til 21 329 i 2016. Det vil si at det totalt er mellom 20 000 og 25 000 personer som deltar på de samiske festivalene hvert år.

Økonomisk støtte og samarbeidspartnere

Alle festivalene er hovedsakelig drevet på frivillig basis. Selv om noen festivaler har heltidsansatte hele eller deler av året, er samtlige avhengige av at det legges ned et omfattende frivillig arbeid. Tabell 4 gir en oversikt over Sametingets direkte støtte til festivaler med samisk innhold i 2015-2018, med utgangspunkt i tall som framkommer i Sametingets budsjett (Sametingets budsjett 2016-2019). Oversikten viser at følgende samiske festivaler de fire siste årene har mottatt støtte gjennom direkte tilskudd fra Sametinget: Musikkfestivalen i Kautokeino, Riddu Riddu, Márkomeannu, Påskefestivalen i Karasjok, Sørsamisk kulturfestival/ Raasten rastah, Julesåme vahkko / Lulesamisk uke, Samisk uke i Tromsø, Alta Sami festival, Beaskan LuossaRock og Tjaktjen Tjåanghkoe.

Tabell 4. Økonomisk støtte direkte fra Sametinget, beløp i norske kroner.

Festival	Budsjett 2019	Budsjett 2018	Budsjett 2017	Budsjett 2016	Budsjett 2015
Samisk musikkfestival i Kautokeino	1 5221 000	1 484 000	1 453 000	1 416 000	1 253 000
Riddu Ridđu	1 213 000	1 183 000	1 159 000	1 130 000	1 102 000
Márkomeannu	966 000	942 000	923 000	900 000	740 000
Påskefestivalen i Karasjok	838 000	818 000	801 000	781 000	761 000
Sørsamisk kulturfestival / Raasten rastah	103 000	490 000	93 000	485 000	85 000
Julesåme vahkko / Lulesamisk uke – Doajmmasiebrre Julesábme (DSJ)	231 000	225 000	220 000	217 000	212 000
Samisk uke i Tromsø	197 000	192 000	188 000	183 000	180 000
Alta Sami festival	157 000	0	154 000	150 000	0
Beaskan LuossaRock	126 000	123 000	120 000	-	-
Tjaktjen Tjåanghkoe – Saemen Sijte	502 000	100 000	-	-	-
SUM	5 854 000	5 557 000	5 111 000	5 264 000	4 333 000

(Kilde: Sametingets budsjett 2016, 2017, 2018, 2019).

Som tabell 4 viser, øremerket Sametinget totalt over 5,8 millioner kroner til festivaler med samisk innhold i 2019, mot 4,3 millioner i 2015, dvs. en økning på over 1,5 millioner kroner. De fire største festivalene – Musikkfestivalen i Kautokeino, Riddu Ridđu, Márkomeannu og Påskefestivalen i Karasjok – mottar mest støtte direkte fra Sametinget. Ett unntak er Samisk uke i Tromsø som er neststørst i besøkstall men mottar mindre støtte enn alle de andre festivalene unntatt Alta Sami festival. Når en ser tabell 2, 3 og 4 i sammenheng, viser de at det er de mest tradisjonsrike festivalene, det vil si de som har vært arrangert lengst, som også mottar mest direkte pengestøtte fra Sametinget.

I tillegg til inntekter fra festivalpass og økonomisk støtte fra Sametinget mottar festivalene støtte fra fylkeskommunene i Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark, Kulturrådet, de respektive kommuner der festivalene arrangeres (Alta, Evenes, Karasjok, Kautokeino, Kåfjord, Tromsø, Røros, Snåsa, Tysfjord), samt lokale og regionale sponsorer. Generelt kan det sies at offentlige organer som Sámediggi/Sametinget, fylkeskommunene og festivalkommunene fortsatt er de viktigste samarbeidspartnere og sponsorene for alle festivalene.

Flere av festivalene har også inngått samarbeidsavtaler som bidrar til støtte på andre måter, som for eksempel kunnskapsformidling og markedsføring. Samisk uke i Tromsø, Riddu Ridđu, Márkomeannu, Alta Sami Festival har et nært samarbeid med UiT – Norges Arktiske universitet, og det arrangeres kunnskapsseminarer under disse festivalene. Tjaktjen Tjåanghkoe – Saemen Sijte og Sørsamisk kulturfestival / Raasten rastah samarbeider med Nord Universitet og Rørosmuseum, og Riddu Ridđu samarbeider med Nord-Troms museum. Andre bidragsyttere og samarbeidspartnere er idrettslagene, friluftsrådene, bibliotek, de samiske språksentrene i regionen, husflidslag og lokale kunst- og kulturföreninger. Festivalene er generelt dyktige på å samarbeide på tvers med andre sosiale institusjoner og arrangementer. Eksempler her kan være Midnight Sun Maraton i Tromsø, Sami Fashion Week i Alta og Sami Melodi Grand Prix i Kautokeino. Her er

det også viktig å nevne at minst like viktig som støtte fra samarbeidspartnere og sponsorer er all den *frivillige innsatsen* som legges ned av mange hundretalls mennesker som årlig stiller opp og jobber dugnad for å få til bærekraftige og gode samiske festivaler i hele Sápmi. Uten alle disse hadde festivalene ikke kunnet realiseres, noe også forskningen til Jæger og Mykletun (2009) viser.

Festivalenes profil

Som nevnt innledningsvis har fokuset i studien vært på aktiviteter som tilbys til barn og unge under de samiske festivalene. Samtlige festivaler har en samisk profil, hovedsakelig med fokus på samisk kunst, kultur, håndverk, bøker og aktiviteter samt opptredener med samiske artister. Noen vektlegger egen region sterkest, og noen har kjente norske artister som trekkplastre, som f.eks. Sandra Lyng på Musikkfestivalen i Kautokeino, Isac Elliot på Påskefestivalen i Karasjok og Sondre Justad på Riddu Riddu-festivalen i 2016. Musikkfestivalen i Kautokeino arrangerer hvert år «Samisk Melodi Grand Prix». Riddu Riddu har internasjonale urfolksartister som kommer fra alle verdensdel, der en folkegruppe er i fokus og presenterer seg selv hvert år, kalt «Årets nordlige folk».

Aktiviteter for barn og ungdom under 18 år

Samtlige samiske festivaler arrangerer aktiviteter for barn og unge under 18 år. Tabell 5 gir en kortfattet oversikt over de ulike aktivitetene. Selv om det varierer fra festival til festival hvor omfattende tilbudet til barn og unge er, går fysisk aktivitet, idrett og annen uteaktivitet, samt doudji og samisk sang og joik, igjen på alle festivalene. De fleste festivalene har også arrangementer for barn i tilknytning til bibliotek, skole eller språksentre og lokale aktiviteter med samisk tilsnitt. Lassokasting, reinkappkjøring, fiske, ATV-kjøring, naturbruk, oppsett, rising og innredning av lavvo, tørrfiskbanking og aktiviteter med røtter i andre urfolk kan gi et bilde på mangfoldet av aktiviteter som tilbys til barn og ungdom.

Tabell 5. Oversikt over aktiviteter for barn og ungdom på festivaler med samisk innhold

Festival	Aktiviteter for barn og unge
Samisk musikkfestival i Kautokeino	«Gávvilis rieban» (Den lure reven), lassokasting, reinkappkjøring, doudji og ulike fysiske aktiviteter.
Riddu Riddu Mánáidfestivála	Oppsett og rising av lavvo, lage bål, hesje, lafte, banke tørrfisk, ri på lynghester, ro nordlandsbåter, lage jordgamme, nyttårsnisse-stallu-tog. Friluftsliv med Nord-Troms Friluftsråd (samiske stedsnavn og kultur i fokus)
Márkomeannu	Doudji-verksted der ulike samiske håndverkstradjoner og ulike former for fysiske aktiviteter og idretter.
Påskefestivalen i Karasjok	Doudji, «Gávvilis rieban», reinkappkjøring, lassokasting, slalåm, skirenn, reinkjøring, lassokasting.
Sørsamisk kulturfestival	Doudji, lassokasting og «Vætna» der de eldste barna lager nøkkelringer og smykker.
Julesåme vahkko/Lulesamisk uke - Doajmmasiebrre Julesábme (DSJ)	«Naturen som lekeplass» i fjæra, doudje-kurs for barn, orienteringsløp, fotballskole med lavvokveld.
Samisk uke i Tromsø	Samiske forfattere, lassokasting, kurs i samisk språk og kultur.
Alta Sami festival	Samiske forfattere og barnekvelder med lek, «lavvotek»/diskotek, Rievvarnieida, motefotokurs.
Beaskan LuossaRock	Fiskekonkurransen for barn, lassokasting, fluekastekurs og aktiviteter for barn med lek, joik, duodji, matlaging og andre ute- og inneaktiviteter.
Tjaktjen Tjåanghcoe – Saemen Sijte	Lassokasting, aktiviteter for barn med lek, joik, duodji, matlaging og andre ute- og inneaktiviteter.

Det mest omfattende programmet for barn tilbys under barnefestivalen på Riddu Riđđu Mánáidfestivála. Barnefestivalen arrangeres over tre hele dager (onsdag-fredag) i forkant av arrangementet for voksne. Barna oppholder seg ute hele dagen og får lære seg om opphold ute i naturen, bekledning og sporløs ferdsel, hvordan ta hensyn til naturen, ulike båltyper, matlaging på bål og bålpanne, smi pølsepinner og annet redskap av tre, hvordan lage leirplass og hvordan sette opp og innrede gapahuk og lavvu. Barnas egne opplevelser er nærmere beskrevet i Skogvang (2013) og Skogvang (2015, s.178-179), som ble presentert på Forskning i friluft i 2015.

Konklusjon

Studien viser at samiske festivaler både er langvarige sosiale institusjoner, feiringer av tradisjoner og skikker, og at festivalene har kvaliteter til å skape og gjenskape identitet. Samtidig kan en antyde at også samiske festivaler i dag kan være med på å skape kulturforståelse og fellesskap på tvers av nasjoner, etnisitet og religioner (Skogvang, 2016, Skogvang & Trollvik, 2018). Samiske festivaler gir rom for innovasjon i å skape bærekraftig kultur basert på tverrkulturell anerkjennelse, respekt, endring og kreativitet. Besteforeldregenerasjonen, som er aktive i sosialiseringen gjennom fysisk aktivitet og friluftsliv på festivalene, er viktige tradisjonsbærere når det gjelder livet ute i naturen og naturforståelse. På festivalen deler deltakerne aktiviteter og feiringer og knytter bånd til hendelser og steder og gjennom dette tilegner de seg poly-kulturell kapital (Mila-Schaaf and Robinson 2010). Folk fra ulike «verdener» møtes og kan ta vare på det beste fra ulike kulturer, motgå det negative og utvikle kapital som er nyttig for å skape et bærekraftig samfunn, der en tar vare på naturen og miljøet. Slik sett er festivalene svært viktige sosialiseringsarenaer for barn og unge både fra urfolk og fra majoritetsbefolkningen.

Referanser

- Birkely, H. (1994). *«I Norge har lapperne først indført skiene»*, Alta: Idut.
- Bjørklund, I. (1978). *Kvæn – same – norsk. En sosialantropologisk analyse av De tre stammers møte*. Magistergradsavhandling, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Bjørklund, I. (1985). *Fjordfolket i Kvænangen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bourdieu, P. (1990). Kroppens sosiale persepsjoner. Noen foreløpige bemerkninger. In: *Sosiologi i dag* 1990/3, (s. 3-11). Oslo: Noveus forlag.
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt av Annick Prieur. Oslo: Pax forlag A/S.
- Bourdieu, P. (1996). *”Symbolisk makt. Artikler i utvalg”*. Oversatt av Annick Prieur. Oslo: Pax forlag A/S.
- Bourdieu, P. & Wacquant L. J. D. (1995). *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oversatt av Kvalsvik, B. N. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Breivik, G. (1978) To tradisjoner i norsk friluftsliv. In: Breivik, G. & Løvmo, H. (Eds.), *Friluftsliv fra Fritjof Nansen til våre dager*. s.7-16, Oslo: Universitetsforlaget.
- Broadly, D. (1990). *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Broderstad, A. S. (2008). *Iron status and prevalence of hereditary haemochromatosis in a multiethnic population in northern Norway*. ISM skriftserie Nr. 98, Doktoravhandling, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Eythórsson, E. (2003). The Coastal Sami: a ‘pariah caste’ of the Norwegian fisheries? A reflection on ethnicity and power in Norwegian resource management. I: Jentoft, S., Minde, H. and Nilsen, R. (red.). *Indigenous peoples. Resource management and global rights*. (s.149-162). Delft: Eburon.

- Falassi, A. (1987). *Time out of time. Essays on the Festival*. Albuquerque, New Mexico: University of Mexico Press.
- Goksøyr, M. (1994) Nasjonal identitetsbygging gjennom idrett og friluftsliv. I: *Nytt Norsk Tidsskrift*, Nr. 2.
- Gold, J. R. & Gold, M. M. (2005). *Cities of culture: staging international festivals and the urban agenda, 1851-2000*. Aldershot: Ashgate.
- Guttormsen, H. (1993). Tre folk – og et møte ... I: *Menneske og miljø i Nord-Troms Årbok 1993*: Nord-Troms Museum.
- Hallinan, C. og Jackson, S. (2008). 'The Difference Within: Diversity as a Key Conceptual Framework. I: Hallinan, C. & Jackson, S. (red.) *Social and Cultural Diversity in a Sporting World*. Research in the Sociology of Sport, Vol. 5, s. 1-14.
- Hallinan, C. & Judd, B. (2013). *Native Games: Indigenous Peoples and Sports in the Post-Colonial World*. London: Emerald.
- Hansen, L. (2007). *Liten storm langs kysten. Samisk identitet mellom lokal og internasjonal arena*. Master thesis. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Hegnes, A. W. (2006). Festivalenes tvetydighet, *Sosiologisk Årbok*, 11 (1/2), s. 107-140.
- Henderson, B. & Vikander, N. (red.) (2007) *Nature First: Outdoor life the Friluftsliv Way*. Toronto. Natural Heritage Books.
- Hovland, A. (1999). *Moderne urfolk – lokal og etnisk tilhørighet blant samisk ungdom*. Doctoral thesis, NOVA Rapport 11/1999, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hætta, O. M. (2007). *Samene – en arktisk urbefolkning*. Karasjok: Davvi Girji OS.
- ILO Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal peoples Independent Countries*, 27 June 1989 / ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, 27.juni 1989.
- Jaeger, K. og Mykletun, R. J. (2009). 'The Festivalscape of Finnmark', I: *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol. 9, Issue 2-3: Festival Management, s. 327-348.
- Johansen, S. Broch (2015). *Elsa Laula Renberg. Historien om samefolkets store Minerva*. Karasjok: ČálliidLágáduš.
- Kilbourne, J. (2009). *Running with Zoe: A conversation on the meaning of play, games, and sport. Including a journey to the Canadian arctic*. Bloomington, IN: Author House.
- Kilbourne, J. (2011). 'In Search of the Meaning of Sámi Games. A Journey to the Arctic of Norway'. I: *BÁIKI*, Issue #34, Summer 2011.
- Klima- og miljøverndepartementet (2015). *Friluftsliv: natur som kilde til helse og livskvalitet*. Stortingsmelding nr. 18 (2015-2016). Oslo: Departementet.
- Kunnskapsdepartementet (2006a). Læreplan for kunnskapsløftet <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/> lest 1 desember 2018.
- Kunnskapsdepartementet (2006b). Læreplan for kunnskapsløftet <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/veiledning-til-lp/kroppsoving-veiledning/3-praktiske-eksempler/eks3-friluftslivsblogg/> lest 1 desember 2018.
- Kunnskapsdepartementet (2006c). Læreplan for kunnskapsløftet <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/respekt-for-naturen-og-miljobevissthet/> lest 1 desember 2018.
- Kvernmo, S. E. (1999) *North Norwegian Adolescents in a Multiethnic Context. A study of emotional and behavioural problems and acculturation attitudes in Sami, Kven and Norwegian adolescents*. Doctor thesis, department of Child and Adolescent Psychiatry, Karasjok/Tromsø: University of Tromsø.
- Laula, E. (1904). *Inför lif eller död?: sanningsord I de lappiska förhållandena*. Stockholm: Wilhelssons Boktryckeri A.-B.
- Mila-Schaaf, K. and Robinson, E. (2010). 'Polycultural' capital and educational achievement among NZ-born Pacific peoples', *Mai review*, 2010, 1. <http://www.review.mai.ac.nz>
- Miljøverndepartementet (1986). *Om friluftsliv*. Stortingsmelding nr. 40 (1986-1987). Oslo: Departementet.

- Miljøverndepartementet (2001). *Friluftsliv: ein veg til høgare livskvalitet*. (St.meld. nr. 39, 2000 - 2001). Oslo: Departementet.
- Minde, H. (2005). 'Fornorskninga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger'. *Gáldu Cala – tidsskriftet for urfolksrettigheter*, 3/2005.
- Nergård, V. (2005). *Slekt og rituell slektskap i samiske samfunn*. Doktoravhandling Pedagogisk forskningsinstitutt, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Niemi, E. (1997). 'Sami History and the Frontier Myth: A Perspective on the Northern Sami Spatial and Rights History'. In Gaski, H. (red.) *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*. (s. 62-85). Vaasa, Finland: Davvi Girji OS, Ykkö-Offset Oy.
- Olsen, K. (2010). *Identities, Ethnicities and Borderzones. Examples from Finnmark, Northern Norway*. Stamsund: Orkana forlag.
- Olsen, T. A., Sollid, H. og Johansen, Å. M. (2017). Kunnskap om samiske forhold som integrert del av lærerutdanningene. *Acta Didactica*. Utdanningsforskning, publisert 22.juni 2017. <https://utdanningsforskning.no/artikler/kunnskap-om-samiske-forhold-som-integrert-del-av-larerutdanningene/> Lest 5.desember 2018.
- Pedersen, P. og Viken, A. (2009). Globalized reinvention of indigeneity. The Riddu Riddu festival as tool for ethnic negotiation of place. I: Nyseth, T. & A. Viken (Eds.) *Place reinvention. Northern perspectives*. (s. 183-202). London: Ashgate.
- Pedersen, H. C. (2011). Sport, Ethno-Politics and Sami Identity in Northern Norway – The Organizing of the Sami Sport Movement. I: *Scandinavian Sport Studies Forum*, vol. 2. (s. 45-73).
- Pedersen, H. C. (2013). *Idrettsliv i etniske grenseområder. Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908-2010*. Doctoral thesis, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Pedersen, K. (1999). *Det har bare vært naturlig. Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*. Doktoravhandling, Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Phipps, P. og Slater, L. (2010). *Indigenous Cultural festivals – Evaluating Impact on Community, Health and Wellbeing*. Melbourne: Globalism Research Centre, RMIT University.
- Rafoss, K. & Hines, K. (2016). Bruk av fritidsarenaer og deltakelse i fritidsaktiviteter blant samisk- og norsktalende ungdom i Finnmark. I: *Samiske tall forteller 9, Kommentert samisk statistikk*, (s. 17-40). Kautokeino: Sàmi allaskuvla/Sàmi University College, Norden forlag, Rapport 1/2016.
- Repp, G. (2001). *Verdiar og ideal for dagens friluftsliv: Nansen som føredøme?: tankar og formuleringar om friluftslivet i vår tid: spegling av Nansen sine verdiar og ideal?: Ei samanliknande granskning*. Doktoravhandling, Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Sámediggi/Sametinget (2016). Sametingets budsjett 2016. <https://www.sametinget.no/sametinget+budsjett+2016>
- Sámediggi/Sametinget (2017). Sametingets budsjett 2017. <https://www.sametinget.no/sametinget+budsjett+2017>
- Sámediggi/Sametinget (2018). Sametingets budsjett 2018. <https://www.sametinget.no/sametinget+budsjett+2018>
- Sámediggi/Sametinget (2019) Sametingets budsjett 2019. <https://www.sametinget.no/sametinget+budsjett+2019>
- Schefferus, J. (1674). *LAPPONIA*. Svensk oversettelse fra latin av Henrik Sundin. Nordiska Museet. Stockholm 1956. (Oversatt til engelsk: *The history of Lapland*. London: Reproduction from the British Library.)
- Shilling, C. (2003). *The body and social theory* (2. utgave). London: Sage Publications.
- Skogvang, B. O. (2013). Identitet og fellesskap gjennom bevegelsesaktivitet for barn på Riddu Riddu. In Tjora, Aksel (red.). (2013). *Festival! Mellom rolp, kultur og næring*. (s. 110-130). Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag.

- Skogvang, B. O. (2015). Friluftsliv på Riddu Riđđu festivalen – samisk, norsk og internasjonalt uteliv. I: Rapport fra konferansen *Forskning i friluft 2015*, Lillehammer 27.-28.januar 2015, s. 175-181. Online: <https://www.norskfriluftsliv.no/forskning-i-friluft-2015/>
- Skogvang, B. O. (2016). Festivaler med samisk innhold. I: *Samiske tall forteller 9, Kommentert samisk statistikk*, (s. 60-78). Kautokeino: Sàmi allaskuvla/Sàmi University College, Norden forlag, Rapport 1/2016.
- Skogvang, B. O. & Trollvik, Karoline S. T. (2018) Poly cultural capital: Indigenous peoples from Taiwan and Norway at the Riddu Riđđu festival, in: *EAST – East Asian Sport Thoughts: The International Journal for the Sociology of Sport*. Volume 6 (2018), s. 39-59.
- Skogvang, S. Funderud (2009). *Samerett*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Sköld, P. (red.). (2008). *Människor i Norr. Samisk forskning på nya vägar*. Vaartoe – Centrum för samisk forskning. Umeå: Umeå Universitet.
- Solbakk, J. T. (red.) (2006). *The Sàmi People - A Handbook*. Davvi Girji OS, Karasjok.
- Tordsson, B. (2010). *Friluftsliv, kultur og samfunn*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.
- Utdanningsdirektoratet og Miljødirektoratet (2009). Den naturlege skulesekken https://www.naturesekken.no/c1187998/forsok/vis.html?tid=1441001&within_tid=1438119 lest 1.desember 2018.
- Utdanningsdirektoratet (2017). Rammeplan for barnehager <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/verdigrunnlag/mangfold-og-gjensidig-respekt/> lest 1.desember 2018.
- Viken, A. (2011). 'Reinvention of ethnic identity – A local festival as a national institution on a global scene.' In Grenier, A. & Müller, D. (red.). (2011). *Polar tourism. A tool for regional development*. (s. 179-206). Québec: Presses de l'Université du Québec.
- Viken, A. (2013). Festivalkraft i etnisk spenningsfelt. I: Tjora, Aksel (red.) *Festival! Mellom rolp, kultur og næring*. (s. 109-128). Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag.
- Viken, A. & Jaeger, K. (2012). Festivalisering av bygde-Norge – lokalsamfunnsutvikling ispedd turisme. In Forbord, M., Kvam, T. & Rønningen, M. (red.). (2012). *Turisme i distriktene*. Trondheim: Tapir.
- Østberg, S. (2009) 'Flerkulturalitet og profesjonsutdanning', i: Kjørven, O. K., Ringen, B.-E. og Gagné, A. (red.) *Teacher Diversity in Diverse Schools – Challenges and Opportunities for Teacher Education*. (s.21-32). Vallset: Oplandske Bokforlag.

Betydningen av barndommens landskap i voksen alder

Annette Bischoff, Universitet i Sørøst-Norge

I forbindelse med mitt dr.gradsprosjekt som ble avsluttet i 2012 kom det veldig mye frem om barndommens landskap i intervjuene, på hvordan vi preges av og tar barndommens landskap med oss videre i livet. Så for å få utvidet perspektivene på betydningen av barndomslandskapet besluttet jeg meg for å gå videre med tematikken, men å undersøke det noe nærmere i lyset av etnisitet, og for å få et blikk på forestillingen om at friluftsliv er en god vei til integrasjon av ikke etnisk norske. Hvordan preges relasjonen til natur av den kultur vi vokser opp i? Hvordan henger kultur og natur sammen, hvordan kroppsliggjøres naturen og kulturen? Og hvilken betydning har etnisitet for opplevelsen og møtet med norsk natur?

Er der et potensiale for å stille flere spørsmål enn vi tror?

Dette er et forprosjekt hvor jeg har tatt temperaturen på potensialet for å se på betydningen av barndommens landskap / etnisitet i møtet med integrasjon gjennom norsk natur og friluftsliv. Mine samtalepartnere kommer fra HELT forskjellige, land, naturtyper og kulturer og møter den norske natur og kultur med ganske ulike kroppsliggjorte erfaringer og forutsetninger.

I mitt arbeid med doktorgraden ble det tydelig at vår relasjon til naturen i høy grad formes i barndommens. Våre preferanser og de følelser vi knytter til naturen utgjør fundamentet i vår relasjon til naturen / turkultur og friluftslivet. Fra dette er det jo derfor en nærliggende tanke at «dette er en god måte «å bli norsk» på. MEN hvilken betydning har de kroppsliggjorte barndomslandskaper og kulturelt forankrede relasjon til naturen som ikke etnisk norske bringer med seg inn i møtet med den norske natur og turkultur?

Vi tenker at friluftsliv er en god vei til integrasjon, en god måte å introdusere nye landsmenn til den norske kulturen. Vi har mange gode eksempel på dette, samtidig vekker det min nysgjerrighet som forsker – hva virker, hvorfor virker det – virker det for alle?

Tar vi for mye for gitt? Kommer andre muligheter til syne?

I tillegg til 12 livshistorie intervju fra mitt phd arbeid har jeg gjennomført 6 tematisk strukturerte intervju med ikke etnisk norske personer fra helt ulike steder i verden, som har bodd i Norge i mere enn ett år.

SÅ dette er et forprosjekt, som skal bidra til å reise vesentlige spørsmål knyttet til vår forforståelse av at friluftsliv som middel til integrasjon av nye landsmenn.

Den norske barndommen

Jeg må kort inn på funnene fra «den norske barndom» før perspektivene på etnisitet hentes inn. I mitt materiale blir det tydelig at barndommens landskaper og natur kroppsliggjøres. Oppvekstmiljøet forstått som både sosiokulturelle forhold og natur og landskap skaper grunnlaget for den relasjon til naturen som vi tar med oss videre i livet. Det er især i perioden fra vi fødes til vi er en otte-ti år, at naturen og kulturen setter seg i kroppen på oss. Det er IKKE så viktig om du vokser opp i byen eller på landet fordi uansett hvor du vokser opp setter det seg i kroppen på deg. Det er en sammenblanding av natur, landskap (hvor landskapet er den kulturelt pregede) blandet med kulturelle menings- og betydningssystemer som skaper en klangbunn. Det

skaper preferanser for hvordan vi forstår naturen, hva det er som er meningsbærende i møtet med naturen og det legger grunnlaget for ulike tilganger til natur. En fysisk; altså er jeg opptatt av å være fysisk aktiv, er det det som fyller min relasjon til naturen? Eller er det kunnskapen om naturen; faktakunnskaper og undringen over de store sammenhengene, økologi og planter og dyr eller kulturen i naturen. Eller er det en mere estetisk, poetiske tilgang; former, fager, lys, solens stråler som faller inn igjennom grantrea og skaper stemninger i naturen, mere at blomsten er gul enn hva den heter. Eller er det en følelsesmessig relasjon, det åndelige og meditative som er vår tilgang til natur (se evt Bischoff 2012, 2015 og 2019).

Grunnlaget for alle de elementer legges i vår barndom og så forsterkes de gjennom skole og utdanning, de valgene vi tar senere i livet. Ofte sier vi at naturopplevelsen er subjektiv, det er den, men vi må samtidig se det spinn av tråder som er mellom det subjektive, det sosiale, det kulturelle og omgivelsene.

Oppvekstmiljøet har stor betydning for det man selv bærer med seg, foreldre og andre voksne spiller en vesentlig rolle for hvilke holdninger og verdier som gis videre. For eksempel så forteller alle mine samtalepartnere at «de voksne var alltid glade» når de var ute. Det er kanskje ikke akkurat overraskende, men bidrar til forståelsen av at resonansen for natur går mere på stemninger og på verdier, på noe som ligger så dypt at vi nesten ikke kan italesette det, men når jeg snakker med voksne mennesker og de tenker tilbake til barndom så er der en gjenklang av noen følelser som blir vesentlige i voksen alder. Noe av det som blir tydeligst er at det å være ute på tur forbindes med glede – ikke glede i form av at «dette var moro», men en dyp fundamental glede som treder frem. Et annet element er fellesskap. Det å være sammen ute har betydning – relasjonene forandres, tiden telles ikke, forventninger og samspill er annerledes og så videre.

Stedet, klangbunn minner

Steder skaper minner og skaper klangbunn – vi forankres i landskapet (Aure et al 2015, Ingold 2000, Bischoff 2012). Det blir veldig tydelige hvordan at denne forankringen for mine samtalepartnere er helt konkret knyttet til steder. Hjemstedet, hytta, skoleveien o.l. Beskrivelsene av relasjonen viser hvor viktige stedene er for opplevelsen av «å være hjemme», «å høre til». Stedene former tanken omkring natur. Hvilke kvaliteter og følelser den enkelte knytter til ulike naturtyper; skogen, havet, fjellet, parken, elven og så videre. Materialet tydeliggjør også at det tar LANG tid å oppbygge en relasjon til et annet landskap – f.eks. hvis du er oppvokst på fjellet og flytter til et sted med mye skog. Da er det mange barrierer – elgen, mørket, lyder, stier (å gå seg bort) osv...

Barndommens minner knyttet til hverdager, stemninger, steder, hendelser, personer og øyeblikk. Minnene lagres i kroppen og aktiveres spontant gjennom ledetråder (en lukt, en situasjon, et sted, et foto, en stemning osv) – både gode og dårlige minner dukker opp fra tid til annen (Berntsen 2014, 2016).

Enkelte av barndommens opplevelser treder frem og blir viktige. En forteller om sin datter som i voksen alder sier; «Mor, kan du huske da jeg var lille dag gikk vi **alltid** ut under gavlen på nordsida av stølen, når det var tordenvær og så ut over vannet». Egentlig hadde de kun gjort dette en gang.. Minner flyter sammen og minner skaper ledetråder til opplevelser som har gjort en forskjell og når disse minnene flyter sammen så skaper det en forståelse av hvordan barndommens landskap var... duften av nyslått gras, fjellnaturen, bål og pinnebrød, morild, fullmåne, soloppgang, reveunger osv

Minner er flyktige og minner spiller oss et puss, men minner forteller samtidig hva som har vært viktig og hva er det vi har tatt med oss og hvordan uttrykker vi det. Minner flyter sammen til en

klangbunn hvor enkelthendelser ikke lenger kan skilles ut. Sentrale begivenheter binder livshistorien sammen og former identitet, selvoppfattelse og relasjoner til andre.

Den sosiale og kulturelle kontekst har stor betydning for den relasjon som skapes og de tidlige erfaringer med natur skaper klangbunn for opplevelse og forståelse som vi som voksne opplever som meningsbærende. Og det er jo på mange måter hvilken mening skapes i møtet med naturen når vi går på tur, som er viktig – for det er den der gjør at vi blir ved det er den der gjør at vi trekker andre med oss.

Kroppsliggjøring av kulturelle verdier, natursyn og bruk av natur

Så kroppen forankres i kultur og landskap og denne kroppsliggjøringen både av kunnskaper og natur, har betydning. Det er derfor at noen trives ved havet fordi de er oppvokst ved havet og er du vokst opp i de dype skoger så synes du at havet er skummelt. Det er jo ikke overraskende men dette kroppsliggjøres som en taus kunnskap vi sjelden snakker om.

Her nærmer vi oss sakens kjerne, for når folk flytter til Norge og vi tenker at nå skal vi ha våre nye landsmenn med ut på tur, for det er en del av den norske turkultur og det norske samfunn og det er en god måte å lære norsk kultur og verdier på. Og det er jo en besnærende tanke, men når jeg så snakker med de 6 ikke etnisk norske, så blir det tydelig at det er meget stor forskjell for vårt utgangspunkt for forståelsen av hva er naturen og hvordan naturen brukes.

I Norge, i Danmark, i Norden så er naturen til for opplevelse og rekreasjon og vi har et relativt abstrakt forhold til naturen og naturopplevelsen og hva det er at naturen skal gjøre med oss. Vi har ikke våre daglige gjøremål i naturen, det er generasjoner siden at mennesker i vår del av verden var avhengig av å være selvforsynende med mat og redskap.

De fleste av mine ikke etnisk norske samtalepartnere kommer fra landsbygda i Eritrea, Afghanistan, Aserbajdsjan, Usbekistan. De beskriver et symbiotisk forhold til naturen. Naturen er et livsvilkår, premisen for livet. De lever i og av naturen, de er en del av det landskap de lever i og det er en del av dem. Relasjonen er knyttet til det konkrete, til nytte og nødvendighet. Naturen er konkret og betydningen av tilknytningen til naturen er ikke dypt reflektert, men en taus iboende kunnskap. Kanskje nettopp fordi det er en konkret praktisk tilgang til naturen, det å være ute er ikke så «viktig», fordi det er i forveien der man lever, det er der man har sine dyr, det er der man dyrker sine grønnsaker og korn. Det er der man vandrer og passer på dyrene sine uansett om det er Eritrea eller Afghanistan eller hvor det er.

Å vokse opp i et «maktlandskap»

En av mine samtalepartnere kommer fra Aserbajdsjan, hvor han er vokst opp i en liten grenseby inn mot Iran. Her er han vokst opp under russisk overherredømme, med russisk propaganda i høytalerne i gatene døgnet rundt. Han beskriver hvordan kroppsliggjøring av makt, av behov for forsvar fyller hans barndoms landskap. Landskapet var mettet med makt, landskapet var politikk, landskapet var forsvar, nasjonalitet. Han kan nesten ikke snakke om naturen, for jo da de hadde dyr og jo da de fisket og badet i elven, men det er ikke det som får lov å fylle hans barndoms landskap. For ham er landskapet mettet med russisk kultur og krig. Hans barndoms landskap er at han skulle bli grensevakt, han skulle følge den russiske opplærings stige for å bli grensevakt og det gjorde han til fulle. Når de lekte, så lekte de krig og ja, de var i naturen, men det var ikke naturen som natur – det var naturen som et maktlandskap og en mulighet for å forsvare seg som fylte det hele.

Dette tydeliggjør i høy grad hvordan at vår relasjon til naturen er kulturelt forankret og hvordan den kroppsliggjøres i barndommen og hvordan vi bære det med oss.

På samme måte beskriver en kvinne fra Usbekistan hvordan hennes barndoms landskap er plikt og samvittighet. Hun er vokst opp i en sunnimuslimsk familie i en litt større by. Hun beskriver, det jeg forstår som en helt vanlig jentes barndom, hun går på skolen og etter skolen går hun direkte hjem hvor hun går i gang med dagens plikter i hjemmet. Hun beskriver en barndom uten veldig mye naturkontakt ut over skoleveien og reisene til besteforeldrene på bygda.

Det interessante i denne sammenhengen er, hvilken betydning de kulturelle og sosiale forutsetninger en vokser opp under har, for hva den enkelte bringer med seg inn i møte med norsk kultur og natur.

Felles for mine ikke etnisk norske samtalepartnere er tydeliggjøringen av fellesskapet. De beskriver samfunn hvor man samles når dagens gjøremål er overstått, ikke bare i familiene men i nabolaget. Slik jeg oppfatter dem er dette kanskje det viktigste lim fra barndommen, at være sammen, at høre til i et sosialt fellesskap som synes å være bygget på sterke tette bånd.

Identitet og flerstedstilknytning

Oppveksts landskap, steder og natur skaper grunnlag for identitet uavhengig av hvor en vokser opp. Det å være hjemme og å høre til i et landskap er vesentlig for alle mine samtalepartnere. Barndommens landskap er knyttet til følelser, knyttet til det å være en del av og det er knyttet til glede. Selv de som ikke umiddelbart kan komme i kontakt med hvilke følelser de forbinder med barndommens landskap, mener at der de er vokst opp, er den beste plassen på hele jorden og der er ikke noe de heller vil enn å kunne reise tilbake. Den dype glede og den dype forankring blir veldig tydelig og så er det som regel alltid knyttet til en opplevd frihet. Jeg skriver opplevd frihet, fordi for noen så endrer dette seg radikalt når de blir 15-16 år og oppvåkningen starter og man forstå hvilken kultur man er en del av eller underlagt. At verden er større enn som så og at ens foreldre ikke lenger er noe man tar for gitt men at de har meninger og holdninger. Men barndommens opplevde frihet synes å være uavhengig av oppvekstsvilkårene (ser vi på krigssoner og slikt så vil dette antakelig være annerledes).

Mange av de ikke etnisk norske har en flerstedstilknytning – det vil si at de er hjemme i deres nye hjemland Norge, men de er også hjemme der hvor de kommer fra (Aure et al 2015, Simonsen 2010). Det gjelder især de som har muligheten for å reise tilbake til der hvor de kommer fra.

Min samtale partner fra Belgia har bodd flere steder, og er den av mine samtalepartnere som kan sies å ha en flere-steds-identitet. For de som ikke kan reise tilbake til hvor de kommer fra er dette et identitetstap. De står i en situasjon, hvor de har mistet et grunnlag for å forstå hvem de er og for å være den de er. Det å utvikle en ny identitet et nytt sted er krevende og det synes å være prosesser som er så lange at vi kun kan drømme om det... Det å bli så kjent i et landskap at du er hjemme i et landskap, er ikke noe du bare gjør ved å bli tatt med ut på tur. Der er tale om noen veldig lange linjer.

Naturen der man vokste opp er for mange forbundet med trygghet. At man føler seg hjemme en plass, at man er kjent, at man vet hvordan man skal håndtere den naturen man ferdes i, at man er en del av! Samtidig er barndommens natur knyttet til tap og til undertrykkelse av følelser. Følelser der ikke er plass til, sorg over barndommens tapte landskap, sorg over at muligheten for igjen å kunne stå i Eritrea ikke finnes, blir veldig tydelig og nærværende i samtalene. Med tapet av barndommens landskap følger også tapet av det fellesskap en var en del av, følelser som ofte undertrykkes i møtet med den nye verden.

Møtet med den norske naturen

Så kommer møtet med den norske kultur og natur og den er kontrastfylt for riktig mange.

Frykt, ubehag, undring – hva skal de på de der fjelltoppene? En forteller meg, at når han sitter på kommunekontoret hvor han jobber i regnskapsavdelingen, og de snakker om at nå har de vært der og de har vært der så tenker han «hva skal de der? Hva er det de holder på med hva er det de snakker om?» – og han forstår ikke hva hans kolleger holder på med. Men dette gjelder ikke alle. Det gjelder de hvor der er store kontraster i natur og landskap. De som kommer fra naturtyper som minner om den norske, de trengte bare å vite at der ikke var noen farlige dyr så var det greit.

En av mine samtalepartnere sa at han trengte ikke være en del av et fellesskap for å komme seg ut på tur, han hadde allerede funnet frem til fiskevannene og meldt seg inn i fiske laget og var på tur. Han var proaktiv i forhold til naturen, og det avspeiler hans tidligere kroppsliggjorte erfaringer.

Men det mest slående synes jeg var behovet for sosiale møteplasser og fellesskaper. Dette var langt mere fremtredende hos mine ikke etniske norske samtalepartnere. De kommer fra kulturer hvor fellesskapet og de sosiale møteplassene er mye mer sentrale.

Det som er viktig i den sammenhengen og et viktig perspektiv å ta med i betraktning når vi ser på integrasjon, er at vi tar inn over oss at der er ikke kvik fix for integrasjon. – og at ikke etnisk norske, eller innvandrere ikke er en gruppe vi kan skjære over en kam – for de er så forskjellige og møtet med den norske natur og norske kultur er tett forbundet med den forforståelse den enkelte har med seg.

Og da kan man jo reflekterer over den norske turkultur og friluftsliv som en vei til integrasjon – vi tenker jo at det er jo så fint med friluftsliv og det kan jo inkludere alle, men bekrefter vi blot vår egen tro på friluftslivstes goder? Er vi en slags friluftsliv misjonærer?

Skaper vi en mulighet eller skaper vi et hinder for integrasjon? Er det en form «fornorskning» som vi ønsker oss og hva innebærer integrasjon- hvordan kan vi komme de ikke etnisk norske i møte?

Og da tenker jeg, at de jo forteller oss noe fellesskap og de forteller jo også at de kommer fra kulturer som på mange måter er tettere knyttet til naturen en vår kultur. Kanskje skulle vi ha fokus på noen av de tingene som er kjent fra det hjemlandet man kommer fra; mere fokus på dyr, dyrking, sanking, fiske. Gjennom å skape forbindelseslinjer til det kjente og til den kroppsliggjorte kompetanse som den enkelte bærer med seg inn i møtet med norsk natur og friluftslivskultur kunne en kanskje fått til en bevegelse fra inkludering til integrering?

Inkludering er enkelt – vi setter opp turer og inviterer nye landsmenn eller flyktninger med på tur. Men hva skjer når turen er slutt? Alle synes det var en fin tur... men hva skjer mellom fjellturene -? Alene tilbake i leiligheten?

De ikke etnisk norske jeg snakker med er tydelige på at integrasjon handler om hverdagene. Det handler om hvem som er din nabo. Det handler om at der er noen åpne dører, at noen inviterer meg inn. Det handler om å bli respektert og å være en ressurs inn i det samfunnet man skal være en del av. Ser vi godt nok hva mennesker har med seg?

Hvor godt passer egentlig middelklassens friluftsliv i denne kontekst? Er det for vanskelig å komme i kontakt med friluftslivet i hverdagen? – vs et fotballag? I det man blir avhengig av at noen tar en med, så krever det noe annet!

Kunne vi ha gjort noe med vår egen relasjon til natur – kunne vi ha lært noe av våre nye landsmenn? Bålet – samling – kan det være en samlingsplass? En møteplass?

Alt dette er åpne spørsmål som flere forskere er ved å ta tak i, så friluftslivet ikke blir et moralsk prosjekt og så vi ikke setter vår kultur over andre kulturer som vi kanskje kunne lære noe av.

Litteratur

- Bischoff, A.: (2019) Menneskets relasjon til naturen. (in prep)
- Bischoff, A: (2015) Stier mennesker og naturopplevelse. Novus forlag 2015
- Bischoff, A: Mellom meg og det andre er der stier.. en avhandling om stier, mennesker og naturopplevelse. «Philosophia doktor» Universitet for Miljø og Biovitenskap 2012
- Aure, Marit, Berg, Nina Gunnerud, Cruickshank, Jørn og Dale, Britt; (2015) Med sans for sted. Fagbokforlaget
- Berntsen, Dorte (2014) Erindring. Aarhus University Press
- Berntsen, Dorte (2016) Involuntary Autobiographical Memories. Cambridge Press
- Simonsen, K. og Koefoed L. red. (2010): «Den fremmede», byen og nationen – om livet som etnisk minoritet. 1. utgave, Roskilde Universitetsforlag

Ull innerst, fortsatt utenfor? Når flyktninger møter norsk friluftsliv

Sarah Anderson, Norges teknisk- og naturvitenskapelige universitet

Friluftsliv og natur er i dag ofte brukt som integreringsarena, der innvandrere får mulighet til å bli kjent med nordmenn, lære språket, finne felles interesser og lære om såkalte norske verdier. Lasse Heimdal, generalsekretær i Norsk Friluftsliv, sier det slik:

-Vi nordmenn er veldig stolte av den flotte naturen vår, og friluftsliv er en viktig del av vår kulturarv. Gjennom friluftslivet lærer innvandrerne både den norske kulturen og det norske språket – for her kommer de ofte lettere i kontakt med etniske nordmenn enn ellers i samfunnet (Norsk Friluftsliv 2016).

Doktorgradsprosjektet mitt ser nærmere på antagelsen Heimdal presenterer her. Prosjektet skal ikke forsøke å evaluere tiltak som bruker friluftsliv som integreringsarena, men heller nyansere påstanden om at friluftsliv egner seg som integreringsarena. Hva slags mekanismer ligger i friluftsliv som påvirker flyktningers opplevelser av inkludering gjennom friluftsliv? Foreløpig tyder forskningen min på at det kan gå begge veier. Møter som skjer i friluftsliv legger til rette for mer meningsfull kontakt, det åpner for at flyktninger og lokale innbyggere kommer nærmere hverandre, fører mer meningsfulle samtaler, og blir bedre kjent, samtidig som flyktninger får mulighet til å lære språket gjennom språk- og samtale trening. På den andre siden ser vi at forskjeller mellom flyktninger og nordmenn blir veldig synlig i friluftsliv, både med tanke på erfaring og prestasjon i friluftsliv, og hva slags forhold man har til natur. Disse foreløpige funnene tyder på at det er viktig å reflektere over hva slags integreringstiltak man setter i gang i friluftsliv, samt at målsetningene for slike tiltak tenkes nøye gjennom. For det som har som hensikt å øke følelsen av inkludering og felleskap kan fort ha motsatt effekt, der deltakere opplever å ikke høre til, passe inn eller mestre det å ferdes i naturen.

Denne rapporten har som hensikt å presentere de foreløpige funnene i doktorgradsarbeidet, og skal leses som et «work in progress». Innholdet i rapporten ble først presentert i et innlegg på konferansen «Forskning i friluft», som fant sted i desember 2018 i Tønsberg. Rapporten skal først presentere litt bakgrunnskunnskap om friluftsliv og integrering i Norge, etterfulgt av en kort oppsummering om hva som allerede finnes av forskning på etnisitet og natur og friluftsliv. Seksjon tre beskriver studiens case og metoder. Seksjon fire tar for seg noen foreløpige funn fra studien. Her drøftes også noen resonnementer rundt disse funnene, blant annet om jevnbyrdighet og makt i friluftsliv, samt hvordan møter mellom forskjellige folkegrupper kan utspille seg i friluftsliv og hva dette kan ha å si for inkludering. Seksjon fem tar for seg noen avsluttende tanker rundt hvordan inkluderingsarbeid i friluftsliv kan fungere vel så ekskluderende som inkluderende.

Bakgrunn for studien

Økt deltakelse i friluftsliv blant innvandrere er satt som et politisk mål. I stortingsmeldingen *Friluftsliv – Natur som kilde til helse og livskvalitet (Meld. Stort. 18, 2015-2016)* sies det at innvandrere deltar mindre enn nordmenn i friluftslivsaktiviteter, og at dette skaper utfordringer både for folkehelsen og integreringen. I meldingen heter det at «Friluftsliv, spesielt lavterskelaktiviteter i nærmiljøet, kan være en inngang til mer fysisk aktivitet for denne gruppen, og til økt integrering» (Miljødirektoratet 2015:19). Det finnes en rekke prosjekter som skal introdusere «nye landsmenn» til norsk friluftsliv. Organisasjoner som Den Norske Turistforeningen, Røde kors,

Redd barna, Speiderne, Norges jeger- og fiskerforbund har alle aktiviteter rettet mot å få innvandrere ut i naturen. I tillegg er friluftsliv hyppig brukt som integreringsarena i kommunene, blant annet i folkehelsearbeid og i norskopplæringen. I 2016 øremerket UDI 53,1 mill. kroner i tiltak som hadde mål om å øke innvandreres deltakelse i friluftaktiviteter. Jeg stiller ikke spørsmål ved slike tiltak. Evalueringene tilsier at det kommer mye positivt ut av å aktivisere, engasjere og inkludere innvandrere i norsk natur og friluftsliv. Men vi vet fortsatt lite om hvorvidt, og i så fall hvordan, natur og friluftsliv faktisk fungerer som integreringsarena.

Norsk natur og friluftsliv er svært ideologisk ladet. Ideologien rundt den rette måten å bedrive friluftsliv på er forsøkt nedfelt i lover og regler som regulerer friluftsliv: friluftsloven, allemannsretten og fjellvettreglene. Disse oppleves som kompliserte og uoversiktlige for mange, men det er de uskrevne reglene som blir mest problematiske for flyktninger, og andre som kommer «utenifra». Terrenget her er så uoversiktlig og moralsk at til og med de som har vokst opp med en friluftslivideologi fra barndommen av strever med å være enige om «den rette» måten å bedrive friluftsliv på. Flemsæter et.al (2015) har for eksempel sett nærmere på hvordan forskjellige aktiviteter i naturen kan skape spenning og konflikt, mellom blant annet syklist og fotturister i marka-områder. Andre eksempler på konflikter vi ser i nyere tid er mellom motorisert ferdsel på snøscooter og skigåere, via ferrata klatreruter og tradisjonelle klatrere, vern av urørt natur og tilrettelegging for flere besøkende, og til og med hvordan vi skal se ut mens vi ferdes i naturen. Det er, med andre ord, ikke så rart at nykommere i friluftsliv sliter med å oppføre seg «riktig» mens de er på tur.

Tidligere forskning på flyktninger og friluftsliv

Etnisitet påvirker hvordan man opplever og forholder seg til naturen. Dette er et av to hovedtrekk tidligere forskning sier om etnisitet og natur. Det andre hovedtrekket er at majoriteten av innvandrergruppene foretrekker naturområder som er tilrettelagt for sosialt samvær (Buijs 2009; Johnson, et al. 1997; Zube & Pitt 1981; Kaplan & Talbot 1988; Stodolska & Livengood 2006). Overvekten av litteraturen om etnisitet, innvandrere og natur stammer fra USA, Storbritannia, Australia og Nederland. Det er gjort lite forskning på feltet i Norge, og de viktige bidragene som finnes her (Figari, et al. 2009; Ali & Czapka 2016; Jepsen Trangsrud 2012; Skår, et al. 2018) bekrefter funnene fra internasjonal litteratur.

Både i Norge og internasjonalt har forskning fokusert i all hovedsak på innvandreres bruk av grøntområdene ved og i byene. Distriktene blir ofte antatt som etnisk homogene (Leitner 2012). Men flyktninger finnes i distriktene: i 2017 var det flyktninger bosatt i 398 av 422 norske kommuner. Disse flyktningene blir systematisk introdusert for friluftsliv og blir dratt ut i naturen, i landskap som varierer fra det vi er vant med i og nær de store byene. I distriktet er naturen mindre tilrettelagt, i tillegg til at «rural idyll» bærer med seg en ideologi som er «hvit», i sterk motsetning til urban multikulturalisme (Head, et al. 2018). Bildet av den rurale naturen som «hvit» gjør at flyktninger blir mer synlige i den rurale naturen enn i bynaturen. Med andre ord: flyktninger bruker naturen i Distrikts-Norge, og det trengs mer forskning på flyktingers og innvandreres bruk og opplevelse av natur og friluftsliv i en rural kontekst.

Case og metoder

Studien tar for seg to distriktskommuner på Nordvestlandet: Stryn kommune i Sogn og Fjordane, og Volda kommune i Møre og Romsdal. Dataene er samlet inn over en periode på ett år i 2017 og 2018. Det er en kvalitativ studie, der jeg har deltatt i organiserte turer, blant annet skiturer og skiopplæring, trugeturer, hyttetur med overnatting og fjellski (vinter), hyttetur med overnatting og fottur (sommer), treningsturer mot Til Topps med Røde kors (fottur til Galdhøpiggen i juni 2018) samt deltakelse på selve Til Topps-turen, og kortere dagsturer til alle årstider.

I tillegg til deltakende observasjoner og ustrukturerte «walking interviews» med deltakerne i grupper, har det blitt samlet inn data fra 21 semi-strukturerte «walking interviews» med flyktninger som er bosatt i case-kommunene. Det er gjort intervju med 11 menn og 10 kvinner, fra Eritrea, Syria, Etiopia, Iran, Afghanistan og Palestina. Disse inkluderer også noen «place-based interviews» med flyktninger som ikke bruker friluftsliv, for å sikre at stemmene fra de som ikke deltar i friluftslivsaktiviteter også blir inkludert. Det har også blitt gjort semi-strukturerte fokusgruppeintervju med ansatte og frivillige i Stryn og Volda kommune som jobber med flyktninger, integrering, og friluftsliv: flyktningetjenesten, folkehelsestjenesten, voksenopplæringen, Røde kors, og medlemmer fra det lokale turlaget.

Er vi jevnbyrdige i friluftslivet?

Friluftsliv er en sentral del av den norske nasjonalidentiteten, som stammer fra nasjonsbyggingsprosjektet på 1700- og 1800-tallet (Goksøyr 1994; Christiansen 1998; Tordsson 2007; Gurholt 2008). Her sto også bonden, bygda, og den rurale «idyll» sentralt og det var disse som representerte den norske folkesjelen (Tordsson 2014). Den tette koblingen til norsk nasjonalidentitet og nasjonalromantikk gjør ideologien rundt friluftsliv til noe iboende norsk. Samtidig er den vestlige forståelsen av og for natur overveldende «hvit» (Klocker & Head 2013;54). Dette fraværet av etniske minoriteter i det *norske* naturbildet, samt at friluftsliv er bredt forstått som iboende norsk, gjør ideologien rundt natur og friluftsliv utilgjengelig for den som er «ikke-norsk». Konseptualiseringen av natur og friluftsliv som hvit - og norsk - gjør at det kan oppstå en form for overraskelse når innvandrere, og da spesielt *synlige* innvandrere, altså de som ser ut som innvandrere, deltar i friluftsliv – det er for mange uventet, spesielt i det rurale friluftsliv, langt ifra nærmeste «flerkulturell» urban by. Her blir flyktninger sett på som malplassert, altså «out-of-place». At de ikke hører til i norsk natur. Litteratur om flerkulturelle møter argumenterer for at denne typen møter, som inneholder det uventede, overraskende og av og til sjokkerende, forsterker grenser mellom «oss» og «dem» (Ahmed 2000), og at dette kan enten skape spenning og konflikt, eller bidra til å bygge ned fordommer (Wilson 2011, 2016, 2017; Valentine, 2008; Amin 2002) avhengig av hvordan dette møtet utspiller seg, og hvordan rammene for møtene er lagt opp.

I naturen finnes det kontekstuelle forventninger til hva man skal føle, hva man skal sette pris på, hva man skal ha på seg og hvordan man skal bevege seg (Flemsæter, et al. 2015). I tillegg kommer de lover og regler nedfelt i norsk lov. Mange av disse kontekstuelle forventningene læres gjennom kultur (Philo 1991), levd liv, ofte fra barndommen av, og lært gjennom generasjoner (Flemsæter, et al. 2015). Ulike erfaringer, også i barndommen, skaper forskjellige naturforståelser, og med det, uskrevede regler på hva som er rett oppførsel i natur (Whatmore 1999; Thomas 2001; Thomas 2002; Byrne, et al. 2006; Cazdow, et al. 2010; Goodall, et al. 2012). Naturforståelse er formet gjennom levde liv, *et eller annet sted*, og dette varierer mellom etniske grupper. Etnisitet er, iallfall delvis, tilknyttet geografisk sted. Det er forbindelsen med *sted*, og ikke på grunn av forskjeller i deres grunnleggende karakter, som utgjør denne forskjellen (Carter, et al. 2013). Innvandrere bærer med seg ulike livsopplevelser, og ulike forståelser av hva natur er og hvordan man skal føle og oppføre seg i naturen. Det blir derfor lett for innvandrere, med deres forskjellige naturforståelser, å trå feil i friluftslivet moralske minefelt. Dette, i tillegg til den forestillingen av natur som etnisk homogen og «hvit», og friluftsliv som iboende «typisk norsk», kan gjøre at innvandreres handlinger, holdninger og kropper oppleves malplassert i natur og friluftsliv – «out-of-place».

På mange av turene jeg har deltatt i har flyktningene hatt med praksiser fra hjemlandet inn i det norske friluftsliv. Mat og matopplevelsen stod ofte i fokus. Vi dro på tur for å komme oss til et fint sted å nyte god mat og godt selskap. Selve fotturen ble tilnærmet som en transportetappe for å komme seg fram, og ikke en sentral del av opplevelsen. Fotturen var ikke målet i seg selv, men

en nødvendighet. For noen av informantene ga det lite mening at vi skulle gå så langt, eller så bratt, når det var egnede rasteplasser ved parkeringen, eller i sentrum. Ofte ble maten båret i plastposer fra matbutikk, sammen med serveringsfat og bestikk, ikke sjeldent akkompagnert av en vannpipe. Rasteplassen og det sosiale rundt måltidet ble målet med turen.

Bilen spiller også en viktig rolle i naturopplevelsen for mange i studien. Jeg ba mine informanter om å ta meg med på tur for å vise meg plasser de liker å være i naturen. Ikke sjeldent havnet jeg på biltur, for å kjøre gjennom landskapet og nyte naturen fra bilen, for så å komme fram til en rasteplass, der vi skulle oppholde oss en stund. Bilturen var altså tatt inn som en del av naturopplevelsen, og informantene ga uttrykk for at bilturen og fotturen spiller like viktige roller, og at de oppfyller de samme behovene i naturopplevelsen – transportetappen. Naturen nytes også under transport, og transportetappen (enten til fots eller i bilen til starten av fotturen) ga mulighet både til å være sosial, og til å nyte naturen.

Praksisen med å ta med mye mat, samt kjøreturen, er for mange en kjent praksis, noe mange gjorde i fritiden i hjemlandet for å komme seg ut i naturen. Det å kunne overføre en praksis fra hjemlandet til Norge ga bilturen, og piknik-opplevelsen, en spesielt viktig plass i informantene sine friluftsliv: noe kjent, som de mestrer. Fotturen, derimot, var en ukjent praksis for mange, noe som gjorde praksisen upraktisk, ubehagelig og utenfor komfortsonen.

Meningsfull kontakt for å konfrontere fordommer

Deltakelse i friluftslivsaktiviteter har for noen informanter åpnet et rom der fordommer kan konfronteres og brytes ned. Det ble ofte uttrykt blant informantene en frustrasjon over å ha blitt misforstått, mistenkeliggjort og fryktet, på grunn av deres status som «flyktning». Dette var spesielt sterkt hos informantene fra Syria, som fortalte om at noen i lokalbefolkningen trodde at de hadde koblinger til terrororganisasjonen Islamic State. De uttrykt også en frustrasjon over at de ikke kom tett inn på nordmenn i de flyktige møtene som oppsto mellom dem og andre innbyggere i offentlig rom, og derfor ikke klarte å oppklare denne misforståelsen eller bygge ned frykten de opplevde at mange hadde for flyktninger, spesielt fra Syria. En av informantene, en ung mann fra Syria, fortalte at han hadde fått muligheten til å ufarliggjøre seg selv og konfrontere andres frykt og fordommer gjennom deltakelse i friluftsliv:

Mann: Jeg møtte dem på skolen og så ble vi kjente, og ble etter hvert gode venner. Men som vanlige, de var redde de første 2-3 uker etter at de møtte meg, fordi at de ikke kjente hvem jeg er. Med nordmenn så ble det litt, sånn, med de fremmede.

Sarah: Hva synes du om at folk var redde for deg?

Mann: Aaah, det er ikke så greit, nei. Men de får lov til det. Fordi de bare hører om oss og om hva skjer i landet vårt, og de synes at vi kanskje er farlig eller noe sånn, så, ja. Eg forstår at de er redde. Eg blir ikke fornærmet når folk som ikke kjenner meg blir redde. Det går beilt fint. (...) Eg husker ikke hvor vi var eller kor vi gikk, men eg husker korleis de var redde for meg. Den første gangen. Eg merket det. Nå snakker vi om det også. Vi snakker om at «husker du denne dagen», eller de sier til meg, «første gang vi var ute på tur med deg ble vi redde for deg» og sånn og sånn. Og eg sier at eg merket det hos de og sånn.

Sarah: Korleis ble de redde for deg?

Mann: De sa til meg at de kjente ikke meg og visste ikke korleis eg var og sånn og sånn, de bare hadde hørt om hva som skjedde nede i Syria og sånn, og at vi har mange terrorister der og sånn, så de ble litt redde. (...) Vi hadde gym på skolen sammen fire ganger før de inviterte meg. Men de var litt skeptiske, men de skulle bare prøve.

(...) Sarah: Men dokke var ute og gikk tur sammen? Varte det hele turen?

Mann: *Nei, eg veit ikkje, nei, eg trur det var bare i begynnelsen. Inne på skolen merket eg ikkje noko til at de var redde for meg, eg veit ikkje hvorfor, kanskje fordi vi var på skolen så de er sikre at viss eg skal gjøre noe så gjør eg det ikkje på skolen, men ute, da ble de sånne «kanskje han kommer til å gjøre noko».*

Friluftsliv skaper et rom der samtalen flyter bedre, og der mennesker blir tvunget til samvær over et lengre tidsrom, da de følger en sti innover i skogen, og går sammen, ofte med samme rytme og fart. I samværet i friluftsliv finnes det også mange bakgrunnsdistraksjoner - vi kan flytte vår oppmerksomhet mellom samtalen, stien og omgivelsene. Dette skaper naturlige lange pauser i samtalen. Det å skifte fokuset fra de samtalende, til omgivelsene, åpner for en dypere type samtale. Likheter kan dras mellom det å gå tur sammen og Freuds samtalerapi, der pasienten ligger og ser utover rommet, med psykologen plassert bak pasienten. Studier av samtaler og samvær i bilen har også kommet fram til samme funn: at lange, sakte samtaler oppstår i bilen, når oppmerksomheten skifter fra mennesket og samtalen, og utover, til landskapet, veien, radioen og trafikken (Laurier, et al., 2008). På denne måten fungerer friluftsliv som et bakteppe der gode samtaler kan oppstå, og der vanskelige tema kan adresseres. Både de gode samtalenes og det tidsmessige – det at samværet ofte er tvunget til å foregå over et visst tidsrom, skaper forhold der flyktninger og nordmenn kan bli bedre kjent, og der deltakere får mulighet (eventuelt blir forsiktig tvunget) til å konfrontere sine egne fordommer om den andre. Dette er naturligvis forbeholdt de som faktisk deltar i friluftsliv og flyktninger også deltar. Organiserte inkluderingsaktiviteter som har mål å inkludere flyktninger i friluftsliv har en svakhet, siden de som deltar her ofte ikke er de som bærer på negative fordommer om flyktninger. De som ikke liker flyktninger deltar ikke. Effekten av slike funn blir derfor begrenset til de som allerede har tatt et aktivt valg i å engasjere seg i inkluderingsarbeid med flyktninger.

Mangel på erfaring og mestring kan gi opplevelse av utenforskap

Det å komme inn i det norske friluftslivet som voksen, uten å ha med den kontekstuelle oppveksten der de uskrevede reglene om forventninger til oppførsel og opplevelse læres, bidrar til at det oppstår en skeiv maktfordeling i friluftsliv. Dette, i kombinasjon med forskjeller i kondisjon og evne, underbygger maktskeivheten og kan bidra til en opplevelse av utenforskap og ekskludering for flyktningene som skal integreres gjennom friluftsliv.

Noen informanter opplever at de ikke mestrer «det norske» friluftsliv. Her trekker de også fram mangel på erfaring og en annerledes barndom som en utløsende faktor for at de opplever at de ikke passer inn i naturen. Det ligger her forventninger til hva de som «ikke norske» mestrer i naturen, og det oppstår en slags selv-ekskludering, der flyktningene velger å ikke delta i friluftslivsaktiviteter på grunn av opplevelsen av å ikke få det til. I en samtale med en ung kvinnelig informant fra Syria om Til Topps, integreringsinitiativet gjennom Røde kors som innebærer fottur til Galdhøpiggen, beskriver hun det slik:

Kvinne: *Da vi var på til topps på Galdhøpiggen tok vi masse bilder, vi sa «endelig!» og tok mange bilder for å sende tilbake til folk her, fordi de sa «dere klarer ikke det!». Fordi mange sa til oss, «dere trenger ikke å gå, dere kan ikke det,» og sånn, så vi sa at vi skal vise dem at vi kan det.*

Sarah: *Hvem sa det?*

Kvinne: *Mange som kom her, nye, de er fra samme land som meg. Vi sa til de «kom og prøve, det er veldig kjekt å prøve. Fordi dere skal vite hvordan nordmenn går, hvordan de tenker. Og dere kan ha mange venner der!» Fordi de sa at «vi vil ha mange venner» og sånn, så vi sa at de kan møte mange venner der og sånn, men de sa «nei, det går ikke, det er vanskelig for oss. Mange har sagt til oss at «dere kommer ikke til å klare det, dere trenger ikke å gå der. Kanskje alle skal komme hjem med brudd på armer og bein og sånn. Jeg snakket med mange her (...), sa til de at de kan være med. Og de ville, de meldte seg på. Men etter en uke eller to uker var det mange som sa til de at «dere kan ikke gjøre det». Så da sa de at «nei, bare ta bort mitt navn fra lista».*

Sarah: *At det er for vanskelig?*

Kvinne: *Ja, at det er for vanskelig. Fordi at dere, eller, nordmenn går på den type tur når de er barn, på fjelltur eller ski eller sånt.*

Noen av mine informanter gir uttrykk for at de ikke ser noe forskjell mellom seg selv og nordmenn når de er ute på tur, og opplever å være en del av gruppen, der etnisitet ikke blir like synlig som i andre arenaer. De trekker fortsatt fram forskjeller i erfaringsnivå i friluftsliv, men legger ikke vekt på at det skaper forskjeller, noe denne samtalen med to unge menn fra Syria og Palestina illustrerer:

Sarah: *Når dere er ute i naturen, føler dere at det er en forskjell mellom å være utlending og å være norsk?*

Mann 1: *Nei, ingenting.*

Mann 2: *Men de har mer erfaring enn oss. Derfor lærer vi mer enn dem. De går bare for å kose seg, eller for å ha det gøy. Men vi har det gøy og vi lærer litt om, får erfaring, De har mer erfaring, ja, men vi tror at vi er sammen, det er ingen forskjell. Eneste forskjell er at de har erfaring og at vi får erfaring.*

Lavterskel friluftsliv, i form av opphold, lek og måltider i grøntområdene i nærheten av sentrum, oppleves som et sted der noen av informantene føler seg kjent og spesielt velkomne, i motsetning til andre plasser i sentrum. Etnisitet og «annerledeshet» ble opplevd som synlig også her, men uten den negative opplevelsen av å ikke være velkommen eller ikke mestre. Samtalen her, sammen med en ung kvinnelig informant fra Syria, illustrerer dette:

Kvinne: *Vi hadde en sånn grilltur, der borte [ved elva i sentrum], det er veldig kjekt. Og alle så på oss. Fordi vi var cirka 20 personer der, bare for å grille og sånn, og alle sa «hei hei, hva gjør dere på?» og sånt, og det var veldig kjekt der. Og jeg tror at andre tror at det er kjekt at vi er så mange som sitter i lag for å grille. Fordi de først tenker kanskje at vi skal bare være hjemme, sånn at når de ser at vi kan gå ut og være glad og sånt, så da ble alle så glad og smilte til oss og sånt.*

Sarah: *Folk stoppet og pratet?*

Kvinne: *Ja, og stoppet og vinket og sånn.*

Sarah: *Norske?*

Kvinne: *Ja, bare norske.*

Sarah: *Hvordan følte det?*

Kvinne: *Vi ble veldig glad.*

Sarah: *Har dere gjort det flere ganger?*

Kvinne: *Ja, sånn på lekeplassen, klatreparken. Vi hadde en gang bestemt at bare damene skal være der, og ha med mat og sånt, og det var mange der, norske, som sa at «Oi, dokke er jo damer og dokke kan gå bare dokke, og det går helt fint!» Og det var mange som satt med oss, og vi sa bare kom og sitt hvis dokke har tid. Det var veldig koselig.*

Sarah: *Var det noe dokke gjorde ofte i Syria?*

Kvinne: *Ja, hver fredag, fordi vi hadde fri fredag og lørdag, helg.*

Sarah: *Har du hatt andre opplevelser der du har følt at du ikke er velkommen?*

Kvinne: *Av og til. [...] Du veit, den kafeen ved Rema1000? Der er mange der som sitter og ser på oss, og vi smiler til dem og de vil ikke det. Så de bare stirrer og ser sint ut, og da blir jeg trist, fordi folk gjør det. Derfor går jeg ikke så ofte til Rema. ...*

Disse eksemplene illustrerer at etnisitet og annerledeshet blir veldig synlig i friluftsliv, men at dette kan oppleves både positivt og negativt. Det som definerer opplevelsen som positiv eller negativ er ofte mottakelsen, altså hvordan nordmenn oppfatter deres tilstedeværelse i friluftsliv, og hvordan, eller om, dette kommer til uttrykk. Denne mekanismen, altså at det er nordmenn eller «de som har vokst opp med dette her» som definerer hvem som skal være velkommen, og hva slags oppførsel som skal aksepteres i friluftsliv (så vel som andre deler av offentlig rom), skaper også en maktskeivhet og kan skape en følelse av å være «gjest» i den norske naturen.

Hva betyr dette for integrering?

Deltakelse i friluftsliv skaper et rom for meningsfullt samvær. Å delta i organiserte friluftslivsaktiviteter sammen med lokalbefolkningen gir mulighet for å bli bedre kjent og bygge nærmere relasjoner mellom flyktninger og lokalbefolkningen. Friluftsliv kan bidra til å skape et nærvær som ofte er fraværende i de flyktige hverdagsmøtene i offentlig rom. Disse relasjonene og dette rommet kan bidra til en bedre forståelse ovenfor mennesker som man ellers ikke kommer så tett inn på i hverdagen, noe som da kan bidra til å bygge ned fordommer, frykt og skeptisisme. Mange flyktninger kan oppleve dette som en barriere for inkludering i lokalsamfunnet. Svakheten med dette, når det gjelder inkludering og fjerning av fordommer og frykt, er at det oppstår en form for selv-segregering: det er de som allerede engasjerer seg i inkluderingsarbeid som deltar i slike organiserte aktiviteter. De som har mest fordommer mot flyktninger holder seg unna, og de sterkeste fordommene forblir uimotsagt.

I tillegg er friluftsliv tungt ladet med en ideologi som skaper mekanismer som kan oppleves som ekskluderende. Den tette tilknytningen mellom norsk natur, «rural idyll», friluftsliv og den norske nasjonalidentiteten gjør at innvandrere, og da spesielt synlige innvandrere, ikke hører til eller passer inn i norsk natur. Dette skaper overraskelsesmomenter i møter mellom nordmenn og innvandrere i natur. Dette trenger ikke nødvendigvis oppleves, eller uttrykkes som negativt, men det er derimot viktig å notere seg at dette kan bidra til å skape en opplevelse av å være gjest, ikke høre til og stå utenfor i friluftsliv. Når man også legger til måten friluftslivets krav til erfaring og fysisk aktivitet gjør de mindre erfarne enda mer synlige som «utenforstående», kan det stilles spørsmål ved om friluftsliv, slik det praktiseres i dag, egentlig egner seg for inkluderingsaktiviteter.

Referanser

- Ahmed, S. (2000) *Strage Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*. London: Routledge.
- Ali, W. & Czapka, E. (2016) *Friluftsliv og innvandrere: En undersøkelse av holdninger og erfaringer blant innvandrerfamilier i Oslo*, Oslo: NAKMI (Nasjonal kompetanseenhet for migrasjons- og minoritetshelse).
- Amin, A. (2002) Ethnicity and the multicultural city: living with diversity. *Environment and Planning*, 34(A), pp. 959 - 980.
- Bjerke, T. & Krange, O. (2011) A walk in the woods: the effects of ethnicity, social class, and gender among urban Norwegian adolescents. *Nordic Journal of Social Research*, 2, pp. 17 - 34.
- Buijs, A. E. (2009) Lay People's Images of Nature: Comprehensive Frameworks of Values, Beliefs and Value Orientations. *Society & Natural Resources*, 22(5), pp. 417 - 432.

- Buijs, A. E., Elands, B. & Langers, F. (2009) No wilderness for immigrants: Cultural differences in images of nature and landscape preferences. *Landscape and Urban Planning*, 30 June, 91(3), pp. 113 - 123.
- Byrne, D., Goodall, H., Wearing, S. & Cazdow, A. (2006) Enchanted Parklands. *Australian Geographer*, 37(1), pp. 103 - 115.
- Carter, E. D., Silva, B. & Guzman, G. (2013) Migration, acculturation, and environmental values: The case of Mexican immigrants in central Iowa. *Annals of the Association of American Geographers*, 103(1), pp. 129 - 147.
- Cazdow, A., Byrne, D. & Goodall, H. (2010) Waterborne: Vietnamese Australians and river environments in Vietnam and Sydney. *Transforming Cultures eJournal*, 1(5), pp. 112 - 142.
- Christiansen, O. (1998) A national identity is formed. Kappittel i Ø. Sørensen, ed. *The Search for the Norwegian*. Oslo: Ad Notal Gyldendal, pp. 51 - 73.
- Figari, H., Haaland, H. & Krangle, O. (2009) *Friluftsliv som hverdagsliv: Innvandrerkvinner bruk av utendørsområder i Groruddalen*, Oslo: NINA.
- Flemsæter, F., Setten, G. & Brown, K. (2015) Morality, mobility and citizenship: Legitimising mobile subjectivities in a contested outdoors. *Geoforum*, 64, pp. 342-350
- Goksøyr, M. (1994) Nasjonal identitetsbygging gjennom idrett og friluftsliv. *Nytt norsk tidsskrift*, 11(2), pp. 182 - 193.
- Goodall, H., Byrne, D. & Cazdow, A. (2012) Fishing in the Georges River: cultural diversity and urban environments. Kapittel i *Everyday Multiculturalism*. Ney York: Palgrave Macmillan, pp. 177 - 196.
- Gurholt, K. P. (2008) Norwegian friluftsliv and ideals of becoming an 'educated man'. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 8(1), pp. 55 - 70.
- Head, L., Klocker, N. & Aguirre-Bielschowsky, I. (2018) Environmental values, knowledge and behaviour: Contributions of an emergent literature on the role of ethnicity and migration. *Progress in Human Geography*, pp. 1 - 19.
- Hodne, B. (2002) *Norsk nasjonalkultur. En kulturpolitisk oversikt*. 2nd ed. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jepsen Trangsrud, L. (2012) *Friluftsliv for ungdom med minoritetsbakgrunn: symbolsk makt og norskehetskapital*. Master thesis, Telemark University College.
- Johnson, C. Y., Horan, P. M. & Pepper, W. (1997) Race, rural residence, and wildland visitation: examining the influence of sociocultural meaning. *Rural Sociology*, 62 (1), p. 89–110.
- Kaplan, R. & Talbot, J. F. (1988) Ethnicity and preference for natural settings: a review and recent findings. *Landscape and Urban Planning*, 15, pp. 107 - 117.
- Klocker, N. & Head, L. (2013) Diversifying ethnicity in Australia's population and environment debates. *Australian Geographer*, 44 (1), pp. 41-62.
- Laurier, E. Lorimer, H. Brown, B., Jones, O., Juhlin, O., Noble, A., Perry, M., Pica, D., Sormani, P., Strelbel, I., Swan, L., Taylor, A.S., Watts, L., & Weilenmannet. A. (2008). Driving and 'Passengerling': Notes on the Ordinary Organization of Car Travel. *Mobilities*, 3(1), pp. 1 - 23.
- Leitner, H. (2012) Spaces of Encounters: Immigration, Race, Class, and the Politics of Belonging in Small-Town America. *Annals of the Association of American Geographers*, July, 102(4), pp. 828 - 846.
- Miljødirektoratet (2015) *St.meld. nr. 18 (2015 - 2016) Friluftsliv — Natur som kilde til helse og livskvalitet*, Oslo: Miljøverndepartementet – Ministry of the Environment.
- Norsk Friluftsliv (2016) *6 av ti vil ta flyktninger med på tur* [nettside] <http://www.norskfriluftsliv.no/6-av-10-vil-ta-flyktninger-med-pa-tur/> [6 februar 2017].
- Philo, C. (1991) *New words, new worlds: reconceptualising social and cultural geography*. Lampeter: Department of Geography, St Davids University College.
- Skår, M., Rybråten, S. & Øian, H. (2018) *Bynatur i det flerkulturelle Oslo*, Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.

- Stodolska, M. & Livengood, J. S. (2006) The influence of religion on the leisure behavior of immigrant Muslims in the United States. *Journal of Leisure Research*, 38 3, pp. 293 - 320.
- Thomas, M. (2001) *A Multicultural Landscape: National parks and the Macedonian experience*. Sydney: NSW National Parks and Wildlife Service and Pluto Press Australia.
- Thomas, M. (2002) *Moving Landscapes: National parks and the Vietnamese experience*. Sydney: NSW National Parks and Wildlife Service and Pluto Press Australia.
- Tordsson, B. (2007) What is friluftsliv good for? Norwegian friluftsliv in a historical perspective. Kappitel i B. Henderson & N. Vikander, eds. *Nature First: Outdoor Life the Friluftsliv Way*. Toronto: Natural Heritage Books, pp. 62 - 74.
- Tordsson, B. (2014) *Friluftsliv som nasjonsbygger*. Vestre Toten kulturhus, Konferansen "Friluftsliv for alle", Norsk friluftsliv.
- Valentine, G. (2008) Living with difference: reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32, pp. 323 - 337.
- Whatmore, S. (1999) Culture Nature. In: *Introducing Human Geographies*. London: Arnold, pp. 4 - 11.
- Wilson, H. (2011) Passing Proximities in the Multicultural City: the everyday encounters of bus passengers. *Environment and Planning*, Volume 43, pp. 634 - 649.
- Wilson, H. (2016) On geography and encounter: Bodies, borders and difference. *Progress in Human Geography*, 13 May, pp. 1 - 21.
- Wilson, H. (2017) On the Paradox of 'Organised' Encounter. *Journal of Intercultural Studies*, 6 38, pp. 606-620.
- Zube, E. H. & Pitt, D. G. (1981) Cross-cultural perceptions of scenic and heritage landscapes. *Landscape Planning*, 8, pp. 69 - 87.

Bynatur: hvilken betydning har den i en norsk, multikulturell kontekst?

Margrete Skår, Stine Rybråten og Hogne Øian, Norsk institutt for naturforskning

I et pågående forskningsprosjekt om verdien av økosystemtjenester i by (Integrating value diversity in the assessment of urban ecosystem services from nature-based solutions in cities) inngår en semi-kvalitativ studie om betydningen av ulike typer bynatur for en sammensatt bybefolkning. 280 intervjuer er gjennomført i tre forskjellige områder i Oslo, der forbipasserende personer ble bedt om å delta i kortere intervjuer på stedet. Spørsmålene fokuserte på beboernes faktiske bruk av sitt nabolag, hvilke kvaliteter som ble tilskrevet grøntområdene, og eventuelle negative faktorer og forbedringer de ønsket for områdene. Studiens feltarbeid omfattet intervjuer og observasjon både sommerstid og om vinteren.

De forskjellige naturtypene representerer sammenhengende skogsområder i marka (Mariholtet i Østmarka), en liten nærmiljøskog med lav tilretteleggingsgrad (Goliaskogen på Oppsal), og bolignære grøntområder med høy tilretteleggingsgrad (Furuset). I alle studieområdene har beboerne lett tilgang til naturområder, både i umiddelbar nærhet til sine hjem og til sammenhengende skogsområder litt lenger unna boligene. Mens Furuset i Alna bydel har høy andel innvandrere (ca. 80 %) har Goliaskogen i Oppsal bydel lavere innvandrersandel (ca. 20 %).

Studien bidrar til å fylle et kunnskapshull om hvordan en multi-kulturell bybefolkning bruker og opplever ulike typer natur. Ved å intervjuer folk utendørs der de bor inkluderes også befolkningssegmenter som ellers er i mindretall i spørreundersøkelser om temaet, som innvandrere. Studien viser at innvandrere verdsetter natur i høy grad. På Furuset uttrykker beboerne at de bolignære grøntområdene er en viktig motivasjon for å leve her, og at det grønne, frisk luft og naturelementene bidrar til økt livskvalitet, folkehelse og stedsidentitet. Litt overraskende viser studien at et stort flertall (inkludert kvinner) føler seg trygge utendørs. Dette står i kontrast til hvordan drabantbyene ofte blir portrettert i media.

Både innvandrere og ikke-innvandrere understreker at den bolignære naturen har kvaliteter de ikke finner i marka. Mens mange nordmenn uten innvandringsbakgrunn ser på bolignær natur som et viktig *supplement* til friluftsliv i tradisjonell forstand, beskriver mange innvandrere den nærliggende naturen som den viktigste og mest verdifulle kilden for å oppleve natur. Natur, mennesker og bygninger inngår i en viktig helhet for mange innvandrere, mens natur uten mennesker og bebyggelse gis en lavere betydning. Dette illustreres ved det hyppig benyttede utsagnet "vi trenger ikke å gå til skogen når vi har så mye natur her vi bor". Mens sammenhengende skogsområder utenfor boområdene er attraktiv og verdsatt som fritidsarena for de som faktisk bruker den, ble den bolignære naturen beskrevet som en integrert og verdifull del av folks hverdag.

Se også: Skår, M., Rybråten, S. & Øian, H. 2018. Bynatur i det flerkulturelle Oslo. NINA Temahefte 72. Norsk institutt for naturforskning.

Bynatur: hvilken betydning har den i en norsk, multikulturell kontekst?

Margrete Skår, Stine Rybråten (også foto) og Hogne Øian

Urban SIS Urbane økosystemtjenester – ulike verdsettelsesmetoder

WP4:

- Hvilken betydning har ulike typer bynatur for brukerne?
- Hvordan gjenspeiler dette seg i områder med ulik befolkningssammensetning?

www.nina.no

Studieområdene

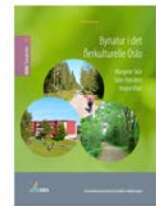
www.nina.no

NINA

Metode

	Antall personer	Spørsmål	Spørsmål
Utlendinger	100	40	40
Ungdom	100	10	10
Subtotal	200	50	50
Totalt	200	100	100

- «Bottom-up»: Spørre spørsmål gir ny kunnskap
- Korte intervjuer på stedet
- Opphold
- Observasjon
- Foto

www.nina.no

NINA

Ulik nærnatur

Nærmiljøskog: «Hverdagsskogen» på Godlia

«Det er som å komme inn i en liten ordentlig skog, da. En bit ordentlig skog»

Godliaskogen, kvinne 40-50 år, Norge

- Naturopplevelse på vei til og fra
- Hundeluftingskogen
- Barnas skog
- De eldres skog

www.nina.no

Nærmiljøskogers betydning

«Det har hendt at vi har gjort lekser inni skogen, og om morgenen når vi går litt tidlig så kan vi ha frokost der. Før vi har en gutt som ikke er så glad i å spise frokost, og da tar vi med oss yoghurt og skje og så går vi og sitter der.»

Og noen ganger så... for der er et sted lengere inn, der er det noen trær som er saget ned, men så ligger treet der ennå... Ja, så vi sitter på stokken der! Så der har vi hatt mange koselige stunder, akkurat i det sola står opp.»

Godliaskogen, Kvinne ca. 40 år, Norge

www.nina.no

NINA

Drabantbynatur: Furusets bolignære grøntområder

- Naturopplevelse på vei til og fra
- Verdensparken & Sletta
- Bedre helse
- Barnas grøntområder
- Sosialt samvær

«Vi trenger ikke å gå helt inn i skogen»

Furuset, Kvinne 40-50 år, Norge/Tyrkia

www.nina.no

«Det er mye natur og det er bygninger, det er barn og familier: Det er perfekt her, egentlig!»

Mann ca. 30 år, Norge/utlandet

www.nina.no

NINA

Ulik bynatur supplerer hverandre

Majoritetsbefolkningen

Den bolignære naturen som et svært viktig *supplement* til friluftsliv i mer tradisjonell forstand – i marka.

Ikke-vestlige innvandrere

Den bolignære naturen som den *mest viktige* og betydningsfulle kilden til naturopplevelse.

www.nina.no

NINA

Fra bolig nær natur til Marka

Bolignær natur som avkobling i hverdagen

Østmarka som avkobling fra hverdagen

www.nina.no

Bruk av marka – typisk norsk?

Var dere vant med å gå tur i Bulgaria?
Nei, ikke så mye.

Og så kom dere til Norge og så begynner dere å gå på tur – hva skjedde?

Vi så mange som går på tur. Vi så dem hver dag, over alt. De bare går, de sykler...

Så da tenkte dere, vi også?

Vi måtte sjekke. Hvor går alle?

På Marhollet. Par ca. 30 år, Norge/Bulgaria

www.nina.no

Tabell 2. Antall som har deltatt i ulike friluftsvaktiviteter siste 12 måneder etter følelsesgruppe, alder 16-54 år, 2014. Prosent. Kilde: Levingsundersøkelser ES-SLE 2014, Statistisk Sentralbyrå.

	Født i USA, Storbritannia, Canada, Australia og New Zealand	Født i Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania (utenfor Australia og New Zealand), og Europa (utenfor EU/EEA)	Bor i en boligbygning
Spiserter	82	69	80
Fotball i naturscenerier	82	56	80
Bading utendørs	72	45	81
Skitur	42	20	54
Fiske	38	23	51
Sykkel i naturscenerier	43	33	47
Tur med motor-fartøi	36	21	51
Kam eller oppstap	33	19	33
Eget i løp/hundeg	30	11	35
Tur med kanu/kajak/kobåt	20	9	30
På jakt	3	0	10
Tur på isbryter på sløt/vann/havkrog	30	8	31
Ridetur i naturscenerier	3	3	6
Sykkel på stier/veg	27	19	29
Antall svar	261	235	4049

www.nina.no

Hvor forskjellige, egentlig?

Den norske vinteren: lang, kald, isete, vindfull og mørk...
Også nordmenn er mye innendørs om vinteren.

Det store flertallet på Furuset (inkludert kvinner med innvandrerbakgrunn) føler seg trygge utendørs på Furuset.

Mange på Furuset er mye ute og går også om vinteren fordi de ikke har bil, men må gå til offentlig transport for å komme til og fra jobb og ærender.

«Alle» ønsker seg bedre stråling, fornying av gangveier og bedre belysning utsatte steder.

Bebøerne på Furuset er opptatt av at barna skal være ute om vinteren – og de voksne må følge med. Flere etterlyser lokale skiløyper og brøyta gangveier for å øke mulighetene til å være ute om vinteren. Lokale DNT-dager i Verdensparken er kjempepopulært!

www.nina.no

Enkel eller kostbar tilrettelegging?

www.nina.no

Nær natur eller eksotiske opplevelser?

«Vi trenger ikke gå inn i skogen når vi har det så fint her»

Er markaturen for alle?

Hva slags natur liker du best, park, skog...?

Jeg liker egentlig best hvor det er litt stille. Og det har jeg funnet ut er i skogen. Der hører jeg bare naturen.

Personlig kommentar: Kulturen er 30 år, Norge/Marka

www.nina.no

Tilgang til ulike typer bynatur viktig i et flerkulturelt samfunn

Takk for oppmerksomheten!

www.nina.no

Naturen – en arena også for innvandrerkvinner!

Catherine Lorentzen og Berit Viken, Universitetet i Sørøst-Norge

Bakgrunn for studien

Andelen med innvandrerbakgrunn i det norske samfunnet øker [1]. Denne delen av befolkningen har særlig helseutfordringer, og det gjelder spesielt mange kvinner [2, 3]. Mange av helseutfordringene er av mental karakter, gjerne forbundet med negative opplevelser i hjemlandet, innvandringsprosessen og/eller tilpasningen til et nytt land og en ny kultur, og inkluderer blant annet følelser av tap og sorg, det å ikke føle seg hjemme, ensomhet og språklige vansker. Mange innvandrergrupper har også fysiske helseutfordringer som diabetes, hjerte- og karsykdom, muskel-skjelett-plager og vitamin D-mangel. Det er dermed avgjørende å nå denne målgruppen i folkehelsearbeidet.

Naturen er blitt trukket frem som en viktig arena i folkehelsearbeidet [4]. Det er etter hvert godt dokumentert at tilstedeværelse og sosial og fysisk aktivitet i natur kan gi helsegevinster i form av stressreduksjon, bedret humør, bedret evne til konsentrasjon, styrket immunsystem, styrkede sosiale bånd og nettverk, mestringsopplevelser, styrket tilknytning og tilhørighet til fysiske arenaer, økte D-vitamin-nivåer, samt forebygging og bedring av diabetes, hjerte- og karsykdom og muskel-skjelett-plager [5, 6].

På bakgrunn av foreliggende kunnskap har norske myndigheter pekt ut friluftsliv blant innvandrere som et prioritert område i folkehelsearbeidet [4, 7]. Men det finnes lite kunnskap, og spesielt fra Norge, om innvandrerne forhold til og faktiske bruk av natur, om helsemessige gevinster av bruk av natur blant innvandrerne spesifikt, eller om hva som fremmer og hemmer deres bruk av natur. Denne type kunnskap er nødvendig for å lykkes med denne delen av folkehelsearbeidet.

Formålet med studien

Den overordnede studien har som mål å generere kunnskap om 1) forhold til og bruk av natur, 2) helsefremmende effekter av bruk av natur, samt 3) forhold som fremmer og hemmer bruk av natur blant innvandrerkvinner i Norge. Denne artikkelen vil ha hovedfokus på førstnevnte dimensjon – deres forhold til og bruk av natur.

Metodisk tilnærming

Data til den overordnede studien ble samlet inn gjennom individuelle intervjuer med 14 førstegenerasjons innvandrerkvinner fra en middels stor by og et mindre tettsted på Østlandet. Kvinene var fra Polen (2), Iran (2), Kongo, Thailand, Russland, Afghanistan, Portugal, Latvia, Kenya, Colombia, Palestina og Bulgaria. De var mellom 27 og 70 år og hadde bodd i Norge i 1-43 år på intervjuetidspunktet. De hadde alle innvandret til Norge i voksen alder, 7 på grunn av arbeid for mannen eller seg selv, 4 på grunn av flukt og 3 på grunn av familietablering. Åtte av kvinnene hadde høyere utdannelse fra hjemlandet. Intervjuene ble gjennomført på norsk og varte mellom 33 minutter og 1 time og 14 minutter. Dataene ble analysert ved kvalitativ innholdsanalyse [8, 9].

Funn

Funnene reflekteres i følgende tre overordnede temaer; Forhold til natur, Bruk av natur, samt Motiver for bruk av natur. Disse temaene presenteres i det følgende.

Kvinnenes forhold til natur

Det fremkommer av analysen at kvinnene generelt har et svært positivt forhold til natur. Alle gir uttrykk for at de setter pris på natur og å være i naturen, og de fleste skildrer hvordan ulike naturopplevelser gir livet deres innslag av lykke og tilfredshet. De fleste uttrykker en sterk preferanse for å tilbringe tid, være i aktivitet, eller til og med bosette seg i vakre og rolige naturomgivelser fremfor i støyende byområder. En av kvinnene formulerer seg slik: «... *Fordi når jeg går på tur, jeg liker å se på naturen. Det gir meg mer energi, og ja..., det blir fint, egentlig. Ellers jeg tenker jeg gikk ikke på tur (latter) hvis jeg ikke kan gå gjennom naturen...*». To av kvinnene uttrykker en spesielt sterk tilknytning til og fascinasjon for natur. De understreker at mennesker og natur hører sammen og at mennesker trenger naturen for å føle seg vel. Denne holdningen legger et grunnlag for en utstrakt egen bruk av natur og et inderlig ønske om at også andre, og spesielt innvandrerkvinner som føler seg ensomme og isolerte, skal oppdage dette helsefremmende potensialet. Et par av kvinnene er imidlertid mye mer tiltrukket av byomgivelser grunnet de større mulighetene for sosial kontakt.

De fleste kvinnene formidler positive holdninger både til naturen i hjemlandet og i Norge, men mange oppfatter den norske naturen som veldig annerledes. De fremhever den som spesielt vakker og variert, og mange trekker spesifikt frem det grønne og frodige inntrykket. Flere poengterer at de har et sterkt ønske om å oppleve mer av den vakre norske naturen, inkludert kjente fjorder og fjell som de kun har sett på TV.

Generelt er kvinnene veldig tilfredse med naturområdene i nærmiljøene sine. Mange opplever å ha pene, lett tilgjengelige og godt vedlikeholdte naturområder i nærheten av hjemmet sitt. De setter spesielt pris på skiltede turstier, strødd og opplyste turområder vinterstid, og lett tilgang til ulike rekreasjonsområder ved vann. Samtidig fremsetter flere kvinner ønsker om bedre tilrettelegging av nærnaturomgivelsene i form av tilbud om sosiale og kulturelle aktiviteter og mer visuelt attraktive parker.

Kvinnenes bruk av natur

I tråd med deres positive holdning til naturen er de fleste kvinnene opptatt av å bruke den. Generelt bruker de mange ulike typer natur til mange ulike aktiviteter. En del av kvinnene bruker et bredt spekter av naturområder, mens noen holder seg til et par faste. Mange bruker naturen jevnlig. Det ser ut til at de som uttrykker en sterk tilknytning til naturen oppsøker den oftere enn de andre. Generelt gir mange av kvinnene uttrykk for at de ønsker å bruke naturen mer.

Mange av kvinnene snakker om skogen som en naturarena de besøker, først og fremst for å gå tur, være sammen med andre og for å plukke bær eller sopp. Flere beskriver skogen som en arena de opplever tiltrekkende, men at mangelen på turvenner ofte hindrer dem i å oppsøke den, grunnet redsel for overfall eller å gå seg vill. En av kvinnene forteller om hvordan hun bruker skogen som en arena for å få ut frustrasjon: «*Ja, jeg liker det. Ja. Jeg liker veldig bra å gå i skogen. Noen ganger når jeg føler jeg har litt problem med... noen ganger det går ikke bra... når du bor sammen med mannen din... noen ganger det kommer ting som gjør at du kanskje klager litt. Så når jeg føler det, jeg føler det så bra hvis jeg går i skogen. Og se naturen, blomster., og så se på trær..., ikke sant.*»

Naturområder ved vann, enten i skogen, langs en elv eller ved sjøen, blir også trukket frem som hyppige turmål. Slike områder brukes gjerne til rekreasjon, gåturer eller en kombinasjon av disse. Opphold ved slike vannområder fylles gjerne med rolige aktiviteter som å nyte utsikt, lese bok, sole seg, gjerne med nær familie eller nære venner, og inkluderer ofte et felles måltid med medbrakt mat.

Mange av kvinnene forteller også om bruken av mer menneskeskapte og tilrettelagte naturområder, slik som parker, lekeplasser og idrettsparker. Disse områdene brukes først og fremst for treningsformål, gåturer, lek med barna eller rekreasjon.

For noen av disse kvinnene er naturopplevelser også knyttet til naturelementer i de helt umiddelbare omgivelsene, enten i eller rett utenfor boligen. Flere forteller om sterke naturopplevelser knyttet til stell av og utsikt til planter i leiligheten, på terrassen eller i hagen, til utsikt til frodige, grønne skogsomgivelser fra alle vinduene i leiligheten, til sjø, trær og fugler fra terrassen, eller til vakre hager i nabolaget.

Omtalte naturområder ligger i kvinnenes nærmiljø og brukes både i hverdagen og i helger og ferier. En del av kvinnene reiser også til naturområder lenger unna, både i dagsturavstand og i overnattingsavstand. Slike reisemål er gjerne kjente naturområder ved sjøen eller ved fjord og fjell. Reisen blir som regel tatt med nær familie, de bruker gjerne bil som fremkomstmiddel, og naturopplevelsen består gjerne av nytelse av natur og medbrakt mat.

Selv om et par av kvinnene gir uttrykk for at de noen ganger har behov for å være alene i naturen, for å ha ro til å tenke eller nyte naturen maksimalt, forteller de aller fleste kvinnene at de oppsøker, eller ønsker å oppsøke naturen sammen med andre. Når de er i naturen sammen med andre, er det som regel nær familie eller nære venner. Mange av kvinnene opplever å ikke ha så stor tilgang til noen å dra ut i naturen med.

Kvinnenes motiver for bruk av natur

Kvinnene fremhever mange ulike motiver for bruk av natur. De fleste av dem legger spesielt vekt på naturens terapeutiske, restituerende og mentalt velgjørende egenskaper. De oppsøker naturen for å finne stillhet og ro, for å komme i bedre humør og for å finne energi. Flere understreker viktigheten av å komme seg ut i naturen når de føler seg nedfor og deprimeret. En av kvinnene uttaler følgende om hvordan hun brukte naturen i en vanskelig tid som nyankommet til landet: *«Når jeg går langs elva, jeg puster frisk luft, og .. tenker... Bare positivt (latter). Det er veldig bra for helsen og for kroppen min, og for hvordan jeg føler meg. Og så når jeg tenker positivt, når jeg er hjemme, det er veldig bra! Men ikke bra å sitte hjemme bare. Når jeg kom til Norge, i starten, jeg satt hjemme og prøvde å lese noe, men forstod ikke..., prøver å se på TV, forstår ikke. Det var en veldig vanskelig periode. Men etterpå, jeg kommer til naturen. Naturen hjelper meg. I dag jeg føler meg veldig bra, men i fjor jeg var så trist, fordi jeg har ikke venner, ikke norske venner, ikke familie, og jeg var alene hjemme..., men naturen hjelper meg! Naturen hjelper meg!».*

Mange av kvinnene oppsøker naturen også for ulike former for sosial stimuli. Mange bruker naturen som en arena for sosial omgang med eksisterende nettverk. For noen handler det om muligheten for å treffe på og være blant mennesker når de føler seg alene og isolert innendørs. Noen av kvinnene har et håp om at det å være i natur kan bidra til stifting av nye bekjenskaper og vennskap. Kvinnen som uken etter intervjuet for første gang skulle være med i en turgruppe, uttaler følgende om sine forventninger til nye vennskap: *«Ja, fordi skogen kan man finne overalt. Dere vokste opp med skog og sånn i natur. Men for oss det er nytt. Derfor vil jeg helst være med en gruppe. Det kan være en årsak. Men den andre årsaken; man føler seg ikke alene, særlig for utenlandske som bor alene her. Da føler en seg mere sosial når en er sammen med en gruppe. Og så kan man bli kjent med folk..., og kan besøke hverandre etter turen.. en annen dag. Det blir spennende, synes jeg, å være med en gruppe!».*

Selv om de færreste legger vekt på trening og fysisk aktivitet som motiv for besøk av naturområder, bruker de fleste kvinnene naturen som arena for fysiske aktiviteter. De snakker mest om turgåing, men aktiviteter som ballspill med barna, sykling og styrketrening blir også nevnt.

I tillegg til disse mentale, sosiale og fysiske aspektene ved motivene for bruk av naturen, løfter mange av kvinnene ulike praktisk nytteorienterte motiver. De peker blant annet på naturen som en arena for transport, dyrking eller sanking av mat og læring av norsk språk eller flora.

Avslutning

Denne studien gir et bilde av noen innvandrerkvinner i Norges forhold til, bruk av og motiver for bruk av natur. Det fremkommer at disse kvinnene har et mer positivt forhold til og en mer utstrakt bruk av natur enn det bildet som i mange sammenhenger blir tegnet. Samtidig gir mange av kvinnene uttrykk for et ønske om å bruke naturen mer, men at dette vanskeliggjøres av ulike opplevde barrierer. Funn fremkommet i denne studien bør innlemmes i kunnskapsgrunnlaget for folkehelsearbeidet på dette feltet. Samtidig er det behov for flere kvalitative studier som i større grad tar hensyn til ulike undergrupper i denne befolkningsgruppen, blant annet knyttet til etnisk og kulturell bakgrunn, samt større, representative kvantitative studier for å få innsikt i generaliserbarheten av funnene.

Referanseliste

- SSB. 2019; Hentet fra: <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/faktaside/innvandring>.
- Abebe, D.S., *Public health challenges of immigrants in Norway: a research review*. NAKMI report, 2010. **2**.
- Abebe, D.S., L. Lien, and K.H. Hjelde, *What we know and don't know about mental health problems among immigrants in Norway*. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 2014. **16**(1): p. 60-67.
- Omsorgs- og helsedepartementet, *Meld. St. 19 (2014-2015) Folkehelsemeldingen. Mestring og muligheter*. 2014.
- Stigsdotter, U.K., et al., *Health promoting outdoor environments-Associations between green space, and health, health-related quality of life and stress based on a Danish national representative survey*. *Scandinavian journal of public health*, 2010. **38**(4): p. 411-417.
- Maller, C., et al., *Healthy nature healthy people: 'contact with nature' as an upstream health promotion intervention for populations*. *Health promotion international*, 2006. **21**(1): p. 45-54.
- Klima- og miljødepartementet, *Meld. St. 18. Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. 2015.
- Graneheim, U.H., B.-M. Lindgren, and B. Lundman, *Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper*. *Nurse education today*, 2017. **56**: p. 29-34.
- Graneheim, U.H. and B. Lundman, *Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness*. *Nurse education today*, 2004. **24**(2): p. 105-112.

Håndverksbasert friluftsliv og skaperglede: En økopedagogisk tilnærming

Per Ingvar Haukeland og Sidsel Sæterhaug, Universitetet i Sørøst-Norge

I dette foredraget vil vi presentere deler av forskningsprosjektet Friluftsliv og håndverk. Det startet med et kvalifiseringsprosjekt i Oslofjordfondet (Regionalt forskningsfond) i 2016-2017 (Haukeland, P. og Sæterhaug, S. 2018), som vi vil vise til noen funn fra nå i dag, og er et prosjekt i stadig utvikling. Prosjektet dreier seg om å bygge forskningsbasert kunnskap om hvilke betydninger friluftsliv og håndverk har for hverandre og for bærekraft og livskvalitet. Det finnes mye forskning på friluftsliv og håndverk hver for seg, men når det kommer til sammenhengen mellom dem, og hvordan de kan berike hverandre finnes det mindre (Eikja, C. et al 2018). Gjennom dette prosjektet ønsker vi å gi et bidrag til en utvikling av et forskningsfelt innen samspillet håndverk og friluftsliv. Prosjektets mål er å belyse betydningen og merverdien som håndverk kan bidra med inn mot friluftslivet gjennom å se på ulik friluftslivbasert virksomhet innen helse/velferd, utdanning og oppvekst. Merverdien vi har sett på knytter seg til en bred forståelse av bærekraft (Meld. St. 18 (2015-2016) s. 99). Vi snakker om den sosiale bærekraften, den kulturelle bærekraften, den miljømessige bærekraften og den økonomiske bærekraften. Gjennom ulike metodiske blikk er det spesielt tre fokuspunkt vi tar for oss, det er rammene og forutsetningene, det er friluftslivsveilederens rolle og det er betydningen for deltakerne. På bakgrunn av fokuspunktene har vi som mål å utvikle en pedagogisk modell for hvordan dette kan knyttes sammen, en modell vi kan bruke i vår egen undervisning ved USN, men som også vil kunne ha relevans for andre.

Våre perspektiv

Utgangspunktet vårt er å se på ulike tilganger til naturmøtet, naturkontakt, eller kall det gjerne naturnærvær. Vi har et høstingsbasert friluftsliv, med en rot i tradisjonssamfunnet, der vekten kan være på naturbruk og naturens nytteverdier og vi har et mer rekreasjonsbasert friluftsliv der fokuset er mer på natur, opplevelsene og naturens egenverdier. Vi er interessert i sammenhengene mellom disse, for det er jo ikke slik at man ikke har naturopplevelser når man er ute og høster eller at en ikke bruker naturen når rekreasjon er formålet, og ser på håndverk som en inngang til å bygge bro mellom disse tilgangene til naturmøtet. Vi er opptatt friluftslivet som en verdi- og meningsskapende praksis, friluftsliv som et rikt liv med enkle midler, og der en bruker naturen en finner lett tilgjengelig i hverdagen. Perspektivet på håndverk er vidt og kan romme alt fra enkel kreativ leik med naturmaterialer til mer avansert utvikling av selvlaget utstyr til bruk i friluftslivet. Det handler om håndverk i og for friluftsliv, og spenner fra det å sanke og bruke naturmaterialer, sitte rundt bålet med en spikke kniv, til å være på verkstedet og lage produkter til bruk i friluftslivet, for eksempel å lage den kniven du spikker med rundt bålet.

Gjennom en bred tilnærming i perspektivet på håndverk favner vi ulike nivå og interessefelt hos deltakerne, mens fellesnevneren ligger på kjennskap til natur og det å gjenkjenne og kunne bruke egnede naturmaterialer til det en ønsker å lage. For å synliggjøre broen mellom håndverk og friluftsliv har vi laget en enkel modell (fig 1) der vi framhever ulike element i de gjeldende praksisene. På den ene siden er håndverket med fokus på naturbruken gjennom materialmøtet, ulik materialkjennskap, materialforståelse, utstyrslaging og materialglede. Mens det i friluftslivet legges vekt på naturmøtet, ferdsel, naturkjennskap, naturvennlighet, utstysbruk, naturbasert erfaringslæring og naturglede. Det gjensidig forsterkende samspillet mellom håndverk og friluftsliv kan beskrives som håndverksbasert friluftsliv der bruk av selvlaget utstyr og håndverk

er en del av friluftslivpraksisen. Og vi kan også snakke om friluftslivbasert håndverk der en går inn i verkstedet og jobber med ting som knyttes til senere utøvelse av friluftsliv.

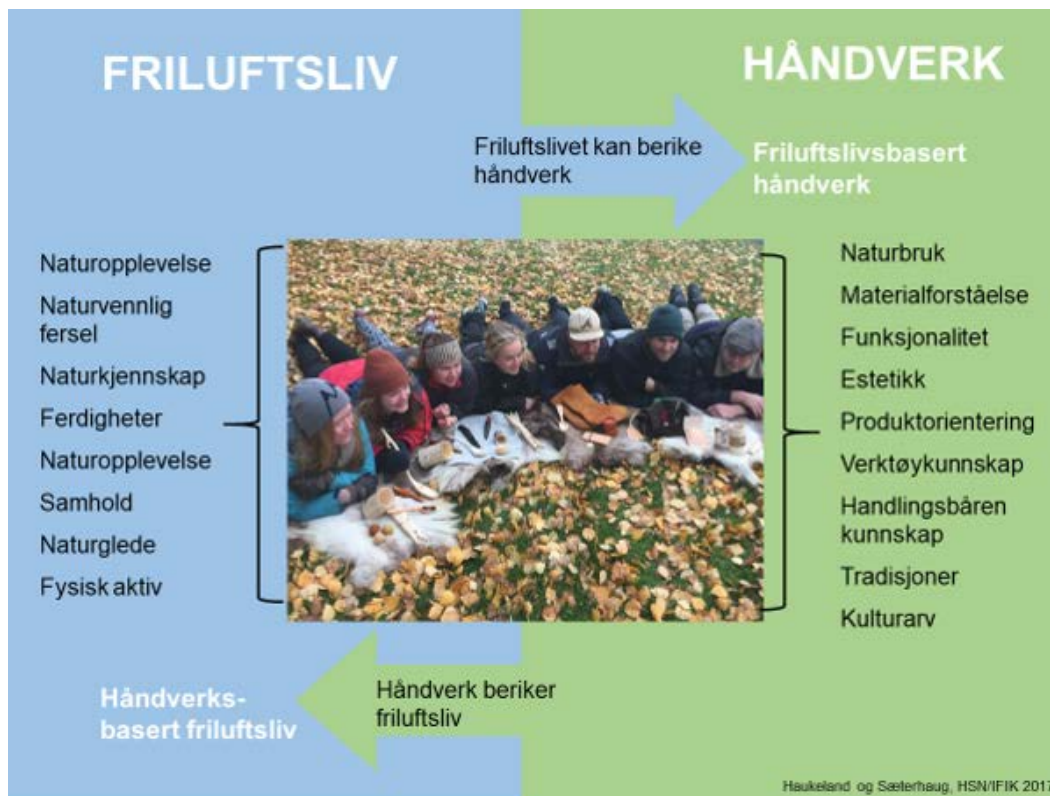

Fig 1. Håndverksbasert friluftsliv / Friluftslivbasert håndverk

Feltarbeid

Feltarbeidet har bestått av seks case der vi, gjennom deltakende observasjon, har fulgt forskjellige virksomheter, men med noe ulikt omfang i tid. Vi har intervjuet deltakere og veiledere, og i tre av casene (høgskolen, ungdomsskolen og innvandrerne) har vi brukt aksjonsforskning som metode og vært med i utvikling og evaluering av oppleggene.

Case 1, leirskolen: Vi fulgte 3 grupper med elever på en spikke økt på ca. 2.5 time gjennom en rulleringsdag med ulike poster. Elevene valgte og sagde selv ut emnet av tilgjengelig materiale og kunne velge om de ville spikke smørekniv, ring og pinneleike eller annet. Elevene hadde noe erfaring med bruk av spikkekniv fra tidligere.

Case 2, folkehøgskolen: Vi fulgte elever på ei vikinglinje en halv dag med et fiskeskinnsgrarvings prosjekt og en halv dag med framstilling av kvaesalve ute over åpent bål. Elevgruppa var i mindre grad erfarne med friluftsliv.

Case 3, arbeidsrettet rehabilitering: I løpet av et fireukers døgnbasert rehabiliteringsopphold innen arbeidsrettet rehabilitering kan deltakerne velge ulike kultur- og fritidstilbud på ettermiddag og kveldstid. Vi fulgte to kveldskurs med filting, toving av votter og sitteunderlag for å ta med ut på tur til bruk senere i oppholdet.

Case 4, studenter og innvandrere i kommunen: Innvandrerungdom i kommunen ble invitert på en kveld med tovekurs, sitteunderlag, sammen med friluftslivstudenter på verkstedet på høgskolen. Kveld

to var en kveld ute med bålkos der sitteunderlagene ble tatt i bruk. Utfordringen her var å få innvandrerdømmen til å delta.

Case 5, ungdomsskolen: To halve dager med valgfagsgruppe friluftsliv. Den første dagen fant ungdommene et egnet tre de felte, sagde, hogde og spikket pilkepinner av. Dag to, to uker senere, ble pilkepinnene tatt i bruk til isfiske. Vi kommer tilbake til en mer utvidet beskrivelse av denne casen senere i foredraget.

Case 6, studenter: I denne casen ble studentene fulgt gjennom fagfordypningen *Håndverk og skaperglede i naturen* ved høyskolen. Emnet er et 10 studiepoengs kurs fordelt over halvannen måned der de introduseres til ulike friluftslivbaserte håndverkskurs i tre og tekstil.

Funn

Vi har ikke anledning til å gå gjennom alle funnene i dette foredraget, men har valgt ut et lite utvalg som vi presenterer i bolkene rammer og forutsetninger, veilederrollen og betydning for den enkelte deltaker.

Rammer og forutsetninger: Den første utfordringen en står ovenfor er organiseringen av friluftslivbaserte håndverksaktiviteter. Aktivitetene tar tid og de krever gjerne ulike kompetanser. Ofte er det en lærer med et personlig engasjement som er pådriver og en lett kan bli stående litt alene i organisasjonen. Gjennom internt samarbeid og forankring på organisasjonsnivå vil deltakernes læreprosess og ønskede resultater optimalisere. For veilederen er det viktig både med en praktisk erfaringsbakgrunn og et personlig engasjement. Veilederen må kunne forberede og legge til rette for aktiviteter som er tilpasset deltakernes erfaring og egen kompetanse, samt at egen erfaring og kompetansen må overstige deltakernes. Hos deltakerne opplevde vi i flere av casene at det ikke var nødvendig med noen spesielle forutsetninger, men at de møtte med en åpen holdning til det de ble presentert for. I forhold til tilrettelegging er det viktig å velge rett lokalitet, materialer og verktøybruk, samt at det tilpasses til den enkelte deltaker og gruppa som helhet.

Veilederrollen: Veilederrollen er kontekst- og situasjonsbetinget og vi ser tydelig hvordan veileders tilnærming til deltakerne og aktiviteten påvirker læreprosessen. Veileder må være fleksibel og tilpassningsdyktig i forhold til den situasjonen en står i; hvor en er, hva som lages, hvilke materialer og verktøy som er tilgjengelige, hvilken gruppen en har med, hvor mange de er og kunne fornemme hvilke utfordringer de står ovenfor for å tilpasse veiledningen til det. Veilederen er en rollemodell og iverksetter, og vi ser at når veileder er aktivt delaktig i prosessen gir det en positiv innvirkning på gruppas interesse og engasjement. Samlet kan vi si at veileders kompetanse styrkes gjennom å ha en bredde i pedagogisk tilnærming til deltakere og læreprosess.

Betydning for den enkelte deltaker: I casene ser vi at utøvelse av håndverk og friluftsliv får en betydning for den enkelte deltaker knyttet til naturopplevelse og livskvalitet. Opplevelsene har ulik betydning for deltakerne ut ifra konteksten de er i og omfanget aktiviteten. Og vi ser og at hvordan veileder utøver veilederrollen har en innvirkning på deltakerens utbytte av aktiviteten. Når det gjelder vurdering av betydning for livskvalitet ser vi på livskvalitet som den enkeltes psykiske velvære, relatert til nærvær av affektive og kognitive positive opplevelser som glede, engasjement, tilfredshet, selvtillit og selvrealisering (Næss, Moum og Eriksen 2011). Deltakerne opplever håndverk/friluftslivutøvelsen ulikt, vi ser uttrykk for glede, engasjert tilstedeværelse, kreativitet, individualitet, helhetsopplevelser, meningsskaping og avslapping. En deltaker innen arbeidsrettet rehabilitering (case 3) beskriver det under aktiviteten som: «*Tanke tom. Ja, deilig å bare holde på. Mindfulness – er det ikke det de kaller det?*», en annen sier i intervju i etterkant: «*eg fant en sånn voldsom sånn ro med det*». I alle casene ser vi gjentagende mønster av stille konsentrasjon der roen

senker seg i gruppa når alle har kommet i gang og har sitt produkt å jobbe med. Selv de noe utfordrende, bråkete og aktive ungdomsskolegutta ble stille da alle hadde fått saget og økset ut hvert sitt pilkepinneemne av treet de felte og satt seg ned med kniven for å spikke fram formen videre. Produktets nytteverdi ser videre ut til å gi en ekstra meningsdimensjon ved utøvelsen av håndverket. Friluftslivsveilederen på isfiskedagen (case 5) beskriver det slik: «*Selve pilkepinnen ble viktig for elevene. Vi hadde en kasse med moderne fiskeutstyr, men som ingen rørte. Vet ikke om alle var klar over kassen, læreren hadde tatt det med, men så sa en av ungdommene: Hvem er det som har tatt med det der da!*» For noen var det naturrelasjonen, både det å være i natur og å arbeide med naturmateriale, som var det viktigste. Mens for andre var det det sosiale, samhandlingen og fellesskapet det håndverksbaserte friluftslivet inviterte til som var mest betydningsfullt.

Hva er merverdien?

Vi har sett på merverdien i et bredt bærekrafts perspektiv, og verdiene vi har tatt for oss knyttet til de ulike aktivitetene er sosiale verdier som samarbeid, demokrati og medbestemmelse, kulturelle verdier som identitet, kunnskap og tradisjonsferdigheter, samt miljømessige verdier og også økonomiske verdier knyttet til for eksempel det å ta vare på ting eller besparelser. Vi har forsøkt å sette dette inn i en matrise (fig 2) for å se det i sammenheng med hva slags typer verdier dette har for den enkelte, det personlige både for veileder, men også deltakerne og hva slags verdier det har for organisasjonen og for samfunnet i helhet. Så det er ikke bare verdier som knyttes til virksomheten, men det er også verdier som skapes gjennom virksomheten, og det beskriver vi som en form for verdiskaping. På en annen måte så prøver vi da å ta det ordet ut fra det økonomiske og inn i en større sammenheng.

Fig 2. Håndverk og friluftsliv: Den brede verdiskapingen

AKTØR	Sosiale verdier	Kulturelle verdier	Økonomiske verdier	Miljømessige verdier	RESULTAT
Person	Fellesskap/samhold	Identitet/håndverks-kunnskap/Estetikk/symbol	Besparing/inntjening/entreprenørskap	Miljø-bevissthet	MESTRING og LIVSKVALITET
Organisasjon	Team-læring	Læring- og kunnskaps-formidling	Utstyrskostnad, økt attraktivitet og inntjening	Miljøfokus	LÆRINGS og SAMFUNNS-RELEVANS
Samfunn	Samarbeid mellom aktører	Natur- og kulturarv	Bærekraftig grønn økonomi	Bevaring og vern, miljøforandring	BÆREKRAFTIG UTVIKLING
BRED VERDISKAPING					

En økopedagogisk modell

I arbeidet med den pedagogisk modellen har vi tatt utgangspunkt i Zabe MacEachrens (2001) phd-avhandling *A pedagogy for environmental awareness* der hun har utviklet en craftmakings-modell knyttet til stedsidentitet og miljøbevissthet. Det er en pedagogisk spiral, som viser en helhetlig craftmakings-prosess basert på 8 stadier; *origing, seeking, harvesting, resonance of motion, making, utility/use, community celebration and returning back*. Med utgangspunkt i case 5, friluftsliv valgfag på ungdomsskolen, har vi laget vår variant av denne modellen (fig 3). Utgangspunktet for et helhetlig undervisningsopplegg og læreprosess er en tur i nærområdet av skolen hvor elevene, etter en kort innføring, får i oppgave å finne og felle et tre de kan lage pilkepinner til isfiskedagen av. Elevene dra ut på leiting og finner et tre de tar med tilbake til leiren. I leiren sages treet i deler, som deretter økses ut mindre til emner som igjen formes videre til en pilkepinne ved hjelp av kniven.

Her jobbes det med treet og emnet gjennom rytmiske, gjentagende bevegelser der elevene får kjenne på materialet og hvordan det responderer på deres bevegelser. I denne fasene er eleven, kniven og emnet i en egen dialog med hverandre. På den andre dagen i opplegget kommer produktet, pilkepinnen til nytte gjennom isfiskeaktiviteten. Her er eleven, pilkepinnen og naturen i dialog under utøvelsen og det gir et nytt produkt i form av fisk. På slutten av økten samles gruppa foran bålet, fisken stekes i fellesskap og alle får smake. Dagen rundes av, elevene drar hver til sitt, noen pilkepinner blir med hjem mens andre, naturmateriale som de er, får vende tilbake til naturen. Modellen er en spiral der erfaring og kunnskap tas med videre i et syklisk forløp.

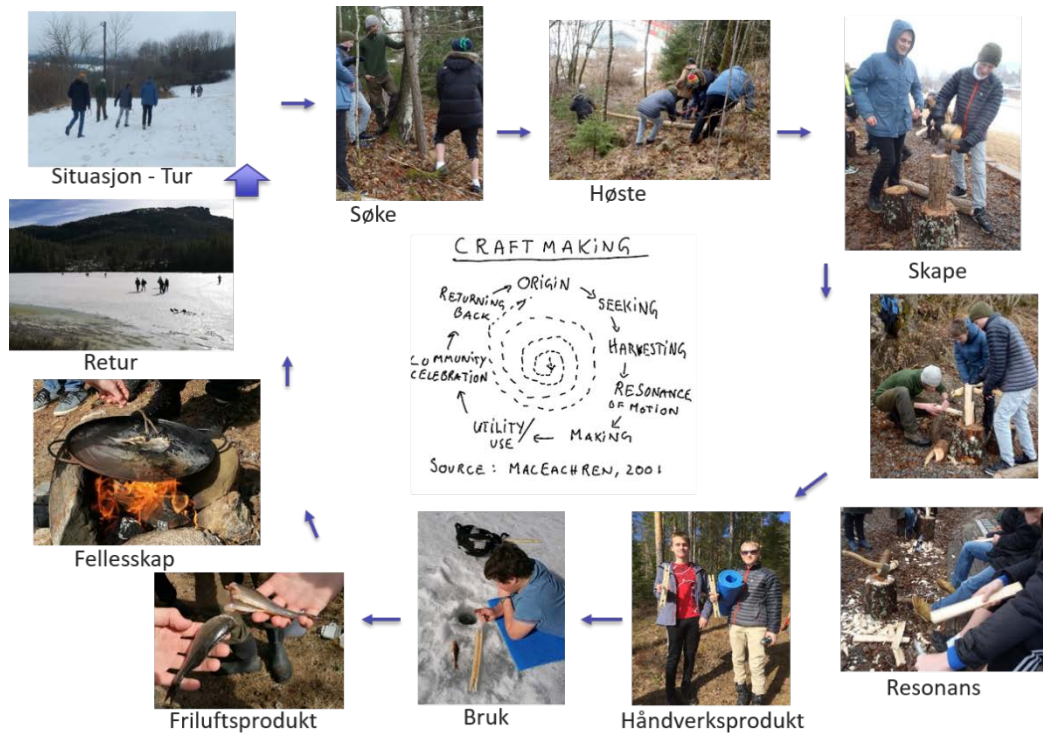
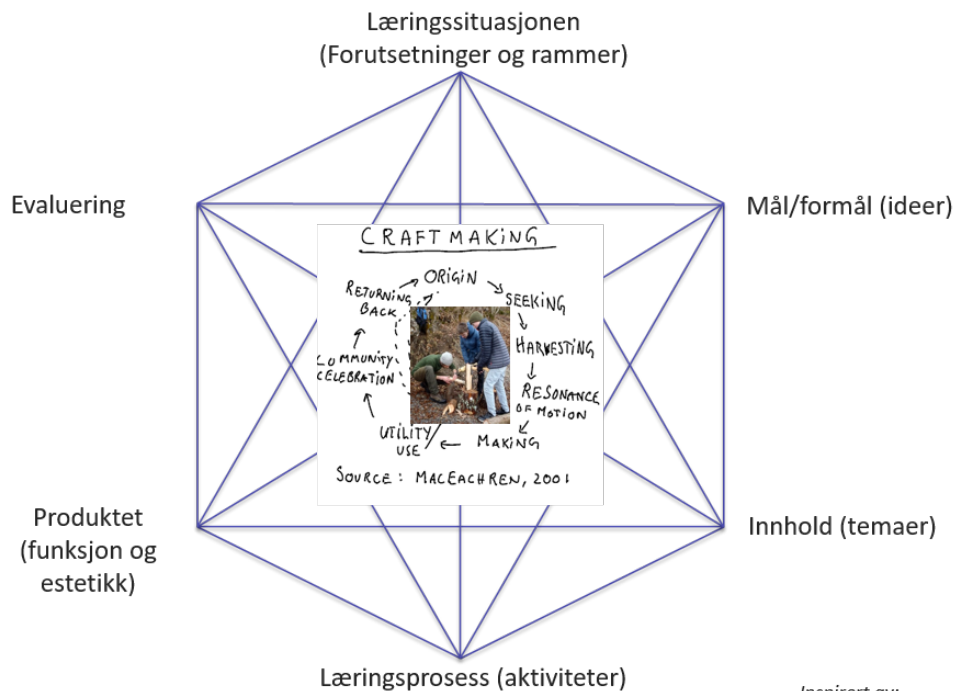

Fig 3. Vår variant; Craftmaking-modell

I figur 4 har vi latt oss inspirere av Bjørndalen og Liebergs (1975) didaktiske relasjonsmodell, som vi har laget en egenvariant av og som kan brukes inn mot veiledernes situasjon både for å planlegge, analysere, gjennomføre og evaluere sin virksomhet. Ved å kombinere disse modellene begynner vi å nærme oss et økopedagogisk perspektiv på håndverksbasert friluftsliv. Vår økopedagogiske modell er under utvikling og vil presenteres mer utdypende i en artikkel som er under bearbeiding.

Inspirert av:
Bjørndalen og Lieberg 1975. Økopedagogikk

Fig 4. En økopedagogisk modell

Til oppsummering vil vi si at denne type håndverksbasert virksomhet inn mot friluftslivet skaper et bredt sett av verdier, og vi opplever at vi har synliggjort hvordan de kan utvide og utdype forholdet mellom naturopplevelse og naturbruk i et bærekraftperspektiv. Samtidig så ser vi at en er helt avhengig av et samspill mellom ulike aktører, og vi opplever at forskningsfeltet har relevans til flere områder enn utdanning som jobber innenfor, men da også rehabilitering og integrering som vi har nevnt og vi ser at også andre områder hvor dette kan benyttes. Vel, det er vårt bidrag. Takk for oss!

Referanser

- Bjørndalen, B. & Lieberg, S. (1975). Innføring i økopedagogikk. Oslo. Universitetsforlaget.
- Eikje, C., Haukeland, P., Sæterhaug, S., & Færden, H. (2018). Friluftsliv og håndverk: Utvikling av et forskningsfelt. HSN, Skriftserien rapport nr. 25.
- Haukeland, P. & Sæterhaug, S. (2018). Naturnært håndverk i friluftslivet: Eksempler på bærekraftige og verdiskapende samspill: Sluttrapport fra kvalifiseringsprosjekt i Regionalt Forskningsfond (Oslofjordfondet). HSN, Skriftserien rapport nr. 31.
- MacEachren, Z. (2001). Craftmaking. A pedagogy for environmental awareness. Ph.d avhandling. North York Ontario. York University.
- Norge Klima- og miljødepartementet, & Norge Regjeringen. (2016). Friluftsliv : Natur som kilde til helse og livskvalitet (Vol. 18(2015-2016), St.meld. ... (trykt utg.)). Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon.
- Næss, S., Eriksen, J., & Moum, T. (2011). Livskvalitet: Forskning om det gode liv. Bergen: Fagbokforlaget.

Friluftsliv som anledning til endring av menneskelige verdier

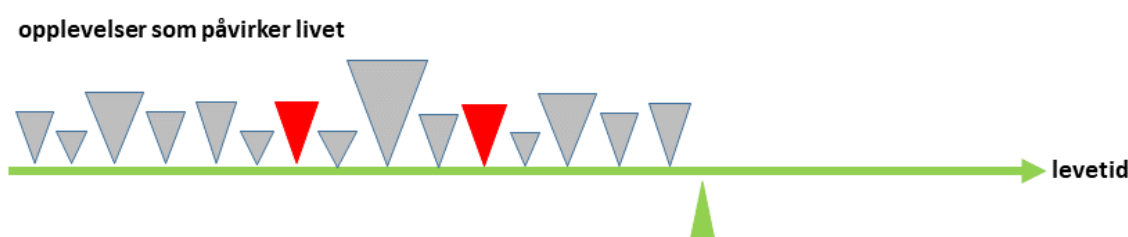
Gunnar Liedtke og Bijan Ghaffari, Universität Hamburg

I de siste årene har det vært mye arbeid ved Universität Hamburg om forholdet mellom friluftsliv og menneskelige verdier som anses som grunnlag for både holdninger og atferd. Ett fokus på arbeid var spørsmålet om og i hvilken grad menneskelige verdier endres som følge av friluftslivets praksis. Denne rapporten gir et innblikk i arbeidstilstanden.

Bakgrunn

Utgangspunktet for arbeidet med menneskelige verdier og friluftsliv var det ofte rapporterte faktum at tiltak som har til formål å øke fysisk aktivitet eller fremme mer aktiv og sunnere livsstil, ofte har kun kortsiktige effekter. Positiv atferdsendring opprettholdes vanligvis bare noen få uker og gamle, mindre ønskelige adferdsmønstre gjenopprettes relativt raskt (f.eks: Denison, Vist, Underland, & Berg, 2014; Nguyen et al., 2016). For å hindre dette tilbakefallet kan det være fornuftig å starte på et mer grunnleggende nivå av atferdskontroll. Menneskelige verdier som styrer både konkrete holdninger og atferd kan betraktes som dette grunnleggende nivået (Schwartz, 2012). For å endre oppførsel til en bærekraftig måte, må underliggende verdier endres – det er ideen i bakgrunnen av undersøkelsen.

Riktignok anses menneskelige verdier som grunnleggende psykiske komponent som nesten er uforanderlig i voksenalder. Bare intensive opplevelser kan provosere en modifikasjon (Bardi & Goodwin, 2011). Artikkelen presenterer deler av en studie som undersøker i hvilken grad friluftsliv-turer og de relaterte grunnopplevelsene (fysisk aktivitet og naturkontakt i forbindelse med oppmerksomhet og selvrefleksjon) har evne til å påvirke eller endre menneskelige verdier.

Figur 1. Mange opplevelser i livet – ikke alle kan føre til en varig forandring. Rød markert er opplevelser som fører til endring av menneskelige verdier og har derfor en varig effekt (teoretisk modell)

Teori av menneskelige verdier

Menneskelige verdier beskriver hva vi anser som viktige og ønskelige og fungerer dermed som ledende prinsipper i menneskelivet. De er en del av **selvforståelsen** da de gir svar på spørsmålet: hvem er jeg? Men verdier kan tydelig skille seg fra andre konstruksjoner av personlighetspsykologi. I motsetning til holdninger og interesser handler verdier ikke bare om et bestemt objekt (for eksempel en gjenstand, en gruppe eller en ide), men de fungerer som en retningslinje for livet som helhet. I motsetning til de mer beskrivende aspektene av personlighetstopologi, som indikerer hvordan en person er (for eksempel samvittighetsfull),

inkluderer verdier alltid en motivasjonskomponent og angir hva en person strever etter, for eksempel sikkerhet eller fred (Döring & Cieciuch, 2018b).

I den internasjonale verdiforskningen, som var betydelig påvirket av Schwartz (Döring & Cieciuch, 2018b), var SVS (Schwartz Value Survey), et spørreskjema med 57 verdier, lenge standardinstrumentet som ble utført. 57 forskjellige verdier ble gruppert i 10 brede verdikategorier. Disse 10 verdikategoriene er ment å være relevante i alle kulturer, med forskjellige grader av viktighet. Siden SVS krevde et relativt høyt nivå av intellektuell evne blant respondentene, ble den erstattet over årene av PVQ (Portrait Value Questionnaire). I motsetning til SVS spør PVQ ikke om betydningen av abstrakte verdier, men presenterer en person med bestemte egenskaper og stiller spørsmål i hvilken grad er den presenterte person som jeg selv (Schmidt, Bamberg, Davidov, Herrmann, & Schwartz, 2007). PVQ er også en del av European Social Survey (ESS).

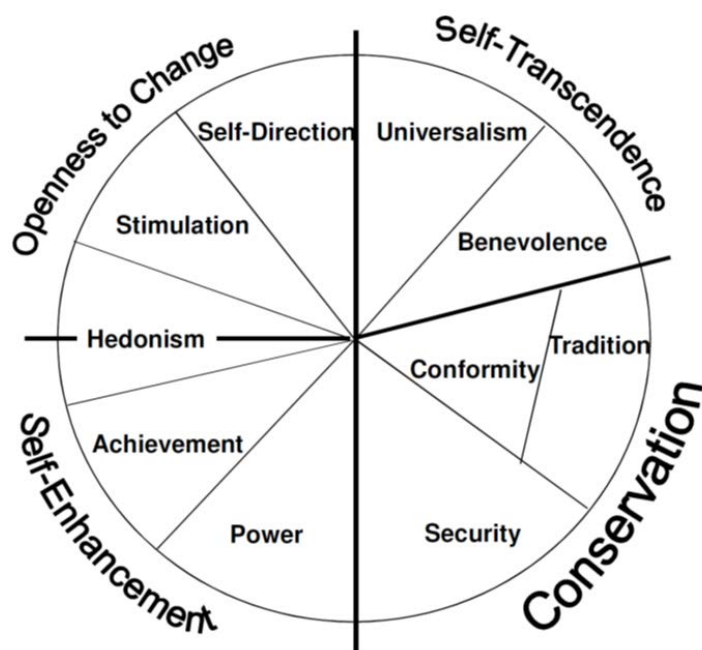
Følgende tabell gir en oversikt over de 10 verdikategoriene:

Tabell 1. verdikategorier (Döring & Cieciuch, 2018a; Schwartz, 1994)

Verdikategori	verdier
Universalisme (engelsk: universalism): Forståelse, takknemlighet, toleranse og beskyttelse av trivsel for alle mennesker og natur	åpent sinn, sosial rettferdighet, likeverdighet, miljøvern
Medmenneskelighet (engelsk: benevolence): Å være dedikert til trivsel hos dem du er i jevnlig kontakt med	nyttig, ærlig, forsonende
Tradisjon (engelsk: tradition): Respekt, engasjement og aksept av skikk og bruk og tradisjoner diktert av ens egen kultur eller religion	beskjeden, religiøs, aksepterer min rolle i livet
Konformitet (engelsk: conformity): Holde styr på og begrense handlinger, tilbøyeligheter og impulser som kan gjøre vondt eller skade andre eller bryte sosiale forventninger eller normer	høflighet, lydighet, foreldre og eldre ære
Sikkerhet (engelsk: security): Sikkerhet, harmoni og stabilitet for samfunnet, mine relasjoner og meg selv	nasjonal sikkerhet, sosial orden, ren, helse
Makt (engelsk: power): Sosial status og prestisje, kontroll og dominans av mennesker og ressurser	sosial makt, autoritet, velstand
Prestasjon (engelsk: achievement): Personlig suksess og kompetanse i henhold til sosiale standarder	suksessfull, flink og ambisiøs
Hedonisme (engelsk: hedonism): Fornøyelse og sensuell oppfyllelse, moro	fornøyelse, nyte livet
Stimulasjon (engelsk: stimulation): Spennning, nyheter og eventyr	dristig, ha et variert liv, ha et spennende liv
Selv bestemmelse (engelsk: self-direction): Uavhengig tenkning og handling; velg fritt, vær kreativ, utforsk	kreativitet, nysgjerrig, frihet

De ti presenterte verdikategoriene ble arrangert av Schwartz i en sirkulær modell hvor verdier som er rettet i en lignende retning er i nærheten av hverandre (se Figur 2). For eksempel ligger selvbestemmelse og stimulering i modellen ved siden av hverandre. De kan sammenfattes under dimensjonen "åpenhet for forandring". På den andre siden av sirkelen er tradisjon, konformitet og sikkerhet, verdier som tilhører dimensjonen "bevaring". På den måten illustrerer modellen av Schwartz også de praktiske problemene med verdikonflikter som kan oppstå i dagliglivet. Det er vanskelig å finne det viktig å være åpen for forandring og samtidig bevare den gamle. Men selv når det gjelder nærliggende verdier, er det konflikter mellom verdier som må vektes i dagliglivet: for eksempel er verdien av naturbeskyttelse (universalisme) ofte i konflikt med trang til eventyr (stimulasjon) og tilhørende flytrafikk.

Figur 2. teoretisk modell om motivasjonale verdier (Schwartz, 2012, p. 9)

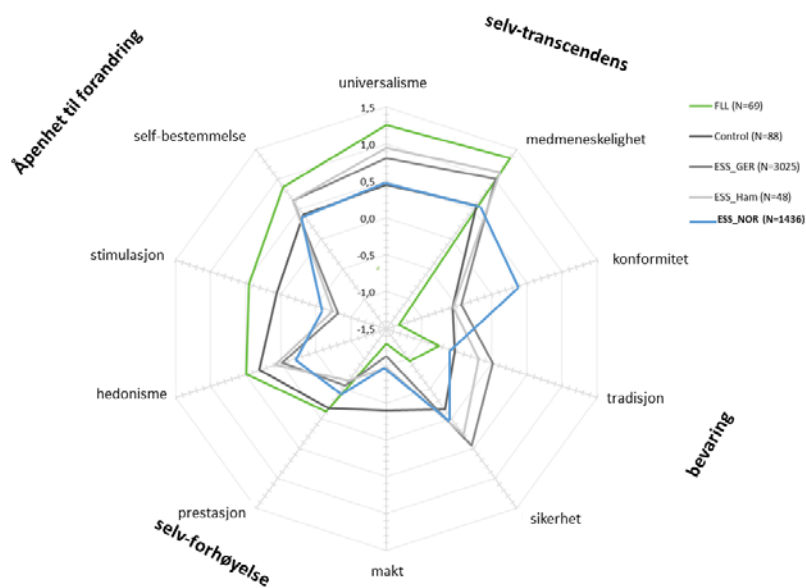
Metode

I tidsrom fra 2015-2017 ble 6 friluftsliv-turer til Norge (Søgne og Åseral) med til sammen N=58 deltaker (alder M=26,2; SD=5,6; kjønn: 55% kvinner; studenter fra Universitat Hamburg) gjennomfort. Turer har strekt seg over et tidsrom pa 8-10 dager. Endringer i menneskelige verdier ble registrert med standart sporreskjema PVQ 21 (Schmidt et al., 2007) for, direkte etter og tre mandrer etter turen. Resultater sammenlignes med en kontrollgruppe (N=52; alder: M=25,9, SD=3,1; kjønn: 47% kvinner; studenter fra Universitat Hamburg). I tillegg sammenlignes resultater med data fra European Social Survey (ESS) fra 2014 for Tyskland.

I tillegg ble 12 personer fra friluftsliv-gruppen intervjuet 6-8 uker etter turen. Intervjudata som ble evaluert med kvalitative innholdsanalyse, nevnes kun marginalt i denne artikkelen.

Resultater

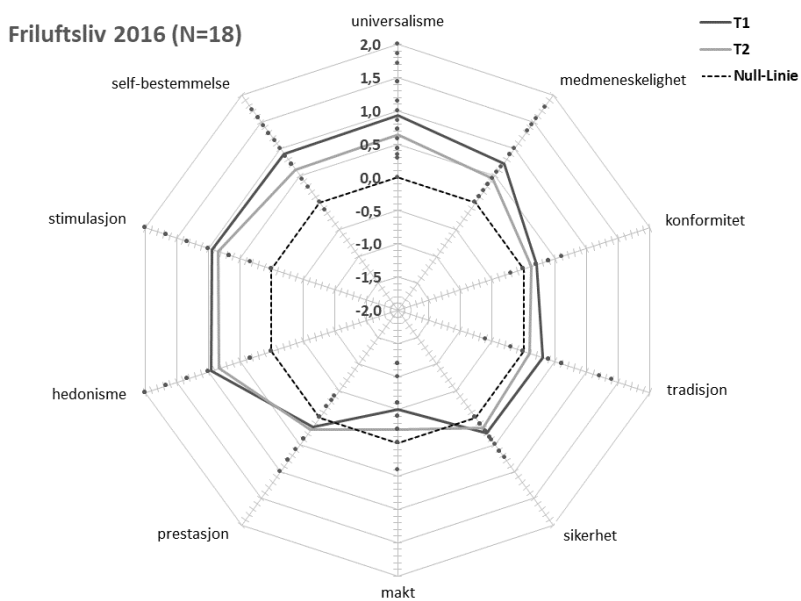
Med hensyn til sporreskjema PVQ 21 viste det seg at deltakere fra friluftsliv-reiser var i utgangspunkt svart forskjellige fra kontrollgruppen. Friluftslivdeltaker er mye mer opne for forandring og har sterke verdier i selv-transcendens (universalisme, medmenneskelighet). Konservative verdier som konformitet, tradisjon og sikkerhet er mindre viktig sammenlignet med kontrollgruppen (se figur 3).

Figur 3. profil av verdier for friluftsliv reisen. Grafikken viser forskjellige utgangspunkter for friluftsliv-gruppen, kontrollgruppen og ESS-data for Tyskland og Norge

Rett etter friluftslivsreisen viste det seg en liten positiv gruppeeffekt på verdiendring for selv-transcendens (universalisme og medmenneskelighet ble viktigere) og en liten negativ verdiendring for selv-forhøyelse (prestasjon og makt ble mindre viktig). Etter tre måneder var endringer med spørreskjema ikke lenger påviselig.

Selv om gruppeeffekten var liten, viste det seg at det var noe store individuelle effekter i nesten alle verdikategorier (se figur 4). Intervjudata bekrefter dette funnet: Deltakere på friluftslivs-turen rapporterer ofte sterke erfaringer som har påvirket individuelle verdier og relatert atferd i betydelig måte. Det har for eksempel ofte blitt rapportert at etter friluftslivsturen blir det lagt mer oppmerksomhet mot sunn mat, at de tilbringer mer tid utendørs og i naturen, beveger seg mer, bruker mer tid alene og tilbringer med vilje tid uten aktivitet.

Figur 4. forandring av verdier, eksempel fra friluftsliv tur 2016. Direkte etter friluftsliv turen = T1, tre måneder etter friluftsliv turen = T2. Grafikken viser forskjellige utgangspunkter for friluftsliv-gruppen, kontrollgruppen og ESS-data for Tyskland og Norge. Punkter viser individuelle forandringer i enkeltpersoner

Konklusjoner

Friluftsliv-turer synes å være et tilbud som med sine komponenter i naturkontakt, bevegelse og tid til refleksjon kan føre til endring av menneskelige verdier. Interessante og betydelige effekter finnes fremfor alt i de forskjellige enkelttilfeller, både på nivået av spørreskjemaene som brukes og i intervjuer. På nivå av gruppestatistikken kan derimot nesten ingen betydelige effekter påvises. Dette faktum kan virke litt overraskende ved første øyekast, men ved andre øyekast virker det svært plausibelt. I de enkelttilfelle-analyser blir det klart at verdiendringer er svært individuelle og tematisk meget variabel. I gjennomsnittet av gruppestatistikken blir disse individuelle effektene da ubetydelig.

Påfallende i resultatene er også at folk som er interessert i friluftsliv (flere dager med overnatting) er signifikant forskjellig i deres verdiorientering enn kontrollgruppen. Friluftslivsfolk er fremfor alt mer åpne for endring og ha sterkere verdier i selv-transcendens.

Fra derfor er det mulig at effekter av enkelte verdiendringer også kan tilskrives det faktum at en friluftslivgruppe fra Tyskland (eller folk som er interessert i friluftsliv-turer generell?) har andre verdier enn gjennomsnittsbefolkningen. Videre forskning på dette området, spesielt hos norske studenter, som tradisjonelt har mer kontakt med friluftsliv, ville være interessant.

Referanser

- Bardi, A., & Goodwin, R. (2011). The Dual Route to Value Change: Individual Processes and Cultural Moderators. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 271–287. <https://doi.org/10.1177/0022022110396916>
- Denison, E., Vist, G. E., Underland, V., & Berg, R. C. (2014). Interventions aimed at increasing the level of physical activity by including organised follow-up : a systematic review of effect, 15(1), 1–13. <https://doi.org/10.1186/1471-2296-15-120>
- Döring, A., & Cieciuch, J. (2018a). Die Theorie menschlicher Werte nach Shalom H. Schwartz und ihre Relevanz für die Erforschung der Werteentwicklung im Kindes- und Jugendalter. In *Werteentwicklung im Kindes- und Jugendalter* (pp. 21–27). Warschau: LiberiLibri.
- Döring, A., & Cieciuch, J. (2018b). Einleitung und Erläuterung des Begriffs ‚Werte‘. In A. Döring & J. Cieciuch (Eds.), *Werteentwicklung im Kindes- und Jugendalter2* (pp. 17–20). Warschau: LiberiLibri.
- Nguyen, S., Häcker, A., Henderson, M., Barnett, T., Mathieu, M., Pagani, L., & Bigras, J. (2016). Physical Activity Programs with Post-Intervention Follow-Up in Children : A Comprehensive Review According to Categories of Intervention. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(7), 1–17. <https://doi.org/10.3390/ijerph13070664>
- Schmidt, P., Bamberg, S., Davidov, E., Herrmann, J., & Schwartz, S. (2007). Die Messung von Werten mit dem «Portraits Value Questionnaire». *Zeitschrift Für Sozialpsychologie*, 38(4), 261–275. <https://doi.org/10.1024/0044-3514.38.4.261>
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the content and structure of values? *Journal of Social Issues*, 50, 19–45.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2, 1–20. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>

Kama Muta i friluftsliv – emosjoners betydning for velvære og helse

Evi Petersen, Universitet i Sørøst-Norge

Sammendrag

Å være i naturen – det føles godt.

Forskning viser at friluftslivsaktiviteter har en gunstig innflytelse på flere faktorer knyttet til livskvalitet, men de underliggende synergistiske mekanismene er ikke fullstendig forstått eller utforsket. Det pågår en vitenskapelig diskusjon om fysisk aktivitet som antyder at emosjoner har større innflytelse på erfaringer og tilknyttede velvære- og helseeffekter enn opprinnelig antatt.

Men hvor mye vet vi egentlig om den emosjonelle siden av hvordan friluftsliv oppleves og påvirker oss? Er det i det hele tatt mulig å forske på det emosjonelle?

Dette er utgangspunktet for foredraget, hvor jeg presenterte en del av min PhD-forskning. Tematikken krever til dels nye teorier og at gamle metoder blir anvendt på en ny måte. Fra et sosialpsykologisk perspektiv, utforsker jeg betydningen av følelser som 'å være rørt' ved blant annet å introdusere det nye forskningsområdet *Kama Muta* - en teori som betegner emosjoner der man føler seg tilknyttet for eksempel andre mennesker, men også til naturen eller jorden. Gjennom en teoretisk tilnærming framhevet jeg først hvorfor og hvordan friluftslivsaktiviteter på en særskilt måte gir grobunn for disse følelsene. Etterpå forklarte jeg hvordan slike følelser, som 'å være rørt', kan bidra til velvære og stressreduksjon. Det sentrale konseptet i denne sammenheng er virkningsprosessen mellom selvbevissthet og det å miste følelsen av å være et eget individ. Feltforskningen min fra 2018 tilbyr muligheter for å belyse fenomenet. Dataene ble generert gjennom en metodisk blanding av spørreskjema, observasjoner, bilder og intervjuer med norske og tyske studenter på tur i 4 til 12 dager. Jeg presenterte empiriske eksempler på hvordan informantene opplever: å være i møte med dyr, vandringen i skogen, utsikten over et vakkert landskap eller en fortryllende soloppgang.

Bakgrunn og problemstilling

Forskning fremhever friluftslivsaktiviteter for sin gunstige innflytelse på forskjellige sider ved livskvaliteten uten at de underliggende synergistiske mekanismene er helt forstått eller utforsket. I denne sammenheng antyder den aktuelle vitenskapelige diskusjonen om fysisk aktivitet at emosjoner har større innflytelse på erfaringer og de dermed forbundne helseeffektene enn opprinnelig antatt (Jekauc & Brand, 2017). Emosjon, følelse, stemning, affekt kan bli sammenfattet som «affective phenomena». *En trend i samfunnet er at oppmerksomhet på følelser og emosjoner (politikk, reklame, offentlig samtale) blir større, særlig i sammenheng med mental/psykisk helse og velvære. Betydning for motivasjon og erfaringer blir spesielt tydelig.*

Forskningsspørsmål

I denne konteksten forsker jeg på: Hvilken rolle spiller den intensive følelsen av 'å være berørt' i naturopplevelsen med henblikk på helse generelt og stressreduksjon spesielt?

Perspektiv

Fra et sosialpsykologisk perspektiv utforsker jeg betydningen av intensive positive følelser som 'å bli rørt' ved å introdusere det nye forskningsområdet 'Kama Muta' - en teori som betegner emosjoner der man føler enhet med andre mennesker, med naturen, med jorden (Schubert, Zickfeld, Seibt & Fiske, 2018). Kama Muta er sanskrit for «moved by love», på norsk: «beveget av kjærlighet». Begrepet kan defineres som: "*kama muta* is a distinct positive social relational emotion that is evoked by experiencing or observing a sudden intensification of communal sharing." (Fiske, Schubert, Seibt, 2017). Fysiske reaksjoner som er kjennetegn er ofte: varm følelse i brystet, tårer, gåsehud, frysninger eller klump i halsen. Denne emosjonen oppstår tverrkulturelt, men uttrykkes ofte forskjellig (eksempel bryllup eller fødsel). Men det er også typisk at film, (Steven Spielberg er en mester i å framkalle Kama Muta) musikk eller religion, fremkalles denne emosjonen. Hvor sterkt man opplever kama muta er veldig forskjellig fra person til person og situasjon til situasjon. Ofte er emosjonen sterk, når sorgene blir snudd til glede. Hvis den er sterk, kan den være uforglemmelig og bidra til et meningsfullt og gledesfylt liv. Fra tidligere forskningen vet vi at den kan motivere emosjonell hengivelse og moralsk engasjement for sosiale relasjoner. Men, når opplever man kama muta i friluftsliv og hva gjør den fysiske opplevelsen med en?

Kama muta - i møte med og i naturen

Fra filosofien vet vi at emosjoner er relevant for erfaringer og kognitive prosesser (Næss, 1974). Når vi retter blikket til filosofien finner vi ganske like ideer om akkurat det fenomenet, kama muta beskriver. Eksisterende konseptene for «å være rørt i og av naturen» er for eksempel «peak experiences» (Maslow 1962, 1970; Davis 1998) eller «transcendental ecstasy» (Laski, 1961, 1980). Hvorfor trenger vi et nytt konsept eller begrep som kama muta? Det trenger vi først og fremst for å få en dypere forståelse av de under leggende prosessene. Men også for å vise at det ligger en teori & hypotese bak fenomenet, som er mer systematisk og gjør det tilgjengelig til andre vitenskapelige disipliner og lettere formiddelbar til politikken (hvor det er krav for effekter).

Metode og empirisk materiale

Foruten en teoretisk tilnærming, bygger denne forskningen på en empirisk analyse som er basert på feltforskning i 2018 (3 turer, 3-11 dager) med norske og tyske studenter (aktiviteter: vandring, kanotur osv.). I prosjektet mitt undersøker jeg fenomenet gjennom en metodisk kombinasjon av:

- spørreskjemaer (Generell, PANAS+, KAMMUS)
- observasjoner (feltnotater)
- intervjuer (før, i mellom, 3-6 uker etterpå)
- fokusgrupper
- bilder (analog – deltakerne)

Resultater og tendenser i materialet

I foredraget presenterte jeg forskjellige eksempel som: i møte med ville dyr, utsynet over et vakkert landskap, vandringer i skogen, stille øyeblikk ved et vann eller i opplevelsen av en klar stjernehimmel for å forklare hvordan man kan miste følelsen av å være et eget individ og hvordan det er relatert til helse. Jeg brukte empiriske data for å forklare den sosiokulturelle konteksten for fenomenet og hvordan dette forholder seg til helseaspekter som stressreduksjon. Ut av 45 deltakerne sa 28 at de opplevde kama muta. Noen generelle fysiske aspekter som henger sammen med denne opplevelsen var en høy kroppslig spenning først og en følelse av stress-reduksjon (ro, stillhet, avspenning, avkopling fra den daglige raske verden) etterpå. Dessuten blir betydningen av sanser tydelig. Beskrivelsen av deltakerne viser til at de var på mer overraskende måter fysisk i kontakt med natur enn i hverdagslivet.

Kulturspesifikt var at de tyske og de norske studenter reagerte på forskjellige naturaspekter (eksempel: møte med dyr). Neste steget i prosjektet mitt blir nå å utforske hvor mye av den emosjonen er kulturelt skarpt (kan man lære kama muta?). I tillegg skal jeg avgrense kama muta fra andre relaterte emosjonelle konsepter som «awe» (ærefrykt).

Fasit for praksisen

Friluftslivsaktiviteter og oppholdet i naturen gir grobunn for intensive emosjoner. Og de har potensial for helse, velvære og motivasjon. Det lønner seg å være bevisst over det og utforske de.

Referanser

- Blackman, Lisa. 2012. *Immaterial Bodies: Affect, Embodiment, Mediation*. London and New York: Sage. ISBN 9781849204729
- Barrett, L. F., Lewis, M., & Haviland-Jones, J. M. (Eds.). (2016). *Handbook of emotions*. Guilford Publications.
- Davis, John 1998. The Transpersonal Dimensions of Ecopsychology: Nature, Nonduality, and Spiritual Practice. *The Humanistic Psychologist* 26 (1–3):69–100. DOI: 10.1080/08873267.1998.9976967, 11:33–36.
- Fiske, A. P., Schubert, T. W., & Seibt, B. (2017). “Kama muta” or ‘being moved by love’: A bootstrapping approach to the ontology and epistemology of an emotion. In J. Cassaniti & U. Menon (Eds.), *Universalism without uniformity: Explorations in mind and culture* (pp. 79-100). University of Chicago Press. Doi: 10.7208/chicago/9780226501710.001.0001
- Jekauc, D., Brand, R., eds. (2017). *How Do Emotions and Feelings Regulate Physical Activity?* Lausanne: Frontiers Media. doi: 10.3389/978-2-88945-271-
- Kama muta forskning: <http://kamamutalab.org/publications/>
- Laski, Marghanita 1961. *Ecstasy in Secular and Religious Experiences*. Los Angeles: Jeremy P. Archer.
- Laski, Marghanita 1980. *Everyday Ecstasy*. London: Thames & Hudson. Maslow, Abraham 1962. *Toward a Psychology of Being*. Princeton: Van Nostrand.
- Maslow, Abraham 1970. *Religions, Values, and Peak-Experiences*. New York: Viking.
- Næss, A. (1974). *Økologi, samfunn og livsstil: utkast til en økosofi*.
- Schubert, T. W., Zickfeld, J. H., Seibt, B., & Fiske, A. P. (2018). Moment-to-moment changes in feeling moved match changes in closeness, tears, goosebumps, and warmth: Time series analyses. *Cognition and Emotion*, 32(1), 174-184.

Opplevelser av skjønnhet i vinterfjellet

Helga Synnevåg Lovoll, Knut-Willy Sætber, Høgskulen i Volda, og Mark Graves, Fullar, USA

Sammendrag

I analysen av et pilotstudium fra 2017 (n = 26) med undersøkelser av 1) estetiske opplevelser på generelt grunnlag og 2) konkrete opplevelser knyttet til en ferd i vinterfjellet, fant vi en 2-faktor struktur for estetiske opplevelser, der den ene faktoren relateres til klassiske oppfatninger av skjønnhet, mens den andre faktoren relateres til det sublime. I første omgang er dette identifisert som personlighetstrekk, men det viser seg at den sublime faktoren også ble fanget opp gjennom Experience Sampling underveis på en 5-dagers vintertur i full storm. For å forstå mer om hvordan disse faktorene kommer til uttrykk på tur ble det gjennomført ny datainnsamling mars 2018 (n = 26). Funnene peker på at i møtet med natur er det svært viktige opplevelser knyttet til personlig vekst og opplevelser av mening. Disse opplevelsene blir kanskje oversett og underkommunisert i en sammenheng med fokus på aktiviteter og læring av ferdigheter?

Nøkkelord: Estetikk, psykologi, spiritualitet, transcendens, undring

Innledning

Hvordan opplever vi natur? For å få mer kunnskap om hvordan vi opplever natur, settes søkelyset på opplevelser i vinterfjellet. Hvordan mening kan skapes i møtet med natur tolkes både spesifikt og kontekstuel, men også som generelle trekk ved vår tid. Det teoretiske bakteppet dannes fra et tverrfaglig perspektiv, der den estetiske opplevelsen forstås fra eudaimonisk well-being-tradisjon (Huta, 2011; Steger, 2016; Vittersø, 2016), men også fra filosofien. I dette tverrfaglige møtet blir et nytt, teoridrevet spørreskjema prøvd ut for empiriske undersøkelser. Prosjektet tilnærmer seg estetiske opplevelser fra et bredt perspektiv som inkluderer skjønnhet, sublimitet og undring (Sobosan, 1999, Sæther, 2017) og plasserer seg i grenseland mellom teoretiske/filosofiske og samfunnsvitenskapelige tilnærminger.

Gjennom friluftsliv finnes en unik tilnærming til å utforske dybden i naturopplevelser, ettersom det finnes oppfatninger om særskilte måter å være i natur på. Beskrivelsen av "slow experience" er for eksempel kvalitativt annerledes enn "fast (or postmodern) adventure" (Gelter, 2010; Varley & Semple, 2015). I et internasjonalt perspektiv peker begrepet friluftsliv på den vide, filosofiske tilleggs-kvaliteten ved det å være ute (Henderson & Vikander, 2007). Imidlertid er bevisstheten og artikuleringen om hva som skjer i dette møtet noe begrenset. Med friluftsliv rettes for eksempel en referanse til "naturopplevelser", slik som i den offisielle definisjonen på friluftsliv, men i tolkningen av dette betyr det ikke nødvendigvis mer enn positive følelser i natur. I naturmøtet ligger potensialer for opplevelser som har enda større betydning enn at de affektivt føles bra. Friluftsliv blir beskrevet ved en kontemplativ komponent, for eksempel ved at 89% av de spurte oppga at "stillhet og fred" og å "komme seg ut i frisk natur, vekk fra støy og forurensning" som viktige motiver for friluftsliv (Regjeringen, 2013). Dermed åpnes for å utforske den spirituelle dimensjonen i møtet med natur. Som en arbeidsdefinisjon definerer vi spiritualitet som en opplevelse av å streve med å integrere ens eget liv mot *ultimate verdier*, der de ultimate verdiene er mediert gjennom en tradisjon (for eksempel friluftslivstradisjon) og dets tilhørende samfunn (Schneiders, 2005; Emmons, 1999; Royce 1913/2001).

I den internasjonale litteraturen, har begrepet ”awe” nylig fått økt oppmerksomhet. På norsk kan vi oversette dette direkte til ”ærefrykt”, men det gir ikke samme mening. Begrepet ”awesome” brukes flittig på engelsk, som et sterkt emosjonsladet uttrykk, mens på norsk er ærefrykt et mye mindre brukt begrep, trolig med et mer uklart eller komplisert emosjonelt innhold. Etymologisk har ordet på engelsk beveget seg fra norrønt ved å være assosiert med noe fryktelig, til noe fantastisk, ladet med positive emosjoner (Kristjánsson, 2017). En tidlig vitenskapelig utforskning av begrepet peker på to vurderinger: den ene knyttet til persepsjonen av storslagenhet (vastness), gjerne gjennom et storslagent landskap, og den andre knyttet til et behov for å tilpasse mentale strukturer for å forstå noe nytt som ikke kan forstås alene gjennom tidligere erfaringer (accomodation) (Keltner & Haidt, 2003). Gjennom å utfordre våre konsepter om oss selv og verden rundt oss, tvinges vi gjennom emosjonelle stimuli til å forsøke å forstå og tilegne oss nye erfaringer. I en aristotelisk tolkning av awe, er dette også en moralsk følelse, rettet mot dyder, som strekker seg mot forestillinger om det gode, sanne og vakre (Kristjanson, 2017). For at awe skal være rett følt fra et dydsetisk perspektiv, må det også være følt for de rette grunnene, på den rette måten og for den rette varigheten. Kristjanson (2017) argumenterer for at awe inneholder tre diskrete følelser: estetisk ekstase, intellektuell opphøyelse og moral opphøyelse. Med dette perspektivet løftes spørsmålet om opplevelse også til etikken.

Om studien

Hvordan modellere opplevelser i friluftsliv gjennom empiriske konstrukt? I denne eksplorative tilnærmingen har vi brukt tre ulike innfallsvinkler: Først er det samlet inn eksisterende teorier og spørreskjema knyttet spirituelle aspekt og oppfatninger om estetikk. Dernest er det samlet inn data knyttet til både personlighetsmessige trekk, well-being og situasjonsbestemte episoder. Dette inkluderer utprøving av nytt, teoribasert spørreskjema. Til slutt er rådata brukt til modellering og analyser av hvordan man kan integrere empirisk og teoretisk forståelse av friluftslivserfaringer. Målet er å utvikle empiri-drevet teori på dette fenomenet, men også å utvikle empiriske forskningsmetoder for å fange opp ellers oversette eller lite utforskede aspekter ved koplinger mellom estetiske og spirituelle tolkningsdimensjoner. Denne tilnærmingen er både omfattende og i tidlig utvikling. Først presenteres resultater fra et pilotstudium fra 2017, basert på Graves, Løvoll & Sæther (2019), og dernest noen resultater fra et oppfølgingsstudium fra 2018. For det første ønsker vi å finne ut hva som er essensen i sterke opplevelser i natur, dernest ønsker vi å utvikle en måte det er mulig å fange opp denne essensen, med tanke på å kunne si noe om betydningen av slike opplevelser. Prosjektet er under utvikling.

I møtet mellom filosofiske og empiriske problemstillinger, tenker vi at det særlig er forholdet mellom spiritualitet og estetiske dimensjoner som er fruktbare for empiriske undersøkelser: *Hvordan kan estetiske opplevelser i natur peke på dypere aspekt ved menneskets spiritualitet?* Spørsmålet kan utledes til noen konkrete forskningsspørsmål:

- 1) Finnes det meningsfulle målbare estetiske aspekter ved opplevelser i vinterfjellet? Og i tilfelle – har disse en direkte spirituell implikasjon eller ikke?
- 2) Hva karakteriserer de estetiske og psykologiske dimensjonene knyttet til sterke opplevelser av natur?
- 3) På hvilken måte kan vi forstå kontekstuelle forhold knyttet til opplevelsen av *sublimitet*?

Metode

En rik metodetilnærming er brukt. Før de konkrete vinterferdene er det brukt et bakgrunnskjema knyttet til generelle oppfatninger og trekk (se detaljert informasjon om alle standardiserte spørreskjemaene i Graves, Løvoll & Sæther, 2019). Disse skjemaene ble også brukt i etterkant av turen med tanke på å analysere pre- og post-tendenser.

Underveis på tur: Her ble det benyttet Experience Sampling, inspirert av Event Reconstruction Method (Grube, Schroer, Hentzschel, & Hertel, 2008; Hektner, Schmidt, & Csikszentmihalyi, 2007). I rapporteringen av episoder ble det både brukt avkryssninger på spørreskjema og narrativer for å beskrive opplevelser. Denne delen tolkes både kvalitativt og kvantitativt.

I den teoretiske utforskningen er det særlig utforskningen av *undring* i skjæringsfeltet mellom psykologi, religion og teologi som blir lagt til grunn, med nytolkninger basert på tverrfaglig og empirisk tilnærming. Arbeidet til Robert Fuller (2012) står her sentralt.

Utvalg 1

26 studenter av 26 (100%) svarte på underveisrapporteringen. I dette utvalget var 40,1% kvinner. På denne turen var det meldt full storm i 4 dager. Turen ble dermed amputert i forhold til opprinnelig plan om å gå i høyfjellet. Alle dager ble det slått leir nedenfor tregrensen av sikkerhetsmessige grunner. Det var i tillegg mye nedbør de første dagene. Det var tre veiledere på denne turen (en kvinnelig), og alle gruppene la opp turen uavhengig av hverandre.

Utvalg 2

26 studenter av 40 mulige (65%) svarte på underveisrapporteringen. I dette utvalget var 69,2% kvinner. På denne turen var det klarvær og lite vind, og turen ble gjennomført som planlagt. Minst to av nettene var over tregrensen. Som en konsekvens av det fine været, ble temperaturen svært lav, ned mot -25 grader, noe som ga nye utfordringer. Et par studenter fikk lokale frostskafer og måtte få akutt behandling av sine medstudenter. Det var fire veiledere på denne turen (en kvinnelig), og alle gruppene la opp turen uavhengig av hverandre.

Prosedyre

Hver kveld, etter at de var kommet i soveposen, ble studentene vennlig oppfordret til å svare på spørsmål samlet i en utdelt dagbok. Denne ble oppbevart i kartmappen. Hver dag leste de følgende instruksjon:

”Når du tenker gjennom dagen på fjellet, velg ut en episode som du følte var en sterk opplevelse av natur. Beskriv denne opplevelsen”. Etter å ha formulert denne opplevelsen med egne ord, ble de bedt om å rapportere opplevelsen i form av hvor stor grad de følte de kjente seg igjen i ni ulike beskrivelser av skjønnhet. I tillegg ble det målt forskjellige følelser.

Instrument for å måle spirituell transcendens

5 spørsmål om spirituell transcendens ble målt ved Spiritual Transcendence Index (STI; Seidlitz et al., 2002), der spørsmål relatert til Gud ble erstattet med spørsmål om natur: 1) Jeg er oppmerksom på naturen selv når jeg ikke opplever den, 2) Jeg forsøker å forsterke mitt forhold til naturen, 3) Opplevelse av naturen hjelper meg i å heve meg over mine hverdagsproblemer, 4) Jeg opplever et dypt fellesskap med naturen og 5) Jeg er spirituelt berørt over skaperverkets skjønnhet. Spørsmålene ble stilt på en Likert skala 1-5.

Instrument for å måle personlig vekst

12 spørsmål satt sammen av fire forskjellige dimensjoner ble benyttet. Personal Growth Composite: Curiosity (Amabile, Hill, Hennesey, & Tighe, 1994), Absorption (Kashdan, Rose, & Fincham, 2004), Complexity (tre spørsmål) and Competence (tre spørsmål) basert på California Psychological Inventory (CPI) fra International Personality Item Pool (IPIP, HPI Science ability HIC).

Instrument for å måle generelle estetiske opplevelser

11 spørsmål om estetisk personlighet fra Personality Item Pool (IPIP; Goldberg et al, 2006)
 4 spørsmål fra Desire for Aesthetics Scale (DFAS; Lundy et al, 2010)
 Begge disse skalaene ble først oversatt til norsk, deretter oversatt tilbake igjen til engelsk (double-blind). Spørsmålene ble stilt på en Likert skala 1-5.

7 spørsmål fra egenkomponert skala om skjønnhet: 1) Jeg synes nydelig landskap er tiltalende, 2) Jeg er fascinert av detaljer og små ting i naturen, 3) Jeg verdsetter variasjon i naturen, 4) Jeg føler at alt i naturen henger sammen og er beslektet, 5) Jeg føler meg hjemme i naturen, 6) Jeg føler at skjønnhet i naturen fremkaller undring, og 7) Jeg føler naturen fremkaller ærefrykt. Spørsmålene med stilt på en Likert skala fra 1-5.

Instrument for underveisopplevelser

(Spørsmål- sånn?) Opplevelser av skjønnhet. Dette ble målt gjennom en egenkomponert skala med 9 ledd. Disse leddene var: 1) Jeg opplevde en vakker utsikt, 2) Jeg ble oppmerksom på små detaljer i naturen, 3) Jeg opplevde at naturen er full av variasjon, 4) Jeg følte at naturen var farlig, 5) Jeg følte at alt hang sammen i naturen, 6) Jeg følte meg hjemme i naturen, 7) Jeg følte at naturopplevelsen skapte en undring i meg, 8) Jeg følte det skjønnne i naturen vekket undring i meg og 9) Jeg følte at naturen vekket ærefrykt og respekt. Det ble også inkludert et spørsmål 10 for frivillig utfylling av en annen dominerende opplevelse. Disse leddene ble besvart på en Likert skala fra 1-7.

(Spørsmål- eller sånn) Basic emotion state test (BEST: Vittersø, Dyrdal, & Røysamb, 2005). Tre hedoniske følelser, velbehag, lykke og tilfredshet, 3 negative følelser, tristhet, frustrasjon, sinne og tre eudaimoniske følelser, interesse, engasjement og entusiasme, ble målt på en skala fra 1-7. Denne skalaen for å måle følelser er tidligere anvendt i flere studier (Straume & Vittersø, 2015; Vittersø, Oelmann, & Wang, 2009).

Analyse

Den empiriske analysen har flere ledd:

- 1) Faktoranalyse av alle bakgrunnsvariabler knyttet til estetiske opplevelser, inkludert den egenkomponerte, for utvalg 1
- 2) Faktoranalyse av *underveisopplevelser* av egenkomponert skala for utvalg 1.
- 3) De ulike leddene i den egenkomponerte skalaen ble undersøkt med korrelasjoner av følelser for utvalg 1.
- 4) Oppfølgingsstudie: Ny faktoranalyse av underveisopplevelser for utvalg 2.

Resultat

Analysen fra det første utvalget, avdekket en faktorstruktur med 2 dimensjoner fra bakgrunnsdataene før studentene dro på tur (Graves, Løvoll & Sæther, 2019). Disse to dimensjonene ble identifisert som 1) Generelle beskrivelser av det skjønnne/vakre og 2) intense opplevelser knyttet til det sublimen. Typiske ledd som ladet generelle beskrivelser av det skjønnne/vakre var: ”Ser skjønnhet i ting som andre kanskje ikke legger merke til” (.66) og ”Jeg synes nydelig landskap er tiltalende” (.63). Typiske ledd som ladet som sublimen opplevelser var: ”Jeg føler at skjønnhet i naturen fremkaller undring” (.76) og ”jeg føler meg ofte hjemme i naturen” (.67).

Underveisopplevelser

Underveis på tur, da de 9 leddene ble slått sammen til en skala og summert for alle målingene, ble opplevelser karakterisert som ”sterke opplevelser av natur” generelt sett opplevd mer

eudaimonisk enn hedonisk ($M_{\text{interesse}} = 5.67$, $SD = 0.70$, $M_{\text{velbehag}} = 4.89$, $SD = 0.73$, $t = 5.0$, $p < .001$). Undersøkelser av hvert av leddene ga til en viss grad følelsesmessig variasjon.

Faktoranalyse av underveisopplevelser som sterke opplevelser av natur

En ny faktoranalyse av de 9 leddene som ble prøvd ut som underveismålinger utforsket om sammenhengen mellom generelle opplevelser av natur og kvaliteter ved underveisopplevelser. Faktoranalysen viste en 3-faktormodell, men der det viste seg å være 5 ledd som hadde svært sterk ladning (over .80) på samme faktor. Faktoranalysen ble rotert med Varimax og Kaiser normalisering.

Disse leddene (med faktorladninger) var:

- .86. *Jeg opplevde at naturen var full av variasjon,*
- .80. *Jeg følte at alt hang sammen i naturen,*
- .89. *Jeg følte meg hjemme i naturen,*
- .91. *Jeg følte at naturopplevelsen skapte en undring i meg,*
- .92. *Jeg følte det skjønnne i naturen vekket undring i meg.*

På bakgrunn av at disse leddene så ut til å ha mye med hverandre å gjøre, ble det opprettet samlevariabelen "skjønnhet underveis på tur", som gjenstand for nye analyser.

Denne samlevariabelen korrelerte sterkt med personlig vekst, $r = .59$, $p < .05$.

Samlevariabelen korrelerte også sterkt med ett av spørsmålene i målingen av spirituell transcens på generelt grunnlag: *Jeg forsøker å forsterke mitt forhold til naturen*, $r = .68$, $p < .01$

Tabell 1. Skjematisk oversikt over ledd i skalaen korrelert med de to sterkeste følelsene.

Merk: De skyggelagte leddene er de leddene som lader på faktor 1 for denne spesielle turen.

1) Jeg opplevde en vakker utsikt, tilfredshet $r = .81$, $p < .001$, velbehag , $r = .73$, $p < .01$	2) Jeg ble oppmerksom på små detaljer i naturen, lykke $r = .68$, $p < .01$, engasjert , $r = .59$, $p < .05$	3) Jeg opplevde at naturen er full av variasjon, interesse , $r = .56$, $p < .05$, lykke , $r = .55$, $p < .05$
4) Jeg følte at naturen var farlig, frykt , $r = .86$, $p < .001$, tristhet , $r = .50$ (n.s.)	5) Jeg følte at alt hang sammen i naturen, lykke , $r = .33$ (n.s.), velbehag , $r = .31$ (n.s.)	6) Jeg følte meg hjemme i naturen, lykke , $r = .68$, $p < .01$, velbehag , $r = .48$ (n.s.)
7) Jeg følte at naturopplevelsen skapte en undring i meg, lykke , $r = .63$, $p < .05$, interesse , $r = .40$ (n.s.)	8) Jeg følte det skjønnne i naturen vekket undring i meg, lykke , $r = .70$, $p < .01$, interesse , $r = 0.50$, $p < .05$	9) Jeg følte at naturen vekket ærefrykt og respekt, tristhet , $r = .44$ (n.s.), tilfredshet , $r = .34$ (n.s.)

Faktoranalyse av underveisopplevelser om sterke opplevelser for utvalg 2.

Den samme faktoranalysen fra underveisopplevelser ble gjentatt på datamaterialet fra det neste utvalget. Faktoranalysen ble rotert med Varimax og Kaiser normalisering. I dette utvalget ble det funnet 2 faktorer, der det var særlig ledd 4 (naturen er farlig) og ledd 9 (ærefrykt og respekt) som ladet på faktor 2. Analysen viste ellers lading på de samme spørsmålene for faktor 1 som i det første utvalget, men i tillegg ble det ladet fra flere ledd. Størrelsen på ladingene var noe mindre.

Leddene til faktor 1 (med faktorladninger):

- .77. *Jeg opplevde en vakker utsikt,*

- .75. *Jeg ble oppmerksom på små detaljer i naturen,*
 .66. *Jeg opplevde at naturen var full av variasjon,*
 .70. *Jeg følte at alt hang sammen i naturen,*
 .88. *Jeg følte meg hjemme i naturen,*
 .80. *Jeg følte at naturopplevelsen skapte en undring i meg,*
 .79. *Jeg følte det skjønn i naturen vekket undring i meg,*
 .60. *Jeg følte at naturen vekket arefrykt og respekt.*

Drøfting

Utforskingen gjennom spørreskjema viser at sterke opplevelser i natur er meningsfullt å utforske både som personlighetstrekk og som situasjonsavhengige episoder. Disse opplevelsene ser ut til å være svært viktige å få mer kunnskap om, særlig aktualisert med den sterke korrelasjonen til personlig vekst, noe som er svært viktig i opplevelsen av et godt liv (Vittersø, 2013, 2016). At korrelasjonen også er sterk mellom situasjonsbetingede opplevelser og et generelt ønske om spirituell transcendent gjennom å forsterke et personlig forhold til natur, sier noe om betydningen av å utforske naturopplevelser fra et rikt teoretisk utgangspunkt, som også må inkludere spirituelle dimensjoner i våre forestillinger om et godt liv.

De generelle oppfatningene om betydningen av estetikk i forbindelse med tur viste en to-faktormodell, der to ulike dimensjoner ble identifisert som forskjellige, men likevel sterkt forbundet med hverandre (Graves, Løvoll & Sæther, 2019). Den ene faktoren kan tolkes i retning av tradisjonell verdsetting av det vakre, slik vi kjenner det gjennom vakker utsikt og tiltalende landskap. Slike verdsettinger kjenner vi også fra miljøpsykologien, der det er noen generelle tendenser til å tiltrekkes av visse type landskap, slik som tradisjonelle beitelandskap med litt åpninger, med betydningen av vann og med høyt innslag av urørt natur eller spor av tradisjonelt, forindustrielt landbruk (Strumse, 1996). Men i tillegg til disse tradisjonelle verdsettinger, har opplevelser i natur en mer sublim dimensjon, som kommer til andre uttrykk. Denne dimensjonen er ikke nødvendigvis knyttet til skjønnhet og landskapsmessig tiltrekking, men har innslag av mer komplekse følelser: Man kan føle seg tiltrukket og samtidig føle at det litt urovekkende. Den er også dypere i en mening. Funnet ligger dermed tettere på vår tolkning av spirituelle opplevelser, siden den har en aktiv, meningssøkende komponent i seg.

Emosjonelt skal vi være litt forsiktige med å identifisere hvordan ”sterke opplevelser i natur” føles. Følelsen av ”lykke” er tilstede i alle beskrivelsene med ladning på den sammenfallende faktoren. Det som også kan legges merke til, er rapporteringen av ”interesse” som er tilstede i 3 av leddene. I gjennomsnitt var følelsen av interesse mer intens enn følelsen av lykke. En sammenkopling mellom passive og aktive element i erfaringen kan vi dermed spore emosjonelt gjennom både hedonisk (lykke) og eudaimonisk (interesse) følelse, men den eudaimoniske følelsen var sterkest. Det er mulig at denne følelsen kan knyttes til opplevelsen av den sublime faktoren, men mer nøyaktige analyser trengs for å avdekke den følelsesmessige erfaringen knyttet til spesifikke dimensjoner i opplevelsen.

Gjennom situasjonsbeskrivelser av sterke opplevelser, kommer den sublime dimensjonen til uttrykk gjennom ord som *turen, opplevelse, sol, vær og opphold* (Graves, Løvoll & Sæther, 2019). Disse ordene korrelerte med den sublime faktoren gjennom lingvistiske språkanalyser. Vi kan tolke disse ordene til å ha noe med ”det å være på tur” å gjøre, det å være underveis. I mindre grad er disse ordene konkretisert til spesielle steder, mens i motsatt ende fant vi ord som korrelerte negativt med den sublime faktoren, som *furuskogen, kvelden, bålet og månen*.

Mens vi i utgangspunktet ikke var sikre på om det var meningsfullt å utforske de mer spirituelle sidene av selvrapporteringer om sterke opplevelser i natur, fant vi at den ikke bare er identifisert,

men som en vesentlig dimensjon i selvrapportene. Det er verdt å merke seg at den formen for spiritualitet vi har funnet, passer med vår arbeidsdefinisjon av spiritualitet knyttet til en opplevelse av å streve med å integrere ens eget liv mot *ultimate verdier*. Til et kontrollspørsmål om opplevelser av guddommelighet, var det få i utvalget som identifiserte de spirituelle opplevelsene som guddommelige. Spiritualitet i denne sammenhengen peker dermed på den aktivt meningsøkende tilnærmingen.

For utvalg 1 viste rapporteringene av underveisopplevelser at til sammen fem ledd fra våre egne spørsmål ga ladning på samme fenomen. Ut i fra likhetsvurdering med innholdet i disse spørsmålene knyttet til de generelle spørsmålene, tolker vi at disse fem leddene er relevante i forhold til den sublime dimensjonen. En samlevvariabel med disse fem leddene viser sterk korrelasjon med personlig vekst, men også en sterk korrelasjon med spørsmålet om spirituell transcens. Ut i fra de helt spesielle forholdene som var på den turen, med sterk storm i fjellet, masse snøtransport og dyp snø, og generelt krevende forhold for å gjennomføre overnatting i snø, kommer den spirituelle dimensjonen sterkt til uttrykk gjennom det å være ute og det å være underveis. I narrativene fra de sterke opplevelser, er det mange som fremhever vind, snø og vær som sterke opplevelser. Det var krevende å ta vare på seg selv underveis, uten å bli våt og kald, samtidig gjorde møte med naturkreftene tydeligvis stort inntrykk.

For utvalg 2 var situasjonen helt annerledes, med utsikt, stjernehimmel og store landskap. Underveisopplevelsene fra denne turen ble faktoranalyseret for å undersøke om strukturen vi fant for utvalg 1 ble opprettholdt for utvalg 2. Vi fant at alle de fem leddene som ladet på den første faktoren i utvalg 1 også hadde ladning for utvalg 2, men i tillegg ladet alle de andre leddene også, unntatt leddet som spurte om naturen ble opplevd som farlig. En tolkning av dette vil være at spørsmålene som angår sublinitet er viktige fortsatt, men for denne gruppen, var dimensjonene mer sammenbundet. De mer tradisjonelle verdsettingene av tiltalende landskap og vakker utsikt var med i bildet, og ikke like atskilt som i utvalg 1. Vi kan ikke ut i fra dette tolke at den ene turen var bedre enn den andre, men at vi ved å studere kontekstuelle forskjeller får fram nyanser i den estetiske erfaringen. Litt forenklet kan vi også si at det å være på tur med ”mye vær”, ikke står til hinder for svært viktige opplevelser i retning av både spirituell transcens og personlig utvikling.

Beskrivelsen av ”awe”, presentert av Keltner & Haidt (2003) passer i stor grad med de empiriske funnene av de to dimensjonene. Den ene referer til det storslagne, gjerne tolket som verdsetting av tiltalende landskap og vakker utsikt, mens den andre referer til det sublime gjennom undring over nye erfaringer og hva disse betyr for meg og verden rundt meg. Imidlertid kan vi diskutere om det storslagne, opplevelsen av ”vastness” også kan romme mikroopplevelser i den forstand at i mangelen på utsikt og store landskap, kan opplevelsen av vær, vind og snø tilby denne følelsen? At følelsen av *awe* er viktig kommer til uttrykk på flere måter: Det er en sterk trigger til prososial oppførsel (Keltner & Haidt, 2003), den medierer den observerte sammenhengen mellom spiritualitet og well-being (Van Cappellen & Saroglou, 2012) og kan være en av de raskeste og mest kraftfulle metodene for å personlig endring og vekst (Keltner & Haidt, 2003). Med de sterke sammenhengene vi fant i materialet knyttet både til personlig vekst og til spirituell transcens, tyder mye på at det fenomenet vi har fanget opp, i stor grad er relevant for beskrivelser av *awe*.

I utforskningen av empiri relatert til teori, ser vi at den aktive komponenten i *undring* peker både i retning det skjønne (Deane-Drummond, 2009) og i retning av det sublime (Sæther, 2017). Det kan være både passive og aktive tilnæringer: Aktivt, som noe motiverende, som det å søke kunnskap eller innsikt, eller passivt som at opplevelsen av noe i naturen vekker en undring. Mens begge opplevelser kan knyttes til naturopplevelser, vil de kunne tolkes til ulike nivå og ha ulike betydninger. Robert Fuller forbinder begrepene ”awe” og undring (Fuller, 2012). Begge er

forårsaket av nye og uventede stimuli, noe som utfordrer våre mentale strukturer. For Fuller kan undring beskrives som en spirituell følelse, noe som knyttes til en kilde for hva som er sant i livet. Dermed skisseres spiritualitet som en slags bro eller overgang mellom det empirisk observerbare og det sublime, grenseoverskridende. Funnene bidrar til en tettere forståelse av sammenhengen mellom empiri og teori.

Funnene har implikasjoner for didaktisk arbeid med friluftsliv, i tillegg til behov for mer forskning. I en diskusjon om friluftslivets dannelse, om formålet med å ta med andre mennesker på tur, er det grunn til å ta inn over seg mulighetene som ligger i selve møtet med naturen for menneskets personlige og spirituelle utvikling. Friluftsliv bærer med seg en mulighet for sterke opplevelser i natur, selv med krevende værforhold, som tydelig kan forbindes med spiritualitet.

Referanser

- Amabile, T. M., Hill, K. G., Hennesey, B. A., & Tighe, E. M. (1994). The work preference inventory: Assessing intrinsic and extrinsic motivational orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*(66), 950-967.
- Deane-Drummond, C. (2006). *Wonder and wisdom: Conversations in science, spirituality and theology*. London: Darton, Longman and Todd Ltd..
- Emmons, R. A. (1999). *The psychology of ultimate concerns: Motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford Press.
- Fuller, R. (2012). From biology to spirituality: The emotional dynamics of wonder, in S. Vasalou (ed.), *Practices of Wonder: Cross-disciplinary Perspectives*. Eugene: Pickwick Publications, 64–87.
- Gelter, H. (2010). "Friluftsliv as slow and peak experiences in the transmodern society." *Norwegian Journal of Friluftsliv*(1-22).
- Goldberg, L. R., Johnson, J. A., Eber, H. W., Hogan, R., Ashton, M. C., Cloninger, C. R., & Gough, H. C. (2006). The international personality item pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40, 84–96. Accessible through <http://www.ipip.ori.org>. [Accessed 10 January 2019]
- Graves, M., Løvoll, H. S., & Sæther, K.-W. (2019). Friluftsliv: Aesthetic and psychological experience of wilderness adventure. In M. Fuller, D. Evers, A. Runehov, B. Soucard, and K.-W. Sæther (Eds.), *Issues in Science and Theology: Nature and beyond*. Springer. Forthcoming.
- Grube, A., Schroer, J., Hentzschel, C., & Hertel, G. (2008). The event reconstruction method: An efficient measure of experience-based job satisfaction. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81, 669-689. doi:10.1348/096317907x251578
- Hektner, J. M., Schmidt, J. A., & Csikszentmihalyi, M. (2007). *Experience sampling method: measuring the quality of everyday life*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Henderson, B., & Vikander, N. (2007). *Nature first: outdoor life the Friluftsliv way*. Toronto: Natural Heritage Books.
- Huta, V. (2011). *Awe, inspiration and transcendence: When elevating experience plays a greater role than subjective well-being*. Paper presented at the The Second World Conference in Positive Psychology, Philadelphia.
- Kashdan, T. B., Rose, P., & Fincham, F. D. (2004). Curiosity and exploration: Facilitating positive subjective experience and personal growth opportunities. *Journal of Personality Assessment*(82), 291-305.
- Keltner, D., & Haidt, J. (2003). Approaching awe, a moral, spiritual, and aesthetic emotion. *Cognition and Emotion*, 17(2), 297-314. doi:10.1080/02699930302297
- Kristjánsson, K. (2017). Awe: An aristotelian analysis of a non-aristotelian virtuous emotion. *Philosophia*, 45(1), 125-142. doi:10.1007/s11406-016-9741-8

- Lundy, D. E., Schenkel, M.B., Akrie, T.N., and Walker, A.M. (2010). How important is beauty to you? The development of the desire for aesthetics scale. *Empirical Studies of the Arts*, 28 (1), 73–92. doi:10.2190/EM.28.1.e.
- Regjeringen. (2013). *Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester*. NOU: 10
- Royce, J. (2001). *The problem of christianity*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press.
- Schneiders, S. M. (2005). Approaches to the study of christian spirituality. In A. Holder (ed.), *The Blackwell Companion to Christian Spirituality*. Oxford: John Wiley and Sons, 15–33.
- Seidlitz, L., Abernethy, A. D., Duberstein, P. R., Evinger, J. S., Chang, T. H., and Lewis, B. L. (2002). Development of the spiritual transcendence index. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3), 439–453. doi:10.1111/1468-5906.00129
- Steger, F. M. (2016). Hedonia, Eudaimonia, and meaning: Me versus us; fleeting versus enduring. In J. Vittersø (Ed.), *Handbook of Eudaimonic well-being*. Switzerland: Springer International.
- Sobosan, J. (1999). *Romancing the universe: Theology, science, and cosmology*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.
- Straume, L. V., & Vittersø, J. (2015). Well-Being at work: Some differences between life satisfaction and personal growth as predictors of subjective health and sick-leave. *Journal of Happiness Studies*, 16(1), 149-168. doi:10.1007/s10902-014-9502-y
- Strumse, E. (1996). *The psychology of aesthetics: explaining visual preferences for agrarian landscapes in Western Norway*. Research Center for Health Promotion, Faculty of Psychology, University of Bergen, [Bergen].
- Sæther, K. W. (2017). *Naturens skjønnhet. En studie av forholdet mellom estetikk, teologi og naturvitenskap*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Van Cappellen, P., & Saroglou, V. (2012). Awe activates religious and spiritual feelings and behavioral intentions. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(3), 223-236. doi:10.1037/a0025986
- Varley, P. & T. Semple (2015). "Nordic slow adventure: Explorations in time and nature." *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 15(1-2): 73-90.
- Vittersø, J. (2013). Feelings, meanings and optimal functioning: Some distinctions between hedonic and eudaimonic well-being. In A. S. Waterman (Ed.), *The best within us. Positive psychology perspectives on eudaimonic functioning*. Washington: APA Books.
- Vittersø, J. (2016). The feeling of excellent functioning. In J. Vittersø (Ed.), *Handbook of eudaimonic well-being*. Springer International Publishing.
- Vittersø, J., Dyrdal, G. M., & Røysamb, E. (2005). *Utilities and capabilities: A psychological account of the two concepts and their relation to the idea of a good life*. Paper presented at the 2nd Workshop on Capabilities and Happiness. Milan, Italy.
- Vittersø, J., Oelmann, H. I., & Wang, A. L. (2009). Life satisfaction is not a balanced estimator of the good life: Evidence from reaction time measures and self-reported emotions. *Journal of Happiness Studies*, 10, 1-17. doi:10.1007/s10902-007-9058-1

Friluftsterapi for ungdom – erfaringer fra et klinisk forskningsprosjekt

Vibeke Palucha og Carina Ribe Fernee, Sørlandet sykehus

Et klinisk forskningsprosjekt som benytter naturen i behandlingstilbudet for ungdommer har pågått i Avdeling for barn og unges psykiske helse (Abup) ved Sørlandet sykehus HF siden 2012.

Bakgrunn for prosjektet

Klinisk behov

Bakgrunnen for prosjektet var at en relativt stor andel av ungdommene Abup hadde kontakt med droppet ut av skolen, strevde med sosial angst, langvarig isolasjon og gaming. Når ungdommer «melder seg ut» av samfunnet på et tidlig tidspunkt i livet, kan det få store konsekvenser for resten av livet deres. En del av disse ungdommene fant seg ikke til rette i mer ordinære behandlingstilbud som gjerne var basert på terapeutiske samtaler innendørs. Det var dessuten behov for flere gruppebehandlinger ettersom mange strevde nettopp med sosial samhandling, samt at en større variasjon og bredde i behandlingstilbudet var ønsket.

Natur i behandling

Vi har en rik friluftslivstradisjon i Norge og vi er så heldige å ha naturen tett på sykehusområdene våre på Sørlandet, vi ønsket derfor å ta i bruk naturen i behandlingstilbudet vårt til ungdommer. Vi leste oss opp på hva som finnes av erfaringer andre steder og ble introdusert for et fagfelt som kalles *adventure therapy* eller *wilderness therapy*, som viste seg å være mest utbredt i USA og Australia.

Fra wilderness therapy til friluftsterapi

Vi leste oss opp på forskningen på fagfeltet *adventure/wilderness therapy* og mottok ekstern finansiering fra Sørlandets kompetansefond som muliggjorde at vi kunne dra på konferanser og studiebesøk til andre land for å tilegne oss kunnskap.

Wilderness therapy ble dernest tilpasset til vår norske behandlingskontekst, blant annet ved å integrere friluftslivstilnærmingen til det enkel liv i naturen. Dette resulterte i utviklingen av en gruppeintervensjon som vi kalte for *friluftsterapi*.

Beskrivelse av friluftsterapitilbudet

Friluftsterapi er et poliklinisk tilbud som består av gruppebehandling i en lukket gruppe. Første versjonen av friluftsterapi var et ti ukers program bestående av åtte enkeltdager og to overnattingsturer; en tre-dagers tur til en gapahukleir og en seks-dagers ekspedisjon som vekslet mellom vandring og kanopadling. Gruppene ble satt sammen av 8-10 jenter og gutter i alderen 16-18 år som var henvist til ABUP grunnet sosial angst, depresjon, tilpasningsvansker og/eller kronisk utmattelse. Deltakerne ble vurdert til å oppfylle kravene for rett til helsehjelp i spesialisthelsetjenesten og ungdommene valgte selv å delta i friluftsterapi versus ordinær polikliniske behandling. Gruppeintervensjonen ble ledet av et tverrfaglig terapeutteam bestående av tre personer.

Klinisk forskningsprosjekt

Vi utviklet et klinisk forskningsprosjekt for å undersøke hvordan friluftsterapibehandlingen så ut til å fungere for deltakerne. Den første delen av prosjektet (2015-2017) er blant annet beskrevet i

artikkelen: «The effectiveness of wilderness therapy as mental health treatment for adolescents in Norway – a mixed methods evaluation» (Gabrielsen, Eskedal, Mesel, Aasen, Hirte, Kerlefsen, Palucha, & Fernee, 2018), som vi nå skal se nærmere på.

Dette var en mixed methods studie som undersøkte effektiviteten av friluftsterapi som behandlingsform. Forskningsspørsmålet var «hvilke overordnede slutninger kan trekkes vedrørende effektiviteten av friluftsterapi som behandling?» Forskningsdesignet som ble benyttet var kvasi-eksperimentelt. Dem kvantitative og kvalitative datainnsamlingen pågikk parallelt, mens datamaterialet ble analysert sekvensielt ved at spørsmål som fremkom i de kvantitative resultatene, ble videre utforsket kvalitativt.

Studien inkluderte fire friluftsterapigrupper, totalt 32 ungdommer (21 jenter og 11 gutter), hvor snittalderen ved pretest var 16,5 år.

Kvantiativ datainnsamling

Følgende spørreskjemaer ble administrert før og etter intervensjonen, samt igjen etter ett år:

- Sense of Coherence Scale (SOC-13)
- General Perceived Self-Efficacy Scale (GSE)
- Satisfaction With Life scale (SWLS)
- Self-rated Health (SRH)
- Hospital Anxiety and Depression Scale (HAD)
- Five Facet Mindfulness Questionnaire (FFMQ)
- Life Effectiveness Questionnaire (L.E.Q.-H)
- Youth Outcome Questionnaire (Y-OQ-SR 2.0)
- Eget skjema (oppmøte skole, familieforhold, fritidsaktiviteter, bruk av internett/sosiale medier, fremtidsplaner etc.)

Kvalitativ datainnsamling

Deltakende observasjon ble gjennomført i to av gruppene, etterfulgt av individuelle semistrukturerte intervjuer (N=14) ved avsluttet behandling og igjen etter ett års tid.

Resultater

De kvantitative resultatene viser at det gjennomsnittlige symptomtrykket og mål på velvære forholdt seg statistisk sett det samme fra pre- til posttest. Med andre ord var det ikke betydelig forbedring i psykisk helse på gruppenivå i løpet av intervensjonen, med unntak av et selvrapporterings-skjema som viste bedring. På individnivå viste ca. 2/3 av ungdommene bedring, mens 1/3 av ungdommene opplevde å ha det verre rett etter intervensjonen. Tolv måneder senere forekom derimot flere signifikante endringer, blant annet i forhold til angst, depresjon, mestringstro og opplevelse av egen fungering, både sammenlignet med pre- og posttest. Vi så størst endring på utsagnet: «Jeg har det bra i fritiden min», men også god effekt på utsagnene: «Jeg er i god fysisk form» og «Jeg kjenner meg selv bra». Ingen av deltakerne rapporterte forverring 12 måneder etter intervensjonen sammenliknet med pre- og posttest.

Det var særlig tre spørsmål som fremkom av de kvantitative undersøkelsene, som vi ønsket å utforske nærmere i det kvalitative materialet:

1. Hvilke prosesser kan ha hatt innflytelse på innsamling av post data?
2. Hvordan ble erfaringene fra friluftsterapi prosessert i ettertid?
3. Hvilke effekter tilskriver ungdommene til deres deltakelse i friluftsterapi?

Potensiell innflytelse på postdata og prosessering av endring

Når det gjelder det første spørsmålet, fremkom følgende av det kvalitative datamaterialet:

- a. Den terapeutiske prosessen var fortsatt pågående
Første runden med individuelle semi-strukturerte intervjuer antydte at deltakelse i friluftsterapi igangsatte terapeutiske prosesser som i flere tilfeller ikke opplevdes avrundet samtidig med at intervensjonen ble avsluttet, men derimot var fortsatt pågående. Enkelte opplevde at gruppebehandlingen fikk en brå slutt, mens andre betegnet det som at friluftsterapi initierte en endring som de selv måtte videreføre på egenhånd, eventuelt ved hjelp av videre oppfølging fra ABUP.
- b. Det tar tid å merke endring
Mange var slitne i etterkant av deltakelse i friluftsterapi og bemerket at det tar tid å bearbeide alle opplevelsene og inntrykkene, samt å merke tegn til endring eller bedring.
- c. Frykt eller tvil knyttet til endring
Usikkerhet knyttet til grad av endring og utfall av deltakelse i friluftsterapi på sikt, kan muligens forklare en eventuell reservasjon mot å rapportere bedring på posttest. Mange av ungdommene hadde strevd i mange år og flere tenkte at det de strevde med var kronisk. Flere poengterte dessuten at det er skummelt å si at ting går bedre.
- d. Friluftsterapi passer ikke for alle
Det er viktig å selektere på forhånd og å lære av de tilbakemeldingene vi får fra dem som sier at de ikke opplever at de har utbytte av denne behandlingsformen, slik at friluftsterapien tilbys de ungdommene som kan nyttiggjøre seg av denne behandlingstilnærmingen. Dette er derimot ikke alltid lett å forutsi verken for ungdommene selv eller for terapeutene. Deltakelse baserer seg derfor ofte på motivasjon.
- e. Endring kan trenge videre prosessering
Samtlige overordnede punkter understreker at det å merke endring er ofte en gradvis prosess, som gjerne trenger tid og bearbeiding. Reell endring kan derfor gjøre seg gjeldende på et senere tidspunkt og derfor ikke reflekteres i post-test kort tid etter avsluttet intervensjon. Ett eksempel på et sitat som viser til at det tar tid å merke endring:

”Jeg er veldig sånn som tar tid før jeg merker en forskjell. Det kan godt være at jeg merker det om et år, for da kan jeg se tilbake. Men akkurat når det skjer så kan jeg ikke merke: oj, der var det en forandring. Det er liksom ikke sånn”

Ett annet eksempel var en deltaker som ble spurt om han merket noe forskjell i forhold til sosial angst etter å ha deltatt på friluftsterapi, hvorpå han svarte: ”magen min sier at det gjorde det, men hjernen gjør det ikke”. Dette sitatet henviser til at det kan ta tid før endring integreres både i kropp og tanke.

Utbytte av deltakelse i friluftsterapi over tid

Ett år senere var de påbegynte endringsprosessene videreført i mange tilfeller og ungdommene rapporterte en rekke små og store endringer i deres dagligliv som de selv tilskrev deltakelsen i friluftsterapi; ofte kombinert med egeninnsats ved at de fortsatte å utfordre seg selv i etterkant. Endringene varierte fra person til person og inkluderte alt fra større selvinnsett, fornyet mot, samt nye strategier for å etablere ro, balanse, samt regulering av følelser i møte med stress og vansker i hverdagen. Opplevd utbytte av friluftsterapi etter ett år inkluderte følgende prosesser:

1. Nye perspektiver og strategier fra naturen
Flere av deltakerne fortalte at opplevelsene i friluftsterapi gav de nye perspektiver og erfaringer fra naturen. Det var også en del ungdommer som benyttet seg av strategier de hadde tilegnet seg i løpet av friluftsterapien som de benyttet seg av i hverdagen, hvor eksempler inkluderte å gå inn i skogen for å tenke, gå kveldstur for å redusere stress og reflektere over livet, samt ta “luftepauser” ute når man har sittet inne og føler seg nedfor. En ungdom fortalte at hun gikk tur i naturen for å få inspirasjon, da hun tidligere gjerne ble sittende ved datamaskinen i stedet. Barrierer til å benytte seg av naturen inkluderte fysisk avstand til naturområder, at man ikke hadde noen å dra ut i naturen sammen med, eller at man trengte et lite “dytt” for å komme seg ut. De som ikke hadde vært i naturen i etterkant av friluftsterapi fortalte at de savnet å være i naturen og samholdet de opplevde i gruppen.
2. Fra isolasjon til sosialisering
Mange av ungdommene satt mye inne på rommet før deltakelse i friluftsterapi, en del drev mye med gaming og sosiale medier. Enkelte isolerte seg grunnet angst, mens andre lå i senga grunnet fysisk utmattelse. Deltakelse i friluftsterapi ble en direkte eksponering til sosialt samvær og det å komme seg ut. Etter intervensjonen begynte en del å ta mer kontakt med venner, var mer sosialt engasjert på skolen, og samtlige som hadde droppet ut av skolen returnerte til skolen. Enkelte av ungdommene som hadde mistro til jevnaldrende etter å ha opplevd mye mobbing fortalte at de fikk erfare at andre ungdommer også kan være hyggelige.
3. Kropp/sinn innsikt fører til økt balanse
Flere av deltakerne opplevde at de fikk større selvinnsett og lærte å bli kjent med egne grenser både fysisk og psykisk. I etterkant har denne innsikten vært til hjelp for ungdommene i forhold til å opprette og ivareta en bedre balanse i hverdagen slik at de på den ene siden ikke stadig overanstrenger seg, eller på den annen siden unnlater å utfordre seg selv i det hele tatt. For de personene som strevde med utmattelsessymptomer hjalp det å bli kjent med egne grenser dem til å våge å utfordre seg mer både fysisk og sosialt uten å være redd for å bli mer sliten.
4. Selvaksept
Flere av ungdommene kunne tenke at de var rare eller mislykkede fordi de strevde i hverdagen. I friluftsterapien fikk de møte andre som har opplevd vanskelige ting. Over tid utviklet flere av ungdommene større selvaksept for at det er normalt at livet går opp og ned, at ikke alle dager er like gode, og at det er ok at det tar tid å føle seg komfortabel i nye settinger, og at det også kan ta tid å bli bedre. Flere opplevde at de klarte å være seg selv i friluftsterapien og at de skammet seg i mindre grad.
5. Å bli aktør i eget liv
Deltakerne opplevde at de var i bedre stand til å ta vare på seg selv og dermed større grad av selvstendighet. Flere trodde de var avhengige av mobiltelefonen, av venner, av foreldre, og en trygg base å trekke seg tilbake til, mens de fikk erfare at de klarte mer enn de trodde. Dette overførte de i stor grad til eget liv hvor de var mer proaktive i egen livssituasjon og dermed med på å påvirke egen fremtid. Eksempler inkluderte å dra på reiser alene, engasjere seg i frivillig arbeid på fritiden, distansere seg mer til sosiale medier, og å avrunde oppfølgingen fra Abup. Det som gikk igjen var at ungdommene enten fant tilbake til seg selv eller fant mer ut av hvem de ønsket å være.

Konklusjoner

1. Friluftsterapi ser ut til å støtte flesteparten av deltakerne mot *bedret psykisk helse* på sikt.
2. Avstand i *tid* og videre *prosessering* kan virke inn på opplevd utbytte av friluftsterapi.
3. Effekten av friluftsterapi er potensielt flerfoldig, men ofte ikke umiddelbart merkbar for deltakerne.

(Fra) virtuell (til) virkelighet: Kan VR motivere til besøk i naturen?

Siv Lena Birkeheim, Sigbjørn Litleskare, Tore Liltre Rydgren, Miranda Thurston, Giovanna Calogiuri, Høgskolen i Innlandet

Perspektiv og bakgrunn

Naturopplevelser og helse

Naturopplevelser har flere positive effekter på folks helse. Dette er velkjent og godt dokumentert av forskning (Bowler, Buyung-Ali, Knight, & Pullin, 2010). Naturopplevelser bidrar blant annet til å redusere stress og har en positiv innvirkning på humøret, som på lang sikt kan forebygge sykdom og fremme god psykisk helse (Mitchell, 2012). I tillegg kan fysisk aktivitet i natur gi større helsefordeler enn fysisk aktivitet innendørs (Thompson Coon et al., 2011). Naturopplevelser kan også hjelpe mennesker til å være mer aktive i hverdagen (Calogiuri & Chroni, 2014).

I Norge er det populært med friluftaktiviteter, men det er likevel mange (ca 40% av befolkningen) som ikke er i kontakt med naturen på en ukentlig basis (Calogiuri, Patil, & Aamodt, 2016). I andre land er befolkningen mindre opptatt av friluftaktiviteter. For eksempel har en studie fra Storbritannia vist at mindre enn 20% av befolkningen gjennomfører 'aktive besøk' av naturen i løpet av uken (White et al., 2016). Det er derfor viktig å finne effektive løsninger som kan fremme friluftaktiviteter i befolkningen.

Virtual Reality (VR): den gode, den slemme og den stygge

VR er en kunstig verden du blir fullstendig oppslukt av: når man tar på seg VR-brillene blir man visuelt separert fra den virkelige verden og ser, hører og beveger seg i et fiktivt univers. VR har vært et 'hot topic' innenfor tech-miljøene og nå er flere løsninger tilgjengelig i butikker til en relativt rimelig pris. I dag er VR mest brukt til underholdning, men det er foreslått at VR vil komme til å bli mer og mer brukt innen utdanning, helsetiltak og forskning.

Blant annet, kan VR ha et potensiale for å motivere personer til å oppsøke naturen ved å skape nysgjerrighet og positive følelser. Derimot er det en del skeptisisme rundt brukt av VR. Risikerer vi at folk velger virtuell natur fremfor ekte natur? Finnes det negative bivirkninger ved misbruk av VR? Det er også ukjent i hvilken grad VR kan gi de samme positive psykofysiologiske effektene som man kan oppleve i ekte natur.

Derfor Problemstilling i denne studien er:

- Hvilket potensiale har virtuell virkelighet (VR) som verktøy for å motivere mennesker til å besøke naturområder?
- Vil kombinasjonen av VR og fysisk aktivitet (*dvs* å gå på en tredemølle) gi en større motiverende effekt, enn å se på VR uten fysisk aktivitet?

Metoder

Eksperimenter

Denne studien er en del av et større prosjekt som undersøker opplevelser av virtuelle friluftaktiviteter (Giovanna Calogiuri et al., 2018). I et eksperiment gjennomgikk en gruppe med 26 friske voksne både en 'sittende-VR' og en 'tredemølle-VR' (Figur 1). VR-briller ble brukt for å

vide en 360° video av en gåtur ved Glomma. Eksperimentene fant sted i Testlab Idrett ved Høgskolen Innlandet – Studiested Elverum.

Datainnsamling

Etter hvert eksperiment ble følgende variabler samlet inn ved bruk av et spørreskjema: i hvilken grad deltagerne opplevde de vil besøke naturområdet i virkeligheten ('motiverende effekt'), trivsel, humør, opplevd nærvær i den virtuelle verdenen, og miljøets restorativ kvalitet ('fascinasjon' og 'komme vekk'). I tillegg, ved bruk av fem åpne spørsmål, ble noe skriftlig kvalitative informasjon samlet inn for dypere innsikt i deltakernes oppfatninger og meninger.

Dataanalyse

Students t-test ble brukt til å sammenligne den motiverende effekt mellom de to VR-forholdene (sittende og tredemølle). Spearman's korrelasjonsanalyse ble benyttet til å undersøke mulige sammenheng mellom den motiverende effekt og alle de andre studievariablene samt en reffe kontrollvariablene (kjønn, alder, fysisk aktivitetsnivå, BMI, og hjertefrekvens under VR eksperimentene). Den kvalitative informasjonen ble analysert ifølge den «Framework» tilnærming. (Gale, Heath, Cameron, Rashid, & Redwood, 2013).

Figur 1. VR-forholder

Resultater

Kvantitative funn

Det var stor variasjon i den motiverende effekten blant deltagerne, og det var ingen signifikant forskjell mellom de to VR-forholdene (sittende: $M \pm SD = 4.54 \pm 2.83$; tredemølle: $M \pm SD = 4.69 \pm 2.84$). En korrelasjonsanalyse viste i både VR-forholdene signifikante sammenhenger mellom den motiverende effekten og de følgende variablene: opplevd nærvær ('realisme': $r = 0.43$; 'være der': $r = 0.49$), miljøets restorativ kvalitet ('fascinasjon': $r = 0.53$; 'komme vekk': $r = 0.61$). Kun i tredemølle intervensjonen, var det en signifikant korrelasjon mellom den motiverende effekten og trivsel ($r = 0.39$).

Kvalitative funn

Den kvalitative analysen identifiserte ni temaer, som var gruppert i tre hovedkategorier: Forhold mot VR og det motiverende potensiale, Faktorer som påvirker VRs motiverendepotensiale, og Opplevelser som fører til økt motivasjon. I tråd med de kvantitative funnene, viste den kvalitative analysen en stor variasjon i hvilken grad deltagerne opplevde at VR har potensiale for å motivere til å besøke naturomgivelser i virkeligheten. Noen var bekymret at VR kunne føre til en motsatt effekt: at folk vil ikke gå ut fordi man kan oppleve naturen med VR. Dårlig videokvalitet, det at flere ble svimmel og uvel var avgjørende for opplevelsen av VR/ potensialet for å motivere folk til å besøke naturområder. Deltakerne mente at en VR video med mer fascinerende naturområder ville vært positivt for den motiverende effekten. Men selv om deltakerne opplevde at VR ikke kunne gi 'ekte' naturopplevelser, gjorde VR videoen deltakerne nysgjerrige, slik at de fikk lyst til å gå ut og oppleve naturen.

Konklusjoner

Funnene antyder at VR kan ha et potensiale som verktøy for å motivere mennesker til å besøke ekte naturområder. Videoer med bedre kvalitet og mer fascinerende naturområder kunne ført til en større motiverende effekt. Det er ingen tydelige funn på at kombinasjonen av VR og fysisk aktivitet fører til en større motiverende effekt. «Cybersykdom» en stor utfordring. Det er behov for videre forskning med oppfølgingsmålinger av deltagerens atferd for å vurdere i hvilken grad VR kan føre til at man besøker naturområder.

References

- Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M., & Pullin, A. S. (2010). A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments. *BMC Public Health*, *10*, 456. doi:10.1186/1471-2458-10-456
- Calogiuri, G., & Chroni, S. (2014). The impact of the natural environment on the promotion of active living: an integrative systematic review. *BMC Public Health*, *14*, 873. doi:10.1186/1471-2458-14-873
- Calogiuri, G., Litlekare, S., Fagerheim, K. A., Rydgren, T. L., Brambilla, E., & Thurston, M. (2018). Experiencing Nature through Immersive Virtual Environments: Environmental Perceptions, Physical Engagement, and Affective Responses during a Simulated Nature Walk. *Front Psychol*, *8*(2321). doi:10.3389/fpsyg.2017.02321
- Calogiuri, G., Patil, G. G., & Aamodt, G. (2016). Is Green Exercise for All? A Descriptive Study of Green Exercise Habits and Promoting Factors in Adult Norwegians. *Int J Environ Res Public Health*, *13*(11), 1165. doi:10.3390/ijerph13111165
- Gale, N. K., Heath, G., Cameron, E., Rashid, S., & Redwood, S. (2013). Using the framework method for the analysis of qualitative data in multi-disciplinary health research. *BMC Med Res Methodol*, *13*, 117.
- Mitchell, R. (2012). Is physical activity in natural environments better for mental health than physical activity in other environments? *Soc Sci Med*, *8*, 8.

- Thompson Coon, J., Boddy, K., Stein, K., Whear, R., Barton, J., & Depledge, M. H. (2011). Does participating in physical activity in outdoor natural environments have a greater effect on physical and mental wellbeing than physical activity indoors? A systematic review. *Environmental science & technology*, 45(5), 1761-1772. doi:10.1021/es102947t
- White, M. P., Elliott, L. R., Taylor, T., Wheeler, B. W., Spencer, A., Bone, A., . . . Fleming, L. E. (2016). Recreational physical activity in natural environments and implications for health: A population based cross-sectional study in England. *Prev Med*, 91, 383-388. doi:10.1016/j.ypmed.2016.08.023

Reiseliv og friluftsliv i Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker

Knut Bjørn Stokke, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet og Jan Vidar Haukeland, Transportøkonomisk institutt

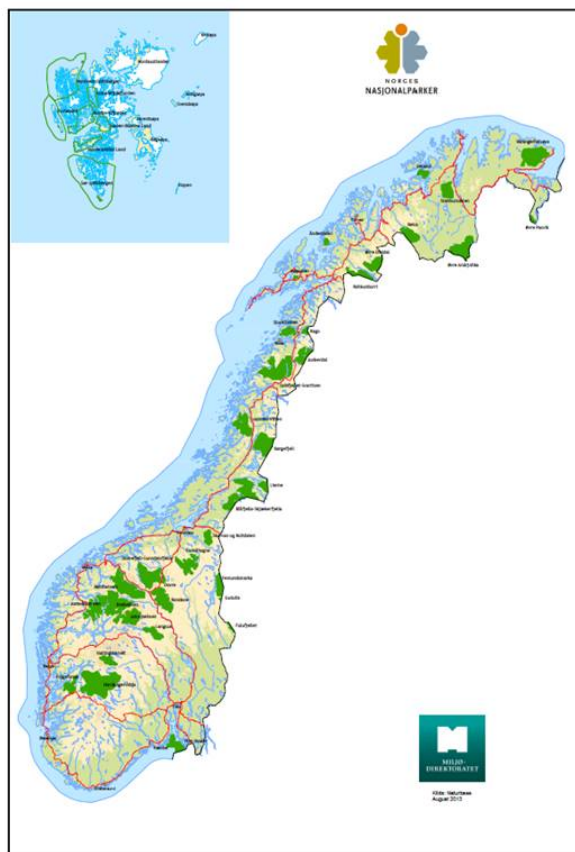
Innlegget inngår i PlanCoast-prosjektet¹, som studerer utfordringer knyttet til integrert planlegging og forvaltning av kystsonen i Norge. I en av arbeidspakkene ser vi nærmere på to av de relativt nye nasjonalparkene langs kysten; Ytre Hvaler (etablert i 2009) og Færder (etablert i 2013). Den overordnede problemstillingen er i hvilken grad det institusjonelle rammeverket som lovverk, organisering av verneforvaltningen etc., som tradisjonelt er utformet med tanke på vern av fjellnatur, er godt nok tilpasset kystsonen der det er et langt større og mer mangfoldig brukspress på naturressursene. I denne presentasjonen drøfter vi hvordan interesser knyttet til reiseliv og friluftsliv er inkludert og håndtert i forvaltningen og planleggingen av Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker og deres randsoner, bl.a. i arbeidet med besøksstrategier. Analysene bygger på intervjuer med representanter for nasjonalparkforvaltningen, nasjonalparksentra, kommunene og reiselivs- og friluftslivsaktører som opererer i nasjonalparkene.

Historisk bakteppe

De første nasjonalparkene i Norge ble etablert på 1960-tallet, og de fikk sin juridiske forankring i Naturvernloven av 1970, som senere ble avløst av Naturmangfoldloven i 2009. I utgangspunktet var tanken at nasjonalparkene i Norge skulle etableres i områder der det ikke fantes vesentlige spor av menneskelige/tekniske inngrep, og det var derfor naturlig at disse verneområdene i første rekke ble opprettet i relativt avsidesliggende og uberørte fjellområder i Norge (figur 1). En hovedregel var også at nasjonalparkene skulle ligge på statens grunn. Like fullt skulle allemannsretten, som er nedfelt i Friluftsløven av 1959, fortsatt også gjelde innenfor vernegrensene. Denne adgangen var myntet på aktiviteter som var i samsvar med det tradisjonelle, enkle friluftslivet (f. eks. turer til fots og på ski, bærplukking, telting osv.). Hovedideen har vært basert på at historisk gitte aktiviteter som var etablert i områdene allerede på vernetidspunktet, slik som friluftsliv, høsting av naturressurser, tradisjonelt utmarksarbeid etc., skulle kunne videreføres, mens man har hatt tradisjon for å håndheve en streng forvaltningspraksis når det gjelder innføring av nye tekniske installasjoner, infrastrukturtiltak, utvidelser og endringer av bygningsmasse og introduksjon av nyere former for utstyrskrevede friluftsliv og kommersielt basert reiseliv.

---

¹ Forskningsprosjektets tittel er «Integrated Coastal Zone Management and Planning. Structural and Legal Challenges». Prosjektet ledes av NMBU og består av fem arbeidspakker, og denne artikkelen inngår i arbeidspakke 3 med fokus på nasjonalparker i kystsonen.

Figur 1: Oversikt over nasjonalparker i Norge. (Kilde Miljødirektoratet.)

Forvaltningsmyndighetene har sett det som sin primære oppgave å beskytte naturverdiene. Det har historisk sett heller ikke vært noen sterke forventninger til at f. eks. nasjonalparkforvaltningen skulle beskjefte seg med tilrettelegging for de besøkende. Men når friluftslivet er i rask endring og den næringsmessige betydningen av nasjonalparkene som besøksmål blir tydeligere, blir også utforming av besøksstrategier og en mer aktiv besøksforvaltning oppgaver som vernemyndighetene må ta hånd om. Litt forenklet kan vi si at det har foregått en endring fra «vern mot bruk» til «bruk og vern» gjennom de siste to tiårene, symbolisert gjennom slagordene til Direktoratet for naturforvaltning fra 1990-tallet «Natur som får være seg selv!» til Miljødirektoratets «Velkommen inn!», som ble lansert i forbindelse med merkevarestrategien for nasjonalparkene i 2015 (Miljødirektoratet 2015). Denne dreiningen mot «bruk og vern» er blitt ytterligere aktualisert gjennom etableringene av nasjonalparkene ved kysten. Det er flere slående trekk ved de nye nasjonalparkene langs kysten og som skiller dem fra nasjonalparkene på fjellet. For det første er områdene som blir vernet langs kysten (ved siden av Ytre Hvaler og Færder, ble Jomfruland og Raet nasjonalparker begge etablert i 2016) utpregede kulturlandskap med et stort og mangfoldig bruks- og besøkspress fra både land- og sjøsiden, noe som stiller store krav til skjøtsel og tilrettelegging (Stokke, Haukeland og Hansen 2017). For det andre er disse nye parkene, med unntak av Ytre Hvaler, lokalt initierte, og ikke en del av den statlige nasjonalparkplanen (Miljøverndepartementet 1992).

Selv om det generelt er blitt større fokus på brukerperspektivene i norske nasjonalparker, bl.a. gjennom den nasjonale satsingen på merkevare- og besøksstrategier (Miljødirektoratet 2015), viser tidligere undersøkelser at de historiske føringene er sterke og at de tradisjonelle oppgavene knyttet til forvaltningen av de naturgitte verneverdiene fortsatt preger verneområdeforvaltningen i Norge (Haukeland et al., 2103). Dette gjenspeiles både i prioritering av oppgaver og

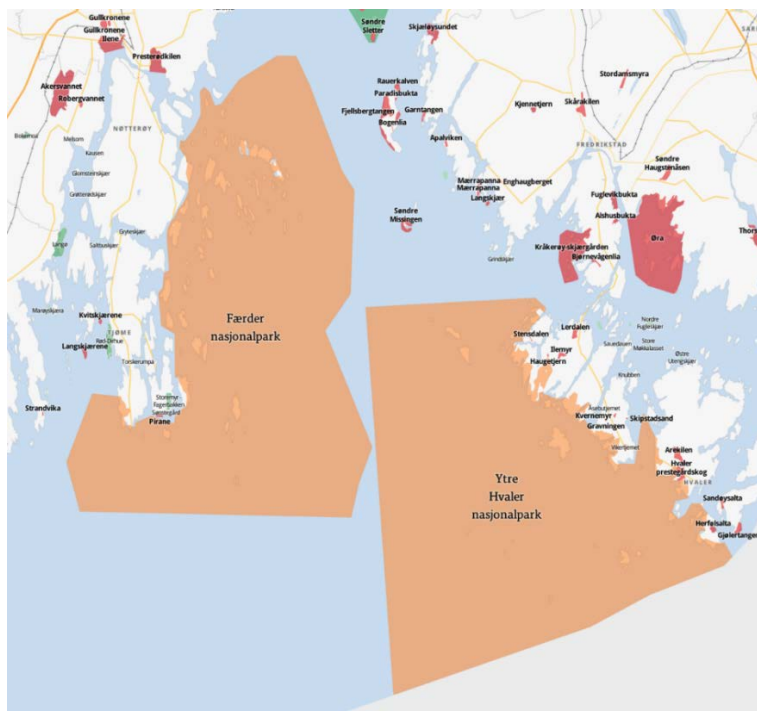
kompetansekrav knyttet til den daglige forvaltningen. På denne bakgrunn har vi i dette prosjektet vært nysgjerrige på hvordan man i forvaltningen av Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker har evnet å ivareta besøks- og reiselivsperspektivene parallelt med verneverdiene. Begge nasjonalparkene har etablert interkommunale nasjonalparkstyrever med politisk representasjon fra de berørte kommunene og fylkeskommunen, etter delegeringen av forvaltningen av store verneområder i 2009, hvor nasjonalparkforvalteren fungerer som sekretær for styret. Nasjonalparkforvalteren er ansatt av Fylkesmannen, men skal arbeide lokalt. I Ytre Hvaler har nasjonalparkforvalteren sitt arbeidssted i Skjærhalden, det største tettstedet i Hvaler kommune. Nasjonalparkforvalteren for Færder sitter hos Fylkesmannen i Tønsberg, men har en gang i uka kontorplass på nasjonalparksenteret i Tjøme.

Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker

Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker ligger på hver sin side av Ytre Oslofjord, og har felles grense ute i fjorden (figur 2). Ytre Hvaler nasjonalpark ble opprettet i 2009, etter en lang prosess som varte i flere år. Grunnen til at det tok lang tid å få etablert parken var i hovedsak knyttet til konflikten med yrkesfisket, særlig spørsmålet om trålfrie områder. Saken ble løftet helt opp nasjonalt nivå, med forhandlinger mellom Miljøverndepartementet og Fiskeri- og kystdepartementet. I tillegg til å finne mulige kompromisser, var det også en del usikkerhet knyttet til hjemmelsgrunnlaget som lå i naturvernloven (nå naturmangfoldloven) når det gjaldt å verne sjøområder mot tråling. Verneområdet består hovedsakelig av sjøområder, både sjøoverflate og sjøbunn, som utgjør totalt 354 km². De vernede landområdene i strandsonen utgjør kun 14 km².

Nasjonalparken ligger i hovedsak i Hvaler kommune, men en mindre del er i Fredrikstad kommune. Verneformålet er «å bevare økosystemer på land i sjø med naturlige forekommende arter og bestander, kystlandskap med sjøoverflate og havbunn med korallrev, hard- og bløtbunn». I formålsparagrafen påpekes det også at «allmennheten skal gis anledning til naturopplevelse gjennom utøvelse av tradisjonelt og enkelt friluftsliv med liten grad av teknisk tilrettelegging» (Forskrift Ytre Hvaler nasjonalpark 2009). Landområdene og øyene i skjærgården har relativt få hytter og ingen større tekniske installasjoner og framstår som inngrepsfritt sammenlignet med andre kystområder i Østfold. Mye av forklaringen for dette er Oslofjordens Friluftsråd sin mangeårige innsats for å sikre Hvaler-skjærgården for friluftslivet gjennom oppkjøp og servituttavtaler. Dette arbeidet har vært en avgjørende forutsetning for etableringen av nasjonalparken. Ytre Hvaler nasjonalpark ble etablert samtidig med Kosterhavet Nationalpark på svensk side av grensen, og de to parkene utgjør dermed et stort sammenhengende sjø- og skjærgårdsområde.

Figur 2. Færder og Ytre Hvaler nasjonalparker (Kilde Store Norske Leksikon)

Færder nasjonalpark ble opprettet i 2013, og ligger Færder kommune (tidligere Nøtterøy og Tjøme kommuner) i Vestfold fylke. I alt dekker Færder nasjonalpark et område på 340 km², hvorav 325 km² ligger under vann, dvs. 96 %. Færder nasjonalpark ligger, som Ytre Hvaler, nær store større byer og befolkningskonsentrasjoner, og er dermed lett tilgjengelige for mange. Og i likhet med i Ytre Hvaler har også Oslofjordens Friluftsråd lenge hatt stort engasjement i skjærgården i Tjøme og Nøtterøy, og sikret verdifulle arealer for allmennhetens friluftsliv.

Forvaltningsutfordringer og -muligheter

Intervjuene av begge nasjonalparkforvalterne bekreftet at en sentral utfordring for forvaltningen er det intense og mangfoldige bruks- og besøkstrykket både fra land- og sjøsiden, noe som stiller store krav til tilrettelegging (Stokke, Haukeland og Hansen 2017). En karakteristisk utfordring i kystparkene er bl.a. de begrensede mulighetene for å kanalisere ferdselen gjennom innfallsporter og stier. Dette er en strategi som er mye brukt i fjellparkene, men som er problematisk i kystparkene, ettersom de besøkende ikke følger faste linjer, men spres ut over større områder (Hansen, 2016). Nasjonalparkforvalterne påpekte videre at man står midt i en læringsprosess knyttet til det å forvalte nasjonalparker i kystsonen, og at flere tilpasninger må til etter hvert som man gjør seg flere erfaringer.

Sammenliknet med situasjonen i mange andre land, er forvaltningsapparatet som er bygd opp rundt de norske nasjonalparkene, av beskjedne størrelse (Lindberg 2001). Mens det for Kosterhavet Nationalpark på svensk side er syv statlige heltidsansatte med en nasjonalparksjef på toppen, er det kun én heltidsstilling som nasjonalparkforvalter for henholdsvis Færder og Ytre Hvaler nasjonalpark (Stokke, Haukeland og Hansen 2017). Arbeidssituasjon for de norske forvalterne blir derfor krevende når man skal ivareta mange tradisjonelle naturforvaltningsoppgaver i en ny marin kontekst og dessuten forventes å følge opp med en mer aktiv besøksforvaltning for å integrere brukerperspektivet (den nye besøksstrategien for nasjonalparkene forventes å være implementert i norske nasjonalparker innen utgangen av 2020). En strategi på norsk side har vært å forsøke å jobbe tettere i nettverk med andre faginstanser

som har ansvar for skjøtsels- og tilsynsoppgaver i de samme områdene, og samlokalisere dette i faglige knutepunkter (Stokke & Haukeland 2017).

Reiselivets og friluftslivets plass i nasjonalparkforvaltningen

Intervjuene med reiselivsaktørene knyttet til Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker viste at næringen er relativt svakt organisert, og det er lite samarbeid for å utnytte potensialet som ligger i park-kvalitetene. Det ble også vist til at foreløpig har ikke nasjonalparkene generert så mye mer besøk, og mange besøkende er heller ikke klar over at de er i eller ved et verneområde. Begge parkene har mye besøk i sommerhalvåret, og en utfordring her som mange andre steder er å utvide sesongen og utvikle helårsprodukter.

Reiselivsinteressene er imidlertid relativt fragmenterte og synes foreløpig bare i beskjeden grad å være opptatt av å dra nytte av nasjonalparkstatusen i sin virksomhet. Reiselivsbedrifter og frilufsorganisasjoner bidrar i liten grad til nasjonalparkforvaltningen, noe som samsvarer med tidligere studier av forvaltningen i andre nasjonalparker (Haukeland 2011). Noen aktører sitter imidlertid i referansegrupper, men det ble påpekt at møtene lett får et enveis informasjonspreg og at man ikke opplever at sakene som tas opp, er relevante. Kommunene i Færder og Ytre Hvaler nasjonalparker har vært viktige bindeledd mellom lokale reiselivsaktører, og mellom nasjonalparkforvaltningen og reiselivet. I Hvaler hadde særlig tidligere næringsjef og leder av nasjonalparksenteret en viktig rolle som pådriver og kontaktperson, bl.a. gjennom Interreg-samarbeid med Kosterhavet Nationalpark og opplæring av reiselivsaktører (vertskapskurs) (Stokke & Haukeland 2017). Næringsjefen i Tjøme har også tatt en aktiv rolle for å utvikle potensialet innenfor lokal verdiskaping som ligger i nasjonalparken. Kommunene som er vertskap for de nye marine nasjonalparkene Ytre Hvaler, Færder, Jomfruland og Raet, har også inngått et partnerskap for sammen å se mulighetene som ligger i natur- og kulturkvalitetene i parkene, og som foreløpig skal gjelde ut 2019. Internasjonalt er det naturbaserte reiselivet sterkt voksende og for mange besøkende har nasjonalparkene en stor attraksjonsverdi (Balmford et al. 2015), og det ligger også en forventning i Ytre Hvaler og Færder om økt besøk. Et nært samarbeid mellom forvaltning og reiselivsbedrifter er ansett som en forutsetning for å få på plass en tilfredsstillende besøksforvaltning i nasjonalparkene (McCool 2009).

Reiselivsaktørene i Færder uttrykte den sterkeste troen på potensialet som ligger i naturbasert reiseliv knyttet til nasjonalparken. En grunn til det er trolig at etableringen av nasjonalparken i Færder kom av et lokalt initiativ, mens Ytre Hvaler var en del av den nasjonale nasjonalparkplanen. Ett av formålene med det lokale initiativet for å opprette Færder nasjonalpark var å bidra til positiv steds- og næringsutvikling. Forvaltningen har også hatt et sterkere fokus på besøk og reiseliv i Færder sammenlignet med Ytre Hvaler, selv om man også i Hvaler gjennom nettverket med andre marine nasjonalparker og arbeidet med besøksstrategi har fått mer fokus på tilrettelegging for de besøkende. I Færder har man også hatt lokal kompetanse på bruken av skjærgården utenfor Tjøme og Nøtterøy, gjennom arbeidet med å sikre kystområder for allmennheten i form av offentlig erverv og senere som landskapsvernområde (som i stor grad utgjorde det samme arealet som nå er nasjonalpark).

En fellesnevner for begge nasjonalparkene er den viktige rollen som Oslofjordens Friluftsråd har spilt gjennom lang tid for å sikre verdifulle kystarealer for allmennhetens friluftsliv. Allerede på 1930-tallet begynte Oslofjordens Friluftsråd å sikre områder til friluftslivsformål, noe ble sett på et viktig tiltak i en fase hvor man ble oppmerksom på at viktige strandsoneområder langs Oslofjorden ble privatisert. Denne sikringen har i stor grad bremset videre nedbygging og privatisering, og har dannet en viktig premiss for opprettelsen av de to nasjonalparkene. Oslofjordens Friluftsråd er en viktig grunneier og er videre driftsansvarlig for mange av de offentlig sikrede arealene i både Færder og Ytre Hvaler. Friluftsrådet innehar også viktig

kompetanse innen friluftsliv og besøksforvaltning, men har så langt spilt en relativt beskjeden rolle i forvaltningen.

Konklusjon

Foreløpig er friluftslivs- og reiselivsaktørene ikke særlig godt integrert i forvaltningen av Færder og Ytre Hvaler nasjonalparker. Dette kommer dels av at reiselivsaktørene er få og små, samt nokså fragmenterte. Samtidig har nasjonalparkforvaltningen liten bemanning og liten kompetanse på bruk og besøksforvaltning. Nettverk mellom nasjonalparkforvalterne og med andre aktører som SNO, Skjærgårdstjenesten, kommunene og friluftsråd blir derfor svært viktig. Dette blir til en viss grad også løst ved at man har etablert knutepunkter hvor nasjonalparkforvalteren er plassert lokalt, nært SNO, Skjærgårdstjenesten, nasjonalparksenteret og kommunehuset. Nasjonalparkforvalteren for Færder sitter imidlertid hos Fylkesmannen i Tønsberg, men har en gang i uka kontorplass på nasjonalparksenteret på Verdens Ende ytterst på Tjøme.

Kompetansen til kommunene og interkommunale friluftsråd er bare i begrenset tatt inn i forvaltningen av nasjonalparkene, og burde etter vårt syn ha en enda sterkere og tydeligere rolle, særlig i forbindelse med arbeidet med det pågående besøksstrategiarbeidet. I det pågående arbeidet med besøksstrategi for Ytre Hvaler er imidlertid en ansatt i Oslofjordens friluftsråd nå sekretær for nasjonalparkforvalteren i arbeidet, så det kan se ut til at samarbeidet er i ferd med å styrkes. I tillegg er det behov for langt større bevissthet om randsonene til nasjonalparkene, og dermed også kommunenes rolle som planmyndighet etter plan- og bygningsloven i det pågående besøksstrategiarbeidet (Stokke 2016), Dette blir spesielt viktig i kystparkene hvor bare små landområder er vernet. Innfallsportene til nasjonalparken ligger i stor grad utenfor nasjonalparken og må styres gjennom kommunal planlegging. Det kan også være gode muligheter til å legge til rette for gode natur- og kulturopplevelser utenfor vernegrensen, noe som også kan bidra til å begrense brukerpresset til sårbare områder innenfor nasjonalparkene.

Kilder

- Hansen, A.S. (2016). *Understanding recreational landscapes. Developing a knowledge base on outdoor recreation monitoring in Swedish coastal and marine areas*. Doctoral thesis. Unit for Human Geography, University of Gothenburg
- Balmford, A., J. M. H. Green, M. Anderson, J. Beresford, C. Huang, R. Naidoo, M. Walpole, and A. Manica. 2015. "Walk on the Wild Side: Estimating the Global Magnitude of Visits to Protected Areas." *PLOS Biology* 13 (2): e1002074. doi:10.1371/journal.pbio.1002074
- Haukeland, J. V. 2011. Tourism Stakeholders' Perceptions of National Park Management in Norway. *Journal of Sustainable Tourism* 19 (2), 133–153.
- Haukeland, J. V., Vistad, O. I., Stokke, K. B. og Daugstad, K. (2013). Reiseliv i norske nasjonalparker – forvaltningsmessige forutsetninger og utfordringer. *Utmark - tidsskrift for utmarksforskning – nr. 2*
- Lindberg, K. (2001) Forvaltning av verneområder i Norge – sett fra utlandet. *Utmark - tidsskrift for utmarksforskning – nr. 3*
- McCool, S.F. (2009). Constructing partnerships for protected area tourism planning in an era of change and messiness. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(2), 133–148. doi:10.1080/09669580802495733
- Miljødirektoratet. (2015). *Veileder for besøksforvaltning i norske verneområder*. Veileder M-415, 2015. <http://www.miljodirektoratet.no/Documents/publikasjoner/M415/M415.pdf>
- Stokke, K.B. & Haukeland, J.V. (2017): Balancing tourism development and nature protection across national park borders – a case study of a coastal protected area in Norway. *Journal of Environmental Management and Planning*, DOI: 10.1080/09640568.2017.1388772

- Stokke, K.B., Haukeland, J.V. og Hansen, A.S. (2017): Nasjonalparker – fra fjell til kyst. Erfaringer fra Ytre Hvaler og Færder. I *Plan – tidskrift for samfunnsplanlegging, byplan og regional utvikling* – 6/2017, 38-43.
- Stokke, K.B. (2017): *Samarbeid på tvers av vernegrensar*. Kronikk i *Nationen* 22.11.2017.
- Vestfold fylkeskommune (2015). *Færder Nasjonalpark – kunnskap og næring*. Prosjektrapport/samlerapport.

Vil friluftslivet få bedre kår med grunneier- og partssammensatte verneområdestyrer?

*Gunn Elin Fedreheim, Universitetet i Tromsø, Norges arktiske universitet,
Svein Morten Eilertsen, Norsk institutt for bioøkonomi/Nordlandsforskning,
Aase Kristine Lundberg, Tone Magnussen og Camilla Risvoll, Nordlandsforskning*

Norges forvaltning av verneområder er i endring, og ulike modeller for å sikre grunneiere og andre interesser større innflytelse i forvaltningen av Norges grønne gull testes nå ut. Dette innebærer at representanter for friluftslivet får større medvirkning gjennom representasjon enten i verneområdestyret eller i et bredt sammensatt faglig rådgivende utvalg, referert til som rådgivende utvalg (RU). Vi vil i denne artikkelen se nærmere på hva grunneier- og partssammensatte verneområdestyrer kan bety for friluftssinteressene i Norge, og hvordan friluftslivet kan sikres medvirkning i verneområdeforvaltningen.

Bakgrunn for forsøksordningen

Regjeringserklæringen fra 2013 slo fast at «Lokal medvirkning er viktig i forvaltning av naturressurser og regjeringen vil ha forsøk med grunneierstyrt forvaltning av verneområder» (Regjeringen 2013). Dette standpunktet kom som et resultat av en lengre prosess med å sikre at grunneiere og bruksinteresser i større grad skulle være inkludert i forvaltningen av verneområder. I 2009 ble forvaltningen delegert til nasjonalparkstyrer (St. prp. nr. 1 2009), blant annet med bakgrunn i et stadig økende fokus på lokal deltakelse internasjonalt (Sandström, Hovik, and Falleth 2008; Fauchald and Gulbrandsen 2012; Lundberg et al. 2014). Videre var det et økende fokus på bruk i tilknytning til vern, blant annet for å lempe på konfliktfylte verneprosesser i arbeidet med å oppfylle Norges verneforpliktelser. Kritikken har bunnet i at lokale og regionale aktører ikke hadde innflytelse i hverken etableringen eller forvaltningen av nasjonalparker (Fedreheim 2013; Risvoll et al. 2014). I tillegg ble det i en rapport utgitt av Riksrevisjonen (2006) ytret tvil om Norges ivaretagelse av verneverdier samt arbeidet med revidering av forvaltningsplaner og implementering av disse for vernede områder. Det ble etter hvert åpenbart et behov for endring i Norges nasjonalparkforvaltning, og i 2010 ble forvaltningen delegert fra statlig byråkrati ved fylkesmannen til et statlig oppnevnt styre sammensatt av politikere fra kommuner og fylkeskommuner, samt representanter fra Sametinget der dette er aktuelt (Miljøverndepartementet 2010; Solheim 2009; Lundberg et al. 2014; Fauchald and Gulbrandsen 2012).

Klima- og miljødepartementet besluttet i 2016 å gjennomføre 1-3 forsøk hvor grunneiere og andre brukerinteresser fikk plass i verneområdestyrene (Klima- og Miljødepartementet 2016). Miljødirektoratet har hatt ansvar for forberedelse og gjennomføring av forsøk med partssammensatte styrer. I utgangspunktet ble tre verneområdestyrer pekt ut, og disse har ansvaret for flere områder¹:

¹ Skarvan og Roltdalen nasjonalpark, Stråsjøen-Prestøyan naturreservat, Sylan landskapsvernområde, Sankkjølen naturreservat og Rangeldalen naturreservat er også med i evalueringen. I brev fra Klima- og miljødepartementet av 16. august 2017 ble forsøksordningen utvidet til å omfatte også nasjonalparkstyret for Skarvan og Roltdalen nasjonalpark med tilgrensende verneområder. Etter konsultasjon mellom Sametinget og Klima- og miljødepartementet, kom denne evalueringen i gang først i løpet av 2018, og området er derfor ikke med i grunnlaget for denne artikkelen.

- 1) **Trollheimen** landskapsvernområde, Innerdalen landskapsvernområde, Svartåmoen naturreservat og Minilldalsmyrene naturreservat
- 2) **Raet** nasjonalpark og Søm landskapsvernområde
- 3) **Jomfruland** nasjonalpark og Stråholmen landskapsvernområde.

Forsøkene skal være ut inneværende styreperiode, det vil si til utgangen av 2019. På oppdrag fra Miljødirektoratet følgeforskes og evalueres denne prøveordningen av Nordlandsforskning. Formålet med følgeevalueringen er å evaluere om forsøksordningen bidrar til i) forenkling og effektivisering, ii) bedre lokal medvirkning og om iii) verneverdiene påvirkes.

Metoder

Denne artikkelen baserer seg på den ovennevnte følgeevalueringens oppstartsrapport (Lundberg et al. 2018). Oppstarten av prosjektet ble utsatt flere ganger i påvente av etableringen av verneområdestyrene i Raet nasjonalpark og Jomfruland nasjonalpark. 6. april 2017 hadde disse sine konstituerende styremøter, og arbeidet i følgeevalueringen kom da i gang for fullt. Følgeevalueringen benytter flere ulike tilnærminger til innsamling av data: survey, intervjuer, dokumentanalyse og tilstedeværende observasjon gjennom deltakelse på møter og befaringer.

Det ble i 2017 gjennomført 42 individuelle intervjuer og fokusgrupper i de ulike områdene (Jomfruland: 26, Raet: 8 og Trollheimen: 9). Med bakgrunn i at vi har observert i møter, har vi også benyttet muligheten til å be om klargjøring i intervjuene og fokusgruppene der dette var nødvendig.

Saksdokumenter, høringsuttalelser, prosessdokumenter, referater og klagesaker er studert for å få en oversikt over de ulike temaene som er viktige i hvert enkelt område og over deltakere i disse prosessene. Vi har også sett på spesifikke saker og klagesaker, i tillegg til møteprotokoller og sakspapirene til styremøtene.

Vi har observert på 11 av 14 gjennomførte styremøter i 2017 (Jomfruland: 4/5, Raet: 3/4 og Trollheimen: 4/5). Hensikten har vært å se hvordan styrene arbeider i forhold til evalueringens fokusområder: forenkling/effektivisering, medvirkning og betydningen for verneverdiene. Dette innebærer for eksempel at vi har sett konkret på medvirkning fra rådgivende utvalg og andre, diskusjoner rundt verneverdiene med mer.

Vi har også deltatt på befaring i alle de tre områdene sammen med forvalter og nasjonalparkstyrene. Befaringene har vært knyttet enten til enkeltsaker som skulle opp på styremøtet, eller andre tema som forvalteren eller styremedlemmene ønsket å belyse.

Til sist har vi også gjennomført en spørreundersøkelse med den hensikt å kartlegge ulike aktørers forventninger til de parts- og grunneiersammensatte styrene i begynnelsen av forsøksperioden. Totalt 56 personer har svart på spørreundersøkelsen. Spørreundersøkelsen ble utformet med bakgrunn i følgeevalueringens overordnede problemstillinger, samt erfaringer fra to tidligere forskningsprosjekter om forvaltningen av norske verneområder: LOCALMAN (Lundberg 2017) og PROBUS (Rønning and Fedreheim 2009), begge finansiert av Norges forskningsråd. Spørreundersøkelsen var todelt. Den første ble sendt til både faste og vararepresentanter i de tre verneområdestyrene, samt medlemmer i de rådgivende utvalgene (populasjon = 93 personer). Etter purring, mottok vi 43 svar, noe som tilsvarer en svarprosent på 46%. Del to var rettet mot brukere av verneområdene, og vi mottok 13 svar på denne undersøkelsen.

Resultater

Raet og Jomfruland er marine verneområder, mens Trollheimen er et fjellområde. Verneområdestyrene for Raet² og Jomfruland³ har grunneierrepresentasjon, mens verneområdestyret i Trollheimen⁴ også inkluderer nærings- og interesseorganisasjoner. Dette gjør at det er stor forskjell i størrelsen på verneområdestyrene, med fem personer i styrene for Raet og Jomfruland, og med 16 personer i styret for Trollheimen (Lundberg et al. 2018). Videre er det også forskjell i det at friluftinteressene er inkludert i verneområdestyret for Trollheimen ved at DNT og FNT sitter der, i motsetning til hva de er i Raet og Jomfruland.

Vi vil nå presentere noen av funnene, som er relevante for friluftslivet, fra spørreundersøkelsen⁵. Totalt sier 66 % av respondentene at de bruker verneområdene til fritidsbruk (Lundberg et al. 2018: figur 13). Det er svært små forskjeller mellom de tre ulike områdene. På spørsmål om hvem som skal være representert i verneområdestyrene (Lundberg et al. 2018: figur 19), mener 75 % at grunneierne skal være representert, og det er stor grad av enighet mellom de ulike områdene. Deretter følger politikere (totalt 71 %) og Fylkesmannens miljøvern avdeling (49 %). Friluftinteressene kommer her på 7. plass med 13 %. Spørsmålet om representasjon ble fulgt opp med et spørsmål om hvilke interesser de som er representert i verneområdestyrene skal målbære og fremme (Lundberg et al. 2018: figur 21). Friluftinteressene kommer her på sjette plass, etter blant annet nasjonale føringer og lokalsamfunnet interesser. Totalt 20 % mener friluftinteressene bør målbæres, og det er interessante forskjeller mellom verneområdene med Trollheimen med 12 %, Jomfruland med 22 % og Raet med 27 %.

Siden forvaltningsreformen i 2009 har verneområdestyrer samarbeidet med berørte interesser gjennom et bredt sammensatt rådgivende utvalg (RU). Her har blant annet grunneiere, andre berørte offentlige organer (som for eksempel fjellstyret, villreinnemd), næringsliv, frivillige organisasjoner og samiske interesser vært representert. RU i Trollheimen er det minste med 15 representanter, detteretter følger Jomfruland med 18 og Raet med 41 inviterte lag og foreninger. DNT er representert i RU i alle de tre områdene med 1 representant i Jomfruland og Raet og 2 representanter i Trollheimen. Videre er jakt og fiske-interessene representert med 1 representant i hvert område, og det er flere andre friluftinteressener i både Raet og Trollheimen.

Før vi går nærmere inn på betydningen forsøksordningen, og en potensiell ny forvaltningsmodell, kan ha for friluftslivet og friluftslivsinteressene, skal vi se litt nærmere på hva evalueringen ellers fant i oppstartsrapporten. Det kommer tydelig frem at styret formidler kunnskap, synspunkter og begrunnelser til sakene som avhjelper forvalterens saksbehandling.

Forsøksordningen har to ulike tilnæringer; med to styret som har grunneierrepresentasjon, og et styre som har grunneier- og brukerrepresentasjon. Et styre som skal representere mange berørte kommuner, fylkeskommuner, grunneiere og bruksinteresser vil nødvendigvis også måtte ha mange representanter. Dette er vurderinger som evalueringen vil komme nærmere inn på. Vi ser også at det er utfordrende å inkludere RU på annen måte enn å bruke RU som informasjonskanal. Ellers ser vi at styrene i stor grad viser stor tiltro til forvalters faglige

² Verneområdestyret består av politisk oppnevnte representanter fra Arendal kommune, Grimstad kommune, Tvedestrand kommune og Aust-Agder fylkeskommune, samt to grunneierrepresentanter fra Arendal kommune og Grimstad kommune.

³ Verneområdestyret består av politisk oppnevnte representanter fra Kragerø kommune (2 personer) og Telemark fylkeskommune, samt to grunneierrepresentanter fra Stråholmen og Jomfruland.

⁴ Verneområdestyret består av politisk oppnevnte representanter fra følgende kommuner: Rindal, Surnadal, Sunndal, Oppdal, Rennebu og Meldal, og fra Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal fylkeskommuner. I tillegg sitter følgende interesser i styret: Sametinget (2 representanter), Trondhjem Turistforening, Rindal og Surnadal Sauavslag, FNF Møre og Romsdal, Trollheimen Sitje og to grunneierrepresentanter fra Meldal og Sunndal kommuner.

⁵ Nærmere beskrivelser av utvalget med mer er i oppstartsrapporten.

vrderinger. Samtidig som styret ofte interesserer seg vel så mye for naturverdier og utfordringer knyttet til verneområdenes randsone som til selve verneområdet. Dette gjenspeiler seg også i at man (særlig i de marine områdene) i starten var klart mest opptatt av de landbaserte områdene til tross for at både Raet og Jomfruland er marine verneområder.

Diskusjon

Det er selvsagt tidlig å konkludere med om friluftslivet vil få bedre kår med grunneier- og partssammensatte verneområdestyrer, men noen tendenser og diskusjonspunkter ser vi allerede nå. Den potensielle endringen i forvaltningsregimer kan ha potensiale i seg til å styrke også friluftslivinteressene i Norges vernede områder. Våre foreløpige funn er nettopp foreløpige, men vi vil nå diskutere noen av de tendensene vi ser.

Tradisjonelt sett har friluftslivinteressene vært representert i rådgivende utvalg (siden 2010), og spørsmålet nå er om dette kan endres ved en eventuell ny forvaltningsordning. Per nå ser vi fra Trollheimen at friluftslivinteressene er representert, sammen med en lang rekke andre interesser. Det underliggende spørsmålet er hvem som skal representere friluftslivinteressene? Ser man på organisasjonene som er tilsluttet Forum for Natur og Friluftsliv (FNF) spenner disse bredt og FNF representerer både friluftsliv- og naturverninteresser. Norsk Friluftsliv tjener som sekretariat for FNT, men er i tillegg en paraply for frivillige friluftslivsorganisasjoner og skal fremme deres felles interesser i samfunnet. På kommunalt nivå er Friluftsrådernes landsforbund (FL) et landsomfattende samarbeidsorgan for interkommunale friluftsråd, og skal arbeide for å styrke friluftslivet både gjennom egne initiativ og ved å støtte arbeidet til tilsluttede friluftsråd. Med andre ord er det ikke gitt om det er disse fellesorganene, eller deres lokallag, eller friluftslivsorganisasjonene selv som DNT, NJFF, Norges Turmarsjforbund etc. som skal være representert. Dette betyr dermed at det ligger en grunnleggende utfordring i å definere hvem som skal representere friluftslivinteressene på hvilken måte. Per i dag er det for tidlig å konkludere om dette, men avveininger knyttet til utvalgsprosesser, hvem man representerer, hvilke friluftslivinteresser som skal være representert etc. gjenstår. Friluftslivet er mangfoldig, og det er mange interesser som ønsker å bruke samme naturområde. Det vil være et feilskjær å anta at friluftslivet taler med en stemme, og det blir dermed en utfordring å sikre at et mangfold av friluftslivinteresser er representert.

Representasjon er viktig for å sikre at friluftslivet har større innflytelse over verneområdene, samtidig som dette kan ende med dobbeltrepresentasjon både i styrer og i RU, slik vi ser er tilfellet med Trollheimen. Det at friluftslivet er representert i verneområdestyrene viser hvor sterkt friluftslivet står i Norge, og gjør at friluftslivet sidestilles med andre naturbrukere. Samtidig ser vi at det er viktig for våre respondenter at friluftslivet er representert og målbærer friluftslivinteressene. Dette kan selvsagt være positivt for friluftslivinteressene, og gjør at man enklere kan komme i dialog med næringsinteresser. Tett dialog og god kommunikasjon mellom ulike aktører i norsk friluftsliv vil uten tvil kunne bidra til færre konflikter og en mer bærekraftig tilrettelegging for friluftslivet.

Friluftslivinteressenes deltakelse i verneområdestyrene kan bidra til at friluftslivsaktørene får økt kunnskap og fokus på verneformålet, noe som kan påvirke friluftslivet ved at f.eks. stier legges utenom sårbare naturområder og/eller at merking inn i sårbare områder fjernes helt. Samtidig kan dette også bidra til bedre vilkår for beitenæringene, i og med at økt dialog kan bidra til at friluftslivsorganisasjonene kan regulere ferdselen i henhold til beitenæringenes behov. På den annen side kan det forventes av styremedlemmer at de også bidrar med kunnskap og informasjon til dem de «representerer». Som vi har sett tidligere, er grunneiere- og brukerrepresentanter hyppigere i kontakt med de de representerer i forkant og etterkant av møtene enn de politiske styrerepresentantene er. I tillegg knyttes det størst forventninger til at forsøksordningen bidrar til

å formidle kunnskap/synspunkter og ta i bruk lokal og erfaringsbasert kunnskap i forvaltningen. Dette kan bidra til en forenklet og mer effektiv forvaltning. Videre kan det gi styret økt legitimitet og synlighet i lokalmiljøet.

Et annet aspekt er at friluftslivsorganiseringen i stor grad er basert på frivillig arbeid. Skal frivillige også sitte i utvidede organer og styrever, kan dette i ytterste konsekvens bidra til å utvanne frivilligheten. Det kan også skape en maktubalanse mellom foreninger med og uten ansatte, hvor foreninger uten ansatte aldri kan se seg «råd» til å sitte i slike styrever, og dermed heller ikke får være representert.

Avslutning

Medvirkning i prosesser og beslutningstaking som berører en er bra, og bidrar til bedre og mer kunnskapsbaserte prosesser, beslutninger og ikke minst et langt mer mangfoldig og forankret resultat. Dette prinsippet gjelder ikke bare for grunneiere, men også for bruksinteresser som for eksempel friluftslivet. Med dette prinsippet i grunn er det lett å konkludere med at alle berørte interesser skal være representert i ulike verneområdestyrever. Men med tanke på den overordnede forvaltningsmodellen for norske verneområder er dette urealistisk å vurdere. Det må dermed tilrettelegges for andre måter å sikre at interessene er representert på. For friluftslivet sin del, og de andre berørte interessene, er det derfor viktig å sikre at friluftslivinteressene er representert. Hvordan man best sikrer dette har ikke følgeevalueringen landet på, men dette er et tema som prosjektgruppa vil ta med seg inn i det videre arbeidet.

Litteratur

- Fauchald, Ole Kristian, and Lars H. Gulbrandsen. 2012. "The Norwegian reform of protected area management: a grand experiment with delegation of authority?" *Local Environment* 17 (2): 203-222. <https://doi.org/10.1080/13549839.2012.660910>.
<http://dx.doi.org/10.1080/13549839.2012.660910>.
- Fedreheim, Gunn Elin. 2013. *Value creation on Norway's green gold: an analysis of policy formulation and implementation in the field of nature conservation*. PhD in Sociology No. 12 (2013). Bodø: Universitetet i Nordland.
- Klima- og Miljødepartementet. 2016. "Oppdrag om å gjennomføre forsøk med grunneiere i nasjonalpark- og verneområdestyrever." Brev til Miljødirektoratet 30.03.2016.
- Lundberg, Aase Kristine Aasen. 2017. "Handling legitimacy challenges in conservation management : case studies of collaborative governance in Norway" PhD 2017:49. Ås: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.
- Lundberg, Aase Kristine Aasen, Eirin Hongslo, Sissel Hovik, and Ingrid Agathe Bay-Larsen. 2014. "Hva skjer i den nye lokale forvaltningsmodellen for verneområder? En forskningsstatus." *Tidsskriftet Utmark* 13(1): <https://oda.hioa.no/en/item/hva-skjer-i-den-nye-lokale-forvaltningsmodellen-for-verneomrader-en-forskningsstatus>
- Lundberg, Aase Kristine, Gunn Elin Fedreheim, Svein Morten Eilertsen, Camilla Risvoll, and Tone Magnussen. 2018. *Oppstartsrapport følgeevaluering av grunneier- og partssammensatte verneområdestyrever*. Nordlandsforskning (Bodø).
http://www.nordlandsforskning.no/getfile.php/1323421-1536231324/Dokumenter/Rapporter/1018/NF_rapport%2006_18%20endelig.pdf.
- Miljøverndepartementet. 2010. *Opprettelse av interkommunalt nasjonalparkstyre for verneområdene knyttet til verneplanene for Saltfjellet-Svartisen, Junkerdal, Rago og Sjunkebatten i Nordland*. Brev av 11.06.2010.
- Regjeringen. 2013. "Sundvolden-plattformen 16.10.2013, politisk plattform for regjering utgått av Høyre og Fremskrittspartiet." <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id743014/>.

- Riksrevisjonen. 2006. *Riksrevisjonens undersøkelse av myndighetenes arbeid med kartlegging og overvåking av biologisk mangfold og forvaltning av verneområder*. Riksrevisjonen.
- Risvoll, Camilla, Gunn Elin Fedreheim, Audun Sandberg, and Shauna BurnSilver. 2014. Does Pastoralists' Participation in the Management of National Parks in Northern Norway Contribute to Adaptive Governance? *Ecology and Society* 19 (2).
<https://doi.org/10.5751/ES-06658-190271>.
- Rønning, Lars, and Gunn Elin Fedreheim. 2009. *Næringsvirksomhet og friluftsliv i nordnorske verneområder: konflikt eller samarbeid?* Nr. 12/2009. *NF-rapport (Nordlandsforskning: trykt utg.)*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Sandström, Camilla, Sissel Hovik, and Eva Irene Falleth. 2008. *Omstridd natur : trender & utmaningar i nordisk naturförvaltning*. Umeå: Boréa bokförlag.
- Solheim, Erik. 2009. "Etablering av ny modell for forvaltning av verneområder - invitasjon til å delta i nasjonalpark-/verneområdestyrer." Brev fra Miljøverndepartementet, 14.12.2009.
- St. prp. nr. 1. 2009. *Statsbudsjettet for budsjettåret 2010*. Oslo: Miljøverndepartementet.

Moralen på Dovrefjell – Naturinngrep eller inngrep i friluftslivet?

Frode Flemsæter, Alexander Zahl-Thanem, Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning

Innledning

Friluftslivet handler om menneskets opplevelser i og med naturen. Friluftslivet er avhengig av naturen. Mange friluftslivsfolk setter dermed stor pris på naturen, de vil ta vare på den, og de er gjerne opptatt av at det ikke utføres for mye inngrep i naturen. Men hvorfor? For å verne om naturen og naturverdiene – i seg selv? Altså at man motsetter seg *naturinngrep*. Eller er det for å verne om hvordan vi mennesker ønsker å oppleve naturen gjennom et «ekte» friluftsliv – altså at det er *inngrep i friluftslivet* man motsetter seg.

Eller er det begge deler, og dermed to sider av samme sak? Det er vel det mange gjerne vil svare. Men hva med de tilfellene der tilrettelegging og inngrep i naturen er gjort nettopp for å verne om naturen? Hva er det da som er rett og galt, passende og upassende? Hvordan slår da slår da friluftslivets moral inn?

Denne presentasjonen handler om noe av forskningen vi har jobbet med over tid på Dovrefjell, og vi skal peke på noen, i alle fall for oss, interessante problemstillinger som denne forskningen reiser. Og forskere er jo gjerne like interessert i å stille nye spørsmål som å finne svarene.

Moral og purisme

Moral handler om oppfatninger om hva er riktig og hva er galt, passende og upassende, greit og ugreit i faktiske og praktiske situasjoner. Vi står hele tiden overfor slike spørsmål, og svarene vi finner styrer praksisen vår, og det gjør seg konkrete utslag. Vi ser resultatene av avgjørelsene i landskapet, og i friluftslivet så er moralen sterk. Et mye brukt begrep i friluftslivsforskningen som handler om hva man synes er rett og galt i friluftslivet, er purisme – friluftslivspurisme. Dette handler om holdninger folk har til graden av tilrettelegging og det å møte andre mennesker i friluftslivet man utøver. -i flere norske undersøkelser brukt og utviklet en skala for å måle generelle holdninger til *fysiske tilrettelegging* og det å møte andre mennesker i et turområde.

Grad av *purisme* er ofte brukt i forskningen for å beskrive folk sine preferanser og verdier i tilknytning til hvordan de oppfatter og bruker naturen. Purisme kan for eksempel brukes for å kartlegge besøkendes holdninger og verdier knyttet opp mot forvaltning av områder og kan på den måte fungere som ett verktøy for forvaltningsmyndigheter. Graden av purisme sier ikke nødvendigvis noe om hvordan man mener andre bør utøve sitt friluftsliv, men den påvirker gjerne hva man mener er greit eller ikke greit med tanke på ulike forvaltningstiltak. Ser vi litt mer på selve begrepet purisme, så betyr det i etymologisk forstand «rent», i motsetning til utvasket, forfalsket, urent, dekorert. I kunsten er det brukt for å beskrive en stilart som tok noe tilbake til det opprinnelige, det grunnleggende. Reaksjon på for mye dekorative elementer i kubismen. I språket snakkes det om tanken om det «reine» språket. Uten fremmede innslag, og i dagligtalen kan det brukes positivt eller negativt ut fra subjektive oppfatninger om hva som er «rent» og «urent».

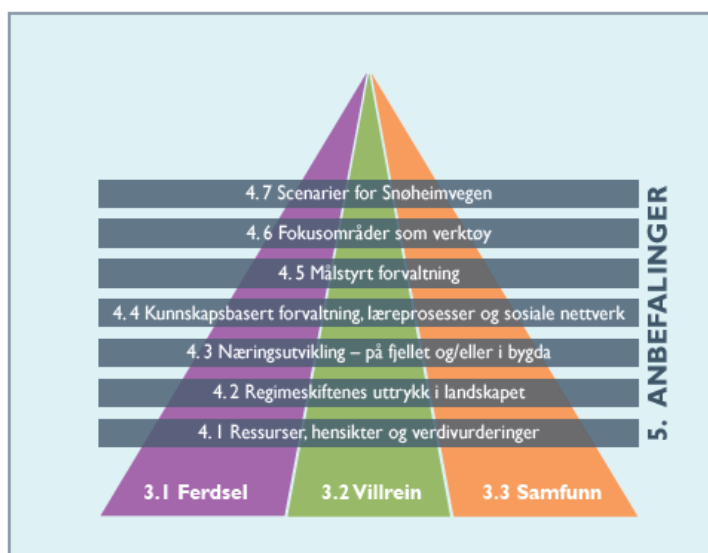
Dovrefjell og Snøheimvegen

Dovrefjell har hatt stor betydning for dyr og mennesker i mange tusen år. Historisk har vi sett skiftende bruk og utnyttelse av fjellet gjennom mange år; som ressurs for lokalbefolkningen gjennom jakt og landbruk, som ferdselsåre, symbol for landet, område for rekreasjon, som skytefelt for forsvaret, nasjonalpark, vannkraftproduksjon og turisme, for å nevne noe. Nyttene folk ser i fjellet endrer seg altså i takt med andre samfunnsendringer og verdsettelsen setter spor i landskapet. Skiftene bruk og utnyttelse av Dovrefjells ressurser viser tre ting, minst:

- Vi har valg når det gjelder hvordan fjellet skal forvaltes
- Valg vi gjør har stor påvirkning på hvordan landskapet fremstår, og hvordan det oppfattes
- Valg og ressursbruk som har blitt gjort på et bestemt tidspunkt, kan ha store konsekvenser og skape tydelige forutsetninger for valg som tas på et helt annet tidspunkt frem i tid

Det er hva vi til enhver tid synes er rett og galt, naturlig og unaturlig, riktig eller galt, som bestemmer valgene som tas.

Siden 2008 har Rurals, tidligere Norsk senter for bygdeforskning, gjort mye forskning på Dovrefjell i samarbeid med NINA, og i 2013 kom rapporten Horisont Snøhetta. Dette var et forskningsprosjekt finansiert av en rekke aktører på ulike ender at interesseaksene på Dovrefjell. Målet var å fremskaffe et tverrfaglig beslutningsgrunnlag for forvaltningen av villreinens leveområder i Dovre – Rondane-regionen. Bakgrunnen for forskningsprosjektet var utfordringen det er å samtidig sikre sammenhengende leveområder for villrein og møte det økte fokuset på verdiskaping og lokal utvikling i fjellområdene. Prosjektet var altså tverrfaglig, med tett brukerinvolvering. Vi går ikke så langt inn i denne forskningen her, men figur 1 viser at vi basert på tre delprosjekter med ulike faglige og vitenskapelige innretninger, diskuterte en rekke tema på tvers.

Figur 1.

Et helt sentralt punkt i forskningsprosjektet, og viktig for denne presentasjonen, er det øverste tverrgående feltet: Snøheimvegen og de alternative scenariene som da forelå.

For å gjøre en lang historie kort, så ble Snøheimvegen sammen med resten av vegene og anleggene i forbindelse med Hjerkinns skytefelt bestemt fjernet i et Stortingsvedtak i vedtak i 1999. Senere ble Snøheimvegen satt i spill igjen, ikke minst på grunn av vedtaket om at DNT kunne ta over og gjenåpne Snøheim turisthytte, ved enden av Snøheimvegen og ved foten av Snøhetta.

Det var hovedsakelig tre scenarier som forskningsprosjektet så nærmere på:

1. Snøheimvegen fjernes og re-natureres
2. Snøheimvegen fjernes ikke, men det legges betydelige begrensninger på bruk
3. Snøheimvegen holdes åpen for fri ferdsel

Det tverrfaglige forskningsprosjektet anbefalte alternativ 2, «Snøheimvegen fjernes ikke, men det legges betydelige begrensninger på bruk». Et premiss som forskningsprosjektet måtte forholde seg til var at Snøheim faktisk var blitt gjenåpnet, og at dette genererte betydelig trafikk inn i villreinoområdet. Ved å sette opp buss for å frakte folk inn til Snøheim så ville man søke å hindre at Snøheimvegen skulle bli en barriere for det årlige villreintrekket fra sommerbeitene i vest og vinterbeitene i øst.

Lærdom ble blant annet dratt fra vegen inn til Rondvassbu i Rondane. Her er det fri ferdsel for folk men strenge restriksjoner på kjøring. GPS-målinger viser at den vegen fremstår som en nærmest absolutt barriere for villreinen. Skulle Snøheimvegen bli en tilsvarende barriere ville dette ha potensielt store negative konsekvenser for villreinenes naturlige levesett.

Villrein er ikke like skeptisk til kjøretøy som til folk. Derfor var det å sette opp buss på Snøheimvegen begrunnet i vernet om villreinen, samtidig som det også kunne gi noen fordeler for det naturbaserte reiselivet i området. Skyttelbussen langs Snøheimvegen ble realisert, og vi har hatt et oppfølgingsprosjekt der vi blant annet har gjennomført en spørreundersøkelse blant lokalbefolkningen rundt Dovre- og Sunndalsfjella.

Spørreundersøkelsen

Sentralt for folk og villrein på Dovrefjell, sentralt i Horisont Snøhetta og sentralt i denne spørreundersøkelsen er altså 3 fysiske tilrettelegginger eller inngrep: Snøheimvegen, Snøheim og Skyttelbussen på Snøheimvegen.

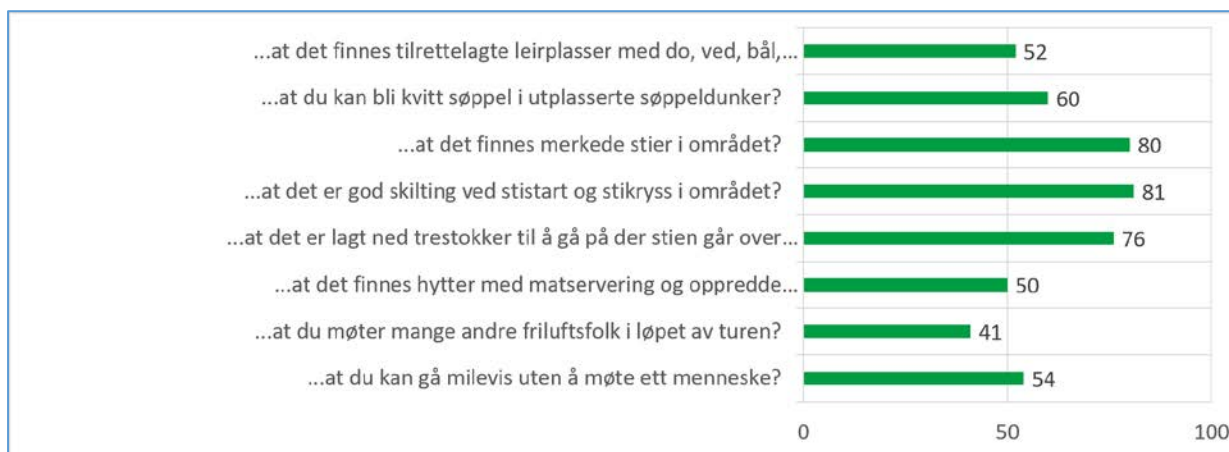
Mens det er forsket mye på villreinen, på turistenes bruk av området og på næringsutvikling, så har betydningen av fjellområdene for folk som bor i nærområdene og som ikke har direkte næringsinteresser eller er involvert i ulike organisasjoner og institusjoner, vært forsket mindre på. Derfor gjennomførte vi vinteren 2016 en undersøkelse om lokalbefolkningens forhold til Dovrefjell og Sunndalsfjella i de sju kommunene som omkranser Dovrefjell; og en invitasjon for å delta i spørreundersøkelsen om Dovrefjell og Sunndalsfjella ble sendt ut til et tilfeldig utvalg av voksne personer bosatt i kommunene Oppdal, Folldal, Dovre, Lesja, Rauma, Nesset og Sunndal. Undersøkelsen ble gjennomført som en web-undersøkelse, men med postal rekruttering av respondentene. Dette innebar at respondentene som ble trukket ut til å delta i undersøkelsen mottok et brev i posten med informasjon og videre invitasjon til å delta i undersøkelsen.

Hovedinntrykkene fra undersøkelsen er at lokalbefolkningen i kommunene rundt Dovrefjell og Sunndalsfjella verdsetter fjellområdet høyt. Området byr på friluftsliv og naturopplevelser, samtidig som fjellet fremstår som et aktuelt samtaletema i hverdagen. Det er tydelig at fjellområdet bidrar til å berike lokalsamfunnene både som en arena for aktivitet og som en

identitetsmarkør. Villreinen verdsettes svært høyt, og det er jevnt over mange som stort sett er fornøyd med forvaltningen av fjellområdet.

I undersøkelsen inkluderte vi det norsk-standardiserte spørsmålet om purisme:

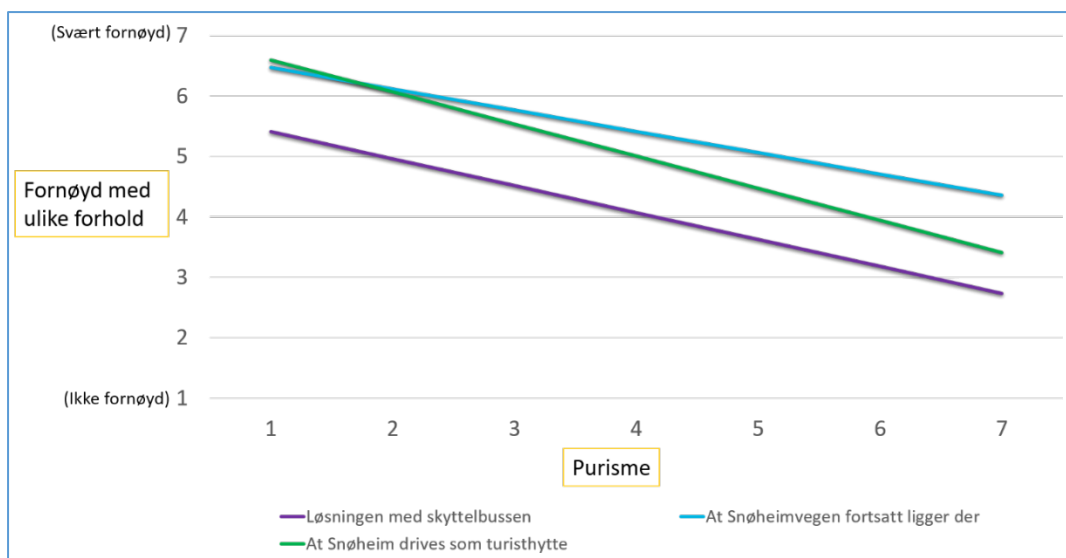
«Tenk deg at du skal gjennomføre en flertimers tur i skogs- /fjellterreng om sommeren. Tenk deg at området er slik du helst vil ha det – som om det var ditt «idealområde» for en slik tur. Ville det vært positivt eller negativt for deg...»

Figur 2.

Respondentene svarte på spørsmålet på en skala fra 1 (svært negativt) til 7 (svært positivt). Figur 2 viser andel som er positive til de ulike tiltakene (andel som har krysset av på skårene 5-6-7, som her representerer «positivt»). Ut fra disse svarene laget vi en purismeskala – et gjennomsnitt av hvordan man stiller seg til ulike tilrettelegginger og å møte folk. Deretter så vi på sammenhengen mellom purisme og moralen på Dovrefjell (hva som oppleves som riktig og hva som oppleves som galt? Hva er passende/upassende, greit og ugreit? Vi brukte Strukturell ligningsmodell (SEM) for å se på sammenhengen mellom purisme og holdninger til konkrete forvaltningssituasjoner på Dovrefjell, mer konkret: hva er sammenhengen mellom purisme og tilfredshet med skyttelbuss strekningen Hjerkinsnøheim – Snøhetta drives som turisthytte, og at Snøheimvegen fortsatt ligger der? Og da fant vi at jo høyere man skårer på purismeskalaen:

- jo mindre tilfreds er man med løsningen og skyttelbuss,
- jo mindre tilfreds er man med at Snøheim drives som turisthytte, og
- jo mindre tilfreds er man med at Snøheimvegen fortsatt ligger der.

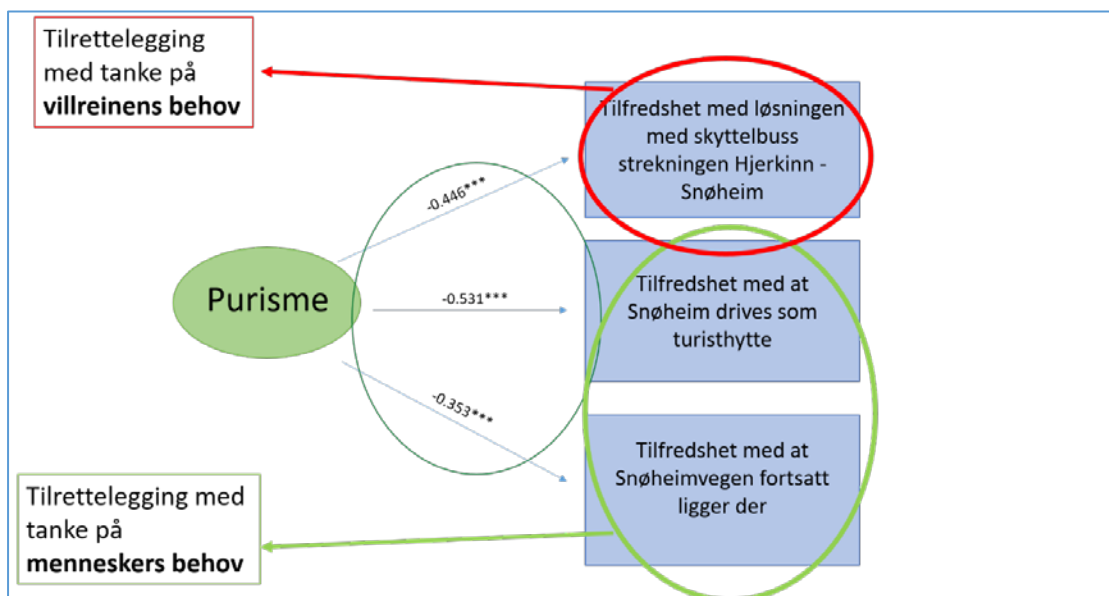

Figur 3.

Refleksjon

Selvsagt er det ikke overraskende at jo mer purister folk er, jo mindre positive tiltak er de og jo færre «fremmedelementer» ønsker de i naturen (fig 3). Når det er et sted med lite tilrettelegging og folk, så passer ikke busser, vegger og hytter inn i dette bildet. Det ligger jo i purismens kjerne, og dermed bekrefter våre resultater modellen for friluftslivspurisme som vi og andre har brukt.

Men ting som vi synes er interessant å se på er begrunnelsen for de ulike tiltakene eller inngrepene. Og her skiller de nevnte tiltakene fra hverandre (fig 3). Mens Snøheim turisthytte og opprettelsen og fortsettelsen av Snøheimvegen handler om menneskers og friluftslivets behov, så er skyttelbussen satt opp i første rekke for å møte villreinens og naturens, behov.

Figur 4.

Men for en purist ser ikke grunnen for å innføre de ulike tiltakene til å påvirke oppfattelsen og opplevelsen av inngrepene. Om inngrepet er for at mennesker skal få mer bekvemme toalettforhold og rødvin på en turishytte, eller om inngrepet er for å opprettholde villreinens naturlige trekkemønster kan se ut til å spille liten rolle.

Men her er det usikkerheter i vår studie, og vi kan ikke slå fast dette ut fra dette ene eksemplet. En slik konklusjon forutsetter for eksempel at respondentene har god kunnskap om de ulike tiltakene – og det har vi ikke helt kontroll på men når det er sagt så er purister mer positive til villrein enn de andre, forvaltningen av Dovrefjell er noe mer et viktig samtaletema for puristene enn de andre, puristene har vært betydelig mer i Snøhettaområdet mer enn de andre, Dovrefjell er viktigere for puristenes friluftsliv enn for de andre sitt friluftsliv og det er ingen forskjell på purister og andre når det gjelder å benytte bussen. Dette tyder til samme på at puristene sannsynligvis har god kjennskap til grunnen for tiltaket med å sett opp skyttelbuss.

Det som også er interessant her er at selv om puristene er mindre positive til Snøheim og Snøheimvegen enn de som ikke er purister, så er det likevel faktisk relativt positive til disse to tilretteleggingene. Men når det gjelder Skyttelbussen så er det slik at de ikke bare er mindre positive til bussen enn de andre, de er faktisk negative.

Friluftslivspuristene som er negative til tilrettelegging ser altså ut til å synes det er relativt greit med vei og turishytte med do og rødvin, men de synes ikke er greit å bli kjørt til hytta med buss for å beskytte villreinen. Dette kan en tolke som om veier og hytter med tilhørende herligheter ikke i stor grad blir sett på som noe «urein» i friluftslivet. Derimot så kan veier og hytter langt innover fjellet sies å være tilrettelegginger som «hører hjemme» i friluftslivet – som er greit.

I tilfelle skyttelbussen så er dette en tilrettelegging som skal holde naturen i form av villreinens naturlige levesett minst mulig forstyrret og dermed mest mulig «rent». Samtidig oppfattes en buss innover nasjonalparken som et fremmedelement i mange sin opplevelse av naturen – den gjør altså opplevelsen av naturen med puristens øyne og følelser mer «urein».

Hva er konsekvensen av tilrettelegginger for viktige naturverdier? Hva er konsekvensen av tilrettelegginger for friluftslivet? Og om det er motstrid – hvilke konsekvenser blir vektet tyngst? Med andre ord; er det det «reine og pure friluftslivet» eller den «reine og pure naturen» som betyr mest?

Så da er vi tilbake til utgangspunktet – kanskje ikke med så mange svar, men forhåpentligvis har vi i alle fall tydeliggjort noen spørsmål. Handler puristens moral på Dovrefjell om å unngå inngrep i naturen, eller handler den om å unngå inngrep i friluftslivet? For å sette det litt på spissen, er det slik at så lenge friluftslivet mitt ikke blir forstyrret, så spiller det mindre rolle hva som skjer med naturen? Vi kan ikke si noe helt bestemt om dette ut fra våre data, men vi mener funnene peker mot noen viktige spørsmål som de som forvalter eller forsker på områder med mange ulike interesser, og der store naturverdier og store friluftslivsverdier står på spill, bør stille seg.

Unnskyld meg, hvor er nasjonalparken?

Sofie K. Selvaag, Line C. Wold, Odd Inge Vistad og Vegard Gundersen, Norsk institutt for naturforskning

Nordiske nasjonalparker representerer en spesiell type natur og har fått økt oppmerksomhet både fra lokale og internasjonale besøkende. Besseggen og Kjerag er to eksempler på lokaliteter i verneområder der det har vært kraftig vekst i antall besøk. I 2015 lanserte Miljødirektoratet en felles merkevarestrategi for nasjonalparkene i Norge med slagordet «Velkommen inn». Den nye merkevaren skal «...legge til rette for tydelig og helhetlig kommunikasjon til besøkende og inspirere til bruk av naturen». Det er et mål i den nye merkevarestrategien å få flere til å besøke nasjonalparkene. I en slik sammenheng er det viktig å forstå spekteret av bruk og brukere i norske nasjonalparker: for å håndtere større besøksvolum på en god måte og samtidig ivareta brukeropplevelser og verneverdier.

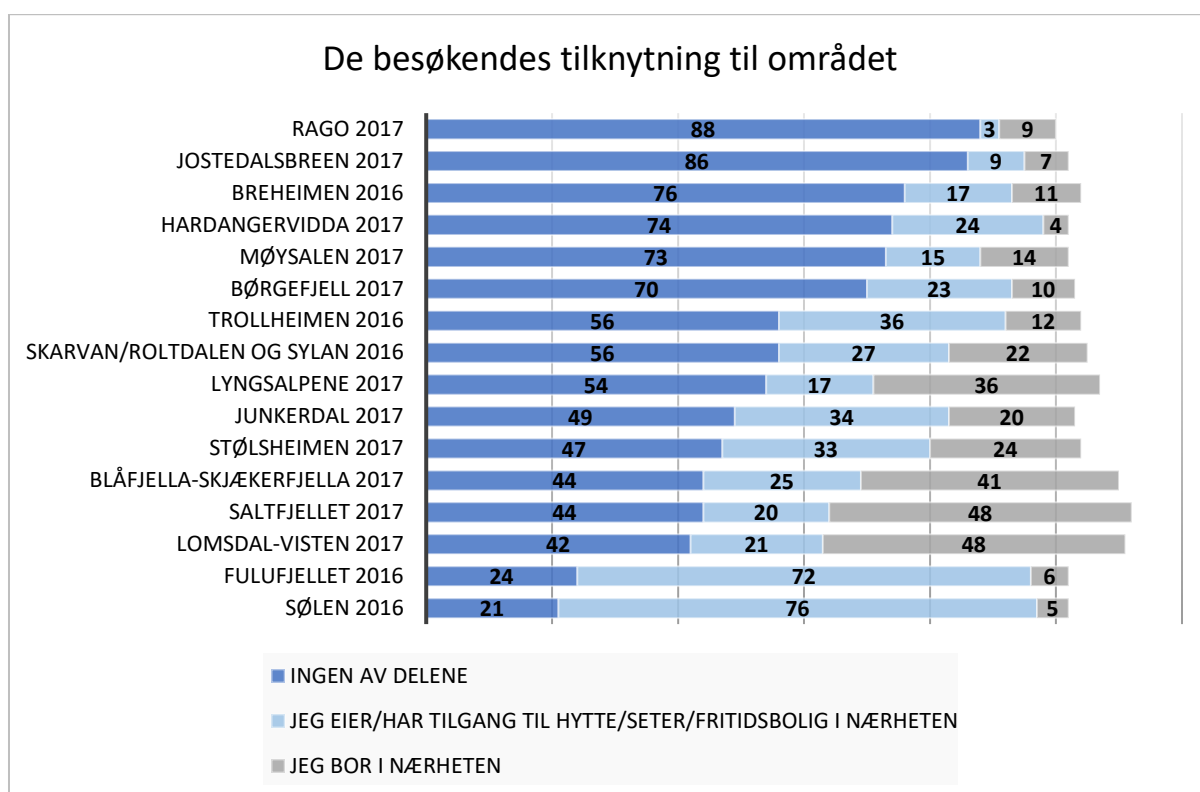
Fra 1986 (Femundsmarka) har det vært gjennomført brukerundersøkelser i større verneområder i Norge. De siste årene har Miljødirektoratet initiert en relativ offensiv brukerkartlegging i forbindelse med det lokale forvaltningsarbeidet med å utarbeide besøksstrategier som en del av arbeidet med realisering av merkevarestrategien i nasjonalparkene. NINA har vært ansvarlig for gjennomføring av mange av brukerundersøkelsene siden 1986 og vi har god kjennskap til data fra de områdene vi selv har undersøkt, men også fra andre områder.

Brukerundersøkelsene består av et kortfattet spørreskjema som er utplassert ved innfallsportene til verneområdene, og som oftest også av en mer omfattende nettbasert spørreundersøkelse. On-site spørreskjemaet inneholder spørsmål om brukeren (demografi) og turen de er på, i tillegg spørres det om e-postadresse og de som oppgir dette blir invitert til å delta i nettundersøkelsen. I sistnevnte kartlegges blant annet bruken av området gjennom året, overnatting, aktivitetsutøvelse, årsaker for å besøke området, miljøpreferanser og holdninger til tilretteleggingstiltak. Når det gjelder den metodiske beskrivelsen av gjennomføring av undersøkelsene referer vil til Kajala et al. (2007), samt rapportene for de ulike områdene (se litteraturlista, Miljødirektoratet 2018).

Spørreskjemaene og de temaer som tas opp i undersøkelsene er til dels like og dermed er det en del data som sammenlignbare mellom områder. Vi har etter hvert data fra mange verneområder og bare for årene 2016 - 2018 vil NINA ha data fra anslagsvis 12-15 nasjonalparker/verneområder som i stor grad vil være godt egnet for sammenligning. Dette gir oss etter hvert mulighet til å gjennomføre mer overordnede analyser av hvem friluftslivsutøverne i norske nasjonalparker er. NINA har så smått begynt dette arbeidet og under gjengir vi helt kortfattet noen eksempler på deskriptive funn fra disse analysene.

Vi finner en del forskjeller både mellom de besøkende i ulike nasjonalparker, men også innad i hver enkelt park. Helt overordnet kan vi blant annet si at f.eks. Rago og Jostedalsbreen representerer såkalte «besøksparker» hvor det er en høy andel førstegangsbesøkende og utlendinger, de aller fleste bruker tydelige eller merkede stier/veier når de ferdes i områdene og turen til disse nasjonalparkene er i større grad en del av en rundreise enn andre «type» parker (se **Figur 1**). At så store andeler av ferdselen og bruken som er kartlagt via kassene er knyttet til stiene gir noen klare fordeler i forhold til det å eventuelt kunne tilrettelegge for å kanalisere de besøkende til områder dersom ferdsel og bruk er i konflikt med (andre verneverdier) verneverdiene. Saltfjellet-Svartisen, Lomsdal-Visten og Blåfjella-Skjækerfjella kan karakteriseres mer som «lokalbruksparker» ved at de har en høy andel lokale brukere (nærmere halvparten av

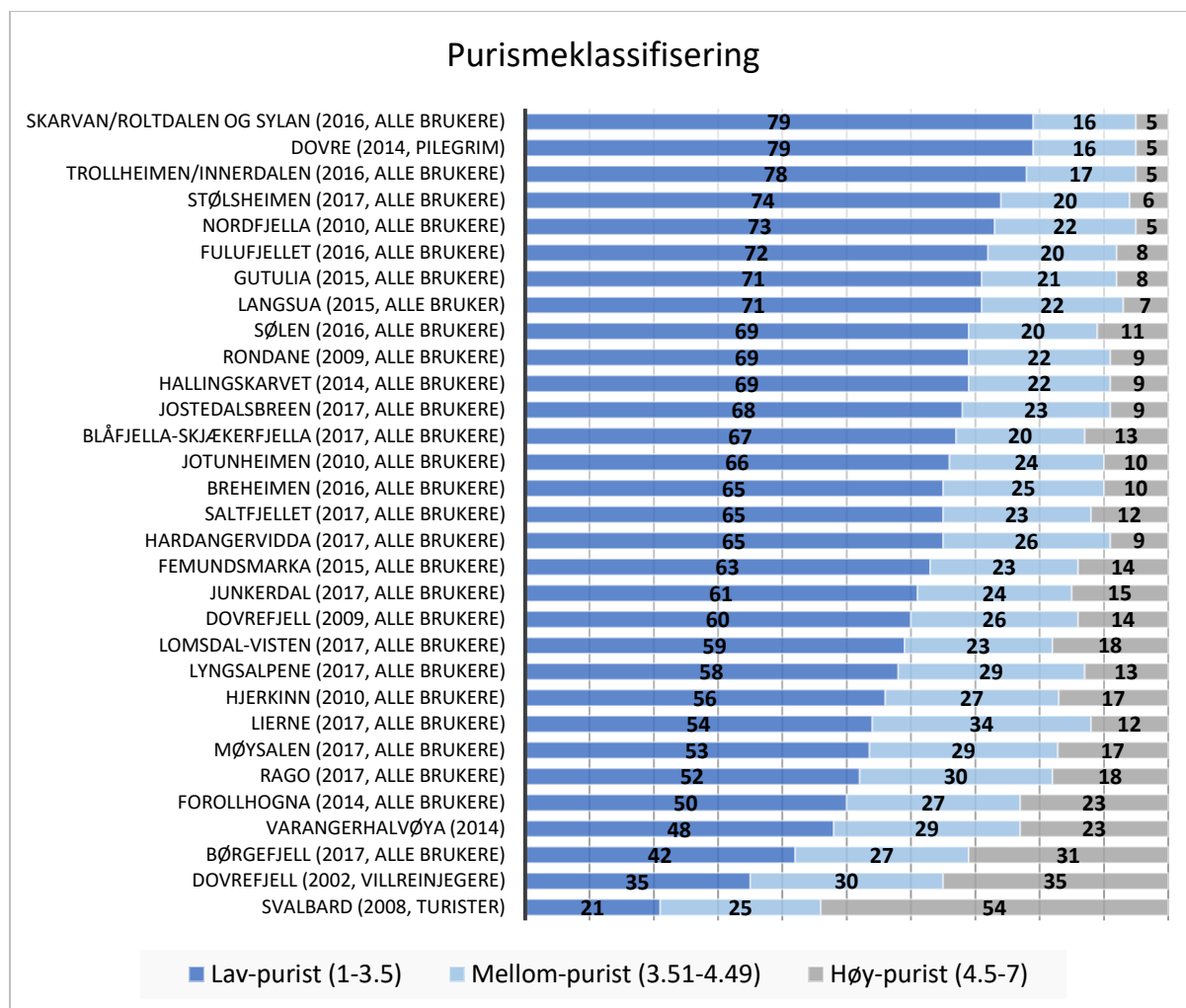
respondentene). Det er nærliggende å anta at disse er godt kjent i området og høyere andeler av brukerne ferdes utenfor tydelig eller merket sti/vei i områdene. Gundersen et al. (2015) har også vist at de som har faste bruksmønstre er vanskeligere å styre til nye steder dersom det er ønskelig sett fra et forvaltningsperspektiv. Uansett er det slik at forvaltningen må ha kjennskap til hva som er attraktivt for brukerne i de ulike verneområdene og spille på lag med brukerne, om man vil prøve å endre bruksmønsteret. Brukerne er ikke lettstyrte om forvaltningen vil hindre dem å besøke og oppleve det de har bestemt seg for å oppleve, spesielt ikke om de er godt kjent i området, noe som mange av brukerne i «lokalbruksparkene» er. Det samme kan sies å gjelde for «hytteparkene» som Fulufjellet og Sølen med en svært høy andel besøkende som har tilgang til hytte/seter i eller i nærheten av verneområdet. Besøkende i slike parker har naturlig nok vært i området mange ganger tidligere og går i større grad på dagsturer enn andre nasjonalparker. Nasjonalpark-besøket er også i seg selv i større grad hovedmålet med turen de var på da de svarte på kasseskjema.

Figur 1. Prosentfordeling av de besøkendes tilknytning til nasjonalparker/verneområder for området de besøkte da de svarte på undersøkelsen (tall hentet fra Andersen & Gundersen, 2010; Andersen & Gundersen, 2016; Gundersen et al., 2013; Gundersen et al., 2017; Vistad et al., 2014; Vistad et al., 2017; Vistad et al., 2018; Vorkinn, 2016; Wold & Selvaag, 2017a, b; Wold et al., 2012; Wold et al., 2017; Wold & Selvaag, 2018; Selvaag et al., 2017 a, b; Selvaag et al., 2018; Selvaag & Wold 2018 a, b, c, d; Oslo Economics, 2018 a, b, c, d, e).

Et funn som derimot er likt for samtlige nasjonalparker i skog- og fjellområder er at de besøkende foretrekker å motta informasjon på parkeringsplasser/innfallsporner til områdene eller før avreise hjemmefra, mens informasjon underveis til og inne i parkene er mindre ønsket. Før avreise hjemmefra er internett helt klart mest foretrukket, etterfulgt av mobil (App). Når en er ved innfallsportene derimot, foretrekker høyest andeler informasjonstavler, selv om mobil (App) også her er foretrukket av mange. I områder der en har spurt om hva brukerne ønsket informasjon om er turforslag, kart, spesielle attraksjoner og informasjon om dyre- og plantelivet ofte de temaene flest etterspør – og dette er likt på tvers av parker.

Figur 2 viser purismeklassifisering for en rekke ulike brukere/naturområder i Norge. Purismespørsmålet er blitt brukt i brukerundersøkelsene for å få et bedre inntrykk av hvem de ulike brukerne er når det gjelder eventuelle ønsker om tilrettelegging og trivsel/mistrivsel med mye/lite folk når de er på tur (i sitt tenkte «idealområde»). Hensikten er å få fram hvor brukeren ligger på den såkalte «purismeskalaen» - en skala som går mellom «lav-purist» (trives best med god tilrettelegging og har høy toleranse for å møte andre friluftslivsutøvere) og høy-purist (trives best med lite tilrettelegging og ønsker å møte lite folk) – se Vistad og Vorkinn (2012) for ytterligere beskrivelse.

Figur 2. Prosentfordeling besøkende til ulike nasjonalparker/verneområder (tall hentet fra Andersen & Gundersen, 2010; Andersen & Gundersen, 2016; Gundersen et al., 2013; Gundersen et al., 2017; Hagen et al., 2012; Vistad et al., 2014; Vistad et al., 2017; Vistad et al., 2018; Vorkinn, 2016; Wold & Selvaag, 2017a, b; Wold et al., 2012; Wold et al., 2017; Wold & Selvaag, 2018; Selvaag et al., 2017 a, b; Selvaag et al., 2018; Selvaag & Wold 2018 a, b, c, d; Oslo Economics, 2018 a, b, c, d, e).

En del områder har en lav andel høypurister og flere som ønsker tilrettelegging og synes det er greit å møte andre i «idealturområdet», mens i motsatt ende ser vi at over halvparten av respondentene på Svalbard er i kategorien «høy-purister». I alle områder finner vi besøkende i alle de tre mulige kategoriene, så innenfor hvert enkelte område er det også ganske store forskjeller mellom ulike brukere med tanke på hva de ønsker og prefererer. Dette ser vi også når vi bryter opp dataene på innfallsportnivå innenfor hvert enkelt verneområde - det er store forskjeller i brukerprofil for innfallsportene i et og samme område. For å møte dette kan differensiert

forvaltning av nasjonalparken være viktig for at brukeropplevelsene til alle de besøkende skal bli ivarettatt, og for at verneverdiene skal tas vare på. I arbeidet med besøksstrategier for nasjonalparker kan det være aktuelt å gjøre visse prioriteringer både geografisk og i forhold til bruk og brukergrupper. Prioriteringer kan omhandle balansen mellom lokal/regional bruk og tilreisende sin bruk eller mellom styrking av landbruks-, reindrifts- og tradisjonelle høstingsinteresser, eller av turismeutvikling og kanskje nye aktiviteter. I arbeidet med å prioritere hva en ønsker i en besøksstrategi bør man ha et bilde av hvilke konsekvenser prioriteringene kan ha for «de andre». Man bør ikke ha som utgangspunkt at ulike bruksformer skaper konflikter med hverandre; friluftsløven slår fast at alle som bruker ferdselsretten i utmark er pliktige til å vise hensyn til de andre brukere (og grunneierne og naturen). Man bør likevel være forberedt på at ulike bruk/aktiviteter og brukere kan føre til spenninger mellom de besøkende i en nasjonalpark, dette er ikke bare knyttet til aktiviteter, men også måten en aktivitet blir utøvd på.

Kunnskapen som er samlet fra brukerundersøkelsene i nasjonalparker og større verneområder vil sammen med kunnskap om blant annet sårbarhet, kulturminner, vegetasjon og landbruk, være et godt utgangspunkt for å utvikle besøks- og forvaltningsstrategier i områdene der ulike hensyn ivaretas og balanseres på en god måte. Foreløpig er det fjell- og innlandsparkene som har fått mest oppmerksomhet (brukerundersøkelser), men de senere år har det blitt opprettet flere nasjonalparker i kystsonen – med helt annen bruk og utfordringer. Neste steg blir å undersøke bruken av disse parkene. Å se nærmere på de nevnte variasjonene er viktige innspill for å i større grad sikre en dynamisk og tilpasset balanse mellom friluftsliv, verneinteresser og reiselivssatsing i den enkelte park.

Oppdragsgiver/finansieringskilde: Miljødirektoratet, verneområdestyrer for respektive verneområder

Referanser

- Andersen, O. & Gundersen, V. (2010). Ferdsel og bruk av Rondane. Etterundersøkelse blant besøkende sommeren 2009 - NINA Rapport 599. Norsk institutt for naturforskning.
- Andersen, O. & Gundersen, V. (2016). Brukerundersøkelse i Hallingskarvet. – resultater fra en spørreundersøkelse. NINA Kortrapport 17. Norsk institutt for naturforskning.
- Gundersen, V., Andersen, O., Wold, L. C., Nerhoel, I., Fangel, K., Vistad, O. I. & K. R. Båtstad (2013). Ferdsel i Snøhettaområdet – Del 1. Dokumentasjonsrapport fra 12 spørreundersøkelser. NINA Rapport 933. Norsk institutt for naturforskning.
- Gundersen, V., Mehmetoglu, M., Vistad, O. I., & Andersen, O. (2015). Linking visitor motivation with attitude towards management restrictions on use in a national park. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 9, 77-86.
- Gundersen, V., Nerhoel, I., Strand, O., Wold, L.C., Rybråten, S., Dokk, J.G., Vistad, O.I. og S.K. Selvaag (2017). Ferdsel og bruk av Forollhogna villreinområde. NINA Rapport 1331. Norsk institutt for naturforskning.
- Hagen, D., Eide, N.E., Fangel, K., Flyen A.C. & Vistad, O.I. 2012. Sårbarhetsvurdering og bruk av lokaliteter på Svalbard. Sluttrapport fra forskningsprosjektet ”Miljøeffekter av ferdsel?”. NINA Rapport 785.
- Kajala, Almik, Dahl, Diksaitè, Erkkonen, Fredman, Jensen, Karoles, Sievänen, Skov-Petersen, Vistad and Wallsten (2007). Visitor monitoring in nature areas – a manual based on experiences for the Nordic and Baltic countries. TemaNord 2007:534.
- Miljødirektoratet (2018). Veileder M-930. Brukerundersøkelser som verktøy for forvaltning av verneområder. Vorkinn, M., Boe, R. & Larsen, L-K.
- Oslo Economics (2018 a). Brukerundersøkelse i Stølsheimen landskapsvernområde sommeren 2017. Rapportnummer: 2018-2

- Oslo Economics (2018 b). Brukerundersøkelse i Møysalen sommeren 2017. Rapportnummer: 2018-4
- Oslo Economics (2018 c). Brukerundersøkelse i Børgefjell nasjonalpark sommeren 2017. Rapportnummer: 2018-5
- Oslo Economics (2018 d). Brukerundersøkelse Lyngsalpan landskapsvernområde sommeren 2017. Rapportnummer: 2018-6
- Oslo Economics (2018 e). Brukerundersøkelse i Lomsdal-Visten nasjonalpark sommeren 2017.
- Selvaag, S.K., Wold, L.C. & Vistad, O.I. (2017a). Brukerundersøkelse i Skarvan og Roltdalen nasjonalpark og Sylan landskapsvernområde sommeren 2016. NINA Rapport 1377. Norsk institutt for naturforskning.
- Selvaag, S. K., Gundersen, V., Danielsen, G. & L. C. Wold (2017b). Brukerundersøkelse Ånderdalen nasjonalpark sommeren 2016. NINA Rapport 1371. Norsk institutt for naturforskning.
- Selvaag S.K. & Wold L.C (2018 a). Brukerundersøkelse i Rago nasjonalpark. NINA Rapport 1470. Norsk institutt for naturforskning.
- Selvaag S.K. & Wold L.C (2018 b). Brukerundersøkelse i Junkerdal nasjonalpark. NINA Rapport 1471. Norsk institutt for naturforskning.
- Selvaag S.K. & Wold L.C (2018 c). Brukerundersøkelse i Blåfjella-Skjækerfjella nasjonalpark. NINA Rapport 1506. Norsk institutt for naturforskning.
- Selvaag S.K. & Wold L.C (2018 d). Brukerundersøkelse i Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark. NINA Rapport 1472. Norsk institutt for naturforskning.
- Selvaag, S.K., Gundersen, V., Dokk, J.G., Romtveit, L., Strand, O., Wold, L. C. & T. Holter. (2018). Brukerundersøkelse i Hardangervidda nasjonalpark sommeren 2017. NINA Rapport 1530. Norsk institutt for naturforskning.
- Vistad, O.I. & Vorkinn, M. (2012). The wilderness purism construct – experiences for Norway with a simplified version of the purism scale. *Forest Policy and Economics* 39/39-47.
- Vistad, O.I., Gundersen, V. & Wold, L.C. (2014). Brukerundersøkelser i Hallingskarvet og Varangerhalvøya nasjonalparker, sommeren 2014. NINA Rapport 1109. Norsk institutt for naturforskning.
- Vistad, O.I., Selvaag, S.K. & Wold, L.C. (2017). Bruken og brukarane av Breheimen 2017. Kasse- og etterundersøking. NINA Rapport 1349. Norsk institutt for naturforskning.
- Vistad, O.I., Selvaag, S.K. & Wold, L.C. (2018). Bruken og brukarane av Jostedalsbreen nasjonalpark 2017. Kasse- og etterundersøking. NINA Rapport 1490. Norsk institutt for naturforskning.
- Vorkinn, M (2016). Bruk og brukere i Femundsmarka og Gutulia sommeren 2015. Rapport, fylkesmannen i Hedmark.
- Vorkinn M. & Andersen O. (2010) Besøkende i Rondane og Dovre nasjonalparker – sommeren 2009. Resultater fra selvregistreringskasser og automatiske ferdselstellere. NINA Lillehammer.
- Wold, L.C. & Selvaag S.K. (2017a). Brukerundersøkelse i Sølen landskapsvernområde sommeren 2016. NINA rapport 1332. Norsk institutt for naturforskning.
- Wold, L.C. & Selvaag S.K. (2017b). Brukerundersøkelse i Fulufjellet nasjonalpark sommeren 2016. NINA rapport 1333. Norsk institutt for naturforskning.
- Wold L.C, Selvaag S.K. & Vistad O.I. (2017). Brukerundersøkelse i Trollheimen og Innerdalen landskapsvernområder. NINA Rapport 1360. Norsk institutt for naturforskning.
- Wold, L.C. & Selvaag, S.K. 2018. Brukerundersøkelse i Lierne nasjonalpark. NINA rapport 1507. Norsk institutt for naturforskning.

Nytt forvaltningssystem for fleirbruk i utmark

Eivind Brendehaug, Vestlandsforskning

Fleire stader på Vestlandet har vi hatt utfordringar med å kombinere ulike aktivitetar i utmark, m.a. vandring, sykling og hjortejakt innanfor eit avgrensa område. Prosjektet skal presentere resultat frå eit prosjekt om korleis kommunane kan utvikle si forvaltning for å redusere konfliktpotensialet, ivareta ålmenta og grunneigarane sine rettar og styrke attraktiviteten til områda. Resultata er relevante for andre delar av landet der det oppstår spenningar mellom ulike brukargrupper.

På nasjonalt plan ser vi ein line i politikken med styrking av ålmenta sin ferdselsrett, frå Fjellteksten i 2002 til Friluftsmeldinga 2017. I friluftsmeldinga tek regjeringa til orde for å likestille ferdsel med tråsykkel med ferdsel til fots. I den grad det oppstår konflikter mellom ulike bruk viser Stortingsmeldinga til aktsomhetsplikta: om alle viser aktsemd vil ein unngå konflikter meiner regjeringa. Det fører meg til spørsmålet: Er det så enkelt? Våre data viser at når etablerte brukstradisjonar og haldningar vert utfordra av ny bruk oppstår det lett konflikt. Kva verkemiddel har kommunane i denne situasjonen? Dei mjuke verkemidla som informasjon og haldningsskapande tiltak er ressurskrevjande og vil aldri nå alle, medan dei harde verkemidla som regulering vegrar kommunane å bruke fordi ein då lett endar i ein fastlåst negative relasjon til grunneigar.

Vi har m.a.o. ein situasjon der sentrale styresmakter vil styrke og harmonisere allemannsretten for ulike type bruk, medan kommunane verken har ressursar eller verkemiddel for å løyse dei utfordringane som oppstår. Dette opnar for prosessar som påverkar korleis lokale brukarar lokal oppfatar og praktiserer ferdselsretten. Våre data viser at det skjer forhandlingar om ønska ferdselspraksis mellom lokale aktørar, så som ein sykkelklubb, og grunneigarar. Dei avtalene som då vert etablerte kan vere problematiske ifht intensjonen og reglane om allemannsrett. For det andre viser materialet at grunneigar kan oppnå avgrensing i ferdselsretten gjennom frivillig vern. Vi har også døme på at brukargrupper har oppnådd betre tilgang til friluftsområdet ved å løfte spørsmålet om tilgang opp på det lokalpolitiske nivået.

Dette viser for det første at lokale aktørar må ta omsyn til at avtalene som skal regulere ferdsel har politisk legitimitet. For det andre at kommunar bør kontrollere om innhaldet i lokale avtalar er politisk akseptable. For det tredje at kommunane sin kapasitet og sine verkemiddel for styring av utmarksbruk bør styrkast, og at staten ikkje har ein heilskapleg politikk for å styrke ferdselsretten i utmarka.

Mot ein meir uformell lokal allemannsrett?

Nytt forvaltningssystem for fleirbruk i utmark

Eivind Brendehaug, Vestlandsforskning

Forskning i friluft, 6. desember 2018
Av Eivind Brendehaug

WESTERN NORWAY RESEARCH INSTITUTE
VESTLANDSFORSKING
www.vestforsk.no

Bakgrunn for prosjektet

- Auka bruk av utmarka skapte potensial for konflikt:
  - Folketalsauke og boligbygging: innbyggjarane vil drive friluftsliv
  - Høgare tettheit av hjortedyr og utvida jaktseong (1. september- 23. desember)
  - Utvikling av kommersiell jaktturisme
  - Ny sykkelteknologi (Enduro) – kan sykle i kupert terreng
- Endringar i tråd med nasjonal politikk:
  - Nye næringer for å auke inntektsgrunnlag i landbruket
  - Aktiv befolkning har positive helse- og trivselseffekt
  - Tilrettelegging for friluftsliv gir attraktivitet (tilflytting)
  - Gradvis styrking av den formelle (juridiske) allemannsretten
- Fleire brukargrupper og meir intensiv bruk skapte spenningar, særleg mellom grunneigar (jaktinteressane) og terrengsyklistar
- Ein dialogprosessen mellom partane, leie av Vestlandsforskning, var i seg sjølv konfliktdempande

VESTLANDSFORSKING

www.vestforsk.no

Mål og prosjektdesign

- Kunnskap for utvikling av fleirbruk i utmarksforvaltninga**
  - for å redusere konfliktpotensialet, styrke området sin attraktivitet og ivareta allemannsretten, grunneigarinteressene og berekraft.
- Metodikk:**
  - Kunnskapsstatus: Kartlegging av aktivitetar og brukstradisjon
  - Test av tiltaka for fleirbruk:
    - Elektronisk teljing
    - Intervju og spørjegransking (survey)
    - Dialogprosess
    - Media-analyse

VESTLANDSFORSKING

Funn: Tilpassing for å unngå konflikt

- Jegerane unngår stader og tider med mykje ferdsel
- Trimmarane bruker turpostane mindre i den intensive jaktperioden (oktober)
- Facebook melding frå sykkelklubben:
  - Vi ønsker å ta hensyn til grunneierens ønsker, slik vi ønsker at de tar hensyn til våre
- Sykklistane sykklar på tidspunkt og stader mindre ulempe for jakta og

Grunneigar:
«Den private (ikkje kommersielle) jakta kan tilpassast i tid og rom»

Leiar av trimgruppa:
«Om vi ikkje tilpassar oss til grunneigarane sine krav vil vi få restriksjonar på andre område. Vi vil være på godfot med grunneigarane»

VESTLANDSFORSKING

Løyser aktsomheitsplikta problema?

- Stortingsmeldinga:**
  - «de fleste konfliktene i dagens friluftsliv vil etter regjeringens oppfatning kunne løses dersom aktsomhetsplikten i friluftsloven §11 etterleves».
  - Jakt i liten grad er i konflikt med andre former for friluftsliv.
  - Ja, aktsomhetsplikta kan forbygge til ein viss grad

www.vestforsk.no

VESTLANDSFORSKING

Nye utfordringar

- Den kommersielle jakta sårbar for anna ferdsel
- Auka slitasje på stiane
- Forstyring av husdyr på beite
- Sykkelklubbane sin proaktive rolla gitt ulike resultat mht. å få avtaler med grunneigarane

Tiltaka

- Sykelklubbar: intensiv dialog med grunneigarane for å dempe spenningane og få i stand avtaler
- Reaksjonar på lokal etiketteplakat hengt opp i skogen

Terrengsyklar: Sjå vår lokale etikette

The Reactive-Negligence-Accommodative-Proactive (109).

Rating	Strategy/Posture
1. Reactive	Deny responsibility
2. Defensive	Admit responsibility but fight it
3. Accommodative	Accept responsibility
4. Proactive	Anticipate responsibility

www.vestforsk.no

Fleire utfordringar

- Grunneigar:**
  - «Det er viktig at folk som bur her får bruke naturen fritt. Men eg blir litt skremt når naturen blir gjort til ei salsvare for alle moglege andre. Då blir han vekke. Det er ein av grunnane eg har valt å gjere dette (frivillig skogvern)».
  - (www.poten.no 11. juni 2017)
  - (...) dersom sykling fortsatt skal forbyts i nasjonalparkene, må det være fordi effektene av sykling er annerledes enn effektene av ferdsel til fots. **De studiene som er gjort til nå, gir ikkje grunnlag for å konkludere om det** (Eivju, Olsen, Jokerud, Hagen, 2018).

Tiltak

- Frivillig skogvern:**
  - Forbod mot sykling på ein sti i naturreservata
- Kongeleg res. (18/1345):**
  - «Både slitasje og tilretteleggingstiltak på stiene vil trolig skade naturverdiene i kjerneområde for skog med nasjonal verdi (***)»
- Moralske landskap (Flemsæter m.fl. 2014):**
  - Kva bruk, brukarar og utstyr er passande/upassande

www.vestforsk.no

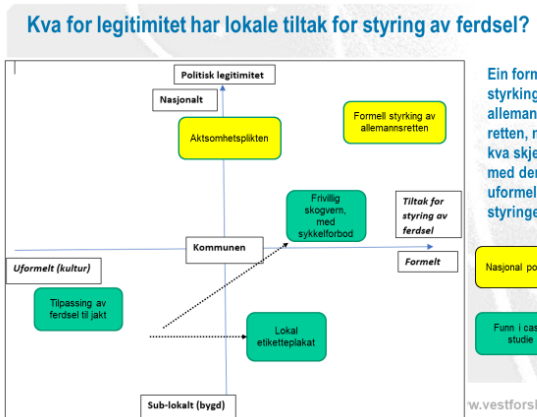
VESTLANDSFORSKING

MEN, ...

- Stortinget har vore klar over at allemannsretten vil gi grunneigar skade og ulempe, som grunneigar må tole i ei viss utstrekning (Reusch 2012, s. 214).
- Aktsomhetskravet i §11:
  - enhver «(...) skal opptre hensynsfullt og varsomt for ikke å volde skade eller ulempe for eier, bruker eller andre, eller påføre miljøet skade».
  - Kravet er personleg, og gjeld ikkje almenheten som gruppe (Reusch, 2012)
- For å unngå uheldige sum-effekter gir § 15 heimen til fastsette atferdsregler som enhver som ferdes på området plikter å følge.
- Gradvise styrking av den formelle allemannsretten:
  - 2003: kommersiell turisme i verna område
  - 2011: på sti eller veg i Innmark som leder til utmark
  - 2019: sykling over alt under tregrensa

www.vestforsk.no

VESTLANDSFORSKING

Nasjonal formell styrking og lokal uformell svekking av allemannsretten?

- Bra med uformell tilpassing og lokale avtaler for å forebygge konflikter, men:
  - Innanfor ramma av den formelle allemannsretten?
  - Kva allemannsrett er det under jakta?
- Kva veg går styresmaktene:
  - Det store bilde: gradvis styrking av den formelle allemannsrett, men haldningane endrast seint
  - Aktsomhetskravet vil løse dei fleste konflikter: uformell konfliktløyising
  - Miljøvernforvaltninga gir uttrykk for moralske landskap
- Kva vert resultatet?
  - Fleire konflikter i utmarka
  - Ein meir lokal uformell allemannsrett
  - Eller tek kommunen sin rolle og bruker mangfaldet av verkemiddel

www.vestforsk.no

VESTLANDSFORSKING

Kva med dei store konfliktane for friluftslivet?

Redusert el-avgift – Nå kan norske datasenter posisjonere seg!

I dag kom [beskjeden fra Finansdepartementet](#) – Fra 1. januar 2016 iverksettes redusert elavgift for store datasentre.

- IKT-Norge er svært godt fornøyd med at Finansminister Siv Jensen har tatt beslutningen om å redusere el-avgiften fra 13 øre til 0,48 øre per kWh for store datasentre fra 1. januar 2016. Vi oppfordrer Regjeringen å iverksette avgiften uten å vente på forhåndsgodkjenning fra ESA. Det er

Sattrefjellet for nokre år sidan. Falck

Analysesentraler NVE

Litteratur

- Brendehaug, E. (2015). *Land-use conflicts between landowners, hunters and recreationists*. Nordic Environmental Social Science Conference 2015 (NESS 2015).
- Brendehaug, E., & Engeset, A. B. (2015). *Kunnskap for utvikling av sameksistens mellom jakt, vandring og stisykling på Kaupangerhalvøya*. VF rapport 8/15. Sogndal: Vestlandsforskning.
- Evju, Olsen, Jokerud & hagen (2018). *Egner nasjonalparker seg til stisykling?* Knonikk.
- Flømsæter, F., Setten, G., & Brown, K. M. (2014). *Morality, mobility and citizenship: Legitimising mobile subjectivities in a contested outdoors*. *Geoforum*, 64(August 2015), 342-350. doi: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.04.017>
- Mattilainen, A., & Lähdesmäki, M. (2014). *Nature-based tourism in private forests: Stakeholder management balancing the interests of entrepreneurs and forest owners?* *Journal of Rural Studies*, 35(0), 70-79. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.04.007>
- Reusch, M. (2012). *Allemannsretten – friluftslivets rettsgrunnlag* Oslo: Flux forlag.

VESTLANDSFORSKING

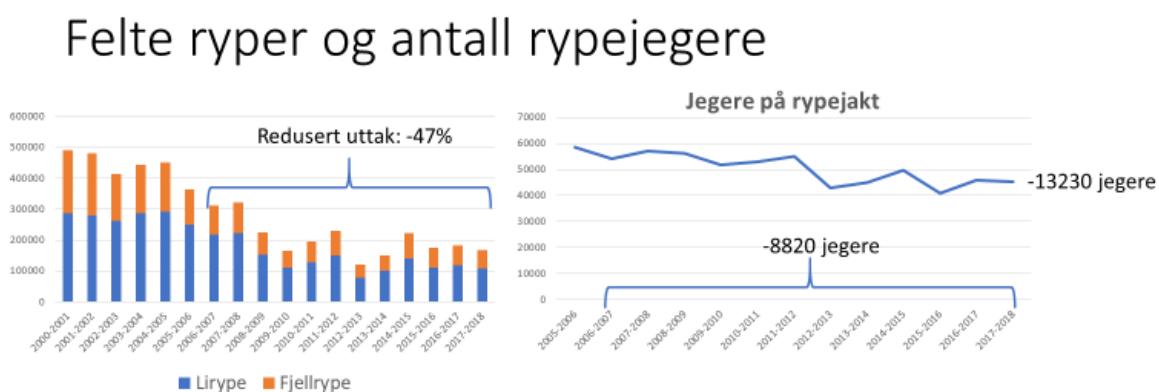
www.vestforsk.no

Endringer i rypejakta over de siste 10 årene

Mikkel Kvasnes og Oddgeir Andersen, Norsk institutt for naturforskning

Rypa betegnes som «folkeviltet» i Norge, om lag 50 000 jegere jakter ryper årlig (Figur 1). Jakta kjennetegnes med store bestandsvariasjoner mellom år, og i løpet av de siste 10 årene har antall felte ryper blitt redusert med nærmere 50%, samtidig er antall rypejegere redusert med 17 % (figur 1).

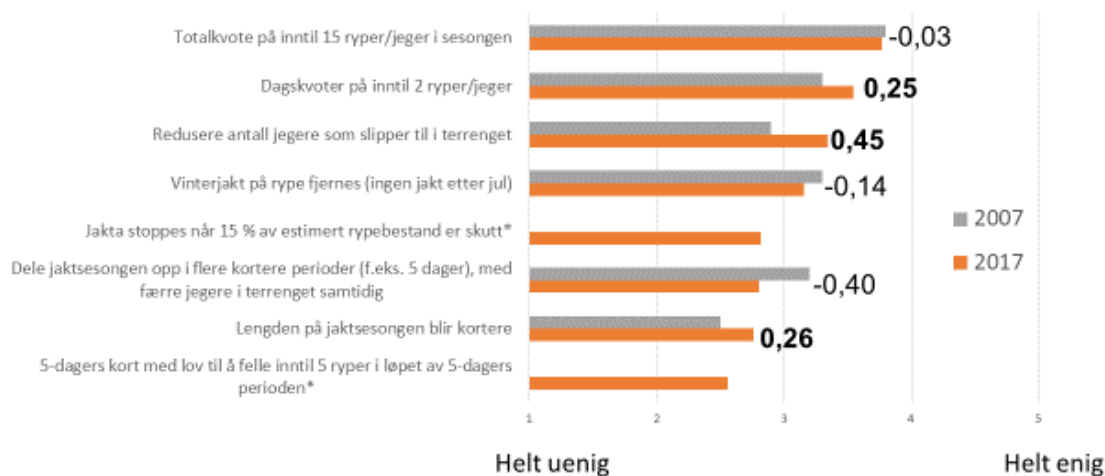
Figur 1. Antall felte li- og fjellryper i jaktårene 2000/01-2017/18, og antall jegere på rypejakt i jaktårene 2005/06 – 2017/18.

Gjennom endringer i bestandsnivå og forvaltningsmetoder er det rimelig å anta at rypejaktas innhold og mening også har endret seg. I 2017 er det 10 år siden rypejegerundersøkelsen ble gjennomført i regi av «Rypeforvaltningsprosjektet». I løpet av disse årene har det imidlertid skjedd en del endringer i måten ryper blir forvaltet, og jakten gjennomført på. I tillegg havnet ryper på Norsk rødliste for arter med status som «nær truet» i 2015. Begrensninger av uttaket har i de siste årene blitt langt mer vanlig i forvaltningen av rypebestander, noe som trolig kan observeres i figur 1. Enkelte områder har også stengt for rypejakt dersom bestanden er liten. Disse endringene har lokaløkonomiske virkninger for rettighetshavere og aktører innen jaktturisme, hytteutleie, i tillegg til kjøp av forbruksvarer lokalt. Det er av betydning for tilbydere av rypejakt å vite noe om i hvilken grad reguleringer har betydning for rypejaktas attraktivitet og jegernes betalingsvilje. Eksempelvis om rypejakt med muligheten til å kun skyte ei rype per dag (som dagskvote) er for lite til at man prioriterer å reise på jaktturet som varer mer enn noen få dager.

Prosjektet samlet inn data på hvordan nåværende forvaltningspraksis har påvirket rypejegernes innsats og økonomiske forbruk. Datainnsamlingen ble gjennomført som en nettbasert spørreundersøkelse som ble sendt ut via epost til jegere som hadde jaktet hos fjellstyrer, Statskogs SF's eiendommer og på Finnmarkseiendommen. Vi fikk 3911 svar (28%).

Våre data tyder på at rypejaktas innhold og mening har endret seg i løpet av de siste 10 årene. Blant annet finner vi økende aksept for reguleringsformer som dagskvoter, sesonglengde og antall jegere som kan jakta samtidig, men samtidig ser vi en økende motstand mot å dele jakta opp i kortere perioder med færre jegere i terrenget (figur 2).

Regulering av jakta

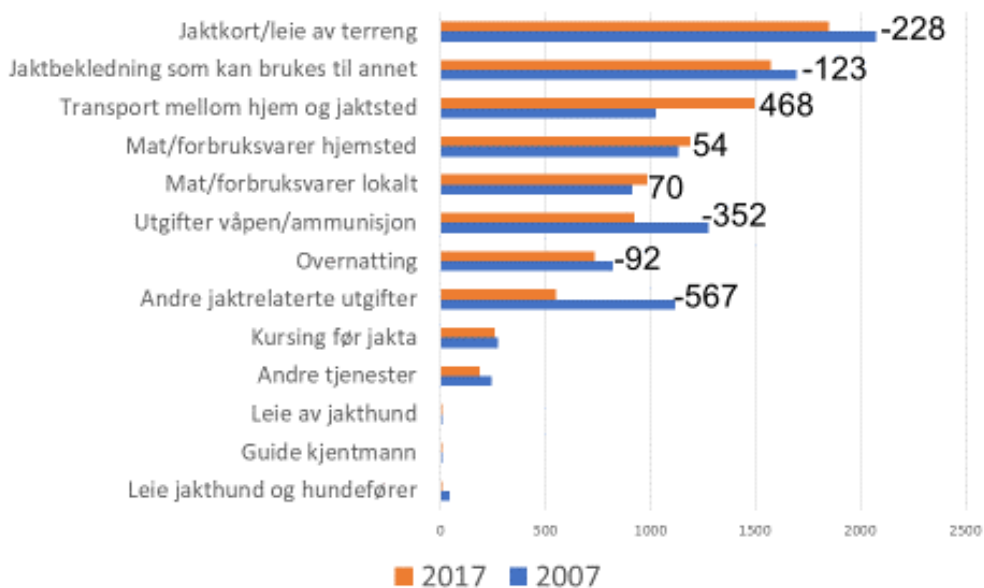
Figur 2. Hvordan rypejegere vurderer ulike måter å regulere jakta på. Endringer fra 2007 til 2017.

Vi finner også en reduksjon i tidsbruk på nærmere to døgn når det gjelder både li- og fjellrypejakt, sammenlignet med 2007. Det samme gjelder gjennomsnittlig utbytte per jeger, som har gått fra om lag 8 liryper per jeger i 2007, til 5 liryper per jeger i 2017. For fjellrype er forskjellene mindre (Tabell 1).

Tabell 1. Gjennomsnittlig innsats og utbytte av li- og fjellrype i jaktårene 2007/08 og 2017/18.

	2007	2017
Dager på jakt etter liryper	7,6	6,0
Dager på jakt etter fjellrype	4,7	3,2
Antall skutte liryper	8,4	4,8
Antall skutte fjellryper	3,8	2,5

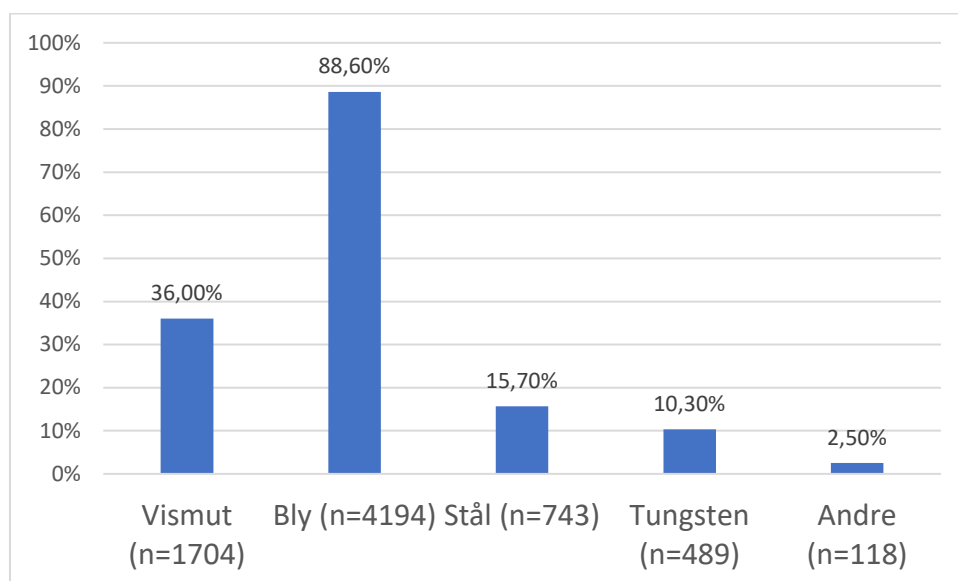
Det samme gjelder økonomisk forbruk som er redusert med 880 kr per jeger siden 2007. Beregnet omsetning av rypejakt i 2007 var på 574 MNOK, mens den i 2017 var på 440 MNOK. Reduksjon i forbruk, sammen med reduksjon i antall jegere og jegerdøgn, gir reduserte lokaløkonomiske virkninger/verdiskaping lokalt tilsvarende et tap på 134 MNOK. De største endringene finner vi innen «andre jaktrelaterte utgifter» som er redusert med 567 NOK, «utgifter til våpen og ammunisjon» er redusert med 352 NOK, mens utgifter til «jaktkort/leie av terreng» er redusert med 228 NOK (Figur 3). Samtidig er det en økning i forbruk for «transport mellom hjem og jaktsted» på 468 NOK.

Figur 3. Endringer i forbruk knyttet til rypejakt fra sesongen 2007/08-2017/18.

Sett fra et brukerperspektiv tyder våre funn på at rypejaktas betydning er svekket i 2017, sammenlignet med 2007. Dette skyldes trolig flere forhold som henger sammen: økende grad av regulering av jakta er en direkte følge av lave bestandstettheter, noe som igjen gjør jakta mindre attraktiv for mange. Fra et planleggingsperspektiv vet at tilreisende jegere står for 75-80% av omsetningen av rypejakt i Norge. Rettighetshavere bør derfor skreddersy tilbud ut i fra tilreisende jegere sine ønsker og behov, dersom man ønsker å opprettholde rypejakt som et attraktivt produkt.

I tillegg så vi på hvilke typer hagl som ble brukt under jakt i 2017 (figur 4). I 2007 var det forbud mot bruk av blyhagl. Vi finner at i 2017 benyttet 88,6% blyhagl, 36% brukte vismut, 16% benyttet stålhagl og 10% benyttet tungsten. Gitt det man i dag vet om helse- og miljøeffektene av bly, er det overraskende at 9 av 10 jegere har gått tilbake til blyhagl.

Figur 4. Andel som bruker ulike typer hagl under rypejakt.

Besøksforvaltning – behov og unnfallenhet

Arvid Viken og Gaute Svensson, Universitetet i Tromsø, Norges arktiske universitet og Rune Benonisen, Reisa nasjonalpark og Kvænangbotn og Navitdalen landskapsvernområde

Innledning¹

Regjeringen la i 2017 frem en ny reiselivsmelding som dokumenterer at norsk reiseliv er i vekst (Nærings- og fiskeridepartementet 2017). Dette gjelder også turismen som foregår i naturen, samt i Nord-Norge som øynene rettes mot i dette kapitlet. Veksten betyr at flere mennesker bruker naturen. Det er flere som driver friluftsliv og det er flere turister. Blant de konsekvensene dette har for naturen, er for det første slitasje, bredere stier og økt erosjon, nedtrækking av kulturminner som tufter, gravplasser, gamle bygninger og så videre, samt forstyrrelser av dyrelivet. En side ved denne problematikken er å bestemme hva som er tålegrensene, eller snarere hvilke endringer vi kan akseptere i naturen. Gjennom overvåkning (monitorering) kan tilstanden og endringer i naturen beskrives, men det er ofte vanskelig å si om det som observeres er et problem eller når det måtte bli det. På sett og vis er det et holdningsbasert eller politisk spørsmål. Det er derimot enighet om at de påvirkningene som friluftsliv og turisme fører med seg, bør overvåkes. Spørsmålene er mer hvem som har ansvaret og hvordan det skal foregå.

Understøttet av fylkesmyndighetene i Troms,² formulerte vi en undersøkelse av hva folk oppfatter med begrepet «besøksforvaltning», hvilke arbeidsoppgaver de ser for seg i dette feltet og hvem de mener bør utføre dem. Vi plukket ut sentrale aktører i Troms og intervjuet om lag 30 av dem, enten i grupper eller individuelt. Vi delte regionen i fire områder: Senja, Indre Troms, Nord-Troms og Tromsø. De intervjuede representerer institusjoner og organisasjoner som er sentrale i arbeidet med friluftsliv og turisme. I noen grad har vi også intervjuet folk vi er blitt tipset om underveis, mennesker som har karrierer som ildsjeler eller tillitsvalgte bak seg. I tillegg har vi brukt Vest-Lofoten som en kontrollcase for å sette egen region i perspektiv. Vi har også sett til Finland, som noen velger å kalle «europamester i nasjonalparkforvaltning», samt to områder i Canada – sistnevnte for å hente perspektiver fra områder hvor besøksforvaltning har vært et begrep i hvert fall siden 1960-tallet. Metodologisk er undersøkelsen relativt tradisjonell. Vi valgte en kvalitativ tilnærming fordi vi ønsket å få brettet ut feltet, altså få oversikt over de viktigste problemene og problemstillingene. Undersøkelsene har derfor hatt sterkere fokus på hva som er de viktige og riktige spørsmålene, og ikke like mye på svarene. Kapitlet tar for seg resultatene fra undersøkelsen. De empiriske delene består av en illustrasjon av problemene, en diskusjon av forholdet mellom Tromsø og omlandet samt en om hvordan allemannsretten er utfordret. Mot slutten og til sammenligning presenteres kort forvaltningsutfordringer i Lofoten samt besøksforvaltning i Canada og Finland. Kapitlet avsluttes med en drøfting og en konklusjon.

Fra friluftsliv til turisme – en forvaltningsutfordring

Friluftslivet her til lands er solid forankret i norsk kultur – noen har antydnet at det er norsk kultur (se Witoszek 1998). Nordmenn går mye på tur, og nå mer enn noen gang, sies det. Friluftslivet er

¹ Kapitlet er skrevet med utgangspunkt i rapporten *Besøksforvaltning – tilrettelegging og regulering av friluftsliv og naturbasert turisme*

² Kapitlet er basert på en undersøkelse finansiert av Troms fylkeskommune etter samtaler som også omfattet Fylkesmannen.

først og fremst et moderne og urbant fenomen, knyttet til folks behov for frisk luft og aktivitet.³ I vår tid er helsemyndighetene en av de sterkeste pådriverne. I de seneste årene har fylkeskommunene vært pådriverne i organisering av friluftsråd. I Troms deltar alle kommunene i slike råd, og tiltak som «Fysak» og «Ti på Topp» ser ut til å gi resultater. Det kryr av mennesker langs løyper og på topper. Samtidig med at nordmenn synes å gå mer på tur enn noensinne, er det en tilsvarende trend i utlandet. Norsk natur trekker, og den naturbaserte turismen er i vekst. Det innebærer at det stadig er flere som har gjort det til næring å tilrettelegge for og ledsage turister ut i norsk natur. Dermed skjer det en vridning i verdigrunnlaget for aktivitetene i norsk natur; friluftsliv og naturbasert turisme har fått større kommersiell verdi.

Verdigrunnlaget i det tradisjonelle norske friluftslivet er frihet, uberørt natur og en sunn sjel i et sunt legeme. Friluftslivet, slik vi kjenner det, vokste frem parallelt med ideen om et fritt Norge. I denne bevegelsen ble mennesker som hadde tett kontakt med naturen idealisert, og elitene i byene begynte å søke til landsbygda for rekreasjonens skyld. Bevegelsen manifesterte seg i en landsomfattende organisasjon i 1868, da man opprettet Den norske turistforening (DNT). Men friluftslivet har også en annen forankring i gamle høstingstradisjoner (Pedersen 1999). Når vi fisker, jakter og plukker bær, er det en fortsettelse av eldgamle måter å brødfø seg på i Norge. Mange bruker friluftslivsbegrepet svært vidt, og innlemmer også motorisert ferdsel i utmark og på havet og andre teknologibaserte aktiviteter i begrepet – en betraktningssmåte som ligger opp til det som i amerikansk sammenheng omtales som «outdoor recreation» (Ingulfsvann 2013). Det finnes altså ingen omforent eller autoritativ avgrensning av fenomenet.

Siden millenniumskiftet har det skjedd et inntog av utenlandske turister i den norske fjellheimen. Den norske naturen har fascinert utlendingene siden turismen vokste frem på siste halvdel av 1800-tallet, men svært mange har siden andre verdenskrig nøyd seg med å reise med bil eller buss gjennom naturen og beundre den. Dette kaller vi sightseeing. Først kom de med skip, og cruise har vært et viktig turistsegment opp til våre dager. Senere kom de med busser, og nå mer med fly, biler og bobiler. Den seneste trenden er altså at folk kommer for å bevege seg i den norske naturen. De blir også oppfordret til det av norske myndigheter, som reklamerer med allmennhetens rett til fritt å ferdes i vår natur. Det har vokst frem en reiselivsnæring som har tilrettelegging for naturopplevelser som sitt forretningsområde. Det tilbys organiserte turer, guiding, transport, transport av bagasje, utstyrsleie og så videre – og man tar seg betalt for det.

Men når turer i naturen blir noe som styres politisk eller noe man kan kjøpe, skjer det noe med friluftslivets karakter. Dets verdigrunnlag utfordres og endres. Når man innfører «Ti på Topp»-konseptet for å fremme friluftslivet, slik man har gjort mange steder, innfører man implisitt et konkurranselement og dataregistrering av bestigelser, premiering og lignende. Dette er tiltak som har vist seg å virke; det er tusenvis som bestiger fjellene. Men tilstrømmingen gjør noe med naturen: Den er ikke lenger like uberørt, og den konstrueres og rekonstrueres sosialt. Fortellingene fra turene er ikke bare om indre opplevelser og slit, men også om å ha tatt de beste bildene, selfiene og nakenbildene fra toppene, og ikke minst om numeriske forhold som antall skritt, kilometer og høydemeter. Opplevelsen er blitt mer mangfoldig, om man vil. Verdigrunnlaget for friluftslivet er altså i endring: Man gjør ikke turene utelukkende for naturopplevelsen eller velværets skyld. På lignende vis endrer også turismen verdigrunnlaget. For gjesten er stadig det å oppleve naturen viktigst, men vurderinger av om hvorvidt opplegget svarer til forventningene og kostnadene blir stadig mer sentralt. Altså er det en tendens til at friluftslivet blir gjenstand for en økonomisk verdisetting – det er blitt til en vare i et marked. Og med turistenes inntog i norsk natur, har norske myndigheter fått noen nye utfordringer.

³ For en gjennomgang av grunnlaget for og varianter av norsk friluftsliv, se for eksempel Pedersen (1999) eller Ingulfsvann (2013).

Grunnlaget for vårt friluftsliv er lange tradisjoner, men også et rettsgrunnlag som er nedfelt i friluftslova fra 1957 som stadfester allmennhetens rett til fri tilgang til utmarksområder. Denne allemannsretten ble etablert i en tid da folk flest gikk turer i områdene der de bodde, og i liten grad andre steder. I særdeleshet var ikke prinsippet tiltenkt en situasjon hvor det er en slags universell rettighet å reise og oppholde seg på steder langt unna der man bor. Ei heller hadde folk tid eller penger til slike forflytninger. Selv om bare noen realiserer denne muligheten også i dag, er det langt flere som ferdes i «andres» naturområder enn tidligere. Den økte trafikken medfører miljø- og kapasitetsutfordringer, og reiser spørsmål om adgangsbegrensning, fysisk tilrettelegging og andre former for regulering. Oppfatningen om at det ikke kan fortsette uten styring, deles av mange – noe som også gjenspeiles i vårt møte med de ulike interessentene i feltet.

Styring og forvaltning er basert på en eller annen form for kunnskap. Med mange aktører involvert, er også kunnskapsgrunnlaget varierende. Det er ikke bare naturitenskapelige målinger som kan legges til grunn (Nyseth & Viken 2015). Kunnskapsgrunnlaget er gjenstand for forhandlinger. Kunnskapen må ikke bare være valid, men også samfunnsmessig robust. Altså er et forvaltningsregime også avhengig av legitimitet og tillit. Den hierarkiske styringen og det vi tradisjonelt har kalt regulering må skje på andre måter enn tidligere. Det er ikke nok med regler og skilt som orienterer om forbud og påbud. Trenden er en overgang fra slike harde styringsmodeller til mykere former (Kesitalo, Juhola, Baron, Fyhn & Klein 2016) som informasjon, guidelines og ulike former for tilrettelegging der styringselementet er mer implisitt. Etter hvert har begrepet «besøksforvaltning» etablert seg som en benevnelse for dette feltet.

«Besøksforvaltning» kalles «visitor management» på engelsk. Som fagfelt er det stort sett knyttet til forvaltning av verneområder eller områder som er definert for rekreasjon og friluftsliv. Besøksforvaltning omfatter den delen av den helhetlige forvaltningen som grovt sett handler om *å forhindre eller redusere negativ naturpåvirkning av besøk og optimalisere opplevelsen for de besøkende*. Selv et lite besøkstall kan gi negative effekter på naturverdier. Som regel er det positive effekter som ønskes optimalisert gjennom slik forvaltning, ofte knyttet til lokal økonomi og sosialt liv (Eagles, McCool & Haynes 2002). Det bør nevnes at besøksforvaltning også brukes i en litt annen betydning, som det å forvalte til beste for den besøkende (Hansen 2018)

De utfordringene vi ser i Troms og Nord-Norge, er på ingen måte spesielle sett i en verdenssammenheng. I internasjonal forvaltning av nasjonalparker og rekreasjonsområder er håndtering av besøkende et prioritert område. Det er et tema hvor det er investert betydelige ressurser i, også forskningsmessig. Gjennom årtier har de store forvaltningsorganisasjonene (for verneområder) i verden (særlig USA og Canada) arbeidet frem ulike former for rammeverk, det vil si en standardisert og planmessig fremgangsmåte for forvaltningen. Disse rammeverkene ble utviklet som en konsekvens av økt aktivitet og bruk av naturområder til rekreasjon ut over 1960- og 1970-tallet i Nord-Amerika (Nilsen & Tayler 1997).

Utfordringer knyttet turisme og friluftsliv i Troms

Tromsø

Tromsø har hatt en betydelig økt turisttilstrømning de senere årene. Det har vært en stor økning uansett hvordan man måler det – i antall virksomheter, sysselsetting og omsetning. Fra 2007 til 2016 hadde antall hotellbedrifter økt fra 30 til 38, mens det fant sted en nesten fordobling av både antall ansatte i hotellnæringen og i omsetningen (tabell 1). Hotellnæringen reflekterer en turisme som åpenbart er i vekst.

Tabell 1. Foretak, sysselsatte og omsetning (i millioner NOK) i hotellbransjen i Troms.

År	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Foretak	30	28	27	28	30	29	31	32	36	38
Sysselsatt	557	578	530	559	624	645	686	791	860	1003
Omsetning	444,7	473	433,5	473,6	567,3	598,2	626,1	726,6	729,7	878,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Turismen i Tromsø kan beskrives på følgende vis. Byen er fylkeshovedstad og universitetsby, og har alltid hatt en omfattende regional trafikk. I mange år har det også vært stor tilstrømning av mennesker som skal overvære konferanser og festivaler – årvisse begivenheter som merkes i statistikken. Foruten det som reflekteres i hotellstatistikken, er Hurtigruten en sentral aktør året igjennom, mens cruiseturismen, særlig om sommeren, er en viktig kilde til inntekt for havnevesen, guide- og trafikkelskaper, attraksjoner og butikkene i sentrum. De siste årene har det vært betydelig vekst av to typer turister – nordlysturister og toppturister – der Lyngenområdet er sentralt. Dessuten hadde man noen år en hvalbasert turisme. Hoveddelen av turistene drar ut av byen for sine opplevelser. Tromsø er altså kjernen i en baseturisme.

I tillegg til en økende turisme, har «Ti på topp»-satsingen i Tromsø vært en suksess. Byens befolkning synes å gå mer på tur enn noensinne. Innenfor systemet roterer man på stier og topper, men det er en viss stilasje. Dette har gjort at man ett sted har anlagt en trapp, mens det i nærheten ligger en sti som blir litt bredere for hvert år.

Bilder: Sti opp fra Tromsdalen – slitasje, men er det et problem?

Bilder: Sherpatrappa i Tromsø.

Djupvik

Djupvik er ei bygd i Kåfjord kommune, en snaut tre timers kjøretur fra Tromsø. Stedet ligger ved foten av Storhaugen. Fjellet er lett tilgjengelig, skredsikkert og har fine nedkjøringer om vinteren. Dette er et spesielt yndet fjell for skiturister. De kommer i hovedsak fra eller via Tromsø, med bil eller som ski-og-seil-turister. Starten skjer oftest fra Djupvik kirkegård, hvor det også er en parkeringsplass. Trafikken hit har økt betydelig de senere årene, og er til tider til irritasjon for lokalbefolkningen. De som kommer med seilbåt, kan bli satt i land i en havn. Men mange blir satt i land i fjæra med gummibåter, for da slipper operatøren å betale havneavgift. For å komme opp til veien og startstedet samt tilbake, må turistene gå over privat eiendom – noe som ikke er forbudt så lenge grunnen er snødekket. Men de har også behov for å gå på toalettet, og mange gjør fra seg bak hushjørnene eller i skogen rundt parkeringsplassen og kirkegården. Det sies at det til tider er ganske utrivelig der. Et annet problem er at parkeringsplassen ofte er fylt opp med turistenes biler når begravelser skal foregå. Kommunen er klar over problemene og sier at de tar tak i dem, men sier til sitt forsvar at de er blitt tatt på senga. Fjellets popularitet kan ganske sikkert i noen grad tilskrives Lyngen Lodge – en turarrangør og overnattingsbedrift som også ligger ved foten av fjellet, og som for øvrig roses for å ha utviklet en miljøprofil. Det er også flere andre fjell i området som brukes av toppturister. Djupvik er i ferd med å få et navn blant denne typen turister.

Bilder: Kirkegården i Djupvik, start- og sluttsted for skiturister.

Storfjord

Storfjord er en nabokommune til Tromsø, og har lenge vært et populært område for hyttebygging og spikertelt blant tromsøværingene. I dag er bygda Skibotn og Skibotndalen blant de mest brukte utfartsområdene for nordlysturistene som kommer til Tromsø. Skibotn og Skibotndalen ligger på veien som går inn i Finland. Like over grensa ligger Kilpisjärvi, som også er et mye brukt mål for disse turistene. Turistene kommer med leiebil eller som passasjerer på en av de mange kommersielle buss- eller minibussturene som arrangeres fra Tromsø – altså er det i Storfjord mange turister får sine nordlysåpenbaringer. Bilene parkerer der det er mulig, og så står de der og venter på at nordlyset skal inntreffe.

Dette skjer imidlertid uten at Storfjord kommune eller dens innbyggere drar særlig nytte av trafikken. Det er få parkeringsplasser langs veien og ingen kommersielt tilrettelagte plasser. Det er bare én kommersiell aktør som har tilrettelagt for å ta imot turister et stykke oppi dalen. I tillegg har UiT – Norges arktiske universitet en forskningsstasjon som reiselivsaktører nå og da har samarbeidet med. Det mangler altså en kommersialisering av mottak, både i form av private mottaksbedrifter og kommersiell parkering. Derimot merker befolkningen en god del av

problemene som følger av dette. Det kan til tider være trangt langs veien på grunn av turistenes parkeringer, og man lider av det manglende toaletter fører til. Altså er det sentrumskommunen og dens næringsliv som får alle inntektene fra en virksomhet som foregår i en annen kommune, som dessuten stort sett bare merker ulempene.

Allemannsretten er utfordret

Senja

På Senja har turismen økt voldsomt de senere årene. Ideene om Senja som turistmål er gamle, men turistene har inntil nylig uteblitt. Det samme har tilretteleggingen. Derfor eksisterer det i 2018 åpenbart en del utfordringer. Turistene kommer stort sett med bil, leiebiler og bobiler. Attraksjonen er den vakre naturen, ensomheten og turmulighetene på yttersiden av øya. Et av de populære stedene er Ersfjordstranda i Berg kommune. Det er et lite sted med noen få fastboende og en del sommerbeboere. Det er ingen campingplass i nærheten. Stedet, ei bygd rundt ei hvit strand med steile fjell i bakgrunnen, er vakkert og får strålende omtaler. Det er talt nærmere 100 bobiler på én gang, og teltene ligger tett (opptil 70 telt er registrert på det meste) både på oversiden og nedsiden av veien. Det finnes et fast toalett – Gulldoen⁴ – og i 2018 to mobile toaletter i tillegg. Det er også planer om å bygge et servicebygg på stranda. Det er tilrettelagt for grilling og benker å sitte på. Det har vært en del fokus på stedet og opphopningen av turistene. Mest i fokus kom en begivenhet hvor ungdom var samlet på stranda og spilte høylytt musikk til klokka fire om morgenen.

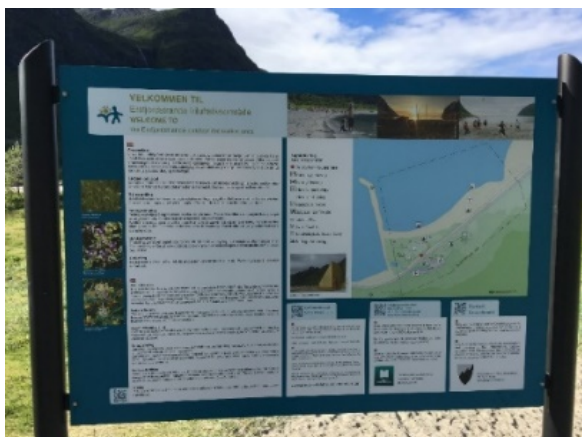

Bilder: Ersfjordstranda på Senja.

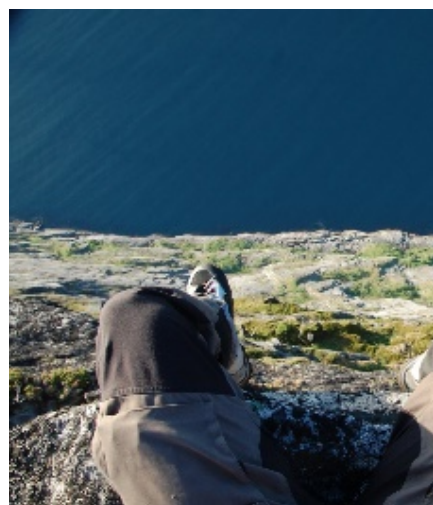
Bilder: Gulldo og mobildoer.

⁴ Dette er navnet den har fått på folkemunne. Den har påkostet utforming og skal etter sigende ha kostet 4 millioner kroner, og er oppført av Nasjonale turistveier, en avdeling i Statens vegvesen. I det perspektivet er det ganske utrolig at det lille bygget rommer kun ett toalett.

Bilder: Skilting og informasjon.

Andre mye besøkte steder er Segla, Husfjellet og Sukkertoppen. Segla er et spesielt spektakulært besøksmål – en fjelltopp som rager 639 meter over havet, med en loddrett fjellvegg på den ene siden. I 2018 var det om lag 9000 registrerte besøkende. Det er blitt et mylder av stier. Stien til Segla starter ved skolen i bygda, og man funnet en løsning på toalettbehovene ved å holde skolen åpen om sommeren. Også stiene på flere av de andre utfartsstedene på Senja er slitt, sies det. I tillegg til behov for tilrettelegging som parkering, toaletter og søppelsystem, er også sikkerheten enkelte steder, som på toppen av Segla, en utfordring.

Foto: Karoline Jakobsen Kvalvik

Bilder: Segla.

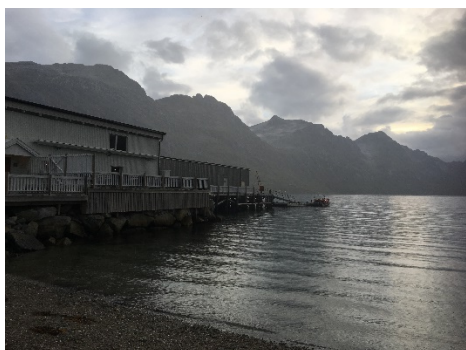
Et hovedproblem, ifølge våre informanter, er at folk fra andre land og kulturer ikke vet hvordan de skal oppføre seg i naturen, hva slags utstyr de må ha og hvordan man gjør fra seg i det fri. Parkering i folks innkjørsler er heller ikke uvanlig. Teltning nær bebyggelse er også et problem – det virker som om folk foretrekker å sette oppe teltene sine nær bebyggelsen, at man finner det tryggest, men ofte er det for nært og i strid med norsk lov. Dette illustrerer en av utfordringene ved allemannsretten. Informantene kritiserer også sentralmyndighetene – først og fremst Innovasjon Norge – som reklamerer med allemannsretten, men uten å si noe om hvilke forpliktelser som ligger i dette og uten å vise åpenbar vilje til å løse problemene reklameringen bidrar til.

Ersfjordbotn og Sandholmen (utenfor Tromsø)

Ersfjordbotn ligger en om lag 20 kilometer lang kjøretur vest for Tromsø. Ersfjordbotn er et populært sted både å bo på, dra på tur til og dra på tur fra. Fra gammelt av har det vært et fiskevær, men fiskemottaket er i dag ikke i drift og omskapt til kafe, selskapslokaler og butikk. Bedriften har eksistert siden 1800-tallet, men har vært gjennom flere runder med omstilling. Fiskerivirksomheten, først og fremst eksport av tørrfisk og saltfisk, foregår fra et anlegg som bedriften eier på et annet sted. I gamle dager foregikk noe av virksomheten lenger ut i fjorden, på et sted kalt Sandholmen. En del av bygningsmassen står fortsatt, men det meste av øya er utmark. Fortsatt er området en del av vøreierens eiendom. Man kommer seg dit bare til fots eller med båt, men det er et yndet utfartssted. Ersfjordbotn er også et populært startsted og endestasjon for turgåere og padlere. Kafeen ligger i enden av ei sandstrand, og har uteservering når været tillater det. Foruten kafeen er det to fisketurismebedrifter i bygda og en som tilbyr sjøorienterte tjenester, først og fremst en kai. I de senere år har Sandholmen også blitt tatt i bruk av kommersielle aktører. Stedet brukes som basecamp for fjellturer, og en stor, lokal reiselivsbedrift bruker området for piknik for opp mot 100 turister som fraktes i zodiaker fra og til Ersfjorden, om sommeren en til to ganger i uka. I tillegg er Sandholmen et utfartsmål også for Tromsøs lokalbefolkning.

Eieren har med en viss forundring sett at kommersielle aktører bruker stedet i sin virksomhet uten at han som eier er forespurt eller får noen som helst kompensasjon for bruken. Aktøren bruker et lokalt kaianlegg, og det er en dialog om saken. Minussidene har man imidlertid merket, som etterlatt søppel og ekskrementer. Det er imidlertid intet illegalt i det som foregår slik lovverket er i dag, men kanskje er det i grenseland for hva allemannsretten rommer. Dagens praksis bryter slik eieren ser det først og fremst med god folkeskikk.

Foto: Inga Marie O. Skarbaug

Bilder: Ersfjordbotn, padlere, fiskebruk og Sandholmen sett fra Hollenderen.

Til sammenligning – Vest-Lofoten

Lofoten er Nord-Norges mest populære reiselivsregion. Et sted mellom tre og fire hundre tusen turister besøker området årlig, og mer og mer fordeler dette seg over hele året. Men fortsatt er sommeren toppsesong. Ikke alle besøker hele regionen, og hvor mange som drar til Vest-Lofoten er ikke klart. Veien i de vestlige områdene er mange steder trang, og det er daglig stans i trafikken. Lofoten er åpenbart et mål for bobilturister, men det er lite tilrettelagt for dem. Ytterst, på Å, er det en stor og tidsmessig campingplass, og i Reine er det en annen oppstillingsplass, men mange utøver villcamping. De stiller seg opp overalt. En av rorbueierne i nærheten av Leknes sliter med at de kjører inn i hans anlegg og parkerer. Han har full hyre med å jage dem bort. Han har, som han sier, ikke plass til å opparbeide et kommersielt overnattingsanlegg for denne gruppen. Han tviler også på om de er innstilt på å betale. Det må tvang til, mener flere. Bobilene står på de få parkeringsplassene som eksisterer langs veien, og den store offentlige parkeringsplassen i Å er full av bobiler. Der er det også noen toaletter. Denne parkeringsplassen tar av mye av trykket. På Moskenes, like ved fergekaia, finnes en moderne og velutstyrt campingplass, også tilrettelagt for bobiler. Likevel er det mye villcamping, og det står bobiler nær sagt overalt.

Problemet er imidlertid ikke først og fremst et naturbruksproblem, men at det er mangel på toaletter på sentrale besøkssteder, for eksempel ved foten av Reinebrinken, på Bøstranda og et fåtall andre utfartssteder, samt på steder med villcamping i telt, blant annet nær kommunens drikkevannskilde. Stiprobemene er ikke store, men stien mellom Torsfjorden (Fredvang) og Kvalvika var nedslitt, og tiltak – blant annet klopping – er satt inn. Reinebrinken, en svært bratt oppstigning til et utkikkspunkt, tilrettelegges med *shepasti*,⁵ men så langt (ultimo juni 2018) er ingenting tilrettelagt ved foten av oppstigningen. Et av de populære villcampstedene er ved Reinevannet, som er kommunens viktigste drikkevannskilde. Massiv skilting (se bilde) og en *Lofoten Guidelines* har hjulpet, men fortsatt skjer det villcamping i området, og retningslinjene er langt fra det første som kommer opp når man googler ordene.

Til tross for mange tilgjengelige toaletter, har regionen et toalettproblem. Rorbueiere opplever stadig at turister, som ikke har vært eller er deres kunder, danner køer foran toalettene deres. Men saken diskuteres og forbedringer skjer. Det er også en del tilfeller av reiselivsaktører som har satt opp toaletter for egen regning, og som regner driften av dem inn i sine budsjetter. De ser at det er behov og at det tross alt er dette man lever av, så en viss privat tilrettelegging er rimelig, slik en av aktørene sier det.

Bilder: Tilrettelegging og regulering i Å og Reine (Moskenes).⁶

⁵ Konstrueres av eksperter fra folkegruppen sherpa som opprinnelig kommer fra flere land i Himalaya-området.

⁶ Vi har fått følgende kommentar til bilde nr 2: «Når kommunen ikke engang har tatt seg bryet med å bruke Google translate til å gjøre seg forstått på engelsk og tysk, kan man jo skjønne at turistene driter i hva som ellers står på skiltet.». Skiltet viser nonsjalandse eller mangel på elementær kompetanse.

Bilder: Ulike typer toaletter.

Under vår datainnsamling hørte vi stadig begrepet «Lofoten-tilstander» brukt som et eksempel til skrekk og advarsel. Dette skyldes medieoppslag som alltid opptrer om sommeren, gjerne uttrykt av ordførere. Men dette er en ufortjent nedsnakking av en region hvor man har tatt tak, og hvor tilstanden er bedre enn de fleste andre steder. Man har ikke løst problemene, men man gjør noe. Derfor er problemene små, med unntak av i juli. Problemet er av 5–6 ukers varighet. Da er det for mange mennesker som besøker regionen, spesielt med hensyn til kapasiteten til veiene og en del annen infrastruktur. Derfor bør man først og fremst drøfte hvordan denne trafikkperioden skal løses.

Hvordan kan utfordringene imøtekommes?

Hvordan man kan løse problemene, vil variere. Det finnes kanskje ingen standardløsning, selv om systemer for besøksforvaltning godt kan standardiseres slik man har gjort for nasjonalparkene i USA. Mange av problemene som er antydnet, dreier seg om mangel på besøksforvaltning. De vil trolig løse seg ved at slik forvaltning innføres. Men det vil også være nødvendig med en holdningsendring både hos de som selger Norge og i det internasjonale markedet. Man må få slutt på forestillingen om at det er fritt frem i Norge. Innovasjon Norge og andre organisasjoner må endre sin markedsføring.

Men det henger også sammen med hvordan vi i Norge vil at forretningsvirksomhet skal foregå. I dag er det fritt frem dersom det ikke er forbudt ved lov. Prinsippet kan snus – at det er forbud mot kommersiell virksomhet i utmark. Det vil si å innføre en konsesjonsordning, slik man har det i andre naturbaserte næringer. Dette har bedrifter i Tromsø-regionen selv tatt til orde for. Det finnes ulike måter å gruppere de kjente forvaltningsvirkemidlene på (Lascoumes & Le Gales 2007). Harde og myke virkemidler er ett skille, der legale, fysiske og økonomiske virkemidler er de harde mens informasjon og stimulerings- og premieringstiltak er de myke. Et annet skille er mellom legale, økonomiske og fysiske tiltak (se Keskitalo et al. 2016). I det følgende velger vi denne inndelingen, der vi ser på grunneieravtaler og regler og guidelines som den første kategorien, kommersiell tilrettelegging som den andre og ulike former for inngrep og avbøtende tiltak i naturen som den tredje. Til denne diskusjonen hører også med et behov for klargjøring av organisatoriske utfordringer. Er vi tilfreds med den forvaltningsmodellen vi har? Trengs det endringer? Hvordan skal man få til en bedre koordinering av innsatsen?

Naturens vaktmester

Det kanskje viktigste tiltaket vil være å etablere en vaktmestertjeneste for naturen. I dag finnes slike tjenester for verneområdene, men ikke for ikke-vernet utmark. Den er en rekke aktører som gjør noe, men ingen instans som har overordnet ansvar eller koordinerer slike tjenester. Dermed blir det mange huller i systemer, steder der nødvendig tilrettelegging ikke blir gjort. Vår undersøkelse antyder et behov for en naturens vaktmester.

Grunneieravtaler

Til nå har det ikke vært forbudt å drive forretningsvirksomhet basert på allemannsretten. Dette er en rett man kan benytte seg av uten å konferere med grunneier. Likevel er det intet som hindrer aktørene å inngå avtaler med grunneierne, og mange gjør det. Det bør vurderes om dette ikke bør være et pålegg for kommersiell virksomhet. Samarbeid med grunneiere er også en måte å få til forretningsvirksomhet på «opplevelsesstedene» på.

Lover, regler og guidelines

Lover og regler er den vanligste måten for myndighetene å regulere folks adferd på. Vårt samfunn er relativt gjennomregulert, det finnes regler for det meste. Men vårt regelverk er fundert på norsk kultur, med økende antall utenlandske besøkende er det trolig behov for informasjon om vår kultur, og hvilke normer som ligger i dette. Dette kan løses med å utvikle guidelines, for turister, operatører og besøkssteder, eller at kommunene lager forskrifter for hvordan besøkende skal te seg i et bestemt område.

Kommersiell og avgiftsbelagt tilrettelegging

En måte å regulere på er å innføre en adgangsavgift, altså at turistene må betale for å kunne passere et bestemt punkt. Dette er først og fremst en finansieringsmodell for tilrettelegging, men kan også være en kilde til forretningsinntekter. Det kan for eksempel være en ilandstignings- eller passeringsavgift for ski- og fjellturister. Tiltaket må også kunne brukes for å betale for tilrettelegging i særlig belastede områder. For øyområder som Lofoten og Senja er det relativt enkelt å få til slike ordninger. Det finnes alt en slik avgift for Svalbard. Pengene – 150 kroner per besøkende – går inn i et miljøfond som støtter ulike tiltak på øygruppen etter søknad. Tilsvarende har vært foreslått for Lofoten, men både myndigheter og næringslivsorganisasjoner var imot.

Fysisk tilrettelegging

Det norske friluftslivet har tradisjonelt vært basert på lav grad av fysisk tilrettelegging. Stier, klopper, broer, stimerking, skilter og av og til tilrettelagte rasteplasser er en dominerende modell. Men det er stadig en utvikling mot mer tilrettelegging. Den enkleste form for tilrettelegging er at stier merkes, slik DNT gjør, eller «sertifiseres» innen ordninger som «Fysak», «Ti på Topp» eller «Ut i Nord», for å nevne noen slike offentlig initierte tiltak. Stort sett er tilretteleggingen knyttet til kartverk, stedlig merking, nettsted og besøkskoder for nettregistrering. Dette er en del av et landsomfattende system. Andre eksempler er etablering av de såkalte sherpastiene (steinlagte trapper), for eksempel opp til Preikestolen, til Ulriken i Bergen, til Hallingskarvet og til Fløya i Tromsø. Både «Ti på Topp» og sherpastier sies å ha gitt vesentlig økt trafikk. Dette igjen utløser andre tilretteleggingsbehov, særlig for parkeringsplasser, toaletter og søppelsystemer.

Avfallsproblemene er relativt akutte rundt omkring i landet, og mangel på toalettfasiliteter er et tilbakevendende tema i regionale og nasjonale medier. Turistene gjør sitt fornødne overalt, sies det, og det er mange eksempler på hvordan det ser ut på besøkspunkter uten tilrettelegging. Man kan finne ekskrementer på og rundt parkeringsplasser og i folks hager, og toalett papiret ligger igjen mens etterlatenskapene forsvinner. Naturbasert turisme betyr at mengder av mennesker er ute i naturen, uten at man har tatt hensyn til at vi mennesker har jevnlig toalettbehov. Det er som å bygge et sykehus eller universitet uten toaletter. Altså må man si at ansvaret kan tillegges de

som står bak utviklingen av turismen, nemlig reiselivsnæringen assistert av myndighetene. Det er også de to aktørgruppene som tjener penger på turismen.

Holdningsskaping

Som nevnt går det et skille mellom harde og myke virkemidler i forvaltningen. Det meste av det vi har beskrevet så langt er av det harde slaget. Guidelines er som nevnt et virkemiddel som er av den myke sorten, det samme gjelder den norske friluftslivskulturen. For eksempel har friluftslivet hatt et oppsving som følge av myndighetenes satsing på folkehelse. Friluftsliv og tiltak som «Fysak» og «Ti på Topp»-varianter har skapt aktiviteter og rekruttert nye brukere av naturen. Bakgrunnen er stortingsmeldinger om både friluftslivet og helse fra rundt tusenårsskiftet. Det er altså en nasjonalsatsing som har gitt lokale effekter. Vi håper og tror at et mer omfattende friluftsliv også skaper positive holdninger til naturen, men ser også at det skaper nye behov for og krav om tilrettelegging. Tilretteleggingsbehov er en funksjon av aktivitetsomfang. Men det viktigste målet må være at folk tar ansvar, altså at vi ikke baserer våre aktiviteter på at det kommer noen og ordner opp etter oss, men at vi gjør det selv (se Weaver & Lawton 2017). Derfor trengs det kampanjer som skaper oppmerksomhet. Holdningsarbeid er derfor det mest grunnleggende feltet for politikken som skal ligge til grunn for en mer omfattende besøksforvaltning.

Ofte er det en del paradokser knyttet til politiske satsinger. Folkehelsepolitikken er bra for folk, men ikke bare bra for miljøet. Vi har fått mer tråkk og trengsel, noe som igjen skaper behov for politikk og tiltak. Noen av virkemidlene i folkehelse- og friluftslivssammenheng representerer både sportifisering og kommersialisering, verdier som står fjernt fra de tradisjonelle friluftslivsverdiene og naturens egenverdi. Vi har kanskje fått flere i aktivitet, men verdiene er endret. Friluftslivet og naturbasert turisme trenger en verdidebatt.

Konklusjon

Vi har i dette kapitlet vist hva slags utfordringer som er knyttet til et utvidet friluftsliv og en økende naturbasert turisme i Norge. Det er flere mennesker i norsk natur enn tidligere, større miljøpåvirkninger, flere som ikke kjenner den norske friluftslivskulturen og større risiko for ulykker. Undersøkelsen vår har påvist et behov for bedre tilrettelegging med hensyn til parkering, toaletter og søppelhåndtering, samt et behov for en større kommersiell satsing på å fasilitere og tilby opplevelser i Tromsøs omland. En særlig utfordring ligger i å håndtere toppsesongene, der vi anbefaler at man ser på løsninger man har kommet frem til i Finland samt i festivalsektoren. Sesongtoppene må kunne håndteres med sesongbaserte løsninger.

Turisme representerer økt kommersialisering som gir nye forvaltningsutfordringer, og kan på sikt bety mindre frihet for friluftslivet. Allemannsretten blir utfordret og bør utfordres. Myndighetene ser ut til å ha erkjent utfordringene som ligger i dette, og forskning blir satt i gang og forvaltningstiltak blir diskutert og innført på stadig nye områder. På den annen side er det også motkrefter mot en slik utvikling, både når det gjelder å avgiftsbelaste de besøkende og innskrenkninger i allemannsretten. Den kanskje største utfordringen med å organisere nasjonale, regionale og lokale systemer for besøksforvaltning, er viljen og evnen til å se på de lovmessige rammene for slik forvaltning. Det trengs både kunnskapsinnhenting, forskning og folkeopplysning på dette feltet.

Litteratur

- Eagles, P.F.J., McCool, S.F. & Haynes, C.D. (2002). *Sustainable tourism in protected areas. Guidelines for planning and Management*. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN.
- Hansen, A. H. (2018). Tjenestedesign som metode innen besøksforvaltning.
https://www.nfk.no/_f/p34/if99d20f5-434a-4729-84ba-489536de544f/ann-heidi-hansen-tjenestedesign-som-metode-i-besoksforvaltning.pdf

- Ingulfsvann, A.S. (2013). *Verdiforskyvning i friluftslivet i lys av økologisk økonomi*. Ph.D.-avhandling. Bodø: Handelshøgskolen i Bodø.
- Keskitalo, E.C.H., Juhola, S., Baron, N., Fyhn, H. & Klein, J. (2016). Implementing Local Climate Change Adaptation and Mitigation Actions: The Role of Various Policy Instruments in a Multi-Level Governance Context. *Climate*, 4(1), 7.
- Lascoumes, P. & Le Gales, P. (2007). Introduction: Understanding public policy through its instruments – From the nature of instruments of the sociology of public policy instrumentation. *Governance*, 20(1), 1–21.
- Nilsen, P. & Tayler, G. (1997). *A comparative analysis of protected area planning and management frameworks*. Hentet fra https://www.fs.fed.us/rm/pubs_int/int_gtr371/int_gtr371_049_057.pdf
- Nyseth, T. & Viken, A. (2015). Communities of practice in the management of an Arctic environment: Monitoring knowledge as complementary to scientific knowledge and the precautionary principle? *Polar Record*, 52(1), 66–75.
- Nærings- og fiskeridepartementet (2017). *Opplev Norge – unikt og eventyrlig* (Meld. St. 19 (2016–2017)). Oslo: Nærings- og fiskeridepartementet.
- Pedersen, K. (1999). «Det har bare vært naturlig». Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger. Doktoravhandling. Oslo/Alta: Institutt for samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole.
- Weaver, D.B. & Lawton, L. (2017). A new visitation paradigm for protected areas. *Tourism Management*, 60, 140–146.
- Witoszek, N. (1998). *Norske naturmytologier: fra Edda til økofilosofi*. Oslo: Pax Forlag.

Barndomens skogar

Gunilla Halldén, Linköpings universitet

Vad betyder skogen för barn? Är den en skrämmande plats eller lockande? Och varför tycker så många av oss att barn och natur hör samman? I ett forskningsprojekt vid tema Barn i Linköping har vi försökt närma oss dessa frågor. Vi har gjort det genom att titta på utbildningsmaterial och följa en förskolegrupp på en naturbarnehage, men vi har också blickat bakåt och studerat texter om naturens betydelse från de senaste århundradena och analyserat barndomsminnen.

Det var ett samarbete med norska forskare vid norsk center for barneforskning i Trondheim och vi skrev antologin *Naturen som symbol för den goda barndomen* (2009) tillsammans. Det är samma titel som vi gett projektet. Jag skrev sedan en sammanfattande bok *Barndomens skogar* (2011). I detta föredrag vill jag lyfta fram den idéhistoriska bakgrunden och de underliggande tankefigurerna, som gör att barn och natur kopplas samman. Tänker vi oss att barn är närmare naturen än vi vuxna och i den meningen mer naturliga? Men jag vill också ge exempel från en intervju om barndomsminnen som jag gjort.

Om vi börjar med naturbegreppet så är det ett starkt värdeladdat begrepp och adjektivet naturligt är liktydigt med något bra och skilt från det som är onaturligt. I reklamen skriver man att en produkt endast innehåller naturliga ämnen och på våra svenska smörpaket står det att naturen är god. Men bakterier är också en del av naturen liksom skadeinsekter och jordbävningar. Frågan är om naturen kan sägas vara god. Det finns i alla fall en retorik om den goda orörda naturen och naturen som skild från kulturen. Har vi alltid sett det så? Nej, naturen har getts olika betydelser under olika tider. Den har setts som en resurs som människan har rätt att använda. Men vi vet också att ursprungsbefolkningen hade en respekt för naturen och undvek rovdrift.

Jag vill tala om hur en vurm för naturen växer fram under 1800-talet och banar väg för den tankefigur som ser naturen som god och som också kopplar barn och natur. Barn är naturliga och liksom naturen goda. Vi lämnar en syn på barn som bärare av arvsynden och betraktar barnet som oskyldigt. Barndomsbegreppet är alltså på motsvarande sätt som naturbegreppet värdeladdat.

Vi betraktar barn som fulla av liv och i den meningen nära knutna till naturen. De är oskuldsfulla och det finns knappast något som är mer skrämmande än barn som skadar andra barn. I många sammanhang framställs barnet i kontrast till den vuxne och blir bärare både av det som åtråvärt och av det som är oönskat. Det är okontrollerat, orationellt och oberäkneligt, men också spontant, intuitivt och med en egen logik. Det kan rubriceras som en romantisk bild av barnet och det är också från romantiken som vår naturkänsla emanerar.

Vi ser en förändring under 1800-talet där filosoferna lämnar en bild av att människa och natur är helt skilda till att se världen som en gemensam substans av mänskligt och naturligt. Människan ses som en del av naturen och någon som renas av naturen.

Henry Thoreau har haft ett stort inflytande på den naturkänsla som vi ser idag. Hans bok *Skogsliv vid Walden* kom ut i USA 1854 och översattes till svenska första gången 1924 senast i nyöversättning 2006. Där pläderar han för ett enkelt liv nära naturen och långt från stadens larm. Hans budskap var att man skulle följa naturen och agera så att den skulle bestå. Han uppfattade naturen som en levande organism där människan ingår.

Det är hans syn på naturen som vi kan spåra hos nutidsmänniskor som beskriver naturen som stället där de kan söka ro och finna sig själva. Naturen som det nya kyrkorummet. Liksom det faktum att man gärna överdriver sin egen naturkontakt.

Naturen som starkt kopplat till nationen

Det är viss natur som blir den kanoniserade svenska eller norska naturen. I Sverige är det ofta Dalarna och trakten kring Siljan. Friluftsrörelsen var till att börja med en borgerlig rörelse. Det var borgarna som vurmade för det friska livet på landet, svenska skärgården, fjällen etc. Ett friluftsliv förutsätter att det finns en fritid.

Men senare kom också arbetarrörelsen att hylla det enkla livet på landet. Och det anläggs nationalparker där skyddsvärd natur ska bevaras. Men här finns en motsägelsefullhet. 1800-talets brittiska pälsjägare förde med sig exotiska djurskinn till Europa. Koloniernas natur och djur behövde inte skyddas. Vurmen för naturen och det naturliga fanns parallellt med viktorsiansk moral och imperialistisk politik.

Naturen har också kopplats samman med barn och ungas fostran. Naturen blev en viktig resurs i nationsbyggandet och friluftsrörelsen under 1800-talet blev viktig både i fostran av barn och vuxna och i nationsbyggandet. Fridtjof Nansen (1861-1930) var aktiv på många arenor för att forma en nationell identitet och det som rubriceras som en orörd norsk natur. Han var upptäcktsresande och den som tog sig över Grönland på skidor. Han var också den som talade till ungdomen om vikten av att skapa en nationell identitet och som verkade för unionsupplösning.

Arne Naess (1912-2009) är ett annat norskt exempel där naturvistelser kopplas till etik och till ett ansvar för miljön. Naess var filosof, motståndsmän under kriget och aktiv miljökampe och bergsklättrare. Han har haft en betydelse för miljömedvetenheten och för en global etik.

Att se naturen som fostrare är till dels ett internationellt fenomen, scoutrörelsen till exempel är internationell, men mycket talar för att det också är speciellt starkt i Norden. Detta har visats bl.a. av den norska antropologen Marianne Gullestad som skrivit om hur vi i Norden ser naturen som det goda och strävar efter att barn ska få en nära relation till naturmiljön.

Nationalromantiken och vurmen för naturen

Romantiken är en epok som kan vara svår att avgränsa tidsmässigt, men det fanns starka romantiska strömningar under 1800-talet och i konsten kan man se det romantiska och vilda landskapet avbildas. I Norden är slutet av 1800-talet nationalromantikens höjdpunkt och i utomhusmålningar strävade konstnärerna att fånga det nordiska ljuset. Under denna tid får vi i Sverige bilder för barn med företrädare som John Bauer och Elsa Beskow och berättelser för barn.

Kopplingen mellan barn och natur kan ur ett idéhistoriskt perspektiv ses som ett nordiskt fenomen, förstärkt av den starka tradition som Selma Lagerlöf, Elsa Beskow och Astrid Lindgren etablerat. Naturen lär oss vad det innebär att vara människa och uppträder ofta i rollen som tröst och hjälpare. Elsa Beskows skogstrilogi är exempel på miniatyriseringen, där barnet förvandlas och därmed får uppleva äventyr med skogsvarer.

I *Puttes äventyr i blåbärsskogen* (1901) ställs olika skogstyper mot varandra. Blåbärsskogens fuktiga mossor är skild från lingonskogens torra och soliga gläntor med sin ljusa renlav. De sniglar och spindlar som befolkar blåbärsskogen finns inte i lingonskogen. Trots att det är en saga med

Puttes förvandling till pyssling så är den helt igenom realistisk i sin skildring av naturen och det är ett omisskännligt nordiskt landskap som porträtteras. *Tomtebobarnen* (1910) är på samma sätt en realistisk skildring av naturen och Beskow använder också här förminskningen för att göra barnens liv så nära naturen som möjligt. *Solägget* (1912) är liksom *Tomtebobarnen* en årstidsskildring och det är älvan som dansar in de olika årstiderna. Det magiska har en viktig plats i skildringen av naturen liksom det enkla.

Förskolan som traditionsbärare

Förskolan har i idag blivit den institution som i någon mån försöker realisera idealet om barns nära kontakt med naturen. Här vilar den på en lång tradition från Fröbel och en religiös och romantisk bild av barnet och trädgårdssymboliken. Genom att studera naturen kommer barnet att förstå sammanhang och upptäcka harmonin i allt skapat.

Undertiteln på boken *Barndomens skogar* är ”Barn i natur och barns natur”

Alltså både barnet i naturen och det som kan kallas barnets natur. *Barndomens skogar*, syftar på det som för barnet upplevs som skog, vilket inte med nödvändighet är en skog i botanisk mening. För barn är skogen platsen där man kan fantisera och gömma sig och där förvandlingar kan äga rum. Alltså en plats för leken. Det kan vara snåret i en avlägsen del av parken, dit trädgårdsmästarnas ordning inte nått.

När barnen i förskolan går till skogen så är det till en plats som inte alltid är en skog för den vuxne, men som för barnet erbjuder träd, kuperad terräng, stenar, mossa, sniglar och fåglar. Studierna av förskolor med utomhusprofil visar hur pedagogerna introducerar barnen i naturen. Men vi såg också olikheter mellan en svensk och en norsk förskola. Det visar hur förtrogenheten med naturen kan skapas på olika sätt.

I det svenska materialet strävade pedagogerna efter att skapa en hemmatillhörighet genom att man återkom och hade bestämda platser för mat, vila och lek. Vi kan säga att de domesticerade skogen. I det norska materialet poängterades det rörliga friluftslivet och personalen talade om att man var nomader som rörde sig på olika platser utan att lämna märken efter sig.

Att utnyttja minnesmaterial

Vår forskning har också utnyttjat minnesmaterial både intervjuer och uppteckningsmaterial. Detta visar hur barns lekar och utevistelser gör att naturfenomen spelar en viktig roll som fond för upplevelser, även om inte berättelserna alltid är utformade som naturberättelser. Årstidsväxlingar, kyla, värme, regn, liksom stenar, trädrötter, de första blåsipporna och syrenerna förekommer i intervjuer och uppteckningsmaterial och visar på naturens betydelse. Barnens liv, så som det berättas av informanter i vuxen ålder och som gamla, levdes i stor utsträckning utomhus. Det gör att inte bara de som vuxit upp på landet skildrar naturfenomen, utan också stadsbarnen som lekt i parker och på gårdar. Skildringarna sker inte alltid i termer av begreppet natur, det tycks vara ett högtidligt ord som inte hör ihop med barndomsupplevelser vilka är mer konkreta. När de vuxna berättar om sin barndom är andra barn det viktiga.

Det är inte ett ensamt kontemplerande i natur som beskrivs, utan grupper av barn som leker samman och ofta rör sig över stora områden. Samspelet med kamrater är det viktiga, men det försiggår utomhus, vilket gör att naturfenomen finns som viktiga ingredienser i upplevelserna. Det är grupper av barn som upplever och utforskar naturen.

Det råkade finnas en norsk man i den grupp gamla människor jag intervjuade.

Jag kallar honom Svein och han var uppvuxen i Nordnorge. Under kriget hade han med familj evakuerats från Kirkenaes till en familj på landet som var fiskesamer. I familjen fanns en jämnårig

pojke som blev hans bästa vän och som han var mycket hos även senare då kriget var över. För Svein så knyts naturen till nationen och till den egna identiteten. Naturen uppe i Nordnorge blev för evigt förknippas med att vara en norsk man. Det är ett liv i naturen och vildmarken, men också med kvarlämnade rester från kriget. När han skildrar sin barndoms äventyr sker det i relation till en plats, som hade en stor betydelse under andra världskrigets sista år och hans liv länkas till den större historien. I landskapet som Svein beskriver finns både den så kallade vildmarken – den orörda naturen – och lämningar från vad som tilldragit sig på platsen. Svein beskriver sin barndoms landskap och fångar då både vildmarken och den seger och frihet, som unga pojkar kan uppleva då de klarar av att livnära sig i trakter långt från hemmet, och mötet med faran och människans grymhet.

Det är en frihetskänsla som blandas med en stolthet över att vara tillhörig den naturen och det folket som levt högt upp i norr. Han beskriver det som en stolthet över att vara norrman och att ha en släktskap med en upptäcktsresande. Det är friheten som är det starkast bärande minnet och denna frihet gör det möjligt att ta sig fram, hitta och upptäcka. Svein gör direkta referenser till Nansens upptäcktsfärder. Hos Svein framställs naturen som en utmaning och något att bemästra genom skicklighet och erfarenhet. Pojkarna rör sig på nya platser, som de utforskar och lär sig hantera. Kamratskapet är viktigt och naturen erbjuder provningar.

Det är en maskulin identitet som byggs upp på olika arenor som naturen erbjuder. Det Svein beskriver är på samma sätt ett vuxenblivande och ett inträde i en identitet som norsk man. Detta kan inte förmedlas utan måste upplevas i samspelet med naturen. Svein manar fram bilder som berör honom starkt och han känner ett slags vemod över att hans son inte kan känna igen sig i detta, trots att sonen varit med honom upp vid någon semester.

Antropocen – en hyllning av naturen och en extrem urbanitet

Vi ser idag en dubbelhet som markerar naturen som en viktig plats för barn samtidigt som praktiken i stora stycken visar på motsatsen. Å ena sidan finns en stark övertygelse om att barn och natur hör samman och att den goda barndomen realiseras i samspelet med naturen. Å andra sidan en praktik där både barn och vuxna lever alltmer urbant och skilt från naturen. Om vi menar att förtrogenheten med naturen har ett värde behöver vi introducera barnen och vi kan inte hänge oss åt nostalgiska beskrivningar av en gången tid.

Vi behöver i stället fråga oss hur naturkontakten ser ut idag och vilken närhet till naturfenomen som förekommer i 2000-talets barndom. Vilka platser kommer att utgöra våra barns minnesplatser och i vilken grad är de relaterade till olika landskap? Det som naturkontakt ofta antas ge, är en respekt för det levande och en önskan om att bevara en artrikedom liksom skiftande biotoper. Men vi kan inte vältra över uppgiften att rädda miljön på våra barn. Däremot kan vi som vuxna visa att vi respekterar liv och värnar det levande.

Referenser

Naturen som symbol för den goda barndomen, Gunilla Halldén (red) Carlsson Bokförlag 2009
Barndomens skogar, om barn i natur och barns natur, Gunilla Halldén Carlsson Bokförlag 2011

FNs bærekraftsmål og det grønne skiftet, hva betyr det for friluftslivet?

Halvor Dannevig, Vestlandsforskning

Friluftsliv og miljøengasjement blir oftest forbundet med hverandre. Friluftslivet og natur- og miljøvernet har et overlappende verdigrunnlag og historisk utgangspunkt. Og man blir glad i naturen av å oppholde seg i den. Friluftslivspolitikken har også tradisjonelt vært tuftet på troen om at økt friluftsliv gir økt oppslutning for miljøvern, i tillegg til de gunstige virkningene for folkehelsen. Den tradisjonelle natur- og miljøvernpolitikken har etter hvert glidd over i og blitt en del av en bredere bærekraftpolitikk, og – som siste tilskudd i begrepsverden – politikk for det «grønne skiftet» for å adressere klimaendringene. Dette har også medført et endret syn på forholdet mellom friluftsliv og miljøpolitikk. Plutselig er vi blitt klar over at reisingen til og fra turmålene, hyppige utstyrskjøp og giftige materialer i utstyret gjør at friluftslivet ikke alltid er spesielt miljø- og klimavennlig. Går det like fullt ann å argumentere for at friluftslivet kan bidra til en bærekraftig samfunnsutvikling?

Begrepene

De siste tre årene har FN's 17 nye bærekraftsmål satt sitt preg på den globale diskursen om klima og miljø, og her hjemme har vi vår egen diskurs om det grønne skiftet. De nye bærekraftsmålene dekker de fleste områder som bidrar til fremskritt for menneskeheten, men noen av målene kan også taes til inntekt for at friluftslivet må ta bærekraftutfordringen på alvor. Noen av målene kan være viktige for å fortsatt kunne legge til rette for friluftsliv, som mål 15 – liv på land. Mål 12-ansvarlig forbruk og produksjon er relevant for utstyret og reisene vi kjøper. Ellers er det nok på mål 3 – god helse, at det virkelig er mulig å fronte friluftslivet som et virkemiddel for innfrielse for dette målet. Bærekraftsmålene skal nås innen 2030 og det er regjeringen som har ansvaret for å følge opp innfrielsen av disse i Norge. Stadig flere større organisasjoner tar selv initiativ til å følge opp bærekraftsmålene, f. eks Universitetene. Målenes store spredning i tema og innhold indikerer at begrepet bærekraft og bærekraftig utviding har blitt ganske så vidt, og videre enn det opprinnelig ble definert som når Romaklubbens rapport «grenser for vekst» ble lansert i 1970. Også Brundlandkommisjonens rapport til FN i 1987 var det en klar betoning av det miljøperspektivet og økologisk bæreevne, selv om der «økonomisk bærekraft» gjorde sin entré» og som siden har resultert i at diskursen om bærekraftig utvikling i stadig større grad har blitt til diskurs om bærekraftig vekst. Det «grønne skiftet» ble kåret til Norges nyord i 2015, og referer til en omstilling av samfunnet hvor vekst og utvikling skjer innen naturens tålegrenser. Begrepet har blitt svært populært i fornybarbransjen, og ved bekjentgjøring av nye vannkraftverk og vindkraftverk blir det gjerne henvist til det «grønne skiftet». Selv bergverksindustrien gjør krav på det, da vindkraftturbinene er avhengig av mineraler og metaller som kan utvinnes i Norge dersom gruveindustrien får tilgang til nye arealer. Dette viser oss at begrepet har det kunnskapssosioligene kaller en betydelig hermeneutisk fleksibilitet, som tillater ulike aktører å fylle det med sin egen mening. Dog er jo også dette en del av årsaken til begrepets suksess. Kan bærekraftsmålene og det grønne skiftet ha noen effekt eller konsekvenser for nordmenns friluftsliv?

Friluftslivets og miljøbevegelsens felles røtter

Mange som arbeider med utdanning, guiding og kursing i friluftsliv uttrykker at naturverdi og bærekraft er sentrale verdier som de ønsker å formidle. Dette gjenspeiles i formålsparagrafen til flere friluftslivsorganisasjoner og guidefirma. Turistforeningen engasjerer seg jevnlig for å stanse

inngrep i urørt natur, og foreningens tilbud til barn er også delvis begrunnet utfra en ide om at dersom barn vokser opp med friluftsliv vil de ønske å ta vare på naturen i voksen alder. Og som sagt har tradisjonelt friluftspolitikken også hatt som en delbegrunnelse at den styrker befolkningens miljøengasjement.

Mange av våre viktigste friluftslivtenkere har også vært opptatt av naturvern, som filosofene Arne Næss og Petter Wessel Zapffe i Norge, og Henry Thoreau i USA. Felles for de to siste var at de skrev om viktigheten av urørt natur før begrepet naturvern knapt eksisterte, men gjennom sine bøker inspirerte de den tidlige miljøbevelsen. Thoreau er først og fremst kjent for sin bok "Walden", som kom ut alt i 1854. Her skriver han om sine erfaringer med å bo alene i en hytte langt ute i skogene i Massachusetts, USA, kritiserer sitt samtidige samfunn for at det har fjernet menneskene fra sin kontakt med naturen.

Zapffe var fjellklatrer og skrev flere bøker både om dette og om filosofi. I likhet med Thoreau var han urolig over samfunnsutviklingen, ikke minst på grunn av utarming av ressurser og naturødeleggelser. Dette gjorde ham grunnleggende pessimistisk på menneskehetens videre utvikling. Zapffe skriver om dette blant annet i sin doktorgradsavhandling i filosofi "Om det tragiske" fra 1941.

Arne Næss var i sin tid en av Norges fremste fjellklatrere. Samtidig var han opptatt av naturvern, både på et filosofisk og praktisk plan. Han regnes som en av grunnleggerne av økofilosofien, en retning innen filosofien som anfører både moralske, logiske og etiske argumenter for naturens egenverdi (Næss 1973), og som siden har spilt en viktig rolle som den globale miljøbevegelsens normative grunnlag.

I dag er Nils Faarlund kanskje vår fremste representant for et miljøengasjement forankret i friluftslivet, og med et økofilosofisk fundament som han ga et praktisk uttrykk gjennom Norges Høgfjellskole som han drev i nærmere 40 år. Mye regnvær under en klatretur til Stetind i 1966, hvor både Næss og Faarlund deltok, ga forøvrig rom for lesing og faglige diskusjoner som dannet grunnlaget for Næss sin kommende bok om økofilosofi. Zapffe var forøvrig også sterkt grepet av dette fjellet. På mange måter viser dermed Thoreau, Zapffe, Næss og Faarlund oss de felles røttene til både friluftslivet og naturvernbevegelsen.

Friluftsliv og kobling til naturen

Nyere miljøpsykologisk forskning har støttet opp under at det finnes en sammenheng mellom det å bedrive friluftsliv og det å være miljøbevisst (Kaplan 2000). Hvilke psykologiske mekanismer som ligger bak dette skal vi komme tilbake til. Men denne forskningen viser at friluftsliv fremmer den psykiske helsen og bidrar til en god følelsesmessig utvikling (Nisbet et al. 2009). Nyere hjerneforskning viser også at de som lever i nærheten av skog er bedre i stand til å mestre stress (Kühn et al. 2017). Motsatsen til dette er at vi også kan lide under fravær av tilgang til natur. Både økofilosofier, flere miljøpsykologer og miljøaktivister har kommet frem til at årsaken til at måten vi lever på fører til naturødeleggelser, tap av biologisk mangfold og global oppvarming, er at de fleste av oss har fjernet oss for mye fra naturen (se f. Eks Sætreng 1976, Howard 1997). For disse blir det dermed umulig å løse "miljøkrisen" uten at vi igjen lærer oss å leve mer i kontakt med naturen. Dette var også en viktig motivasjon for Faarlund når han opprettet Høgfjellskolen (Faarlund 2016).

Det som er sikkert er at det hersker betydelig grad av målkonflikter mellom mulighetene til å drive friluftsliv og mål som lanseres som innfrielse av bærekraftsmålene og det grønne skiftet. Nordmenn kjøper mest friluftsutstyr og klær pr. kapita i hele verden, hele 17 mrd i 2017 og vi bygger store energikrevende hytter i tregrensa landet over for å få naturen nærmere innpå oss.

Men det er ikke dermed sagt at de som holder på med friluftsliv lever på en miljøvennlig måte. Mange undersøkelser viser at det ikke nødvendigvis er noe sammenheng mellom å utøve friluftsliv og ha en bærekraftig livsstil (se bla. Kaplan 2000, Holden 2002). Nærmere undersøkelser viser også at de naturvern-holdningene som friluftinteresserte har først og fremst knytter seg til naturområder de har et forhold til, og at naturvernengasjementet først vekkes dersom naturområder i nabolag eller der man ferierer er truet (Kaplan 2000). På engelsk kalles dette for ”NIMBY” syndromet, som står for ”not in my backyard”.

Motstand mot veibygging, vindmøller, kraftledninger og andre naturinngrep føres da også ofte an av lokale ildsjeler. Et nylig eksempel på dette er motstanden mot kraftledningene i Hardanger i 2011 og 2012. Samtidig ble motstanden mot oljeboring i Lofoten i starten først og fremst markert av miljøvernorganisasjoner ut fra et klimastandpunkt, mens den lokale motstanden stort sett fantes hos fiskerne som var bekymret for tilgang til fiskefeltene sine (Dale 2012).

Det synes altså å være grenser for hvor langt folks miljøengasjement strekker seg, selv om man er en aktiv utøver av friluftsliv. Denne mangelen på kobling synes først og fremst å gjelde holdninger til globale miljøproblemer, som klimaendringer. Det er ikke til å undres over at man er mer engasjert av å ta vare på konkrete landskap enn f. eks å engasjere seg for å redusere utslippene av en usynlig gass som først en gang i fremtiden vil føre til problemer i andre deler av verden. Som med mange av de problemene som gjør at samfunnet vårt ikke er bærekraftig, kan det være vanskelig å se en direkte kobling mellom egen adferd – som det å utøve friluftsliv - og hvilke konsekvenser denne adferden kan få for miljø og klima.

De færreste tenker over at det kan være noen forbindelse mellom ferieflyturen til Thailand og de store flommene på Sørlandet høsten 2017. Men CO₂-utslippet fra flyturen bidrar til et varmere og fuktigere klima som igjen fører til hyppigere og større flommer flere steder, som på Sørlandet. Slik er det også at akkurat den fjelljakka som du føler at er nødvendig at du kjøpte i sommer inneholder giftige uorganiske forbindelser, som kan føre til skader på organismer som lever i vann dersom jakka på et eller annet tidspunkt kastes. Eller at siden du liker å bo usentralt for å være nærmere vakker natur gjør det at du må bruke bil til arbeid fem dager i uken. For et flertall som holder på med friluftsliv (definert som aktivitet i naturen på fritiden), er naturopplevelsen sentral (Regjeringen 2016). Men for andre er det også andre motiver som er vesentlige: trening, oppleve spenning og mestring eller å bygge et ”image” med turbilder på sosiale medier. Der slike motiver får forrang for naturopplevelsen kan vi kanskje ikke forvente noe spesielt miljøengasjement?

Er tradisjonelt friluftsliv en «klimaværsting»?

En omfattende studie fra midten av 2000-tallet dokumenterer at det tradisjonelle friluftslivet og hyttelivet – som vi gjerne forbinder med det å være «miljøvennlig» - har utviklet seg til ikke alltid å være det (Hille mfl, 2007). I studien fant vi at utgifter til tradisjonelt friluftsliv, også det ”enkle” friluftslivet, fører med seg store miljøkostnader; i undersøkelsen målt som direkte (eks fra å varme opp hytta, eller kjøre med bil på tur) og indirekte (eks fra å produsere og vedlikeholde hytta, eller produsere friluftsutstyret) energibruk. Fritidsforbruket sto i 2005 for om lag ¼ av den samlede energibruken utløst av privat forbruk i Norge. Fritiden er derfor en viktig sektor når det gjelder energibruk og klimagassutslipp. I det videre vil vi gjengi resultater fra denne undersøkelsen. Selv om tallene begynner å bli gamle – mer enn 10 år – er det dessverre ingen ting som tyder på at situasjonen har endret seg i en mer miljøvennlig retning, snarere tvert om. Hytteturer og tradisjonelt friluftsliv kommer ut med henholdsvis den tredje og fjerde største energibruken av i alt 30 kategorier fritidsforbruk som ble analysert i vår undersøkelse. Energiforbruket til utøving av friluftsliv har de siste tiårene økt, av tre grunner: Vi reiser stadig mer for å utøve friluftsliv, vi bruker stadig flere «ting» i utøving av friluftsliv, og det norske idealet

for friluftsliv - og da særlig hytteliv – har endret seg fra «materielt enkelt» til «praktisk enkelt». Dette siste innebærer at mens det før var viktig at hytta ikke hadde moderne tekniske utstyr, er det nå motsatt: Nå er det viktig å ha innlagt strøm og oppvaskmaskin for å gjøre hyttelivet 'enkler' og dermed frigjøre mer tid til å være aktiv ute i naturen og tilbringe tid sammen med venner og slekt (Aall mfl, 2011).

At vår måte å leve på stadig produsere nye miljøproblemer og risikoer som er ukjente for oss, altså utenfor rekkevidde for vår umiddelbare erfaring, slik som f. eks klimaendringene, er et grunnleggende trekk ved det moderne samfunnet. Dette er grundig drøftet av sosiologen Ulrik Beck (Beck 1992). Når det er naturvitenskapens abstrakte modeller og metoder som er eneste kilde til kunnskap om et miljøproblem, oppstår det lett grunnleggende ulike oppfatninger av dette problemet mellom forskere på den ene siden og ”folk flest” på den andre (ibid). Vi kan ikke forvente forpliktelse til handling på grunnlag av vitenskapelig kunnskap alene. Kunnskapen må oppfattes som legitim og vi må også utvikle et følelsesmessig engasjement på grunnlag av kunnskapen for at vi skal handle. Faarlund er også inne på en lignende kritikk av naturvitenskapens abstrahering av natur: ”den gjør oss fremmede for det som har vært våre forfedres hjem i millioner av år” (Faarlund 2016: 14). Dette peker igjen på hvorfor friluftsliv ikke utenvidere fører til en bærekraftig livsstil, selv om det kan fostre engasjement for naturvern i områder en har et forhold til.

Målkonflikt grønne skiftet

Det grønne skiftet trekker opp en annen målkonflikt mellom friluftsliv og fornybar energi: Økt vann- og vindkraftutbygging er i direkte konflikt med muligheten for utøvelsen av friluftsliv. Og vi ser at lokale turistforeninger kan lede ann i kampen mot vindmøller.

Om man aksepterer fornybarbransjens definisjon på det grønne skiftet, skifter det grønne skiftet bevisbyrden over til friluftslivet: Hvordan kan friluftslivet bidra til den grønne samfunnsomleggingen som både bærekraftsmålene og det grønne skiftet legger opp til? For det første kan friluftslivet bli mer bærekraftig hvis en reduserer forbruket av reiser og utstyr. I det siste har det blitt økt oppmerksomhet ved kortreist friluftsliv og kortreiste eventyr. Toppturer i Nordmarka. Her er Protect Our Winter Norge og DNT-Ung sin «Miljøvett-regler» en god rettesnor:

Miljøvettreglene

Turistforeningens ungdomsorganisasjon (DNT-Ung), og organisasjonen Protect Our Winters Norge (POW) har tatt inn over seg at tradisjonelt naturvern ikke lenger er tilstrekkelig for å bevare naturen og snøen. De har derfor utarbeidet miljøvettreglene. Miljøvettreglene setter særlig fokus på klimaendringene, og adresserer reiselivet, og i mange tilfeller friluftslivets bærekrafts paradoks - behovet for å reise:

#1 Reis mindre, opplev mer

«Jo kortere du reiser, jo mer tid får du til selve turen. Finn ut hvilke turområder du har i nærheten, og benytt deg av dem. Da blir det enklere å planlegge og gjennomføre turer, og tiden du sparer på reisen kan du bruke på å oppleve, nyte og utforske naturen. Og når du først reiser, reis miljøvennlig.»

#2 Sats på opplevelser, ikke utstyr

«Turutstyr trenger ikke være nytt for å gjøre nytta si. Kjøp brukt, lån av venner, og ta godt vare på det utstyret du har så det holder år etter år. Fyll sportsboden med gode minner, ikke fancy utstyr. La utstyret være et virkemiddel for gode opplevelser, men husk at utsikten ikke blir bedre med årets modell av skalljakka. Kjøper du mindre, og brukt, sparer du både miljøet og lommeboka.»

#3 Fiks alt, alltid

«Gjør gaffateip, ståltråd og lommekniv til fast inventar i tursekken. Det meste kan fikses, og det finnes reservedeler til både utstyr og klær. Ta kontakt med produsenten, så kan det til og med hende de hjelper deg helt gratis. Tar du vare på jakka di lenge nok, er den retro før du vet ordet av det.»

#4 Spis grønt

«Det er viktig å få i seg nok næring på tur. Å spise grønt er bra både for miljøet og helsa. Reduser kjøttinntaket, og bidra til å minske klimagassutslipp, frigjøre jordbruksareal, begrense avskoging og bidra til en mer dyrevennlig kjøttproduksjon. Husk naturens eget spiskammers når du er på tur, få ting er bedre enn sjølfiska fisk på bålet.»

#5 Samkjøring er bra kjøring

«Hvis du må reise langt for å komme deg på tur, bruk god tid på planlegging av turen. Finn den mest miljøvennlige reisemetoden, enten det er samkjøring eller kollektivtransport. Hvis du arrangerer en tur, lag en plan for hvordan folk kan reise sammen.»

#6 Vær rustet mot uventet søppel

«Å ha hodet med seg på tur er viktig, også når det kommer til hva du etterlater deg. For eksempel tar det rundt 450 år før en plastflaske som ligger ute brytes ned. Ta med en ekstra pose, eller hold av en lomme i sekken kun til søppel. Ingen liker søppelføre på ski, og et bananskall i sykkelstien kan ødelegge en ellers fin dag. La det eneste du legger igjen være spor i snøen.»

#7 Vis vei, vær et klimaforbilde

«Vær en del av klimaløsningen, ikke problemet! Ha respekt for naturen og de mulighetene den gir oss. Gå foran og vis de rundt deg hvor enkelt det er å gjøre hverdagen og turlivet mer miljøvennlig. Da vil også kommende generasjoner ha muligheten til å nyte den samme naturen, enten det er å sette svinger i dyp puddersnø, eller å gå solfylte søndagsturer.»

Kilde: Protect Our Winters Norway (POW Norge) og DNT-Ung, 2017¹.

Naturtilknytning kan kobles til adferd for bærekraft

For det andre viser nyere miljøpsykologisk forskning at friluftsliv under gitte betingelser kan bidra til livsstilsendringer i bærekraftig retning, noe som bekrefter et underliggende normativt ideal i den norske friluftslivstradisjonen slik den er definert i den filosofisk- og politisk orienterte friluftslivslitteraturen. Det miljøpsykologene kaller "naturtilknytning" kan nemlig henge samme med naturvennlig adferd og en bærekraftig livsstil (Nisbet, Zelenski, and Murphy 2009; Mayer and McPherson Frantz 2004). Naturtilknytningen er i denne forskningen henger naturtilknytningen sammen med et verdisyn og et bestemt sett kulturelle preferanser, som for korthets skyld kan sammenfattes som "økologisk bevissthet". Økologisk bevissthet forutsetter evne til empati for naturen, også ting i naturen vi ikke kjenner gjennom egen erfaring. Videre henger det sammen med en sterk tilhørighet og følelsesmessig tilknytning til bestemte steder og Dette henger igjen sammen med at man har en tilstrekkelig åpen personlighetstype og føler en gruppetilhørighet. Forfatterne mener en slik økologisk bevissthet og naturtilknytning kan utvikles gjennom friluftslivsopplevelser (se også Gifford 2014)

Men som eksemplene tidligere i kapitlet viser, friluftsliv alene er ikke nok til å endre grunnleggende kulturelle preferanser og verdisyn, det må settes inn i en ramme som understøtter

¹ Se <http://www.protectourwinters.no/miljovettreglene/>

naturtilknytningen. For noen vil det å reise på tur på egenhånd kunne bidra til dette, men for andre kreves det at man er med på friluftsliv i organiserte former hvor det legges til rette for utvikling av de emosjonelle og kulturelle forutsetningene for økt naturtilknytning.

Kort om forfatteren

Halvor Dannevig (40) er forskningsleder ved klima- og miljøgruppa til Vestlandsforskning i Sogndal. Halvor er samfunnsgeograf med doktorgrad i planlegging fra Universitetet i Aalborg. Hans forskningsinteresser dreier seg om konsekvenser av klimaendringer for samfunnet, naturforvaltning, lokal klima- og miljøpolitikk, bærekraftig reiseliv og kombinasjoner av disse. Halvor har også vært aktiv tindevegleder i kurs- og fjellføringsselskapet Breogfjell siden 2006.

Referanser

- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Berkeley, Calif.: Sage publications.
- Dale, Brigit. 2012. "Securing a Contingent Future : How Threats, Risks and Identity Matter in the Debate over Petroleum Development in Lofoten, Norway." University of Tromsø.
- Kühn, Simone, Sandra Düzel, Peter Eibich, Christian Krekel, Henry Wüstemann, Jens Kolbe, Johan Martensson, et al. 2017. "In Search of Features That Constitute an 'enriched Environment' in Humans: Associations between Geographical Properties and Brain Structure." *Scientific Reports* 7 (1). Nature Publishing Group: 11920. doi:10.1038/s41598-017-12046-7.
- Mayer, F.Stephan, and Cynthia McPherson Frantz. 2004. "The Connectedness to Nature Scale: A Measure of Individuals' Feeling in Community with Nature." *Journal of Environmental Psychology* 24 (4). Academic Press: 503–15. doi:10.1016/J.JENVP.2004.10.001.
- Nisbet, Elizabeth K., John M. Zelenski, and Steven A. Murphy. 2009. "The Nature Relatedness Scale." *Environment and Behavior* 41 (5). SAGE PublicationsSage CA: Los Angeles, CA: 715–40. doi:10.1177/0013916508318748.
- Hille, J., Aall, C., Klepp, I.G. (2007): Miljøbelastninger fra norsk fritidsforbruk – en kartlegging. VF-rapport 1/07. Sogndal: Vestlandsforskning.
- Holden, E. (2002): *Boligen som grunnlag for bærekraftig forbruk*. Doktograd ved Institutt for by- og regionplanlegging, NTNU. Trondheim.
- Howard, G. S. (1997). *Ecological psychology: Creating a more earth-friendly human nature*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Regjeringen (2016) Friluftsliv — Natur som kilde til helse og livskvalitet. Meld. St. 18 (2015–2016). Oslo: Klima- og miljødepartementet.
- Faarlund, N. (2016). Friluftsliv – en dannelsesreise. Oslo: Ljø forlag.
- Thoreau, D H. Walter Harding (1995). *Walden: an annotated edition*. Boston, US: Houghton Mifflin.
- Aall, C., Klepp, I.G., Støa, E., Engeset, A.B., Skuland, S. (2011): Leisure and Sustainable Development in Norway: Part of the Solution and the Problem, *Leisure Studies*, 30:4, 453-476

Foredraget bygger i stor grad på følgende bokkapittel:

Dannevig, H., Aall, C., 2018. Friluftsliv og bærekraft, i: Magnussen, L., Vold, T. (Red.), Friluftsliv og Guiding i Natur. Teori og praksis. Universitetsforlaget, Oslo, s. 81–92.

Folkeforskning om klima og skogsgrenser: www.naturiendring.no

Anders Bryn^{1,4}, Mette Øinås Habberstad², Anne Mari Aamelfot Hjelle^{2†}, Peter Horvath^{1,3}, Monica Hägglund Langen², Oddvin Lund², Michal Torma¹ og Inger Kristine Volden¹

¹Naturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, ²Den Norske Turistforening, ³LATICE, Institutt for Geofag, Universitetet i Oslo, ⁴Divisjon for kart og statistikk, Norsk institutt for bioøkonomi

Bakgrunn

Klimaet er i sterk endring. Det internasjonale klimapanelets siste rapporter antyder at det begynner å haste med gode tiltak, dersom de menneskeskapte klimaendringene skal kunne begrenses (IPCC 2018). Klimautfordringene har imidlertid ikke fått den nødvendige oppslutningen og engasjementet som trengs for å oppmuntre til virkningsfulle tiltak i politikken. Årsakene til dette er i følge klimapsykologen Per Egil Stoknes sammensatt (2017), men det handler blant annet om hvordan klimautfordringene formidles. I følge Stoknes har for mye av formidlingen om klimaendringer fokusert på regioner som er langt unna (for eksempel om isbjørner i Arktis) og på klimaframskrivninger langt fram i tid (typisk om 100 år). Samtidig viser Forskningsrådets undersøkelse fra 2017 at befolkningens tillitt til forskerne er relativt lav (TNS Kantar 2017, side 10), og at omkring halvparten av oss mener at forskningen er politisert (side 11). Dette gir åpenbart grunn til bekymring, og tydeliggjør et behov for å ta i bruk nye formidlingsmetoder.

Kunne vi sette i gang et prosjekt som fokuserte på klimautfordringer folk kjenner seg igjen i (nært), som pågår nå (ikke om 100 år), som er aktiviserende, engasjerende og som kan gi økt tillitt til forskernes resultater? Folkeforskning, også kalt «grasrotforskning» (Woldstad 2019), «citizen science» og «crowd-sourced science» (Irwin 2018), ble forholdsvis raskt identifisert som en mulig metodisk overbygning. Gjennom folkeforskning kunne vi forhåpentligvis både informere, aktivisere, engasjere og skape bedre tillitt til forskningen. For hvem vil vel sette spørsmålstegn ved data de selv har deltatt i å samle? I 2017 søkte derfor NHM og DNT i felleskap om midler for å prøve ut folkeforskning. Klimautfordringene skulle høyere på dagsorden.

Folkeforskning

Folkeforskning kjennetegnes av at samfunnsborgere (ikke forskere) involveres i forskning på fritiden, ubetalt og frivillig. Hva de engasjeres i og hvordan de involveres varierer fra prosjekt til prosjekt, for eksempel å gjenkjenne arter på bilder, å delta i klimaberegninger ved å tilgjengeliggjøre PC'en sin, eller å bidra med datafangst. Det finnes et utall definisjoner, formål og praksiser med folkeforskning (Gura 2013). I dette prosjektet har vi lagt oss tett opp til de prinsippene for god praksis i folkeforskning som The European Citizen Science Association utviklet i 2015 (ECSA 2015). Det ligger utenfor formålet med denne artikkelen å diskutere folkeforskning i sin fulle bredde, men for oss har det vært høyt fokus på følgende prinsipper:

1. involvere samfunnsborgerne på en slik måte at det overføres og utvikles kunnskap til samfunnet og deltakerne
2. bidra reelt til ny forskning og utvidet faglig forståelse innen fagfeltene som prosjektet involverer
3. sørge for fler-veis kommunikasjon mellom forskere og deltakere (tilbakemeldinger), og legge til rette for at deltakerne kan følge prosjektet utover det å samle data
4. sette standard forskningskrav til sampling-protokoll, datakvalitet, bias med mere, slik at dataene kan inngå i publisert forskning
5. gjøre alle data tilgjengelige for deltakere og samfunn for øvrig, inkludert overføring av data til åpne databaser etter at prosjektet avsluttes
6. evaluere hele prosjektet, inkludert deltakelse, datakvalitet og liknende

Tema for folkeforskningen: skog- og tregrenser

Selv om klimaet har endret seg mye de siste tiåra, er ikke det noe som kan observeres direkte og måles på en hvilken som helst dag. Klimaendringer handler om endringer av gjennomsnittet til ulike parametere over tid, og måles av meteorologer. I tillegg er for eksempel temperatur rimelig abstrakt. Det syntes derfor utfordrende å finne egnet tematikk for folkeforskningen. Hånd i hånd med klima, responderer imidlertid naturen rundt oss på endringer i for eksempel temperatur og nedbør. Ett tema, som rimelig greit kunne knyttes til klimautfordringene, hadde fått mye fokus de siste åra: den stigende skog- og tregrensa (Pedersen 2017). Dette temaet berører mange, det er lett å koble til klimautfordringene, og det kan brukes som aktivitet i folkeforskning. Vi ble raskt enige om at tematikken hadde et potensial, og bestemte oss for å gå videre i den retningen.

Skog- og tregrensa er på vei oppover

Skog- og tregrensa i Norge er på vei oppover (Bryn & Potthoff 2018). Fra flyfoto og vegetasjonskart ser vi tydelig at det er seterlandskapet som er spesielt utsatt, men også i mer grisgrendte strøk gror fjellet igjen. Gjentak av gamle registreringer, noen over 100 år gamle, viser at skoggrensa har hevet seg med godt over en halv meter i året enkelte steder (Bryn m. flere 2017). Prosessen og mekanismene knyttet til disse endringene forstås fremdeles ikke fullt ut, men klimaendringer er en svært sannsynlig årsak. I seterlandskap vil høyere temperaturer påskynde gjengroinga etter redusert utmarksbruk, og i utilgjengelige områder vil oppvarminga alene hjelpe skogen høyere oppover.

Tematisk ville registreringer av skog- og tregrenser også passe godt som aktivitet i jubileumsåret til DNT. I 2018 feiret DNT 150 år, og for å rekruttere deltakere til å registrere høytliggende skog og trær var DNT en helt nødvendig partner. DNT har over 300 000 medlemmer, som alle potensielt er på tur i overgangene mellom skog og fjell, enten det er mellom DNT-hytter, i telt eller med utgangspunkt i egen hytte. DNT har også et oppegående og virkningsfullt informasjonsapparat, som kan nå potensielle deltakere gjennom medlemsbladet Fjell & Vidde, gjennom sosiale medier, gjennom konferanser og seminarer, eller gjennom møter og regionsamlinger og dess like.

Konsekvenser av høyere skoggrenser

Mer skog kan ved første øyekast virke forlokkende. Har ikke skoggrensene vært høyere før, dekket de ikke en gang Hardangervidda? Joda, skoggrensa har gått høyere før, men ikke med så høye konsentrasjoner av CO₂ i atmosfæren som nå. Det klimatiske potensialet for endring er altså langt større i dag enn noen gang før. Samtidig har de trua artene i fjellet aldri vært utsatt for et større arealpress enn nå. Fjellrev, snøugle og andre fjellspesialister må, med utgangspunkt i historisk lave populasjoner, tilpasse seg en dramatisk reduksjon av leveområdet på langt kortere tid enn hva

naturlige svingninger i klima tilsier. Neppe et godt utgangspunkt. Neppe særlig bra for friluftsopplevelsen heller. Hverken det at du ikke ser noe fjellrev, eller at du for den saks skyld heller ikke ser fjellet. Skog er flott, men mye tyder på at vi foretrekker åpne landskap, og at vi gjennom ferdsel og hytteliv tilpasser oss et varmere klima. I tillegg kommer de klimatiske effektene av tilgroing med skog i fjellet, som gir økt oppvarming på grunn av endret overflaterrefleksjon (albedo).

App, hjemmeside og godkjenning av registreringer

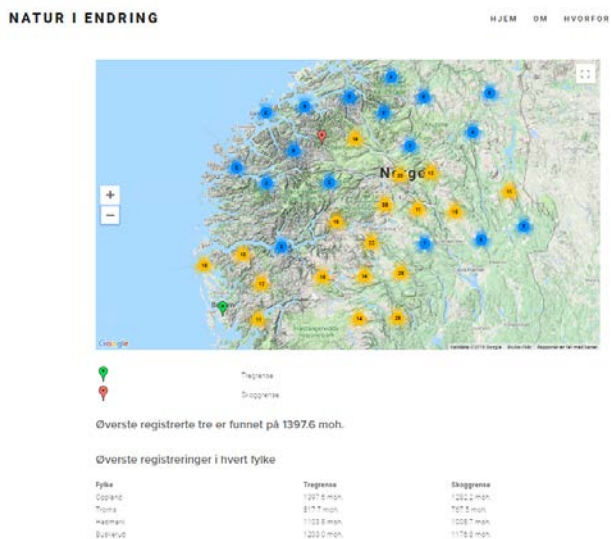
Før prosjektet kunne lanseres som folkeforskning, var det mye som måtte på plass. Noe av det første vi gjorde var å få i gang prosessen med å lage en hjemmeside for prosjektet, og en mobil-applikasjon for å kunne registrere skog- og tregrenser på tur. Det var også viktig med en klar registreringsprotokoll, slik at det framkom tydelig hva vi ønsket at deltakerne skulle registrere – og hva de ikke skulle registrere.

Appen måtte fungere både på iOS og Android, samt kunne brukes på både norsk og engelsk. For å gjøre den brukervennlig måtte vi lage en brukerveiledning. For å kommunisere tematikken på best mulig måte, la vi arbeid i design, illustrasjoner og videosnutter (figur 1).

På hjemmesiden skulle deltakerne få informasjon om prosjektet, men de skulle også kunne se på resultatene etter hvert som disse kom inn (figur 2). Tanken vår var å etablere et digitalt museum på hjemmesiden. De skulle ikke bare kunne se, men også filtrere og søke gjennom både sine egne registreringer, og alle andres. På den måten ønsket vi å få til overgangen fra en passiv hjemmeside, til et aktivt digitalt museum. Formålet er en forenklet forskningsplattform for deltakerne, hvor de kan teste ulike aspekter ved dataene. For eksempel kan du sjekke om de innsamlede dataene er forventningsrette (unbiased) med hensyn til geografisk spredning. Resultatene viser oss at Trøndelag foreløpig er underrepresentert.

Figur 1. Mobilapplikasjonen som brukes i prosjektet. Den heter *Natur i endring* og kan lastes ned gratis fra Google Play eller App Store. Resultatene sendes til databasen og vises på hjemmesiden i prosjektet.

Figur 2. Hjemmesiden www.naturiendring.no brukes både som informasjonskanal og som aktivitetskanal. Når deltakerne registrerer skog- og tregrenser med appen, så kommer registreringene fram på hjemmesiden.

For å sikre dataene som etter hvert ville komme, måtte vi også opprette databaser. Personvernet kom inn i prosjektet gjennom det nye datalagringsdirektivet GDPR. Dette skapte en del hodebry, for reglene var enda ikke omsatt i gode rutiner. Til slutt måtte vi konferere med advokat for å få alt riktig, sendinger mellom telefon og databaser måtte krypteres, pålogging måtte til, personvernoppsett godkjennes av bruker, og mye mer¹.

Gjennom oppsettet i appen blir brukerne ført stegvis gjennom en registreringsprotokoll. Gjennom spørsmål, med tilhørende illustrasjoner, blir brukeren veiledet til å registrere det vi er ute etter; de høyeste skog- og tregrensene. Men all erfaring tilsier at også slike data må kontrolleres. Slik oppsettet er nå, godkjenner vi alle registreringer manuelt, men vi får hjelp av blant annet et geografisk filter og har etter hvert planer om å implementere automatiserte maskinlæringsmetoder.

Informasjon

Et helt sentralt formål med prosjektet var å kommunisere klimautfordringene til samfunnet, enten de er deltakere i folkeforskningen eller ikke. Informasjonsdelen av prosjektet startet derfor med en rekke åpne frokostseminar på NHM (figur 3).

Figur 3. Frokostseminar for natur i endring på Tøyen hovedgård den 13. februar 2018.

1. Frokostforedrag 13. februar 2018: *Hva skjer med den norske naturen?* Av førsteamanuensis Anders Bryn, Naturhistorisk Museum, UiO.
2. Frokostforedrag 13. mars 2018: *Klima på feil spor?* Av professors Frode Stordal, Institutt for Geofag, UiO.
3. Frokostforedrag 10. april 2018: *Vegetasjonens rolle i klimasystemet.* Av Jarle W. Bjerke, seniorforsker ved Norsk institutt for naturforskning, Tromsø
4. Frokostforedrag 15. mai 2018: *Er skogen på fjelltur?* Av førsteamanuensis Kerstin Potthoff, Institutt for Geografi, Universitetet i Bergen. Etterpå ble det en intro til appen av stipendiat Peter Horvath ved NHM, UiO.

¹ Her gjør vi leserne oppmerksomme på at dette ikke var den mest spennende delen av prosjektet.

Utover vårparten fikk prosjektet en del medieoppslag, blant annet 22 dobbeltsider om folkeforskning hvor Natur i endring prosjektet stod sentralt (figur 4).

Figur 4. Dobbeltsidig faksimile fra Avisa Nordland, lørdag 30. juni 2018.

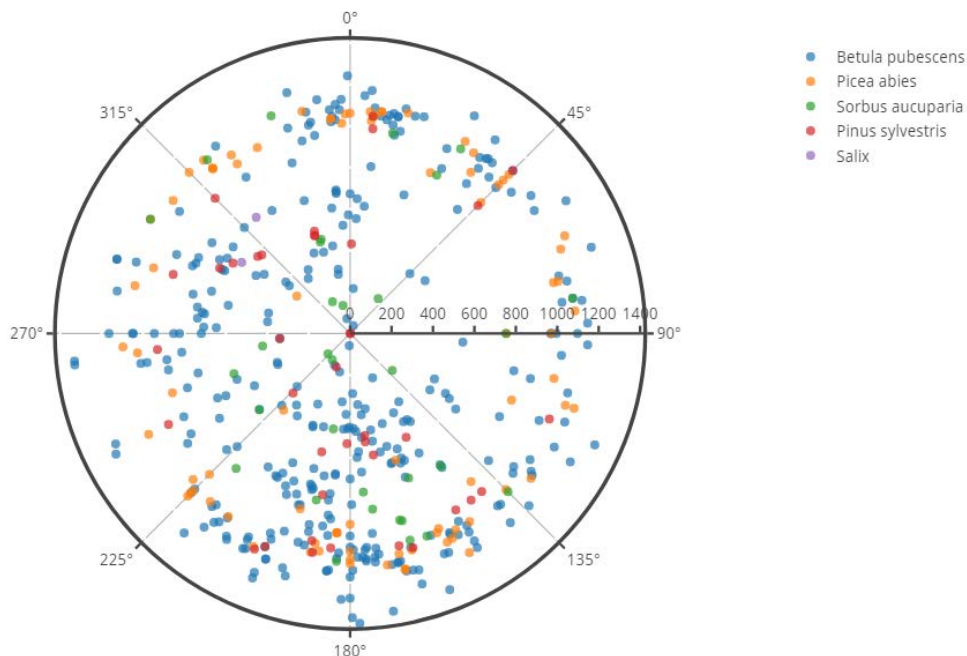
På forsommeren lanserte vi 3 videosnutter for sosiale medier, lagd på oppdrag for prosjektet av Line Hårklau. Disse ble fremmet i sosiale medier, blant annet gjennom Facebook, slik at prosjektet skulle få økt oppmerksomhet. Samtidig startet en omfattende foredragsvirksomhet på de betjente DNT-hyttene. Inger Kristine Volden reiste rundt på kryss og tvers i Sør-Norge og holdt kveldsforedrag sommeren 2018. Det ble holdt i alt 9 foredrag på 8 DNT-hytter. I tillegg hadde prosjektet stand på Vinjerock og Øya-festivalen, deltok på Monsen minutt for minutt (NRK) og på TV2 Nyhetene. Høsten 2018 arrangerte vi også seminar sammen med DNT-Ung. Akkurat som med frokostseminarene, så ble også dette seminaret fullbooket. I januar 2019 arrangerte vi seminar for deltakerne (Torgersen 2019). Seminaret var forbeholdt deltakere og spesielt inviterte, og selve poenget med seminaret var å gi et spesielt tilbud til de som bidro med data.

Deltakere og resultater

Resultatene fra prosjektet ligger tilgjengelig for alle på det digitale museet:

<https://www.naturendring.no/resultater>. Her følger bare en kort oppsummering av resultatene. Det er langt flere som har lastet ned appen, enn det er som har brukt den til å registrere. Per 26. mars 2019 er det 3197 som har lastet ned appen, mens det godkjente antall registrerte skog- og tregrenser er 521. Den kumulative registreringskurven viser at juli og august har vært den mest populære registreringsperioden. Oppland er det fylket med flest registreringer, 163 i alt. Oppland har også de øverste registreringene av både skog- og tregrenser, på henholdsvis 1282 og 1398 m o.h. Det er verdt

å merke seg at tregrensa som ble registrert gjennom prosjektet er den høyeste som noen gang er rapportert i Norge (Bryn m. flere 2017).

Figur 5: Registreringene av skog- og tregrenser fordelt etter himmelretning (posisjon i sirkelen i grader), høyde over havet (avstand ut fra origo) og treslag (farge).

Det er veldig god spredning i data langs lengdegrad (øst-vest), med data fra helt øst i Femundsmarka til helt vest i Gulen. Også i Nord-Norge er spredningen god, med data fra Altevatnet i øst til Henningsvær i vest. Nordligste registrering er på 108 m o.h. i Båtsfjord (Varangerhalvøya, Finnmark) på 70 grader 36 minutter nord. Det er også god spredning i himmelretning (figur 5), som klart viser at skog- og tregrensa går høyest i sørvendte lier og at de domineres av fjellbjørk. Spredningen langs breddegradene er god, men ikke helt forventningsrett. I Trøndelagsfjella og sørligste deler av Nordland, mellom Hattfjelldal og Ålen, mangler det registreringer.

Evaluering og kvalitetskontroll

Vi utfører i disse dager kvalitetskontroll av prosjektets data, samt en evaluering av prosjektet. Dette tilser både feltbasert kontroll av et utvalg av registreringene, samt modellbaserte evalueringer, sammenligning med flybilder og LiDAR (light detection and ranging), og spørreundersøkelser. Dette gjennomføres som en masteroppgave ved Universitetet i Sørøst-Norge (Bø), med innlevering våren 2019. Resultatene er derfor enda ikke klare, men foreløpige analyser tyder på at de registrerte skog- og tregrensene generelt har høy kvalitet (riktig treslag, god stedfesting, riktig høydebestemmelse osv). Spørreundersøkelsen vil forhåpentligvis bidra med kunnskap om hvordan vi kunne aktivisert enda flere deltakere, hva slags grep vi kunne gjort for å kommunisere bedre med deltakerne, og liknende spørsmål.

Prosjektet fortsetter i 2019. Resultatene fra evalueringen og spørreundersøkelsen skal implementeres for å utvikle og forbedre prosjektet. Så langt i år har vi jobbet videre med app og spørreundersøkelse.

Vi har også en intensjon om å lage en midlertidig utstilling i Klimahuset ved NHM, som har planlagt åpning våren 2020. Avslutningsvis skal også resultatene publiseres faglig, og erfaringer fra prosjektet dokumenteres. Denne artikkelen er en del av rapporteringen.

Takksigelser

Naturhistorisk museum og DNT takker Sparebankstiftelsen DNB for økonomisk støtte. Vi takker Jarle W. Bjerke, Frode Stordal og Kerstin Potthoff for frokostseminar. Line Hårklau takkes for utmerkede videosnutter om landskapsendringer, mens Klara Zuskinova og Silje Slålien Thoen takkes for illustrasjoner og design. Alf, Randi og Werner takkes for at de velvillig stilte opp i videosnuttene.

Referanser

- Bryn, A. & Potthoff, K. (2018): Elevational treeline and forest line dynamics in Norwegian mountain areas – a review. *Landscape Ecology* 33: 1225-1245.
- Bryn, A., Volden, I.K., Horvath, P. & Stordal, F. (2017): *Skogen er på fjelltur*. Viten i Aftenposten, 14. mars, del 2, side 12-13.
- ECSA (2015): *Ten principles of citizen science*. European Citizen Science Association, London.
- Gura, T. (2013): Amateur experts. *Nature* 496: 259-261.
- IPCC (2018): *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*. World Meteorological Organization, Geneva, Switzerland.
- Irwin, A. (2018): Citizen science comes of age. *Nature* 562: 480-482.
- Kantar TNS (2017): *Holdninger til forskning*. Foreløpig Rapport datert 19. september 2017. Kantar TNS, Oslo.
- Pedersen, B.H. (2017): *Nå vil vi ha hytte på snaufjellet*. Aftenposten, 4. februar, del 3, side 5-7. Artikkelen ble også publisert i Stavanger Aftenblad, Bergens Tidende, Adressa m. flere.
- Stoknes, P.E. (2017): *Det vi tenker på når vi prøver å ikke tenke på global oppvarming*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Torgersen, E. (2019): *Tur- og fjellfolk i skogforskernes tjeneste*. <https://forskning.no/biologi-klima-landbruk/tur--og-fjellfolk-i-skogforskernes-tjeneste/1281286>
- Woldstad, S. (2019): *Slik bidrar fugleinteresserte Asgeir Larsen til vitenskapen*. <https://forskning.no/artsdatabanken-dyreverden-partner/slik-bidrar-fugleinteresserte-asgeir-larsen-til-vitenskapen/1291517>

Refleksjoner om friluftsliv og friluftslivsforskning

Odd Inge Vistad, Norsk institutt for naturforskning

- NINA Lillehammer er 29 år (1989)
  - › Den gong: **Avdeling for friluftslivsforskning**
  - › Eg kom dit i 1990
- Som eit perspektiv:
  - › Starta med eit fireårig prosjekt – to på heiltid!
  - › «Naturturisme og naturforvaltning»

www.nina.no

- NINA – forvaltningsretta forskning:
  - › Kanskje driven mest av behovet for empiri og dokumentasjon (DN, MD)
  - › RELEVANS! - Relevans for kven?

'Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøløysing'

- 'Forbruksforskning'? (NINA Lillehammer)
  - › kven er så «forbrukaren»?
    - Friluftaren, turisten, bonden, innbyggaren...
- NINA: fleirfagleg → tverrfagleg (av og til)
  - › Spesielt interessant

www.nina.no

Kunnskap, også som korrektiv og kritikk

- T.d. dokumentasjon om bruk/brukarar:
  - › Innafor forvaltning av nasjonalparker
  - › Innafor pilegrimsfeltet
  - › Innafor friluftslivet, i breiare forstand

www.nina.no

Nasjonalpark

- Vernemål – enkelt eller dobbelt?
- Friluftslivets posisjon i NP? Kva slag friluftsliv?
- Kva er relevant friluftslivskunnskap i nasjonalparker?
  - › Meir enn aktivitetar og geografiske mønster!
  - › Tilrettelegging som verkemiddel
    - Kva, når, korleis?
- Kva motiv har brukarane?
- Veldig sentrale tema no: NP Merkevarer og besøksstrategi

www.nina.no

Pilegrim

- Sterkt verdilada samfunnsfelt
- Kulturminnevern/kulturlandskap, kyrkja, reiseliv, friluftsliv, lokalsamfunn, landbruk/grunneigarar,
- Kva med sjølve pilegrimen?
  - Kven vil desse enkeltinteressene, at det skal vere?
  - Og kven er det?

www.nina.no

Friluftsliv

- Friluftslivsfeltet – ideologiar, sterke meiningar, mykje moral, rett/gale, før og no...
- Må innrømme: eg er nok litt pragmatisk...
- Men, eg (som alle) har mine verdiset:
  - Syn på korleis naturen (ikkje) bør brukast ...
  - Kva passar inn i «det grønne skiftet» og ikkje
  - Ei personleg forankring i «det enkle»
  - Ein oppvekst «utan friluftsliv», men med mykje bruk av skog og fjell, forankra i NYTTE (og som liten: LEIK)
- Og eg er glad i fargen rosa, men...

www.nina.no

Som forskar...

- ...må ein sjølvsagt vere seg dette bevisst.
- «Kill your darlings»; når?
- Valg av teori, problemstillingar og metode
- Tolkinga av funn, diskusjon...
- Etterretteleg forskning!?
- Samarbeid med andre forskarar/miljø!

www.nina.no

Stien... Vegen... Nærmiljøet

- Stien er ESSENSEN for friluftslivet i nasjonalparker
- Stien er ESSENSEN for bruk av nærmiljøet.
- Turen og Nærmiljøet er henta fram som eit stort potensial for FOLKEHELSE
- Men kva er eigentleg problemet, når det gjeld helse og mangel på fysisk aktivitet?

www.nina.no

Lite lyst til å male hytta, klippe plenen eller vaske badet, sier du?

Legg ut jobben på FINN småjobber da vel, så kan du bruke fritiden din på noe mye morsommere :)

[Legg ut jobben her!](#)

Ditt gjerde som males - ikke deg

[Få hjelp til å male»](#)

Ditt skrot som kastes - ikke deg

[Få kjørt bort skroto»](#)

Ditt gulv som vaskes - ikke deg

[Få hjelp til å vaske»](#)

‘Ur-væggen-samhället»

Kjerneproblemet:

- Ikkje for lite ‘trening’! Men:
- **Vi brukar ikkje lenger kroppen i dagleglivet**
- **Korleis få 2 av 3 vaksne til å vere fysisk aktive minst 25 minutt pr dag?**
- Heimebanen / jobben er truleg eit tapt sak!
- **Håpet: Transporten og ettermiddagsturen?**

www.nina.no

www.nina.no

Media

- NRK igår: SÅ LITE **TRENING** SKAL DET TIL, FØR:
  - Fysisk gevinst
  - Førebygge kreft
  - Dempe mental svekking!
- Nyttig og unyttig fysisk aktivitet
- Nytteperspektivet!
  - Arbeid innomhus og i hagen
  - TRANSPORTBEHOVET: Gange eller sykle!
- Ikkje berre helse; KLIMA, ATTRAKTIVE NÆRMILJØ
- Berre eit byfenomen??

www.nina.no

■ **«Det er byens vesen, å sitte og tenke og vente, på krig, eller hvordan du skal tjene penger ... Kommer du på landet, så er du i produksjon med en gang, høyet skal inn, kua skal melkes og det er et helvetes liv, altså. Du kan jo ikke snu deg før du har noe å gjøre.»**

Arkitekt Sverre Fehn

www.nina.no

- Moss: går mest i sentrum/i det grå! Transport
- Men ville helst gått «i det grønne»!
  - Kva er «det grønne»?
- Lokalmiljø må (re-)planleggast med infrastruktur for fot og sykkel (transport og tur), og bruken bør kunna kallast «friluftsliv».
- Den offisielle forståinga av 'friluftsliv' går også i denne retning

www.nina.no

Etterord, råd, håp...

- **Gange/sykling som transport i «det grågrønne» bør også kallast friluftsliv**
- **Eller: søk i det minste SAMARBEID med Transport-, Planlegging-, Helsesektor**
- **Tenk variasjon**, heilskap og kvalitet: variert standard på sti/turveg, type aktivitet, kor framkomeleg - for kven, kva funksjon?
  - Integrer det grå, det blå og det grønne
  - Høg kvalitet er ikkje det same som omfattande tilrettelegging

www.nina.no

Deltakere

<i>Etternavn</i>	<i>Fornavn</i>	<i>Arbeidssted/studiested/organisasjon/annet</i>
Abelsen	Kristian	Norges idrettshøgskole
Aksnes	Marte	Telemark fylkeskommune
Almli	Maria-Terese	Høgskulen for landbruk og bygdeutvikling
Amundsen	Elisabet Sveingar	Anno Norsk skogmuseum
Andersen	Emilie Westli	Høgskolen i innlandet
Anderson	Sarah	NTNU
Andkjær	Søren	Syddansk Universitet
Andresen	Bård	Vestfold fylkeskommune
Angard	Ragnhild Margrethe	Forum for natur og friluftsliv
Arnesen	Trond Egil	Høgskulen på Vestlandet
Arnkværn	Rigmor	Bærum natur- og friluftsråd
Arvidsen	Jan	Syddansk Universitet
Austeen	Marius	Trondheim kommune
Bejer	Jes Lind	Friluftsrådet i Danmark
Bekken	Hege	Berg kommune
Berg	Nils-Yngve	Miljødirektoratet
Berre	Ragne Elise	Voss Videregående Skole
Birkeland	Inger Line	Sandefjord kommune
Birkheim	Siv Lena	Høgskolen i innlandet
Bischoff	Annette	Universitetet i Sørøst-Norge
Blom	Else	Vestfold fylkeskommune
Bolsø	Reidun	Oslo kommune
Borge	Eivind Høstmark	Troms fylkeskommune
Borge	Synnøve	Forfatter/formidler
Brandsdal	Jan Robert	Bergen kommune
Brendehaug	Eivind	Vestlandsforsking
Brunborg-Næss	Louise	Den Norske Turistforening
Bryn	Anders	Naturhistorisk museum, UiO
Brøste	Ellen Nordrum	Fylkesmannen i Hedmark
Bøe	Kari Wallem	UiT Norges arktiske universitet
Bøtun	Sigbjørn	DNT Drammen og Omegn
Bårnes	Ole Bjørn	Telemark fylkeskommune
Carlsson	Beate Krokan	NJFF
Cruickshank	Terje	Bodø Friluftforum
Dalen	Anne Marie	Oslo og Omland Friluftsråd
Dannevig	Halvor	Vestlandsforsking
Dannevig	Øivind	Klima- og miljødepartementet
Dignes	Kristina	Akershus fylkeskommune
Djuvik	Dag-Øyvind Olsen	DNT Telemark
Dokken	Sondre Rua	DNT Sør
Dolven	Ingeborg Sølvberg	DNT Oslo og Omegn

Druskiniene	Juste	Magma UNESCO Global Geopark
Eide	Arnstein	Molde og Romsdals Turistforening
Eidsvik	Elin	Knut Hamsun vgs
Eieland	Wenche Flaa	Birkenes kommune
Eikje	Cleng	Universitetet i Sørøst-Norge
Eiklid	Tuva	Oppland fylkeskommune
Eilertsen	Svein Morten	Nordlandsforskning
Eivindsen	Tove	Venstres fylkestingsgruppe, Trøndelag
Ekker	Bjørge	Nord-Trøndelag Turistforening
Engemyr	Gry Gasbjerg	Fylkesmannen Agder
Esselström	Jean	Länsstyrelsen Västernorrland
Eyde	Esben	Vestby kommune
Falkgjerdet	Erlend	Midt-Agder Friluftsråd
Ferne	Carina Ribe	Sørlandet sykehus
Fiskevold	Halvard	Ringerike kommune
Fjeldseth	Øyvind	NJFF
Fjellsøy	Amalie	Universitetet i Sørøst-Norge
Flateland	Lena Kleven	Vennesla kommune
Flemsæter	Frode	Ruralis
Flobak	Jenny	DNT Telemark
Fløystad	Kristin	Arendal kommune
Fog	Jørgen	Skiforeningen/FNF Akershus
Fossbråten	Silje	4H Norge
Fossheim	Kjetil	Midt-Agder Friluftsråd
Fredheim	Kristin	FNF Vestfold
Fredman	Peter	NMBU
Fremo	Ola	Friluftsrådet Nordmøre og Romsdal
Frydenlund	Nina	FNF Østfold
Gisleberg	Per Kristen	Nittedal kommune
Glesaaen	Trond	Norges Padleforbund
Godal	Bjørn	Salten Friluftsråd
Gregersen	Berit Weiby	Aust-Agder fylkeskommune
Grenne	Helge	Trondheim kommune
Grothe	Eva	Sparebankstiftelsen DNB
Gulliksen	Knut Hjalmar	Larvik og Omegns Turistforening
Gundersen	Siri Irén	Valle kommune
Haakensveen	Jørn	Akershus fylkeskommune
Hagen	Silje	Svalbard Turn
Halland	Britt Guton	Nore og Uvdal kommune
Halldén	Gunilla	Linköpings universitet
Halle	Aurora	Bærum Kommunale Dagtilbud
Halvorsen	Anne Lise	Arendal kommune
Hansen	Rolf	Heksedirektoratet
Haslestad	Karl August	Birkebeineren Friluftsbarnhage
Haugen	Bengt	FRIGO
Haugen	Kjell	Festivalen Friluftsliv for alle
Haukeland	Jan Vidar	Transportøkonomisk institutt

Haukeland	Per Ingvar	Universitetet i Sørøst-Norge
Havnebakken	Bernt Ole	Knattholmen kystleirskole
Heimdal	Lasse	Norsk Friluftsliv
Helle	Cecilie Bergskås	DNT Oslo og Omegn
Hide	Hanne	DNT Oslo og Omland
Hjelle	Anne Mari Aamelfot	Den Norske Turistforening
Hobøl	Vigdis	Oslo kommune
Hogsnes	Rune	Vestfold fylkeskommune
Hogstad	Silje Rønneberg	Den Norske Turistforening
Holgensen	Cecilie	Norsk Kennel Klub
Holmen	Emilie Forbes	Oslo og Omland Friluftsråd
Holte	Mona	Gea Norvegica Geopark IKS
Holte	Per Svein	Midt-Agder Friluftsråd
Homelien	Guro	Hansi AS
Hop	Caroline	Norges speiderforbund
Horgen	Andre	Universitetet i Sørøst-Norge
Houe	Kirsten	Universitetet i Sørøst-Norge
Hovland	Endre	NMBU
Hval	Johan	Oslo og Omland Friluftsråd
Häusler	Lise Davanger	Drammen kommune
Høegh-Krohn	Renee	Helse- og omsorgsdepartementet
Høglien	Stian	Regionrådet i Nord-Gudbrandsdal
Høye	Bente	Norges KFUK-KFUM-speidere
Ince	Havva	DNT Drammen og Omegn
Ingdal	Kristian	Vestfold fylkeskommune
Isaksen	Roar	Stiftelsen Camp Norway
Iversen	Evald Bundgaard	Syddansk Universitet
Jakhelln	Linn	Norsk Friluftsliv
Johannessen	Bodil	Bærum Kommunale Dagtilbud
Johnsen	Arne Monrad	Sogn og Fjordane fylkeskommune
Jørgensen	Kari-Anne	Universitetet i Sørøst-Norge
Jørgensen	Nanna Natalia	Høgskulen i Volda
Kaldhussæter	Remi	Eventus Birk barnehage
Karlsen	Sissel Gregersen	Sparebankstiftelsen DNB
Karsrud	Magnhild	Langedrag leirksole
Kavli	Ingvild Marie	Akershus fylkeskommune
Kindberg	Tamisha	Norsk Friluftsliv
Kirkerud	Tuva R.	FRIGO
Kittelsen	Aud Irene	Vinje Kommune
Kjærnes	Øystein	DNT Vansjø
Kleiveland	Endre	Den Norske Turistforening
Kneppen	Mats	DNT Vestfold
Kolbjørnsrud	Mari	DNT Oslo og Omegn
Kolseth	Øystein	Oslo kommune
Krempig	Inger Wallem	UiT Norges arktiske universitet
Kronstad	Ragna	Sabima
Kvanes	Mikkel	NINA

Kvisle	Eva Lill	Den Norske Turistforening
Lac	Erling	Norsk Friluftsliv
Lagestad	Pål	Nord universitet
Landmark	Christian	Lister friluftsråd
Lange	Randy Gunnar	Besøkssenter Ytre Hvaler nasjonalpark
Langerud	Britt-Mari	Farsund kommune
Larsen	Brith	Naturvernforbundet I Vestfold
Lassen	Bård Andreas	Vest-Agder fylkeskommune
Leikarnes	Maria Holo	Molde og Romsdals Turistforening
Leirhaug	Mari Jonstad	Galleri Sør, Førde
Leirhaug	Petter Erik	Høgskulen på Vestlandet
Lerkelund	Hans Erik	Norsk Friluftsliv
Liedtke	Gunnar	Universitet i Hamburg
Lien	Bård	Sauda vidaregåande skule
Lilleås	Ole	Norsk Friluftsliv
Linda	Oliver	FRIGO
Lindvik	Anne Grete	Langedrag Leirskole
Lindviksmoen	Paul	Festivalen Friluftsliv for alle
Lium	Sigrid	Nordland nasjonalparksenter
Ljungström	Annika	Oslofjordens Friluftsråd
Lorentzen	Catherine	Universitetet i Sørøst-Norge
Lund	Hanne Tretterud	DNT Oslo og Omegn
Lund	Oddvin	Den Norske Turistforening
Lundblad	Gunhild	DNT Oslo og Omegn
Lundeberg	Kjetil	Larvik kommune
Løding	Bård	Nordland Fylkeskommune
Løvoll	Helga Synnevåg	Høgskulen i Volda
Martinsen	Mari Kristin	Akershus fylkeskommune
Martinsen	Willy Andre	Skjeberg Folkehøgskole
Mathisen	Sonja Gitte	Lesja kommune
Meland	Siri	Norsk Friluftsliv
Melby	Stian	DNT Telemark
Melting	Anne Helga	Hamar og Hedemarken Turistforening
Molteberg	Tore	Det norske Skogselskap
Mortensen	Adrian	FNF Oslo
Moseid	Camilla	FNF Agder
Murtnes	Åsve	Universitetet i Sørøst-Norge
Myhre	Kari-Anne	Bærum Kommunale Dagtilbud
Myhrvold	Hilde	Skiforeningen
Myrseth	Christine	FNF Troms
Mytting	Iver	Norges idrettshøgskole
Mæhlum	Vibeke	Nasjonalt kunnskapssenter for barnehager
Møll	Thea	Midt-Agder Friluftsråd
Månum	Geir Arne	Voss Videregående skole
Neegaard	Henrik	OsloMet-Storbyuniversitetet
Nilssen	Kari	Hedmark fylkeskommune
Nordli	Sondre	Lierbyen ungdomsskole

Nordlund	Ingeborg	Ringsaker kommune
Nordstrøm	Wanda Nathalie	Norsk Friluftsliv
Nykrog	Kristian Jager	Friluftsrådet i Danmark
Nyløkken	Maren Bøhn	Bestum skole
Næsje	Ellen	DNT Oslo og Omegn
Oftedal	Kristin	Den Norske Turistforening
Olsen	Karin Irene	Naturvernforbundet i Nes
Olsen	Monika	Ytre Hvaler nasjonalpark
Orf	Jürgen	Vennesla kommune
O'sullivan	Karin	Akershus fylkeskommune
Palucha	Vibeke	Sørlandet sykehus
Parmann	Siri	NJFF
Pedersen	Martin Marvig Bak	Oslofjordens Friluftsråd
Pedersen	Wenche	Berg kommune
Petersen	Evi	Universitetet i Sørøst-Norge
Petersen	Vegard Sines	Oppegård kommune
Pettersen	Nina	Nord-Trøndelag Turistforening
Pettersen	Rolf Inge	Grimstad kommune
Planke	Anne-Mari	Den Norske Turistforening
Planke	Terje	Universitetet i Sørøst-Norge
Poulsen	Susanne	Holmestrand/Sande kommune
Radmann	Aage	Norges Idrettshøgskole
Rafoss	Kolbjørn	UIT Norges arktiske universitet
Ramstad	Guri Steffensen	Bærum Kommunale Dagtilbud
Reiten	Tone	DNT Telemark
Resink	Tanja	Nordhordland Turlag
Roland	Monica	Midt-Agder Friluftsråd
Romsaas	Henrik	Tromsø kommune
Rosenberg	Axel	Norges idrettshøgskole
Rotevatn	Sveinung	Klima- og miljødepartementet
Ruud	Knut Johan	NJFF Buskerud
Rylandsholm	Line	FRIGO
Rødvik	Ulf	Tønsberg og Omegn Turistforening
Rønning	Kjersti	Hedmark fylkeskommune
Sagen	Anne-Wenche	Halden Montessoriskole
Sanderud	Jostein	Høgskulen på Vestlandet
Sanderud	Marianne	Friluftsrådernes Landsforbund
Sandness	Thor	Skedsmo kommune
Sandøy	Rune	Trondheim kommune
Schei	Elizabeth	NINA
Selvaag	Sofie	NINA
Setlo	Trond	Norsk Leirskoleforening
Sjømæling	Anne	Oslofjordens Friluftsråd
Skaanes	Per Thomas	DNT Sør
Skalleberg	Katrine	Friluftsrådernes Landsforbund
Skare	Tina	Den Norske Turistforening
Skjeggedal	Terje	NTNU

Skogen	Cathrine Johannessen	Magma UNESCO Global Geopark
Skogvang	Bente Ovedie	Høgskolen i innlandet
Skår	Margrete	NINA
Slagtern	Ottar	Enebakk Kommune
Smedshaug	Erlend	Klima- og miljødepartementet
Solås	Harald	Friluftsrådet for Lindesnesregionen
Stensland	Stian	NMBU
Strand	Liv	Vegårshei kommune
Størseth	Gunhild	Norsk Friluftsliv
Sveen	Mona	Vågå kommune
Svensson	Gaute	UIT Norges arktiske universitet
Svenungsen	Bjørn	Oslo Outdoor AS
Sveri	Thomas André T.	FNF Buskerud
Sveri	Torgeir	Naturvernforbundet i Tønsberg og Færder
Svorstøl	Magne	Knattholmen kystleirskole
Sæterhaug	Sidsel	Universitetet i Sørøst-Norge
Sæther	Eivind	Nord universitet
Sæthre	Elisabeth	Miljødirektoratet
Søilen	Espen	NJFF
Tesaker	Maria	FNF Akershus
Thjømøe	Pål	Magma UNESCO Global Geopark
Thommessen	Harald	FRIGO
Thorén	Kine H.	NMBU
Thyrrestrup	Gry	Den Norske Turistforening
Tindvik	Frank	Vestfold fylkeskommune
Tollan	Sindre	Ringsaker kommune
Torgersen	Linn-Christin	Fjell kommune
Trangsrud	Lise Katrine Jepsen	Universitetet i Sørøst-Norge
Tronstad	Inger Margrethe	Nord universitet
Tærum	Eli Ragna	Forskningsrådet
Ulstad	Svein Olav	Nord universitet
Utvik	Thea Hajum	DNT Drammen og Omegn
Vallestad	Jorunn	Naturvernforbundet
Vebjørnsen	Thomas	Fossen skole, Ringsaker
Verde	Linda	Norsk Friluftsliv
Vigane	Åge	UIS
Vikane	Dag Tore	Gullbring barnehage
Viken	Arvid	UiT Norges arktiske universitet
Viken	Berit	Universitetet i Sørøst-Norge/Pensjonist
Vikene	Mathilde	Forbundet KYSTEN
Viklyr	Bjørn	Fylkesmannen Agder
Vistad	Odd Inge	NINA
Vold	Thomas	Norges idrettshøgskole
Volden	Inger Kristine	Naturhistorisk museum, UiO
Waalder	Rune	UiT Norges arktiske universitet
Winsvold	Aina	Ruralis
Woie	Åshild	DNT Drammen og Omegn

Yusuf	Rahama	NMBU
Zahl-Thanem	Alexander	Ruralis
Øian	Hogne	NINA
Øveraas	Nils	Norsk Tindesenter
Øygarðslia	Helene	DNT Oslo og omegn
Aas	Gaute Lundeberg	NJFF Telemark
Aasheim	Tom-Erik Bakkely	Ringerike kommune
Aasrum	Monica Berg	Sandefjord kommune

Vi beklager eventuelle feil i deltakerlista!

Velkommen til

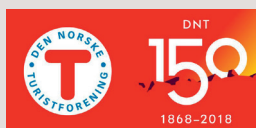
FORSKNING I FRILUFT 2018

FRILUFTSLIV GJENNOM 150 ÅR

Tønsberg Quality Hotel • 5. og 6. desember

NORSK
FRILUFTSLIV
www.norskfriluftsliv.no

Konferansen arrangeres av Norsk Friluftsliv i samarbeid med Den Norske Turistforening, Vestfold fylkeskommune og Forum for natur og friluftsliv Vestfold. Konferansen støttes økonomisk av Forskningsrådet og Miljødirektoratet.

ONSDAG 5. DESEMBER

10:00 Registrering

PLENUM

- 11:00 **Velkommen til Forskning i friluft 2018** - Lasse Heimdal, Norsk Friluftsliv (Møteleder)
- 11:10 **Velkommen til Vestfold** - Rune Hogsnes, fylkesordfører i Vestfold
- 11:20 **Kulturelt innslag** - Einar Flaa
- 11:30 **Åpningsforedrag** - Sveinung Rotevatn, statssekretær i Klima- og miljødepartementet
- 12:00 **Framtidige kunnskapsbehov, utfordringer og muligheter**
- Annette Bischoff, USN, Kirsti P. Gurholt, NIH og Margrete Skår, NINA
- 12:15 **Friluftslivsforskning** - Eli Ragna Tærum, Forskningsrådet
- 12:35 LUNSJ

Statssekretær i Klima- og miljødepartementet,
Sveinung Rotevatn.
Foto: Foto: Olav Heggø,
Fotovisjon

1: HISTORISKE TILBAKEBLIKK

Møteleder: Elisabeth Sæthre - Miljødirektoratet

- 13:30 **Frisk luft og sol er godt for alle, men aller mest for gutter? Historisk perspektiv på friluftsliv i skolen** - Kari-Anne Jørgensen, USN
- 14:00 **Skogens blå bånd: Fremveksten av Oslomarka som friluftsområde** - Iver Mytting, NIH
- 14:30 **Regulering av fjellføring, før og nå**
- Cleng Andersen Eikje, André Horgen, USN og Johan Arnegård, Gymnastikk- og idrettshøgskolan i Stockholm
- 15:00 **Pilegrimsvandring som friluftsterapi – en (ny) invitasjon til å satse på 'grønn resept'**
- Nanna Natalia Jørgensen, Høgskulen i Volda
- 15:30 PAUSE

2: NATUREN I SKOLE OG BARNEHAGE

Møteleder: Gunhild Bondevik Størseth – Norsk Friluftsliv

- 13:30 **Friluftsliv i morgendagens skole – lite nytt under solen?** - Kristian Abelsen, NIH, Trond Egil Arnesen og Petter Erik Leirhaug, HVL
- 14:00 **Ville matopplevelser i barnehagen** - Inger Wallem Krempig, Kari Wallem Bøe og Tove Aagnes Utsi, UiT
- 14:30 **Friluftsliv ved Knut Hamsun videregående skole, evaluering av et femårig forsøk** - Eivind Sæther, Nord universitet
- 15:00 **Reglene er ikke så relevante ute i naturen**
- Åsve Murtnes, USN
- 15:30 PAUSE

3: NATURBASERT REISELIV

Møteleder: Anne Mari Aamelfot Hjelle - DNT

- 16:00 **Trender, framtidige aktiviteter og økt kommersialisering av friluftslivet** - Peter Fredman, NMBU
- 16:30 **Profitt eller livsstil som drivkraft for naturbasert reiseliv?**
- Stian Stensland, NMBU
- 17:00 **Pilegrimsleder – åndelighet, kulturarv og friluftsliv i skjønn forening?** - Hogne Øian og Odd Inge Vistad, NINA
- 17:30 **Sikkerhets- og risiko-diskurser i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv**
- André Horgen, USN
- 18:00 SLUTT

4: FRILUFTSLIV – BARN OG UNGE

Møteleder: Bård Andresen – Vestfold fk

- 16:00 **Børn og unges hverdagsfriluftsliv i Danmark – forskning og utvikling** - Søren Andkjær og Jan Arvidsen, Syddansk Universitet
- 16:30 **Å bli et vinterbarn: Barns erfaringer i en naturbarnehage**
- Jostein Rønning Sanderud, HVL og Kirsti Pedersen Gurholt, NIH
- 17:00 **Ja, ungdom går på tur!**
- Pål Lagestad, Tina Bjølstad og Eivind Sæther, Nord universitet
- 17:30 **Besøksforvaltning – behov og unnfallenhet** - Arvid Viken og Gaute Svensson, UiT
- 18:00 SLUTT

5: HVERDAGSFRILUFTSLIV, NÆRTUR OG FOLKEHELSE

Møteleder: Siri Meland – Norsk Friluftsliv

- 16:00 **Effekter av å skilte og merke eksisterende turruter**
- Odd Inge Vistad, NINA
- 16:30 **Friluftsliv i nærmiljøet – hva gjør norske kommuner og fylkeskommuner?**
- Kine Halvorsen Thorén, NMBU
- 17:00 **NÆRTUR – hvorfor og hvordan?**
- Terje Skjeggedal, NTNU
- 17:30 **Å gå der du bor: Hverdagslig, men viktig – på ulike måter**
- Margrete Skår, Stine Rybråten, NINA og Helena Nordh, NMBU
- 18:00 SLUTT

18:20 **SAGAEN OM VIKINGSKIPENE I TØNSBERG** – Ole Harald Flåten m fl, Stiftelsen Oseberg vikingarv (oppmøte ute ved båtene)

19:15 **APERITIFF**

19:30 **HISTORIE, SAGN OG FORBANDET DIKT – PÅ REISE I GAMLE NORGE** – Tor Nicolaysen

20:15 **MIDDAG OG SOSIALT SAMVÆR**

TORS DAG 6. DESEMBER

6: FRILUFTSLIV – MANGFOLD OG INKLUDERING

Møteleder: Tamisha Kindberg
– Norsk Friluftsliv

08:30 **Festivaler og levendegjøring av samisk naturbruk og naturforståelser**
– Bente Ovèdie Skogvang, INN

09:00 **Betydningen av barndommens landskap i voksen alder**
– Annette Bischof, USN

09:30 **ULL innerst, fortsatt utenfor? Når flyktninger møter friluftsliv**
– Sarah Anderson, NTNU

10:00 PAUSE

10:30 **Bynatur: Hvilken betydning har den i en norsk, multikulturell kontekst?**
– Margrete Skår, Stine Rybråten og Hagne Øian, NINA

11:00 **Naturen – en arena også for innvandrerkvinner!**
– Catherine Lorentzen og Berit Viken, USN

12:00 LUNSJ

7: FRILUFTSLIV – MENING OG MOTIVASJON

Møteleder: Kristin S. Fredheim
– FNF Vestfold

08:30 **Håndverksbasert friluftsliv og skaperglede: En øko-pedagogisk tilnærming**
– Sidsel Sæterhaug og Per Ingvar Haukeland, USN

09:00 **Friluftsliv som anledning til endring av motiverende verdier**
– Gunnar Liedtke og Bijan Ghaffari, Universitetet i Hamburg

09:30 **Kama Muta i friluftsliv - emosjoners betydning for helse**
– Evi Petersen, Jan Ove Tangen og Thomas Schubert, USN

10:00 PAUSE

10:30 **Opplevelser av skjønnhet i vinterfjellet** – Helga Synnevåg Løvoll, Knut-Willy Sæther, Høgskulen i Volda og Mark Graves, Fullar, USA

11:00 **Friluftsterapi for ungdom**
– Carina Ribe Fernee, Vibeke Palucha og Leiv Einar Gabrielsen, Sørlandet sykehus

11:30 **(Fra) virtuell (til) virkelighet: kan VR motivere til besøk i ekte naturområder?**
– Siv Lena Birkheim, Sigbjørn Litleskare, Tore Litlere Rydgren, Miranda Thurstonm og Giovanna Calogiuri, INN

12:00 LUNSJ

8: FRILUFTSLIV OG BÆREKRAFTIG FORVALTNING

Møteleder: Siri Parmann – NJFF

08:30 **Reiseliv og friluftsliv i Ytre Hvaler og Færder nasjonalparker**
– Jan Vidar Haukeland og Knut Bjørn Stokke, NMBU

09:00 **Vil friluftslivet få bedre kår med grunneier- og partssammensatte verneområdestyrer?** – Gunn Elin Fedreheim, Tone Magnussen, Aase K. Aa. Lundberg, Svein M. Eilertsen og Camilla Risvall, Nordlandsforskning

09:30 **Moralen på Dovrefjell**
– Frode Flemsæter og Alexander Zahl-Thanem, Ruralis

10:00 PAUSE

10:30 **Unnskyld meg, hvor er nasjonalparken?**
– Sofie K. Selvaag, Line C. Wold, Vegard Gundersen og Odd Inge Vistad, NINA

11:00 **Nytt forvaltningssystem for fleirbruk av utmarka**
– Eivind Brendehaug, Vestlandsforskning

11:30 **Endringer i rypejakta over de siste 10 årene**
– Mikkel Kvasnes og Oddgeir Andersen, NINA

12:00 LUNSJ

PLENUM

Møteleder: Dag Terje Klarp Solvang – DNT

13:00 **Kulturelt innslag** – Elfi Sverdrup

13:15 **Barndomens skogar** – Gunilla Halldén, Linköping universitet

13:40 **FNs bærekraftsmål og det grønne skiftet, hva betyr det for friluftslivet?** – Halvor Dannevig, Vestlandsforskning

14:05 **Folkeforskning: Norge gror igjen – hva skjer i naturen og hvordan påvirkes ferdsel og opplevelser?**
– Anders Bryn og Inger Kristine Volden, Naturhistorisk museum, UiO

14:30 **Refleksjoner om friluftsliv og friluftslivsforskning** – Odd Inge Vistad, NINA

14:55 **Avslutning** – Lasse Heimdal, Norsk Friluftsliv

15:05 **SLUTT**

VELKOMMEN TIL

FORSKNING I FRILUFT 2018

5. og 6. desember

Norsk Friluftsliv har, sammen med samarbeidspartnere, gleden av å ønske velkommen til Forskning i friluft 2018. Dette er sjette gangen Norsk Friluftsliv arrangerer en slik konferanse, denne gangen i forbindelse med Den Norske Turistforenings 150 års-jubileum. Konferansen inneholder et stort og spennende program som vi håper vil være til nytte og glede for deg som deltaker og for friluftslivet i Norge.

Det har vært stor interesse for konferansen med nesten 300 deltakere fra mange ulike miljøer, noe vi selvsagt er veldig glade for. En slik deltakelse legger også til rette for nye bekjentskaper og mulige samarbeidspartnere, blant annet mellom forskningen og ulike brukergrupper.

Med dette håper vi alle får et hyggelig og lærerikt opphold her på konferansen!

Hovedformålet med Forskning i friluft 2018 er å formidle forskning om friluftsliv til de som er brukere av slik kunnskap, støtte opp under relevante forskningsmiljøer, styrke friluftslivsforskningens posisjon og skape gode møteplasser for denne.

Målgruppen for konferansen er forskere, offentlig forvaltning, universiteter og høyskoler, skoler og barnehager, frivillige organisasjoner og andre som har interesse av friluftslivsforskning.

Konferansekomiteen:

Annette Bischoff, Universitetet i Sørøst-Norge
Kirsti Pedersen Gurholt, Norges idrettshøgskole
Margrete Skår, NINA Lillehammer
Anne Mari Aamelfot Hjelle, DNT
Siri Parmann, NJFF
Hans Erik Lerkelund, Norsk Friluftsliv

**NORSK
FRILUFTSLIV**
www.norskfriluftsliv.no

NORSK FRILUFTSLIV

NORSK FRILUFTSLIV er en fellesorganisasjon for 17 norske frivillige friluftslivsorganisasjoner, med over 940.000 medlemskap og flere enn 5.000 lag og foreninger. Organisasjonene har individuelle medlemskap og er åpne for alle. De er landsomfattende eller har mer enn 10.000 medlemmer. Organisasjonene har ikke motorferdsel eller organisert konkurranseaktivitet som hovedformål.

NORSK FRILUFTSLIV arbeider for

- et allsidig, enkelt og naturvennlig friluftsliv i tråd med norsk friluftslivstradisjon, som gjennom tradisjonelle og nye aktivitetsformer fremmer friluftsliv for alle.
- å fremme saker av felles interesse for organisasjonene overfor myndighetene og andre aktuelle målgrupper.
- helse, trivsel og økt forståelse for naturens egenverd gjennom naturopplevelser.
- å fremme allemannsretten og allmennhetens tilgang til og bruk av naturen.

Vår visjon er et samfunn som verdsetter og legger til rette for friluftslivsopplevelser for alle.

Les mer om Norsk Friluftsliv på www.norskfriluftsliv.no

NORSK 30
FRILUFTSLIV ÅR 1989-2019